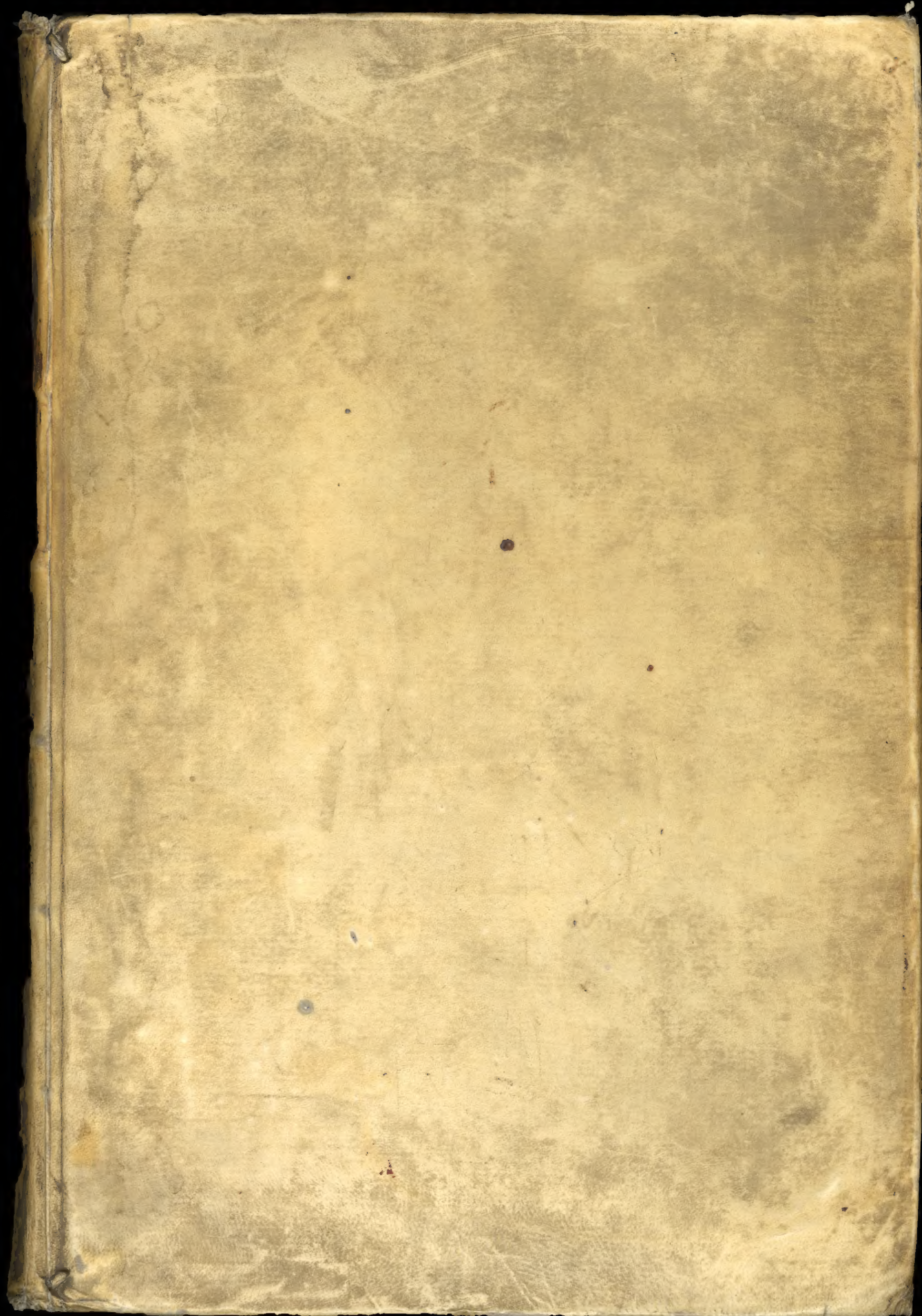

THOMÆ DEMPSTERI
DE
ETRURIA
REGALI.

THOMÆ DEMPSTERI
DE
ETRURIA REGALI LIBRI VII.
NUNC PRIMUM EDITI

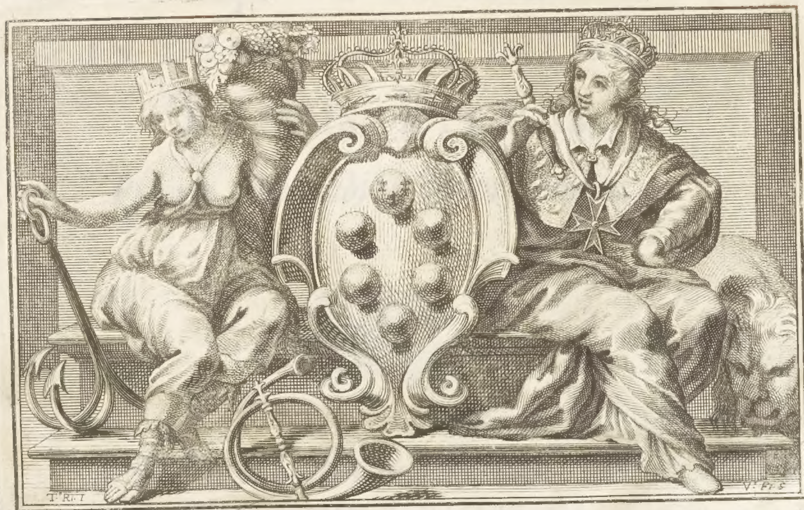
CURANTE

THOMA COKE

MAGNÆ BRITANNIÆ ARMIGERO

REGIÆ CELSITUDINI

COSMI III.
MAGNI DUCIS ETRURIÆ.

FLORENTIÆ. M.DCC.XXIII.

THOMÆ DEMPSTERI A MURESK SCOTI

Pandectarum in Pisano Lyceo Professoris Ordinarii

DE

ETRURIA REGALI

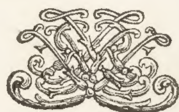
LIBRI SEPTEM

Opus Postumum

IN DUAS PARTES DIVISUM

Tomus Primus

Priores tres Libros comprehendens.

FLORENTIÆ. M.DCC.XXIII.
TYPIS REGIÆ CELSITUDINIS

Apud Joannem Cajetanum Tartinium, & Sanctem Franchium
CUM APPROBATIONE.

COSMUS III MAGNUS DUX
ETRURIÆ VI ÆTATIS SUÆ
ANNO LXXX
Thomas Redi Inu. et Deli.
Vincentius Franceschini Scul.

REGIA CELSITUDO.

T RACTATUS hujuſce ſcripturam originalem inter libros meos manuſcriptos aſſervatam evolventi, ita mihi & argumentum, & recondita eruditionis varietas, & in dicen-

dicendo eloquentia placebant, ut eundem ab aliis quoque cum voluptate fructuque legi posse facile mihi persuaderem. Quod cum argumenti ratio me invitet, ut opusculum hoc nemini prius quam Etruriæ Principi dicarem, occasionem facile hinc arripuit ambitio mea Regiam Tuam Celsitudinem publice adeundi, quam ut summa tum veneratione privatim colerem, & virtutes tuæ regiæ, & singularis erga me & nostrates omnes humanitas jamdiu effecerunt. Auctorem itaque de Etruria Tua bene mereri volentem accipe, Magne Dux Etrusce: & de Etruria optime merite, Auctorem de literis bene merentem accipe,

Prin-

Princeps Medicee, quandoquidem eruditis patrocinari Mediceum est: Vestræque gentis ea singularis est laus, ut per eam præcipue resurrexerit, quicquid interierat literarum. Sunt vero & aliæ porro causæ, propter quas Tractatum hunc Tibi ad pedes offerre non volui solum, sed & debui. Scriptorem adduco speciali necessitudine, & antiqua Domus Tuæ clientela Tibi obstrictum: Dempsterus nempe quum jurisprudentiæ fama claruisset maxime, & in præcipuis Europæ cathedris magna cum laude se gessisset, ad Pandectas in Academia Pisana docendas a COSMO II. tandem accitus est; quam provinciam or-

nare non contentus, genio ſuo, hiſtoriæ & antiquitatum amantiſſimo, ſatisfacere inſuper voluit, librumque hunc compoſuit, ipſo forſitan jubente Principe. Hoc quidem mirum videri poteſt, ita diſpoſuiſſe Fortunam, ut de rebus Etruſcorum antiquis ſcribere & Britanno homini contingeret unice, & quod idem liber in Britanni pariter hominis manus incideret, quo nec rerum Etruſcarum amantior quiſquam, nec nominis Tui ſtudioſior. Tu vero, Sereniſſime Princeps, quanta fuit vel antiquiſſimis temporibus Patriæ Tuæ gloria ex hoc libro lubens videbis: qui qualeſque Populi terram Veſtram inco-

lue-

luerint; quibus regebantur instititutis, quibus belli pacisve utebantur artibus; quam disciplinam, quales religiones ab Etruscis magistris accipere non erubuit ipsa Roma: quot denique & quam egregia inventa in usus humanos peperit Etrusca solertia; quo minus miremur eandem terram in hunc usque diem artibus florere, & magnorum semper fuisse ingeniorum feracem. Tu ergo, Serenissime Princeps, opus hoc tantæ eruditionis plenum, & ex innumeris Auctoribus summo cum labore collectum benignus accipe. Quod si Æneam Virgilius in Elysium deducere voluit, ut venturi e

ſtirpe heroës, & futura gentis ſuæ fama ob oculos ei ponerentur; Tu antiquam patriæ Tuæ gloriam, & defunctorum heroum egregia facta tamdiu ſepulta, Dempſtero inter tantas remotiſſimi temporis tenebras facem præferente, mirabundus aſpice. Quod quum Dempſterus hoc libro alienam famam e tenebris vindicare potuerit, ipſum vero librum (ea rerum humanarum eſt conditio) ab iisdem præſervare non potuit; ego hanc mihi reſervatam eſſe partem fortunæ meæ gratulor, ut hunc, nempe Dempſteri Tractatum ab integro jam ſeculo ſepultum, in lucem proferendo, habeam unde teſtari

poſſem

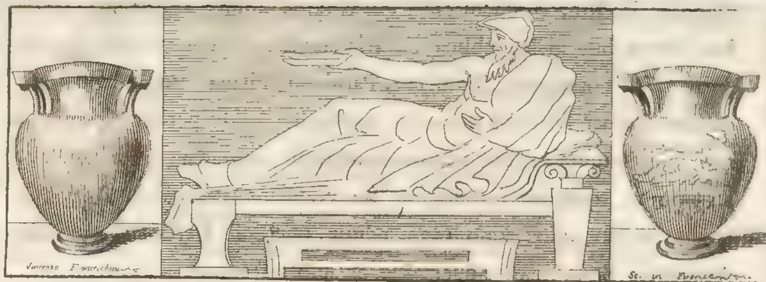
possem, quanto grati devotique animi affectu memet profitear

REGIÆ TUÆ CELSITUDINIS

Londini Pridie Kal. Septembr. CIↃ.IↃ.CCXXIII.

Obsequentiss.[mum] *& Humill.*[mum] *Servum*

THOM. COKE

Vas Fictile Altum Pedes Romanos Antiquos I. Uncias II. Florentiæ in Museo S. M. Ducis Etruriæ.

AD LECTOREM HUMANISSIMUM.

UM Etruriæ veteris permiſte, atque intercisſe Auctores mentionem faciant, eamque confuſam generalemque, docentes nempe & populos quosdam Etruſcos dictos extitiſſe, & virtute ſolertiaque, rebuſque geſtis & inventis celeberrimos fuiſſe: ſpecialis vero de iisdem nulla in hæc ſecula reſervetur hiſtoria, doleantque eruditi gentis tantarum rerum inventricis ipſam pæne memoriam periiſſe; non exiguam certe laudem meruit Dempſterus noſter, qui opus Literatis omnibus intactum felici auſu aggreſſus, ab innumeris Auctoribus, quæcumque ſparſim tradebantur notitiæ, immenſo labore collegit, collectaſque accurato judicio perpendens ita diſpoſuit, ut luculenta jam de Etruſca gente concinnetur nobis Hiſtoria. Hunc autem Dempſterum ſcias,

Can-

Candide Lector, eumdem esse, qui & aliis similis argumenti operibus satis nobile in Republica literaria nomen sibi comparavit: qui in Academiis Tornacensi, Tolosana, Parisiensi, Pisana, Bononiensi, nec easdem semper scientias docendo, multiplici laude per Europam claruit: qui innumeros ferme libros conscripsit, omnigena eruditione refertissimos, quorum Catalogum Jo: Nicolaus Pasqualius Alidosius retulit in suo, quod anno 1633. edidit, opere de Exteris Doctoribus Academiæ Bononiensis, quem hic ex ipso referimus:

Carmina omnis generis, in his Satyræ in Elizabetham Anglam, sanctorum occisorem: & de omnibus totius mundi Principibus Acrosticha. Duaci affixa, & partim edita.

Orationes, & Præfationes solemnes, alieno & proprio nomine habitæ, ut Duaci, Tornaci, Lutetiæ, Tolosæ, Pisis, Bononiæ: Editæ iis locis.

Silvæ Poëmatum variorum, ubi Protreptica, Lyrica, Comica, Ludicra, Strenæ, Expostulatoria. Libr. VII.

Panegyrici: in his Clementis VIII. & Paulo V. Romæ.

Epithalamia: in his Electoris Brandeburgi, Comitis Perthani, Vicecomitis Hadintoniæ. Francofurti, & alibi locorum.

Lessi & Epicedia: in his Henrici IV. Galliarum Regis, conjugis Illustriss. Timoleontis Despinay Sanlucii proregis Brunopolis, Comitis Angusiæ. Lutetiæ.

Epigrammata, Doctorum operibus præfixa. Libr. II.

Declamationes Scholasticæ adinstar Senecæ, natalis S. Catharinæ Lexovæo dictæ, & publicatæ. Libr. I. Lutetiæ.

Genethliaca: in his Ludovici XIII. Galliarum Regis. Libr. I. Flexiæ.

Tragediæ, Maximilianus, Stilico, Decemviratus abrogatus, Jacobus I. Scotiæ Rex. Libr. I. Lutetiæ.

Epistolæ ad summos Pontifices, Reges, Cardinales, Duces, Principes, viros eruditos omnium gentium cum responsoriis eorum. Libr. IV. MS.

Trium-

Triumphi sacrorum, de S. Thoma de Aquino, Catherina Martyre, Triduana, Richarda Augusta, & aliis. Libri III. Parisiis.

Judicium de omnibus omnium gentium, temporum, & pæne linguarum Historicis. Libri IX. Parisiis.

Cosmographia, frequenti Lutetiæ auditorio dictata. Lib. I. Audio Lugduni postea editam.

Politica Parecbases in gratiam Alexandri Razivilli Principis Poloni emissa. Lib. I. Lutetiæ.

In Claudianum Notæ. Lib. I. Flexiæ.

In Statium Notæ. Libr. I. Flexiæ.

In Claudianum Commentarius. Libri XI. Lugduni & alibi.

In Æliani Varia Historia Notæ. Libri XIV. Lutetiæ.

In Corippum Notæ. Libri IV. Lutetiæ.

Mythologia ex numismatis & inscriptionibus. Libr. I.

Antiquitatum Romanarum. Libri X. in quibus nonnulla sunt retractanda, & maxime ubi de jurejurando militari libr. 10. cap. 3. egent castigatione, quæ jam parata est.

De triplici Juramento. Libri III. opus Illustrifs. Card. Mellino nuncupatum. Propediem edetur.

Ad Benedictum Accoltum de bello sacro Commentarius, & Notæ uberiores. Libr. IV. opus susceptum in gratiam Leonardi & Petri Accoltorum, patriciorum Arretinorum & Florentinorum, fratrum, qui Magno Duci a Scriniis, & juris civilis professione inclyti. Prodiit Florentiæ.

Etruriæ Regalis libr. VII. suggessit Camillus Guidius Eques Volaterranus, flos hujus seculi hominum, alter parens meus, imperavit Cosmus II. Magnus Etruriæ Dux, & magno pretio invitavit. Opus inter arcana illius Principis asservatur.

Historia naturalis quadrupedum. Lib. I. supplementum Ulyssis Aldovrandi. Senatus Bononiensis imposuit, prodiit Bon.

horas in librorum lectione continuare soleret. Mentis acumine satis valuit, sed memoriæ tenacitate longe plurimum, adeo ut multoties diceret, ignorare se quid sit oblivio. Nihil adeo abditum antiquitatis monumentis, cujus non meminisset; ita ut Fr. Cospius, vir in literis omni comparatione major, Dempsterum magnam Bibliothecam loquentem compellare consueverit. Stylus ei copiosus, confragosus tamen, moribus aptus, & simulandi nescius: sive amore odiove quempiam prosequeretur, utrumque palam. Ut amicis obsequentissimus, ita inimicis maxime infensus. Vide Miræum de scriptoribus seculi XVI. pag. 161. ubi & ejus scripta ex parte recenset.

Quamobrem, quum ejus nominis celebritas adeo percrebuerit, fuissetque a Pontifice Maximo per Cardinalem Bonsium Magno Etruriæ Duci commendatus, inter Professores celeberrimi Pisani Athenæi allectus fuit anno MDCXVI. ut Jurisprudentiam doceret statimque ad hoc de Etruria Regali præclarum opus animum appulit; ut testatur Janus Nicius Erythræus cap. 9. Pinacoth. his verbis: *Atque hanc Pisanam commorationem arbitror fuisse causam, cur septem illos elegantissimos de Regali Etruria libros scriptos reliquerit, qui nondum editi, summa Magni Etruriæ Ducis cura asservantur.* Et jam Nonis Martiis anni CIƆIƆCXVII. Petro Strozzio, Pauli V. Pontificis Maximi a secretis, hujus operis epitomen, seu potius rudimenta per epistolam misit. Quum autem mense Junio in patriam rediisset, ac mense postea Novembri ejusdem anni CIƆIƆCXVII. Pisas remeasset, ingentem librorum vim, ad hoc opus perficiendum conducentium, attulit. Ac tandem quum e vestigio Pisas relinquere decreverit anno CIƆIƆCXIX. librum hunc, quamvis non adhuc ad umbilicum perductum, vel saltem non omnino castigatum, Magnæ Etruriæ Duci hac epistola dicavit, quæ una cum plurimis aliis ejusdem Dempsteri epistolis autographis, apud Cammillum Guidium Volaterranum asservabatur, nunc apud nobilissimos heredes:

Sere-

Sereniſſimæ Principi D. N. Magnæ Etruriæ Duci Matri
Thomas Dempſterus.

Diſceſſurus mecum tacitus deliberavi, quid honore accepto dignum poſſem rependere, quum in tanta novercantis fortunæ inopia nihil T. C. S. dignum invenirem. Obtulit ſe Etruria Regalis, opus a S. T. C. imperatum olim, & a me ſtudioſe laborioſeque adornatum, cui ordinando nec labori meo, nec ſumptibus parſum. Si deſiderabitur aliquid, adero quandocumque lubebit T. C. S. ſupremam manum impoſiturus, nec me unquam beneficiorum capiet oblivio, & ſeu verbo potero, ſeu ſcripto, Sereniſſimæ hujus familiæ præconia quæram, & laudes prædicabo, & intelligent poſteri, me quum pauciſſima obſequii ſigna exhibuerim, maxima affectaſſe. Hoc ergo munus, ingeniique mei teſſeram lubens accipe; majorem & meliorem, ſi potuiſſem, notam habitura. Vale Sereniſſ. D. N. Piſis XI. *Kal. Sextilis* CIƆIƆCXIX.

Bononiam igitur profectus eſt, poſtquam tres annos Piſis Pandectas explicaſſet, ibique ſummo honore complexus, atque omnium plauſu ad humaniores literas in illa Academia docendas electus, quod munus per ſeptennium magna ſui nominis gloria obivit, nec minori etiam lucro; ubi tandem mortuus eſt anno CIƆIƆCXXV. Non. Septembr. & ad Divi Dominici ſepultus. *Academici Noctis* quum clariſſimo Viro parentarent, Ovidius Montalbanus Orationem habuit, quam publici juris fecit Bononiæ anno CIƆIƆCXXVI. ex qua multa ad ejus vitam pertinentia erui poſſunt. Verum poſtquam Piſis profectus eſt, numquam prætera vel de limanda, vel de edenda Etruria Regali cogitavit Dempſterus. Quamobrem minime mirum eſt, ſi cuipiam corrigi aliquid debere, aut addi poſſe videatur. Satis egiſſe egomet mihi videbor, ſi in cauſa fuero, ut e Literatis aliquis, præcipue autem ex illis, quos hodierna habet Etruria, excellentis ingenii & præſtantis eruditionis viros, ut horum, inquam,

quam,

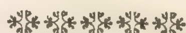
quam, aliquis fortaſſe novo conatu deſiderata ſuppleat, aut luculentius explanet. Ad ulteriorem itaque operis perfectionem, ut quod in me eſt, conferam, librum hunc nullibi potius quam in ipſa Florentia imprimendum volui, ut ubi opus hoc præclariſſimum ſcriptum fuerat, ibi tandem ederetur. Etenim hac urbe quoque commodius antiqua Etruſcorum Monumenta, quæ per Etruriam ſparſa ſupererant, colligi poterant, ac diligenter delineata figuris ære impreſſis in lucem venire, quod nec a Dempſtero excogitatum, nec ab ullo alio umquam factum fuerat. Quapropter, Lector, quisquis hæc curas, theſaurum Etruſcarum Antiquitatum locupletiſſimum, & nunc primum collectum admirare, eoque feliciter fruere.

Vrna Fictilis Ex Clusio Advecta Florentiam Apud Nobiles De Bonarrotis
V. Franceschini Sc.

INDEX

INDEX CAPITUM
Hujus Primi Tomi.

LIBER PRIMUS

CAP. I.

Etrusci, & Etruria unde: Etruria, an Hetruria efferendum: Etruri idem ac Etrusci: R. & S. literæ usus: termini Regionis: barbaro seculo Tuscani dicti, & Tuscianenses. Pag. 1.

CAP. II.

Tuscia & Tusci, a thure nomen deductum non videri, quod thuris usus non sit antiquus: Tusci, an Thusci? a Rege vox tracta. pag. 4.

CAP. III.

Tyrrheni, Turrheni, Tyrseni: Tyrrhenia: indigenæ, an advenæ: a Rege appellationem sortiti: claritudo, & bella prima: metropolis: Romulus inde ortus. pag. 8.

CAP. IV.

Lydia, Lydi: voluptatibus ante appulsum in Etruriam dediti: sortitio de principatu obtinendo: a Poëtis pro Etruscis appellati. pag. 11.

CAP. V.

Pelasgi, Pelargi, Etruriæ incolæ vetustissimi: ver sacrum votum: ut Coloniæ vere deductæ, ita Mundus vere creatus: regio non dicta Pelasgia ab illis incolis. pag. 15.

CAP.

CAP. VI.

Arcades Etruriæ incolæ & ipsi vetustissimi: iidem cum Pelasgis: servos & dominos æqualiter habebant: eorum posteri fœdus cum Ænea pepigerunt: glande vescebantur: Luna priores: ab iis quædam Romani mutuati. pag. 20.

CAP. VII.

Aborigines primi omnium Etruriæ cultores: sedes eorum, non in Latio, sed Tuscia: indigenæ, non advenæ: ob antiquitatem truncis orti crediti. pag. 25.

CAP. VIII.

Etruriæ alii incolæ vetusti, recentiores, & obiter de Italiæ mutato sæpe principatu, barbarisque ejus incolis. pag. 28.

CAP. IX.

Etruscorum fama, opulentia, ac potentia: Italiam totam domuerunt: Romæ tributum imposuerunt: trecentas Umbrorum urbes subegerunt: cum Jasone & Argonautis pugnaverunt: Mantuam, Nolam, Capuam, Bononiam, ipsamque Romam condiderunt: in Alpibus Colonias plantaverunt: Volscis, & Cumanis imperarunt: Phlegræos campos tenuerunt, ubi Gigantomachia. pag. 31.

CAP. X.

Etrusci soli qualitas: silvis abundans: venatui aptæ illæ: apri, glandes, feracitas frugum: nobiles Clusinæ, Senenses: etiam mare piscosum. pag. 40.

CAP. XI.

Etruria vini ferax: asservatum in doliis picatis: fumo expositum: vetustate æstimatum, Lunense, Florentinum, Faliscum, alia recentia. pag. 44.

CAP. XII.

Etruriæ constitutio: ager pinguis: boves compacti: & aëris temperies: litorea insalubria: mediterranea sana. pag. 51.

CAP.

CAP. XIII.

Etruriæ aquæ medicatæ, & thermæ celebres: unde Tuſci Aquileges: Homerus calidarum aquarum meminit: Cæretanæ, Tauri, Narnienſes. pag. 53.

CAP. XIV.

Etruſcorum Religio, aut potius ſuperſtitio, quam Senatorum Romanorum filii docebantur: Dii ipſorum Conſentes, ſeu Complices: Jovis, non Jupiter: Menſes Diis illis ſacri. pag. 56.

CAP. XV.

Etruſcorum Dii propri Vertumnus, Volumnus, Volumna, Voltumna, Viridianus, Valentia, Curis, Nurtia: clavi in ejus templo fixi, annorum indices: & forte Ammudates. pag. 60.

CAP. XVI.

Etruſcorum Deus Janus, ſeu Janes: nomina relatis in Deos mutari ſolita: rei ruſticæ præerat, & januis: primus Deorum Italorum, ideo Pater dictus: ſtatuæ ejus, & per digitos ſupputatio. pag. 64.

CAP. XVII.

Etruſcorum Dii cum Romanis communes, Jupiter, Bellona, Mars, Fortuna, Juno, Pallas, Apollo: & arcana reconditaque de iis omnibus in medium allata. pag. 69.

CAP. XVIII.

In Etraria oraculum Tethyos, ſeu Themidos, obſcurum & perplexum: & quando oracula ſiluerunt. pag. 79.

CAP. XIX.

Etruſcorum leges primæ, atque politicus ſtatus, cum in Italia celebrari primum cœperunt. pag. 85.

CAP. XX.

Etruſca lingua, diverſa a Latina Græcaque: literæ Etruſcæ, & inſcriptiones nonnullæ, quæ non poſſunt intelligi: vocabula ex ea varia, quo fonte: ipſa Romana lingua ſæpe mutata. pag. 86.

C A P. XXI.

Etrusco sermone usi quatuor populi, & ob id quadruplex ejus dialectus, Osca, Rhetica, Umbrica, & Phalisca. pag. 92.

C A P. XXII.

Etruscorum Politia vetustissima, ac primum singularis eorum peregrinos affectus prosequentium. pag. 95.

C A P. XXIII.

Etruscorum Politia artes plurimas exercere: & artifices ipsius Etruriæ Regis domestici: pag. 97.

C A P. XXIV.

Etruscorum Politia in conviviis, sub eadem veste cum uxoribus recumbere. pag. 98.

C A P. XXV.

Etruscorum Politia debitores, qui versuram fecissent, probo afficere, gestareque pone eos vacuam crumenam. pag. 99.

C A P. XXVI.

Etruria mater multarum aliarum gentium, Volscorum, Campanorum, Oscorum, Opicum, Frentanorum, Marrucinorum, Picenorum, Rhetorum, Euganeorum, aliorumque. pag. 101.

LIBER SECUNDUS

C A P. I.

ETruscorum Regum quadruplex series, & varia stemmata. pag. 105.

C A P. II.

Etruriæ Regum ornamenta & insignia: toga palmata, sella eburnea, sceptrum seu hasta, corona, corporis custodes, administratio legum, jus, comitia publica seu conventus indicendi: & nomen Regis aliud aliquando, quam Principem significare. pag. 106.

C A P.

C A P. III.

Janus, primus Etruriæ Rex, statim a diluvio Noe: uxor ei Venilia; ideo ei primitiæ omnium sacrificiorum oblatæ: primus sacra ad aras fieri docuit: nummos percussit: agriculturam docuit: fœderibus præest: bifrons, & quadrifrons: belli ac pacis præses: lauru nova ineunte anno coronatus: indigena. pag. 112.

C A P. IV.

Etruriæ Regina Cameses, a Jano in partem regni assumpta: soror ejus & uxor. pag. 117.

C A P. V.

Etruriæ Rex Tiberinus, Jani, lapidibus occisi, filius: filiæ quatuor, Camesene, Clisthene, & Canens, Pico Latinorum Regi nupta: quarta ignoratur: pag. 118.

C A P. VI.

Etruriæ Rex quartus Vertumnus, sive Vadimon, & ipse Janigena pag. 121.

C A P. VII.

Etruscorum Rex quintus Aunus Janigena. pag. 123.

C A P. VIII.

Etruscorum Regum Catalogus. pag. 124.

C A P. IX.

Catalogus alter Etruscorum Regum. pag. 130.

C A P. X.

Etruscorum Regum secundum stemma: Coritus Rex, Filius Jovis, pater Jasii & Dardani, qui Trojam in Asia condidit: urbs & mons in Etruria eo nomine. pag. 131.

C A P. XI.

Catalogus tertius Etruscorum Regum, a duobus aliis paulo diversus. pag. 134.

CAP. XII.

Etruscorum Regum stemma tertium: dicti illi Larthes, & Larthenianum Regia; iidem Claræ & Magni appellati: non a Laribus sumptum nomen: qui Lares, & Lar, seu Lars primus ex ea familia: opima spolia a Cornelio Cosso oblata. pag. 135.

CAP. XIII.

Etruscorum Regum quartum stemma, qui Lucumones dicti: illi dominabantur, cum Romani Etruria sunt potiti: vini usum Gallos docuerunt, iisdemque Italiam invadentibus duces fuerunt: per contumeliam Lucumo idem atque insanus: pro quolibet tamen Principe dicebatur. pag. 140.

CAP. XIV.

Etruscorum Rex Fontus, Jani filius, in Deos relatus. pag. 143.

CAP. XV.

Etruscorum Rex Anius, raptorem filiæ persequens, in Aniene demersus: Anii fluvii duo: ab hoc Anniorum, seu Antoniorum genus: Latinus, Rex Latii ejus nepos, & de raptu virginum pauca. pag. 144.

CAP. XVI.

Etruscorum Rex Debeberis, & ipse Tiberi demersus. pag. 148.

CAP. XVII.

Etruscorum Rex Tiberis, qui ei fluvio tertium nomen dedit, vel Tiberinus Albanorum Rex. pag. 149.

CAP. XVIII.

Etruscorum Rex Tybris, & ipse flumini nomen indidit: ab Argonautis occisus: varia ejus fluvii nomina. pag. 150.

CAP. XIX.

Etruscorum Rex Æolus, insulis etiam vicinis imperans: filiam ad mortem compellit, quod a fratre suo gravida esset facta: ejus nepos Ulysses: habitabat in insulis frequentius, unde ventorum Rex creditus: & an nuptiæ inter fratrem sororemque apud alios, quam Persas, validæ. pag. 152.

CAP.

C A P. XX.

Etruscorum Rex Liparus, Æoli deceßor, successorve: & ipse insulis delectatus. pag. 156.

C A P. XXI.

Etruscorum Rex, aut verius Imperator Meleus, toti Italiæ imperabat. pag. 157.

C A P. XXII.

Etruscorum Rex Rhætus, coloniam in Germaniam trans Alpes duxit: vina Rhætica. pag. 158.

C A P. XXIII.

Etruscorum Rex Malæottus, prope Volaterras habebat Regiam: in Græcia obiit, incertum quo exitu. pag. 160.

C A P. XXIV.

Etruscorum Rex Etruscus, filius Herculis, genti nomen dedit. pag. 161.

C A P. XXV.

Etruscorum Rex Tuscus, & ipse nomen genti indidit. pag. 162.

C A P. XXVI.

Etruscorum Rex Tyrrhenus, sive Toræbus: ex Lydia, sive Mæonia in Italiam traiicens: Tyrrheniam regionem nominavit. pag. 163.

C A P. XXVII.

Etruscorum Rex Rasena, & ipse advena, oriundus Mæonia. pag. 164.

C A P. XXVIII.

Etruscorum Rex Nicius Fæsulanus, qui vel ei civitati nomen dedit, vel ab ea nomen suum accepit. pag. 164.

C A P. XXIX.

Etruscorum Rex Piseus, originis & ipse Græcanicæ, tubæ æneæ inventor: a celeberrima civitate Pisis nomen habet. pag. 165.

C A P.

CAP. XXX.

Etruscorum Rex Alæsus, sive Alesus, sive Halesus, Græcus & ipse. pag. 167.

CAP. XXXI.

Etruscorum Rex Halesus gente Argivus, Faliscos, & Alsium civitates condidit, & a suo nomine vocavit. pag. 167.

CAP. XXXII.

Etruscorum Rex Tarcon, Græcus ex Mæonia, primo præfectus Tyrrheni tantum, mox ipse Rex factus: frater Tyrrheni vel filius: civitates duodecim struxit: nomen suum Tarquiniis indidit: Cortonæ habitavit. pag. 169.

CAP. XXXIII.

Etruscorum Rex Felsinus, a quo Bononia structa Felsina est appellata. pag. 171.

CAP. XXXIV.

Etruscorum Rex Bonus, sive Bon, fabulosus: nomen Bononiæ, non ab eo, sed a Boiis desumptum. pag. 172.

CAP. XXXV.

Etruscorum Rex Hadrius, civitati Hadriæ, sive Atriæ aut Adriæ nomen dedit. pag. 173.

CAP. XXXVI.

Etruscorum Rex Ocnus, sive Hocnus, Anenus Bianor, Mantuæ conditor, cujus sepulchrum non longe urbe erat. pag. 173.

CAP. XXXVII.

Etruscorum Rex Mezentius, Cærite Regiam habebat: pactus vina Latina Turno in Æneam auxiliatus est: Latinum Aboriginum Regem & Æneam interfecit, & ab Ascanio ejus filio interemptus: crudelia supplicia excogitavit: contemptor divum dictus: Imperator etiam vocatus: in exilium a suis pulsus. pag. 176.

CAP.

CAP. XXXVIII.

Etruscorum Rex Asylas, Æneæ tempore bello clarus: Augur: Regia ejus Pisæ. pag. 183.

CAP. XXXIX.

Etruscorum Rex Abas, strenuus bello, Æneæ auxiliatus contra Rutilos: Regia ejus Populonium, aut Ilva insula: occisus a Lauso. pag. 184.

CAP. XL.

Etruscorum Rex Massicus, bello Trojano Rutiloque interfuit: strenuus manu: Cossæ Regia illius: a monte sic dictus. pag. 186.

CAP. XLI.

Etruscorum Rex Osinius, Æneæ in Turnum auxiliator: Regiam habuit Clusii: mors ejus, uti & superioris, a Virgilio male præterita. pag. 187.

CAP. XLII.

Etruscorum Rex Morrius, ex gente Neptuni & Alæsi Regis, Veiis Regiam habuit: Saliorum sacerdotum auctor. pag. 188.

CAP. XLIII.

Etruscorum Rex Clusius, Tyrrheni Regis filius: Clusii conditor: filii Regum etiam Reges dicti. pag. 190.

CAP. XLIV.

Etruscorum Rex Propertius: Volaterris Regia ejus erat: Capenos condidit: Populoniam coloniam deduxit: Vejentes juvit fœdere. pag. 191.

CAP. XLV.

Etruscorum Rex Vejentus, vel Veiis nomen dedit, vel ab eo oppido accepit: Capenam in Latium coloniam deduxit: & de porta Capena quædam obiter. pag. 192.

CAP. XLVI.

Etruscorum Rex Lucumius, seu Lucumo, cognomine Galeritus, Romulo tulit suppetias: tentoria invenit: forte Lucam condidit. pag. 194.

CAP.

C A P. XLVII.

Etruscorum Rex Cælius Veibennus, Romanis Regibus auxiliatus: Cælio monti nomen dedit: Tuscum vicum Romæ suis civibus implevit, sive Lucumo id præstitit, sive Porsena. pag. 195.

C A P. XLVIII.

Etruscorum Rex Menalus: Regia ejus Veiis: Novius vel Nævius poëta, fabula Lydus. pag. 197.

C A P. XIL.

Etruscorum Rex Olenius Calenus, idem augur, Regesque omnes Etruriæ sacerdotio præditi, & aliæ gentes hoc imitati: Olane ostium seu rivus Padi ab eo dictum: Mediolanum non sumpsit nomen ab illo. pag. 198.

C A P. L.

Etruscorum Rex Porsena, vel Porsenna, ex familia Lartium: dictus Lars, Claras, Magnus: Clusii Regiam habebat: bellum Romanis intulit ad reducendos Tarquinios: Horatii, Scævolæ, Clæliæ eo in bello virtus: pacem cum Romanis, fœdusque iniit: Augur: magnificentissime in Labyrintho a se condito sepultus. pag. 202.

C A P. LI.

Etruscorum Rex Galeromondus, de quo nihil præter nomen est certi, ac ne illud quidem valde certum. pag. 210.

C A P. LII.

Etruscorum Rex Tolumnius, male ab aliis Volumnius dictus, cognomento Lar, seu Lars. Veiis habuit Regiam: Legatos Romanorum, qui sacrosancti donisque honorari debebant, interfecit: a Cornelio Cosso duello interfectus: spolia opima de eo Jovi Feretrio relata: caput abscissum, & gestatum lancea. pag. 211.

C A P. LIII.

Etruscorum Rex anonymus; Veiis obsessis in urbe ea creatus: discordia Tuscorum causa cur in Romanam ditionem transirent, nunquam superandi, si fideles ad invicem fuissent. pag. 217.

C A P.

CAP. LIV.

Etruſcorum Rex Cilnius, Arretii Regiam habuit. pag. 220.

CAP. LV.

Etruſcorum Rex Mæcenas, quadringentis annis ante vulgatum illum Mæcenatem, Auguſti familiarem, & Muſarum altorem: Arretii ejus Regia; Mæcenates alii a Rege: & plura de literatorum alumno. pag. 221.

CAP. LVI.

Etruſcorum Rex Ælius Voltorrenus, ſive Volterranus, ſub quo ad lacum Vadimonis fractæ penitus vires Etruſcorum, ut nullus poſt eum Etruriæ Rex reperiatur. pag. 226.

CAP. LVII.

Etruſcorum Regum toto hoc libro deſcriptorum, vera, legitima, & genuina nomenclatura. pag. 227.

CAP. LVIII.

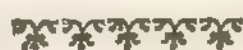
Etruſcorum Reges fictitii, & commentitii, exploſi omnes, & reprehenſa inſcitia literionum, qui amenter fabulas pro hiſtoriis obtruſerunt ultimo ſeculo. pag. 229.

CAP. LIX.

Etruſcorum Rex nullus unquam Cecinna, ſed clari plerique, & equeſtri dignitate ornati, Volaterrani cives. pag. 231.

CAP. LX.

Etruſcorum Rex non fuit Ælius Sejanus, ſed tantum magna apud Tiberium Auguſtum auctoritate; ſed poſtea, majeſtatis reus, cum liberis & amicis miſere interiit. pag. 234.

LIBER TERTIUS

CAP. I.

ETruſcus Tages invenit divinationem per auguria: libros de ea ſcripſit, qui Acherontici dicti: Augurum dignitas & collegium: Chriſtianis interdicta. pag. 239.

CAP. II.

Etruſcorum inventum Divinatio per aruſpicinam: Tagetis diſcipulus Bacchetis: peritiſſimi in Etruria aruſpices: in vicis etiam. pag. 244.

CAP. III.

Etruſcorum inventum obſervatio fulminum, & expiatio: Bigois Nymphæ libri, & ſcripta de ea re: Cœli in partes ſedecim diviſio: Jupiter fulgurator: alii Dii fulminum præſides: bidental locus conditi fulminis. pag. 246.

CAP. IV.

Etruſcorum inventum, oſtentorum obſervatio, & procuratio: monſtra, aut comburi, aut in altum mare deportari, demergique ſolita, ex Etruſca diſciplina. pag. 252.

CAP. V.

Etruſcorum inventum Cærimoniæ, illæque dictæ Etruſca diſciplina, Etruſca ars, maximeque circa prodigia procuranda occupata. pag. 255.

CAP. VI.

Etruſcorum inventis accenſendus mos orandi manibus ſupinis, & ſtando. pag. 256.

CAP. VII.

Parentalia Tanitii Etruſci cauſa hæreditatis nata: exequiæ anniverſariæ: cenotaphium: Romuli nutrix. pag. 259.

CAP. VIII.

Etruſcorum inventum Salii ſacerdotes: Samothracum ſacra: ii poſtea ad Martem & Herculem a Romanis traducti: Præſul: amptruare, redamptruare: cœnæ Saliares ex decimis: polluctus: Scyphus Herculaneus ad ſacra: axamenta: chori Saliorum duo. pag. 262.

CAP.

CAP. IX.

Etruscorum inventum Samothracia Deorum sacra, & quæ illa: Dii magni, boni, potentes. pag. 264.

CAP. X.

Templorum apud Etruscos usus antiquissimus: Templi variæ significationes, quæ plerique populi aspernati: jure belli non sunt sacra, sed pro libidine victorum polluebantur. pag. 266.

CAP. XI.

Apud Etruscos aræ Deorum: sepulchris appositæ: in Comœdiis: morituri eas amplectebantur: immunitatem præstabant: eas juraturi tenebant: dedicatio: fluviis erectæ. pag. 271.

CAP. XII.

Apud Etruscos sacrificia: instituta ea initio tenuia, far, lac, libum: postea litatum hostiis animalibus, etiam ablegminibus, majoribus, minoribus, auratis cornibus, albis, nigris, homine, animantibus, omnibus, nisi piscibus. pag. 275.

CAP. XIII.

Apud Etruscos artificium & usus statuarum Deorum, & virorum fortium: inviolabiles & religiosæ: fictiles aut ligneæ: in foro eminenti loco poni solitæ. pag. 278.

CAP. XIV.

Etruscorum inventum Idola: aut, ut aliis visum, Seruchus, aut Syrophanes, aut Cham ea excogitavit: aut Græci, aut Ninus: eorum varietas, & vanitas Εἴδωλον, *sive* Εἴδολον *a Poëtis dici. pag.* 281.

CAP. XV.

Etruscorum inventum Religio, & modus urbem condendi: ea fuit, vomere æreo arare, taurum candidum vaccæ albæ jungere, quod in evertendis civitatibus observatum: iisque ritus Etruscus dictus. pag. 286.

CAP. XVI.

Etruscorum inventum Pomœrium: & ipsum locus consecratus. pag. 289.

CAP. XVII.

Etruſcorum inventum foſſa muniendis urbibus, quæ & ipſa conſecrata. pag. 292.

CAP. XVIII.

Etruſcorum inventum muri urbium: & ipſi ſacra religione erecti: ampliari, reficique ab imperatore ſoliti. pag. 292.

CAP. XIX.

Etruſcorum inventum ſacrum Nuptiale, quod porco fiebat, auſpiciis præviis. pag. 294.

CAP. XX.

Janus apud Etruſcos Monarchiam invexit: perfectiſſimus regnandi ſtatus: Regis elevatio in clypeo. pag. 298.

CAP. XXI.

Etruſcorum inventum inſignia Regni, ſeu Principatus: obiter de Diademate Regio. pag 300.

CAP. XXII.

Nobiles Romani ſe ab Etruſcis originem ducere gloriabantur: Nobilitatis diſcretio & nota, ſcilicet bulla, aurea illa: Laribus ſuſpendebatur: plebeii & libertini lorum geſtabant. pag. 301.

CAP. XXIII.

Celeres a Tuſco Celere appellati: Troſſuli, ab oppido Etruſco dicti: item Flexibuli, aut Flexamines. pag. 304.

CAP. XXIV.

Etruſcorum inventum ſecures & faſces: Vetuloniæ inventi dicuntur: tolli: varius pro dignitate eorum numerus: ſubmitti. pag. 305.

CAP. XXV.

Etruſcorum inventum lictor, ſeu apparitor: ab officio dignior unus alio: januam intraturo magiſtratu percutiebat. pag. 308.

CAP.

CAP. XXVI.

Etruscorum inventum trabea, & quorum esset gestamen: clavata, seu clavis distincta: fibulata. pag. 310.

CAP. XXVII.

Etruscorum inventum sella curulis: & ipsa Regum primo, mox magistratuum patriciorum. pag. 312.

CAP. XXVIII.

Etruscorum inventum anuli, ferrei, aurei, Thynici, Samothracii, Regum, legatorum, matronarum, equitum, advocatorum, poëtarum: cur læva ferrentur: utensilia eis clausa. pag. 313.

CAP. XXIX.

Etruscorum inventum phaleræ: bellicus ornatus: consularis. pag. 317.

CAP. XXX.

Etruscorum inventum paludamenta, quorum gestamen illa more Romano: dicta & chlamys eadem vestis. pag. 319.

CAP. XXXI.

Etruscorum inventum prætesta: quæ vestis, & quorum abolla dicta. pag. 320.

CAP. XXXII.

Etruscorum inventum calcei militares, qui & Tyrrheni dicti: & crepidæ: fasciis ligati. pag. 322.

CAP. XXXIII.

Etruscorum inventum calcei senatorii: dimidiatæ lunæ figuram adsutam illi habebant: ansulis stricti: coloris nigri: patricii dicti. pag. 323.

CAP. XXXIV.

Etruscorum inventum cothurni, sive calcei tragici: iidem & venatorii. pag. 325.

CAP.

CAP. XXXV.

Volumnius Tuscas tragœdias scripsit: primus apud Græcos tragœdus: item & apud Romanos: & Poëta Tuscus sub Augusto. pag. 326.

CAP. XXXVI.

Etruscorum inventum triumphus, & ejus pompa sive apparatus: triumpus & triumphus: alii populi ante Romam conditam triumphabant. pag. 328.

CAP. XXXVII.

Etruscorum inventum currus triumphalis: is rotundus, turris instar: coronis pensilibus ornatus. pag. 332.

CAP. XXXVIII.

Etruscorum inventum equi quatuor, triumphi currui juncti: illi albi: ab aliis animalibus, etiam hominibus, currus tracti. pag. 333.

CAP. XXXIX.

Etruscorum inventum corona triumphalis, laurea & aurea a carnifice sustinebatur in eodem curru: duplex illa, solida ex auro, Etrusca dicta, & inaurata, lemniscis obducta: aurum coronarium: in sinu Jovis deponi solita. pag 334.

CAP. XL.

Etruscorum inventum toga picta: quæ fuerit illa, & quorum gestamen. pag. 337.

CAP. XLI.

Etruscorum inventum tunica palmata, gestamen Regum, Consulum, Triumphantium. pag. 339.

CAP. XLII.

Etruscorum inventum Gladiatores: illi in theatris, in funeribus, in conviviis lege postea sublati a piis Imperatoribus. pag. 340.

CAP. XLIII.

Pythagoras Etruscus, ab eoque Philosophiæ nomen inventum: & ejus symbola ab Etruscis observata. pag. 343.

CAP.

C A P. XLIV.

Pythagoras Etruscus sphæræ mechanicæ inventor: & de Archimedis sphæra. pag. 345.

C A P. XLV.

Pythagoras Etruscus Geometriam excoluit. pag. 345.

C A P. XLVI.

Antiquissimis temporibus apud Etruscos moneta signata: prima pecunia ratitus quadrans, a ratis effigie: materia numismatum, corium, testa, plumbum, æs, argentum, aurum: vultum Principum solitus numismatis insculpi, sed supremorum tantum. pag. 346.

C A P. XLVII.

Etruscorum inventum claves ostiorum. & de iis: custodiebantur ab uxoribus, in divortio adimebantur. pag. 351.

C A P. XLVIII.

Etruscorum inventum seræ ostiorum: pensiles illæ: virgas gestabant Janitores. pag. 352.

C A P. XLIX.

Phialæ Etruscorum opificium: earum usus ad convivia, & libationes. pag. 353.

C A P. L.

Etruscorum mos circumferre pocula, & ad numerum bibere: & lex convivalis de potatione. pag. 354.

C A P. LI.

Etruscorum opificum candelabra, & de lychnis, seu lychnuchis, quæ candelabrorum olim loco: artium plurium inventores illi, & valde ingeniosi. pag. 356.

C A P. LII.

Fulvius Lippinus in Etruria vivaria invenit bestiarum. Modus eas saginandi: Leporaria dicta. pag. 358.

C A P.

C A P. LIII.

Floridæ vestes in usu apud Etruscos: dictæ a colore florum, quos imitarentur: earinæ, & hialinæ a diverso colore. pag. 359.

C A P. LIV.

Apud Etruscos mastrucæ, seu vestes villosæ in usu: iis fortes usi potissimum, & præ aliis Gothi. pag. 361.

C A P. LV.

Apud Etruscos vinearum satio: non omnes gentes jus eas colendi habuerunt: tributum iis impositum. pag. 363.

C A P. LVI.

Apud Etruscos arborum pomiferarum satio: & de Pomona, & Pomonali flamine. pag. 365.

C A P. LVII.

Etruscorum inventum falces arborariæ: veneficiis adhibitæ ahenæ. pag. 366.

C A P. LVIII.

Etruscorum inventum agricultura, saltem in Italia: de Cerere quædam. pag. 366.

C A P. LIX.

Etruscorum inventum medicina, licet Ægyptii, Arabes, Græcii, aliique populi ejus ad se inventionem trahant: sera Romam migravit, medicique servorum numero. pag. 370.

C A P. LX.

Musicam Romani ab Etruscis sumpsere: ea conviviis interesse sueta: hydraulica in usu instrumenta, choraules, thymelici, psaltriæ, tympanistriæ. pag. 372.

CAP. LXI.

Cassis militaris ab Etruscis sic dicta: ea aquam circumferre, & bibere sueti milites: pennis gemmisque diversicoloribus ornabatur, rictuque belluarum horrendo. pag. 375.

CAP. LXII.

Etruscorum inventum cornua bellica ex cornu bubulo, postea ex aere: buccinae eaedem: cornicines aeneatores. pag. 377.

CAP. LXIII.

Ab Etruscis acies militares disponere Romani didicerunt. pag. 378.

CAP. LXIV.

Etrusci phalangem habuere: octo hominum millibus constabat. pag. 379.

CAP. LXV.

Etruscorum in bellis nobilitas, & ab iis Velites aciei adhibiti, & quis eorum usus: expediti dicti. pag. 380.

CAP. LXVI.

Apud Etruscos aerea tibia: varius ejus usus, bello, ludis, sacris, funeribus. pag. 382.

CAP. LXVII.

Iterum Etruscorum in bellis virtus: olim aenea tuba ab iis inventa, & quidem Pisis a Piseo aut Meleo, aut Vetuloniae: Graeca vocabula a barbaris pro Latinis usurpata: concha pro tuba, & tibia, & sistrum. pag. 384.

CAP. LXVIII.

Etruscorum inventum molae: servi ad eas damnati, qui & asini dicti: eorum mansiones praesepia, uti immundorum, harae: asini & equi velatis capitibus: molae aquariae, oleariae: earum partes: Fornax Dea. pag. 389.

CAP. LXIX.

Etruscorum inventum atria: quae loca essent: templorum primum, mox aedium profanarum: imagines in iis, & vela: porticibus respondent: eorum ornatus: servi, iis praefecti, atrienses. pag. 393.

CAP. LXX.

Etruscorum inventum columnæ Tuscanicæ dictæ: in mediis ædibus: arma sustinebant: æratæ: in iis leges sculptæ: sepulchris impositæ. pag. 399.

CAP. LXXI.

Etruscorum inventum ludi: diversis linguis editi, Osci: & quia in Deorum falsorum honorem excogitati, Christianis interdicti: colores in iis quatuor, mox sex: eorum causa, & factiones usque ad Reipublicæ interitum. pag. 402.

CAP. LXXII.

Etruscorum inventum ludii, sive histriones: planipedes, moriones, gelasini, geletopi, copreæ, & pantomimi: præmia iis, & corona data: scholæ gesticulatorum. pag. 407.

CAP. LXXIII.

Etruscorum inventum equi jugales in ludis: victores absinthium bibebant: & quis quadrigæ sit auctor: equi nobiles. pag. 413.

CAP. LXXIV.

Etruscorum inventum pugiles in ludis, & eorum unctura: corpora nudata, Græcorum instituto, haud recte: nuditas libidinis incentiva: juramentum. pag. 419.

CAP. LXXV.

Lanificii usus apud Etruscos de lanificiis matronalibus. pag. 422.

CAP. LXXVI.

Etruscorum opificium fictilia, & quidem Arretii: eorum pretia: usus in conviviis, templis: vocata gryte, & catinus, & frivola, & sympunium, & caudes. pag. 424.

CAP. LXXVII.

Etruscorum in Italia inventum Plastice: simulachra Deorum fictilia: Tuscanica dicta: aurea postea. pag. 429.

CAP.

CAP. LXXVIII.

Etruſcorum mos in corticibus arborum ſcribere: item in cæra, in linteis textis, in ligneis tabulis, in ære, in charta expreſſæ literæ, in membrana, in plumbo: minium primis literis additum, cornua & umbilicus. pag. 430.

CAP. LXXIX.

Ab Etruſcis acceptæ fabulæ Atellanæ, ſeu Oſcæ: earum partes, & diſtributio: eiſodium, embola, exodium, ſales: Poëtæ Urbici dicti, & cum his cantores. pag. 436.

CAP. LXXX.

Etruſcorum inventum carmina nuptialia; ſive Feſcennini verſus. pag. 438.

CAP. LXXXI.

Etruſcorum inventum navis, & illa ex corio & vimine, Britannorum ritu, ſeu Scotorum: ex abiete, ex alno: tutela: varia genera: nomina unde: pag. 439.

CAP. LXXXII.

Etruſcorum inventum roſtra navium, & naves roſtratæ. pag. 442.

CAP. LXXXIII.

Etruſcorum inventum anchora. pag. 443.

CAP. LXXXIV.

Etruſcorum Piratica, myoparones, ſtlatæ, cilices, & in eos bellum. pag. 443.

CAP. LXXXV.

Etruſcorum inventum leges in Italia: ab iis duodecim Tabularum ſupplementum Romani ſumpſerunt. pag. 445.

CAP. LXXXVI.

Etruscorum inventum Jura Fecialia, & Fecialium potestas in rebus bellicis: hasta & caduceo armati, illam jacebant bellum indicturi. pag. 447.

CAP. LXXXVII.

Etruscorum hasta Velitaris: & de Velitum armaturis pauca. pag. 449.

CAP. LXXXVIII.

Etruscorum pilum, & quale id teli genus fuerit: nomina inde Ducum Romanorum, Pilani, Primipilares. pag. 450.

CAP. LXXXIX.

Etruscorum inventum venabula venatoria, quibus ingentis magnitudinis feras comminus excipiebant. pag. 451.

CAP. XC.

Etruscorum inventum prætoria Ducum, sive cælula, aut uranisca: ea pellibus tegi solita: in obsidione Vejentum a Romanis usurpata primum: papiliones: contubernales dicti, qui sub iisdem pellibus milites biemassent. pag. 453.

CAP. XCI.

Etruscorum inventum scorpio, tormentum poliorceuticum, atque etiam telum: duplex, major, minorque: onager etiam dictus. pag. 455.

CAP. XCII.

Etruscorum usus bis in die mensas ponere: & Romanos semel tantum comedere solitos, idque vespri: prandia non semper in usu. pag. 457.

CAP. XCIII.

Etrusci poculis argenteis utebantur: in duplici genere, cælata, & pura: ministri ab argento, qui ea asservabant, dicti. pag. 459.

CAP.

C A P. XCIV.

Etruſcis in uſu ſervi delicati, probeque veſtiti, qui menſis famularentur: Romani hoc etiam æmulati, pueros Alexandrinos, & ſymphoniacos in triclinia admittebant. pag. 461.

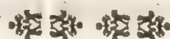
C A P. XCV.

Etruſcorum mores delicati ab Auctore perſtricti: æmulati Romani Gaditanas puellas menſis adhibebant. pag. 463.

PRÆ-

PRÆFATIO

AD LIBRUM PRIMUM.

IN Pandia gemma, etiam[1] *immobili, varii ſe oſtentant colores: ita venerandum ipſe Etruriæ aſpectus, etiam gentis potentiam & gloriam ignoranti peregrino, quid olim fuiſſet, ingeſſit, atque ultro inſinuavit; nam hoc mare portuoſum, hi colles frugiferi, hic Apenninus perpetuo jugo, veluti excubias præſtiturus, hi amnes piſcoſi, agri fertiles, nemora opaca, & viridanti coma ſilvæ pampinatæ, tot civitates, mutatis licet nomine, ſitu, interdum & ſalubritate, tot arces amœnæ, tot valida propugnacula, denique ingens rerum geſtarum fama accenderunt animum, ut qui primis ſeculis tam felicem terram coluiſſent, inveſtigare vellem: quod non verboſe, neque*[2] *Abydeno more, ſed ubique laudatis idoneis auctoribus agendum cenſui. Dent modo Etruſci eruditiſſimi veniam, peregri-*

(1) Caſſiod. libr. 5. Epiſt. 34. (2) Said.

regrinum nomen cum ſuorum majorum laudibus haud ingravate legi: [1]

Si modo coniferas inter viburna cupreſſus,
Aut inter pinos corilum frondeſcere fas eſt.

LIBER

(1) Nemeſian. Eclog. 2. fine.

ETRURIA VETUS
et
NOVA
Scala di Miglia venti Italiane
MARE
TOSCANO
olim
TYRRHENUM
MARE
ADRIA
TICO
Teodoro Vercruysse Sculp. 1724

Vas Fic· Al· un ·X· in Mus· Mediceo

LIBER PRIMUS

Etrusci, & Etruria unde: Etruria, an Hetruria efferendum? Etruri, idem ac Etrusci: R. *&* S. *litteræ usus: termini regionis: barbaro seculo Tuscani dicti, & Tuscianenses.*

CAP. I.

TRURIAM bello juxta, paceque olim florentem, ac bis mille annis Regibus parentem, variasque humanæ vicissitudinis vices expertam, nunc tandem sub Serenissimis principibus Monarchico imperio restitutam, pietate, eruditione, divitiis pollentem illustraturus, a nomine exordium duco. Ivo Carnotensis MS. ex Bibliotheca Augustissimi Regis Britanniarum, in opere de undecim Europæ Provinciis: *Etrusci populi indigenæ in bello fortes, in pace pietati deditissimi, ab Etrusco Herculis filio nominati, qui cum patre ex Hispania in Italiam trajiciens, genti illi præfuit, Regisque munus gloriose obivit, quod nomen antea habuerint, ignoratur.* Servius Hono-

Honoratus ad libr. 10. Æneid. v. 164. *Etruria ab Etrusco Principe*. Fanucius Campanus, & ipse egregius auctor, MS. quo utor beneficio Reverendissimi D. Raphaëlis Roncionii, Patricii Pisani, ad bonas literas nati, & ibidem Archipresbyteri: is ergo libr. 2. de Familiis illustribus Italiæ cap. 2. *Etrusci populi sunt antiquissimi & nobilissimi, & præ ceteris Italiæ populis, eorum, quæ ad religionem & sacrificia pertinent, ad superstitionem usque studiosi erant. Horum metropolis fuit civitas Æturia, & sub se continet hos populos, scilicet: Tuscos, Tyrrhenos, Faliscos, Vejentes, & Ciminos*. Aliter profecto, quam quisquam Cosmographorum, & nec civitas ulla apud eos Etruria, nec ea populorum divisio, quam ille, nescio unde, aut quam vere, induxit. Servius Maurus Honoratus ad libr. 11. Æneid. v. 596. *Etruria dicta est, vel quod ejus fines tendebantur ad proximam ripam Tiberis, quasi ἑτερόυρια; nam ἕτερος est alter, & ὅρος finis vocatur. Roma enim antea unam tantum Tiberis ripam tenebat*. Juvenalis:

Quæ imperii fines Tiberinum virgo natavit.

quidam sane & ruri legunt (restituendum est omnino *& Etruri legunt*) *ab Eturie trus .... trans Tiberim enim Etruriam dicebant, homines Etruros, quos nunc Etruscos*. Ex quibus, etsi truncatis Servii verbis, non est obscurum elicere, antiquissimam hanc regionis fuisse appellationem: *Etrurosque* idem, ac *Etruscos*, veteri consuetudine valuisse; nam ante Appium Claudium nullus erat literæ R usus: postea ea inventa ab eo, promiscue dictionibus illæ adhibebantur literæ R. S. Pomponius J. C. l. 2. §. juris civilis ff. de orig. jur. Hic Appius fuit cognomento Crassus, Consul cum Camillo Anno 405. ut patet ex tabulis Capitolinis; usque adeo ut *vapos*, *labos*, *arbos*, abjecta litera R, assumptaque S. dicerent. Quintilian. libr. 1. cap. 6. Rationem putaverim, quod R *canina littera* vocaretur. Q. Cassiodor. in Psalm. 73. gloss. vet. *hirrire canum, ringere*. A Persius sat. 1. ad finem. Lucilius apud Ælium Donatum in Adelphos:

Irritata canis quod R complurima dicat.

Ab hoc more *Etruri*, *Etrusci* sunt dicti: & *Etruria*, *Etrusia*. Fatue hic, stolideque ineptit Leander Albertus, qui pag. 24 *Etruscos ab Etruria regione* deducit: & cur non verius ab Etruscis populis Etruria regio? Sed hoc insulsissimus ei persuasit Annius Viterbiensis. Si Etrusci ab Etruria, Etruria unde? Somniat deinde uterque Monachus de Etrusca gente, & Etrusca civitate; sed ego pergo. Isidor. libr. 14. cap. 4. *Etruria pars Italiæ dicta, quod ejus fines tendebantur usque ad ripam Tiberis, quasi ἕτερος ὅρος, ulterior terminus; Romæ enim finis antea una tantum Tiberis ripam tenebat*. Servii verba, ut solet, transcripsit. Alii Etruriam ab Etrusco principe putant. Hoc quoque juris controversi, *Etruriane*, an vero *Hetruria* efferendum? Græci Scriptores, & derivatio omnino convincunt *Etruriam* dicendum; ita omnes Latinorum etiam codices. Martian. Capella libr. 6. Nupt. *Etruria regio tam indi-*

getis

getis Æneæ fœdere, quam remediorum origine, atque ipsius Tagetis exaratione celebrata. Ita vulgata lectio; at in MS. *Etruria regio a rege Etrusco tam indigetis*. At usus obtinuit apud aliquos contra rationem, ut *Hetruria* scriberetur. Lapis vetus Romæ ad D. Cæsarii, non longe a ponte Sixto. (1)

L. TARQVINIO
L. F. POM
ETRVSCO
SVLPICIANO
SCRIBAE. QVAESTOR
EX. TESTAMENTO
D. H-S XX

Alius in agro Senensi in pila aquæ benedictæ.

L. TITI. T. F
ETRVSCI

Termini ab initio latissimi; nam & Mantuam, & Bononiam, & Genuam, & Mediolanum inde: hinc vero Capuam, Nolam, Puteolos, adeoque Volscos, & Campanos omnes Etruscis fuisse subjectas colonias infra hoc opere disseretur; quin imo Diodor. Siculus libr. 5. Λέιπεται δ' ἡμῖν εἰπεῖν περὶ τῶν Τυῤῥηνῶν. οὗτοι γὰρ τὸ μὲν παλαιὸν ἀνδρείᾳ διενέγκαντες, χώραν πολλὴν κατεκτήσαντο, καὶ πόλεις ἀξιολόγους καὶ πολλὰς ἔκτισαν. *Restat ut de Tyrrhenis etiam dicamus: hi quondam fortitudine præcellentes, magnum terræ tractum occuparunt, urbesque multas, & celebres condiderunt*. Faventior T. Livius 1. Dec. libr. 1. *Tanta opibus Etruria erat, ut jam non terras solum, sed mare etiam per totam Italiæ longitudinem, ab Alpibus ad fretum Siculum fama nominis sui implesset*. Junius Philargyrius, doctissimus Grammaticus, ad libr. 2. Georgic. v. 534. *Maximum enim imperium Etruscorum in Italia fuit, ut ait Livius, ab Alpibus usque ad fretum Siculum, unde totum mare, quod a dextra Italici litoris est, Tyrrhenum dicitur. Hoc Varro doctius dividit in provincias marinas*. Servius ad eumdem locum: *Secundum historiam, nam constat Tuscos usque ad fretum Siculum omnia possedisse*. Neque vero tantum Italiæ principatum ab Alpibus, seu prima Liguria, usque ad terminum ultimum Brutiæ tenuerunt, & armis pepererunt; sed etiam extra Italiam longe lateque dominabantur. Anonymus Poëta in prosopopœja Tusciæ:

Me Janus tenuit primus, formataque ab illo
Imposui leges populis, & nomina ponto
Inferno & Supero, missos auxique colonos,
Imperiumque Italos trans fines, fœdera natis

(1) Apud Grut. pag. 625. num. 4. ubi habetur L. TARQVITIO, &c.

Dum servata meis; sed me discordia præceps
Romuleæ domitam genti servire coëgit,
Quæ decus antiquæ longo post tempore linguæ
Auxilii male grata mei, male grata laborum
Abstulit, & mansit nomen, quod thura dederunt;
Arcades, & Lydi, vel quod mutare Pelasgi
Non ausi . . . .

Posteriori tandem seculo, Romanis jam rerum potitis, arctior Etruriæ limes, ab amne scilicet Macra ad Tibridem: quo nomine comprehensa regio illa, quæ vulgo *Toscana*, & ejus pars *Umbria*. Incolæ vero *Tuscani*, auctore vetusto Anastasio, Bibliothecario S. R. E. qui vivebat ann. 867. Is in Stephano IV. *Tuscani, & Campani Romæ aggregati*. Iidem & *Tuscianenses* dicti. Idem in Zacharia: *Ramingum Castaldum Tuscanensem:* & in Leone III. *In territorio Orbetano intra fines Clusinienses, seu Tuscianenses*. Sed hæc vocabula barbaro tantum ævo usurpata.

Tuscia & Tusci a thure nomen deductum non videri, quod thuris usus non sit antiquus: Tusci, an Thusci? a Rege vox tracta.

CAP. II.

HOc etiam isti provinciæ nomen, incolisque impositum. Dionys. Halicarn. libr. 1. pag. 24. (1) Καὶ ἀπὸ τῆς ἐμπειρίας τῶν περὶ τὰ θεῖα σεβάσματα λειτυργιῶν, διαφέροντας εἰς αὐτὴν ἑτέρων, νῦν μέντοι ἀσαφέστερον, πρότερον δ' ἀκριβοῦντες τοὔνομα ὥσπερ Ἕλληνες Θυοσκόους ἐκάλουν. *Et ob excellentem sacrorum, ac divini cultus peritiam, nunc quidem obscurius Thuscos, olim vero exactiori voce quemadmodum Græci Thyoscoos vocabant*. Paul. Varnefrid. libr. 2. Hist. Longobard. c. 16. *Sexta provincia Thuscia est, quæ a Thure, quod populus illius superstitiose in sacrificiis Deorum suorum incendere solebat, sic appellata est*. Ivo Carnotensis MS. *Thusci, vel a thure, vel etiam a rege Thusco nominati videntur*. Fanucius Campanus & ipse MS. *Thusci a thure dicti sunt, ob sacrificiorum frequentiam, quorum municipium principale fuit Sena*. Itaque Cosmographo & Historicis nullum dubium, sed unanimis consensus. Audiamus Grammaticos. Servius Maurus ad libr. 2. Æneid. v. 784. *Thusci a frequentia sacrificii dicti sunt, hoc est* ἀπὸ τοῦ θύειν *a suffiendo*. Eadem repetit ad libr. 10. Æneid. v. 164. & addit, quod nullus alius, quod legere quidem memini, asseruit: *Thuscos bene dicimus populos: Thusciam vero non debemus dicere, quia nequaquam in idoneis auctoribus legitur*.

Et

(1) Edition. Francof. 1586.

Et de sacrificiis repetit idem ad libr. 8. Æneid. v. 477. Ea denique ex illo, more suo, transcribit Isidorus Hispalensis libr. 14. cap. 4. Ex his liquido constat, aut *a thure*, aut *ἀπὸ θύειν*, *ab adolendo*, appellationem genti impositam; quare non est admodum vetusta ea dictio: quod manifestum faciam. Nam diu post heroica tempora, ac ne regnante quidem Numa Pompilio, thuris aut notitia, aut in sacris usurpatio. C. Plin. libr. 13. cap. 1. *Iliacis temporibus thure non supplicabatur*. Pleniori manu Arnobius libr. 7. adversus gentes: *Percunctamur de thure, unde, aut quo tempore nosse illud, aut scire poteritis, ut merito existimetis aut esse diis dandum, aut eorum acceptissimum voluntati: novella enim propemodum res est: neque annorum inexplicabilis series, ex quo ejus notitia profluxit in has partes, & delubris meruit interesse divinis; neque enim temporibus, quemadmodum creditur & perhibetur, heroicis, quidnam esset thus, scitum est, scriptoribus ut comprobatur a priscis, quorum in libris posita nulla ejus mentio reperitur: neque genitrix & mater superstitionis Etruria opinionem ejus novit, aut famam, sacellorum ut indicant ritus, neque quadringentis annis, quibus Albana res viguit, in usum cuiquam venit, sacra res quum fieret: neque ipse Romulus, aut religionibus in comminiscendis artifex Numa aut esse scivit, aut nasci*. Certe itaque antiquo ævo thus ignotum, at sub Romanis cupidissima superstitione diis oblatum, & maxime Jano, ut docui libr. 2. Antiquitat. Roman. cap. 3. Pro thure unguentis utebantur, ad suffienda deorum altaria, & sulfure, de posteriori Dioscorides Pedavius libr. 5. cap. 124. Homerus, apud quem nulla thuris mentio, sulfuris ad purgandas ædes sacras, aut noxium quemlibet halitum eximendum, adhibiti meminit libr. 22. Odyss. in fine. Plinius libr. 35. cap. 15. Ita Poëtæ. Tibull. libr. 1. Eleg. 5.

Ipseque ter circum lustravi sulfure puro,
Carmine cum magico præcinuisset avus.

Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 9.

Dein quemcumque locum externæ tetigere puellæ,
Suffiit, & pura limina tergit aqua.
Imperat, & totas iterum mutare lucernas,
Terque meum tetigit sulfuris igne caput.

D. Juvenal. Satyr. 2. in fine:

. . . . . . cuperent lustrari, si qua darentur
Sulfura cum tædis, & si foret humida laurus.

Ovid. libr. 7. Metamorph. fab. 1.

Terque senem flammis, ter aqua, ter sulphure lustrat.

Et libr. 2. de Arte:

Præferat & tremula sulfur, & ova manu.

Papin. Stat. libr. 4. Thebaid. v. 416.

Visceribus laceris, & odori sulfuris aura,
Graminibusque novis, & longo murmure purgat.

De

De unguentorum, aut odoriferarum ſtirpium ſuffitu ante thuris inventionem, Alcimus Avitus libr. 3. v. 237.

Vivida quin etiam miſcebant cinnama thalli,
Et ſuffita domus pingui fragrabat amomo.

Non igitur a thure, cujus nullus antiquitus uſus, ut oſtenſum, nomen hæc regio habuit, & errant, qui ita cenſent; ſed *a rege Tuſco*. Ivo Carnotenſis initio hujus capitis. Feſtus Pomp. libr. 8. *Tuſci a Tuſco rege filio Herculis ſunt dicti*. Servius Maurus ad v. 71. libr. 1. Æneid. paulo aliter *a Tyrrheno quodam, qui ſubmerſus fuit in mari, quod Tuſciam alluit, cujus filius Tuſcus, a quo fuit Tuſcia*.

Anxie quoque viri docti inquirunt: *Tuſcia*, an vero *Thuſcia* ſit efferendum. Lapides adſcribam. Unus eſt Præneſte. (1)

Quos. Vmber. Sulcare. Solet. Quos. Tuſcus. Arator.

Orta difficultas vel potiſſima a thure, quod quidam *a tundendo* deduxerunt. Soſipater Chariſius libr. 1. Alii ἀπὸ τῦ θύειν, *a ſuffiendo:* inter quos eſt Julius Modeſtus; ſed lapides, ut dixi, ſine aſpiratione paſſim efferunt, & exempla apud Aldum Manutium in Ortographia. Vide Inſcript. 4. c. 2. quam inſcriptionem paulo diverſam reperies apud Wolfgangum Latium libr. 2. Commentarior. Reip. Roman. cap. 7. pag. 186. Alter lapis in ædibus Capranicorum. (2)

ASTERII

L. TVRCIO. APRONIANO. V. C
FILIO. L. TVRCII. APRONIANI. V. C
PRAEFECTI. VRBI (3). NEPOTI
L. TVRCII. SECVNDI. V. C. CONSVLIS
QVAESTORI. PRAETORI. QVINDECIM (4)
VIRO. SACRIS. FACIVNDIS. CORREC
TORI. TVSCIAE. ET. VMBRIAE. OMNI
VIRTVTE. PRAESTANTI. STATVAM
EX. AERE. ORDO. SPOLETINORVM
AD. MEMORIAM. PERPETVI. NOMINIS
CONLOCAVIT

CVRANTIBVS. FLAVIO. S. P. R. V. P. (5) ET. CONDO
NIO. TAVRO. IVN

POST. AMANTI. ET. ALBINI. COS

Viſi-

(1) Apud Gruter. pag. 72. num. 5. (2) Grut. pag. 476. num. 7. (3) Gruter. VRBIS.
(4) Grut. QVINDECEM. [5] Gruter. SPE. V. P.

Visitur alius etiam Narniæ ad portam antiquissimam. (1)

T.·.·.·. IL.·.·. AVII
P. PVBLILIO. CAEIONIO
IVLIANO
CORRECTORI. TVSCIAE. ET
VMBRIAE. OB. INSIGNIA. EIVS
GESTA. ET. INLVSTRE. NOMINIS
ET. RATIONIS. MERITVM
ORDO. NARNIENSIVM. VNA. CVM
CIVIBVS. STATVAM. CONLOCAVERVNT
PATRONO. DIGNISSIMO

Quintum lapidem possidet Interamnæ Statius Donatus. (2)

IVLIO .·.·.·.·. EVBVLIDAE
C. V. CORR. TVSCIAE
X. VIRO. PRAEFECTO
AERARII. S. SATVRNI

OB. INLVSTRIA. IPSIVS
MERITA. ET. AMOREM. IVX
TA. CIVES. ORDO. INTE
RAMNATIVM. PATRONO

Denique sextam Inscriptionem extare dicunt Florentiæ. (3)

APPIVS. CLAVDIVS
C. F. CAECVS
CENSOR. COS. BIS. DICTATOR. INTERREX. III
PR. II. AED. CVR. II. Q. TR. MIL. III. COM
PLVRA. OPPIDA. DE. SAMNITIBVS. CEPIT
SABINORVM. ET. TVSCORVM. EXERCI
TVM. FVDIT. PACEM. FIERI. CVM. PYRRHO (4)
REGE. PROHIBVIT. IN. CENSVRA. VIAM
APPIAM. STRAVIT. ET. AQVAM. IN
VRBEM. ADDVXIT. AEDEM. BELLONAE. (5)
FECIT

Tyrrhe-

(1) Apud Gruter. pag. 387. num. 2. & pag. 460. num. 4. (2) Gruter. pag. 422. num. 1. (3) Nunc in Musæo Magni Ducis. (4) Errore lapidarii TYRRO. (5) In marmore BELLONA, sed E videtur detrita cum marmore.

Tyrrheni, Turrheni, Tyrſeni: Tyrrhenia: indigenæ, an advenæ? a Rege appellationem ſortiti: claritudo, & bella prima: Metropolis: Romulus inde ortus.

CAP. III.

GEns eadem *Tyrrhenia* dicta, & Latino more *Turrhenia*, Y. in U. mutato, quod ſæpe contingit: quod a Gaſpare Scioppio notatum: iidemque *Turreni*, aut *Tyrrheni*, ac *Tuſci*, vel *Etruſci*. Suidas in voce Τυρσηνία χώρα. Vet. Gloſſ. *Etruſca* τυῤῥενή. Sunt eruditi nonnulli, qui a turribus, quas græce τύρσεις dicunt, eos *Tyrſenos* nominatos volunt. Dionyſ. Halicarnaſs. libr. 1. Antiquitat. Roman. Τὺς δὲ Τυῤῥηνὺς οἱ μὲν αὐτόχθονας Ἰταλίας ἀποφαίνυσιν, οἱ δὲ ἐπήλυδας, καὶ τὴν ἐπωνυμίαν αὐτοῖς ταύτην, οἱ μὲν αὐθιγενὲς τὸ ἔθνος ποιῦντες ἀπὸ τῶν ἐρυμάτων, ἃ πρῶτοι τῶν τῇδε οἰκύντων κατεσκευάσαντο τεθῆναι λέγυσι. τύρσεις γὰρ καὶ παρὰ Τυῤῥηνοῖς αἱ εντέιχιοι καὶ στεγαναὶ οἰκήσεις ὀνομάζονται, ὥσπερ παρ' Ἕλλησιν. ἀπὸ δὲ τῦ συμβεβηκότος ἀξιῦσι τεθῆναι τοὔνομα, ὥσπερ καὶ τοῖς ἐν Ἀσίᾳ Μοσυνοίκοις. *Hos quidam ajunt indigenas eſſe Italiæ, quidam advenas, & qui negant eos externi eſſe generis, nominatos dicunt a domiciliis munitis, quæ primi in his regionibus ſtruxerunt; turres enim ut Tyrrheni, ita Græci Tyrſes, clauſa muris, & firma ædificia nominant. Volunt igitur ex re nomen eos inveniſſe, ut in Aſia Moſynæcos.* Et τύρσις quidem pro *turre* uſurpatur, cum ab optimis Scriptoribus Græcis, tum a Xenophonte libr. 7. Pædiaſ. pag. 190. Et libr. de Expedit. Cyri 4. pag. 327. Et libr. 5. ejuſdem operis ſæpe poſt principium. Et eodem opere libr. 7. ad finem. Vide loca. Hæc eſt prima opinio ab ædificiis ſic dictos, ut Hamaxobios audimus apud Herodotum, Burgundiones in nuperis Francorum hiſtoriis: quod ſi verum, indigenas eos eſſe oportet. Rutil. Numatian. libr. 1. Itinerar. in fine:

Famam Lachanii veneratur numinis inſtar
Inter Turrigenas Lydia tota ſuos.

M. Lucan. libr. 2. v. 429.

Gallica rura videt, devexaſque excipit Alpes:
Tunc Umbris, Marſiſque ferax, domituſque Sabello
Vomere, piniferis amplexus rupibus omnes
Indigenas Latii populos, non deſerit ante
Heſperiam, quam cum Scyllæis clauditur undis.

Ex quibus verbis Etruriam cultam ab indigenis teſtatur: quod & lingua diverſiſſima a Græca, Latina, Aſiaticiſque omnibus idiomatis oſten-

dit,

dit, ut doceo cap. ult. hoc libr. 1. infra, & aliquid obiter J. Tzetzes in ſcholiis ſuis ad Lycophronem. Altera ſententia eſt, Aſiaticorum Tyrrhenos eſſe colonos. Plutarchus in Romulo: Διὸ καὶ νῦν ἔτι θύοντες ἐπινίκια, γέροντα μὲν ἄγουσι διὰ ἀγορᾶς εἰς Καπετώλιον ἐν περιπορφύρῳ βοῦλλαν αὐτῷ παιδικὴν ἄψαντες, κηρύττει δ' ὁ κήρυξ, Σαρδιανοὺς ὠνίους. Τυῤῥηνοὶ γὰρ ἄποικοι Σαρδιανῶν λέγονται. *Unde manſit, cum ob partam victoriam ſacrificant, ut ſenem per forum in Capitolium traducant in prætexta, cui bullam puerilem addunt, & proclamat preco: Sardeis venales; nam Sardium* (male Lapus *Sardianorum* vertit) *fama eſt Etruſcos colonos eſſe*. Adi parœmiographos.

Tertio placet quibusdam, *Etruſcos* quidem αὐτόχθονας, ſeu indigenas eſſe; ſed *Tuſcos*, *Lydos*, *Tyrrhenos* ex Aſia veniſſe, uti & *Pelaſgos*, & *Arcades*, quorum commixtione una gens, unuſque populus coaluerit, nomine mutato. Feſtus Pomp. libr. 18. ex Verrio Flacco: *Turrhenos Etruſcos appellari ſolitos, ait Verrius, a Turrheno duce Lydorum*. Servii Honorati Grammatici verba ſunt ad v. 71. libr. 1. Æneid. *Forte autem receſſit Tyrrhenus a fratre ſuo Lydo, quærens aliam terram, dimiſit ſuam, regnumque fratri, ſed prævenit ſubmerſio illius; evaſit vero filius ejus, & habitavit in Tuſcia*. Et ad v. 781. libr. 2. Æneid. *Lydius Tibris, ſic dictus a fratre Tyrrheni; Tuſci enim a Lydis originem ducunt; nam Lydus & Tyrrhenus duo fratres, cum eos provincia una non ferret, in ſortem miſerunt, ut diviſis copiis proficiſceretur unus ad novas ſedes quærendas. Profectus Tyrrhenus eſt, qui ex ſuo nomine Tuſcos Tyrrhenos vocavit*. Ejusdem ſunt etiam iſta ad v. 470. libr. 8. Æneid. *Supra diximus, Mæoniam provinciam eſſe, cujus dum brevitas duos fratres, Lydum & Tyrrhenum, ferre non poſſet, ex ſorte Tyrrhenus cum ingenti multitudine profectus eſt, & partem Italiæ tenuit, & Tyrrheniam nominavit*. Quod alii ſponte Tyrrhenum egiſſe, ille ut ageret, ſorte inductum prodit; ſed parum eſt diſcriminis, dummodo conſtet, illum & multitudinis ducem fuiſſe, & in Italia conſediſſe. Ipſe Virgilius loco proxime laudato:

. . . . Lydia quondam
Gens bello præclara, jugis inſedit Etruſcis.

Coſmographos ſubnectam Julius Solinus cap. 8. Polyh. *Quis ignorat &c. Tyrrhenos a Tyrrheno Lydiæ rege* dictos? C. Plin. libr. 3. cap. 5. *Umbros inde exegere antiquitus Pelaſgi, hos Lydi, a quorum rege Tyrrheni, mox a ſacrifico ritu lingua Græcorum Tuſci ſunt cognominati*. Strabo Amaſianus libr. 5. Geograph. pag. 151. Οἱ Τυῤῥηνοὶ τοίνυν παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις Ἐτροῦσκοι καὶ Τοῦσκοι προσαγορεύονται, οἱ δ' Ἕλληνες οὕτως ὠνόμασαν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ Τυῤῥηνοῦ τοῦ Ἄτυος, ὥς φασι, τοῦ στείλαντος ἐκ Λυδίας ἀποικίαν δεῦρο, ἀπὸ γὰρ λιμοῦ καὶ ἀφορίας ὁ Ἄτυς εἷς τῶν ἀπογόνων Ἡρακλέους, καὶ Ὀμφάλης, δυοῖν παίδων ὄντων, κλήρῳ Λυδὸν μὲν κατέσχε, τὸν δὲ Τυῤῥηνὸν τὸν πλείω συστείλας λαὸν, ἐξέστειλεν, ἐλθὼν δὲ τὴν χώραν ἀφ' ἑαυτοῦ Τυῤῥηνίαν ἐκάλεσε, καὶ δώδεκα πόλεις ἔκτισεν. Vertit Guil. Xilander, vir eruditus: *Tyrrheni ergo a Romanis Etruſci & Tuſci nominantur: Græci ſic appellarunt a Tyrrheno Atyos filio, qui eo coloniam ex Lydia duxerit; fame enim, & ſterilitate coactus Atys, unus ex Hercule &*

Omphale prognatis, de duobus filiis alterum, Lydum nomine, ſortito detinuit: alterum Tyrrhenum, cum majore populi parte amandavit. Is quum in Italiam veniſſet, regionem a ſuo nomine Tyrrheniam nuncupavit, & duodecim urbes condidit. Hiſtoricos Grammaticis & Coſmographis adjungam, quo clarior res ſit. Vell. Patercul. libr. 1. *Per hæc tempora Lydus & Tyrrhenus fratres cum regnarent in Lydia, ſterilitate frugum compulſi, ſortiti ſunt, uter cum parte multitudinis patria decederet: ſors Tyrrhenum contigit: pervectus in Italiam, & loco, & incolis, & mari nobile ac perpetuum a ſe nomen dedit*. Dionyſius Halicarn. genus ejus ſic deducit: Manes, ex Jove & Terra genitus, primus Mœoniæ imperavit: ex hoc & Callirhoe, Oceani filia, natus Cotys: nupta Cotyi Halies, Tulli filia, duos enixa eſt filios, Adiem & Atym: ille duxit Callitheam, Chorœbi vel Torœbi filiam, ſive, ut alii vocant, Choræi, a qua ſuſcepit Lydum & Tyrrhenum. Καὶ τὸν μὲν Λυδὸν (ait ille libr. 1. pag. 21. (1)) αὐτοῦ καταμέναντα τὴν πατρῴαν ἀρχὴν καταλαβεῖν, καὶ ἀπ' αὐτοῦ Λυδίαν τὴν γῆν ὀνομασθῆναι, Τυῤῥηνὸν δὲ τῆς ἀποικίας ἡγησάμενον πολλὴν κτήσασθαι τῆς Ἰταλίας, καὶ τοῖς συναραμένοις τοῦ στόλου ταύτην θέσθαι τὴν ἐπωνυμίαν. *Lydum domi manentem ſucceſſiſſe in paternum imperium, ab eoque denominatam terram Lydiam: Tyrrhenum, coloniæ deducendæ auctorem, occupaſſe bonam partem Italiæ, ſociiſque profectionis ſuum impoſuiſſe vocabulum*. Eadem pæne Herodotus libr. 1. pag. 25. quem conſule, Sigiſmundum Gelenium Fridericus Sylburgius jure arguit. Q. Florens Tertullian. ex Timæo libr. de ſpectac. cap. 2. *Lydos ex Aſia tranſvenas in Etruria conſediſſe, ut Timæus refert, duce Tyrrheno, qui fratri ſuo ceſſerat regni contentione. Igitur in Etruria inter ceteros ritus ſuperſtitionum ſuarum, ſpectacula quoque religionis nomine inſtituunt: inde Romani accerſitos artifices mutuantur, tempus, enunciationem*. Quem locum integrum & probiſſimæ ſententiæ fruſtra critici torquent: quem locum integrum verbatim Iſidorus Hiſpalenſis libr. 18. cap. 16. tranſcripſit, niſi quod verba nonnulla corrupta. L. Seneca ad Helviam matrem cap. 6. *Tuſcos Aſia ſibi vindicat*. Fanucius Campanus MS. libr. 2. de Illuſtrib. Italiæ Famil. cap. 2. *Tyrrheni a Tyrrheno quodam Atyos filio, qui relicta Mœonia in Italiam ſe contulit, & in ora maris Inferi conſedit, ac horum municipium fuit civitas Cariara*. Aut mendum eſt, aut nugæ de Cariara civitate Metropoli Tyrrheniæ: certe Stephanus libr. de Urbibus in Tyrrhenia tres κρότωνας urbes collocat, & harum unam eſſe vult Metropolim.

Gentem hanc Virgilius *bello præclaram* ſupra dixit: nec unquam Græci Scriptores aliter Etruriam, quam Τυῤῥηνίαν vocant. Philoſtrat. Iconib. pag. 759. & alii paſſim. Eorumque res geſtæ antiquiſſimis ſeculis cum Latinis memorantur. Serv. Maur. ad v. 426. libr. 7. Æneid.

Tyrrhenas, i, ſterne acies;

Sane notum eſt, bello multum potuiſſe Tyrrhenos, & fuiſſe præcipue infeſtos Latinis; ut libr. 8. Æneid. v. 54.

Ili

(1) Editionis Francofurt. anno 1586.

Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina.

Iidem bellum non minus strenue, quam necessario cum Siracusanis gesserunt, ut abunde describit Diodorus Siculus libr. 14. Historiar. Ferunt etiam celebritate famæ allectum Homerum eam regionem invisisse. Heraclid. Pontic. libr. de Politiis in Cephaleniis: Μαρτυρεῖ δὲ καὶ ἐκ Τυῤῥηνίας Ὅμηρος παραβαλεῖν εἰς Κεφαληνίαν καὶ Ἰθάκην, ὅτε τοὺς ὀφθαλμοὺς λέγεται διαφθαρῆναι νοσήσας. *Testatur etiam Homerus, se ex Tyrrhenia in Cephaleniam & Ithacam trajecisse, cum morbo correptus oculos amisisset.* Memoriæ commisit Alcimus historicus vetustissimus *ex Tyrrhenia natum filium Æneæ Romulum*, a quo longa serie Romulus ille, qui urbem Romam condidit, descendit. Festus libr. 16. in *Romam*. Ita Poëtæ. Claudian. de Bello Gildon.

. . . . quatitur Tyrrhena tumultu
Ora . . . .

M. Lucan. libr. 2. Pharsal. v. 401.

. . . . Tyrrhena vado frangentes æquora Pisæ.

Sil. Italic. libr. 10. Punicor.

Cui si mutasset sexum natura, reverti
Forsan Tyrrhenas tibi non licuisset in oras
Porsena . . . .

Et libr. 12. Idem:

. . . . ubi cum Tyrrhena natarent
Stagna cruore virum.

Joann. Tzetzes Chiliad. Historiar. 8 cap. 235.

Ἐκ Τυῤῥηνῶν τὸ πανοῦργον τυρσεύειν ὀνομάσθη.
A Tyrrhenis docte agere, seu astute, Tyrsevein est dictum.

Lydia, Lydi, voluptatibus ante appulsum in Etruriam dediti: sortitio de principatu obtinendo: a Poëtis pro Etruscis appellati.

CAP. IV.

Etruria appellata est Tyrrhenia a Tyrrheno rege, ut superiori capite fuse probatum. Eadem gens Lydia dicta, vel a gente, quam ille in Italiam secum, novos futuros colonos, traduxit: vel a fratre ipsius Lydo, qui hereditarium & paternum Regnum in Lydia obtinuit; quare & hoc quartum regionis nomen. Servius Maurus ad libr. 2. Æneid. v. 781. *Lydia autem dicta est, in qua frater Lydus remanserat, unde nunc traxit, ut Lydium diceret.* Q. Tertullian. Florens libr. de Pallio sub init. *Proh quantum circummeavit, a Pelasgis ad Lydos, a Lydis ad Romanos, ut ab humeris sublimioris populi*

Carthaginienſes complecteretur. Valer. Maxim. libr. 2. cap. 1. tit. 17. *Eaque res Ludium ex Etruria accerſendi cauſam præbuit, cujus decora pervicitas vetuſto ex more Curetum Lydorumque, a quibus Etruſci originem traxerunt, novitate grata Romanorum oculos permulſit*. Quod uſque adeo verum eſt, Etruſcos Lydorum eſſe colonos, ut communi appellatione populus uterque contineatur; licet Xanthus Lydius, antiquitatis patriæ peritus, id inficietur apud Dionyſium Halicarnaſſeum libr. 1. pag. 22. affirmat tamen Plutarchus Problemat. Rom. cap. 52. Ἐπεὶ δὲ Λυδοὶ μὲν ἦσαν οἱ Τυῤῥηνοὶ ἐξ ἀρχῆς. *Etruſci a Lydis originem trahunt*. Satisfacit plene C. Tacitus in certamine Aſiaticarum urbium libr. 4. Ann. *Ita Sardianos inter Smyrnæoſque deliberatum, Sardiani decretum Etruriæ recitavere, ut conſanguinei; nam Tyrrhenum Lydumque, Atye rege genitos, ob multitudinem diviſiſſe gentem, Lydum patriis in terris reſediſſe &c. illis per Aſiam, his in Italia, auctamque adhuc Lydorum opulentiam, miſſis in Græciam populis, cui mox a Pelope nomen*.

Atque ut verum ſit, quod nemo negare poteſt, Lydos Etruſcos dictos, ita pleraque de Lydis, ante eorum appulſum in Italiam, apud veteres leguntur Scriptores, quæ nequaquam Etruſcis conveniunt, ut cum ἄσεβοι audiunt apud Strabonem Amaſianum libr. 5. Geogr. cum idem *Servos Athenienſium* refert *Lydos* libr. 7. pag. 211. item cum voluptatibus fœdiſſimis, & mollitiei dediti ſcribuntur ab Athenæo lib. 12. Dipnoſophiſt. cap. 3. & Clearchus id ipſum confirmat. Διὰ τρυφὴν παραδείσους κατασκευασάμενοι καὶ κηπαίους αὐτοὺς ποιήσαντες ἐσκιατραφοῦντο. *Præ luxu conſtructis viridariis, & ad hortorum ſimilitudinem redactis, in umbra degebant*. Conſule poëtas utriuſque linguæ de Omphale, regina Lydorum, cujus turpis mollities in Italiæ incolas quadrare non poteſt, uti nec fluxæ veſtes, & in muliebrem laſciviam pendulæ, quibus Lydi illi Aſiatici infamantur. C. Petronius in Satyrico pag. 184.

Nympharum Bacchique comes, quem pulchra Dione
Divitibus ſilvis numen dedit, inclyta paret,
Cui Lesbos, viridiſque Thaſos, quem Lydus adorat
Veſtifluus, templumque tuis imponit Hypæpis.

Promiſcue ſane utrumque populum efferunt. Silius Italic. libr. 9.

Strage virum merſus Trebia eſt, atque ora ſepulto
Lydia Flaminio premitur.

Idem libr. 10. Punicor.

Auditus tibi ſi Cocles, ſi Lydia caſtra.

Et eodem opere libr. 14.

Lydia Romano turbarit ſtagna cruore.

Et libr. 13. in principio, & ad finem:

Illa eſt, quæ Tibrim, quæ fregit Lydia bella.

P. Virgil. libr. 9. Æneid. & alibi ſæpe:

Lydorumque manum collectos armat agreſtes.

Quia autem ſupra dixit Servius, & cum eo Tacitus, Vellejuſque, ac Stra-

Strabo consenserunt, videndum, quis ille mos antiquitus fuerit. Ego sane reperio de regno ambiguo sortem jactam, & maxime apud Græcos. Herodot. libr. 3. & ex illo Polyænus libr. 7. Stratagemat. iisque posterior Ammianus Marcellinus libr. 23. quem consule. Idemque de Gothis proditum a Sidonio Apollinare libr. 6. epist. 6. *Limes Gothicæ sortis*, idest regni. Et libr. 8. epist. 3. *Promotæ limitem sortis*, hoc est principatus aut imperii. Et libr. 9. epist. 5. *Diversarum jure sortium revocaremur*. Idque in omnibus inter reges controversiis observatum loquuntur Polynices & Eteocles, Thebarum principes, & Oedipi filii, qui sortis arbitrio paternum & hereditarium regnum inter se partiti sunt, ut est apud Diodorum Siculum plene libr. 5. cap. 6. & Euripidem in Phœnissis: idque voluntate patris factum narrat Julius Hyginus Fabular. cap. 67. Ita Poëtæ: L. Seneca Thebaid. Act. 2.

Jam regna repetens frater ex pacto venit.

Stat. Papin. libr. 1. Thebaid. v. 167.

. . . . jam sorte cadebat
Dilatus Polynicis honor.

Et libr. 2. Thebaid.

Quippe animum subit illa dies, qua sorte secunda
Fratris, Echionia steterat privatus in aula.

Et eodem libro postea:

Quæ sors justa mihi, quæ non indebitus annis,
Sceptra dicavit honos, teneo: . . . .

Observare licet idem factitatum ab Atreo & Thyeste. L. Seneca Act. 1. Choro:

Alternæ scelerum ne redeant vices.

Si exemplis agere placet, innumera sunt. Successores Alexandri, sorte jacta, provincias ab eo partas diviserunt. Plutarch. in Eumene. Augustus, Antonius, Lepidus triumviri, orbem sorte arbitra partiti. Appian. Alexandr. libr. 1. Bell. Civil. Darius Persarum principatum sorte est adeptus. Justin. Junianus libr. 1. hoc enim ei cognomen ex MS. Vaticano adstruxit politissimus Jacobus Sirmondus, Sacerdos Societatis Jesu. Adstipulatur Paulus Orosius libr. 2. cap. 8. *Darius, Cyro apud Scythas interfecto, post aliquantum intervallum, sorte regnum adeptus est.* Et quid multis? Apostoli, lucem Evangelii per omnes orbis partes sparsuri, sorte provincias inter se diviserunt. Ruffinus Histor. Ecclesiast. libr. 10. Ab hoc ritu fluxerunt fabulæ, Jovem, Neptunum, Plutonem sorte partitos dominationem patris Saturni, cujus rei testis Homerus libr. 15. Iliad. vers. 190. Servii apponam verba ex libr. 1. Æneid. vers. 143. *Jupiter, & Neptunus, & Dis pater, Saturni & Opis filii, cum de mundi positione certamen iniissent, placuit, ut imperium sorte dividerent; ita effectum est, ut Cœlum Jupiter, maria Neptunus, Dis pater inferos sortirentur.* Locus suspectus; restitue audacter: *cum de mundi possessione certamen iniissent*. Idem ad libr. 10. Æneid.

Æneid. verſ. 39. *Sors rerum, ideſt regnum; nam per ſortem inter ſe fratres, Jupiter, Neptunus, & Pluton mundi regna diviſerunt.* Ad Juven. Satyr. 13. verſ. 49. *Cum adhuc nec Jupiter regnum cœleſte teneret*, ait Vetus Scholiaſtes, *nec Neptunus mare, nec infera Pluto cum Proſerpina: dixerat Satyricus:*

. . . . . . ſortitus triſte profundi
Imperium . . . .

Luctatius Placidius, Grammaticus optimus, ad libr. 8. Theb. Statianæ v. 196. *Claria, civitas eſt, in qua tres Dii, Jupiter, Neptunus, & Pluto mundum dicuntur fuiſſe ſortiti.* Evhemerus vetuſtiſſimus hiſtoricus, qui ex ſacris inſcriptionibus, & donariis, tituliſque templorum geſta Deorum dicitur collegiſſe, apud Lactantium Firmian. libr. 1. Divin. Inſtitut. cap. 11. *Ajunt Jovi Cœlum obtigiſſe, Neptuno maria, infera Plutoni; cur non terra potius in ſortem tertiam venit?* Sic intelligendi ſunt Poëtæ. Claudian. libr. 1. de Rapt.

Tertia ſupremæ patior diſpendia ſortis.

Valer. Flacc. libr. 1. Argonaut.

Tuque fretum, divoſque, pater ſortite, biformes.

Sil. Italic. libr. 17. Punicor.

. . . . . . cujus proles, terramque, fretumque,
Sideraque, & manes regnorum ſorte gubernat.

Cornelius Severus in Ætna:

. . . . ſors data cœlo
Prima ſecuta maris, ſubſeditque infima tellus.

Alb. Tibull. libr. 3. Eleg. 5.

Dicite pallentes umbras quicunque tenetis,
Duraque ſortiti tertia regna Dei.

D. Auſon. in Moſella:

. . . . . haud ille ſinit, cui cura ſecundæ
Sortis, & æquorei ceſſit tutela tridentis.

Tellus ad Jovem apud Ovidium libr. 2. Metamorph.

. . . . . cur illi tradita ſorte
Æquora decreſcunt.

L. Seneca in Hercule Oetæo:

Et ſi placerent tertiæ ſortis loca,
Regnare poteram.

Sortitionem tamen hanc factam negat Callimachus in hymno Jovis, & non eſt tanti, ut longiori diſquiſitione uti velim: utut eſt, certe ſub fabularum involucris antiquum ſortiendi regni morem expreſſere.

Pela-

Pelasgi, Pelargi, Etruriæ incolæ vetustissimi: ver sacrum votum: ut Coloniæ vere deductæ, ita Mundus vere creatus: regio non dicta Pelasgia ab illis incolis.

CAP. V.

PElasgos, nobilissimam Greciæ gentem dictam διὰ τὴν πλάνην, *ab errando*, prodit Strabo Amasian. libr. 9. Geogr. pag. 273. Fuisse autem incolas Etruriæ, loquitur C. Plinius libr. 3. cap. 5. *Etruria est ab amne Macra, & ipsa mutatis sæpe nominibus. Umbros inde exegere antiquitus Pelasgi, hos Lydi*. Poëta Anonymus in Prosopopœja Tusciæ:

. . . Et mansit nomen, quod thura dederunt,
Arcades & Lydi, vel quod mutare Pelasgi
Non ausi . . . .

Quod autem Plinius dicat, exactos Etruria Lydos a Pelasgis, contradicit Strabo, qui cum Tyrrheno Rege in Italiam eos navigasse asserit, ex Anticlide historico libr. 5. Geogr. pag. 152. Ἀντικλείδης δὲ πρώτους φησὶν αὐτοὺς τὰ περὶ Λίμνον καὶ Ἴμβρον κτίσαι, καὶ δὴ τούτων τινὰς, καὶ μετὰ Τυῤῥηνοῦ τοῦ Ἄτυος εἰς Ἰταλίαν συνάραι. *Anticlides primos Pelasgos Lemnon & Imbron condidisse scribit, quosdamque eorum cum Tyrrheno, Atyos filio in Italiam navigasse*. Recte quidem Imbri insulæ mentionem fecit; nam Pelasgi, priusquam in Italiam venirent, ibi habitabant, suntque, Atheniensium viribus plurimum infestati, regionem suam deserere coacti. Polyæn. libr. 8. Stratagemat. ideoque non sponte videntur in Etruriam irrupisse, sed necessitate novarum sedium id fecisse. Servius Honoratus ad v. 600. libr. 8. Æneid. ex auctoritate Julii Hygini Augusti Liberti, & M. Varronis, & Filiocori, quem raro leges ab alio nominari: *De his* (Pelasgis) *varia est opinio; nam alii eos ab Atheniensibus, alii a Lacedæmonibus, alii a Thessalis dicunt originem ducere, quod est propensius; nam multas in Thessalia Pelasgorum constat esse civitates. Hi primi Italiam tenuisse perhibentur. Filiocorus ait, ideo nominatos esse Pelasgos, quod velis, & verno tempore advenire visi sunt, ut aves. Hyginus dicit, Pelasgos esse, qui Tyrrheni sunt: hoc etiam Varro commemorat*. Ipse Virgilius ibidem:

Silvano fama est veteres sacrasse Pelasgos,
Arvorum, pecorisque Deo, lucumque diemque,
Qui primi fines aliquando habuere Latinos.

Q. Tertullian. libr. de Pallio sub init. *A Pelasgis ad Lydos, a Lydis ad Roma-*

Romanos, ut ab humeris ſublimioris populi Carthaginienſes complecteretur, toga circummeavit. *Exinde tunicam longiorem cinctu arbitrante ſuſpenditis, & pallii jam teretis redundantiam tabulata congregatione fulcitis, & ſiquid præterea conditio, vel dignitas, vel temporalitas veſtit*. Ultima verba cenſet corrupta Hadrianus Turnebus libr. 7. Adverſarior. cap. 20. & legit: *conditio, vel dignitas, vel temporalitas vertit*. Primos eos colonos Etruriæ inſinuat eſſe Virgilius jam proxime laudatus. Ab iis conditæ urbes vetuſtiſſimæ, Agylla, Piſæ, Saturnia, Alſium: Falerium vero, & Feſcenium ævo Dionyſii Halicarnaſſei, ut ipſe teſtatur libr. 1. pag. 16. Μικρὰ ἄττα διασώζουσι ζώπυρα τοῦ Πελασγικοῦ γένους. *Parvas quasdam ſcintillas ſervant Pelaſgici generis*. Quando autem deflorere Pelaſgorum in Etruria cœperit imperium, diſertis ejusdem Dionyſii verbis diſcere licet, ex eod. libr. pag. 20. Ο῾ δὲ χρόνος ἐν ᾧ τὸ Πελασγικὸν κακοῦσθαι ἤρξατο, δευτέρα γενεὰ σχεδὸν πρὸ τῶν Τρωικῶν ἐγένετο. *Tempus, quo res Pelaſgorum cœperunt deficere, incidit in alteram fere ante bellum Trojanum ætatem*. Apparet ſane ex iſtis, & bellicoſos fuiſſe, & ſumma potentia Pelaſgos, nec minus antiquos Italiæ, ſed potiſſimum Etruriæ incolas.

De quorum adventu alia proditur, quam Lydorum, aut Tyrrheni ferat hiſtoria; nam ille ſorte cum fratre miſſa, hi vero *vere ſacro* in Etruriam delati, ut & plerique alii Italiæ coloni, teſte Julio Hygino libr. de Coloniis, & ſuffragante Solino cap. 8. Id autem de Pelaſgis intelligendum, docuit Filiocorus proxime ſupra laudatus. Hunc ſane morem ab aliis gentibus hauſere Romani, de quo pauca dicenda. Republica aliqua gravi plaga, &, ut videbatur, Deorum indignatione laborante, conventu indicto, quidquid vere ſequenti natum eſſet, Diis vovebant: idque conceptis verbis, & jurejurando interpoſito facturum ſe magiſtratus in ſe recipiebat. Itaque beſtias omnes, pecudeſque vere illo natas, aris Deorum admotas, ſacrificabant: juvenes vero utriuſque ſexus ad fines principatus ſui poſſeſſionumque deducebant, opertiſque capitibus extra limites agebant: qui progreſſi inde, ad novas quærendas ſedes ipſa rei neceſſitate adigebantur. Feſtus Pompejus libr. ult. *Ver ſacrum vovendi mos fuit Italis, magnis enim periculis adducti vovebant, quæcumque proximo vere nata eſſent apud ſe animalia, immolaturos: ſed quum crudele videretur, pueros ac puellas innocentes interficere, perductos in adultam ætatem velabant, atque ita extra fines ſuos exigebant*. Idem libr. 11. morem eum non tantum Italorum eſſe dicit, ſed & Siculorum, ſive Meſſanenſium, qui etiam Mamertini a Geographis appellantur, ut cuilibet eſt obvium: *Mamertini appel. . . . . c de cauſa; cum de toto Samnio gravis incidiſſet peſtilentia, Sthenius Mettius, ejus gentis princeps, convocata civium ſuorum concione, expoſuit, ſe vidiſſe in quiete præcipientem Apollinem, ut ſi vellent eo malo liberari, ver ſacrum voverent, ideſt, quæcunque vere proximo nata eſſent, immolaturos ſibi: quo facto levatis, poſt annum viceſimum deinde ejusdem generis inceſſit peſtilentia;*

tia; rurſus itaque conſultus Apollo reſpondit, non eſſe perſolutum ab iis votum, quod homines immolati non eſſent; quod ſi eos expuliſſent, certe fore, ut ea clade liberarentur; itaque ii juſſi patria excedere, cum parte ea . . . . conſediſſent. Locus mancus eſt, quem vide. Excripſit Feſtus eam hiſtoriam ab Alfio libr. 1. belli Carthaginienſis. Idem porro Feſtus libr. 16. natos vere, diiſque legitime devotos, *Sacranos* ait veteri vocabulo dictos. *Sacrati appellati ſunt Reate orti, qui ex Septimontio Ligures, Siculoſque exegerunt; nam vere ſacro nati erant.* Servius ad libr. 7. Æneid. v. 796. *Ardeates cum peſtilentia laborarent, ver ſacrum voverunt, unde Sacrani dicti fuerunt.* Virgilius ipſe:

Et Sacranæ acies.

Hiſtoricos addam, qui non infrequenter hujus moris meminerunt. Siſenna Hiſtoriarum libr. 4. *Quondam Sabini feruntur voviſſe, ſi res communis melioribus locis conſtitiſſet, ſe ver ſacrum facturos.* Ideſt vere nata omnia apud ſe animantia immolaturos; eſt enim *facere* idem ac *ſacrificare:* quod, plerisque auctorum probatorum locis, a Barnaba Briſſonio adnotatum, hic non repeto. Eumdem ritum ſignificantiſſime inſinuat Dionyſius Halicarnaſſ. libr. 1. pag. 13. τὸ μὲν πρῶτον ἱερὰ τις ἐξελθοῦσα νεότης ἄνδρες ὀλίγοι κατὰ βίου ζήτησιν, ὑπὸ τῶν γειναμένων ἀποςάλεντες, ἔθος ἐκ πληρῶντες ἀρχαῖον ᾧ πολλοὺς βαρβάρων καὶ Ἑλλήνων ἐπίςαμαι χρησαμένους. *Primum enim finibus egreſſa eſt ſacra quædam juventus, exigua numero, ad quærendum victum, a ſuis emiſſa parentibus, more antiquo, quem receptum ſcimus a multis, tam Græcis, quam barbaris.* Pulcherrima ſunt, quæ ſequuntur; idcirco adſcribam Latini interpretis verba, ne textum geminando inutiliter, longior videar. *Quoties enim vulgi multitudo in aliqua civitate nimium excreſceret, nec alimenta domi omnibus ſufficerent, aut aeris intemperie læſa terra fruges proferret pauciores ſolito, aut alia talis civitatem occuparet calamitas, ſive bonum, ſive malum minui cogeret multitudinem, Deo cuipiam ſacrantes, quantum hominum annus pareret, emittebant armis inſtructos e ſuis finibus, ſi pro juventutis felici proventu, aut victoria feliciter bello reportata gratias Diis agerent, peractis ante ſolemnibus ſacris, fauſta ominatione proſequentes abituros in coloniam; ſin irata numina placarent, finemque præſentium malorum poſcerent, eodem modo ſacris operati, mœſti veniamque petentes a ſuis, quos ablegare neceſſitas cogeret. Illi vero, ut poſthac carituri patria, niſi aliam pararent, quæ ſe reciperet, quicquid terrarum armis acquiſiſſent, aut gratia, habebant vice patriæ, creditumque eſt eis adeſſe Deum, cui dicabantur, & ſupra humanam ſpem proſperare hujuſmodi colonias.* Ita coloni iſtius gentis omnes priſci aut alio terras novas quæſituri, aut aliunde hanc poſſeſſuri vere voto deſcenderunt, ut ex ea, quam jam attuli, narratione clarum. Idem libr. 2. Hiſt. Rom. ſtatim in limine: ἱερά τις αὕτη νεότης καθοσιωθεῖσα θεοῖς, κατὰ τὸν ἐπιχώριον νόμον, ὑπὸ τῶν πατέρων ἀποςαλῆναι λέγεται χώραν οἰκήσουσα τὴν ὑπὸ τοῦ δαίμονος σφίσι δοθησομένην. *Hi fuerunt quædam Diis ſacra juventus, patrio ritu a parentibus miſſa ad incolendas ſedes, quas fortuna datura*

 eſſet.

eſſet. Plin. libr. 3. c. 13. *Orti ſunt Sabinis, voto vere ſacro*. De Picenis loquitur; uti & de Catillo, Tiburis conditore, Solinus loco laudato: *Tibur, ſicut Cato facit teſtimonium, a Catillo Arcade, præfecto claſſis Evandri, ſicut Sextius ab Argiva juventute; Catillus enim Amphiarai filius poſt prodigialem patris apud Thebas interitum, Oeclei avi juſſu cum omni fœtu vel ſacro miſſus, tres liberos in Italia procreavit*. Locum corruptum facile ex iis, quæ allata ſunt, reſtitue: *Vere ſacro miſſus*. Itaque Argivis in more etiam poſitum *Ver ſacrum vovere*, ut Sextius indicat, auctor antiquus, & gravis, cujus locum hunc cum correxiſſem, inveni idem ſenſiſſe doctiſſimum Turnebum libr. 24. Adverſarior. cap. 13. Corrigendus etiam Juſtinus Juvianus libr. 24. *Namque Galli abundante multitudine, cum omnes terræ non caperent, quæ genuerant, trecenta millia hominum ad ſedes novas quærendas, veluti peregrinatum, miſerunt*. Mutilatus fœde locus; quid enim eſt: *veluti peregrinatum*? Neque enim ea exatio a patria peregrinatio dici poteſt, cum abierint animo non redeundi. Legendum itaque ſuaſit ex MSS. primus Jacobus Bongarſius: *veluti ver ſacrum miſerunt*. De Laconibus idipſum teſtatur D. Hieronymus in verſione Chronici Euſebiani; quippe cum Euſebius Cæſarienſis dixiſſet: Λακεδαιμόνιοι ἀπῴκισαν Ἡράκλειαν, *Lacedæmonii colonos Heracleam deduxerunt*; D. Hieronymi verſio ſupplevit: *Lacedæmonii, ver ſacrum deſtinantes, Heracleam urbem condunt*. Miſſos ex hoc voto quo nomine vocaverint, pete ex Feſto ſupra; Nonius vero cap. 12. num. 18. *Religioſos* nuncupat, ut & Poëtæ *ſacros*. Silius Italic. libr. 8.

Faunigenæ ſocio bella invaſere Sicano
Sacra manus Rutuli.

Formulam vero vovendi hujus veris ſacri diſce ex T. Liv. 3. Dec. libr. 2. *L. Cornelius Lentulus Pont. Max., conſulente collegio pontificum, omnium primum populum conſulendum de vere ſacro cenſet: injuſſu populi voveri non poſſe. Rogatus in hæc verba populus: velitis, jubeatiſne hoc ſic fieri? ſi res populi Romani ad quinquennium proximum, ſicut velim eam, ſalva ſervata erit hiſce duellis, datum donum duit populus Romanus, quod duellum populo Romano cum Carthaginienſi eſt, quæque duella cum Gallis ſunt, qui cis Alpes ſunt: quod ver attulerit ex ſuillo, ovino, caprino grege, quæque profana erunt, Jovi fieri*. Hoc modo legendus locus ille, non ut in vulgaribus habetur editionibus, *ſi res populi Romani Quiritium*; & rurſus: *donum duit populus Romanus Quiritium*; utrobique enim *Quiritium* e margine in textum irrepſiſſe incuria librarii, ut gloſſema inutile videri cuilibet poſſet.

Denique ut coloniæ gentium pæne omnium vere deductæ, ita & mundus etiam ex Ethnicorum, non modo receptiori Theologorum ſententia, vere creditur conditus. Interpretes Virgilii ad libr. 2. Georgic. v. 334.

Non alios prima creſcentis origine mundi
Illuxiſſe dies, aliumve habuiſſe tenorem

Credi-

Crediderim: ver illud erat, ver magnus agebat
Mundus, & hibernis parcebant flatibus Euri,
Cum primum lucem pecudes hausere, virumque
Ferrea progenies duris caput extulit arvis,
Immissæque feræ silvis, & sidera cœlo:

Pervigilium Veneris elegans est carmen incerto auctore, sed tamen antiquo; in eo ita legitur:

Ver novum, ver jam canorum, ver natus orbis est.

Vacillat sensus, & indubie mendum est. Ego putavi unius elementi adjectione commode posse legi: *Vere natus orbis est*; sed Joann. Marius Mattius, vir doctus, Variar. Opinion. libr. 1. cap. 18. restituit sic:

Ver novum, Ver jam canorum, Ver natalis orbis est.

Sed ad Pelasgos redeo, quos & Pelargos appellari volunt Atticæ historiæ Scriptores apud Strabonem libr. 5. pag. 153. eaque voce Attici colonos significare solent; itaque S. in R. mutato, ut superioribus capitibus ostendi, Pelasgi, non Pelargi sunt appellati. De quibus multa futilia, nec ullius bonæ frugis adfert Joann. Goropius Becanus in Croniis libr. 4. atque ille quidem Megasthenem Persam, seu Metasthenem, Catonis Origines, Fabium Pictorem, Myrsilum Lesbium, & Archilocum jure refutat, & poterat videri aliquid lectu dignum attulisse; sed ea, quæ ipsi ingeniosa videntur, meræ sunt nugæ, affaniæ, & buttæbattæ, nec tanti, ut legantur. Quod etiam indoctus monachus Leander Alberti ait, Etruriam *Pelasgiam* a Pelasgis vocatam, falsum; nam illi quidem Etruriæ veteres incolæ, sed nomen non mutarunt genti. Anonymus Poeta:

. . . mansit nomen, quod thura dedere,
Arcades, & Lydi, vel quod mutare Pelasgi
Non ausi . . . .

Arcades Etruriæ incolæ & ipſi vetuſtiſſimi: iidem cum Pelaſgis: ſervos & dominos æqualiter habebant: eorum poſteri fœdus cum Ænea pepigerunt: glande veſcebantur: Luna priores: ab iis quædam Romani mutuati.

CAP. VI.

HOs etiam aliquando Etruriam incoluiſſe, non dubium. Plena manu, ut ſolet, Strabo Amaſianus libr. 5. Geogr. pag. 152. ex Ephoro Cumano. Νομίζειν δὲ φησὶν Ἔφορος, τὸ ἀνέκαθεν Ἀρκάδας ὄντας ἑλέσθαι στρατιωτικὸν βίον, εἰς δὲ τὴν αὐτὴν ἀγωγὴν προτρέποντας πολλὺς, ἅπασι τῦ ὀνόματος μεταδῦναι, κὴ πολλὴν ἐπιφάνειαν κτήσασθαι, κὴ παρὰ τοῖς Ἕλλησι, κὴ παρὰ τοῖς ἄλλοις, παρ' ὅσυς ποτὲ ἀφιγμένοι τετυχήκασι. *Ephorus ait, arbitrari ſe eos* (Pelaſgos ſcilicet, ſeu Pelargos Etruriæ priſcos colonos) *cum a prima ſtirpe Arcades eſſent, militarem amplexos vitam, & in ſtudii ejus, nominiſque ſocietatem multis perductis, magnum ſibi nomen, cum apud Græcos paraſſe, tum apud alios, ad quos perveniſſent.* Iſti erant gente quidem, & domo Arcades, ſed a ſtudio, vitæque ratione eos Πελαργοὺς, *colonos*, appellarunt; antequam in Etruriam appulerunt, Cretam Inſulam occuparunt. Homer. libr. 19. Odyſſ. v. 175.

Ἄλλη δ' ἄλλων γλῶσσα μεμιγμένη, ἐν μὲν Ἀχαιοὶ
Ἐν δ' Ἐτεόκρητες μεγαλήτορες, ἐν δὲ Κυδῶνες,
Δωριέες τε τριχαίκες, διοίτε Πελαργοί.
Diverſis illic linguis utuntur Achæi,
Magnanimique Eteocretes, intuſque Cydones,
Dorieeſque habitant triplices, divique Pelargi.

Simpliciter C. Plinius libr. 3. cap. 5. *Tam tenues primordio imperii fuere radices, colonis ſæpe mutatis, tenuere alii aliis temporibus, Aborigenes, Pelaſgi, Arcades.* Apparet hinc, eumdem eſſe populum, Pelaſgos, & Arcades; quare Servius Maurus ad libr. 2. Æneid. v. 84. *Pelaſgi a Pelaſgo Terræ filio, qui in Arcadia genitus, ut Heſiodus tradit.* Vult igitur *Heſiodus*, Pelaſgos ab *Arcade* quodam Pelaſgo dictos, ut nulli eſſe poſſit dubium, quin eadem ſit gens. De eorum in Etruriam adventu idem Servius ad libr. 8. Æneid. v. 51. ſine quo manca certe foret omnis rei Romanæ cognitio. Sic ille: *Evander Arcas fuit, nepos Pallantis regis Arcadiæ: hic patrem ſuum occidit, ſuadente matre Nicoſtrata (quæ etiam Carmentis dicta eſt, quia carminibus vaticinabatur) alii ipſam Nicoſtratam matrem Evandri, cum eſſet centum decem annorum, a filio peremptam tradunt: conſtat autem, Arcades plurimum*

mum vixisse, in tantum ut quidam usque ad trecentos annos vivendo pervenerint: Ipse autem Evander dimissa provincia sua, non sponte, sed exilio compulsus, venit in Italiam, & pulsis Aboriginibus, tenuit ea loca, in quibus nunc Roma est, & modicum oppidum fundavit in Monte Pallatino, sicut ait Varro: nonne exsules Arcades confugerunt in Palatium duce Evandro? Ipse Poëta:

Arcades his oris, genus a Pallante profectum
Qui regem Evandrum comites, qui signa secuti
Delegere locum, & posuere in montibus urbem,
Pallantis proavi de nomine Pallantæum:
Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina,
Hos castris adhibe socios, & fœdera junge.

Videri ex his cuilibet posset, Arcades non Etruriam, sed Latium incoluisse, nisi certum ex Virgilio jam laudato foret, Æneam ab Arcadibus Tusciæ incolis suppetias accepisse, eamque *regionem Æneæ fœdere celebratam* diceret Mineus Martianus Capella libr. 6. pag. 236. Eos certe adverso Tiberi devectos puto non inferi maris oram, ut Lydi Tyrrheno olim Duce, sed eam Etruriæ partem insedisse, quæ mari supero adjacet, inter Umbros & Sabinos, quippe auxilium inde Trojanis advenis. Servius ad libr. 7. Æneid. v. 714. *Omnis vero Tuscia superior, & Venetia Æneæ præstat auxilium.*

Populum hunc antiquissimum multa loquuntur, ut ab Historicis discussum, quare & ipsi se Luna priores jactitabant, & veluti primi illius moris, quo Natura omnes æqualiter liberos nasci voluit, memores, una eademque mensa, dominos servosque accumbere, & vesci voluerunt. Theopompus libr. 46. Philippicorum. οἱ Ἀρκάδας ἐν ταῖς ἑστιάσεσιν ὑποδέχονται τοὺς δεσπότας, καὶ τοὺς δούλους, καὶ μίαν πᾶσι τράπεζαν παρασκευάζουσι, καὶ τὰ σιτία πᾶσιν, εἰς τὸ μέσον παρατιθέασι, καὶ κρατῆρα τὸν πᾶσι κιρνῶσι, φησὶν. *Scribit, Arcades solemnibus epulis heros ac servos excipere, unam mensam apponere, cibaria in medium omnibus præbere, idem poculum miscere omnibus*. Hæc ex Athenæo libr. 4. Dipnos. Ex quibus clarum pleraque eos vetusti instituti observare solitos, quale est communia habere dominos cum servis multa, quippe calamitate servitutis ignota, & bellis cessantibus, nec domini, nec servi nomina cognita, quod & Saturnalia Romana etiam possunt referre. Non puto oblivioni tradendum, quod eorundem antiquitatem eximiam sapit, scilicet solitos eos glandibus vesci, quo solo esu mortales contenti ante frugum inventionem. Claudius Ælianus libr. 3. var. Histor. cap. 39. Ὅτι βαλάνους Ἀρκάδες, Ἀργεῖοι δ' ἀπίους, Ἀθηναῖοι δὲ σῦκας, Τιρύνθιοι ἀχράδας δεῖπνον εἶχον, Ἰνδοὶ καλάμους, Καρμανοὶ φοίνικας. *Arcades glandes, Argivi pira, Athenienses ficus, Tirynthii Silvestria pira comederunt, Indi arundines, Carmani palmas.* Justus Vultejus male vertit δεῖπνον εἶχον, *comederunt*: rectius *in cœnam sumpserunt*. Accedit Julius Pollux libr. 1. Onomast. cap. 12. num. 9. Δροῦς τάχα δ' ἂν εἴη ἀμφίβολος πρὸς τὰ ἔγκαρπα διὰ τοὺς βαλανηφάγους Ἀρκάδας, καὶ μάλιστα εἰ

πρὸ

πρὸ πυρῶν τὺς ἀνθρώπυς ἔθρεφεν ἡ βάλανος. *Quercus dubium mox erit, an frugifera habeatur, propter glandivoros Arcades, & maxime quod homines ante frumenti usum glande pascebantur*. Artemidorus Daldianus libr. 2. cap. 25. Δρῦς ἄνδρας σημαίνει πλυσίυς, δία τὸ τρόφιμον, ταύτης γὰρ τὸν καρπὸν ἤσθιον οἱ Α'ρκάδες. *Quercus viros significat opulentos, ob alimentum; hujus enim fructum comedebant Arcades*. Hanc ob causam illi βαλανηφάγοι *glandivori* dicti. Notat Cælius Rhodigin. libr. 28. Antiquar. Lection. cap. 2. Archæus vetus poëta:

Α'ρκαδες εσσαν βαλάνηφάγοι.
Arcades sunt glandivori.

Huc pertinet Oraculum illud vetus, relatum ab Herodoto libr. 1. pag. 28.

Α'ρκαδίην μ' αἰτεῖς; μέγα μ' αἰτεῖς' ὄυτοι ἐδώσω
Πολλοὶ ἐν Α'ρκαδίῃ βαλανηγάγοι ἄνδρες ἔασσιν.

Vertit Valla non incommode:

Me petis Arcadiam? multum petis, haud tibi tradam,
Multi apud Arcadiam vescentes glande viri sunt.

De solo glandium priscis illis seculis usu dixi ad illud Claudiani libr. 1. de Raptu.

. . . . *& glande relicta*
Cesserit inventis Dodonia quercus aristis.

Et libr. 3. de Raptu.

. . . . *Si frangunt communia pabula glandes.*

Sed quia Etruriam illustramus, hoc ejus possessoribus antiquissimis dabitur, ut quia ipsorum cibus glandes erant, fusius earum memoria repetatur. Legendi Aurel. Macrob. libr. 2. in Somn. Scipion. cap. 10. A. Gell. libr. 5. cap. 6. L. Apul. libr. 11. Milesiar. in principio. *Vetustæ glandis remoto pabulo*. Pub. Fulgent. libr. 1. Mytholog. in præfatione: *Quidam sunt, qui spreta capitis generositate, Atricinis atque Arcadicis sensibus glandium quippiam sapiunt*. Vet. Scholiast. D. Juvenal. ad v. 57. Sat. 13. *Quia antea homines fraga & glandes comedebant*. Arnob. libr. 2. Cont. gent. *Sit panis ex farre, aut, ut secula imitemur antiqua, ex calido cinere glandes*. Vetus Scholiastes jam laudatus C. Plinium transcripsit libr. 7. cap. 56. & Præfat. ad libr. 12. *Primumque munus homini datum arbores, silvæque intelligebantur, hinc primum alimentum*. Julius Pollux libr. 6. Onomast. cap. 7. Adeundi etiam Poëtæ. P. Ovid. libr. 3. Amor. Eleg. 6. Virgil. libr. 1. Georg. princ. & Servius ibidem. Alb. Tibull. libr. 2. Eleg. 3. Horat. libr. 1. Sat. 3. Juvenal. Sat. 6. statim in principio.

Et sæpe horridior glandem ructante marito.

T. Lucret. libr. 5.

Glandiferas inter curabant corpora quercus.

Sulpitia poëtria in Satyra illa sua ævo Domitiani:

Non aliter quam cum primo surreximus ævo.

Glan-

Glandibus, & puræ rurſus procumbere lymphæ.

Valer. Flacc. libr. 1. Argonaut.

. . . *flava quercum damnavit ariſta.*

Feſt. Anien. Deſcript. Orb. Terræ.

Conjugibus natiſque ſimul cibus aſpera glando.

D. Auſon. Monoſyllabis.

Olim communis homini cibus, & pecori glans

Aurel. Prudent. libr. 2. in Symmach.

Iligna melius ſaturatur glandibus alvus.

Ex hoc ritu profluxit lex illa *X.* viralis, *Ut glandem, in alienum fundum procidentem, liceret colligere;* ut utar Plinii verbis libr. 16. cap. 5. & ab illo Jacobus Rænardus ad leges Duodecim Tabularum cap. 26. & Ludovicus Charondas ad easdem leges cap. 73. Theodorus Marcilius in easdem cap. 51. & alii perplures. Et ſane exiſtimo, non tantum quercum ferre glandes, aliaſque quatuor arbores, ab eruditiſſimo Barnaba Briſſonio enumeratas, ſed indifferenter omnium arborum fructus ita ſolere vocari. Suidas, in voce βάλανοι, etiam de palmis id refert: *ex iis* enim *ſelectas quaſdam glandes dominorum fuiſſe, alias in ſervorum uſus expoſitas, ex illiſque vinum factum.* Sic & *Cerrus glandifera arbor* dicitur Junio moderato Columellæ libr. 8. Rei Ruſt. c. 17. & diſerte Juriſconſulti omnes fructus nomine eo intelligi docent. Cajus L. 236. ff. de Verbor. ſignification. ut mirum ſit Homerum, qui 13. Odyſſ. porcos glande ſaginari dixerit, de hominum uſu nil dixiſſe; exiſtimo itaque, aut rem notiſſimam præteriiſſe, aut, ſi ſcivit, peregrinum morem conſulto omiſiſſe; nam Arcades ei vocantur ἐπιςάμενοι πολέμοιο, *rei militaris periti*, libr. 2. Iliad. & ab eodem antiquitatis callentiſſimo ἐγχεσίμωροι, *haſtis utentes*, libr. 7. Iliad. v. 134. & Arcadiam a pecoris paſcendi cura celebrat libr. 2. Iliad. v. 604. & in Hymno Mercurii in principio: & Hymno Panos πολυπίδακα μήτερα μήλων, *copioſam fontibus matrem ovium*; nuſquam tamen glandium in cibis illorum meminit.

Iidem credi volebant Luna priores. Servius Honoratus ad libr. 2. Georg. v. 342. *hunc ordinem propter Arcades tenuit, qui ſe Arcades Proſelenos eſſe aſſerunt, ideſt ante Lunam natos: quod & Cicero in Fundaniana commemorat.* Locus fabulæ datus, quia poſt diluvium genus humanum ab iis propagatum credatur. Quod unanimi conſenſu prodiderunt Flavius Blondus de Roma triumphante libr. 9. Cælius Rhodiginus libr. 20. Antiquar. Lection. cap. 7. Joann. Pierius Hieroglyphic. libr. 44. concors idem Servius Maurus ad illud libr. 8. Æneid.

. . . . *Arcades ipſum*
Credunt ſe vidiſſe Jovem.

Luctatius Placidius ad v. 276. libr. 4. Thebaidos Statianæ.

Arcades hinc veteres, aſtris Lunaque priores,
Agmina fida ſatis.

P. Ovid.

P. Ovid. libr. 1. Faſtor.

Orta prior Luna, de ſe ſi creditur ipſi,
A magno tellus Arcade nomen habet.

Et libr. 2. ejusdem operis.

. . . . *Luna gens erat illa prior.*

Nota eſt diſceptatio Phrygiorum, & Ægyptiorum de generis ſui antiquitate apud Herodotum, & alios: in eademque contentione fuerunt Arcades, qui, ut ſuperiores iis ea eſsent nobilitate, finxerunt, ſe ante Lunam res geſtas poſse proferre. Forte, quia ab iis Lunæ curſus, motus, & natura, primum ab illis inventa, & gentibus demonſtrata; quod ab Joanne Tzetze traditum non poſſum ſilere Chiliad. Hiſtor. 4. cap. 2.

Φασὶ τινὲς, ὡς ἔφασκον, τὰ γένη τῶν Ἀρκάδων
Εἶναι πρεσβυγενέϛερα, πρὸς χρόνȣς τῆς σελήνης
Ὅθεν ὡς ἄφρονας καλȣ͂σι προσελήνȣς
Ἄλλοι δ᾽ ὡς ὄντας ὑβριϛὰς καλȣ͂ς προσελήνȣς,
Τὸ γὰρ ὑβρίζειν, προσελεῖν καλεῖται τοῖς Ἀρκάσιν
Ἐγὼ τȣ͂ς ἄνδρας τȣ́τȣς λέγω τῶν προσελήνων
Ὅτι σελήνης εὕρηκε πρῶτον τὰς περιόδȣς,
Καὶ τὰς αὐξιμειώσεις δὲ, ἃς κατὰ μῆνας πάσχει
Ἑρμῆς ὁ μέγας Ἕλλησιν, ὢν ἐκ γονῆς Ἀρκάδων.
Καὶ ὅτι πρὸ τῆς ἔνης δὲ ἀιεὶ τῆς σεληνίας
Πυρὶ βαλάνȣς ἕψοντες κατήσθιον ἐκείνας.

Dicunt quidam, ut dicebam, progenies Arcadum
Eſſe antiquiores, ante tempora Lunæ:
Unde ſcilicet imprudentes vocant antelunares,
Alii velut contumelioſos vocant proſelinos;
Contumelia enim afficere, ante lunari dicitur Arcadis.
Ego vero viros hos dico Antelunares,
Quia Lunæ invenit primum circuitus,
Et creſcendi vices, quas ſecundum menſes patitur
Mercurius magnus Græcis, de ſemine Arcadum,
Et quod ante unam ſemper lunarem
Igne glandes coquentes, edebant illas.

Ultimos duos verſus puto ſolemnem quendam Arcadum notare ritum, qui in generis ſui antiquiſſimi memoriam ſemper renovandam, pridie ante Lunæ coitum, ſive ultimo die menſis, epulis communibus accumbere in more habebant, & priſca conſuetudine ſervata, glandes torrere, quibus omnes promiſcue veſcerentur; atque hunc puto Tzetzis eſſe genuinum ſenſum.

Romani certe, ut ab Arcadibus ortum ſuum genus, & quam longiſſime ab iis repetendum oſtenderent, ab Etruſcis calceos ſumpſerunt, quibus dimidiatæ Lunæ effigiem adſuebant, ut ſe gente nobiliſſimæ vetuſtatis ortos ſignificarent. Plutarch. Problematum Romanorum cap. 76. *Adſutam* fuiſſe *Lunam*, Iſidorus eſt teſtis libr. 19. Etymologiar.

giar. cap. 34. & Vetus Scholiaſt. Juvenalis ad Sat. 7. v. 192. *Patricius Senator eſt; lunula nam adſuta calceis diſcernuntur patricii a novitiis.* Herodes Sophiſta, *inſolentius fratri ſuo nobilitatem ſuam jactanti, certe in talis* (inquit) *nobilitatem tuam habes*; ut interpres Philoſtrati in eo loquitur. Atque hi calcei lunati etiam patricii appellabantur. Vetus lapis in Antiquitatibus meis libr. 5. cap. 36. Martial. libr. 1. Epigr. 50.

Lunata nuſquam pellis, & nuſquam toga.

Et libr. 2. Epigr. 29.

Non extrema ſedet lunata lingula planta.

D. Juvenalis Satyra laudata:

. . . . . . *& nobilis, & generoſus*
Appoſitam nigræ lunam ſubtexit alutæ.

Papin. Stat. libr. 5. Silv. 2.

. . . . *genitum ſi curia ſenſit,*
Primaque patricia clauſit veſtigia luna.

Ab Arcadibus hoc nobilitatis a plebeiis diſcrimen profectum, cum laudati ſcriptores teſtantur, tum diſerte doctiſſimus Andreas Alciatus Emblem. 137.

Calceus, Arcadico ſuberat cui lunula ritu,
Geſtatur patribus mullea Romulidis.

Non tantum ſane calceos ab Etruſcis, ſive Arcadibus ii habuere, ſed forte etiam *haſtæ* in bello uſum; unde & ab haſta *Quirites* dicti. Arcades ſane haſtis uſos, Homerus ſupra laudatus docuit; ſed & Saturnalia ab iisdem tracta ſuſpicari licet, ex Theopompo ſupra etiam laudato hoc capite.

Aborigines primi omnium Etruriæ cultores: ſedes eorum, non in Latio, ſed Tuſcia: indigenæ, non advenæ: ob antiquitatem truncis orti crediti.

CAP. VII.

ABorigines etiam Etruriæ incolas fuiſſe inter omnes convenit, de quorum origine, & principatu varie diverſi ſentiunt. Feſt. Pomp. libr. 1. *Aborigines appellati ſunt, quod errantes convenerint in agrum, qui nunc eſt populi Romani; fuit enim gens antiquiſſima Italiæ.* Videtur ille Grammaticus *Aborigines* quaſi *aberrigenes* interpretari, quod nullis certis ſedibus vagantes vicatim habitarent, nulla ævo illo civitate condita. Alii veriſimilius *Aborigines* exponunt populum eſſe, cujus ortus ſit incertus, ſcilicet

quod tam longinqua memoria ſit rerum ab iis geſtarum, ut ortus ſciri non poſſit; itaque ſic dicti, quod ortu careant, & ſint poſteris ſuis auctores gentis habiti, quos Græci γέναρχας, *generis principes*, aut πρωτογόνες, *progenitores, aut parentes primos* ſoliti vocare. Dionyſ. Halicarnaſſ. libr. I. pag. 8. Nec deſunt, qui ab ὄρη, quod *montes* ſignificat, vocabulum deducant; quia ſtatim poſt orbem terrarum, diluvio illo, cælitus immiſſo, demerſum, illi metu alterius cataclyſmatis montium juga inſederint, unde & nomen ſint conſecuti; ſed ſtultum eſt, meo quidem judicio, nomina Italiæ priſca a Græco fonte derivare, cum non niſi poſt ſexcentos annos linguæ Græcæ cognitio Romam migraverit. Sunt, qui indigenas fuiſſe probabili ratione contendant. Halicarnaſſeus loco laudato. Vet. gloſſ. *Aborigines*, αὐτόχθονες, quod idem ſonat, ac ſi *indigenas* dicas. Eosdem Virgilius arboribus natos fingit: quod exponit Servius pag. 505. libr. 8. v. 305. Æneid. *Hoc figmentum ortum eſt ex antiqua hominum habitatione, qui ante factas domos, aut in cavis arboribus, aut in ſpeluncis manebant: qui cum exinde egrederentur, aut ſuam educerent ſobolem, dicti ſunt inde procreati*. Poëta ipſe:

Hæc nemora indigenæ Fauni, Nymphæque tenebant,
Genſque virum truncis, & duro robore nata,
Queis neque mos, neque cultus erat, nec jungere tauros,
Aut componere opes norant, aut parcere parto.

Ob inſignem gentis antiquitatem illi truncis orti credebantur, quale eſt illud, quod Melantho Ulyſſi obiicit libr. 19. Odyſſ. v. 163.

Οὐ γὰρ ἀπὸ δρυὸς ἔσσι παλαιφάτυ, ὐδ᾽ ἀπὸ πέτρης.
Non enim a quercu es antiqua, neque ex petra.

quo in verſu lectio variat, nam non παλαιφάτυ, ſed in quibusdam παλαιφάγυ, ut ſignificet, quercum glandes veteribus ſuppeditaſſe, unde frugibus carentes, tamen viverent: quod vide ſuperiori capite.

Aborigines hoſce Umbrorum alii ſobolem contendunt eſſe, nonnulli a Græcis eorum ſtemma trahunt. Anonymus Hiſtoriæ Cumanæ compoſitor apud Feſtum Pompejum libr. 16. *Athenis quosdam profectos Sicyonem, Theſpiaſque, ex quibus porro civitatibus ob inopiam domicliorum, compluris profectos in exteras regiones, delatos in Italiam, eoſque multo errore nominatos Aborigines, quorum ſubjecti qui fuerint, Cæx imparum viri*. M. Porcius Cato diligentiſſimus Italicarum antiquitatum Scriptor, & C. Sempronius in Diviſione Italiæ (non quidem illi, qui hodie eo nomine a bardo Annio intruſi, inſulſi, indoctique circumferuntur, & parente ſuo Viterbienſi vere digni) eruditi, & vetuſti ſcriptores, Græcis eos ortos volunt; ſed illi οὔτε φῦλον Ἑλληνικὸν, ὗ μετεῖχον, οὔτε πόλιν, ἐξ ἧς ἀπανέστησαν, οὔτε χρόνον, ὄυθ᾽ ἡγεμόνα τῆς ἀποικίας, ὄυθ᾽ ὁποίαις τύχαις χρησάμενοι τὴν μητρόπολιν ἀπέλιττον. *Nec diſerte tradunt, ex qua natione Græca, quave urbe migraverint, ac ne tempus quidem, aut ducem coloniæ, aut quo caſu patrias ſedes reliquerint*. Verba ſunt Dionyſii libr. I. pag. 9. qui ibidem Aborigines Arcadum eſſe progeniem probat,

bat; nam Lycaoni regi filii viginti duo fuere, quorum unus, Oenotrus, in Tyrrheniam septendecim ætatibus ante bellum Trojanum trajecit, hoc est, ut ego interpretor, mille septingentis annis, seculum enim est annorum centum spatium; at si seculum annorum viginti septem tempus intelligamus, quod facit Onufrius Panvinius in urbe Roma, anni erunt ab adventu Aborigenum sive Arcadum in Etruriam, ante heroica tempora & Trojanam expeditionem, quadringenti sexaginta. Ut ut sit, Etruriam incoluerunt, sive Umbriam: quod video observatum a Leandro Alberti in Descript. Ital. pag. 99. Teophantus Scotus Monachus Herbipolensis MS. ad Juvenal. Sat. 5. v. 95. *Etrusci iidem sunt cum Umbris, Tyrrhenis, Tuscis, Lydis, Oenotris, & Arcadibus: qui omnes prisco vocabulo Aborigines dicuntur, quasi ortu carentes: & sunt a diluvio primi populi, quorum in profanis historiis extent monimenta.* Georg. Cedren. Compend. Historiar. pag. 121. *Et cum diu Tusciam possedissent, Latium invaserunt, incolasque ejus bello lacessitos expulerunt.* Servius Maurus ad v. 794. libr. 7. Æneid. *Ubi nunc Roma est, ibi fuerunt Sicani, quos postea expulerunt Aborigenes.* Ii legibus vero soluti vivebant. Virgilius supra laudatus. Sallust. in Catilinar. *Aborigines genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio liberum atque solutum.* Eratque M. Varronis Satyra Menippea, cui epigraphe *Aborigines* περὶ ἀνθρώπων φύσεως, *de hominum natura.* Vult igitur Varro hac inscriptione, Italiæ incolas vetustissimos Aborigines institutis civilibus carentes, omnique humanioris vitæ cultura destitutos, in unum cum Trojanis advenis corpus coaluisse: & pro libidine, qua sola olim regebantur, leges accepisse: pro montibus, quibus inerrabant, urbes condidisse; atque ita humani ingenii mores posse bonis artibus excoli, & in melius redigi. Ita videtur Ausonio Popinæ placere. Hi insequentibus seculis, quia agrum Reatinum, pulsis Sicanis, incoluerunt, qui palatium dicebatur, & ipsi Palatini appellati. Idem M. Varro libr. 4. de Ling. Lat. pag. 11. Diserte Strabo Amasian. libr. 5. Geogr. pag. 158. Ἀβοριγῖνες τε οἱ περὶ αὐτὴν τὴν Ῥώμην: & *Aborigines circa ipsam Romam.* Jul. Solin. cap. 2. Polyh. *Palatium vero nemo dubitaverit, quin Arcades habeat auctores, a quibus primum Pallanteum oppidum conditum, quod aliquandiu Aborigines habitarunt.*

Ambiguum tamen inter scriptores laudatos, utrum alienigenæ, an indigenæ: & probabilia utrinque argumenta. Indigenas esse loquitur Suidas in voce αὐτόχθονες, cujus hæc Latine sunt versa: *Indigenæ dicebantur, Aborigines, Athenienses, Arcades, Æginetæ, & Thebani, vel quod primi terram coluissent, vel quod advenæ non essent.* Adstipulatur Junianus Justinus ex Trogo Pompejo libr. 43. *Italiæ cultores primi Aborigines fuere.* Contra vero advenas fuisse videtur innuere Plutarchus apud Pierium Valerianum libr. 22. Hierogl. Et Q. Florens Tertullianus concors est libr. de Anima cap. 30. *Invenimus etiam apud Commentarios humanarum antiquitatum paulatim humanum genus exuberaße, dum Abo-*

gines, vel vagi, vel extorres, vel gloriosi quique occupabant terras. Mansit hoc Aboriginum nomen usque ad Æneæ in Ausoniam adpulsum, quo seculo Latinus, eorum rex, eos Latinos vocavit. T. Liv. 1. Decad. libr. 1. in principio. Sunt tamen, qui putent, Aboriginum nonnullos pro Turno, Rutulorum rege, contra Trojanos stetisse. Servius ad v. 621. libr. 4. Æneid. *Quidam eum* (Æneam) *cum adversus Aborigines pugnaret, exsanguinem dicunt repertum*: ubi novo more Grammaticus optimus *exsanguinem* pro *exanguem* dixit. Sed ante ea tempora, quam varie bella gesserint, idem ad v. 324. libr. 8. Æneid. doctissime expressit: *Sicani autem, secundum nonnullos, populi sunt Hispaniæ, a fluvio Sicori dicti. Lucanus*: (1)

Hesperios inter Sicoris non ultimus amnis.

Hi duce Siculo venerunt in Italiam, & eam tenuerunt, exclusis Aboriginibus: mox ipsi pulsi ab illis, quos ante pepulerant, insulam vicinam Italiæ occuparunt, & eam Sicaniam a gentis nomine, Siciliam vero a ducis nomine dixerunt. Denique ut certum sit Aborigines Etruscos fuisse, Virgil. libr. 7. Æneid. v. 178. Janum inter Aboriginum reges ponit:

Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
Antiqua ex cedro, Italusque, paterque Sabinus,
Vitisator, curvam servans sub imagine falcem,
Saturnusque senex, Janique bifrontis imago,
Vestibulo adstabant, aliique ab origine reges.

Ubi Servius: *Ab origine, pro Aboriginum reges; sed est metro probibitus.* Hi primi mortalium in corticibus arborum scribere gentes docuerunt. Q. Symmach. libr. 4. epist. 28. postea in ceratis tabulis scribebant. S. Wilibaldus Scotus in vita S. Bonifacii etiam Scoti in fine: *Hæc ego primo in ceratis tabulis descripsi.* Vide locum.

Etruriæ alii incolæ vetusti & recentiores: & obiter de Italiæ mutato sæpe principatu, barbarisque ejus incolis.

CAP. VIII.

OMnes isti, quos numeravi, Etruriæ incolæ, aut ante bellum Trojanum, aut certe ante Romam conditam, provinciam istam tenuerunt: sunt & alii, qui iisdem seculis, aut sequiori ævo, ut Italiam totam, ita quoque Tusciam possederunt. Jul. Solin. cap. 8. Polyhist. *Tam clarum decus veterum oppidorum, quæ primum Aborigines, Aurunci, Pelasgi, Arcades, Siculi, totius postremo Græciæ advenæ &c. condiderunt.* Non dissimilia C. Plin. libr. 3. cap. 5. *Tam tenues primordio imperii fuere radices: colonis sæpe mutatis, tenue-*

(1) Libr. 4. v. 14.

tenuere alii aliis temporibus, Aborigines, Pelasgi, Arcades, Siculi, Aurunci, Rutuli, & ultra Circejos, Osci, Volsci, Ausones. Lepide Favorinus philosophus apud A. Gell. libr. 1. cap. 10. *Curius, & Fabricius, & Coruncanus antiquissimi viri nostri, & his antiquiores Horatii illi trigemini, plane ac dilucide cum suis fabulati sunt, neque Auruncorum, aut Sicanorum, aut Pelasgorum, qui primi incoluisse dicuntur, sed ætatis suæ verbis locuti sunt.* Mendum est, & forte supplendum esset: *qui primi Italiam incoluisse dicuntur.* Virgil. libr. 7. Æneid. in fine:

. . . densantur campis Argivaque pubes,
Auruncæque manus, Rutuli, veteresque Sicani,
Et Sacranæ acies, & picti scuta Labici.

Atque hi primi, ut dixi, cultores; ætate vero insequenti, insigni gentis opulentia allecti, alii successerunt, tempore, moribus, regionibusque discreti. Fanutius Campanus MS. libr. 1. de Illustrib. Italiæ Familiis: *Aborigines, duce Oënotro, Lycaonis Arcadiæ Regis filio, relicta Peloponneso, Latium occuparunt, propter cœli temperiem, & agrorum uberrimam fertilitatem: & iisdem modis Arcades iterum, duce Evandro Pelasgi ex Thessalia, Hercules ex Peloponneso, sedem omnium rerum & fortunarum in Latio collocarunt: diruta postmodum, & funditus eversa Troja a Græcis, Æneas profugus multa cum gente, primo in Lybiam, mox in Italiam venit: & habitando in curia regis Latini, devicto Turno, accepit in uxorem Laviniam, filiam regis Latini: & tandem mortuo Latino successit in regno.* Multis deinde regum Albanorum successionem, ac Italicarum rerum vicissitudinem exequitur, tandemque in pauca contrahit.

Prima Nobilitas Italiæ incipit post diluvium ad Athalum.
2. *Nobilitas ab Athalo rege, ad Latinum regem.*
3. *Nobilitas ab Aboriginibus.*
4. *Nobilitas a Trojanis adventante Ænea.*
5. *Nobilitas a Romulo, & aliis regibus.*
6. *Nobilitas a Consulibus post expulsos reges.*
7. *Nobilitas ab Imperatoribus.*
8. *Nobilitas incœpit a Pontificibus, & initiavit tempore Constantini Magni Imperatoris sub Silvestro Papa.*

Per nobilitatem intelligit scriptor iste varios possessores Italiæ, penes quos erat jus nobilitatem conferendi. Adscribam & alium locum Joannis Solini MS. de Notabilibus & Mirabilibus, quo utor beneficio Reverendiss. D. Raphaëlis Roncionii, viri humanissimi ac eruditissimi, Pisanæ Metropolis Archipresbyteri: *Quantum autem fuerit, & sit decorata provincia Italiæ, immensæ ac vastæ urbium, civitatum, & oppidorum moles, & egregia facta gentium & populorum ejus ostendunt: pars enim pulcherrima est felicissima Europæ, ac totius orbis exornatissima aula: origo ejus splendidissima sub aureo seculo, propter incolentium & progenitorum splendorem: ejus auctoritas tanta est, ac excellentissima dignitas, ut divinæ literæ sacræ historiæ numero divino ac perfectissimo*

septem

ſeptem in locis ejus meminerint ſub nomine Kychyn. Sub ejus imperio jam omnia mundi regna pacata permanſere. Fertiliſſima atque uberrima omnium provinciarum, in qua, quidquid a natura optimum ac bellum effici potuit, affatim conſpicitur. Ejus amœnitas tanta eſt, ut omnes gentes huc adventantes, proximæ & externæ, propter ejus decorem, ſedibus illuſtribus incoluerint, & aliquæ propter invidiam devaſtaverint. Auctoribus antiquis Polybio, Catone, Livio, Solino, Dionyſio, atque Procopio teſtibus, Italiam coluere Oënotrii, Aborigines, Arcades, Lydi, Aurunci, Pelaſgi, Auſonii, Trojani, Veneti, Ligures, Ardeates, Rutuli, Siculi, Japyges, Lacedæmones, Salentini, Delii, Eniani, Achæi, Orapitii, Pylii, Piſi, Galli Senones, Carthaginienſes, Heruli, Gothi, Oſtrogothi, Hunni, Pannones, Turinges, Avari, Longobardi, Saraceni, Britanni, Cymbri, & Germani. Ex his enim & eorum gentilitiis primordiis populi & gentes Italiæ prodiere. Quæ ſi olim ſub Diis alienis ac falſis, tot Regibus, Dictatoribus, Conſulibus, & Imperatoribus, atque Ducibus ſereniſſimis ſuum decorem ſervavit; nunc vero ſub vexillo diviniſſimæ majeſtatis, individuæ Trinitatis, Sanctiſſimis ac Beatiſſimis Pontificibus, Illuſtriſſimis ac Reverendiſſimis Cardinalibus, Reverendiſſimis Archiepiſcopis, & Epiſcopis, atque Patriarchis Catholicis, Sereniſſimis ac Chriſtianiſſimis Imperatoribus, ac Regibus, atque Excellentiſſimis Ducibus, Illuſtriſſimis ac Clariſſimis Principibus, & Dominis, expulſa idolorum vanitate, militat, tuetur, atque decoratur. Populorum autem antiquiſſimorum ac nobiliſſimorum Italiæ origo talis eſt. Cujus auctoris, quia alibi vix extarent, e MS. verba adpoſui, quibus aliqua auctoritas, ob vetuſtatem tribuenda eſt. Porro qui ſint *Eniani*, *Orapitii*, aut *Delii*, quos ille Italiæ colonos facit, non memini legiſſe me alibi, & forte ab aliquo corrupta librario nomina; nam autographum eſt Romæ trecentorum fere annorum: exemplar, quod penes me aſſervatur, a nupera eſt manu. Nec *Cimbri*, a Mario victi, incolæ fuerunt Italiæ: nec *Carthaginienſes*, duce Hannibale, amplius quam octodecim annos eidem provinciæ ſunt immorati, ut immerito inter incolas reponi debeant. *Heruli* autem anno Dom. 559. in Italiam irruperunt, Anno 33. Juſtiniani Aug. Anaſtaſius Bibliothecarius in Joanne III. *Eodem tempore Heruli in Tarſia venerunt, & levaverunt ſibi regem Sinduält, & premebant cunctam Italiam.* Ubi legendum omnino eſt: *Heruli in Tuſciam venerunt*. Jornand. in Reb. Gothor. cap. 50. Sidon. Apollin. Carm. 7. v. 224. *Britanni* autem ſunt *Scoti*, qui bis in Italiam venerunt; ut omittam inſignem eorum in viſitandis locis ſanctis pietatem. Theodoricus a Niem libr. 3. Schiſmatis cap. 14. Primo quidem Ferguſius ſecundus Scotiæ Rex, cum Alarico Gothorum Rege, valido ſuorum præſidio Romam contendit, urbemque diripuit, & ex præda nihil præter libros quosdam manuſcriptos in patriam tulit, qui furiis in Scotiam immiſſis, hæreticorum facibus, magna veræ pietatis jactura, arſere. Hiſtorici, Jornand. libr. de Reb. Getic. Hector Boëthius Scotus libr. 7. Hiſt. Scot. pag. 114. Claudian. libr. de Bello Getico,

Venit

Venit & extremis legio prætenta Britannis
Quæ Scoto dat fræna suo.

Iterum cum Carolo magno Scoti quidam proceres in Italiam venere, si vera narrat Egolismensis Monachus in vita Caroli Magni. Et ex his quidam Florentiam restauravere: Leones ut ibi alerentur perpetuo, qui gentile sunt regum Scotorum insigne, caverunt: pontem struxerunt: muros auxerunt, aliaque ad tantæ civitatis ornatum amplificandum adjecerunt. Joann. Leslæus libr. 5. alii aliis civitatibus mansuram sedem fixere, ut Duglassii Placentiæ, a quibus *Scotorum* comitum initium Anno Dominicæ assertionis 779. Umbertus Locatus in Chronic. Placent. Et ex illo Franc. Sansovin. libr. de Illustr. Ital. Famil. pag. 112. Sed ad Etruriam redeo.

Etruscorum fama, opulentia, ac potentia: Italiam totam domuerunt: Romæ tributum imposuerunt: trecentas Umbrorum urbes subegerunt: cum Jasone, & Argonautis pugnaverunt: Mantuam, Nolam, Capuam, Bononiam, ipsamque Romam condiderunt: in Alpibus Colonias plantaverunt; Volscis, & Cumanis imperarunt: Phlegræos campos tenuerunt, ubi Gigantomachia.

CAP. IX.

NUlla gens aut factis illustribus clarior, aut nominis celebritate Etruscis prior: sive bonarum artium, artificiorumque nobilitatem spectes, ab iis pleræque originem traxerunt: sive res bello gestas intuearis, Italiam totam, insulasque adjacentes patriis exercitibus subjecere: seu denique opulentiam perpendas, æqualibus animis, opibusque non inferioribus quingentis annis cum Romanis contenderunt. Vide Diodorum Siculum libr. 5. pag. 316. Junium Philargyrium, Serviumque Honoratum ad libr. 2. Georg. & Poëtam Anonymum laudatos libro hoc cap. 1. superius. Adde T. Livium 1. Decad. libr. 1. in principio, & post eodem libro in concione Metii: *Illud te, Tulle, monitum velim, Etrusca res quanta circa nos teque maxime sit, quo propiores vos, hoc magis scis: multum illi terra, plurimum mari pollent*. Et ejusdem Decadis libr. 5. *In Italiam Galli trascenderunt,*

nec

nec cum his primum Etruſcorum, ſed multo ante cum iis, qui inter Apenninum, Alpeſque incolebant, ſæpe exercitus Gallici pugnaverunt. Tuſcorum ante Romanum imperium late terra marique opes patuere: mari Supero, Inferoque, quibus Italia inſulæ modo cingitur, quantum potuerint, nomina ſunt argumento, quod alterum Tuſcum communi vocabulo gentis, alterum Hadriaticum mare, ab Hadria Tuſcorum colonia, vocavere Italicæ gentes. Græci eadem Tyrrhenum, atque Hadriaticum vocant. Ii in utrunque mare vergentes incoluere urbibus duodenis terras, prius cis Apenninum ad Inferum mare, poſtea trans Apenninum totidem, quot capita originis erant, colonis miſſis, qui trans Padum omnia loca, excepto Venetorum angulo, qui ſinum circumcolunt maris, uſque ad Alpes tenuere. Alpinis quoque gentibus ea haud dubie origo eſt, maxime Rhætis: quos loca ipſa efferarunt, ne quid ex antiquo, præter ſonum linguæ, nec eum incorruptum, retinerent. Claritudo itaque Etruſcorum ex Livio potiſſimum duplex: prior Italiam totam, exceptis Venetis, occupaſſe: altera utrique mari nomen impoſuiſſe, cum antea ab ortu Italiæ mare, quod alluit, *Superum*, ab occaſu *Inferum* appellaretur. Virgil. libr. 2. Georg.

An mare quod ſupra memorem, quodque alluit infra?

Vetus Inſcriptio, ſeu verius Trophæum Auguſti Octaviani. (1)

IMP. CÆSARI. DIVI. F. AUGUSTO.
PONT. MAX. IMP. XIIII. TRIBUNIC. POTESTAT. XVII.
S. P. Q. R.
QUOD. EJUS. DUCTU. AUSPICISQUE.
GENTES. ALPINAE. OMNES. QUAE. A. MARI.
SUPERO. AD. INFERUM. PERTINEBANT.
SUB. IMPERIUM. P. R. REDACTAE. SUNT.

Superum vero mare etiam *Jonium* invenio vocatum. Teſtis Joannes Tzetzes Chiliad. Hiſtoriar. 11. cap. 361.

Ὁ πέλαγος Ἰόνιον καλεῖται τοῦ ἀδρίου
Ἀπ' Ἰονοῦ Ἰλλυρικοῦ τὴν κλῆσιν δεδεγμένον,
Τοῦ τόπου βασιλεύοντος

Quod Pelagus Jonium vocatur Hadriaticum,
Ab Jonio Illyrio nomen adeptum,
Hoc loco regnante.

Conſtantiſſima tamen poſtea conſuetudine invaluit, ut illud a celebri civitate *Adria*, ſeu *Atria*, de qua libr. 4. infra dicam, Hadriaticum diceretur; iſtud vero a principe *Tyrrhenum* audiret. Symmach. libr. 7. Epiſt. 36. Vetus Scholiaſt. Juvenalis ad v. 95. Sat. 6.

Tyrrhenos igitur fluctus, lateque ſonantem
Pertulit Jonium.

Ita Poëtæ Græci, Latinique, & Hiſtorici, uſque adeo ut a Sicilia uſque in Galliæ Occitaniæ & Aquitanicæ littus protendatur; nam Rhodanus

danus dicitur in mare Tyrrhenum influere. Iſidor. libr. 13. cap. 21. Philoſtrat. libr. 5. de Vita Apollonii cap. 3. Polybius Megapolitanus pleniſſime libr. 2. pag. 105. Plutarch. in Lucullo pag. 136. in Paulo Æmilio pag. 257. in Pompejo pag. 632. in M. Antonio pag. 944. D. Paulin. Natali 3. Felicis:

. . . . . & cuncti, quos alluit æſtus uterque

Aurel. Prudent. περὶ ϛεφ. in D. Hippolito:

Pertulerat rabiem Tyrrheni ad littoris oram
Quæque loca æquoreus proxima pontus habet.

Claudian. Conſul. Manlii Theodori:

Ultima Sardiniam, Cirnon, trifidamque retentat
Sicaniam, & quicquid Tyrrhena clauditur unda,
Vel gemit Jonia.

Ubi, ut Tzetzes ſupra, Jonium mare cum Adriatico confundit. Servius ad v. 71. libr. 1. Æneid. multis de nominis ratione diſſerit, quem conſule. Rutil. Numatian. libr. 2. Itinerarii.

In latum variis damnoſa anfractibus errat
Tyrrheni rabies Hadriacique ſalis.

Domuiſſe totam Italiam non tam mirum, quam ipſi Romæ tributum impoſuiſſe, & multis ætatibus impoſitum ab eadem exegiſſe: erat autem id tributum decimæ omnium frugum, fructuumque in Latio perceptorum, quod reperies apud Gregorium Petrum Toloſanum libr. 18. Syntagmat. Jur. Univerſ. cap. 2. num. 19. & tradidit fide dignus Plutarchus Problemat. Roman. cap. 17. *διὰ τὶ τῷ Ἡρακλεῖ πολλοὶ τῶν πλουσίων ἐδεκάτευον τὰς ὀυσίας; πότερον ὅτι κἀκεῖνος ἐν Ῥώμῃ τῶν Γηρυόνε βοῶν ἀπέθυσε τὴν δεκάτην, ἢ ὅτι Ῥωμαίες ὑπὸ Τυῤῥηνων δεκατευομένες ἀπηλλάξεν. Cur multi divitum Herculi decimam partem bonorum ſuorum conſecrant? An quod is quoque Romæ decimam boum Geryonis partem depoſuit? aut quod effecit, ne Romani porro decimas Etruſcis penderent.* Herculem itaque vult Romanos tributo, quod Etruſci annuum exigebant, liberaſſe, poſt ſuperatum in Hiſpania Geryonem, & in Latio Cacum.

Hoc ſatis ad tantæ gentis laudem videri poterat, niſi ampliora reſtarent, quæ ejus gloriam, & rei militaris peritiam, ſucceſſumque in omnibus bellis ſupra fidem optatum loquerentur. Quale enim eſt, quod a C. Plinio relatum libr. 3. Nat. Hiſtor. cap. 14. *Siculi & Liburni plurima ejus tractus tenuere, in primis Palmenſem, Prætutianum, Adrianumque agrum: Umbri eos expulere, hos Etruria, hanc Galli. Umbrorum gens antiquiſſima Italiæ exiſtimatur, ut quos Ombrios a Græcis dictos putent, quod inundatione terrarum imbribus ſuperfuiſſent: trecenta eorum oppida Tuſci debellaſſe reperiuntur.* Leni correctione locus eget, itaque legendum: *ut quos Ombricos a Græcis dictos putent.* Confirmat Herodotus libr. 1. quem conſule. Strabonis Amaſiani verba ex libr. 5. Geogr. adponam, ut vertit Guilielm. Xylander; Græcus enim codex ad manum non eſt: *Superfuerunt Liguſticæ gentes & Coloniæ Romano-*

manorum, Romanis Umbrica etiam gens admixta erat, & alicubi etiam Tyrrhena; Umbri enim & Tyrrheni, antequam Romanorum aucta fuit potentia, diu de principatu inter se contenderunt: cumque Tiberi fluvio dividerentur, facile ultro citroque bellum inferebant, quod si alteri expeditionem in aliam gentem susciperent, curæ erat alteris, ut eodem tempore ipsi quoque eo ducerent. Itaque cum Tyrrheni in barbaros circa Padum habitantes exercitum misissent, ac re bene gesta, ob luxuriam mox vice versa ejicerentur, Umbri bellum iis fecerunt, qui Tyrrhenos expulerant: deinde ex successione de locis disceptantes, multas Colonias Tyrrhenas, plures Umbricas fecerunt, quod Umbri propiores locis essent. Hæc ille parum fideliter, nam antiquis illis seculis una tantum Etruriæ pars erat Umbria, non etiam, ut æmula de imperio certare illi posset, atque ita concors omnium Geographorum est opinio: deinde cur trecentas Umbrorum urbes, ab Etruscis debellatas, non pro dignitate rerum gestarum commemorat?

Atque ista quidem terra ab iis sunt gesta; navali vero expeditione eo usque provecti gloriæ, ut Lunensem portum nobilissimum in Etruria ὁρμητήριον θαλαττοκρατησάντων ἀνθρώπων τοσαύτης μὲν θαλάττης τοσῦτον δὲ χρόνον vocet Strabo libr. 5. pag. 153. *receptaculum hominum, qui principatum tanti maris tenuerunt tamdiu*. Quare eos & naves invenisse, & piraticam exercuisse libr. 3. infra hoc opere probatum invenies: quin imo ante Jasonem & Argonautas, quem primum navem longam struxisse fabulata est Græcia, Etrusci mari potentes deprehenduntur. Testis est Possis Magnesius libr. 3. Amazonidis, apud Athenæum libr. 7. Dipnosophist. pag. 296. Τῆς Ἀργοῦς φησὶ δημιουργὸν γένεσθαι τὸν Γλαῦκον καὶ κυβερνῶντα αὐτὴν, ὅτε Ἰάσων μετὰ τῶν Τυῤῥηνῶν ἐμάχετο, μόνον ἄτρωτον γένεσθαι ἐν τῇ ναυμαχίᾳ. κατὰ δὲ Διὸς βούλησιν ἐν τῷ τῆς θαλάττης βυθῷ φανῆναι, καὶ οὕτως γένεσθαι θαλάττιον δαίμονα, ὑπὸ μόνου τοῦ Ἰάσωνος θεωρηθῆναι. *Navis Argi Glaucum Architectum gubernatoremque fuisse tradit, & in Jasonis cum Tyrrhenis navali pugna, solum eum nullo vulnere sauciatum fuisse, sed ut Jovi placuerat, in fundo maris apparuisse, Deumque maris ita factum, ab Jasone solo visum.* Ex his celebritatem gentis hujus quilibet facile percipiet. In Tyrrhenum mare Argonavem venisse, videtur subindicare M. Valerius Flaccus libr. 4. Argonaut. ad finem:

Tum freta, quæ longis fuerant impervia seclis,
Ad subitam stupuere ratem, pontique jacentis
Omne solum, regesque patent, gentesque repostæ,
Non alibi effusis cesserunt longius undis
Littora, nec tantas quamvis Tyrrhenus, & Ægon
Volvat aquas.

Expressius Strabo Amasian. libr. 1. Geogr. pag. 31. Τινὲς δὲ καὶ τὸν Ἴστρον ἀναπλεῦσαι φασὶ μέχρι πολλοῦ τοὺς περὶ τὸν Ἰάσονα, οἱ δὲ καὶ μέχρι τοῦ Ἀδρίου. *Quidam etiam bonam Istri partem adverso flumine subvectum Jasonem cum suis autumant, nonnulli usque ad Adriam.* C. Plin. libr. 3. cap. 18.

Ultra

Ultra quam sex millia passuum Formio amnis, ab Ravenna centum octuaginta novem millia passuum, antiquus auctæ Italiæ terminus: nunc vero Istriæ, quam cognominatam tradunt a flumine Istro, in Adriam effluente e Danubio amne, eidemque Istro ex adverso Padi fauces contrario eorum percussu mari interjecto dulcescente, plerique dixere falso, & Nepos Cornelius etiam Padi accola; nullus enim ex Danubio amnis in Hadriaticum mare effunditur. Deceptos credo, quoniam Argo navis flumine in mare Hadriaticum descendit, non procul Tergeste, nec jam constat quo flumine. Pudenda sunt errata, quæ de Argonautarum reditu, & vellere relato reperiuntur apud Apollonium Rhodium libr. 4. Argonaut. nam eos Istro delatos in Hadriaticum mare scribit: exinde Padum ingressos in Rhodanum devenisse, qui eos secundo alveo in mare Ligusticum detulit, insulasque Stæchades: quæ prodigiosa geographia indignationem, an risum mereatur? Pessimi illius Poëtæ optimum Scholiasten ibidem loci consule, & Eustathium ad libr. 12. Odiss. v. 70. ubi Argonavis Homero est πασιμέλουσα, *omnibus curæ habita*. Tu adi eos, ego non exscribo.

Hucusque fama, opes, res terra marique antiquissimo ævo explicatæ: videndum nunc, quid monimenti tantarum virtutum posteris reliquerint. Id optime testantur Coloniæ extra Tusciam suam ab iis victoribus transmissæ, civitatesque pro jure victoriæ, veluti trophæa, erectæ: quarum prima Mantua, in Transpadana regione, quæ nunc Longobardia dicitur, ea sane condita ab Ocno Bianoro rege Etruriæ. Virgil. Eclog. 9. in fine:

Hinc adeo media est vobis via; namque sepulchrum
Incipit apparere Bianoris.

Ubi Servius Maurus ad verba BIANORIS: *Hic est, qui & Ocnus dictus est, de quo ait in decimo:*

Fatidicæ Mantus & Tusci filius amnis,

conditor Mantuæ. Dictus Bianor autem est, quasi animo & corpore fortissimus, ἀπὸ τῆς βίας καὶ ἀνορέης. Idem ad libr. 10. Æneid. v. 201. *Ocnus iste est Avenus, quem in Bucolicis Bianorem dicit .... hic Mantuam dicitur condidisse, quam a matris nomine appellavit; nam fuit filius Tiberis & Mantus, Tiresiæ Thebani vatis filiæ, quæ in Italiam post parentis venit interitum. Alii Mantos filiam Herculis vatem fuisse dicunt: hunc Ocnum, alii Aulestis filium, alii fratrem, qui Perusiam condidit, referunt: & ne cum fratre contenderet, in agro Gallico* (1) *Celsenam, quæ nunc Bona dicitur, condidisse: permisisse etiam exercitui suo, ut castella munirent, in quorum numero Mantua fuit. Alii a Tarchonte, Tyrrheni fratre, conditam dicunt. Mantuam autem ideo nominatam, quod Etrusca lingua Mantum Ditem patrem appellant, cui etiam cum ceteris urbibus & hanc consecravit.* Insignis sane antiquitas, sive ab Ocno tempore Tiresiæ Thebani, sive a Tarchonte sub appulsum Lydorum in Tusciam, uterque parens Tuscus est.

E 2 C. Plin.

(1) Cluverius Ital. Antiq. libr. 1. cap. 28. pag. 284. recte emendat *Felsinam, quæ nunc Bononia dicitur.*

C. Plin. libr. 3. cap. 19. *Mantua Tuſcorum trans Padum ſola reliqua.* Ipſe Virgilius loco laudato:

Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicæ Mantus, & Tuſci filius amnis,
Qui muros, matriſque dedit tibi, Mantua, nomen:
Mantua dives avis, ſed non genus omnibus unum.
Gens illi triplex, populi ſub gente quaterni,
Ipſa caput populis: Tuſco de ſanguine vires.

In eodem tractu Bononia auctorem agnoſcit *Felſinum*, Etruriæ regem; quare eam ob cauſam *Felſina* prius dicebatur: & poſtea a *Bono*, etiam Etruriæ rege, cœpta eſt *Bononia* dici, ut libr. 2. infra in Catalogo Regum fiet clarum. C. Plin. libr. 3. cap. 15. *Bononia Felſina vocata, cum princeps Etruriæ eſſet*. Locus procul omni dubio corruptus eſt; nam tantum abeſt, ut princeps Etruriæ civitas Bononia eſſet, quin ne in Etruſcarum urbium numero cenſeretur: certe inter duodecim præcipuas eam nemo, quod ſciam, repoſuit. Corrigendum igitur Plinium cenſeo: *cum princeps Etruriæ Felſinus conditor eſſet*. Raphaël Volaterranus libr. 4. pag. 117. *Felſinæ* quidem nomine prius vocatam, ſed deinde *Bononiam* vult appellatam, quaſi *Bojoniam*; quod ſcilicet Bojorum fuerit colonia: quæ ſententia & ſuos habet auctores. T. Liv. 4. Decad. libr. 7. *Eodem anno*, ſcilicet ab urbe condita 565. Coſſ. M. Fulvio nobiliore, & Cn. Manlio Vulſone, *ante diem III. Calendas Januarias, Bononiam Latinam Coloniam ex S. C. L. Valerius Flaccus, M. Attilius Serranus, L. Valerius Tappus triumviri deduxerunt. Tria millia hominum ſunt deducta: equitibus ſeptuagena jugera, ceteris colonis quinquagena ſunt data: ager captus de Gallis Boiis fuerat, Galli Tuſcos expulerant*. Eadem ſed brevius, Vellejus Paterculus libr. 1. Hiſtor. Rom. Petrus Marſus ad illud libr. 8. Punicor. Silii Italici:

Et quondam Teucris comes in Laurentia bella
Ocni priſca domus, parvique Bononia Rheni.

Hæc quidem trans Apenninum; ad meridiem vero non minor rerum fortiter geſtarum gloria, aut humiliores poteſtatis reliquiæ. Ac primum trans Tiberim opulentiſſimam Volſcorum gentem ſubdidere Etruſci. Nam cum Virgilius libr. 11. Æneid. dixiſſet:

Multæ illam fruſtra Tyrrhena per oppida matres
Optavere nurum;

Servius Honoratus ſubdit: *Et hic oſtendit, dicendo Tyrrhena per oppida, quod etiam Volſci in Tuſcorum fuerint poteſtate.*

Campaniam totidem pæne annis, quot Galliam togatam, hoc eſt quingentis ante Romam conditam, ſui juris ante, & libere viventem, in poteſtatem ſuam iidem Etruſci redegerunt, notat Janus Parrhaſius ad libr. 3. Claudiani de Raptu. Unde & Lucrinus lacus, & ſinus Puteolanus Tyrrheni nomen habuerunt, ut doceo cap. de Lacubus libr. 5. infra hoc opere. In eodem etiam tractu *Cumæ* ab Etruſcis originem ha-

habent. Vellejus Patercul. libr. 1. Histor. *Cumanos Osca mutavit vicinia:* quod de Etruscis intelligendum probabo cap. hujus libri 21.

Nolæ conditores Tusci, uti & Capuæ. Idem Patercul. ibidem loci: *Dum in externis moror, incidi in rem domesticam, maximique erroris, & multum discrepantem auctorum opinionibus; nam quidam hujus temporis tractu ajunt, a Tuscis Capuam Nolamque conditam ante annos fere octingentos triginta: quibus equidem assenserim; sed M. Cato quantum differt! qui dicit Capuam ab iisdem Tuscis conditam, ac subinde Nolam; stetisse autem Capuam, antequam a Romanis caperetur, annis circiter ducentis sexaginta: quod si ita est, cum sint a Capua capta anni ducenti quadraginta, ut condita est, anni sunt fere quingenti. Ego, pace diligentiæ Catonis dixerim, vix crediderim, tam maturæ tantam urbem crevisse, floruisse, concidisse, resurrexisse.* Probo Paterculi de antiquitate harum illustrium civitatum sententiam; nam si vera est Catonis opinio, diu post Romam conditam structas illas fateri oportebit, quo tamen tempore exiguæ Etruscorum vires, bellis assiduis vexatis utrinque populis, cum ante Romam conditam præcipua fuerit Etruscorum claritudo.

Capua, omnium Campaniæ urbium mater, quæque ausa est Consulatus participationem secundo bello Punico, legatis Romam missis, petere, eodem tempore iisdem auctoribus Tuscis condita. Vellejus proxime supra laudatus. Pompon. Mela libr. 2. cap. 4. *Ad dextram Capua a Tuscis, & Roma quondam a pastoribus condita.* Polybius Megapolitanus, Africani comes, libr. 2. Historiar. pag. 105. Πλὴν ταῦτα γε τὰ πεδία τὸ παλαιὸν ἐνέμοντο Τυῤῥηνοί. καθ' οὓς χρόνους, καὶ τὰ Φλέγραια ποτὲ καλούμενα τὰ περὶ Καπύην, καὶ Νώλην πεδία...... καὶ διὰ τὸ πολλοῖς ἐμποδὼν εἶναι καὶ γνωρίζεσθαι μεγάλην ἐπ' ἀρετῇ δόξαν εἰληφέναι. διὸ καὶ τοὺς ἱστοροῦντας τὰς Τυῤῥηνῶν δυναστείας, οὐ χρὴ ποιεῖσθαι τὴν ἀναφορὰν ἐπὶ τὴν νῦν κατεχομένην ὑπ' αὐτῶν χώραν, ἀλλ' ἐπὶ τὰ προειρημένα πεδία, καὶ τὰς ἐκ τούτων τῶν τόπων ἀφορμάς. οἷς ἐπιμιγνύμενοι κατὰ τὴν παράθεσιν Κελτοὶ, καὶ περὶ τὸ κάλλος τῆς χώρας ὀφθαλμιάσαντες, ἐκ μικρᾶς προφάσεως μεγάλῃ στρατιᾷ παραδόξως ἐπελθόντες, ἐξέβαλον ἐκ τῆς περὶ τὸν Πάδον χώρας Τυῤῥηνοὺς, καὶ κατέσχον αὐτοὶ τὰ πεδία. Quæ sic Latina civitate donari possunt: *Igitur planitiem istam tenuere quondam Etrusci, cum quidem & campos circa Capuam & Nolam, Phlegræos quondam dictos, possidentes ... quod multorum pravis conatibus obstarent, exteris innotuerunt, magnamque opinionem virtutis apud eos sunt consecuti: idcirco qui historias legunt de Etruscorum dynastis, & variis dominatibus, eos oportet non ad illam dictionem, quam nunc obtinent, oculos referre; verum ad campos, de quibus verba fecimus, & opes, quas ex iis locis colligebant. Adsidebant Tuscis Galli, ideoque cum ipsis commercia frequentabant: deinde cupiditatis oculis in pulcherrimam planitiem conjectis, arrepta occasione levi numeroso cum exercitu, nihil cogitantes Etruscos invadunt, ex regione Circumpadana eiiciunt, atque ipsi planitiem illam occupant.* Quod vetustissimum præclarissimi Scriptoris testimonium magni faciendum est, qui Etruscos veluti publicos criminum inter mortales

tales

tales ætate illa vindices facit. Illud non minus nobile, Phlegræos campos ab iis possessos, in quibus fabulata antiquitas gigantomachiam commissam: de qua hoc obiter dixerim, a multis olim tentatam, a nullo potuisse absolvi, obiter describunt illam Marcianus Heracliota Cosmogr. v. 635. & hos etiam campos: quem vide. Valerius Flaccus libr. 2. Argonaut. in limine. Pindarus Nemear. od. 1. in fine. Gigantum nomina eleganter Sidonius Sollius Apollinaris Carm. 9. v. 85. & Carm. 15. v. 17. Pulchram reddit hujus fabulæ rationem Alcimus Avitus libr. 4. cap. 4. quem adi. Inter veteres vero plerique aggressi sunt illud argumentum infeliciter, & sine successu. Claudianus libello imperfecto, sed eleganti, Julius Cerealis, Martial. libr. 11. Epigr. 53.

Ipse tuos nobis relegas licet usque Gigantas.

Et Jonius quidam non incelebris poëta. D. Paulinus Epistola ad eum:

Non modo judicium Paridis, nec bella Gigantum
Falsa canas.

M. Manilius libr. 1. Astronom.

. . . . . . vastos cum terra Gigantes
In cœlum furibunda tulit.

Inter nostræ ætatis viros tentavit idem Stroza Ferrariensis non ignobiliter. Quare Ovid. libr. 2. Trist. ad Augustum:

At si me jubeas domitos Jovis igne Gigantes
Dicere, conantem debilitabit onus.

Et ad eundem libr. 4. Trist. Eleg. 10. Hercules Ciofanius. Xenophanes Colophonius:

Οὔτι μάχας διέπειν Τιτήνων, οὐδὲ Γιγάντων.
Nolim pugnas commemorare Titanum, nec Gigantum.

Ad Capuam redeo. T. Liv. 1. Decad. libr. 4. *Peregrina res, sed memoria digna traditur eo anno facta. Vulturnum, Etruscorum urbem, quæ nunc Capua est, ab Samnitibus captam, Capuamque ab duce eorum Capye, vel, quod propius vero est, a campestri agro appellatam. Cepere autem prius bello fatigatis Etruscis, in societatem urbis agrorumque accepti: deinde festo die gravatos somno epulisque incolas veteres novi coloni nocturna cæde adorti.* Itaque *Vulturnum* conditores Tusci *Capuam* vocavere, secundum Livium; nomen vero recentius Samnitum est. His Servius Maurus contradicit ad libr. 10. Æneid. pag. 581. *Iste quidem hoc dicit, sicut Ovidius, qui Capyn de Trojanis esse commemorat:*

Ille dedit Capys repetita vocabula Trojæ;

Cæliusque Trojanum Capyn condidisse Capuam tradidit, eumque Æneæ fuisse sobrinum. Alii hunc Capyn filium Capeti volunt esse, Tiberini avum, ex quo fluvius Tiberis appellatus est, eumque Capuæ conditorem produnt. Alii Capyn Samnitem condidisse Capuam confirmant; sed Capuam vult Livius a locis campestribus dictam, in quibus sita est. Constat tamen eam a Tuscis conditam, de viso falconis augurio, qui Tusca lingua Capys dicitur, unde est Capua nominata. Tuscos autem omnem pæne Italiam subju-

bjugasse manifestum est. Alii a Tuscis quidem retentam, & prius Aliternum vocatam, Tuscos a Samnitibus exactos Capuam vocasse, ob hoc, quod hanc quidam Falco condidisset, cui pollices pedum curvi fuerunt, quemadmodum falcones aves habent, quos viros Tusci Capuas *vocarunt.* Vide, quæ de Varrone ibidem adfert. Locus est suspectus; ibi enim, *prius Aliternum vocatam*, puto legendum ex Livio, *prius Vulturnum vocatam*; credibile enim est ab amne nobili Vulturno nomen quoque civitati impositum. C. Plin. libr. 3. cap. 5. *Vulturnum oppidum cum amne.* Multum Etruria Servio debet, qui hanc nobilissimam urbem ei asseruit, quam omnes pæne alii Capyi Trojano assignant. Ut disquirit Ant. Sabellicus libr. 1. Ennead. 2. non Tuscis, sed Capyi originem ejus attribuit Dionysius Halicarnasseus libr. 1. pag. 59. & deducta eo Colonia, *tabula ænea in monimento, in quo dicebatur: Capys conditor Capuæ sepultus, inventa est, conscripta literis, verbisque Græcis.* Sueton. in Julio cap. 81. Ita poëtæ constanter non Tuscos, sed Trojanos, auctores agnoscunt. Virgil. loco laudato:

Et Capys, hinc nomen Campanæ ducitur urbi.

Sil. Italic. libr. 12. Punicor.

Tum Capys, ut primum dederit sua nomina muris.

M. Lucan. libr. 2. Pharsal.

Mœnia Dardanii tenuit Campana coloni.

Quos omnes puto intelligendos de Capy restauratore urbis, quæ jam, florentibus Etruscorum rebus, condita, appellentibus in Italiam Trojanis reparata; ita Romulus Romam condidisse dicitur, cum diu ante illum Evander oppidum ibi struxerat: & Semiramis condidisse Babylonem putatur a plerisque, cum conditam diu antea urbem muris tantum cinxerit. Jul. Hygin. Fabular. cap. 233. Fuse Joann. Tzetz. Chiliad. 9. Histor. cap. 275. Priscian. in Periegesi.

Ad partes Austri Babylon, quam mœnibus olim
Mirandis posuit, firmisque Semiramis urbem.

Et pæne semper evenit, ut illustres urbium restauratores pro conditoribus habeantur: quod de Capy restaurante Capuam verum est, quam diu ante Etrusci jam condiderant.

Mediolanum etiam ab Etruscis possessam, totamque eam amœnissimam planitiem, quæ circum acet, constans est historiæ fides. Isidor. *Galli quidam intestina discordia, & assiduis dissensionibus suorum permoti, sedes novas quærentes, in Italiam profecti sunt, sedibusque propriis Tuscis expulsis, Mediolanum, atque alias urbes condiderunt.* Hæc ille libr. 15. cap. 1. Etymologiar. cui adde Procopium libr. 2. Hist. Gothor.

Denique extra Italiam in Alpes Rhæticas colonias iidem traduxerunt. T. Liv. 1. Decad. libr. 5. laudatus hujus capitis principio. Junianus Justinus libr. 20. conditam Mediolanum secutam hanc Coloniæ deductionem narrat: *Gallis causa veniendi in Italiam, sedesque novas quærendi, intestina discordia, & assiduæ domi dissensiones fuere; cum in Ita-*

Italiam venissent, sedibus Tuscos expulerunt, & Mediolanum, Comum, Brixiam, Bergomum, Veronam, Tridentum, Vicentiam condiderunt. Tusci quoque, Duce Rhæto, avitis sedibus amissis, Alpes occupavere, & nomine Ducis gentem Rhæticorum condiderunt. C. Plin. eadem pæne libr. 3. cap. 20. *His contermini Rhæti & Vindelici, omnes in multas civitates divisi. Rhætos Tuscorum prolem arbitrantur, a Gallis pulsos duce Rhæto.* Eadem Plutarchus in Mario pag. 411. quem vide.

Quæ omnia parva videbuntur, si cum Romanæ urbis primordio conferantur, quam certum est ab Etruscis conditam, si fides Alcimo vetustissimo historico, & Cumanæ historiæ compositori apud Festum libr. 16. Et ne tam vetera sectemur, Romulus ipse non potuit civitatem suam condere, nisi Tuscis advocatis, ut narrat Plutarchus in ejus vita pag. 17. quod miror a nullo adhuc notatum.

Quæcumque de claritudine Etruscorum hic dicta sunt, priscum florentemque veteris Tusciæ statum spectant: quæ vero cum Romanis gesserint, suis locis libr. 4. infra expediam; nam ut reliquæ mundi gentes, ita quoque Tuscia, a Romanorum potentia, veluti maligno sidere percussa, viluit, & elanguit.

Etrusci soli qualitas: silvis abundans: venatui aptæ illæ: apri, glandes, feracitas frugum: nobiles Clusinæ, Senenses: etiam mare piscosum.

CAP. X.

SIc se habent incolæ, & præclare ab iis gesta. Nunc de soli ipsius natura, leni veluti manu tractandum, quæ omnia ad victum necessaria affatim subministrabat, & proventu uberrimo incolas suos ditabat. Fl. Eutrop. libr. 3. *Etruriæ per Aureliam usque ad Alpes maritimas ingentes agri sunt, hique fertiles & silvosi.* Abundabat itaque silvis. Rutil. Numatian. libr. 1. Itinerar. de tractu agri Volaterrani:

Sed nemorosa viret densis vicinia silvis,
Pineaque extremis fluctuat umbra fretis.

Et eodem libro paulo post:

Littorea noctis requiem metamur arena,
Dat vespertinos mirtea silva focos.

Agrum sane *Tuscum* celebrat Festus Pomp. libr. 9. in voce *Janiculum*, & libr. 14. in voce *pecluscalum*: Creberrimus hic venatus. Q. Symmach. libr. 9. Epist. 26. *Agitare te venatibus feras, & hibernis mensibus Apennini gelida lustrare valetudinis tuæ æstimatione nunquam puta-*

putavi. Gelida Apennini Etruria ſunt, ut libr. 4. docui infra. C. Plin. libr. 5. Epiſt. 18. *Ego in Tuſcis & venor, & ſtudeo*. Rutil. idem libr. 1. ad finem:

Otia vicinis terimus navalia ſilvis,
Sectandiſque juvat membra movere feris.
Inſtrumenta parat venandi villicus hoſpes,
Atque olidum doctas noſſe cubile canes.
Funditur inſidiis, & rara fraude plagarum,
Terribilique cadit fulmine dentis aper.
Quem Meleagræi vereantur adire lacerti,
Qui laxet nodos Amphitryoniade.

Uſque adeo ut Etruſci illi priſci vitam venatu tranſigerent. Virgil. libr. 8. Æneid. de Aboriginibus:

Sed rami, atque aſper victu venatus alebat.

Et libr. 9. Æneid.

Venatu invigilant pueri, ſilvaſque fatigant.

Glandiferæ hic arbores multæ, unde maximus ſaginatorum ſuum proventus. Suidas aliis obſervatus, & Strabo libr. 5. Τῆς δ' ἀρετῆς τῶν τόπων τεκμήριον, ἥ τ' εὐανδρία καὶ τὰ μεγέθη τῶν πόλεων, καὶ ὁ πλῦτος, οἷς πᾶσιν ὑπερεβέβληντο τὴν ἄλλην Ιταλίαν οἱ ταύτῃ Ῥωμαῖοι. καὶ γὰρ ἡ γεωργουμένη γῆ πολλοὺς, καὶ παντοίους ἐκφέρει καρποὺς, καὶ αἱ ὕλαι τοσαύτην ἔχουσι βάλανον, ὥς τ' ἐκ τῶν ἐντεῦθεν ὑοφορβίων ἡ Ῥώμη τρέφεται τὸ πλέων. ἔστι δὲ καὶ κεγχροφόρος διαφερόντως, διὰ τὴν εὐυδρίαν, τοῦτο δὲ μέγιστον λιμοῦ ἐστὶν ἄκος. *Quanta ſit ejus regionis præſtantia, judicari poteſt ex incolarum frequentia, urbium magnitudine ac opibus, quibus rebus Romani iſthic habitantes omnibus aliis præſtant Italis; nam & quæ colitur terra omnis generis copioſos præbet fructus, & ſilvæ tantum glandis ſuppeditant, ut ex porcorum gregibus, qui ibi paſcuntur, Roma fere alatur: tum ob aquæ copiam, milii feraciſſima eſt, quod eſt præſentiſſimum famis remedium*. Apri itaque Tuſci in pretio habiti Romæ, Martial. libr. 7. Epigr. 26.

Tuſcæ glandis aper populator, & ilice multa
Jam piger, Ætolæ fama ſecunda feræ.
Quem meus intravit ſplendenti cuſpide Dexter,
Præda jaces noſtris invidioſa focis.

Et duplex aprorum Tuſcorum uſus; nam vel integri apponebantur menſis, vel amphitheatris ſervabantur, venatoribuſque confecti cædebant. Athen. libr. 4. in principio, ubi incluſa apro aſſato deſcribit, turdos, vulvas, ficedulas, vitellos ovorum, oſtrea, & pectines. Magnum ſane, ſed damnoſum luxuriæ inſanientis exemplum: aſſatum ſic porcum appellabant nepotes *Trojanum*, ſic vocatum, *quaſi aliis incluſis animalibus gravidum, ut ille Trojanus equus gravidus armatis fuit*. Macrob. libr. 3. Saturnal. cap. 13. Vide Deſiderium Eraſmum in proverbio: *Porcus Trojanus*. Juvenal. Sat. 1. v. 141.

. . . . *quanta eſt gula, quæ ſibi totos*

 Ponit

Ponit apros; animal propter convivia natum!

Vetus Scholiaftes: *Apud antiquos munificentia videbatur apparatior, fi in convivio aper integer fuiffet exhibitus*. Tiberius itaque Auguftus, ut aliquam parfimoniæ curam oftentaret, fæpe *dimidiatum aprum* apponi voluit. Sueton. cap. 34. In venatione etiam Circenfi exhibitos invenio apros Tufcos. D. Juvenal. Sat. 1. v. 22.

Cum tener uxorem ducat fpado, Mævia Tufcum
Figat aprum.

Feracitas vero frugum apud Diodorum Siculum libr. 5. Bibliothec. pag. 316. Χώραν δὲ νεμόμενοι πάμφορον, καὶ ταύτην ἐξεργαζόμενοι, καρπῶν ἀφθονίαν ἔχουσιν, οὐ μόνον πρὸς τὴν ἀρκοῦσαν διατροφὴν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀπόλαυσιν δαψιλῆ καὶ τρυφὴν ἀνήκουσαν. *Cum autem terram incolant uberrimam, eamque probe exerceant, largiffimos inde fructus percipiunt, non modo ad alimenta fufficientes, verum etiam ad prolixas voluptates delitiafque conducentes*. Idem paulo infra eodem loco: Καθόλου γὰρ ἡ Τυῤῥηνία παντελῶς ἔυγειος οὖσα, πεδίοις ἀναπεπταμένοις ἐγκάθηται, καὶ βουνοειδέσιν ἀναστήμασι τόπων διείληπται γεωργησίμοις. ὑγρὰ δὲ μετρίως ἐστὶν, οὐ μόνον κατὰ τὴν χειμερινὴν ὥραν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν τοῦ θέρους καίρον. *Etruria nulli terræ fecunditate cedens, in late patentibus campis recumbit: clivofos tamen interim colles habet, arationi idoneos: humore etiam mediocri, non folum biberno tempore, fed etiam æftivo rigatur*. Plutarchus in Mario pag. 429. Γεωργούντων, καὶ νεμόντων τῆς Τυῤῥηνίας. *Aratorum, & paftorum Etruriæ;* circa portum fcilicet Telamonis meminit. Tanta certe olim crefcente Republica Romana ubertas Tufciæ credebatur, ut non aliunde Roma aleretur. Claudian. libr. de Bello Gildonico in principio:

Quid mibi feptenos montes, turbamque dediftis,
Quæ parvo non poffet ali? felicior effem
Auguftis opibus, mallem tolerare Sabinos,
Et Vejos, brevior duxi fecurius ævum.
Ipfa nocet moles: utinam remeare liceret
Ad veteres fines, & mœnia pauperis Anci:
Sufficerent Etrufca mibi, Campanaque culta,
Et Quinti, Curiique feges.

Idem Cererem, filiam fuam quærentem, a Sicilia per Etruriam circumducit libr. 3. de Raptu in fine:

. . . . *clarefcit Etrufcum*
Litus . . . .

Egregium illud eft Papinii Statii teftimonium libr. 4. fil. 6. in princip.

Ah miferi, quos noffe juvat, quid Phafidis ales
Diftet ab byberna Rhodopes grue: quis magis anfer
Exta ferat: cur Tufcus (1) *ager generofior Umbro.*

Vetus Infcriptio Prænestina, quam propter elegantiam adfcribam integram.

Tu-

(1) In nonnullis MSS. editifque libris legitur: *Tufcus aper*, & ita fortaffe legendum.

Tu . quae . Tarpeio . coleris . vicina . Tonanti [1]
Votorum . vindex . semper . Fortuna . meorum
Accipe . quae . pietas . ponit . tibi . dona . merenti
Effigiem . nostri . conservatura . parentis
Cuius . ne . taceat . memorandum . litera . nomen
Caesius . hic . idemq. Titus . primusq. vocatur
Qui . largae . Cereris . messes . fructusq. renatos
Digerit . in . precium . cui . constat . fama . fidesq.
Et . qui . divitias . vincit . pudor . ire . per . illos
Consuetus . portus . cura . studioq. laboris
Littora . qui . praestant . fessis . tutissima . nautis
Notus . in . urbe . sacra . notus . quoq. finibus . illis
Quos . Vmber . sulcare . solet . quos . Tuscus . arator
Omnibus . hic . annis . votorum . more . suorum
Centenas . adicit . numero . crescente . coronas
Fortunae . simulacra . colens . et . Apollinis . aras
AEgeriumque . Iovem . quorum . consentit . in . illo
Maiestas . longae . promittens . tempora . vitae
Accipe . posteritas . quod . per . tua . secula . narres
Taurinus . cari . iussus . pietate . parentis
Hoc . posuit . donum . quod . nec . sententia . mortis
Vincere . nec . poterit . fatorum . summa . potestas
Sed . populi . salvo . semper . rumore . manebit

Ideo opulenta arva ejus dicuntur a Tit. Livio 1. Decad. libr. 9. *Postera die, luce prima, juga Ciminii montis tenebat: inde contemplatus opulenta Etruriæ arva, milites emittit.* Opulentam vocat Etruriam, hoc est feracem.

Et frumentum quidem Clusinum & Senense laudat Plinius libr. 18. cap. 7. Prius etiam M. Martialis libr. 13. Epigr. 8.

Imbue plebejas Clusinis pultibus ollas.

Ut terra frugum fertilis, ita mare portuosum, ut libr. 4. doceo, & piscosum, quod de utroque intelligendum; nam de Hadriatico Juvenal. Sat. 4. v. 40.

Incidit Hadriatici spatium admirabile rhombi
Ante domum Veneris, quam Dorica sustinet Ancon.

 De

(1) Apud Gruter. pag. 72. num. 5.

De Infero, ſeu Tyrrheno idem Sat. 5. v. 94.

Et jam defecit noſtrum mare, dum gula ſævit
Retibus aſſiduis penitus ſcrutante macello
Proxima, nec patitur Tyrrhenum creſcere piſcem.

Pub. Ovid. libr. 3. Faſtor.

Ecce libet ſubitos piſces, Tyrrhenaque monſtra
Dicere, ſed non eſt carminis hujus opus.

Obſervatumque, ne contra Circium ventum ſererent, ob ejus violentiam in Etruria. Plin. libr. 17. cap. 2.

Etruria vini ferax: aſſervatum in doliis picatis: fumo expoſitum: vetuſtate æſtimatum, Lunenſe, Florentinum, Faliſcum, alia recentia.

CAP. XI.

UBertati fructuum frugumque, vinearum proventum addit feliciſſima hæc regio, paſtui animantium eadem accommoda: quod longiſſimo, ſed veriſſimo encomio extollit Dionyſius Halicarnaſſeus libr. 1. pag. 29. Ποίας δ' οἰνοφύτου Τυῤῥηνία, καὶ Ἀλβανή, καὶ Φαλερίνων (legendum eſt indubie Φαλερίων, ſunt enim *Falerii*, iidem ac *Faliſci*) χωρία θαυμαστῶς ὡς φιλάμπελα, καὶ δι' ἐλαχίστου πόνου πλείστους ἅμα καὶ κρατίστους καρποὺς ἐξενεγκεῖν εὔπορα; χωρὶς δὲ τῆς ἐνεργοῦ, πολλὴν μὲν ἄν τις εὕροι τὴν εἰς ποίμνας ἀνειμένην αὐτῇ, πολλὴν δὲ τὴν αἰγονόμον. ἔτι δὲ πλείω καὶ θαυμασιωτέραν τὴν ἱπποφορβόντε καὶ βουκολίδα, ἡ γὰρ ἕλειος καὶ λειμωνία βοτάνη δαψιλὴς οὖσα, τῶν τε ὀργάδων ἡ δροσερὰ καὶ κατάῤῥυτος, ἄπειρος ἡ θέρος νέμεται παρέχει δία παντὸς εὐθηνέσας τὰς ἀγέλας. πάντων δ' εἰσὶν οἱ δρυμοὶ θαυμασιώτατοι, περί τε τὰ κρημνώδη χωρία καὶ τὰς νάπας, καὶ τοὺς ἀγεωργήτους λόφους, ἐξ ὧν πολλῆς μὲν εὐποροῦσι, καὶ καλῆς ναυπηγησίμου, πολλῆς δὲ τῆς εἰς τὰς ἄλλας ἐργασίας εὐθέτου. καὶ τούτων οὐθὲν οὔτε δυσπόριστον ἐστιν, οὔτε πρόσω τῆς ἀνθρωπίνης χρείας κείμενον, ἀλλ' εὐκατέργαστα καὶ ῥάδια παρεῖναι πάντα, διὰ πλῆθος τῶν ποταμῶν, οἳ διαῤῥέουσιν ἅπασαν τὴν ἀκτὴν, καὶ ποιοῦσι τάς τε κομιδὰς, καὶ τὰς ἀμείψεις τῶν ἐκ γῆς φυομένων λυσιτελεῖς. Quæ ſic civitate cultuque Latino donata ſonant: *Cui vitiferæ Etruria, Albanus atque Faliſcus ager, mirum in modum amicus vitibus, & modico labore optimos atque uberrimos reddentes fructus? præter eam autem, quæ colitur, multum terræ invenies patere ovium, multum caprarum gregibus, plus etiam & præſtantius armentis equorum & boum; pratenſis enim, & paluſtris herba, copioſa illa, cultivæque terræ irrigua & roſcida, immenſum quantum æſtate compaſcua, omni tempore vegetam præbet gregum copiam; ſed ſaltus in primis admiratione digni ſunt: circa prærupta & nemoroſa loca, tumuloſque culturæ parum idoneos, ex quibus multam*

ac

ac pulchram fabricandis navibus, multam etiam aliis operibus aptam petunt materiam. Atque horum nihil eſt vel paratu difficile, vel longe ab humanis uſibus remotum; ſed omnia & confici facile, & convehi facile poſſunt, propter fluviorum frequentiam, qui univerſam oram permeant, & magnam commoditatem importandis ac permutandis, quas terra fert, rebus, afferunt. Ex quibus apparet, Dionyſium nihil æque in Etruria ſpectaſſe atque vinearum abundantiam. Et certe de vino hujus regionis Galenus Pergamenus libr. de Succorum bonitate & vitio cap. 11. Verba apponam ex interpretatione Julii Alexandri, Medici Tridentini; Græcus enim codex non eſt ad manum: *Sola ea bona eſſe poſſunt, ſi bibantur novella, quæ ſubſtantia tenuia ſunt: quod genus in Italia eſt, quod Gaurium vocant* (*Gauranum* Latine dixeris a monte Gauro) *& Albanum, eorumque, quæ in Sabinis & Tuſcis naſcuntur.* Idem libr. 5. de Sanitate tuenda cap. 5. ex verſione Thomæ Linacrii Angli, & recognitione Hieronymi Donzellini: *Sane Vinum, ſicuti pueris eſt alieniſſimum, ita ſenibus eſt aptiſſimum. Eſto autem id ex iis, quæ calidioris naturæ ſunt, qualia ſunt in Græcia quidem Ariuſium, & Lesbium, & quod Myſium vocant: non ex ea Myſia, quæ ad Iſtrum eſt; ſed ex ea, quæ Helleſpontia dicitur, quæ nimirum in noſtra eſt Aſia, Pergamo vicina. Ex Italicis vero Falernum & Surrentinum. Proxima his ſunt, in Italia quidem, Tiburtinum & Signinum, ambo vetera, quando novella nec deductionem nutrimenti in corpus adjuvant, nec urinas promovent, ſed diu in ventre fluctuantia permanent. Secundo ab his loco ſunt Adrianum, & Sabinum, & Albanum, & Gabrianum, & Tryphilinum: præterea omnia Amineæ, quæ in Italia naſcuntur, & circa Neapolim, & in Tuſcia.* Quod autem Etruſcum vinum vel in præcipuis fuerit delitiis, nobiliſſimiſque epulis inferretur, diſcimus ex Auctore quodam pervetuſto Græco, cujus nomen periit, ſed puto Alexim fuiſſe, apud Athenæum libr. 15. cap. ult. in fine:

Κρεανομοῦμαι, καὶ τὸν ἐκ Τυῤῥηνίας
Οἶνον σὺν ὀκτὼ λαμβάνειν ἐπίσταμαι. ..
Reginæ Muſæ, ſiquidem ex Etruria
Vinum cum voluptate ſumere didici.

Diſcedens etiam Italia cum Gothis ſuis Alaricus, ubertatem & præſtantiam vini Etruſci extollit apud Cl. Claudianum libr. de Bello Getico:

. . . . *quid palmitis uber Etruſci.*

Vinum ſuum Tuſci gypſatis diligenter doliis imponebant, quo diutius aſſervari poſſet. Strabo libr. 5. Ἔχει δὲ καὶ πιττουργία θαυμαστά· τοῦ δ᾽ οἴνου τὸ πλῆθος μηνύουσιν οἱ πίθοι, ξύλινοι γὰρ μείζους οἴκων εἰσὶ, προσλαμβάνει δὲ πολὺ ἡ τῆς πίττης εὐπορία πρὸς τὸ εὐώνητον. *Habet quoque* (Etruria) *picis opificia mirabilia, jam vini copiam dolia arguunt, quæ ex ligno ædibus majora conficiuntur, ac picis copia multum conducit ad utilitatem pretii.* C. Plin. libr. 14. cap. 21. *Ligneis vaſis circa Alpes condunt, circuliſque cingunt,*

atque

atque etiam hieme gelida ignibus rigorem arcent, mirum dictu, sed aliquando visum, ruptis vasis stetere glaciatæ moles, prodigii modo, quoniam vini natura non gelascit. Joann. Brod. libr. Miscellaneor. cap. 31. Aul. Gell. libr. 17. cap. 8. Aurel. Macrob. libr. 7. Saturnal. cap. 12. itaque vinum condebatur picatis gypsatisque doliis in frigidis regionibus. Virgil. libr. 3. Georg.

. . . . *cæduntque securibus humida vina.*

At in Tuscia, ut diutius conservari, pretiosiusque fieri posset, picatum diligenter, gypsatumque; quare vetustas in vino pretium addebat, ut ex multis Scriptorum testimoniis probaturus sum. L. Apul. libr. 2. Milesiar. *Commodum meridies accesserat, & mittit mihi Byrrhena xeniolum, porcum opimum, & quinque gallinulas, & vini cadum in ætate pretiosi.* L. Sen. libr. 4. Natural. Quæstion. cap. ult. *Nos vero quæramus potius, quomodo fiant nives, quam quomodo serventur; quoniam non contenti vina diffundere veterana, & per sapores ætatesque disponere invenimus, quomodo stiparemus nivem, ut ea æstatem evinceret, & contra anni fervorem defenderetur loci frigore.* Et libr. de Vita beata cap. 17. *Quare cultius tibi rus est, quam naturalis usus desiderat? cur non ad præscriptum tuum cœnas? cur tibi nitidior suppellex est? cur apud te vinum ætate tua vetustius bibitur?* Pomponius J. C. l. 3. ff. si certum petatur: *Cum quid mutuum dederimus, etsi non cavimus, ut æque bonum redderetur, non licet debitori deteriorem rem, quæ ex eodem genere sit, reddere, veluti vinum novum pro vetere.* Scævola etiam J. C. l. 37. ff. de leg. 3. *Cum hoc elogio fideicommissum reliquit: Mævio liberto meo, de me nihil merito, dari volo lagynos vini vetusti centum quinquaginta.* Sic legitur in Plantiniana Lud. Charondæ editione, non male; nam antiquitus *lagunam*, non vero *lagenam* scribebant, ut notavit Fulvius Ursinus in Appendice pag. 178. ex Athenæi libris 7. & 11. itaque *y* in *u* mutato, quod frequenter contingere alii animadverterunt, *Lagynam* pro *Laguna* efferebant. Meminit & Anastasius Aug. l. 16. C. de erogat. milit. ann. libr. 12. Vinum hoc vetus ut palato gratius esset, addebatur defrutum. Columell. libr. 12. cap. 21. Et Poëtæ, Q. Catull. Epigr. 27.

Minister vetuli puer Falerni,
Inger mi calices amariores,
Ut lex Posthumiæ jubet magistræ
Ebriosa acina ebriosioris.

Ita legitur apud A. Gellium libr. 7. cap. 20. licet Sabellicus Coccius *avariores* contendat legendum. Hermolaus Barbarus mavult *amariores*, ut videre est ex Joanne Brodæo libr. 1. Miscellan. cap. 3. sed Gellii lectio potior est, meo judicio: quam confirmat L. Seneca Epist. 64. *In vino nimis veteri ipsa nos amaritudo delectat.* Alcimus Avitus libr. 3. cap. 20.

Fulgebat priscum cristallo algente Falernum,

Vivi-

Vivida quin etiam miſcebant cinnama Thalli,
Et ſuffita domus pingui flagrabat amomo.

Poſteriorem verſum ita refinge:

Et ſuffita domus pingui fragrabat amomo.

P. Ovid. libr. 2. de Arte:

Qui properant, nova muſta bibant: mihi fundat avitum
Conſulibus priſcis condita teſta merum.

Idem libr. 5. Faſtor.

Quæque puer quondam primis diffuderat annis,
Promit fumoſo condita vina cado.

Papin. Stat. libr. 4. Sil. 6.

Jam moriente die rapuit me cœna benigni
Vindicis, hæc imos animi perlapſa receſſus
Inconſumpta manet; neque enim ludibria ventris
Hauſimus, aut epulas diverſo a ſole petitas,
Vinaque perpetuis ævo certantia faſtis.

M. Martial. libr. 3. Epigr. 62.

Centenis quod emis pueros, & ſæpe ducenis:
Quod ſub rege Numa condita vina bibis.

Et libr. 7. Epigr. 78.

Potavi modo Conſulare vinum:
Quæris, quam vetus atque liberale?
Ipſo conſule conditum; ſed ipſe
Qui ponebat, erat, Severe, Conſul.

M. Plaut. Aulular. ſc. *Nimium*:

. . . . *at ego juſſero*
Cadum unum vini veteris ad me afferrier.

Alb. Tibull. libr. 3. Eleg. 2.

Et primum annoſo ſpargant collecta Lyæo.

M. Annæus Lucan. libr. 4. Pharſal. v. 379.

Nobilis ignoto diffuſus Conſule Bacchus.

Idem libr. 10. v. 164. Ægyptiis vetuſtum vinum in pretio fuiſſe videtur indicare, niſi forte ad exteras gentes Romanam trahere conſuetudinem voluerit, quod poëtis perquam familiare eſt; ſic enim in Cleopatræ convivio:

. . . . *merum ſed non Mareotidos uvæ*
Nobile, ſed paucis ſenium cui contulit annis
Indomitum Meroë cogens ſpumare Falernum.

Modus vinum ſic condendi, inque annos multos aſſervandi, erat, ut dolia primum lavarent, deinde diligenter pice oblinerent, ac mox gypſum inducerent, & demum eo ſtatuerent loco, quo facile poſſet fumus pertingere: quod diligentiſſime exequitur Palladius Æmilianus libr. 11. Rei Ruſt. cap. 14. quem conſule. M. Cato libr. de Re Ruſt. cap. 2. *dolia lavari, picari* dixit inter ruſtica opera: & quî id fiat, idem

idem expedit eodem opere cap. 39. Hic mos Allobrogum. Jun. Moderat. Columella libr. 12. Rei Ruft. cap. 23. Marcell. de Medicam. *Operculo ſuperpoſito, & clauſo, vel gypſato diligenter de argilla.* Porphyrio ad libr. 1. Horat. od. 20. *Dicit hoc vinum per ſemetipſum inveteratum, leniſſe ergo ſe gypſo utique vult intelligi.* Dixit Poëta:

... Græca quod ego ipſe teſta
Conditum levi.

Unde Junius Moderatus Columella libr. 1. Rei Ruft. cap. 6. *Vinum celerius fumo matureſcit:* quod inſaluberrimum exiſtimat C. Plin. libr 23. cap. 1. ſi fumo ſit inveteratum. Hunc tamen morem ſanitati adverſaturum, ut pleroſque alios, inſana uſurpavit luxuria. Q. Horat. libr. 3. od. 8.

Hic dies anno redeunte feſtus
Corticem adſtrictum pice dimovebit
Amphoræ fumum bibere inſtitutæ
Conſule Tullo.

Papin. Stat. libr. 4. Silv. 8.

Albanoque cadum ſordentem promere fumo.

Alb. Tibull. libr. 2. Eleg. 1.

Nunc mihi fumoſos veteris proferte Falernos
Conſulis, & Chio ſolvite vincla cado.

Martial. libr. 13. Epigr. 122.

Cum tua centenos expugnet ſportula cives,
Fumea Maſſiliæ ponere vina potes.

Primus auctor picandi gypſandique dolia, vinique ad commendationem vetuſtatis aſſervandi, dicitur L. Opimius Conſul; quare & vetera vina ab illius nomine Opimiana audiunt. C. Plin. libr. 14. cap. 4. *Fuit omnium generum bonitas, L. Opimio Coſ. cum C. Gracchus Tribunus ſeditionibus plebem agitans interemptus, ea cœli temperies fulſit, quam cocturam vocant, ſolis opere natali Urbis DCXXXIV. durantque adhuc vina, jam a ducentis fere annis, jam in ſpeciem redacta mellis aſperi, etenim hæc natura vinis in vetuſtate eſt, nec potari per ſe queunt, ſi non pervincat aqua uſque in amaritudinem carie indomita.* Et ejusdem libri cap. 14. *Apothecas fuiſſe, & diffundi ſolita vina anno DCXXXIII. Urbis apparet* (in Conſulatu L. Opimii) *indubitato Opimiani vini argumento, jam intelligente ſuum bonum Italia.* Joann. Britannic. ad illud Juvenalis Sat. 5.

Ipſe capillato diffuſum Conſule potat.

Martial. libr. 1. Epigr. 27.

Feſta ſed antiqui felix ſiccatur Opimi,
Egerit & nigros Maſſica cella cados.

Notabantur autem dolia hæc picata gypſataque, inſcripto nomine & auctoris & Conſulis. Vet. Scholiaſt. Juvenal. ad v. 3. Sat. 5. *Vinum de montibus Albanis, ita vetus, ut non poſſit ex ſuper inſcriptione, antiquitate deleta, cognoſci quanti ſit temporis.* C. Petron. Satyrico, in Trimal-

malchionis convivio lautiſſimo: *Statim allatæ ſunt amphoræ vitreæ, diligenter gypſatæ, quarum in cervicibus pittacia erant affixa, cum hoc titulo,* FALERNVM. OPIMIANVM. ANNORVM. CENTVM. *Dum titulos perlegimus, complofit manus Trimalchio: & heu, inquit, ergo diutius vivit? Verum eſt vinum Opimianum præſto.* Locum puto corruptum, & facile ſanari poſſe, ſi legatur; *quarum in cervicibus* πινάκια *erant affixa;* ut ſignificet morem illum priſcum, quo tabellis ſignabant etiam in horreis vina, ut ſciri poſſet, cujus eſſent notæ: quod cum obſervaſſem, inveni idem Joſiæ Mercero placuiſſe. Helen. Acron ad Q. Horat. libr. 1. Sat. 10. *Nota; ideo quod aut vina notantur in lagenis, aut Conſules.* Ipſe Horat. ibid.

. . . . ut Chio nota ſi commiſta Falerni eſt.

D. Juvenal. loco proxime ſupra laudato:

Cras bibet Albanis aliquid de montibus, aut de
Setinis, cujus patriam titulumque ſenectus
Delevit, multa veteris fuligine teſtæ.

Elegantiſſime, ut ſemper ſolet, M. Plautus in Poënulo, Sc. *Satis ſpectatum:*

Ibi tu videas literatas fictiles epiſtolas,
Pice ſignata nomina inſunt cubitum longis literis
Ita vinariorum habemus noſtræ delectum domi.

Vinum hoc vetus percolabant, quo defæcatius eſſet, ſuaviuſque biberetur. Hoc Græci σακκίζειν σακκολίζειν, Latini vero dicunt *ſacco liquare*, Plin. libr. 19. cap. 4. *Inveterari vina, ſacciſque caſtrari.* Melius MS. *ſacciſque caſtigari.* Pomp. J.C. l. 21. ff. de auro & arg. leg. *In argento potorio utrum id tantum ſit, quo bibi poſſit, an etiam illud, quod ad præparationem bibendi comparatum ſit, veluti colum nivarium & urceoli, dubitari poteſt.* Ita præferunt optimæ editiones, & Antonius Nebriſſenſis confirmat, ut & Andr. Alciat. libr. 8. Parerg. cap. 4. alii legunt *colum vinarium*, quod ferri poteſt. Morem illum Græcanicum fuiſſe loquuntur Chares Mitylenæus hiſtoricus, Strattis poëta in Pſycaſtis, Lyſippus in Bacchis, & Protagorides libr. 2. Comicarum hiſtoriarum, & Diphicus in Mnematio apud Athenæum libr. 3. Dipnoſophiſt. cap 21. Conſulantur illi. C. Lucil. apud M. Ciceronem libr. 2. Finib.

Cui nil dempſerit nix, & ſacculus abſtulerit nil.

Martial. libr. 14. Epigr. 101. & Epigr. 102. Et libr. 12. Epigr. 60.

Turbida ſollicito tranſmittere Cæcuba ſacco.

T. Lucret. libr. 2.

Et quamvis ſubito per colum vina videmus
Perfluere; at contra tardum cunctatur olivum.

Horat. libr. 2. Sat. 4. v. 54.

Integrum perdunt lino vitiata ſaporem.

Percolato ſic vino, mel addebant. Proculus J.C. l. 16. ff. de trit. vin. & oleo leg. Cajus l. 7. ff. acq. rer. dom. Macrob. libr. 7. Saturnal. cap. 12.

cap. 12. L. Apul. libr. 10. Videantur Antiquitat. mear. libr. 5. cap. 30.

Ad vina Tuſca redeo, quæ antiquitus celebrata, atque etiamnum hodie, de quibus ſuccincte, ut poſſum.

Primum vinum in Etruria fuit *Faliſcum*. Dionyſ. Halicarn. libr 1. ſupra initio hujus capitis: duratque in hunc diem ejus nobilitas.

2. Celebre fuit *Spoletinum*. Galenus Pergamenus apud Athenæum libr. 1. Ὁ Σπολητῖνος δὲ οἶνος καὶ πινόμενος ἡδὺς, καὶ τῷ χρώματι χρυσίζει. *Spoletinum jucundum hauſtu, auri colore fulgeſcit.*

3. In pretio fuit *Hadrianum*, ſive *Hadriaticum*, ex Colonia videlicet Tuſcorum Hadria nomen ſortitum. Plin. libr. 14. cap. 6. Menippus Cynicus apud eumdem Athenæum libr. 1. pag. 33. Ὁ δὲ Ἀδριανὸς καλούμενος εὔπνους, εὐανάδοτος, ἄλυπος τὸ σύνολον. *Quod Adrianum vocant, facile tranſpirant, & digeritur, omninoque moleſtia caret.*

4. Laudatum eſt *Tudertinum*. C. Plin. libr. 14. cap. 3. *Siquidem in Tuſcis peculiaris eſt Tudernis*. Plura libr. 5. infra hoc opere.

5. Invenio & *Florentinum* non parvi nominis. C. Plin. ibidem loci. Eſt *& ejus nominis Florentia*. Itaque ſine dubio *Florentia* non *Fluentia* Plinio nota, contra quam voluit ille nugator Annius: & ego libr. 5. hoc Opere infra expediam.

6. Memorabile quoque & *Arretinum*. Idem, loco laudato: *Eſt opima Arretio Talpana, & Eteſiaca, & Conſeminia. Talpana nigra candidum facit muſtum: Eteſiaca fallax, quæ quo plus tulit, eo laudabilius fundit, mirumque, fœcunditate ceſſat: Conſeminia nigra, vino minime durante, uva maxime: poſt quindecim dies, quam ulla alia metitur, fertilis, ſed cibaria: hujus folia, ſicut labruſcæ, prius quam decidant, ſanguineo colore mutantur*. Eteſiaca itaque vitis, quæ Eteſiis ventis mutatur: Conſeminia, quæ ex diverſis vitibus conſtat, notat Jac. Dalechampius.

7. Non habebatur ignobile *Piſanum*. Plin. ibid. *Pharia gaudent Piſæ.*

8. *Graviſcanum*. Plin. libr. 14. cap. 6.

9. *Statonienſe*. Plin. ibid.

10. Supra omnia alia genera evectum *Lunenſe*. Idem Plinius loco jam laudato proxime: *Etruriæ palmam Luna habet*.

11. *Mæcenatianum* fuit in Etruria. Plin. ibid. Sed ubi loci? quæratur. Hoc tantum in confeſſo eſt, Mæcenatem, Auguſti familiarem, quarto gradu Cecinnam Etruſcorum regem contigiſſe, quod libr. 4. hoc Opere docebo.

12. Extollitur *Cæretanum*. Jun. Moderat. Columella libr. 3. Rei Ruſt. cap. 3. *Nam illa videntur prodigialiter in noſtris Cæretanis acci-diſſe, ut aliqua vitis apud te excederet uvarum numerum duorum millium, & apud me octogenæ ſtirpes inſitæ intra biennium ſeptenos culleos peræquarent, ut primæ vineæ centenas amphoras jugeratim præberent, cum prata, & paſcua, & ſilvæ, ſi centenos ſeſtertios in ſingula jugera efficiant, optime domino conſulere videantur.*

13. Recentiores nonnulli laudant *Vinum Græcum*, & præcipue quod

prope

prope oppidum Sangeminianum naſcitur. Platina libr. de Re Culinaria 10. ad finem: atque iſtud tota Italia nobilitatum.

14. *Nobilitate & elegantia* (idem ait pag. 364.) *Trebianum in Etruria excellit.*

Locus eſt depravatus Macrobii libr. 3. cap. ult. *Uvarum iſta ſunt genera, Amin. a ſcilicet a regione; nam Aminei fuerunt, ubi nunc Falernum eſt, Aſinuſca, Atruſca, Albiverus, Albena, Apiana, Apicia, Bumammia.* Quæ uva ſit *Atruſca*, nullibi lectum; itaque *Etruſca* lege, una mutata litera.

Etruriæ conſtitutio: ager pinguis: boves compacti: & aëris temperies: litorea inſalubria: mediterranea ſana.

CAP. XII.

ITa ſe habet feracitas, ſequitur qualitas, & conſtitutio. M. Varro libr. 1. de Re Ruſtica cap. 9. terram eſſe triplicem docet: *macram, pinguem, mediocrem*, & medii eſſe generis Etruriam: *Contra* (inquit) *in agro pingui, ut in Etruria, licet videre ſegetes fructuoſas, ac reſtibiles, & arbores prolixas, & omnia ſine muſco.* Præclarum certe elogium, quo nihil, quod quidem ad humani victus neceſſarios uſus conducat, Etruriæ deeſſe oſtenditur, & ad incolarum feliciſque ingenii gloriam ſoli uberrimi acceſſionem fieri, quod pauciſſimæ gentes ſunt conſecutæ.

De equis dico abunde libr. 3. hoc opere: de bobus Jun. Moderat. Columella libr. 6. Rei Ruſt. cap. 1. *Campania plerumque boves progenerat albos & exiles, labori tamen & culturæ patrij ſoli non inhabiles: Umbria vaſtos, & albos, eademque rubros, nec minus probabiles animis, quam corporibus: Etruria & Latium compactos, ſed ad opera fortes.*

Aëris autem conſtitutio veteribus varia judicata; nam quæ mari Infero ſive Tyrrheno pars adjecta erat, noxio aëre, & interdum peſtilenti cenſebatur: contra vero quæ Mediterranea, aut montoſa loca incolebant Tuſci, ea omnibus Italiæ provinciis ſalubritate prælata. Inſalubrem fuiſſe oram litoralem docent plerique optimæ notæ Scriptores. Sidon. Apollinar. libr. 1. Epiſt. 5. *Hinc cetera Flaminiæ oppida ſtatim ut ingrediebar, egreſſus, lævo Picentes, dextro Umbros latere tranſmiſi, ubi mihi ſeu Calaber Atapulus, ſeu peſtilens regio Tuſcorum, ſpiritu aeris venenatis flatibus inebriato, & modo calores, modo frigora alternante, vaporatum corpus infecit; interea febris ſitiſque penitiſſimum cordis medullarumque ſecretum depopulabantur.* Quod ille Gallus de

Tuſcia, alii de tota Italia conqueſti, inter quos Petrus Venerabilis libr. 3. Epiſt. 3. & libr. 5. Epiſt. 44. uſque adeo ut Roma *cœmeterium Tranſalpinorum* audiat. Joannes Dempſterus, genere doctrinaque nobiliſſimus, Venetæ Reip. Sereniſſ. Bibliothecarius Epiſt. 14. Q. Symmach. libr. 7. Epiſt. 39. *Plerumque fors diſpoſita conturbat, quod nunc mihi uſu venit, qui Etruſcos vapores ſalubritatis cauſa adire non potui, rebus detentus urbanis*. Id de Graviſcis teſtatur quoque M. Cato in Originibus apud Servium Maurum ad libr. 10. Æneid. *Graviſcæ, quod gravem aerem ſuſtinent;* hoc eſt *peſtilentes*. Rutilius Numatianus libr. 1. Itiner.

Inde Graviſcarum faſtigia rara videmus,
Quas premit æſtivæ ſæpe paludis odor.

Quæ cauſa, quærant alii: ego ab halitu ſulfuris, creberrimis, quæ ea in regione ſunt, aquis, corrupto, provenire poſſe non difficulter; ſiquidem juxta paludes poni non debet ſtatio ulla, cui ſalubritas quæritur: & Homerus ſemper a flumine antelucanas auras inſalubres tradit, teſte Plinio libr. 18. cap. 6. principio. Legendi Vitruvius libr. 6. cap. 8. Theophraſt. libr. 5. cauſſ. cap. 5. Ariſtotel. Section. 3. problemat. 23. Thucidid. libr. 2. Moderat. Columell. libr. 1. cap. 3. Locus Homeri, quem indicat Plinius, eſt v. 471. libr. 5. Odyſſ.

Si tamen ora maritima vitetur, mediterranea ſaluberrima. C. Plinius Junior libr. 5. Epiſt. 6. *Amavi curam & ſollicitudinem tuam, quod cum audiſſes, me æſtate Tuſcos meos petiturum, ne facerem, ſuasiſti, dum putas inſalubres. Eſt ſane gravis & peſtilens ora Tuſcorum, quæ per littus extenditur; ſed hi procul a mari receſſerunt; quin etiam Apennino ſaluberrimo montium ſubjacent, atque adeo, ut omnem pro me metum ponas, accipe temperiem cœli, regionis ſitum, villæ amœnitatem, quæ & tibi auditu, & mihi relatu jucunda erunt*. Æſtivabant itaque in Tuſcia proceres Romani. Idem libr. 9. Epiſt. 40. *Scribis pergratas tibi fuiſſe literas meas, quibus cognoviſti, quemadmodum in Tuſcis ocium æſtatis exigerem*. Ego certe tolerabilem etiam peregrino Etruriæ ſitum experior, hieme jucundiſſima Piſis, æſtate Senis & Florentiæ actis: nec video, cur Michaël Brutus Florentiam ab intolerandis caloribus tantopere infamet Epiſt. 41.

Etru-

Etruriæ aquæ medicatæ, & thermæ celebres: unde Tusci Aquileges: Homerus calidarum aquarum meminit, Cæretanæ, Tauri, Narnienses.

CAP. XIII.

HAnc aëris intemperiem compensant aquæ multæ & salutares, ut dubium sit, an ulla regio magis iis abundet, quæ ad victum, aut hominum sanitatem conducunt. M. Varro libr. 8. Ling. Lat. *Item reprehendunt analogias, quod dicantur multitudinis nomine publicæ balineæ, non balinea: contra quod privati dicunt unum balineum, quod plura balineas dicant. Quibus responderi potest, non esse reprehendendum, quod scalæ, & aquæ calidæ, & pleraque, quæ cum multitudinis vocabulis sint appellata, neque eorum singularia in usum venerint, idemque ita contra balineum novum & Græcum introiit in urbem, publice ibi consedit, ubi eo juncta eßent ædificia lavandi causa, unum ubi viri, alterum ubi mulieres lavarentur, ab eadem ratione domi suæ quisque habebat, ubi lavabatur, balineum dixerit, & quod non erant duo balinea, dicere non consueverunt, cum hoc antiqui non balineum, sed lavatrinam appellare consuevissent. Sed aquæ calidæ a loco, & quæ ubi scaterent, cum ut colerentur, & venissent in usum nostris, cum aliæ ad alium morbum idoneæ essent, hæ cum plures essent, ut Puteoleis & in Tusceis, quibus utebantur, multitudinis potius, quam singulari vocabulo appellarunt.* Aquæ itaque tota Italia celeberrimæ sanandis ægris Puteolanæ & Tuscæ, si Varroni fides. Unde *Aquilegem Tuscum* legimus apud illustres auctores, cujus officium est, aquam explorare, an ex illo fonte commode alio derivari possit, an salubritatem conferat: quod *quærere ac investigare* reddidit Palladius Rutilius libr. 9. Rei Rust. cap. 8. Locus est corruptus Aurelii Cassiodori libr. 3. variar. Epist. 53. *Comperimus aquilegium Romam venisse:* in margine erat scriptum *aquilegum*, sed corrigendum omnino *aquilegem*: & vide ibidem loci rationem inveniendæ aquæ, & confer cum Palladio C. Plin. libr. 26. cap. 6. *Habent & hoc signum aquileges.* Ibidem etiam *aquilices*, ab elicienda aqua dicti. Callistratus J. C. apud Guilielmum Budæum in Annotationib. posteriorib. in Pandectas. Tarruntenus J. C. l. 6. ff. de Jure Immunitat. Flor. Tertullian. libr. 3. adversus Marcionem; *Quia nec statim aquilicem sedens repromisit.* Nonius Marcellus cap. 2. num. 8. *aquam colligentem* interpretatur. M. Terent. Varro in Quinquatribus:

An hoc præstat hero filius Diogenis

Quod

Quod illc e ventre aquam mittit? an hoc te
Jactas? at hoc pacto utilior te Tuſcus aquilex,

Quos verſus ego ſuſpicor corruptos, & egere manu critica; itaque ſic videntur poſſe nitori ſuo reſtitui:

An hoc præſtas hero, filii Diogenis,
Quod illi ex utre aquam mittis? an hoc te
Jactas? at hoc pacto utilior te Tuſcus aquilex.

Nonnullis Criticis placet legi ita:

An hoc præſtat Herophilus Διογένης.

Et de his quidem, qui plura cupis, adi Antiquitates meas libr. 1. cap. 14. Ego ad Etruriæ aquas medicatas redeo. Dionyſ. Halicarnaſſ. libr. 1. pag. 29. Ἔχει δὲ ἡ γῆ καὶ νάματα θερμῶν ὑδάτων ἐν πολλοῖς εὑρημένα χωρίοις, λυτρὰ περασχεῖν ἥδιστα, καὶ νόσους ἰάσασθαι χρονίους ἄριστα: *Eadem terra habet aquarum calidarum multis in locis ſcaturigines, jucundiſſima exhibentes lavacra, morbiſque inveteratis ſanandis utiliſſima.* Plura Strabo Amaſianus libr. 5. Geogr. pag. 157. Πολλὴ δὲ καὶ τῶν θερμῶν ὑδάτων ἀφθονία κατὰ τὴν Τυῤῥηνίαν τῷ πλησίον εἶναι τῆς Ῥώμης, οὐχ ἧττον δ' εὐανδρεῖ τῶν ἐν Βαίαις, ἃ διωνόμασται πολὺ πάντων μάλιστα. *Abundat etiam calidarum fontibus aquarum vicina Romæ Etruria, cujus thermæ non minus quam famoſiſſimæ illæ omnium maxime Bajæ frequentantur.* Nobile profecto elogium. Atque hæc ab aquis calidis remedia antiquiſſima ſunt, etiam ante heroica tempora memorata, quo magis miror C. Plinium, virum alioquin omnium diligentiſſimum, doctiſſimumque, in eo tamen erraſſe; nam libr. 31. cap. 6. *Homerum calidorum fontium mentionem non feciſſe demiror, cum alioquin lavari calida frequenter induceret, videlicet quia medicina tunc non erat hæc, quæ nunc aquarum perfugio utitur.* Hæc ille parum vere, nam locus eſt apud Homerum libr. 22. Iliad. v. 148. quo calidarum fontium meminit.

Κρουνὼ δ' ἵκανον καλλιῤῥόω, ἔνθα δὲ πηγαὶ
Δοιαὶ ἀναίσσουσι Σκαμάνδρου δινήεντος
Ἡ μὲν γὰρ θ' ὕδατι λιαρῷ ῥέει, ἀμφὶ δὲ καπνὸς
Γίνεται ἐξ αὐτῆς ὡσεὶ πυρὸς αἰθομένοιο.
Ad fluentum vero venerunt pulchrifluum, ubi fontes
Duo ſcaturiunt Scamandri vorticoſi.
Alter quidem aqua tepida fluit, circum ante fumus
Oritur ex ipſo velut ignis ardentis.

Conſtat itaque & antiquitus medicatas aquas plurimo in uſu mortalibus fuiſſe, & Etruriam iis præ aliis quibuſcunque regionibus abundaſſe: atque illæ quidem quibus in locis fuerint, inveſtigandum eſt. Celeberrimæ indubie fuere Cæretanæ. Strabo libr. 5. Geogr. pag. 152. Εὐανδρεῖ δὲ αὐτῆς μᾶλλον τὰ πλησίον θερμὰ, ἃ καλοῦσι Καιρετανὰ, διὰ τοὺς φοιτῶντας θεραπείας χάριν. *Magis frequentantur ab hominibus thermæ vicinæ Cæretanæ,*

tanæ, propter eos, qui valetudinis causa eo commeant (1). Sed hodie nec ubi urbs illa fuerit tam splendida & tantæ famæ, licet vel ruderetis dignoscere: neque aquæ illæ medicatæ vires habent, aut nomen, arescente jam tot seculis vena, vel ab hominibus neglecta: nec dubito, quin illæ sint thermæ, quas Dionysius Halicarnass. Romæ vicinas celebrat. Aquas etiam *in Narniensi agro* extollit Plinius eodem libro; sed quarum hodie nullæ reliquiæ. Reperio & aquas insigni virtute prope Centumcellas, quibus nomen *Tauri* inditum. Rutil. Numatian. libr. 1. Itinerarii:

Nosse juvat Tauri dictas de nomine thermas,
Nec mora difficilis millibus ire tribus.
Non illic gustu latices vitiantur amaro,
Lymphaque fumifico sulphure tincta calet.
Purus odor, mollisque sapor, dubitare lavantem
Cogit, qua melius parte petantur aquæ.
Credere si dignum famæ, flagrantia Taurus
Investigato fonte lavacra dedit.
Ut solet excussis pugnam præludere glebis,
Stipite cum rigido cornua prona terit.
Sive Deus faciem mentitus, & ora juvenci,
Nolunt ardentis dona latere soli.
Qualis Agenorei rapturus gaudia furti,
Per freta virgineum sollicitavit onus.
Ardua cum solos deceant miracula Grajos,
Auctorem pecudem fons Heliconis habet.
Elicitas simili credamus origine lymphas,
Musarum latices ungula fodit equi.
Hæc quoque Pieriis spiracula comparat antris
Carmine Messalæ nobilitatus ager.
Intrantemque capit, discedentemque moratur
Postibus affixum dulce poëma sacris.

Sed hodie non locus ostenditur, nec ulla Messalæ memoria superest, qui ut Rutilius vult, thermas has eleganti carmine descripserat: & dolendum sane, non tam aquam medicam exaruisse, quam pulcherrimum ingenii fœtum amissum. Sed redeo ad thermas. (2)

Sunt in Etruria nostro ævo balnea salubria: in ago Lucensi, de quibus tribus Michaël Savonarola libr. 2. cap. 10. & Ugulinus apud me MS., qui vivebat anno Domini 1417. & Bartholomæus Taurinensis

(1) Cluverius & Holstenius recte agnoverunt urbem Cæretanam ubi nunc *Cerveteri*: & Holstenius in Notis ad Cluverium credit aquas Cæretanas illas, quæ nunc *Bagni del Sasso*, quæ 3. dumtaxat m. p. a Cæretano oppido distant: & ut ipse notat, duabus emanant fontibus D p. circiter invicem distant: superius in colle *Balneum vetus*: inferius in planicie *Balneum novum* vulgo vocatur.

(2) Meminit aquarum Nepesinarum in Etruria tanquam salubrium Cælius Aurelianus Tardarum passionum libr. 3. cap. 1. cap. 2. & cap. 4. ubi dicit eas habere qualitatem aluminis.

I . O . M
CETERISQ
DIS. CONSENTIBVS
M. OPPELLIVS
ADIVTOR
II. VIR. COL

Alia eſt etiam vetus Inſcriptio, (1)

I . O . M
DIS. DEA
BVSQ. PVB
CONSENTIB
V . M . S

Et fragmentum iſtud lapidis Spoletini. (2)

CONSENTIO. DEORVM
MARIANA. SOZOMENE
IMPERIO. L. M.˙.˙.˙.˙.
EX. VOTO. FECIT

Hinc intelligendus e C. Suetonio locus in Auguſto cap. 70. *Cœna quoque ejus ſecretior in fabulis fuit, quæ vulgo* δωδεκάθεος *vocabatur, in qua Deorum Dearumque habitu diſcubuiſſe convivas, & ipſum pro Apolline ornatum, non modo Antonii epiſtolæ ſingulorum nomina amariſſime enumerantis, exprobrant ſed & ſine auctore notiſſimi verſus:*

Quum primum iſtorum conduxit menſa choragum,
Sexque Deos vidit Mallia ſexque Deas,
Impia dum Cæſar Phœbi mendacia ludit,
Dum nova Divorum cœnat adulteria;
Omnia ſe a terris tunc numina declinarunt,
Fugit & auratos Jupiter ipſe thronos.

Hos Etruſcorum Deorum Deos Poëtæ deſcribunt paſſim. M. Plautus Epidico ſc. *Male*, in principio:

Si undecim Deos præter ſe ſe ſecum adducat Jupiter.

P. Ovid. libr. 6. Metamorph. fab. 2.

Bis ſex cœleſtes, medio Jove, ſedibus altis
Auguſta gravitate ſedent, ſua quemque Deorum
Inſcribit facies.

Et licet ſecundum Etruſca ſacra, nominari eos eſſet nefas; habebant tamen pontificio jure Romano ſua nomina. Refert Ennius his verſiculis: (3)

Juno

(1) Apud Grut. pag. 3. num. 3. (2) Apud eumdem pag. 3. num. 1. (3) Apud Martianum Capellam libr. 15.

Juno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Jovis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.

Ubi Ennius *Jovis* pro *Jupiter* dixit, eratque rectus olim casus. T. Liv. 1. Decad. libr. 1. *Jovis Feretri, hæc tibi victor Romulus rex regia arma fero*: pro quo quidam blenni substituerunt inepte, *Jupiter Feretri*. C. Jul. Hygin. fabular. cap. 31. *Jovis inter eos fulmen misit*. Et cap. 152. *Jovis fulmine ardenti pectus ejus percussit*. Et cap. 176. *Ad Lycaonem, Pelasgi filium, Jovis in hospitium venisse dicitur*. Et cap. 179. *Jovis cum Semele voluit concumbere*. Et cap. 195. *Jovis, Neptunus, Mercurius in Thraciam ad Byrseum Regem in hospitium venerunt*. Et cap. 271. *Ganymedes, Erichtonii filius, quem Jovis amavit*. In quibus omnibus locis ab imperito librario, vel a quopiam sciolo, in ora libri cum asterisco scriptum erat *Jupiter*, quod & posterior Lugdunensis editio recepit. Est & locus Claudiani in 3. Consulatu Honorii apud D. Augustinum libr. 5. Civit. Dei cap. 26. ita conceptus:

O nimium dilecte Deo, cui fundit ab astris
Se Jovis armatus, vehemens cui militat æther,
Et conjurati veniunt ad classica venti.

Ita legit hunc locum Joannes Cuspinianus Commentario in Fastos Consulares Cassiodori pag. 521. Ita quoque habent editio Basilejensis Joannis Amerbacensis anno 1490. eamque lectionem recipiunt Thomas Valois & Nicolaus Triveth Scholiastæ; cum tamen & Paulus Orosius libr. 7. Histor. cap. 35. & Abbas Urspergensis in Chronico pag. 122. & Paulus Diaconus libr. 13. Historiæ Miscellæ, unanimi consensu velint in Divo Augustino ita legi:

O nimium dilecte Deo, cui militat æther,
Et conjurati veniunt ad classica venti.

Tamen omnes & MS. Codices, quos non paucos vidi, & Veneta antiquissima editio anno 1495. Thomæ Ugolini ita constanter habent:

O nimium dilecte Deo, cui fundit ab antris
Æolus armatas hiemes, cui militat æther,
Et conjurati veniunt ad classica venti.

Sed revertor ad Deos Complices, quibus singulis menses singulos hoc ordine adscribebat vetustas, notante Pomponio Læto, & Cœlio Rhodigino libr. 25. cap. 30. *Januarius Junoni, Februarius Neptuno, Martius Minervæ, Aprilis Veneri, Majus Apollini, Junius Mercurio, Julius Jovi, Augustus Cereri, September Vulcano, October Marti, November Dianæ, December Vestæ*. Hoc quidem ita factum, quia revera nihil aliud sunt illi, quam duodecim signa zodiaci, quibus totus anni cursus disponitur. Diodor. Sicul. libr. 3. Bibliothec.

Etruscorum Dii proprii, Vertumnus, Volumnus, Volumna, Voltumna, Viridianus, Valentia, Curis, Nurtia: clavi in ejus templo fixi, annorum indices: & forte Ammudates.

CAP. XV.

PRæcipua veneratione quosdam Deos Tusci colebant, qui cum nulla alia gente communes: quorum hi memorantur illustriores: *Vertumnus*, ob beneficia sua inter Deos relatus, cum multis annis populo illi regio imperio præfuisset, ut libr. 2. dicam. M. Varro libr. 4. de Ling. Lat. *Ab iis dictus vicus Tuscus; ideoque ibi Vertumnus stare, quod is Deus Etruriæ.* Et contra Varronem de vici Tusci nomine alibi commodius agetur. Hunc non *Vertumnum*, sed *Vertunum* dici debere contendit Hadrianus Turnebus libr. 13. Adversar. cap. 17. eodem modo, quo Portunus, Neptunus, aliaque similiter cadentia efferuntur. Multa de eo Antonius Fanensis ad libr. 6. Fastorum Publ. Ovidii, quem vide. Asconius Pædianus in 3. Verrin. *Vortumnum* non *Vertumnum* scribit: *Signum Vortumni in ultimo vico thurario est, sub basilicæ angulo flectentibus se ad postremam dextram partem. Vortumnus autem Deus est invertendarum rerum, idest mercaturæ.* Locus corruptus est; itaque legendum ex Varrone jam laudato: *in ultimo vico Tusco est:* & facilis fuit error vicinia dictionum. Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 2.

At tu, Roma, meis tribuisti præmia Tuscis,
Unde hodie vicus nomina Tuscus habet.

Mercaturæ Deum Asconius facit, & ab invertendis mercimoniis deductum vult nomen; ipse tamen aliam causam apud eundem Propertium reddit:

Hac quondam Tiberinus iter faciebat, & ajunt
Remorum auditos per vada pulsa sonos.
At postquam ille suis tantum concessit alumnis,
Vertumnus verso dicor ab amne Deus.
Seu quia vertentis fructum percepimus anni,
Vertumni rursus credidit esse sacrum.
Prima mihi variat liventibus uva racemis,
Et coma lactenti spicea fruge tumet.
Hic dulces cerasos, hic autumnalia pruna
Cernis, & æstivo mora rubere die.

Insi-

Institor hic solvit pomosa vota corona,
Cum pyrus invito stipite mala tulit.

Non ergo mercatorum tantum is numen, sed rusticorum, & præcipue agricolarum; nam *ara communis & Cereri & Vortuno*. P. Vict. Reg. 8. Urbis. Sed & idem tutela censebatur olitorum, ad significandam prisci illius ævi frugalitatem, cum scilicet ipsis principibus viris cordi erat agricultura, &, cum fines admodum angusti essent, hortorum cura. Idem Propertius paulo post eodem loco:

Nam quid ego adiiciam, de quo mihi maxima fama est,
Hortorum in manibus dona probata meis?
Cæruleus cucumis, tumidoque cucurbita ventre
Me notat, & junco brassica vincta levi.
Nec flos ullus hiat pratis, quin ille decenter
Impositus fronti langueat ante meæ.

Ad quæ eruditissimus Joann. Passeratius, Professor Regius eloquentiæ Parisiis, & doctor meus plurimum colendus, consulatur. Corruptus Junii Columellæ locus libr. 10. de Re Rust.

Jam rosa distendat contorti stamina junci,
Pressaque flammeola rumpatur fiscina caltha,
Mercibus & vernis dives Portumnus abundet.

Quid Portuno, marino Deo, cum mercibus? lege igitur:

Mercibus & vernis dives Vertunus abundet.

Dies festos Romæ ei nuncupavere III. Kalend. Novembr. ut in Kalendario Romano habetur, scilicet jam frugibus non maturis modo, sed perceptis etiam.

Sequitur *Volumnus* & ipse religiose in Etruria cultus. M. Terent. Varro Satyra Menippea, cui titulus *Marcipor*. *Dein mittit virile veretrum in flumen, offendit buccam Volumnio*. Sacrificia ei solemnia, non ad opes honoresve sollicite consequendos, sed ad bonam mentem. D. Augustin. libr. 4. Civit. Dei cap. 21. *Deo Volumno & Deæ Volumnæ, ut bona vellent*. Videndus A. Persius Sat. 2. in fine. Nescio autem, quid Joanni Rosino in mentem venerit, cur libr. 2. Antiquitat. Romanar. cap. 19. Deos nuptiales Volunum & Volunam esse velit. Deceptus, ut credo, loco D. Augustini laudato: *Deæ Menti, inquit, ut bonam haberent mentem: Deo Volumno, & Volumnæ Deæ, ut bona vellent: Diis Nuptialibus, ut bene conjugarentur*. Clarum certe est, hic tria Deorum genera distingui.

Ejusdem cognominis fuit *Volumna* Dea Etruscorum, de qua D. Augustinus supra. Suspicor, eam nomen a turritis arcibus, quibus præesset, accepisse; *Vola* enim Etrusca lingua *arx* aut *urbs* est, ut libr. 5. Comment. nobilissimus Raphaël Mapphæus Volaterranus pag. 135. docet. Deas autem arcibus præsides loquitur fuisse exemplo Græcorum Pallas, Catull. in Argonaut.

Diva quibus retinens in summis urbibus arces.

Et

Et locus ille, adeo vexatus a Criticis, apud eundem Poëtam Epigr. 1.

Qualecunque quod o patrona virgo,

Patrona scilicet præses arcium.

Eadem gens Deam venerabatur *Voltumnam*, quæ a quibusdam *Voltuna* appellatur: nescio an recte, ut Alexander ab Alexandro libr. 3. Genial. Dier. cap. ult. Cujus nomen longe in Etruria quondam celeberrimum, habebaturque vel omnium Tuscorum numinum prima; ad ejus enim fanum conventus omnibus Etruriæ populis indicebatur, loco scilicet peropportuno, juxta montem Ciminium, non longe Volsiniis. T. Livius 1. Decad. libr. 4. in fine: *Exercitum magna ex parte voluntarium novi tribuni militum consulari potestate Vejos duxere. Fuere autem Tribuni T. Quintius Capitolinus, P. Quintius Cincinnatus, C. Julius Tullus iterum, A. Manilius, L. Furius Medullinus tertium, M. Æmilius Mamercus. Ab his primum circumsessi Veii sunt: sub cujus initium obsidionis cum Etruscorum consilium ad fanum Voltumnæ frequenter habitum esset, parum constitit, bellone publico gentis universæ tuendi Vejentes essent. Ea oppugnatio segnior insequenti anno fuit*. Ad quem locum vide quæ Blasii Vigenerii editio habebat, quo ostenditur ab omni Etruriæ populo decreta de rebus gravissimis ibi solere fieri. Et miror, tot illustres Scriptores, qualis hæc fuerit Dea, aut quibus sacrificiis placaretur, non exposuisse: puto, quia Etruscorum arcana, religionisque mysteria parum erant Romanis nota.

Alii etiam Dii non minus celebres, scilicet *Narniensis* Deus, sive verius *Narniensium* numen appellatur *Viridianus* apud Florentem Tertullianum Apolog. cap. 24.

Habuere & Ocriculani Tusci Deam suam, cui nomen *Valentia*. Idem eodem loco.

Nec non Sutrinorum Dea erat *Nortia*, nisi mendosus Tertullian. codex ibidem loci.

Illud non obvium: *Faliscorum in honore est pater Curis, unde accepit cognomen Juno*. Ibidem Tertullianus, qui solus, quod sciam, horum quatuor Deorum meminit, tanta erat Romanis Etruscorum sacrorum ignorantia.

Denique eodem loco *Vulsiniensium* dicitur Dea *Nersia*, vel *Narcia*, vel *Nortia*, vel *Nurcia*, vel *Nurtia*, tam varia est librorum fides, ut notat Jacobus Pamelius. Vetus Scholiast. Juven. Sat. 10. v. 74. *Fortunam vult intelligi, quæ apud Nyrtiam colitur, unde fuit Sejanus*. Errat sane; nam, ut verum sit, *Nurtiam* esse *Fortunam*, illud tamen ineptum, *apud Nyrtiam coli*; nullus enim locus, quod sciam, in Tuscia eo nomine; sed vult Poëta his verbis:

. . . . idem populus, si Nortia Tusco
Favisset, si oppressa foret secura senectus
Principis, hac ipsa Sejanum diceret hora
Augustum . . . .

tan-

tantam esse Fortunæ inconstantiam, ut qui miserrime perierit Sejanus, si a Nurtia Dea tutelari Vulsiniensium, unde ille ortum ducebat, auxilium & favorem accepisset, potuisset fausta populi acclamatione Imperator designari. De hac Dea T. Livius 1. Decad. libr. 7. in principio: *Vulsiniis quoque clavos indices numeri annorum fixos in templo Nortiæ Etruscæ Deæ comparere, diligens talium monumentorum auctor Cincius affirmat*. Antiquissimus auctor Cincius, vel ut male alii, Cinthius prodidit in templo *Nurtiæ* annorum supputationem ex clavis fixis consuevisse colligi. Fest. Pomp. libr. 3. *Clavus annalis appellabatur, qui figebatur in parietibus sacrarum ædium per annos singulos, ut per eos numerus colligeretur annorum*. Quemadmodum sane Romani per Consules, Cretenses per calculos versicolores, annos a magistratu numerari volebant, & Græci per Olympicos ludos, aut Archontes tempora dirigebant; ita Etrusci fixis in Deæ Nurtiæ templo clavis. Durantius Casellius libr. 1. Variar. cap. 5. Janus Palmerius in Spicilegio, Georg. Erhardus, qui nuper non pœnitendam operam in Petronii Satyricum locavit, in quo pag. 186. sic legit Janus Douza pater hos versus:

Et paries circa palea satiatus inani
Fortuitoque luto, clavos numerabat agrestes.

Joann. a Woneren nihil putat immutandum:

At paries circa palea satiatus agresti,
Fortuitoque luto, clavos numerabat, & annos.

Invenio *Ammudatem* Deum cultum; sed quis, & a quibus, ne Oëdipus divinarit. Suspicor Etruscum esse; nam cum illi quatuor superius numerati Dii a nullo, nisi solo Tertulliano nominentur, potest fieri, ut hic quoque inter Deos Tuscos, licet Romanis incognito nomine, coleretur. Ejus numen describit auctor antiquissimus, & a Gennadio Massiliensi celebratus Commodianus, qui apud me est MS. dono R. P. Jacobi Sirmondi Soc. Jes. viri Græce Latineque doctissimi. Is auctor exemplo Constantini Manassis, & Joannis Tzetzis politicos versus scribit, solus, quod sciam, inter Latinos hoc scribendi genere usus: cui hoc quoque addit, ut tot sint versiculi, quot literæ in epigraphe. Itaque sic libr. 1. contra Gentiles:

DE AMMUDATE ET DEO MAGNO.

D *iximus jam multa de superstitione nefanda,*
E *t tamen exequimur, nequid præterisse dicamur.*
A *mmudatemque suum cultores more colebant,*
M *agnus erat illis, quando fuit aurum in æde.*
M *ittebant capita sub numine quasi præsenti:*
V *entum est ad summum, ut Cæsar tolleret aurum,*
D *efecit numen, aut fugit, aut transit in ignem.*
A *uctor hujus sceleris constat, qui formabat eundem.*

T ot viros & magnos seducit falsè prophetans;
E t modo reticuit, qui solebat esse divinus.
E rumpebant enim voces, quasi mente mutata,
T anquam illi Deus ligni loqueretur in aurem.
D icite nunc ipsi, si non sint numina falsa?
E x eo prodigio quot perdidit ille propheta?
O blitus est iste prophetare, qui ante solebat.
M onstra adeo ista ficta sunt per vinivoraces,
A udacia quorum damnabilis numina fingit.
G estabant enim, & aruit tale sigillum:
N am & ipse silet, nec ullus de illo prophetat
O mnino, sed vos ipsos perdere vultis.

Corruptissima omnia, (1) nec tamen quidquam mutare volui, cum sic omnia in Codice Vaticano legerentur. D. Gothefredus, Dionysii filius, in Senatu Parisiensi Advocatus, magni judicii, & variæ lectionis, putavit hunc *Ammudatem* aliquem ex Africanis Diis esse, ego Tuscum: videris lector.

Etruscorum Deus Janus, seu Janes: nomina relatis in Deos mutari solita: rei rusticæ præerat, & januis: primus Deorum Italorum, ideo Pater dictus: statuæ ejus, & per digitos supputatio.

CAP. XVI.

JAnum primum regem Etruriæ fuisse, libr. 2. doceo, hic etiam Etruscorum primæ dignationis Deum expediam. Nomen ei arcanum erat *Janes:* Arnob. libr. 4. Cont. Gent. corrigendus: *Quis Limentinum, quis Lunam custodiam luminum gerere, & janitorum officia sustinere?* Sed quid Lunæ quæso cum janitorum officiis? Lege igitur: *Quis Janem custodiam liminum gerere, & Janitorum officia sustinere?* Q. Florens Tertullian. libr. de Idololatria cap. 15. *Certi enim esse debemus, si quos latet per ignorantiam literaturæ secularis, etiam ostiorum Deos apud Romanos, Cardeam a cardinibus appellatam, & Forculum a foribus, & Limentinum a limine & ipsum Janem a janua.* Et libr. de Corona militis cap. 13. in fine: *At enim nec Christianus januam*

(1) Commodiani Textum emendatum hic & infra damus ex editione Bibliothec. PP. Lugdun. Tom. XXVII pag. 14.

nuam ſuam laureis formabit, ſi norit, quantos Deos etiam oſtiis diabolus affinxerit: Janem a janua, Limentinum a limine, Forculum & Cardam a foribus & cardinibus. Eadem D. Cyprianus libro de Idolorum vanitate, qui mihi non ad manum. Janus itaque vulgari uſu, Janes in Saliaribus, myſticis ſacris. Idem Tertullian. Apologet. cap. 10. *Si quæras rerum argumenta, nuſquam invenio fideliora, quam apud ipſam Italiam, in qua Saturnus, poſt multas expeditiones, poſtque Attica hoſpitia conſedit, exceptus a Jano vel a Jane, ut Salii volunt.* Franciſcus Zephyrinus Paraphraſtes: *Nec mirum a Saliis Janum vocari Janem; nam priſca illa vocabula in ſuis carminibus retinebant, jampridem exoleta; nam &* orcula doloſi eſo, *pro* oſcula dolori ero: *&* mamuriam *veteres pro* memoriam: *&* manos *pro* bonis, *& alia cantitabant.* Non ea eſt ratio, quam Paraphraſtes ille adfert, quod Salii obſoleta nomina uſurparent; ſed quia poſt apotheoſin ob venerationem nomina mutabant, ne eadem illa manerent, quibus vocati fuiſſent inter homines. T. Liv. 1. Decad. libr. 1. de Ænea: *Situs eſt, quemcumque eum dici jus faſque eſt, ſuper Numicium flumen, Jovem Indigetem appellant.* Ad hunc ritum alluſum a Poëtis. P. Ovidius libr. 14. Transformat. fab. 15.

Luſtratum genitrix divino corpus odore
Unxit & ambroſia dulci cum nectare mixta
Contigit os, fecitque Deum, quem turba Quirini
Nuncupat Indigetem, temploque ariſque recepit.

Idem fab. 20. in fine ejusdem libri:

Hanc manibus notis Romanæ conditor urbis
Excipit, & priſcum pariter cum corpore nomen
Mutat, Oramque vocat, quæ nunc Dea juncta Quirino eſt.

Et libr. 11. fab. 10. v. 640.

Hunc Icelon ſuperi, mortale Phobetora vulgus
Nominat . . . .

Homer. libr. 14. Iliad. v. 291.

Χαλκίδα κικλήσκουσι θεοὶ, ἄνδρες δὲ Κύμινδιν.
Chalciden nominant Dii, homines autem Cymindin.

Idem libr. 20. Iliad. v. 73.

Ὃν Ξάνθον καλέυσι θεοὶ, ἄνδρες δὲ Σκάμανδρον.
Xanthum vocant Dii, homines Scamandrum.

Et ſi exemplis opus, Jo Iſis poſt conſecrationem dicta. Melicerta Portunus, Ivo Leucothea: Luctatius Statii vetus Interpres, Fulgentius in Mythologicis, & alii. Quare heroum templa tranſeuntes, taciti digitum ori imponebant, quaſi ſilentio venerationem profeſſi, & cultum, tacito nomine, ne ſi priori nomine compellaſſent conſecratum, offenderent. Petrus Nannius Alcmarianus libr. 4. Miſcellaneor.

Ad Janum ſeu Janem redeo, qui & inter Deos agreſtes habebatur, puto, quia multa eo ſeculo, quo vivebat, ad agriculturam conducentia monſtravit. M. Cato Rei Ruſt. cap. 134. *Priuſquam haſce fru-*

ges condantur, far, triticum, hordeum, fabam, semen, rapicium; thure, vino, Jano, Jovi, Junoni præfato. Sic enim locus ille in omnibus hactenus excusis: & solet ille accusativum pro recto usurpare. Idem cap. 141. *Janum Jovemque vino præfamino*. Ad alia pergo.

Omnium Deorum Italicorum antiquissimus habebatur; ideoque religioso & colendo nomine *Pater* appellabatur. Lactant. Firmian. libr. 4. Divinar. Institution. cap. 3. ex C. Lucilio Satyrico: *Itaque & Jupiter a precantibus pater vocatur, & Saturnus, & Janus, & Liber, & ceteri deinceps, quod Lucilius in Deorum concilio irridet:*

Ut nemo sit nostrum, quin aut pater optimu' Divum,
Ut Neptune pater, Liber, Saturnu' pater, Mars,
Janu', Quirinu', pater nomen dicatur ad unum.

L. Seneca in Apotheosi Claudiana: *Illo dimisso primus interrogatur sententiam Janus pater &c: is multa diserte, quod in foro vivat, dixit.* Septimius, vetustus Poëta, apud Terentianum Maurum libr. de Metris:

Jane pater, Jane tuens, dive biceps, biformis,
O cate rerum sator, o principium Deorum,
Stridula cui limina, cui cardinei tumultus,
Cui reserata mugiunt aurea claustra mundi.

Jun. Juvenal. Sat. 6. v. 393.

Respondes his Jane pater.

P. Virgil. libr. 8. Æneid.

Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit arcem.

T. Livius 1. Decad. libr. 8. *Jane pater, Jupiter, Mars, audite vota.* C. Plin. libr. 36. cap. 5. *Janus pater in suo templo dicatus*. Martial. libr. 8. Epigr. 2.

Promisit Pyliam quater senectam,
Addas, Jane, tuam pater rogamus.

Aut ut in MS. meo:

Addas, Jane pater, tuam rogamus.

Votum est rusticum apud M. Catonem in Re Rustica cap. 134. *Jane pater, te hac strue commovenda bonas preces precor*. Et infra eodem loci: *Jane pater, uti te strue commovenda bonas preces precatus sum*. Martialis idem libr. 10. Epigr. 28.

At tu, sancte pater, tanto pro munere gratus,
Ferrea perpetua claustra tuere sera.

Q. Horat. libr. 1. Epist. 16.

Jane pater, clare, clare cum dixit Apollo
Labra movet.

In foro Janum habitare superius dixit Seneca, quia ei statuæ erant in foro Romano erectæ. P. Victor in Reg. 8. Urbis: *Jani duo* (inquit) *celebris mercatorum locus*. Quippiam diversum T. Liv. 1. Decad. libr. 5. in fine: *Forum porticibus tabernisque claudendum, tres Janos faciendos*. Horat. libr. 2. Sat. 3.

...*quo-*

. . . . quoniam omnis res mea Janum
Ad medium fracta est.

Helenius Acron, vetus & probus Grammaticus, ad eum locum: *Jani statuæ tres erant, ad unam illarum solebant convenire creditores, & fœneratores, alii ad reddendum, alii ad locandum fœnus.* Porphyrion, ejusdem Poëtæ & ipse Scholiastes: *Omnes ad Janum stabant in basilica fœneratores.* Unde dicimus, non sub dio omnes has tres Jani statuas collocatas, sed aliquam earum sub tecto, sive in basilica. Idem Acron consulatur ad illud Horatii libr. 1. Epist. 1.

. . . . quæ Janus summus ab imo
Perdocet. . . . .

De iis statuis intelligendus M. Cicero Philippica 6. *Janus medius in Antonii clientela sit?* Et libr. 2. de Offic. in fine: *A quibusdam viris optimis ad medium Janum sedentibus.* Horatius *summum*, Cicero *medium* vocat, uterque in foro collocat, deque ea Jani statua C. Plinius libr. 34. Natural. Histor. cap. 7. *Præterea Janus Geminus a Rege Numa dicatus, qui pacis bellique argumento colitur, digitis ita figuratis, ut trecentorum sexaginta quinque dierum nota, per significationem anni, temporis, & ævi, se Deum indicaret.* Sed quæ nam hæc per digitos numerandi ratio? Expediunt docti viri neque vulgaris famæ, Joan. Savaro Arverniæ Præses, Andreas Tiraquellus Senator Parisiensis, Lilius Gregorius Gyraldus Ferrariensis Dialogo 2. Petrus Colvius Brugensis, M. Fab. Quintilian. libr. 11. cap. 3. *Alii igitur digitis complicatis numeri, alii constrictis significabantur.* Martianus Felix Capella libr. 2. de Nuptiis in principio: *in digitos calculumque distribuit.* Et libr. 7. *Digiti vero virginis recusantes, & quadam incomprehensæ scaturiginis nobilitate vermiculati, quæ mox ingressa, septingentos, & decem, & septem numeros, complicatis in eos digitis, Jovem salutabunda subrexit.* Ille de complicatis inter numerandum; at de constrictis Sidon. Apollinar. libr. 9. Epistola 9. *Chrysippus digitis propter numerorum indicia constrictis, Euclides propter mensurarum spatia laxatis.* Q. Flor. Tertullian. Apologet. cap. 90. *Cum digitorum supputatoriis gesticulis assidendum est.* C. Plin. Junior libr. 2. Epist. 20. *Componit vultum, intendit oculos, movet labra, agitat digitos, computat nihil.* D. Augustin. libr. 18. Civit. Dei cap. 53. *Omnium vero de hac re calculantium digitos resolvit, & quiescere jubet.* L. Seneca Epist. 88. *Numerare docet me Arithmetica, avaritiæ accommodare digitos.* Poëtæ ad hunc sensum passim. P. Ovid. libr. 1. Fastor.

Seu quia tot digiti, per quos numerare solemus.

M. Plaut. Milite Act. 2. Sc. 2.

Ecce autem avortit nixus læva, in femore habet manum,
Dextera digitis rationem computat, feriens femur.

Verum, quo res tota sit clarior, audiendus L. Apulejus libr. 2. Apolog. *Si triginta annos pro decem dixisses, posses videri computationis ge-*

ſtu erraſſe, quos circulare debueras, digitos aperuiſſe; cum vero quadraginta, quæ facilius ceteris porrecta palma ſignificantur, ea quadraginta in dimidio auges, non potes digitorum geſtu erraſſe, niſi forte triginta annorum Pudentillam ratus, binos cujuſque anni Conſules numeraſti. Nec minus lucis tenebroſæ, & in ipſius antiquitatis latibulis abditæ rei adferet locus D. Hieronymi libr. I. in Jovinianum in principio: *Triginta referuntur ad nuptias, nam & ipſa digitorum conjunctio, quaſi molli oſculo complexus, ac fœderans, maritum pingit ac conjugem; ſexaginta vero ad viduas, eo quod in anguſtia & tribulatione ſunt poſitæ, unde & ſuperiori digito comprimuntur, quantoque major eſt difficultas expertæ quondam voluptatis illecebris abſtinere, tanto majus eſt premium; porro centeſimus numerus de ſiniſtra transfertur ad dextram, & iiſdem quibus digitis, ſed non eadem manu, quibus in læva nuptæ & viduæ, circulum faciens, virginitatis exprimit coronam.* Neceſſarius etiam Venerabilis Bedæ Britanni locus, a tam multis in hanc, quam docemus, rem laudatus, & tranſcriptus: *Cum decem millia ſignificare volebant, medio pectori lævam ſupinam admovebant, digitis ad collum arrectis: cum viginti millia, eamdem expanſam pectori imponebant: cum triginta millia, eadem manu prona, & tamen erecta, pollicem ac cartilaginem medii pectoris affigebant: cum quadraginta millia, eandem in umbilico erectam ſupinabant: cum quinquaginta millia, ejusdem pronæ & erectæ pollicem umbilico applicabant: cum ſexaginta millia, eadem prona femur lævum comprehendebant: cum ſeptuaginta millia, eandem ſupinam femori item lævo imponebant: cum octuaginta millia, eandem pronam femori imponebant.* Atque hic quidem modus magnos numeros per digitos ſignificandi, minores autem ſic exprimebantur, eodem illo Beda auctore, apud quem hæc leguntur: *Cum dicis unum, minimum in læva digitum inflectens, in medium palmæ figes: cum duo, ſecundum a minimo flexum ibidem pones: cum tria, tertium ſimiliter inflectes: cum quatuor, eundem minimum levabis: cum quinque, ſecundum ſimiliter a minimo eriges: cum ſex, tertium elevabis, medio in medium palmum defixo: cum ſeptem, minimum ſuper palmæ radicem ceteris levatis impones: cum octo, medium: cum novem, impudicum e regione compones: cum decem, unguem indicis in medio pollicis ortu figes: cum viginti, ſummitatem impudici inter nodos indicis & pollicis arcte figes: cum triginta, ungues indicis & pollicis blande conjunges: cum quadraginta, interiora pollicis lateri applicabis: cum quinquaginta, pollicem ad palmum inclinabis.*

Celebre refertur Orontis, Artaxerxis regis generi honore ſpoliati, dictum: *Principum amicos videri ſimiles computantium digitis, nam* ἀριθμητικῶν δάκτυλοι νῦν μὲν μυρίαδας, νῦν δὲ μόναδα τιθέναι δύνανται, *Arithmeticorum digiti, qui modo decem millia, modo unitatem repræſentant; ita regum familiares modo eminentiſſimo loco, & fortuna ſplendidiſſima omnibus præfulgere, modo, ubi ſe fortuna verterit, deteriori privatis quibuſcumque conditione vileſcere.* Plutarch. in Apophthegmat. & ex eo

Cælius

Cælius Rhodiginus libr. 23. Antiquar. Lection. cap. 11. & Pierius Valerianus libr. 37. Hierog. Vetus Poëta:

Utile sollicitis computat articulis.

In re tam obscura involutaque, illud certo constat, usque ad centum dextra manu solitos numerare, exinde in sinistram numeri sequentes transferebantur; licet Suidas dicat: *In Jani statua in manu dextra notam CCC. in sinistra LXV.* fuisse. Recte ideo Nicarchus vetus Poëta Græcus, & elegans, in Anthologia libr. 1. cap. 9. epigr. 5.

Η φάος ἀθρήσασ' ἐλάφου πλέον. ἡ χερὶ λαιῇ
Γῆρας ἀριθμεῖσθαι δεύτερον ἀρξαμένη.

Quæ secla vidit cervo plura, quæ manu sinistra
Senium numerare iterum incœpit.

D. Jun. Juvenal. Sat. 10. v. 246.

Rex Pylius, magno si quicquam credis Homero,
Exemplum vitæ fuit a cornice secundæ,
Felix nimirum, qui per tot secula mortem
Distulit, atque suos jam dextra computat annos.

Etruscorum Dii cum Romanis communes, Jupiter, Bellona, Mars, Fortuna, Juno, Pallas, Apollo: & arcana reconditaque de iis omnibus in medium allata.

CAP. XVII.

DIi descripti, Etruscorum proprii erant: sequuntur illi, quos communes cum Romanis & aliis gentibus venerabantur, inter quos est Jupiter. Vetus lapis Prænestinus:

Fortunæ simulacra colens, & Apollinis aras,
Ægeriumque Jovem.

Omnes gentes communi pæne consensu principes suos *Joves* vocabant. Clemens Alexandrinus in Protreptico. Unde trecenti Joves repetunt ex antiquitatis monimentis Pet. Crinit. libr. 3. de honest. disciplin. cap. 14. Primus eorum omnium fuit Cretensis ille insigni æquitate, ut qui leges Soloni dictitasse credatur. Polyæn. libr. 8. Stratagemat. Plutarch. in Numa pag. 551. cui primus sacrificasse Dardanus dicitur. Luctatius Placidius ad v. 599. libr. 4. Thebaid. eundem adorari primus lege præcepit Cecrops. Ado Viennensis Chronic. pag. 24. Hunc volunt Athenis natum, cujus ibi uxor Niobe fuerit. Gottefredus Viterbiensis Chronicor. parte 4. pag. 125.

Ju-

Jupiter ex patre Saturno natus Athenis,
A quo quadrivii triviique ſcientia venit
Legis & artis ibi tunc idioma dedit.

Alii apud Arcades ortum Lycoſuræ, quæ urbium vetuſtiſſima. Nicolaus Leonicus Thomæus libr. 2. Var. Hiſtor. cap. 81. Hunc libr. 1. Cont. Gentiles Commodianus meus MS., licet inelegantiſſimis verſibus deſcripſit, qui communem ſequitur ſententiam, eum in Creta Inſula natum

IUpiter hic natus in inſula Creta Saturno,
Et fuit adultus, patrem de regno privavit.
Proinde nobilium uxores ſororeſque deluſit.
Præterea ſceptra fecerat faber illi Pyracmon.
Initio cœlum terram Deus, & mare fecit,
Terribilis autem iſte, medio tempore natus,
Ex antro proceſſit juvenis, furtimque nutritus.
Reſpice quod rerum auctor eſt Deus, non Jovis ille.

Apud Etruſcos autem peculiari religione colebatur ob inſignem diſciplinam, quæ iis curæ fulgurum piandorum, ut habes libr. 3. hoc opere cap. 2. Omnia hujus cognomina ſaltem celebriora diſcuſſi libr. 2. Antiquitat. cap. 5. adde hic, divitiarum eum cenſeri præſidem, Callimach. Hymno Jovis:

Ε'ν δὲ ρυηφινίην ἔβαλες σφίσιν, ἐν δ' ἅλις ὄλβου.
Opulentiam adjeciſti ipſis, & quod ſatis eſt fortunarum.

Non modo civitatibus præerat, ſed & montium cacuminibus. Maximus Tyrius Serm. 38. Interprete Coſmo Pazio Archiepiſcopo Florentino: *Jovi mortalium primi vertices montium ſacrarunt.* Homer. libr. 11. Iliad. v. 182. videatur. Sceptrum ei ex cupreſſu finxerunt, quod illa arbor nunquam marceſcat. Jamblicus libr. de Vita Pythagoræ cap. 28. Denique reges videri volebant Jove orti, ut de Alexandro Macedone, & aliis liquet ex Arriano Nicomedienſi, Curtio, Gellio, & aliis, quos non exſcribo.

Bellonam inter Deos Tuſcos fuiſſe putem, quod communis illa populis ſit potentia, quodque inter communes Deos locata: Servius Maurus ad v. 118. libr. 12. Æneid. cui contrarium numen *Deus Pauſus*. Arnob. libr. 1. *Qui Pauſos reverentur, atque Bellonas;* obſervat Hadrianus Turneb. libr. 15. Adverſarior. cap. 21. P. Ovid. libr. 6. Faſtor.

Hac ſacrata die Tuſco Bellona duello
Dicitur, & Latio proſpera ſemper adeſt.

Fuit ea vocata *Enyo*, Martiſque ſoror habita. Luctat. Placidius ad v. 55. libr. 5. Thebaid. Stat. Statius ipſe libr. 7. v. 71. Virgil. libr. 8. Æneid. v. 703. Aliis eſt non Martis ſoror, ſed uxor, dictaque *Nerine*,

ſive

ſive *Neriene*. Aul. Gell. libr. 13. Noct. Atticar. cap. 22. Q. Ennius libr. 1. Annal.

Nerienem Mavortis.

M. Plautus in Truculento:

Mars peregre adveniens, ſalutat Nerienem
Uxorem ſuam.

Licinius Imbrex (1) vetus Comicus in Neæra:

Nolo ego Neæram te vocent, ſed Nerienem,
Cum quidem Marti es in connubium data.

Dixi multa libr. 4. Antiquitat. Romanar. cap. 10. Eam deſcribunt, ejuſque ſacra & ſacerdotes, qui *Bellonarii* dicti, Vetus Scholiaſtes Juvenalis ad v. 105. Sat. 6. Tertullianus Apolog. cap. 9. Lactant. Firmianus libr. 1. Inſtit. cap. 21. Minutius Felix in Octavio. L. Apulejus libr. 8. Mileſiar. Ælius Lampridius in Commodo. Poëtæ quoque; Alb. Tibull. libr. 1. Eleg. 6. Martial. libr. 12. Epigr. 57. Lucanus libr. 1. Pharſal. v. 565. L. Seneca Agamenn. Act. 1. in Choro. Q. Horat. libr. 2. Sat. 3. Juvenalis Sat. 4. v. 124. Quintus Calaber Paralipomenon libr. 8. v. 285.

Λύθρῳ πεπαλαγμένη ὤμοις.
Sanie polluta humeros.

Mars etiam eadem cauſa inter Etruſcos Deos, dictuſque ab illis *Janus* ſive *Eanus*. Servius ad libr. 7. Æneid. pag 476. quem non exſcribo.

Sequitur *Fortuna*, quam peculiarem Tuſcorum Deam fuiſſe, appellatamque *Nurtiam*, ſeu *Nyrtiam* docuit ſupra præcedenti capite laudatus Vetus Juvenalis Scholiaſtes. Suidas in voce ἀςάθμητος. Franciſcus Luiſinus libr. 1. Parerg. cap. 22. Inconſtantia & cæcitas ejus notata ab Horatio, qui ei pennas appingit libr. 3. od. 29. Ariſtoteles Problemat. 8. Sect. 29. Pacuvius Poëta multis verſibus apud Cornificium libr. 2. Rhetoricorum. D. Auſonius Epigr. 133. in Profeſſorib. Carm. 19. Eidillio 7. & alibi. M. Manil. libr. 4. Aſtronomic. in principio. Res Imperatorum præclaræ geſtæ dicebantur ipſorum Fortuna. Mamertin. in Panegyrico Maximiani Aug. L. Flor. libr. 4. Hiſtor. Roman. cap. 6. Claudian. libr. de Bello Gildonico:

Auguſti Fortuna dabit.

Corippus in præfatione:

Alternas gentes domini Fortuna necaret.

Illud memorabile, Homerum nunquam nominaſſe eam, cum alii tanti eam faciant, *ut in rebus humanis utramque paginam facere* dixerint. Joannes Saliſburienſis libr. 3. Policratici cap. 9. *Et ſiquidem hæc* (malim legere *huic*, ideſt Deo) *adſcribenda ſunt omnia potius, quam Fortunæ, quæ aut ab ipſo, aut quod magis reor, omnino non eſt; ait enim Ethicus* (Valerius Cato)

Noli

(1) Omnes apud eumdem Gellium.

Noli Fortunam, quæ non eſt, dicere cæcam.

Homerus quoque in illo celeberrimæ perfectionis opere, dedignatus eſt noſſe Fortunam, adeo quidem, ut in nulla parte tanti carminis nominetur; maluit enim ſoli Deo, quem Morphan *nominavit, univerſa regenda committere, quam ut aliquid adſcriberet temeritati Fortunæ: quam utique ſic conſtat minime eſſe Deam, ſicut certum eſt dici & pingi cæcam; fruſtra ergo cæcitas ejus arguitur, quæ in rerum natura inveniri non poteſt.* Locus eſt corruptus, itaque corrigendus hoc pacto: *maluit enim ſoli Deo, quem* Μοῖραν (ideſt Fatum) *nominavit, univerſa regenda committere.* Auctor ſeu conjecturæ, ſeu certiſſimæ correctionis Aurel. Macrobius libr. 5. Saturnal. cap. 16. *Fortunam Homerus neſcire maluit, & ſoli decreto, quem* Μοῖραν *vocant, omnia regenda committit, adeo ut hoc vocabulum* τύχη *in nulla parte Homerici carminis nominetur: contra Virgilius non ſolum novit, & meminit, ſed omnipotentiam quoque eidem attribuit, quam philoſophi, qui eam nominant, nihil ſua vi poſſe, ſed decreti, ſive providentiæ miniſtram eſſe voluerunt.* Locus, quem innuit, Virgilii eſt libr. 8. Æneid.

Fortuna omnipotens & ineluctabile fatum.

Quod apud Homerum nomen Fortunæ non reperiri illi aſſerant, diſſentiunt a Pauſania, qui in Arcadic. ait, ſe reperiſſe in Hymno Cereris id nominis. Certe nunc non extat; ut omittam Euſtathium & pleroſque alios, non Homero, ſed alteri hymnos adſignare; ſed penes Grammaticos judicium eſto. De Fortuna corrigendus locus Claudiani e libr. 1. in Ruffin.

. . . . . vacuo quæ currere ſemina motu
Affirmat magnumque novas per inane figuras
Fortuna, non arte regi, quæ numina cenſet
Ambigua, vel nulla putat, vel neſcia veri.

At MS. meus optime:

. . . . . quæ numina ſenſu
Ambiguæ, vel nulla putat, vel neſcia noſtri.

Menda quoque hæſit in Codice C. Petronii:

Cum Fortuna manet, vultum ſervatis amici:
Cum cecidit, turpi vertitis ora fuga.

Quam ſic elue, & lege:

Cum cedit, turpi vertitis ora fuga.

Junonem præ omnibus Diis impenſius colebant Etruſci, & ex iis præcipue Vejentes, & Falerii, ut conſtat ex T. Livio 1. Decad. libr. 5. *Te ſimul Juno regina, quæ nunc Vejos colis, precor, ut nos victores in noſtram tuamque mox futuram urbem ſequare, ubi te dignum amplitudine tua templum accipiat.* Solemne certe hoc erat, ut in obſidione civitatum nefas ducerent, quidquam prius aggredi, quam votivo carmine Deos tutelares evocaſſent: cujus evocationis formulam habet Q. Sammonicus Serenus libr. 5. Rerum reconditarum, referen-

te

te Macrobio libr. 3. Sat. cap. 9. *Si Deus, si Dea es, cui populus, civitasque Carthaginiensis est in tutela, teque maxime ille, qui urbis hujus, populique tutelam recepisti, precor, veneror que, veniamque a vobis peto, ut vos populum, civitatemque Carthaginiensem deseratis, loca, templa, sacra, urbemque eorum relinquatis, absque his abeatis, eique populo, civitatique metum, formidinem, oblivionem iniiciatis, proditique Romam ad me meosque veniatis, nostraque vobis loca, templa, sacra, urbs acceptior, probatiorque sit.* Vide, quæ sequuntur in hanc rem valde utilia, & cognitu digna. Hinc Virgilius libr. 2. Æneid. Trojæ desolationem describens;

Excessere omnes, aditis, arisque relictis,
Dii, quibus imperium hoc steterat.

Sed obsessi, ne evocati sui Dii urbem desererent obsessam, & ad hostes transirent, metuentes, injectis catenis eos retinere conabantur, ut exemplis clarissimis confirmari potest. Lacedæmones Enyalii, seu Martis simulacrum, ne abiret, vinxerunt, Pausan. libr. 3. Victoriam Athenienses, Diodor. Sicul. libr. 17. Bibliothec. Herculem Tyrii, obsidente Alexandro, Q. Curtius Rufus libr. 4. utque gravitate impedirentur, statuis infundebant plumbum, In Symmach. libr. 1. Prudent.

. . . . *suffuso figunt vestigia plumbo.*

Ad hunc ritum Juno, quæ in arce Vejentum colebatur, evocata, ut ibidem loci Livius describit, Romam translata est; quibus cæremoniis ipse historicus docet: *Delecti ex omni exercitu juvenes, pure lotis corporibus, candida veste, quibus deportanda Romam regina Juno assignata erat, venerabundi templum iniere, primo religiose admoventes manus, quod id signum more Etrusco, nisi certæ gentis Sacerdos attrectare non esset solitus: deinde cum quidam, seu spiritu divino tactus, seu juvenili joco dixisset: Visne Romam ire, Juno? annuisse ceteri Deam conclamaverunt: inde fabulæ adjectum est, vocem quoque dicentis, Velle, auditam.* Quam totam de Junone deportanda Romam historiam, eleganter descriptam, invenies apud Plutarchum in vita Furii Camilli pag. 132., quem consule.

Ex his constat, Deam Vejentum celeberrima religione fuisse Junonem; eandem vero a Faliscis seu Faleriis cultam docent plerique veterum. M. Varro libr. 5. Ling. Lat. *Cubiculum, ubi cœnabant, cœnaculum vocitabant, ut etiam nunc Lanuvii apud ædem Junonis, & in cetero Latio ac Faleriis.* Ovid. libr. 6. Fastor. non multum a principio;

Adde senem Tatium, Junonicolasque Faliscos,
Quos ego Romanis succubuisse tuli.

Porro adnotandum hic tantum, ut viris Genium, ita feminis fuisse Junonem adoptatam. Junius Phylargirius ad Eclog. 4. Virgilii in fine. Angelus Politianus Miscellaneor. cap. 89. Plautus in Mercatore. L. Seneca Epist. 110. & libro de Superstitione, qui periit, laudante D.

Auguſtino libr. 6. Civit. Dei. Alb. Tibull. libr. 3. Eleg. ult. Atque ut viri per Genium ſuum aut Caſtorem jurabant, ita mulieres per Junonem ſuam. Tryphena apud C. Petronium: *Junonem meam iratam mihi habeam*. Soſipater Chariſius libr. 2. *Ejuno ut Ecaſtor*. Alb. Tibull. libr. 4. ad finem.

Hæc per ſancta tuæ Junonis numina juro.

Juvenal. Sat. 2. v. 98. & Vetus Scholiaſtes ibidem.

Et per Junonem domini jurante miniſtro.

Etruſci *Palladem* quoque inter tutelares Deos habebant, & maxime Faliſci. Ovid. libr. 3. Faſtorum, poſt multas rationes de nomine ejus adductas, ſubdit:

An, quia perdomitis ad nos captiva Faliſcis
Venit: & hoc ipſum litera prima docet?

Pan quoque ab Etruſcis cultus. Rutil. Numatian. Itiner.

Seu Pan Tyrrhenis mutavit Mænala ſilvis.

Filius hic Mercurii & Penelopes. Theætetus libr. 4. Anthol. cap. 12. Epigr. 85. D. Gregorius Nazianz. 1. Orat. in Julianum. Nonnus libr. 24. Dionyſiac. v. 87. Apes in ejus tutela. Zonas poëta libr. 1. Anthol. cap. 60. Epigr. 7. Herculis ſocius. Philodemus poëta libr. 4. Anthol. cap. 12. Epigr. 86. Oraculum reddebat. Luctat. Placid. ad v. 479. libr. 3. Theb. Statianæ, Alcæus, Arabius Scholaſticus, Apollonius Smyrnæus, Erycius, Simonydes, Jul. Hygin. Fab. cap. 224. Auſon. Moſella v. 174. & alii videantur libr. 3. Antiquitatum mearum cap. 2.

Denique *Apollo* in Etruria celebri cultu obſervatus. Præneſte vetus Epigramma cap. hoc in limine ſupra allatum. Et maxime in monte Soracte ejus ſacra, ut docui libr. 5. infra hoc Opere: de quo pauca dicam. Ejus cognomina diſcuſſi plene Mantiſſa de Fabuloſis veterum Diis cap. 12. & libr. 2. Antiquitat. Romanar. cap. 7. quæ non exſcribo, tu vide. Adde vocatum *Malæoten a Malæo Tuſculorum rege*, ut ait Luctatius Placidius ad v. 224. libr. 4. Thebaid. ſed corrige *Tuſcorum rege*, ut libr. 2. infra hoc Opere oſtendam. Vide & Statium libr. 1. Thebaid. in fine.

Comam ei ſacrabant. Non. Marcell. in voce *Cirri*. M. Martial. libr. 1. Epig. 32. Stat. libr. 8. Thebaid. v. 494. Callimach. in hymno Deli v. 296. Xiphilin. in Nerone. Theophraſtus Ereſius Ariſtotelis auditor in Ethicis characteribus cap. 57. Τοιαυτός τις ὅιος σπεδάσαι ἐπὶ δεῖπνον κληθὲις, παρ' ἀυτὸν τὸν καλέσαντα κατακέιμενος δειπνῆσαι, καὶ τὸν ὕιον ἀποκεῖραι ἀπαγαγὼν ἐις Δελφὒς. *Homo vera inepte ambitioſus is eſt, qui ad cœnam vocatus, convivatori ſtudeat aſſidere: qui filium ſuum Delphos adducat, ubi comam ponat*. Cenſorinus libr. de Die Natali cap. 1. Idque voto compoſito fiebat. Stat. libr. 6. Thebaid. v. 604. & v. 634., Diemque illum, quo crinem Apollini ſacraſſent, inter feſtos ſemper

cole-

colebant. Dio Coccejan. in Augusto libr. 48. Juvenal. Sat. 3. v. 186. Theodoridas vetus Poëta Epigrammatarius libr. 6. Antholog. cap. 23. cujus verba Latinis numeris expressit elegantissime Federicus Morellus Professorum Regiorum Parisiis Decanus, optime de literis meritus. Tu vide, neque enim transcribo.

Hic etiam Ἀλεξίκακος, *malorum depulsor*, Theophylattus Simocatta in Dialogo. Accius Æneadis:

Te sancte venerans precibus invicte vocabo,
Portenta ut patriæ populo verruncant bene.

Pacuvius in Pæribea, Afran. Dinor. Aristenet. libr. 2. Epist. 1. & de Diis Averruncis, dixi ad illud Claudiani libr. 1. in Eutrop.

. . . . . *peregrina piacula forti*
Pellantur longe Latio.

Idem Νόμιμος a peritia rei musicæ. Proclus in Chreistomatheja apud Photium in Biblioth. Cod. 234. Porphyrius in libr. cui *Sol* Inscriptio est. Servius ad Eclog. 5. Apud Hyperboreos in præcipuo ob æquitatem honore erat. Isacius Tzetzes, Pindari Scholiastes, ad Od. 3. Olympic. & ad Od. 10. Pythior. Suid. in voce Ἄβαρες Ælian. libr. 2. Var. Histor. cap. 26. De eidem sacris gryphis. Claudian. de 6. Hon. Consul. fuse. Apul. libr. 11. Milesiar. Philostr. libr. 3. Vit. Apollonii. cap. 14. Creditumque, eum leges Lycurgo salutares dictasse. Polyæn. libr. 8. Stratagemat. Δοκεῖ μὲν ἐμοὶ ζηλωτὴς ἐγένετο Μίνω, καὶ Λυκέργε, καὶ γὰρ ὅυτω τὲς νόμες, ὁ μὲν παρὰ Διὸς, ὁ δὲ παρὰ Ἀπόλλωνος μάθοντες, ἢ μαθεῖν φάσκοντες, ἔπειθον αὐτοῖς χρῆσθαι, ὁ μὲν Κρῆτας, ὁ δὲ Λάκωνας. *Mihi videtur quidem Minoem & Lycurgum æmulatus; nam ex iis leges, alter a Jove, alter ab Apolline discentes, aut saltem didicisse se profitentes, alter Cretensibus, alter Lacedæmoniis, ut his uterentur, persuasit.*

Nominabatur etiam a divinandi peritia *Myriceus*. Nicandri Schol. Atque hanc totam divinandi scientiam in Branchum quendam Thessalum transtulit, quem sibi charissimum templo & sepulchro consecravit. Locum apponam M. Varronis de Rebus divinis: *Olus quidam decimus ab Apolline, cum in peregrinatione pranderet in litore, ac deinde proficisceretur, oblitus est filium suum Simerum: qui pervenit in saltum Patronis cujusdam, & cum esset receptus cum suis pueris, cœpit pascere. Aliquando prehenderunt cygnum, & ipsum veste cooperuerunt: dumque ipsi pugnarent, uter illum munus patri offerret, & essent certamine fatigati, rejecta veste mulierem invenerunt: & cum fugerent, revocati ab ea sunt, & moniti, ut Patron unice diligeret Simerum puerum. Illi, quæ audierunt, Patroni indicarunt: tunc Patron pro filio suo Simerum nimio dilexit affectu, eique filiam suam ducendam locavit uxorem. Illa cum prægnans ex eo esset, vidit in somnis per fauces introiisse Solem, & exiisse per ventrem; ideo infans editus Branchus vocatus est, quia mater ejus per fauces viderat uterum penetrasse. Hic cum in silvis Apollinem osculatus esset, comprehensus est ab eo: & accepta corona virgaque, vati-*

cinari cœpit, & subito nusquam comparuit. Templum ei factum est, quod Branchiadon nominatur: & Apollini Philesio pariter consecrata sunt templa, quæ ab osculo Branchi, sive certamine puerorum, Philesia nuncupantur. Stat. libr. 3. Thebaid. v. 482.

. . . . . patrioque æqualis honori
Branchus . . . . .

Terentianus Maurus libr. de Metris:

Hymnum Branchiadæ Phœbo cantasse, Jovique
Pastorem Branchum, cum captus amore pudico
Fatidicas docuit sortes depromere Pæan.

Commodiani MS. e libr. 1. versus, licet corruptos, apponam:

A *pollinem facitis cytharædum atque divinum,*
P *rimum de Maja natus in insula Delo,*
O *blata mercede postmodum structor, obsecutus*
L *aomedonti Regi Trojanorum muros eduxit.*
L *ocavitque sese, quem Deum seducti putatis:*
O *ssibus cujus amor Cassandræ flagravit,*
S *ubdole quem lusit virgo, fallitur que divinus.*
O *fficio vervecis potuit scire bicordem.*
R *epudiatus enim discessit inde divinus.*
T *erruit hunc virgo specie, quam ille deberet.*
I *lla prior debuerat Deum amavisse,*
L *asciviens qui Daphnem sic cœpit amare:*
E *t tamen insequitur, dum vult violare puellam,*
G *ratis amat stultus, nec potuit consequi cursu.*
V *el, si Deus erat, occurreret illi per auras.*
S *ub tectis illa prior venit, remansitque divinus.*
F *allit vos gens hominum, nam victu tristi fuerunt.*
A *dmeti quoque pavisse refertur.*
L *usibus impositis dum mitteret discum in altum,*
S *ublapsum non potuit retinere, prostravit amicum;*
U *ltimus ille dies fuit Hiacynthi sodalis,*
S *i divinus erat, mortem præscisset amici.*

Porro qui mythologiam, reconditaque de Apolline scire vis, adi opus, Latina Græcaque eruditione refertissimum, D. Hieronymi Aleandri.

Quum

Quum Scriptor de Diis Etruscis hoc loco disseruerit, hæc antiqua afferre monumenta censuimus, ut constet plures Deos, fabulasque cum Græcis, & Romanis Etruscos habuisse communes.

Bononiæ In Musæo Cospiano

T. Verkruys Sculp.

Florentiæ Apud Nob: Com: della Gherardesca

Tab. III. Tom. I. pag. 78.

Romæ apud C·V· Franciscum de Ficoronis

Romæ apud C. V. Franciscum de Ficoronis.

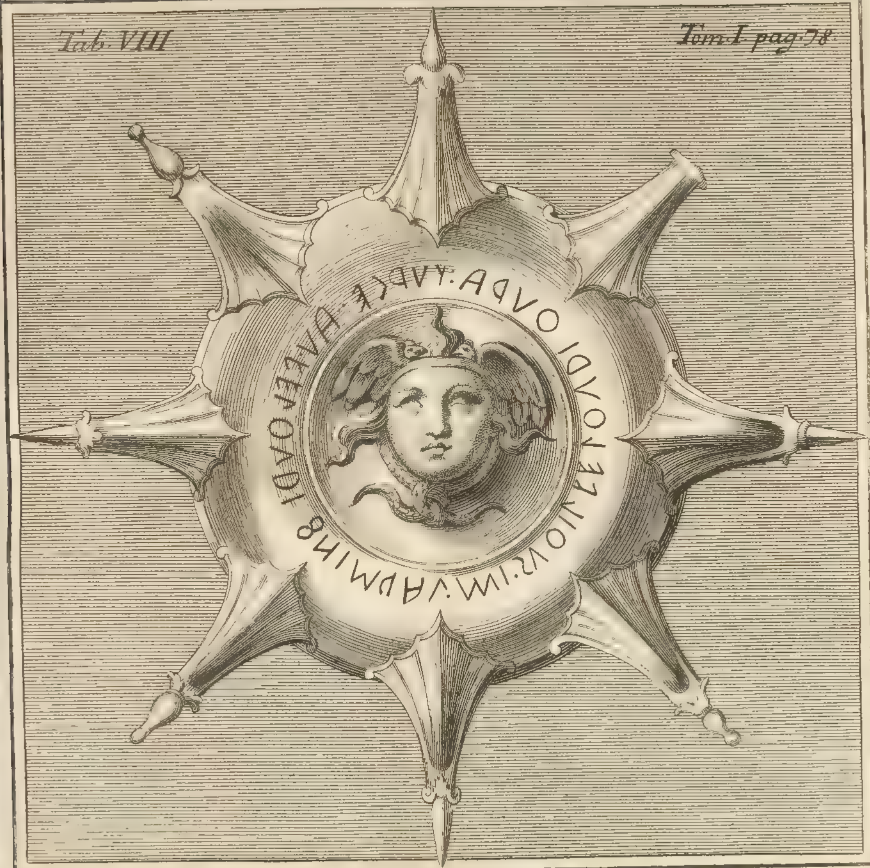
Florentiæ in Musæo S·M·D·Etruriæ

Romæ, apud Ill. et Rev. M. Ant. Ansidei

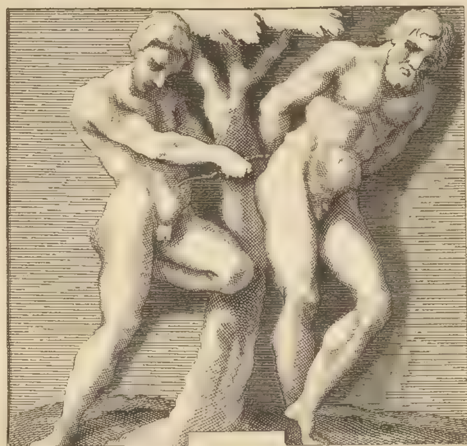
Florentiæ in Musæo S. M. D. Etruriæ

Florentiæ EX Ære In Musæo, Mediceo Fr. Franceschini Sc.

Tab. IX. Tom. I. pag. 78

1

V. Fran. Sculp.

Perusiæ In Marmore Apud Nobiles De Constanzis

2

Perusiæ In Marmore Apud Nobiles De Ansideis. C. M. Sculp.

Vas Fictile Alt. Pe. I. Vn VI Florentiæ In Musæo Mediceo.

Tab. XI. Vasis Pars Antica Notâ Lit. E Tom. I. pag. 78.

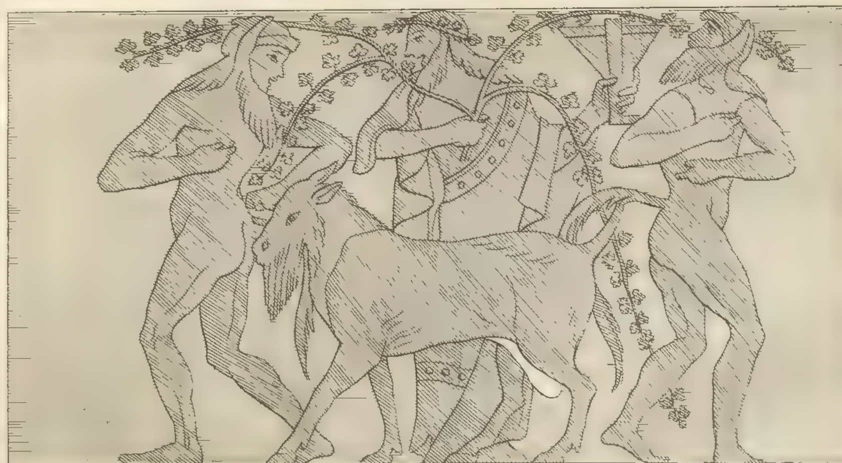
Eiusdem Vasis Pars Postica

C. M. f.

Vas Fictile Altum Ped. I Vn III.

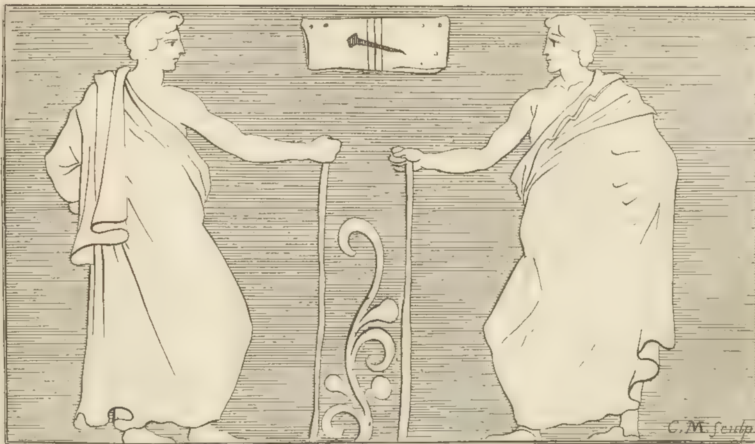
Florentiæ In Musæo Medicæo

F. A. I. ...

Vas Fictile Altum Ped. I Vn. III.

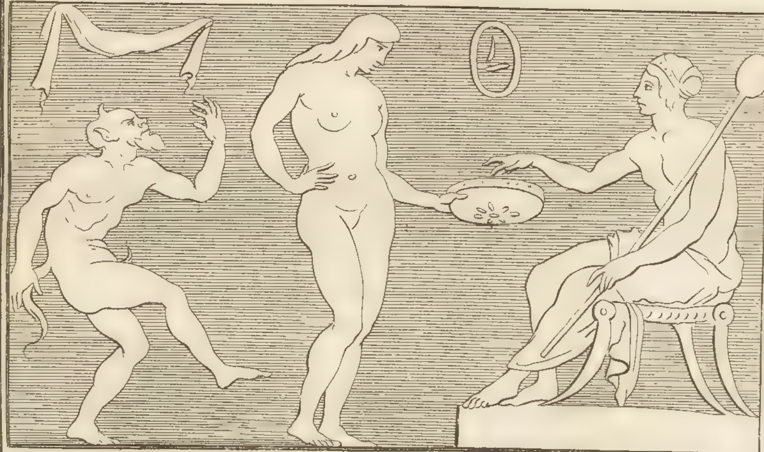

Romæ Apud Emi. Card. Gualterio

Vas Fictile Altum Ped. I.

Romæ Apud Emi. Card. Gualterio

Vas Fictile Altum Ped. I. Vn VII.

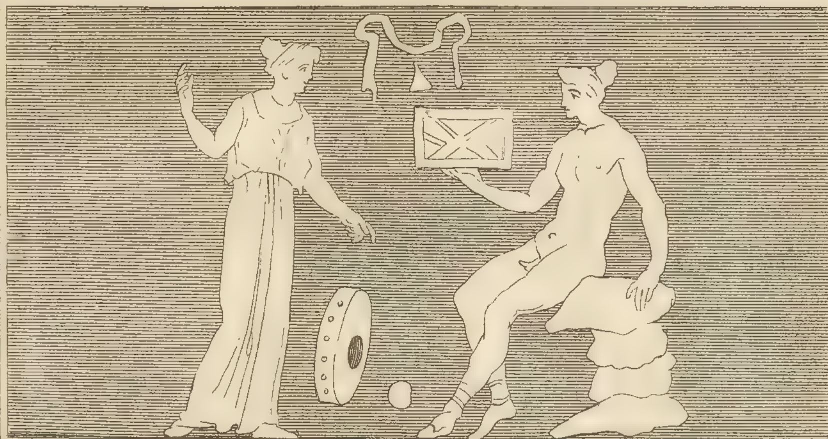

Romæ Apud Emi. Card. Gualterio

F.A.L. sculp.

Vas Fictile Altum Ped. I. Vn. IIII.

Romæ Apud Emi. Card. Gualterio.

Vin. Franceschini Sculp.

Vas Fictile Altum Ped. I. Vn. III

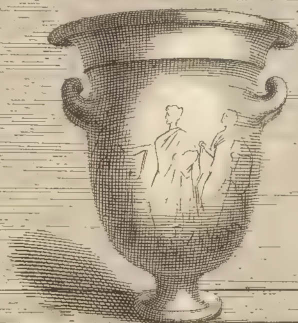

Senis Apud C. V. Hadrianum Sani

FAL. del.

Tab. XVIII *Tom. I. pag. 78.*

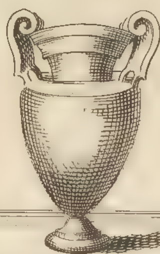

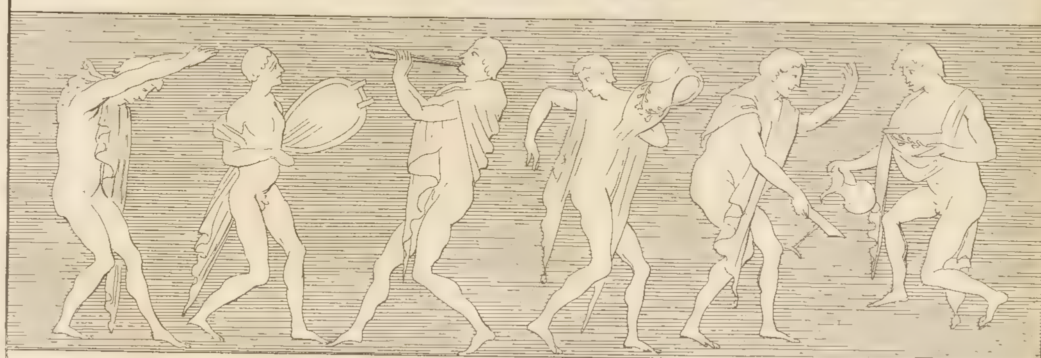
Vas Fictile Altum Ped. I. Vn. III.

Senis Apud C.V. Hadrianum Sani

Vas fictile Arretij in Museo Equitis Hieronymi Bacci, fragmentis coagmentatis instauratum pictura alicubi partim deleta. Alt. p. III unc. III, et s.

Vas Fictile Altum Ped. I Vn VIII

Romæ Apud Emi. Card Gualterio.

Perusiæ In Marmore In Ædibus Angelottis C M Sculp

Perusiæ In Vrna Marmorea Apud Nobiles De Meniconis C.M. Sculp.

In Etruria oraculum Tethyos, ſeu Themidos, obſcurum & perplexum: & quando oracula ſiluerunt.

CAP. XVIII.

ANte Romam conditam fuit celeberrima religione in Etruria *Oraculum Tethyos*. Plutarch. in Romulo paulo poſt principium: Τηθύος ἐν Τυῤῥηνίᾳ χρηςήριον. *Tethyos in Etruria Oraculum:* de quo altum apud alios, quod ſciam, ſilentium, neque unquam ab ullo vetuſto Scriptore memoratum hoc oraculum valde dignum eſt admiratione, cum res Italicæ florentiſſimis ingeniis ſint omnes decantatiſſimæ. Neque oraculum habuiſſe *Tethyn* comperi apud ullum alium; quare forte non ſit alienum a vero corrigere Plutarchi locum, & pro *Tethyos* ſubſtituere *Themidos:* quam correctionem hiſtorica fides ſi non confirmat, ſaltem probabilem reddit; nam, ſexaginta ante bellum Trojanum annis, Evander cum Arcadum claſſe in vicina Etruriæ Italiæ loca appulit, cujus matrem: Ἕλληνες Θέμιν εἶναι λέγουσι, καὶ θεοφόρητον ἀποφαίνουσιν, οἱ δὲ τὰς Ῥωμαικάς συγγράψαντες ἀρχιολογίας τῇ πατρῴα γλώσσῃ Καρμένταν ὀνομάζουσιν, εἴη δ' ἂν Ἑλλάδι φωνῇ Θεσπιῳδὸς τῇ νύμφῃ τοὔνομα, τὰς μὲν γὰρ ᾠδὰς καλοῦσι Ῥωμαῖοι κάρμινα. τὴν δὲ γυναῖκα ταύτην ὁμολογοῦσι δαιμονίῳ πνεύματι κατάσχετον γινομένην, τὰ μέλλοντα συμβαίνειν τῷ πλήθει δι' ᾠδῆς προλέγειν. *Græci Themin fuiſſe dicunt, & divino afflatu inſtinctam: Romanarum Antiquitatum Scriptores, patria lingua Carmentam nominant, Græce Theſpiodos vocari poſſet, nam odas Romani appellant carmina. Hanc mulierem affirmant, dæmonis ſpiritu correptam, futura carmine multitudini prædicere ſolitam.* Verba ſunt Dionyſii Halicarnaſſei libr. 1. Ἀρχιολογ. pag. 24. Licet itaque coniicere, Nicoſtratæ, ſeu Carmentæ Matris Evandri celebre olim in Latio nomen & oraculum in Tuſciam tranſiſſe. Ovid. libr. 3. Faſtor. v. 557. plena manu.

Sunt quibus hæc Luna eſt, quia menſibus impleat annum
Pars Themin, Inachian pars putat eſſe bovem.

Oraculum autem Themidis ante natum Apollinem, aut ipſum Jovem Dodonæum, aut Hammonem celebratiſſimum laudant certatim auctores. Lactant. Firmian. libr. 1. Divinar. Inſtit. cap. 11. *Primum in eo,* Jove, *imprudentia, non Dei providentia, niſi cui Themis futura dixiſſet, ipſe neſciret.* Lucianus Samoſatenſis non uno loco. Feſt. Pomp. libr. 18. in voce *Themis*. Ammian. Marcellin. libr. 21. in principio. *Vaticana verba, quibus numen præeſſe creditur Themidis.* Hercules Ciofanius Sulmonenſis ad libr. 9. Metamorphoſeos Ovidianæ pag. 185.

Mar-

Martian. Felix Capella libr. 2. *Alii quoque hujus generis homines in divinandi usum, & præscientiam procreati, ut Carmentis in Arcadia, ab effuso per vaticinia carmine memorata*. Locus mendosus facile corrigi potest, si legatur, *ut Carmentis ex Arcadia*. Neque enim nobilis illa vaticinandi peritia in Arcadia, sed in Italia. Vet. Scholiast. Juvenalis ad Sat. 1. v. 82. *A Themide, quæ ante Apollinem responsa dabat*. Theophantus Scotus MS. ad eundem locum: *Themis Justitiæ Dea mortalibus oracula olim dabat, ipsumque Jovem instituit, ut legimus apud Sedulium Episcopum*. Opus hoc laudatum Sedulii non extat hodie. Scholiast. Pindari, Isacius Tzetzes pluribus locis. Poëtæ, Sidon. Apollinar. Carm. 9. v. 264.

Si Lyciæ sapiunt sortes, si nostra volatu
Fata loquuntur aves, doctis balatibus Ammon
Si sanctum sub syrte gemit, si denique verum
Phœbe, Themis, Dodona canis.

Et Carm. 9. v. 186.

Responsa aut Themidis priora Delphis.

P. Ovid. libr. 1. Metamorph. fab. 7.

Dic, Themi, qua generis damnum reparabile nostri
Arte sit: & mersis fer opem mitissima rebus.
Mota Dea est, sortemque dedit.

M. Lucan. libr. 5. Pharsal. v. 82.

. . . *cum regna Themis, tripodasque teneret*.

Dixi abunde ad illud Cl. Claudiani libr. 1. de Raptu:

Sic cecinit longæva Themis.

Sed ubi loci in Etruria oraculum istud? Forte in luco aliquo, ut libr. 4. M. Varro in Mysteriis: *Primum horrida silent oracula prisca, crepera in nemoribus*: & infra hoc Opere: aut certe *Cære*. Sidon. Apollinar. loco ultimum laudato:

An sortes Lyciasque Cæritumque

Per sortes enim oraculum significari, vel ignari sciunt. Terentian. Maurus libr. de Metris:

Fatidicas docuit sortes deponere Pæan.

Q. Ennius in Annalib.

Ut se edoceret, obsecrans Apollinem,
Quo se vertant tantæ sortes.

Et quamquam Servius Honoratus *sortes abusive pro oraculis* interpretetur ad illud Virgilii libr. 7. Æneid.

Non patrio ex adito sortes:

Tamen constanter apud melioris notæ auctores idem sunt oracula & sortes. Helen. Acron ad illud Horatii in Arte:

. . . . . *dictæ per carmina sortes*

M. Cicero libr. 1. de Divinat. paulo post principium. Sueton. Tiberio cap. 14. L. Apul. libr. 5. Milesiar. *Cui scopulo sors addixit, sistite*; idest

ideſt oraculum Apollinis Mileſii. C. Jul. Hygin. Fab. cap. 69. *Adraſtus memor ſortium ſuarum*. Ammian. Marcellin. libr. 14. in fine: *Urnam ſortium temperat*. Pindari Scholiaſt. ad od. 4. Pythior. notavit Joann. Hartungus 3. Decuria ex optimis auctoribus cap. 8. num. 4.

Oracula hæc ambiguo ſenſu, nec ante eventum intelligendo dabantur. Scholiaſtes Æſchyli in Prometheo vincto. Martian. Mineus Capella libr. 1. Philolog. *In fanis, quibus vaticinia obliquis fundebantur ambagibus*. Hinc Apollo Λοξίας, *ab obliquis & incurvis oraculis*, ut Phornutus docet, & ejus interpres Jodocus Velareus. D. Synæſius libr. de Somniis. Scholiaſt. Sophoclis. Chryſippus apud M. Tullium libr. 2. de Divinat. *Oracula obſcura & flexiloqua*. Poëtæ. Stat. Papin. libr. 1. Thebaid. v. 509.

Salve, priſca fides tripodum, obſcurique receſſus.

Et libr. 3. Thebaid. v. 614.

Expectare queam, dum pallida virgo tremendas
Nuntiet ambages.

M. Lucan. libr. 1. v. 639. Pharſaliæ:

. . . . . Flexu ſic omnia Tuſcus
Involvens, multaque tegens ambage canebat.

Et libr. 5. v. 225.

Terreat ambiguis fruſtratum ſortibus . . . . .

Et libr. 6. v. 772.

. . . . . tripodes voceſque Deorum
Sors obſcura tenet.

Valer. Flacc. libr. 1. Argonaut.

Jamdudum longa Minyas ambage, ducemque
Terrificat.

Et libr. 4. ejusdem operis:

. . . dedit tacitis iterum reſponſa tenebris.

Sil. Italic. libr. 9. Punicor.

Jamque alter tibi, nec perplexo carmine, coram
Fata cano vates.

L. Seneca in Oëdipo Act. 2. ſc. 1.

Reſponſa dubia ſorte perplexa latent.

Sequitur deinde ſubinde:

Ambage nexa Delphico mos eſt Deo,
Arcana tegere.

Claudian. libr. 2. in Ruffin.

Has canit ambages, occulto fallitur ille
Omine.

Et libro de Bello Getico:

O ſemper tacita ſortes ambage malignæ,
Eventuque potens, & noxia vatibus ipſis
Veri ſacra fides!

In Italia itaque *Themidis* Etruſcum oraculum vetuſtiſſimum fuit: apud Chaldæos *Zoroaſtris*, in quæ ſcholia extant Plethonis & Pſelli: aliorum vero, ut *Jovis Dodonæi*, Apollinis *Iſmenii*, Apollinis *Clarii*, Apollinis *Mileſii*, Apollinis *Pythii*, Apollinis *Sarpedonii* Seleuciæ: *Mercurii*, *Hecates*, *Serapidis*, *Æſculapii*, *Trophonii* Lebadiæ: *Amphilyti*, *Acarnanis*, *Bacidis*, *Diopithis*, *Xenocleæ*, *Phennidis*, *Phemonoës*, *Peliadum*, *&* *Sibyllarum* in unum corpus congeſſit nuper Joannes Opſopæus, quæ vide.

Jam de oraculorum defectu pauca addam, non ignarus a magno purpurato Principe Illuſtriſſimo Cæſare Baronio Cardinale libr. 1. Annal. Eccleſiaſt. præoccupatum. Id quando contigerit, non ſatis video conſtare: nec Plutarchus eleganti opere, ea ſuper re edito, explicuit, contentus inanes quasdam & aniles rationes inveſtigaſſe. *Terram nimis effœtam*: quod & ante illum Cicero libr. 2. de Legibus prodiderat: & *maligniores eſſe homines, quam ut Deorum colloquia reſponſaque mereantur*, id ſenſit Edeſius apud Eunapium Sardianum. Denique ei videtur, *adeo ſapientum ſua ſecula feracia, ut nihil Deorum conſilio ſit opus*. In quo ridicula eſt Philoſophi opera, dum a naturæ principiis cauſam ſcrutatur, quæ a ſolo naturæ Auctore foret deſumenda. Neque vero inter Chriſtianos ſcriptores de abolitis ceſſantibuſve oraculis ſatis convenit; nam quibusdam placet, quinquaginta annis ante natum humani generis aſſertorem obmutuiſſe conficta illa dæmonum & portentoſa reſponſa. Paul. Oroſ. libr. 6. cap. 15. *Appius Claudius Cenſorinus, qui juſſu Pompeii Græciam tuebatur, jam abolitam Pythici oraculi fidem voluit experiri; quippe ab eo adacta vates deſcendere in ſpecum, reſpondiſſe fertur de bello conſulenti: nihil ad te hoc, Romane, bellum pertinet, Eubœæ Cœla obtinebis*. Subdit deinde idem auctor, paucis interjectis: *Cur ergo longe ante imperium Cæſaris, nativitatemque Chriſti, ſicut ipſorum auctores atteſtantur, abolita fuerat Pythici oraculi fides? Abolita autem ideo, quia contemta. Porro autem quare contemta, niſi quia vel falſa, vel vana, vel dubia? Unde prudenter Poëta præmonuit:* (Virgil. 6. Æneid.)

Inconſulti abeunt, ſedemque odere Sibyllæ.

Siluiſſe Pompejano hoc bello oraculum, Ethnici etiam auctores volunt; nam Sextus Magni filius, Erichtho magam anxie, non vero oracula conſuluit. Hiſtoricos miſſos facio: unicus M. Lucanus ſufficiet libr. 6. Pharſaliæ, v. 423.

Qui ſtimulante metu fati prænoſcere curſus
Impatienſque moræ, venturiſque omnibus æger,
Non tripodas Deli, non Pythia conſulit antra,
Nec quæſiſſe libet, primis quid frugibus altrix
Ore Jovis Dodona ſonet: quis noſcere fibra
Fata queat, quis prodat aves, quis fulgura cœli
Servet, & Aſſyria ſcrutetur ſidera cura,

Aut

Aut si quid tacitum, sed fas, erat.

Atque hæc quidem prima est sententia. Aliis probabilius videtur, non nisi nato Assertore nostro & oracula toto orbe terrarum siluisse, & superstitiosa omnia: Ægypto Deorum statuas corruisse, ut ex Sozomeno libr. 5. Histor. Ecclesiast. cap. 20. colligit Simon Majolus Dier. Canicular. Dialog. 21. quod placuisse video Aurelio Prudentio in Apotheosi:

Spiritus ille Dei, Deus & se corpore matris
Induit, atque hominem de virginitate creavit.
Delphica damnatis tacuerunt sortibus antra,
Non tripodas cortina regit, non spumat anhelus
Fata Sibyllinis fanaticus edita libris:
Perdidit insanos mendax Dodona vapores:
Mortua jam mutæ lugent oracula Cumæ:
Nec responsa refert Libycis in syrtibus Ammon.

Menda est in tertio versiculo, quam sic elue, & lege: *Non tripodas Cortina tegit;* nam cortinæ ille ad submovendos plebis, aut etiam consulentium oculos tripodem circumdabant, & ab adytis templum discernebant.

Nec Christiani modo, sacrique scriptores prostratam illudentium dæmonum impietatem, superstitiosque idolorum cultus memoriæ commiserunt in universum sublatos, nascente Jesu Christo; sed & Gentiles ipsi gravi indignatione & querela persequuntur: inter quos Strabo Amasianus primas tenet, qui temporibus Tiberii Augusti vixit; is quippe nulla ab oraculis suo ævo responsa reddita, libr. 17. testatum reliquit: & duo acerrimi Christiani nominis hostes idem asseruere, Q. Symmac. Præfectus Urbis, & Q. Optatianus Porphyrius: ille quidem libr. 4. Epist. 33. *Quid si pergat longum tacere? non vides oracula, olim locuta, desiisse, nec ullas in antro Cumano literas legi, nec Dodonam loqui frondibus, nec de spiraculis Delphicis ullum carmen audiri?* Alter vero ita canit apud Eusebium libr. 5. Præparat. Evangel. cap. 8. interprete Georgio Trapezuntio:

Ablata est Pythii vox haud revocabilis ulli;
Temporibus longis etenim jam cessat Apollo,
Clavibus occlusus silet; ergo rite peractis
Discedas patria, & redeas ad limina sacris.

Aliis ejusdem impietatis asseclis Paganis id non fuit obscurum. De Neronis ævo Lucanus libr. 5. Pharsal.

. . . . . . multosque obducta per annos
Delphica fatidici reserat penetralia Phœbi.

Sub Domitiano, & Nerva, Trajanoque, ut plerique probabili ducti ratione credunt: D. Juvenalis Sat. 6. v. 552.

. . . . . . credunt a fonte relatum
Ammonis, quoniam Delphis oracula cessant.

Et eodem ſeculo Papinius Statius libr. 8. Thebaidos, v. 200.

An tibi felices lucos miſeratus Averni
Rector, & Elyſias dedit inſervare volucres?
Quidquid es, æternus Phœbo dolor, & nova clades
Semper eris, mutiſque diu plorabere Delphis
Hic Tenedon, Cyrrhamque dies, partuque ligatam
Delon, & intonſi ſolvet penetralia Branchi.
Nec Clarias hac luce fores Didymæaque quiſquam
Limina, nec Lyciam ſupplex conſultor adibit,
Quin & cornigeri vatis nemus, atque Moloſſi
Quercus anhela Jovis, Trojanaque Thymbra tacebit.

Imperante Honorio Aug. Cl. Claudianus libr. 2. de Raptu:

Delphica quin etiam fratris delubra tacebunt.

Et de 4. Honorii conſulatu, vere oraculorum arguit defectum: adulatorie deinde ea in gratiam Imperatoris denuo locuta innuit:

Quis vatum diſcurſus erat? tibi corniger Ammon,
Et dudum taciti rupere ſilentia Delphi.

Adulatori inquam, & falso ille; nam ubi ſemel ſiluerunt oracula, nihil unquam conſulentibus poſtea reſponderunt, ut fuſiſſime ab eodem Euſebio Cæſarienſi probatum invenies. Quo magis mirum videri debet, a Nicephoro Calliſto in literas relatum fuiſſe, Juliano Aug. Apoſtatæ oraculum redditum: cujus verba, civitate Latina donata a Joanne Lango, adponam ex libr. 10. Hiſtor. Eccleſiaſt. cap. 29. *Exercitum adverſus Perſas ducturus, Delphos & Dodonem, qui vates ibi conſulerent, miſit: & illi non ſolum bellum, ſed etiam victoriam denuntiaverunt; tantum vero a veritate ipſa aberrarunt, quantum poſtea rerum exitus oſtendit. Porro ex reſponſis ejus unum ad mendacium redarguendam apponam:*

Nunc Di Dæque omnes conſurgite, ſumite bellum,
Atque fero certum de flumine ferte trophæum:
Dux ego veſter ero, Mars ſævus belligerator.

Sunt & alia duo eidem reddita, ut creditur, oracula, quorum iſtud unum:

Terrigenum quondam genus ſuſtulit prudens Jupiter,
Inimiciſſimum beatis, cæleſtes domos incolentibus:
Romanorum Rex Julianus, Deo ſimilis,
Pugnando, Perſarum urbes, & mœnia longa
Bellicoſorum vaſtavit igne, duroque ferro:
Fortiter domuit urbes, & gentes multas:
Quin & Occidentalium virorum, Alamanicum ſolum
Pugnis crebris capiens, vaſtavit agros.

Plura de modo oracula conſulendi, deque celebribus totius mundi oraculis dixi in Mantiſſa de fabuloſis gentium Diis.

Etru-

Etruſcorum leges primæ, atque politicus ſtatus, cum in Italia celebrari primum cœperunt.

CAP. XIX.

UNicum hoc dolendum eſt, alto ſilentio involutum, quibus legibus priſci illi & primi Etruriæ incolæ, ſeu indigenæ, ſive advenæ, vixerint; nam qui tam religoſe Deos colebant, qui tam fortiter bella gerebant, colonias deducebant, populos ſubjugabant, bonis legibus indubie uſi, quas ſcripto commiſit Ariſtoteles, ut relatum ab Athenæo libr. 1. Dipnoſ. pag. 23. ſed ille quoque temporis diuturni injuria perierunt. Ἀριστοτέλης ἐν Τυῤῥηνῶν νομίκοῖς, οἱ δὲ Τυῤῥηνοὶ δειπνοῦσι μετὰ τῶν γυναικῶν, ἀνακείμενοι ὑπὸ τῷ αὐτῷ ἱματίῳ. *Ariſtoteles in Etruſcorum inſtitutis: Etruſci cœnant cum mulieribus, ſub iisdem aulæis accumbentes*. Sola hæc & unica lex a me erui potuit, quæ convivandi conſuetudinem indicat, quam Romani mutuati ſunt. Vide infra hoc libr. cap. 24. Siquidem in cœnis uxores habebant gremiis ſuis impoſitas. M. Cicero Orat. 2. Catilinaria: *In convivio accubantes, complexi mulieres impudicas*. L. Apul. libr. 6. Mileſiar. *Accumbebat ſummum thorum maritus, Pſychen gremio ſuo complexus*. P. Scipio Africanus inſectans mollitiem Sulpitii Galli, ut eſt apud A. Gellium libr. 7. cap. 12. *Qui in convivio adoleſcentulus cum amatore, cum chiridota tunica inferior accubuerat*. Apul. libr. 1. Mileſiar. Cœnare incipientem invenio. *Aſſidebat pedes uxor & menſa vacua poſita*. Male Philippus Beroaldus legit: *Aſſidebat penes uxor;* nam in maritorum gremiis uxores accubabant, ut dixi. Suet. Calig. cap. 25. & expreſſius cap. 24. P. Ovid. libr. 1. Amor. eleg. 4. libr. 2. Amor. eleg. 18. libr. 3. Amor. eleg. 2. & Epiſt. Paridis ad Helenam:

Pœnitet hoſpitii, cum me ſpectante, lacertos
Imponit collo ruſticus ille tuo.
Rumpor, & invideo: quid nunc tamen omnia narrem?
Membra ſuperjecta cum tua veſte fovet.

D. Juvenal. Sat. 2. v. 119.

Signatæ tabulæ, dictum feliciter, ingens
Cœna ſedet: gremio jacuit nova nupta mariti.

Etru-

Etrusca lingua, diversa a Latina Græcaque: literæ Etruscæ, & inscriptiones nonnullæ, quæ non possunt intelligi: vocabula ex ea varia, quo fonte: ipsa Romana lingua sæpe mutata.

CAP. XX.

SUpereſt de lingua diſcutiendum, qua uſi Etruſci illi antiqui: atque eam quidem nec Latinam, nec Græcam eſſe, nec Volſcam liquet ex iis, quæ proxime adferentur. Exiſtimant docti *Arameam* fuiſſe origine: & nuper, cum Romæ eruditiſſimus Jacobus Bonaventura Scotus, Minimorum Ordini adſcriptus Theologus, Hepburnus, ortu quidem gentis nobilis, ſed virtute nobilior, ſeptuaginta duo Alphabeta Orientalium linguarum edidiſſet, Etruſcum inter illa recenſuit. Ego ſane ſuſpicabar, Græcæ fuiſſe originis, quod Tyrrhenos & Pelaſgos eandem gentem eſſe animadvertiſſem, & Lemnum Athenaſque inhabitaſſe, ut ex Thucydide relatum eſt ab Halicarnaſſeo libr. 1. Antiquitat. Accedit, quod Tyrrheni appellantur Pelaſgi. Sophocles in Inacho:

Ἴναχε πατὲρ καὶ κρυνῶν πατρὸς ὠκεανῦ
Μέγα πρεσβέυων. Ἄργυς τε γύαις
Ἥρας τε πάγοις, καὶ Τυῤῥηνοῖσι Πελασγοῖς.
Inache pater, fili fontium patris Oceani,
Qui maximos honores habes in Argivis agris,
Junoniſque collibus & Tyrrhenis Pelaſgis.

Hoc ego argumento inducebar, ut crederem, cum Aſiaticis hominibus linguam etiam in Italiam migraſſe; ſed Xanthus Lydius hiſtoricus Antiquitatis, ſi quis alius, peritus, negat ex Lydia unquam in Italiam coloniam deductam: ideoque nec linguam illatam. Omnem dubitationem tollit Dionyſius Halicarnaſſeus libr. 1. Hiſtor. Rom. pag. 23. Κοινῦ δὲ ἄμφω μετειληφένοιγ γένυς ὐ πέιθομαι, πολλοῖς τὲ ἄλλοις, καὶ μάλιςα ταῖς φωναῖς ἀυτῶν διηλλαγμέναις, καὶ ὐδεμίαν ὁμοιότητα σωζύσαις τεκμαιρόμενος. *Commune ambarum fuiſſe genus non credo, cum aliis multis argumentis inductus, tum linguarum diverſitate, & quod nulla ſimilitudinis apud eas veſtigia ſuperſint.* Ex his patet, Etruſcam linguam aliam eſſe a Græca, ſive Pelaſgica; nunc vero aliam eſſe a Latina docemur ex ejuſdem pulcherrima narratione de Mutio Scævola libr. 5. pag. 298. Διαβαίνει τὸν ποταμὸν, καὶ παραγενηθὲις ἐπὶ τὸν χάρακα τῶν Τυῤῥηνῶν ἐισέρχεται, παρακρυσάμενος τὺς φυλάττοντας τὰς πύλας, ὡς τῶν ὁμοεθνῶν τις, ὅπλων τὲ ὐθὲν

φανερὸν

φανερὸν ἔχων, καὶ γλώττῃ Τυῤῥηνικῇ διαλεγόμενος, ἣν ἐξέμαθεν ἔτι παῖς ὢν, ὑπὸ τροφῷ Τυῤῥηνίδος τὸ γένος ἐκδιδαχθείς. Fridericus Sylburgius Veterensis vertit: *Ille transmisso fluvio, ubi ad castra Etruscorum pervenit, ingreditur, simulata Tusci specie, deceptis portarum custodibus: quod eo fuit facilius, quod nec ullum telum gestabat propalam, & lingua utebatur Tuscanica, quam puer a nutrice Etrusca didicerat*. Hæc verba: *quod eo fuit facilius*, in contextu Græco non sunt: & frustra, sensu non exigente, videntur addita. Illa vero: ὅπλων τε ἐδὲν φανερὸν ἔχων, versio Lapi agnoscit genuina, sicque reddit: *armorum nihil manifestum habens*. Aliis vero placet non genitivus pluralis, sed τὸν ὅπλον ἐκ ἔχων, *telum non habens*; sed parum interest, dummodo constet, alio opus ei fuisse idiomate, quam Romano: quod locus elegantissimus probat, dum ait, eum Etruscum sermonem, veluti peregrinum, a nutrice didicisse. Adstipulatur Plutarchus in Publicola: Ἐπιβελεύων δὲ τὸν Πορσήναν ἀνελεῖν, περιεισῆλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον Τυῤῥηνίδα φορῶν ἐσθῆτα, καὶ φωνῇ χρώμενος ὁμοίᾳ. *Cum constituisset Porsenam incautum opprimere, veste indutus Tusca, & simili lingua utens, in castra penetravit*. Eadem verbatim Joan. Zonaras Tom. 2. Annal. pag. 19. Idem ex Polyæno clarum est libr. 8. Stratagem. ita enim Justus Vultejus vertit: *Tyrrheni cum Romanis bellum gerebant: Tyrrhenorum Rex erat Porsennas, Romanorum imperator Publicola tertium Consul, Mutius civis Romanus in re militari præstantissimus, interficiendi Porsennæ causa*, εἰς τὸ Τυῤῥηνικὸν στρατόπεδον ἦλθεν, ἐσθῆτα ἔχων Τυῤῥηνίδα, καὶ τῇ φωνῇ Τυῤῥηνίζων: *in Etrusca castra venit, habitum habens Etruscum, & Etruscum sermonem exprimens*. *Tyrrhenos* male pro *Etruscis* transtulit; siquidem historici Tuscos eos aut Etruscos appellant; poëtæ vero Lydos aut Tyrrhenos. Hanc itaque linguam, præter auctores laudatos, aliam a Romana Latinaque probant vetustissimæ inscriptiones, cum literis Tuscis, tum etiam characteribus Romanis, quæ extant Eugubii in Umbria. (1)

Ita autem se lingua habet, ut ne syllaba quidem intelligi possit. Jam vero de literis aliquid observandum, quas diversas a Latinis Græcisque & inscriptiones testantur, & Perusinæ quædam tabulæ fidem faciunt, & ibidem urnæ iisdem notatæ: similesque characteres in veteri palatio Florentiæ visuntur, ad scalam quandam, in dextro pede statuæ Chymeræ (2) cujusdam, quam Arretio eo translatam didici. Literarum istarum meminere Livius & Plinius, ut alii jam præoccuparunt. Plinius quidem libr. 16. cap. 44. *Vetustior autem Urbe in Vaticano ilex, in qua titulus literis æreis Etruscis, religione arborem jam tum dignam fuisse significat*. Et Isidor. libr. 15. cap. 2. *Capitolium Romæ vocatum, eo quod fuerit Romanæ urbis caput summum, alii ajunt, cum Tarquinius Priscus* (*Superbum*, ait Livius, Florus, & alii, ut verear, ne erra-

(1) In fine hujus capitis adferuntur Tabulæ omnes Eugubinæ.
(2) Vide in fine hujus capitis post Tabulas Eugubinas Chimeræ effigiem cum aliis quibusdam Etruscis monumentis.

erraverit Isidorus) *Capitolii fundamenta Romæ aperiret, in loco fundamenti caput hominis* (Tolonem eum vocat Arnobius libr. 6.) *literis Tuscis notatum invenit, & proinde Capitolium appellavit*. Verum ut hæc clariora sint, vocabula quædam prisca adscribam, quæ ab Etruscis petita, Romani in usum suum converterunt.

Æsar Deus. Sueton. in Augusto cap. 97. & Dio Coccejan. libr. 56. Histor. Rom. pag. 675. totidem pæne, quot Suetonius, verbis rem narrat, & ex eo Joannes Xiphilinus verbatim in Augusto pag. 97. Guilelmi Blanci hæc interpretatio est: *Fulmen, quod cecidit in statuam ejus, positam in Capitolio, primam literam e nomine Cæsaris delevit: ex quo aruspices responderunt, eum centesimo post die participem fore alicujus divinitatis*. Ὅθεν οἱ μάντεις τῇ μετὰ τοῦτο (1) αὐτὸν ἡμέρᾳ θείας τινὸς μοίρας μεταλήψεσθαι ἔφασαν, τεκμαιρόμενοι, ὅτι τό τε στοιχεῖον ἐκεῖνο τὸν τῶν ἑκατὸν ἀριθμὸν παρὰ τοῖς Λατίνοις, καὶ τὸ λοιπὸν πᾶν ὄνομα θεὸν παρὰ τοῖς Τυρσηνοῖς νοεῖ. *Idque coniiciebant, ex eo quod prima litera ejus nominis* (scilicet Cæsar) *centum apud Latinos, reliqua pars Etrusco sermone Deum significabat*.

Arimi, Simiæ. Janus Parrhasius in libr. 3. Claudiani de Raptu pag. 43.

Arse vorse, Averte ignem. Verrius Flaccus apud Festum Pompejum libr. 1.

Capra. Hesychius Illustrius Grammaticus.

Κύπρα. Juno. Strabo libr. 5.

Capys, Falco. Serv. ad v. 145. libr. 10. Æneidos.

Capuæ, cui curvi sunt pedum pollices. Idem ibidem loci.

Itis, Jovis fiducia. Aurel. Macrob. libr. 1. cap. 15. Saturnalium.

Idulis, ovis. Ibidem loci.

Iduare, dividere. Ibid.

Baltheus, cingulum. M. Varro libr. 18. Rer. Humanar. apud Sosipatrum Charisium.

Nepos, projector, abliguritor. Fest. libr. 14.

Falantum, sive *Falandum*, cœlum. Fest. libr. 6.

Helvacea, genus Lydii ornamenti. Fest. libr. 8.

Hister, ludio. Livius 1. Decad. libr. 7.

Lanista, carnifex. Isidor. gloss. At licet ille primam ejus verbi significationem velit servo publico convenisse; tamen gladiatorum magistri sic dicti, sive qui gladiatorum familiam alerent. Ita accipiendi auctores. Sueton. Julio cap. 10. cap. 26. in Augusto cap. 42. in Caligula cap. 26. in Domitiano cap. 10. M. Cicero Orat. pro Sylla. Spartian. in Hadriano: *Puerum aut ancillam lenoni aut lanistæ vendi vetuit*. Jul. Capitolin. Antonino Philos. *Nullus lanista scænicus, nullus arenarius*. Consentiunt veteres glossæ Philoxeni. *Lanista*. Λουδοτρόφος, μονομαχοτρόφος,

(1) Post τοῦτο desideratur vel numeralis nota ρ' vel numerale nomen ἑκατοστῇ, uti etiam in Dione, qui iisdem verbis hæc eadem narrat, ut notat quoque Sylburgius ad hunc locum.

φος, ἐπιστάτης μονομάχων. Ammian. Marcell. libr. 19. ad finem: *Qui peritus artium cruentarum, ut lanista ex commerciis libitinæ, vel ludii, ex eculeo quæstum captabat.* L. Seneca libr. 10. Controv. 4. *Crudelem rem facit & lanista, nec damnatur reipublicæ læsæ.* Vide eundem libr. 6. de Benef. cap. 12. fine. T. Livius 3. Decad. libr. 8. *Scipio Carthaginem ad vota solvenda diis, munusque gladiatorium, quod mortis causa patris patruique paraverat, edendum rediit. Gladiatorum spectaculum fuit, non ex eo genere hominum, quos ex lanistis comparare mos est.* Valentinianus & Valens L. 11. C. Thedof. de pœnis: *Neminem de numinis nostri sacrario prodeuntem arena suscipiat, lanista doceat, sæva meditatio & pugnatrix exerceat.* Aurel. Prudent. libr. 2. in Symmach.

. . . . sedet illa verendis
Vittarum innexis faleris, fruiturque lanistis.

M. Martial. libr. 6. Epigr. 82. Et libr. 11. Epigr. 67. Juvenal. Sat. 3. v. 158. Et Sat. 11. v. 9.

Scripturus leges, & regia verba lanistæ.

In tot auctoribus nullus est, qui non lanistam pro patre familias gladiatorum usurpet, ut mirum sit nativam verbi significationem obsolevisse. Sed ad dictiones Etruscas demum redeo.

Læna, vestis. Fest. libr. 10. Varias autem de hac veste, seu toga duplice opiniones invenies apud Servium in illud libr. 4. Æneid. v. 264.

. . . . Tyrioque ardebat murice læna.

Lucumo, seu *Lucumus*. Rex. Vide supra, ubi fuse de regum variis nominibus actum.

Luceres. nomen tribus. Vide infra, *Taties*.

Mantissa. additamentum, quod ponderi adiicitur, sed deterius, & quod sine ullo usu est. Fest. libr. 11. C. Lucilius in Satyris.

. . . . mantissa obsonia vincit.

Croton. Urbs Tyrrhenia. Dionys. Halic. libr. 1. Hist. Rom. pag. 22.

Mantus. Dis pater. Servius ad libr. 10. Æneid. v. 198. pag. 585. ubi de Mantuæ origine.

Mastarna. Mons Cœlius. Vetus Inscriptio, quæ Lugduni reperta, cujus fragmentum vide infra libr. 2. cap. 47.

Nativari. factiones esse. Fest. libr. 12.

Neptunus. Deus maris. Scalig. ad M. Varronem.

Rhamnes. nomen tribus. Vide paulo infra.

Subulo. tibicen. M. Varro libr. 6. de Ling. Lat. Fest. libr. 17. Verbum illud reddendum C. Plinio Juniori libr. 2. Epist. 17. *Adhæret dormitorium membrum, transitu interjacente, qui suspensus & tabulatus conceptum vaporem salubri temperamento huc illucque digerit & ministrat.* Doctius alii Codices, quod & Maria Catanæus vidit; *qui suspensus & sublatus subulonibus conceptum vaporem;* notissimum enim est tibicinibus solere fulciri ædificia.

Taties. nomen tribus. Volumnius vetus Poëta apud M. Varronem libr. 4. de Ling. Lat. Erant certe initio crescentis Reipublicæ tres tantum tribus, Tatiensis, Rhamnensis, Lucerensis; licet nonnihil Festus diversum tradat libr. 17. in voce *sex Vestæ*. *Civitas Romana in sex est distributa partes, in primos, secundosque, Titienses, Rhamnes, Luceres*. Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 1.

Hinc Titiens, Rhamnesque viri, Luceresque coloni.

P. Ovid. libr. 3. Fastor. v. 129.

Quin etiam partes totidem Tatiensibus ille,
Quosque vocant Rhamnes, Luceribusque dedit.

Tyrses. turres. Halicarnass. libr. 1. pag. 21.

Tiberis. fluvius. Varro libr. 4. de Ling. Lat. pag. 9.

Vadimon. Janus Vertumnus. Myrsilus, Fabius Pictor, Cato in Originibus, auctores futiles, & suppositi, apud Mariam Catanæum in C. Plinii libr. 8. Epist. 20.

Vidua. a viro valde divisa. Macrob. libr. 1. cap. 15. Saturn.

Vola. oppidum, aut arx; unde Volaterræ, Volcæ, Volumnius, Volumnia, aliaque ejus generis, ut hoc opere dictum, & notat Raphaël Volaterranus, diligens patriæ suæ illustrator, libr. 5. pag. 135. Commentar.

Volcanus. Deus, Jos. Scal. ad Varronem. Atque hæc quidem nomina, uti a plerisque, quos laudavi, doctis, Tusca habentur; ita de iis, quæ sequuntur, valde est ambiguum: nisi forte dicamus ab Etruscis aruspicinam profectam, ideoque videri nomina ad eam spectantia, inde etiam petita; quare, quia literatis viris visum ea Tusco fonte derivata, apponam.

Apexabo. Arnob. libr. 7. farcimen, in quo quiddam eminet. Varro libr. 4. Ling. Lat.

Isicia. Arnob. libr. 7. farcimen ex pice quadam. Isidor. libr. 20. cap. 2. Paxamus vetus scriptor laudatus ab Athenæo libr. 9. Dipnosophist. pag. 376.

Longano. Arnob. libr. 7. Varro libr. 4. Ling. Lat. farcimen longius, quam duo hila. Desiderius Heraldus in Adversariis.

Næniæ. Arnob. libr. 7. Fest. libr. 12. est etiam farcimen. M. Plautus.

Confossiorem faciam soricina nænia.

Offa penita. Arnob. libr. 7. farcimen ex carne porcina. Fest. libr. 14.

Polimina. testiculi porcini, qui & *polimenta* apud Festum libr. 14. Plaut. in Milite glorioso.

Palasea, seu *plasea*. Arnob. libr. 7. farcimen quoddam.

Africia. Arnob. libr. 7. farcimen ex sanguine hircino.

Gratilla. Arnob. libr. 7. pars hostiæ.

Cratumeum. Arnob. libr. 7. pars extorum in hostia.

Fendicæ. Arnob. libr. 7. pulpamenti quoddam genus.

Ma-

TABULÆ EUGUBINÆ.

Quum Dempſterus in hoc Capite de Tabulis Eugubinis mentionem fecerit, operæ pretium erit, ut eruditorum curioſitati ſatisfiat, eas omnes in medium afferre, archetypo ſimiles, diligenterque emendatas. Unam tantum Bernardinus Baldius, binas vero Gruterus, quarum alteram Etruſcis, alteram Latinis characteribus exaratas, edendas curarunt; ſed quantum a veris differant, facile dignoſcere poterunt qui noſtras inſpexerint; hæ namque reſpondent in omnibus (præterquam in characterum magnitudine) formis quibusdam, ſuper iisdem Tabulis impreſſis, quas ad nos jamdiu tranſmiſit Illuſtriſſimus ac Reverendiſſimus Dom. Sebaſtianus Pompilius Bonaventuri, Montis Phyſconis Epiſcopus: noviſſime autem Illuſtriſſimus & Reverendiſſimus Fabius Mancinforte, Archiepiſcopus Neopolitanus, qui ambo Eugubinam Eccleſiam jam gubernarunt.

JACOBI TAURELLI

FANENSIS.

De Tabulis, Iguvii, sive Eugubii in Theatro repertis.

HÆc quicumque venis veterum ad monumenta virorum,
Quæ septem in Tabulis ære notata vides;
Suspensum ignotus ne quem fortasse character
Neve peregrinus sermo diu teneat;
Etruscas dic esse notas, & Lydia verba,
Ante quibus usa est Tuscia Romulidas.
Scilicet antiquis cum fortis Etruria seclis
Crevisset, tenuit jura utriusque maris.
Fluctibus Adriacis, huic Tusca colonia nomen,
Ipsaque Tyrrhenis fluctibus ora dedit
Et tenuit pulchra quantum supra æquor, & infra,
Atque etiam a Gallis usque fretum Ausonium;
Unde a Tyrrhenis turres, dictique Tyranni:
Illa domos celsas vox notat, hæc dominos.
Ergo tam longe populo, lateque potenti
Cum sua lingua fuit, tumque elementa sua.
Paulatim linguam sed perdidit alta vetustas,
Romanumque magis perdidit imperium.
Namque ubi Roma potens, rerum & pulcherrima facta est,
Septem arces muro cinxit & una sibi,

Finibus

Finibus extensis Romanas discere voces
    Imperat, & Dominos verba Latina sequi.
Sic patrios gens Lyda sonos in secula mille
    Desueta ignorat nunc magis atque magis.
Sunt elementa super nostris quæ versibus infra
    Scripta, Abrahamæo more legenda damus.
More Abrahame tuo, primus tu namque figuras
    Scribendi in medium ponis ab orbe Syro.
Assyria, & Solymus, Janus, Noa vitifer hic est,
    Transtulit ad fontes, o Tyberine, tuos.
Forma characterum, numerusque parumper ab illis
    Mutati, est idem cursus, & ordo tamen.
Sic etiam Latio Græcos Evandria mater
    Deducens, eadem cernitur, atque alia.
Ordine quæque fuit prope par, ductuque notarum
    Græcis nec specie, nec numero est similis.
Sed lege jam, Eugubioque vale bona multa precatus,
    Virtutum, atque virum quod decora alta colit.

TABULA I.

ꟻVDꟻVCIꟻV : ƎDADVNꟻ : ƧꟻDVΘLAƧ : ƎSKAMIꟻV : ACƎIꟻV
INVMƎK : ꟻƎDꟻIAMA : ƧꟻANꟻI : ꟻDIIAꟻƎ8DA : ꟻDVƧƎKAꟻV
ƎPƎK : ƧVꟻDV : ƧƎƧƎ : ƎDƎbLVMA : CƎƧVNƎ : ꟻVƎMVNƎƧ
ꟻVꟻPIbƎƧ : ꟻVDꟻVCIꟻV : ƧꟻDVΘbLA : ꟻƎꟻƎNAꟻA : IƧƎK
APCƎIꟻV : ƎDƎDƎDVNꟻ : KAꟻIPVƧ : ꟻVƎMVNƎ:
CƎƧVNƎ : ꟻVDꟻVCIꟻV : AƧAMAP : ƎDƎbLAMAP
AƧƎbƎꟻƎƧ : KADNVƧ : IƧƎbƎLƎƧ : Ǝꟻ · CƎMꟻƎƧVNꟻDƎƧ
ƧVꟻƎƧ : ƧANƎƧ : ꟻƎDꟻƎNꟻV : ꟻƎDƧNIMV : APꟻƎLꟻV
ƧꟻAꟻIꟻAꟻV : CƎƧKLƎƧ : ƧNAꟻƎƧ : AƧNAꟻƎƧ : ƧƎCAKNƎ
ƎDƎbLVMA : ꟻƎDƧNIMV : ꟻVƎMVNƎ : ꟻVꟻPIKƎ : CƎƧVNƎ
ꟻVƎMVNƎƧ : ꟻVꟻPIKƎƧ : KLACLƎƧ : ꟻƎDƧNIΘMV
ꟻVƎMVNƎ : ꟻVꟻPIKƎƧ : Ǝꟻ : CƎƧVNƎ : ꟻVƎMVNƎƧ
ꟻVꟻPIKƎƧ : ꟻVƧꟻIN : ƎDƎbLV : INVK : ƎDƎbLV : VMꟻV
ꟻVꟻDƎƧꟻƎ : ƎDVƧ : INVK : CƎƧꟻIbIA : MƎ8A : ꟻVDꟻVꟻIꟻƎ
ƧKALbƎꟻA : KVNIKAꟻ : AꟻƎΘꟻDƎ : ƎƧV8 : ꟻƎƧꟻDV · ƧƎƧƎ
AƧA : AƧAMA : ꟻVDꟻVCIꟻV . ƧƎCAKNƎ : ƧVKAꟻV
INVMƎK : CƎƧCƎbA : ꟻƎDƧVNꟻDV : ƧVꟻV : ƎDƎbLƎ : ΘVLƎ
ƧƎCAKNƎ : ƧKALbƎꟻA : KVNIKLꟻ : ꟻVDꟻVCIꟻV : INVNꟻƎK
CƎƧꟻIbIA : ꟻƎDƧVNꟻDV : ꟻVDƧƎ : ƧVꟻƎD : ƎDƎbLƎ : ƧƎCAKNƎ
ƧKALbƎꟻA : KVNIKAꟻ : ꟻVDꟻVCIΘV : INVMƎK : ꟻƎΘꟻƎPIM
ƎꟻV : CƎꟻꟻV : ƎPƎK : ꟻƎDƧVNꟻDƎ : ANꟻƎNꟻV : INVMƎK
AbLAꟻA8 : CAƧVƧ : V8ƎƧꟻNƎ : ƧƎCAKNƎ8 : ꟻVDꟻVCIꟻV
INVMK : ꟻDVꟻVPƎ : KƎ8V : ƧƎCAKNƎ : ꟻƎDƧNIΘMV
ꟻVƎMVNƎ : ꟻVꟻPIbƎ : INVMƎK : KLƎꟻDA : CƎƧKLƎƧ:
CV8ƎꟻƎƧ : ƧƎCAKNIƧ : ꟻƎDƧIΘMV : CƎƧVNƎ
ꟻVƎMVNƎƧ : ꟻVꟻPbƎƧ : INVMƎK : ƧCƎꟻIƧ : ΘƎDI:
ƎꟻADIA8 : ANꟻƎNꟻV : INVMƎK : ƎDVƧ : ꟻAbƎꟻ:
ꟻƎDꟻV : INVMƎK : KVMALꟻV : APKANI
KANƎꟻV : KVMAꟻƎƧ : ꟻƎDƧNIΘMV : ƎƧVKV
ƎƧVNV : VPƎꟻV : ꟻAꟻIƧꟻƎNV : ΘA8ƎꟻV : ꟻVNƎ
8DƎΘꟻV : ΘA8ƎꟻV : Aꟻ : IꟻƎK . 8AKVƧꟻ : ꟻVDꟻIꟻV
8VꟻV : ΘVNꟻAK : ꟻIPI : ꟻDVꟻƎΘAƧꟻ : ƎPƎK
VDƎƧ : ꟻVNƎƧ : NƎIPΘA8AƧ

TABULA II.

ESUNU : FUIA : HERTER : SUME :
USTITE : SESTENTASIARU :
URNASIARU : HUNTAK : VUKE : PRUMU : PEHATU :
INUK : UHTURU : URTESVUNTIS :
FRATER : USTENTUTA : PUŘE :
FRATRU : MERSUS : FUST :
KUMNAKLE : INUK : UHTUR : VAPEŘE :
KUMNAKLE : SISTU : SAKRE : UVEM : UHTUR
TEITU : PUNTES : TERKANTUR : INUMEK : SAKRE
UVEM : URTAS : PUNTES : FRATRUM : UPETUTA :
INUMEK : VIA : MERSUVA : ARVAMEN : ETUTA :
ERAK : PIR : PERSKLU : UŘETU : SAKRE : UVEM :
KLETRA : FERTUTA : AITUTA : ARVEN : KLETRAM :
AMPARITU : ERUK : ESUNU : FUTU : KLETRE : TUPLAK :
PRUMUM : ANTENTU : INUK : ÇIHÇEŘA : ENTENTU :
INUK : KAZI : FERIME : ANTENTU : ISUNT : FEŘHETRU :
ANTENTU : ISUNT : SU·FEŘAKLU : ANTENTU : SEPLES
AHESNES : TRIS : KAZI : ASTINTU : FEŘHETRU : ETRES : TRIS
AHESNES : ASTINTU : SUFEŘAKLU : TUVES : AHESNES
ANSTINTU : INENEK : VUKUMEN : ESUNUMEN : ETU : AP
VUKU : KUKEHES : IEPI : PERSKLUMAŘ : KAPITU : VUKE : PIR
ASE : ANTENTU : SAKRE : SEVAKNE : UPETU : IUVEPATRE
PRUMU : AMPENTU : TESTRU : SESE : ASA : FRATRUSPER :
ATIIEŘIES : AHTISPER : EIKVASATIS : TUTAPE : IIUVINA
TREFIPER : IIUVINA : TIÇLU : SEVAKNI : TEITU :
INUMEK : UVEM : SEVAKNI : UPETU : PUEMUNE :
PUPŘIKE : APENTU : TIÇLU : SEVAKNI : NARATU
IUKA : MERSUVA : UVIKUM : HABETU : FRATRUSPE
ATIIEŘIE : AHTISPER : EIKVASATIS : TUTAPER
IIUVINA : TREFIPER : IIUVINA : SAKRE :
VATRA : FERINE : FEITU : ERUKU : ARVIA : FEITU : UVEM
PEŘAEM : PELSANU : FEITU : EREREK : TUVA : TEFRA
SPANTIMAŘ : PRUSEKATU : EŘEK : PEŘUME : PURTUVITU
STRUÇLA : AŘVEITU : INUMEK : ETRAMA : SPANTI : TUVATEFRA
PRUSEKATU : EŘEK : EREÇLUMA : PUEMUNE : PUPŘIKE

TABULA III.

ESVK : 8DAYED: AYIIEPIVD:
EIYIYES : 1LENASIED: VDNASIED : VOYDEYIE
Y. Y. KASYDVbIIE : AP8EDYVD : 1ISI : 1VΛ1E:
8VSY : EIKCASESE : AYIIEPIED : EDE : DI : ESVNE:
KVDAIA : 1DEΘA8IA : 1IPE : VDNKV : DI : ESVNA:
SI : ΘEDYE : EY : 1VDE : ESVNE : SIS : SAKDEV:
1EDAKNEV : V1EYV : DECESYV : 1VPE : YEPYE:
EDV : EΛANYVD : ΘEDYE : EY : 1IΘAKLV : 1VNE:
YDI8PIbV : 8VIESY : AKDVYV : DECESYV:
EΛANYV : ΘEDYE : AP8EDYVD : 1ISI : 1VΛ1E:
8VSY : EDEK : ESVNESKV : CE1VDVS : 8ELSCA:
AP1VYDAYI : 8DAYDV : AYIIEPIV : 1DEΘV8IA:
EY : NVP1ENED : 1DECED : 1VSYI : KASYDVCV8:
8DAYED : AYIIEPIVD : ESV : EIYIYES : 1LENASIED:
VDNASIED : VOYPEYIE : K. Y. KLVCIIED : KVΛNAΘ
KLE : AYIIEPIE : VKDE : EIKCASESE : AYIIEPIED:
A1E : A1ELVSY : ΛVNEKLV : ΘA8IA : NVΛED:
1DECED : 1VSYI : KASYDVCV8 : EY : A1E : 1VDYIYV:
8VSP : ΛVNEKLV : ΘA8IA : NVΛED : YV1LED:
1VSYI : KASYDVCV : EY : A1E : SV8DA : S1A8V : 8VSA
ΛVNEKLV : ΘA8IA : NVΛED : YDI1LED : 1VSYI:
KASYDVCV : EY : A1E : 8DAYED : bEDSNAYVD : 8VDENAP.
ΘCELKLV : 8EIA : 8DAYDEKS : VYE : KCESYVD:
SCE : DEΘYE : YVDAYV : SI : SCE : ΛESYDV : KADV:
8DAYDV : AYIIEPIV : 1VDE : VLV : 8ENVDENY:
1DVSIKVDENY : DEΘYE : KVDAYV : EDV : EPEK:
1DV8E : SI : SCE : ΛESYDV : KADV : 8DAYDV : AYIIEP
IV : 1VDE : VLV : 8ENVDENY : 1DVSIKVDENY:
YVDAYV : DEΘYE : NEI1 : EDV : ENVK : 8DAYDV

O Q

O

:ƧꓘƎᗡYAᗡ8 : AIƎ8 ƎΘƆƎ⅃ꓘ⅃V:

:AꟼVΛ : AꟼИA⅂ :ᗡVꟼƧƎƆꓘ : ƎꟼV

:VᗡꟼAᗡ8 : AꟼVΛ : AꟼИA⅂ : IƧ : ƎᗡVꟼᗡƎ8ꟼA

:V⅃V : ƎᗡV⅂ : VᗡAꓘ : VᗡꟼƧƎΛ : VIꟼƎIIꟼA

ƎᗡVꓘᗡV⅂Ǝ⅂ : VᗡƎ : ƎᗡVꟼᗡƎ8ꟼA : ꟼИƎᗡVИƎ8

ƎᗡVꟼᗡƎ8ꟼA : VꟼVΛ : VꟼИAꟼƎ : I8IᗡƎΘ : ꟼИ

:IƧ

CLAVERNIVR . DIRSAS . HERTI . FRATRVS . ATIERSIR . ΓOSTI . ACNV

FARER . OΓETER . Γ. IIII. AGRE . TLATIE . ΓIQVIER . MARTIER . ET . SESNA

HOMONVS . DVIR . ΓVRI . FAR . EISCVRENT . OTE . A . VI. CLAVERNI

DIRSANS . HERTI . FRAT■ER [a] . ATIERSIVR . SEHMENIER . DEQVRIER

ΓELMNER . SORSER . ΓOSTI . ACNV . VEF. X. CABRINER . VEF. V. ΓRETA

TOCO . ΓOSTRA . FAHE . ET . SESNA . OTE . A . VI. CASILOS . DIRSA . HERTI . FRATRVS

ATIERSIR . ΓOSTI . ACNV . FARER . OΓETER . Γ. VI. AGRE . CASILER . ΓIQVIER

E
MATIER . ET . SESNA . HOMONVS . DVIR . ΓVRI . FAR . EISCVRENT . OTE . A . VI

CASILAT . E . DIRSANS . HERTI . FRATEER . ATIERSIVR . SEHMENIER . DEQVRIER

ΓELMNER . SORSER . ΓOSTI . ACNV . VEF. XV. CABRINER . VEF . V■S [a] . ET

SESNA . OTE . A . VI

[a] Duobus in locis videtur deleta litera ad corrigendam ſcripturam.

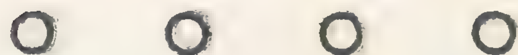
TABULA IV.

[a] Tribus in locis videtur deleta litera ad corrigendam scripturam.

TABULA V.

SEME : NIES : +EKVDIES ; SIM : KAPDVM ! VPE+V ! +EKCIAS:
8AMEPIAS : PVMPEPIAS : XII : A+IIEPIA+E : E+DE : A+IIEPIA+E:
KLACEDNIIE : E+DE : KLACEDNIIE : KVDEIA+E : E+DEKVDEIA+E
SA+ANES : E+DESA+ANE : PEIEPIA+E : E+DEP : EIEPIA+E ; +ALENA+E
E+DE+ALENA+E : MVSEIA+E ; E+DEMVSEIA+E : IVIESKANE:
E+DEIVIESKANES : KASELA+E : E+DEKASELA+E ; +EDEIEKASELA+E:
PEDAZHANIE : +EI+VAPMVNE : IVCE : PA+DE : 8E+V : SI ; PEDA:
KNE : SECAKNE : VPE+VE : CEIE+V : SECAKNE : HADA+V : ADCIV:
VS+E+V : EVNADA+V : PV+E : 8Ab8E+E : SECAKNE : ⊗EDI : PVNI:
⊗EDICINV8E+V : CAPV+V : SAbI : AMPE+V : KAPDV : PEDA : KNE : SECA
KNE : VPE+V : ECIE+V : HADA+V : bICE : AMPE+V : 8ESHEDE : PVD+V
E+V : I8E : 8ED+V : +A8LE : EPID8ED : +V : KAPDES : PDVSbEDV:
I8EAPCEI+V : PEDSV+DV : CAPV+IS : ME8A : EIS+IDA : 8E+A8E+V:
SCISECE : 8ED+V : PVNE : E+DE : SCI : SE : CE : CINV8ED+V : +EDPIE;
SCISECE : V+VD8ED+V : PISVNIDV8ED+V : CEPESV+DA : 8ED+V:
MAN+DAKLV : 8ED+V : PVNE : 8ED+V : PVNE : 8ESNA8E : 8ENVS:
KA8DVPVD+V : CE+V : CAPV+V : SAbI : IVCEPA+DE : PDEPESNIMV:
CEPESV+DA : PESNIMV : CESKLESPESNIMV : A+DE : PVPA+V:
APPELT+V : S+A+I+A+V : CESKLV : PVS+DV : PESTV : PANV:
PESNI : MV : PVNI : PESNIMV : CINV : PESNIMV : VNEPESNI
MV : ENVEDVS+E+V : CI+LV : EV8DV : PVHE⊗EDIES:
8AbV : EDV⊗V : +IbLV : SES+V : IVCEPA+DE : PVNESES+E:
VD8E+A : MAHVCE : ⊗A8E+V : ES+V : IVKV : ⊗A8E+V:
IVPA+ED : SAbE : +E8E : ES+VCI+V : EV8DV : SES+V:
PVD+I8LE : +DI : IVPED+I+V : +DIIVPED : EV8DV : HADA+V:
8EIV : IVCEPA+DE : CVbIIAPED : HA+INE : 8DA+DVA+IIEPIV:
PVNE : ANPENES : KDIKA+DV : +ES+DE : EV+E : ⊗A8E+V : APEPAL
VS : ME8E : A+EN+V : APEPVD+VCIES : +ES+DE : EV+E⊗A8E+V
KDIKA+DV : ADCIV : VS+E+V : PVHI8E+V:

T A B U L A V I.

PRE . VERIR . TESENOCIR . BVF . TRIF . FETVMARTE . CRABOVEI . OCRIPER . FISIVTOTAPER . IIOVINA . ARVIO . FETV . VATVO . FERINE . FETVPONI
FETV . TASES . PERSNIMV . PROSESETIR . FARSIO . FICLA . ARSVEITV . SVRVR . NARATV . PVSE . PRE . VERIR . TREBLANIR
POST . VERIR . TESENOCIR . SIF . FI . LIV . TRIF . FETVFISO . SANSIE . OCRIFER . FISIV . TOTAPER . IIOVINA . PONI . FEITV . PERSAE . FETV . ARVIO . FETV
SVRVR . NARATV . PVSI . PRE . VERIR . TREBLANIR . TASES . PERSNIMV . MANDRACLO . DIFVE . DESTR EHABITV . PROSESETIR . FICLA
STRVSLA . ARSVEITV . APE . SOPO . POSTRO . PEPERSCVST . V . ESTISIAEFMEFASPEFA . SCALSIE . CONEGOS . FETV . FISOVI . SANSI
OCRIPER . FISIV . TOTAPER . IOVINA . ESO . PERSNIMV . VESTISIA . VESTIS . TIO . SVBOCAV . SVBOCOFISOVISANSI . OCRIPER . FISIV
TOTAPER . IIOVINA . ERER . NOMNEPER . ERAR . NOMNEPER . FONS . SIR . PACER . SIR . OCRE . FISI . TOTE . IIOVINE . ERER . NOMNE
ERAR . NOMNE . ARSIE . TIOM . SVBOCAV . SVBOCO . FISOVI . SANSI . ASIER . FRITE . TIOM . SVBOCAV . SVBOCOFISOVI . SANSI . SVRONT
PONI . PESNIMV . MEFASPEFA . ESO . PERSNIMV . FISOVIE . SANSIE . TIOM . ESA . MEFA . SPEFA . FISOVINA . OCRIPER . FISIVTOTAPER . IIOVINA
ERER . NOMNEPER . ERAR . NOMNEPER . FISOVIE . SANSIE . DITV . OCREFISI . TOTE . I OVINE . OCRER . FISIE . TOTAR . IOVINAR . DVPVRSVS
PETVRPVRSVS . FATOFITO . PERNE . POSTNE . SEPSESARSITE . VOV . SEAVIE . ESONE . FVTV . FONS . PACER . PASE . TVA . OCRE . FISI . TOTE . IIOVINE
ERER . NOMNE . ERAR . NOMNE . FISOVIE . SANSIE . SALVO . SERITV . OCREM . FISI . TOTAM . IOVINAM . FISOVIE . SANSIE . SALVOSERITV
OCRER . FISI . ER . TOTAR . IOVINARNOME . NERF . ARSMO . VIRO . PECVVO . CASTRVO . FRIF . SALVA . SERITV . FVTV . FONS . PACER . PASE
TVA . OCRE . FISI . TOTE . IIOVINE . ERER . NOMNE . ERAR . NOMNE . FISOVIE . SANSIE . TIOM . ESA . MEFA . SPEFA . FISOVINA . OCRIPER . FISIV
PER
TOTAPER . IIOVINA . ERERNOMNE . ERAR . NOMNEPER . FISOVIE . SANSIE . TIOM . SVBOCAV . FISOVIE . ERITE . TIOM . SVBOCAV . PESCLV
SEMV . VESTICATV . ATRIPVRSATV . APE . EAM . PVR . DINSVSFPROSESETO . ERVS . DITV . ENO . SCALSETO . VESTISIAR . ERVS . CONECOS
PIRSTV . ENOMEFA . VESTISIASOPA . PVROME . EFVRFATV . SVBRASPAHMV . ENO . SERSE . COMOLTV . COMATIR . PERSNIHIMV
CAPIF . PVRDITA . DVPLA . AITV . SACRA . DVPLA . AITV
PRE . VERIR . VEHIER . BVFTRIF . CALERSVFETV VOFIONE . GRABOVIE . OCRIPER . FISIV . TOTAPER . IIOVINA . VATVOFERINE . FETV . HERIEVINV
HERIE . PONI . FETV . ARVIO . FETV . TASES . PERSNIMV . PROSESETER . MEFA . SPEFA . FICLA . ARSVEITV . SVRONTNARATV . PVSI . PREVERIR
TREBLANIR
POST . VERIR . VEHIER . HABINA . TRIF . FETV . TEFREI . IOVI . OCRIPER . FISIV . TOTAPER . IIOVINA . SERSE . FETV . PELSANA . FETV . ARVIO . FEITV . PONI
FETV . TASIS . PESNIMV . PROSESETIR . STR . VSLA . FICLA . ARVEITV . SVRONT . NARATV . PVSE . VERISCO . TREBLANIR . APE . HABINA . PVR DINSVS
ERONT . POI . HABINA . PVR DINSVST . DESTRVCO . PERSI . VESTISIA . ET . PESONDRO . SORSOM . FETV . CAPIRSE . PERSO . OSATV . EAM . MANI
NERTRV . TENITV . ARNIPO . VESTISIA . VESTICOS . CAPIRSO . SVBOTV . ISEC . PER STICO . ERVS . DITV . ESOC . PERSNIMV . VESTIS . TIOM
SVBOCAV . SVBOCO . TEFRO . IOVIOCRIPER . FISIV . TOTAPER . IIOVINA . ERER . NOMNEPER . ERAR . NOMNEPER . FONSIR . PACER . SI . OCREF . ISITOTE
IOVINE . ERER . NOMNE . ERAR . NOMNE . ARSIE . TIOM . SVBOCAV . SVBOCO . TEFROIOVIARSIER . FRITETIOM . SVB . OCAVSVBOCO . TEFRO . IOVI . TEPRE
IOVIE . TIOMESV . SORSVPERSONTRV . TEFRALI . PIHACLV . OCRIPER . FISIV . TOTAPER . IIOVINA . ERER . NOMNEPER . ERAR . NOMNEPER TEFRE
IOVIE . ORER . OSE . PERSE OCRE . FISIE . PIR . ORTO . EST . TOTE . IIOVINE . ARSMOR . DERSECOR . SVBATOR . SENT . PVSI . NEIP . HERITV . TEFREIOVIE
T
PERSETOVER . PESCLER . VASETOMESFPESETOMEST . PERETOMEST . FROSETOMES . DAETOMEST . TOVER . PESCLER . VIRSETO . AVIRSETO . VAS . EST
TEFRE . IOVIE . PERSE . MERS . ESTESV SORSV . PERSONDRV . PIHACLV . PIHAFI . TEFRE . IOVIE . PIHATV . OCRE . FISI . TOTA . IIOVINA . TEFRE . IOVIE . PIHATV
OCRER . FISIER . TOTAR . IIOVINAR . NOME . NERF . ARSMO . VIRO . PECVVO . CASTRVO . FRI . PIHATVFVTV . FONS . PACER . PASE . TVA . OCRE . FISI TOTE
IIOVINE . ERER . NOMNE . ERAR . MOMNE . TEFRE . IOVIE . SALVO . SERIT . VOCRE . FISI . TOTAM . IIOVINAM . TEFRE . IOVIESALVOM . SERITV . OCRERFISIER
TOTAR . IOVINAR . NOME . NERF . ARSMO . VIRO . PECVVOCASTRVOFRI . SALVA . SERITV . FVTV . FONSI . ACER . PASE . TVAOCREFISI . TOTE . IIOVINE . ERER
NOMNE . ERAR . NOMNE . TEFRE . IIOVIE . TIOM . ESV . SORSV . PERSONDRV . TEFRALI . PIHACLV . OCRIPER . FISIV . TOTAPER . IIOVINA . ERER . NOMNEPER ERAR
NOMNEPER . TEFRE . IOVIE . TIOM . SVBOCAV . PERSCLV . SEHEMV . ATROPVSATV
PESONDRO . STAFLAR . E . NERTRVCO . PERSI . FETV . SVRONT . CAPIRSE . PERSO . OSATV . SVROR . PERSNIMV . PVSESORSV . APEPESONDRO . PVRDINSVS
PROSESETO . ERVS . DIRSTV ENOM . VESTISIAR SORSALIR . DESTRVCO . PERSI . PERSOME . ERVS . DIRSTVPVE . SORSO . PVRDINSVS . ENOM
VESTISIAM . STAFLAREM . NERTRVCO . PERSI . SVRVRONTERVS DIRSTV . ENOM . PESONDRO . SORSALEM . PERSOME . PVE . PERSNIS . FVSTIEE
ENDENDVPELSATV . ENOM . PESONDRO . STAFLARE . PERSOME . PVE . PESNIS . FVS . IFE . ENDENDV . PELSATV . ENOM . VASO . PORSE . PESONDRISCO . HABVS
SERSE . SVBRA . SPAHATVANDERVOMV . SERSITV . ARNI PO . COMATIR . PESNIS . FVSTSERSE PISHER . COMOLTV SER SE . COMATIR . PERSNIMV
PVRDITO . FVST
VOCVCOM . IOVIV . PONNE . OVI . FVRFANT . VITLV . TORV . TRIF . FETV . MARTE . HORSEFETV . POPLVPER . TOTAR . IIOVINAR . TOTAPER . IIOVINA . VATVO FERINE
FETV . PONI . FETV . ARVIO . FETV . TASES . PERSNIMV . PROSES ETIR . FASIO . FICLA . ARSVEITV . SVRONT . NARATV . PVSE . VERISCO . TREBLANIR
VOCVCOM . COREDIER VITLV . TORV . TRIF . FETV . HONDE . SERFI . FETV . POPVPLER . TOTAR . IIOVINAR . TOTAPER . IIOVINAR . VATVE . FERINE . FETVARVIO
FETVHERI . VINV . HERI . PONI . FETV . TASES . PERSNIMV . PROSESETIR . TESEDI . FICLMRSVEITV . SVRONI . NARATV . PVSE . VERISCO . TREBLANIR . ENOOCAR
PIHOS . FVST . SVEPO . ESOME . ESONO . ANDER . VACOSE . VASETOME . FVST . AVIF . ASERIATVVEROFE . TREBLANOCOVERTV . RESTE . ESONO . FEITV
PONE . POPLO . AFERO . HERIES . AVIF . ASERIATO . ETV . SVRVRO . STIPLATV . PVSI . OCRER . PIHANER . SVRVRONT . COMBIFIATV . ERIRONT . TVDERVSAVIF
SERITV . APE . ANGLA . COMBIFIANSIVST . PERCA . ARSMATIAM . ANOVIHIMV . CRINCATROHATV . DESTRAMESCAPLA . ANOVIHIMV . PIR . ENDENDVPONE
ESONOMF . FERAR . PVFEPIR . ENTELVST . ERE . FERTV . POEPERCA . ARSMATIAM . HABIEST . ERIHONT . ASO . DESTRE . ONSE . FERTV . ERVCOM . PRINVATVRDVR
ETVTO PERCA . PONISIA . TER . HABIT VTO . ENNOM . STIPLATV . PARFADESVA . SESO . TOTE . IIOVINE . SVRVRONT . COMBIFIATV . VAPEFE . AVIECIV . NEIP
AMBOLTV . PREPA . DESVA . COMBIFIANSI . APE . DESVA COMBIFIANSIVST . VIA . AVIECLA . ESONOMEITVTO . COMPERACRIS . SACRIS . APEACESONIAME
HEBETAFE . BENVST . ENOM . TERMNVCO . STAHITVTO . POI . PERCAM . ARSMATIA . HABIEST . ETVRSTAHMV ESO . ETVRSTAHMV . PISEST . TOTAR
TARSINATER . TRIFOR . TARSINATER . TVSCERNAHARCER . IABVSCER . NOMNER . FETV . EHESV . POPLV . NOSVE . IER . EHE . ESV . POPLVSOPIR . HABE
F SME . POPLE . PORTATV . VLO . PVE . MERSEST . FETV . VRV . PIRSE MERSEST . TRIOPER . EHETVR STAHAMV . IFONT . TERMNVCO . COM . PRINVATIR
STAHITV . ENO . DEITV . ARIMAHAMO . CATFRAHAMO . IOVINVR . ENOCOM . PRINVATIR . PERAERIS . SACRIS . AMBRETVTOAPE . AMBREFVRENT
TERNOME . BENVRENT . TERMNVCO . COM . PRINVATIR ESO . PERSNIMVMO . TASETVR . SERFE . MARTIE . PRESTOTA . SERFIA . SERFER
MARTIER . TVRSA . SERFIA . SERFER . MARTIER . TOTAM . TARSINATEMTRIFO . TARSINATEM . TVSCOM . NAHARCOM . IABVSCOM . NOME
TOTAR . TAR SINAT . ER . TRIFOR . TARSINATER . TVSCER . NAHARCER . IABVSCER . NOMNER . NERF . SIHITN . ANSIHITV . IOVIEHOSTATV
ANHOSTATV . TVR SITV . TREMIT . VHONDV . HOLTV . NINCTV . NEPITV . SONITV . SAVITV . PREPLOTATV . PREVILATV
SERFIA
SERFE . MARTIEPRESTOTA . SERFER . MARTIER . TVRSA . SERFIA . SERFER . MARTIER . FVTVTO . FONER . PACRER . PASE . VESTRA . POPLETOTAR . IIOVINAR
TOTE . IIOVINE ERO . NERVS . SIHITIR . ANSIHITIR . IOVIES . HOSTATIR . ANOSTATIR . ERO . NOMNE . ERAR . NOMNE . APE . ESTE . DERSICVRENT . ENO
DEITV . ETATO . IIOVINVR . PORSE . PER CA . ARSMATIAHABIEST . A PEESTE . DERSICVST . DVTI . AMBRETVTO . EVRONT . APE . TERMNOME
COVORTVSO . SVRVRONT . PESNIMVMO . SVRVRONT . DEITV . ETAIANSDEITV . ENOM . TERTIM . AMBRETVTO . APE . TERMNOME . BENVSO
SVRVRONT . PES NIMVMO . SVRVRONT . DEITV . ETAIAS . ENO . PRINVATVR . SIMO . ETVTOERAFONT . VIA . PORA BENVSO

O O O O

ESTE . PERSCLO . AVEIS . ASERIATER . ENETV . PARFA . CVRNASE . DERSVA . PEIQV . PEICA . MERSTV . POEI . ANGLA . ASERIATO
EESTESO . TREMNV . SERSE . ARSFERT . VRE . EHVELTV . STIPL . OASERIAIA . PARFA . DERSVA . CVRNACO . DERSVA
DEICO . MERSTO . PEICA . MERST . A . MERSTA . AVVEI . MERST . A . ANGLA . ESONA . ARFERTVR . ESOANSTIPLATV
EF . ASERIO . PARFA . DERSVA . CVRNACO . DERSVA . PEICO . MERSTO . PEICA . MERSTA . MERSTA . AVEIF . MERSTAF
ANGLAF . ESONA . MEHE . TOTE . IIOVEINEESMEI . STAHMEI . STAHMEITEI . SERSI . PIRSI . SESVSTPOIANGLA
ASERIATO . EST . ERSE . NEIP . MVGATV . NEP . ARSIR . ANDERSISTV . NERSA . COVRTVST . PORSI . ANGLA . ANSERIATO
IVST . SVE . MVIETO . FVST . OTE . PISI . ARSIR . ANDERSESVSPDISLERALINSVST

VERFALE . PVFE . ARSFERTVR . TREBEIT . OCRER . PEIHANER . ERSE . STAHMITO ESO TVDERATO ESTANGLVTO
HONDOMV . PORSEI . NESIMEI . ASA . DEVEIA . EST . ANGL . OME . SOMO . PORSEI . NESIMEI . VAPER SVS . AVIEHCLEIR
EST . EINEANGLVTOSOMO . VAPEFEAVIEHCLV . TODCOMETVDER . ANGLVTO . HONDOMV . ASAME . DEVEIATODCOME
TVDER . EINE . TODCEIR . TVDERVS . SEIPODRVHPEI . SERITV

TVDEROR . TOTCOR . VAPERSVS TOAVIECLIR . EBETRAFE . OOSERCLOME . PRESOLIAFE . NVRPIER . VASIRSLOME
SMVRSIME . TETTOME . MILETINAR . TERTIAME . PRACOPRACATARVM VAPERSVSTO . AVIECLIR . CARSOME
VESTISIER . RANDEME . RVFRER . TETTOME . NONIAR . TETTOMESALIER . CARSOME . HOIER . PERTOME . PADELLAR
HONDRA . ESTO . TVDERO . PORSEI . SVBRA . SCREHITOR SENT . PARFA . DERSVA . CVRNACO . DERSVA . SERITV . SVBRA . ESTO
TVDERO . PEICO . MERSTO . PEICA . MERSTA . SERITV . SVE . ANCLAR . PROCANVRENT . ESO . TREMNV . SERSE
COMBIFIATV . ARSFERTVRO . NOMNE . CARSITV . PARFA . DERSVA . CVRNACO . DERSVA . PEICO . MERSTO . PEICA . MEERSTA
MERSTA . AVEIF . MERSTA . ANCLA . EESONA . TEFE . TOTE . IIOVINE . ESMEI . STAHMEI . STAHMITEI . ESISCO . ESONEIR . SEVEIR
POPLER . ANFERENER . ET . OCRER . PIHANER . PERCA . ARSMATIA . HABITV . VASOR . VERISCO . TREBLANIR . PORSI . OCRER
PEHANER . PACA . OSTENSENDI . EO . ISO . OSTENDV . PVSI . PIR . PVRETO . CEHEFI . DIASVRVR . VERISCO . TESONOCIR . SVRVR
VERISCO . VEHIEIR

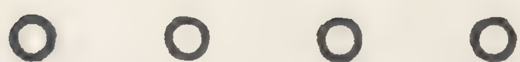
PRE . VEREIR . TREBLANEIR . IVVE . GARBOVEI . BVF . TREIF . FETV . ESO . NARATV . VESTEIS . TEIO . SVBOCAV . SVBOCO
DEIGRABOVI . OCRIPER . FISIV . TOTAPER . IIOVINA . ERER . NOMNEPER . ERAR . NOMNEPER . FOSSEI . PACERSEI . OCRE . FISEI
TOTE . IIOVINE . ERER . NOMNE . ERAR . NOMNE . ARSIE . TIO . SVBOCAV . SVBOCO . DEI . GRABOVE . ARSIER . FRITE . TIO . SVBOCAV
SVBOCO . DEI . GRABOVE . DI . GRABOVIE . TIO . ESVBVE . PERACREIPIHACLVO . CREPER . FISIV . TOTAPER . IOVINA . IRER . NOMNEPER
ERAR . NOMNEPER . DEI . GRABOVIE . ORER . OSE . PERSEI . OCREFISIE . PIR . ORTO . EST . TOTEME . IOVINE . ARSMOR . DERSECOR
SVBATOR . SENT . PVSEI . NEIP . ERITV . DEI . CRABOVIE . PERSEI . TVER . PERSCLER . VASETO . EST . PESETOMEST . PERETOMEST
FROSETOMEST . DAETOMEST . TVER . PERSCLER . VIRSETO . AVIRSETO . VAS . EST . DI . GRABO . VIE . PERSEI . MERSEI . ESV . BVE
PERACREI . PIHACLV . PIHAFEI . DI . GRABOVIE . PIHATV . OCRE . FISIEI . PIHATV . TOTA . IOVINA . DI . GRABOVIE . PIHATV . OCRER
FISIER . TOTAR . IOVINAR . NOME . NERF . ARSMO . VEIROPEQVO . CASTRVO . FRI . PIHATV . FVTV . FOS . PACER . PASE . TVA . OCREFISI
TOTE . IIOVINE . ERIR . NOMNE . ERAR . NOMNE . DI . GRABOVIE . SALVO . SERITV . OCRE . FISI . SALVA . CERITV . TOTA . IIOVINA . DI
GRABOVIE . SALVO . SERITV . OCRER . FISIER . TOTAR . IIOVINAR . NOME . NERF . ARSMO . VEIRO . PEQVO . CASTRVO . ERI . SALVA
SERITV . FVTV . FOS . PACER . PASE . TVA . OCRE . FISI . TOTE . IOVINE . ERER . NOMNE . ERAR . NOMNE . DI . GRABOVIE . TIOESV . BVE
PERACRI . PIHACLV . OCREPER . FISIV . TOTAPER . IIOVINA . ERER . NOMNEPER . ERAR . NOMNEPER . DI . GRABOVIE . TIOSVBOCAV

DI . GRABOVIE . TIOESV . BVE . PERACRI . PIHACLVETVR . OCREPER . FISIV . TOTAPER . IOVINA . ERER . NOMNEPER . ERAR . NOMNEPER . DI
CRABOVIE . ORER . OSE . PERSEI . OCRE . FISIE . PIR . ORTOEST . TOTE . IOVINE . ARSMOR . DERSECOR . SVBATOR . SENT . PVSEI . NEIP
HEREITV . DI . CRABOVIE . PERSI . TVER . PERSCLER . VASETOM . EST . PESETOMEST . PERETOMEST . FROSETOMEST . DAETOMEST . TVER
PERSCLER . VIRSETO . AVIRSETO . VAS . EST . DI GRABOVIE . PERSI . MERSI . ESV . BVE . PERACRI . PIHACLV . ETRV . PIHAFI . DI . GRABOVIE
PIHATV . OCRE . FISI . PIHATV . TOTA . IOVINA . DI . GRABOVIE . PIHATV . OCRER . FISIER . TOTAR . IIOVINAR . NOME . NERF . ARSMO . VEIRO
PEQVOC . ASTRVO . FR . I . PIHATV . FVTV . FOS . PACER . PASETVA . OCRE . FISIE . TOTE . IIOVINE . ERER . NOMNE . ERAR . NOMNE . DI
GRABOVIE . SALVO . SERITV . OCREFISIM . SALVA . SERITV . TOTAM . IIOVINA . DI . GRABOVIE . SALVVOM . SERITV . OCRER . FISIER . TOTAR
IIOVINAR . NOME . NERF . ARSMO . VIRO . PEQVO . CASTRVOFRIF . SALVVA . SERITV . FVTV . FONS . PACER . PASE . TVVA . OCRE . FISI . TOTE
IIOVINE . ERER . NOMNE . ERAR . NOMNE . DI . GRABOVIE . TIOMESSVBVE . PERACRI . PIHACLV . ETRV . OCRIPER . FISSIV . TOTAPER . IOVINA . ERER
NOMNEPER . ERAR . NOMNEPER . DI . GRABOVIE . TIOM . SVBOCAV

DI . GRABOVIE . TIOMESVBVE . PERARCI . PIHACLV . T . ERTIV . OCRIPER . FISIV . TOTAPER . IIOVINA . ERER . NOMNEPER . ERAR . NOMNEPER . DI
GRABOVIEORER . OSE . PIRSEOCREM . FISIEMPIR . ORTOM . EST . TOTEME . IOVINEM . ARSMOR . DERSECOR . SVBATORSENT . PVSI . NEIP
HERITV . DI GRABOVIE . PERSETVER . PESCLER . VASETOMEST . PESETOM . EST . PERETOM . EST . FROSETOM . EST . DAETOM . EST . TVFR
PESCLER . VIRSETO . AVIRSETO . VASEST . DI . GRABOVIE . PIRSI . MERSI . ESV . BVE . PERACRI . PIHACLVTERTIV . PIHAFI . DI . GRABOVIE
PIHATV . OCREM . FISIM . PIHATV . TOTAM . IIOVINAM . DI . GRABOVIE . PIHATV . OCRER . FISIER . TOTAR . IIOVINAR . NOME . NERFASMO
VIRO . PEQ . VO . CASTRVO . FRI . PIHATV . FVTV . FONS . PACER . PASE . TVA . OCRE . FISITOTE . IIOVINE . ERER . NOMNE . ERAR . NOMNE . DI
GRABOVIE . SALVO . SERITV . OCREM . FISIM . SALVAM . SERITV . TOTAM . IIOVINAM . DI . GRABOVIE . SALVOM . SERITV . OCRER . FISIER
TOTAR . IIOVINAR . NOME . NERF . ARSMO . VIRO . PEQ . VO . CASTRVO . FRIF . SALVA . SERITV . FVTV . FONS . PACER . PASE . TVA . OCREFISI
TOTE . IIOVINE . ERER . NOMNE . ERAR . NOMNE . DI . GRABOVIE . TIOM . ESV . BVE . PERACRI . PIHACLV . TERTIV . OCRIPER . FISIV . TOTAPER
IIOVINA . ERER . NOMNEPER . ERAR . NOMNEPER . DI . GRABOVIE . TIO . COMOHOTA . TRIBRISINE . BVO . PERACNIO . PIHACLO
OCRIPER . FISIV . TOTAPER . IIOVINA . ERER . NOMNEPER . ERAR . NOMNEPER . DI . GRABOVIE . TIOM . SVBOCAV . TASES . PERSNIMV
SEVOM . SVRVR . PVDROVITV . PROSESETO . NARATV . PROSESETIR . MEFA . SPEFA . FICLA . ARSVEITV . ARVIO . FETV . ESTE
ESONO . HERI . VINV . HERI . PONI . FETV . VATVO . FERINE . FETV

POST . VERIR . TREBLANIR . SI . COMIA . TRIF . FETV . TREBO . IOVIE . OCRIPER . FISIV . TOTAPER . IIOVINA . PERSAE . FETV . ARVIO . FETV
PONE . FETV . TASES . PERSNIMV . SVRVR . NARATV . PVSEPRE . VERIR . TREBLANIR . PROSESETIR . STRVSLA . FICLA . ARSVEITV

TABULA VII.

SVRVRONT . PESNIMVMO . SVRVRONT . DEITV . ETAIAS . ENO . PRINVATVR . SIMO . ETVTO . ERAFONT . VIA . PORA
BENVSO
PONDLIRE . ABROF . TRIF . FETV . HERIEI . ROFV . HERIEI . PEIV . SERFE . MARTIE . FEITV . POPLVPER . TOTAR . IIOVINAR . TOTAPER
IIOVINA . VATVO . FERINE . FEITV . PONI . FETV . ARVIO . FETV . TASES . PERSNIMV . PROSESETIRMEFA . SPEFA . FICLA . ARSVEITV
SVRONT . NARATV . PVSE . VERISCO . TREBLANIR . APE . TRAHA . SAHATA . COMBIFIANSVST . ENOM . ERVS . DIRSTV
RVBINE . PORCA . TRIF . ROFA . OTE . PEIA . FETV . PRESTOTE . SERFIE . SERFER . MARTIER . POPLVPER . TOTAR . IIOVINAR . TOTAPER
IOVINA . PERSAIA . FETV . PONI . FETV . ARVIO . FETV . SVRONT . NARATV . PVSI . PRE . VERIR . TREBLANIR . TASES . PERSNIMV
PROSESETIR . STRVSLA . FICLA . ARSVEITV . APE . SVPO . POSTRO . PEPESCVS . ENOM . PESCLV . RVSEME . VESTICATV . PRESTOTE . SERFIE
SERFER . MARTIER . POPLVPER . TOTAR . IOVINAR . TOTAPER . IOVINA . ENOM . VESCLIR . ADRIR . RVSEME . ESO . PERSNIHIMV . PRESTOTA
SERFIA . SERFER . MARTIER . TIOM . ESIR . VESCLIR . ADRIR . POPLVPER . TOTAR . IIOVINAR . TOTAPER . IIOVINA . ERER . NOMNEPER
ERAR . NOMNEPER . PRESTOTA . SEREIA . . SERFER . MARTIER . PREVENDV . VIA . ECLA . ATERO . TOTE . TARSINATE . TRIFO . TARSINATE
TVRSCE . NAHARCE . IABVSCE . NOMNE . TOTAR . TARSINATER . TRIFOR . TARSINATER . TVSCER . NAHARCER . IABVSCER . NOMNER
NERVS . SITIR . ANSIHITIR . IOVIES . HOSTATIR . ANOSTATIR . ERO . NOMNE . PRESTOTA . SERFIA . SERFER . MARTIER . FVTV . FONS
NOMNE . ERAR
PACER . PASE . TVA . POPLE . TOTAR . IIOVINAR . TOTE . IIOVINE . EROM . NOMNE . ERAR . NERVS . SIHITIR . ANSIHITIR . IOVIES
HOSTATIR . ANOSTATIR . PRESTOTA . SERFIA . SERFER . MARTIER . SALVOM . SERITV . POPLOM . TOTAR . IIOVINAR . SALVA . SERITVV
TOTAM . IIOVINAM . PRESTOTA . SERFIA . SERFER . MARTIER . SALVO . SERITV . POPLER . TOTAR . IIOVINAR . TOTAR . IIOVINAR
NOME . NERF . ARSMO . VIRO . PEQVO . CASTRVO . FIRF . SALVASERITV . FVTV . FONS . PACER . PASE . T . VA . POPLE . TOTAR . IIOVINAR
TOTE . IIOVINE . ERER . NOMNE . ERAR . NOMNE . PRESTOTA . SERFIA . SERFER . MARTIER . TIOM . ESIR . VESCLIR . ADRER . POPLVPER
TOTAR . IIOVINAR . TOTAPER . IIOVINA . ERER . NOMNEPER . ERAR . NOMNEPER . PRESTOTA . SERFIA . SERFER . MARTIER . TIOM
SVBOCAVV . PRESTOTAR . SERFIAR . SERFER . MARTIER . FONER . FRITE . TIOM . SVBOCAVV . ENNOM . PERSCLV . ESO . DEITV
PRESTOTA . SERFIA . SERFER . MARTIER . TIOM . ISIR . VESCLIR . ADRIR . TIOM . PLENER . POPLVPER . TOTAR . IIOVINAR . TOTAPER
IIOVINA . ERER . NOMNEPER . ERAR . NOMNEPER . PRESTOTA . SERFIAR SERFER . MARTIER . TIOM . SVBOCAVV . PRESTOTAR
SERFIAR . SERFER . MARTIER . FONER . FRITE . TIOM . SVBOCAVV . ENOM . VESTICATV . AHATRIPVRSATV . ENOM . RVSEME
PERSCLV . VESTICATV . PRESTOTE . SERFIE . SERFER . MARTIER . POPLVPER . TOTAR . IIOVINAR . TOTAPER . IOVINA . ENNOM . VESCLIR
ALFIR . PERSNIMV . SVPERNE . ADRO . TRAHVORFI . ANDENDV . ESO . PERSNIMV . PRESTOTA . SERFIA . SERFER . MARTIER . TIOM
ESIR . VESCLIR . ALFIR . POPLVPER . TOTAR . IIOVINAR . TOTAPER . IIOVINA . ERER . NOMNEPER . ERAR . NOMNEPER . PRESTOTA
SERFIA . SERFER . MARTIER . AHAVENDV . VIA . ECLA . ATERO . POPLE . TOTAR . IIOVINAR . TOTE . IIOVINE . POPLER . TOTAR . IOVINAR
TOTAR . IIOVINAR . NERVS . SIHITIR . ANSIHITIR . IOVIES . HOSTATIR . ANHOSTATIR . ERO . NOMNE . ERAR . NOMNE . PRESTOTA . SERFIA
SERFER . MARTIER . SALVOM . SERITV . POPLO . TOTAR . IIOVINAR . SALVA . SERITV . TOTAM . IIOVINAM . PRESTOTA . SERFIA . SERFER
MARTIER . SALVOM . SERITV . POPLER . TOTAR . IIOVINAR . TOTAR . IIOVINAR . NOME . NERF . ARSMO . VIRO . PEQVO . CASTRVO . FRIF
SALVA . SERITV . FVTV . FONS . PACER . PASE . TVA . POPLE . TOTAR . IIOVINAR . TOTE . IIOVINE . ERER . NOMNE . ERAR . NOMNE . PRESTOTA
SERFIA . SERFER . MARTIER . TIOM . ESIR . VESCLIRALFER . POPLVPER . TOTAR . IIOVINAR . TOTAPER . IIOVINA . ERER . NOMNEPER . ERAR
NOMNEPER . PRESTOTA . SERFIA . SERFER . MARTIER . TIOM . SVBOCAVV . PRESTOTAR . SERFIAR . SERFER . MARTIER . FONER . FRITE . TIOM
SABOCAVV . ENNOM . PERSCLV . ESO . PERSNIMV . PRESTOTA - SERFIA . SERFER . MARTIER . TIOM . ISIR . VESCLIR . ALFER . TIOM . PLENER
POPLVPER . TOTAR . IIOVINAR . TOTAPER . IIOVINA . ERER . NOMNEPER . ERAR . NOMNEPER . PRESTOTA . SERFIA . SERFER . MARTIER . TIOM
SVBOCAVV . PRESTOTAR . SERFIAR . SERFER . MARTIER . FONER . FRITE . TIOM . SVBOCAVV . ENOM . VESTICATV . AHATRIPVRSATV
VESTISA . ET . MEFA . SPEFA . SCALSIE . CONECOS . FETV . FISOVI . SANSII . POPLVPER . TOTAR . IIOVINAR . TOTAPER . IIOVINA . SVRONT
NARATV . PVSE . POST . VERIR . TESONOCIR . VESTISIAR . ERVS . DITV . ENNO . VESTISIA . MEFA . SPEFA . SOPAM . PVROME . EFVRFATV
SVBRA . SPAHAMV . TRAF . SAHATAM . ETV . APE . TRAHA . SAHATA . COVORTVS . ENNOM . COMOLTV . COMATIR . PERSNIHIMV . CAPIF
SACRA . AITV
TRAHAF . SAHA TE . VITLA . TRIF . FEETV . TVRSE . SERFIE . SERFER . MARTIER . POPLVPER . TOTAR . IIOVINAR . TOTAPER . IIOVINA . PERSAEA . FETV . PONI
FETV . ARVIO . FETV . TASES . PERSNIMV . PROSESETIR . STRVSLA . FICLAM . ARSVEITV . SVRONT . NARATV . PVSE . VERISCO . TREBLANEIR . APE
PVRDINSIVST . CARSITV . PVFE . ABRONS . FACVRENT . PVSE . ERVS . DERSA . APE . FRVS . DIRSVST . POSTRO . COMBIFIATV . RVBINAME . ERVS
DERSA . ENEM . TRAHA . SAHATAM . COMBIFIATV . ERVS . DERSA . ENEM . RVBINAME . POSTRO . COVERTV . COMOLTV . COMATIR . PERSNIMV . ET
CAPIF . SACRA . AITV . ENOM . TRAHA . SAHATAM . COVERTV . COMOLTV . COMATIR . PERSNIHIMV . ENOM . PVRDITOM . FVST
POSTERTIO . PANE . POPLO . ANDIRSAFVST . PORSE . PERCA . ARSMATIA . HABIEST . ET . PRINVATVR . DVR . TEFRVTO . TVRSAR . ESO . TASETVR
PERSNIHIMVMO . TVRSA . IOVIA . TOTAM . TARSINATEM . TRIFO . TARSINATEM . TVSCOM . NAHARCOM . IAPVSCO . NOME . TOTAR
TARSINATER . TRIFOR . TARSINATER . TVSCER . NAHARCER . IAPVSCER . NOMNER . NERF . SIHITV . ANSIHITV . IOVIE . HOSTATV . ANOSTATV
TVRSITV . TREMITV . HONDV . HOLTV . NINCTV . NEPITV . SVNITV . SAVITV . PREPLO . HOTATV . PREVISLATV . TVRSA . IOVIA . FVTV . FONS
PACER . PASE . TVA . POPLE . TOTAR . IOVINAR . TOTE . IOVINE . ERAR . NERVS . SIHITIR . ANSIHITIR . IOVIES . HOSTATIR . ANHOSTATIR . EROM
NOMNE . ERAR . NOMNE . ESTE . TRIOPER . DEITV . ENOM . IVENGA . PERACRIO . TVRSITVTO . PORSE . PERCA . ARSMATIA . HABIEST . ET
PRINVATVR . HONDRA . FVRO . SEHEMENIAR . HATVTO . TOTAR . PISI . HERIEST . PAFE . TRIF . PROMOM . HABVRENT . EAF . ACERSONIEM
FETV . TVRSE . IOVIE . POPLVPER . TOTAR . IIOVINAR . TOTAPER . IOVINA . SVRONT . NARATV . PVSE . VERISCO . TREBLANIR . ARVIO . FETV
PERSAEA . FETV . STRVSLA . FICLA . PROSESETIR . ARSVEITV . TASES . PERSNIMV . PONI . FETV

O O O O

PISI . PANVPEIFRATREXS . FRATRVSATIERSIER . FVSTEREC . SVESO . FRATRECATE . PORTAIA . SEVACNE . FRATROM ATIERSIO . DESENDVF . PIFI . REPER . FRATRECA . PARSEST . EROM . EHIATO . PONNE . IVENGAR . TVRSIANDV . HERTEI APPEI . ARFERTVR . ATIERSIR . POPLOM . ANDERSAFVST . SVE . NEIP . PORTVST . ISSOC . PVSEI . SVBRA . SCREHTO . EST FRATRECIMOTAR . SINS . [illegible] A . CCC

Ex Aere Alta Ped Rom II Unc VIII Longa Ped IIII Florentiae In Musaeo Mediceo
VIꟼƆMHIX *Literae Incusae In Tibia*

Reperta Arretij An 1554. dum aedificaretur Arx, et fossae excavarentur
Vasari Vit Tom I pag 170

Ex Aere In Mvsaeo Mediceo Alt. Vn. V.

Tab. XXIV. *Tom. I. pag. 91.*

Signum æreum Florentiæ in Muséo Nobb. de Bonarrotis

Signum æreum Romæ in Museo Carpin.ea Repertum in ditione Carpineæ

Magmenta. Arnob. libr. 7. farcimen ex pulmonibus.

Augmina. Arnob. libr. 7. quod quid ſit, quæratur, & forte Etruſcum non eſt, nec pleraque ex his alia. Viderint eruditi, mihi aqua hæret.

Sunt quædam etiam voces, quas ſine ullo auctore Tuſcas eſſe comminiſcitur Annius Viterbienſis, quæ etiam a me hic ponuntur, non quod aliquam illis auctoritatem tribui velim, ſed ut inerudit hominis ſtulta & nihil profutura diligentia vilipendatur.

Betigos. Padua. Apud quem? Anni illiteratiſſime. Plinius quidem libr. 3. cap. 16. ait *Bodincus* Gallicam eſſe vocem, & ſignificare *Padum*. Ita tibi urbs fluvius eſt, & Galli Etruſci.

Picena. Ancona. Non pudet analphabetum hunc inſcitiæ ſuæ? cum tota regio *Picenum* dicatur, ſitque non adeo vetuſtum nomen, & *a pica, quæ cum ejus regionis habitatores a Sabinis illuc properarent, in eorum vexillo conſedit, atque hac de cauſa Picenus nomen accepit;* ut ait Paulus Varnefridus libr. 2. de Geſt. Longobardor. cap. 19. Ecce nomen nec vetuſtum, & Latinæ originis. Vade impudens, & tui ſimiles falle.

Larinum. metropolis. Anni, quid audes ſine auctore Larinum nobis obtrudere?

Lara. princeps. quia ab aliquo docto percipere potuiſſes, Reges Etruſcos *Larthes* olim dictos; inde cacoethes tibi portentoſa ſingendi.

Sugi. expiatores. Ubi loci? (1)

Certum ſane ex his, lingua propria, nec Romanis intellecta uſos Tuſcos: ipſique etiam Romani ſæpe ſermonem patrium mutaverunt, ſumptiſque aliunde dictionibus ditaverunt; quod a Grammaticis vetuſtis notatum prætereo, contentus unico Q. Horatii loco in Arte Poëtica:

. . . . ego cur acquirere pauca
Si poſſum, invideor? cum lingua Catonis, & Enni
Sermonem patrium ditaverit, & nova rerum
Nomina protulerit?

Feſt. libr. 10. in voce *Latine* conſulatur, egregia enim habet.

(1) His addi poſſunt quædam vocabula Tyrrhenorum, ſeu Tuſcorum, quæ ex Heſychio affert Bochartus. Ἀγαλλήτορα, Puer. Δέα. Dea Rhea. Αὐκήλως, Aurora. Ἄνταρ, Aquila. Ἄρακος, accipiter. Γνίς, Grus. Γάπος Vehiculum. Βύῤῥος, cantharus, poculi genus. Ἄταισον, vitis arbuſtiva, ex aliis auctoribus. Ἴταλος Taurus Apoll. libr. 2. Tzetz. ad Lycophron & Chil. Ποπλωνίον, ferrum aut aes ex Ilua, Ariſtotel. Mirab. Νᾶνος, hoc eſt πλανήτες, Ulyxis nomen apud Tyrrhenos. Tzetzes in Lycophron. *Camillus*, Mercurius, Servius, Macrobius.

Etruſco ſermone uſi quatuor populi, & ob id quadruplex ejus dialectus, Oſca, Rhetica, Umbrica, & Phaliſca.

CAP. XXI.

ETruſcam hanc linguam in varias diviſam ſpecies, pro ratione populorum huic regno ſubjectorum, jam expediam. Ac primum *Oſcam linguam* hujus eſſe dialectum, primus, quod ſciam, obſervo. Feſt. libr. 13. *Eodem etiam nomine* (Oſcum) *appellatur locus in agro Vejenti, quo frui ſoliti produntur augures Romani*. Ita ille; unde liquido conſtat, eosdem eſſe & Vejentes, & Oſcos, qui prius Opſci dicebantur. Verrius Flaccus Ennio teſte:

. . . . *de muris rem gerit Opſcus*.

Antiquiſſimum fuiſſe populum, & ſuo ævo jam deletum, ſuperſtite tamen ſermone, tradit Strabo libr. 5. pag. 161. Ἴδιον δέ τι τοῖς Ὄσκοις, καὶ τῷ τῶν Αὐσονίων ἔθνει συμβέβηκε, τῶν μὲν γὰρ Ὄσκων ἐκλελοιπότων, ἡ διάλεκτος μένει παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις. *Peculiare quiddam Oſcis & Auſonibus uſu venit; nam cum Oſcorum gens interierit, ſermo eorum apud Romanos reſtat*. Diſerte dixit, linguam ſupereſſe; an eandem cum Latina? an diverſam? diverſam ſane, & ad fabulas quasdam ſcænicas accomodatam docet ibidem Strabo, & ego, ubi de ludis, repeto: & manifeſte evincit Titinnii vetuſtiſſimi Poëtæ verſus fab. 5.

Qui Oſce, & Volſce fabulantur, nam
Latine neſciunt.

Ex hac etiam quædam vocabula adſcribam, fidem factura, quantum a Latino ſermone hic diſtaret.

Caſnar, Senex, Oſcorum lingua. Feſtus.

Dalivus, Inſanus. Santra apud Feſtum libr. 4. ita gloſſæ veteres Latino-Græcæ, *Davum* ἄφρονα, & item *Davus* ἄφρων, ἄπειρος.

Famel, Servus. libr. 6. *Famuli origo ab Oſcis dependet, apud quos famel ſervus nominabatur, unde & familia vocata*.

Mamers, Mars. Feſt. libr. 11.

Meddix, Magiſtratus. Feſt. libr. 11. Q. Ennius.

Summus ibi capitur Meddix, occiditur alter.

Mamercus, prænomen. Feſt. libr. 11. ex Alfio Hiſtorico.

Multa, pœna. Feſt. libr. 11. ex M. Varrone libr. 1. Epiſtolicar. quæſtion. Vide L. 131. ff. Verbor. ſignificat.

Medixtutichus, Campanus Magiſtratus. T. Liv. 3. Decad. libr. 4. & alii. In quibusdam editionibus habetur *Mediaſtuticus*.

Mæſius, Menſis Majus. Feſt. libr. 11.

Pe-

Petora, quatuor. Feſt. libr. 14. & abbreviator ipſius, aut verius detruncator Paulus. Inde *Petoritum*, currus quatuor rotarum. Helenius Acron ad Horat. libr. 2. Epiſt. 1. ait *vehiculum eſſe famularum captivarum;* at Porphyrio: *Vehiculum, quo vehitur familia Regum.* Idem ad Sat. 6. libr. 1. *vulgo carrum dicitur*. Acron ibidem: *Alii carpenta, nonnulli intelligunt carrucas.* Metellus Tegeerſenſis Monachus in Quirinalibus.

Ibant in theatrum data
Auro largiflui munera Cæſaris:
Carrucas ibi gemmeas
Thraces regis equi abripiunt feri.

Errat itaque A. Gellius, qui Valerio Probo ſcribente ditionem eſſe Græcam, ipſe ex Varrone libr. 14. Rer. Divinar. voluit eſſe Gallicæ originis libr. 15. cap. 30. cum ſit Oſca vox, ut jam dictum eſt, ibidem apud Gellium vitioſe ſcriptum *petorritum*, nam *petoritum*, ſive *petorium* dici debet. Horat. libr. 2. Epiſt.

Eſſeda feſtinant, pilenta, pitorita, naves

Et libr. 1. Sat. 6.

. . . . . *ducenda petorita* . . . . .

D. Auſon. Epiſt. 1.

Cornipedes rapiant impoſta petorita mulæ.

Et Epiſt. 14

. . . . . *male nota petorita vites.*

Pipatio, clamor plorantis. Feſt. libr. 14.

Pitpit, quicquid. Feſt. libr. 14.

Sollum, Solidum, totum. Feſt. libr. 17. C. Lucilius Satyr.

Suaſa quoque omnino dirimit non ſolla dupondi

Sollicuria, in omni re curioſa, ita enim Feſt. libr. 17. legendus; male, *in omni re curiora.*

Solliferreum, teli genus, totum ferreum. Livius apud Feſtum eod. libr. A. Gell. libr. 10. cap. 25.

Sollers, in omni re prudens. Feſt. libr. 17.

Sollemne, quod omnibus annis præſtari debet. Feſt. libr. 17.

Supparus, veli genus. Varro libr. 4. Ling. Lat.

Veja, plauſtrum. Feſt. libr. 19.

Ungulus, annulus. Feſt. libr. 19.

Utebantur hac lingua tota Campania, Brutia, Salentini. Feſt. libr. 2. in voce *bilingues*. Porphyrio ad illud Horatii:

. . . . . *Canuſini more bilinguis.*

Eratque lingua Latina ex aliis mixta. Plut. Romulo, & in Numa pag. 64. & in Marcello. pag. 302.

Etruſcæ linguæ ſecunda ſpecies eſt Rhetica, de qua nihil. Vide Paulum Merulam. Rhetos enim eſſe Tuſcorum prolem, abundantiſſime habes ſupra hoc libro cap. 9.

Ter-

Tertia ſpecies eſt *Umbrica*. cujus vox eſt *Strebula*. Hoſtiarum coxendices. Plautus in Frivolaria, quæ periit. Feſt. libr. 17.

Denique dialectus ultima eſt *Faliſca*, quæ, uti infra dicetur, a gente potentiſſima nomen habet. Ex ea quoque vocabula nonnulla hæc ſunt.

Triatrus, tertium Iduum. Feſt. libr. 18.

Sexatrûs, Sextum Iduum. Feſt. libr. 17.

Septenatrus, Septimum Iduum. Feſt. libr. 17.

Decimatrus, poſt diem decimum Iduum. Feſt. libr. 4.

Strupparia, dies feſtus. Ateii Philologi verba ſunt: *Strupus eſt, quod Græce* στρόφιον *vocatur, & quod Sacerdotes pro inſigni habent in capite. Quidam coronam eſſe dicunt, aut quod pro corona inſigne in caput imponatur, quale ſit ſtrophium; itaque apud Faliſcos diem feſtum eſſe, qui vocatur Struppearia, quia coronati ambulent*. Hæc lingua per Romanos ſublata, Latina inducta, ut ex Poëtæ incerti verbis liquet, quæ vide hoc libr. cap. 1.

Quæ decus antiquæ longo poſt tempore linguæ
Auxilii male grata mei, male grata laborum
Abſtulit.

Ac de lingua quidem, & literis Etruſcis, quod diverſæ fuerint a Romana, probant, præter ea, quæ ſuperiori capite ſunt dicta, loca hæc T. Livii 1. Decad. libr. 1. in rebus Tulli: *Tullus &c. redire in prælium jubet: nihil trepidatione opus eſſe: ſuo juſſu circumduci Albanum exercitum, ut Fidenatium nuda terga invadat. Idem imperat, ut haſtas equites erigere jubeat: id factum magnæ parti peditum Romanorum conſpectum abeuntis Albani exercitus interſepſit: qui viderant id, quod a Rege auditum erat, rati, eo acrius pugnant: terror ad hoſtes tranſit; & audiverant clara voce dictum, & magna pars Fidenatium, ut qui coloni additi Romanis eſſent, Latine ſciebant*. Ecce Etruſcos Fidenates narrat, pleroſque ſaltem, Latine ſcire, argumento claro non omnes. Et ſane docebantur Romani literas haſce Etruſcas, non minus, quam nunc Græcam Latinamque linguas in omnibus Europæ provinciis pueri diſcimus. Doceo ex eodem T. Livio 1. Decad. libr. 9. *Tum ex iis, qui aderant, Conſulis frater, M. Fabium, Cæſonem alii, C. Claudium quidam, matre eadem qua Coſ. genitum tradunt, ſpeculatum ſe iturum eſt profeſſus, brevique omnia certa allaturum. Cære educatus apud hoſpites, Etruſcis inde literis eruditus erat, linguamque Etruſcam probe noverat. Habeo auctores, vulgo tum Romanos pueros, ſicut nunc Græcis, ita tunc Etruſcis literis erudiri ſolitos. Sed propius eſt vero, præcipuum aliquid fuiſſe in eo, qui ſe tam audaci ſimulatione hoſtibus immiſcuerit. Servus ei dicitur unus comes fuiſſe, nutritus una, eoque haud ignarus linguæ ejusdem. Nec quicquam aliud proficiſcentes, quam ſummatim regionis, quæ intranda erat, naturam, ac nomina principum in populis excepere, ne qua inter colloquia inſigni nota hæſitantes, deprehendi poſſent. Iere paſtorali habitu, agreſtibus telis, falcibus geſiſque binis armati. Sed neque*

com-

commercium linguæ, nec veſtis armorumque habitus ſic eos texit. Dionyſ. Halicarnaſſ. libr. 3. pag. 184. Καὶ παιδεύσας ἀμφοτέρως Ἑλληνικήν τε καὶ Τυῤῥηνικὴν παιδείαν. *Utrumque inſtituit Græcis, atque Etruſcis diſciplinis*. Ugolin. Verinus libr. 3. Illuſtrat. Urbis Florentiæ. pag. 35.

Elſa fuit multis, ut Ghinis, Ponnia ſedes,
Ponnia Tuſcorum ſtatio celeberrima quondam,
Marmora Tyrrhenis teſtantur ſculpta figuris,
Quæ nunc agricolæ poſuere ſedilia prælis,
Obruta ruderibus teſtudo incluſa tegebat,
Temporibus noſtris recluſa, & cognita nullis
Litera, quippe notis ſculptor ſignarat Etruſcis.
Hæc lingua antiqua, & populi periere vetuſti.

Plurimi eſt teſtimonium Plutarchi in Problemat. Romanis pag. 269. quem conſule, nam mihi non eſt ad manum. Errat Iſidorus libr. 9. Etymologiar. cap. 1. qui priſcam linguam Latinam eam vult fuiſſe, *qua uſi ſub Saturno, & Jano, Latinam vero eam ait eſſe, quam ſub Latino, & regibus Tuſciæ loquebantur, ex qua fuerunt duodecim tabulæ ſcriptæ*. Quaſi vero eadem fuerit lingua, qua Reges Etruriæ, ac Romani uterentur, aut quaſi Etruſco idiomate duodecim tabulæ ſint ſcriptæ; docent falſiſſima eſſe illa, quæ & ſuperiori capite, & iſto a me ſunt dicta: neque eget veritas ampliori probatione; ſed in aliis plerıſque ſolemne ei ſcriptori, quamquam ſancto, & in diſciplinis diligenti, circa res has errare: quod non tam illi, quam barbaro, quo vivebat, ſeculo imputandum.

Etruſcorum politia vetuſtiſſima, ac primum ſingularis eorum peregrinos affectus proſequentium.

CAP. XXII.

HEraclides Ponticus, gravis & antiquus Scriptor, Ariſtotelis condiſcipulus, Platonis auditor, Etruſcæ Politiæ quatuor omnino capita recenſet aureo illo libro de Politiis, ac primum καὶ τοὺς καταλύοντας ξένους φιλοῦσι. *peregrinos ad ſe divertentes quovis officio proſequuntur*. Confirmatque Athenæus libr. 3. pag. 123., cujus verba, quia mihi non ad manum, tu conſule: & libr. 10. pag. 700. Quod præclariſſimum humanitatis argumentum non tam veteres illi Etruſci obſervabant, quam hodierni ſtudioſe colunt: a quibus divitibus peregrinis honor, quantus nullibi terrarum, defertur: pauperibus large commeatus ſuppeditatur, ut jure mihi dicturus videar, ſine ullius aſſentationis ſuſpicione, in ſola Etruria expedire advenam eſſe. Et ſane, ſive aula modeſta illa, & ſuo domino ſimil-

ſimillima, ſpectetur, Palatini hic plerique alienigenæ: ſive præſidia, regnique munimenta intuearis, primos pilos exteri gerunt: ſive largiſſimis impenſis, & ſingulari liberalitate Muſarum adyta, Academiaſque luſtres, hic Galli, Hiſpani, Allobroges, Græci, Scoti primarias tenent, Italis permixti, cathedras, ſine ulla æmulatione, niſi quæ a virtute proficiſcatur, & ad Sereniſſimi Domini obſequium, communemque juventutis numeroſæ profectum tendat. Hoc illud eſt, quod audio lubens apud L. Apulejum libr. 1. Apologiæ: *Non ubi prognatus, ſed uti moratus quiſque ſit ſpectandum: nec qua regione, ſed qua ratione vitam inierit, conſiderandum eſt: olitori & cauponi merito eſt conceſſum, olus & vinum ex nobilitate ſoli commendare, vinum Thaſium, olus Phliaſium, quippe illa terra alumna multum ad meliorem ſaporem juverit, & regio fæcunda, & cœlum pluvium, & ventus clemens, & ſol apricus, & ſolum ſuccidum; enimvero animo hominis extrinſecus in hoſpitium corporis immigranti, quid ex illis addi vel minui ad virtutem vel malitiam poteſt? quando non in omnibus gentibus varia ingenia provenere?* Unde aurea illa commendatio apud Claudianum libr. 2. de laudib. Stilicon.

. . . . non obruta virtus
Paupertate latet, lectos ex omnibus oris
Evehis, & nunquam meriti cunabula quæris,
Et qualis, non unde ſatus; ſub teſte benigno
Vivitur, egregios invitant præmia mores,
Hinc priſcæ redeunt artes, felicibus inde
Ingeniis aperitur iter, deſpectaque Muſæ
Colla levant, opibuſque fluens, & pauper, eodem
Nititur ad fructum ſtudio, cum cernat uterque,
Quod nec inops jacet probitas, nec inertia ſurgat
Divitiis.

Hæc exempla atrociter contempſere Athenienſes, qui capitali pœna ſtatuta, peregrinos Megarenſes urbe ſua prohibebant. A. Gell. libr. 6. cap. 10. At illam manſuetudinem ab Etruſcis priſcis Roma ipſa eſt mutuata, quæ peregrinos eodem quo cives modo fovebat, iiſque, ne civium injuriis obnoxii eſſent, ſuum Prætorem conſtituit, cujus habitus rationem pete ab Aurelio Caſſiodoro libr. 2. Variar. Epiſt. 1. & Q. Symmach. libr. 2. Epiſt. 7. Sidon. Apollinar. Carm. 2. v. 388. & Carm. 5. in limine. Dixi ad illud Claudiani de Conſul. Olybrii, & Probini.

Audacem retegit mammam . . . . .

Corippus Africanus libr. 1. de laudib. Juſt. Minor. Num. 15.

Addidit antiquam tendentem brachia Romam,
Exerto & nudam geſtantem pectore mammam.

Etru-

Etruſcorum Politia artes plurimas exercere: & artifices ipſius Etruriæ Regis domeſtici.

CAP. XXIII.

HOc etiam caput in Politia Tyrrhenorum ponitur ab Heraclide Pontico: οὗτοι (Τυῤῥηνοὶ) τέχνας ἔχουσι πλείστας. *Iſti Tuſci plurimas habent artes, ſive exercent*. Eadem hæc tranſcripta ſunt a Julio Polluce, Hadriano Turnebo, & Cœlio Rhodigino: & liber tertius hujus operis omnes artium radices & ſemina, ab Etruſcis ad Romanos derivata, clare docet. Sive enim Religionis habeatur cura: aut Regni ornandi adminiſtrandique ratio ſpectetur: ſeu bellica, ſeu ruſtica, ſeu navalis dignitas occurrat, quicquid in iis magnificum aut glorioſum, id totum Etruſcis debetur; ſed non attingo, ibi ex profeſſo dicenda. Hoc tantum addo, artifices fuiſſe in ipſius Regis comitatu & domo. T. Liv. 1. Decad. libr. 5. in principio: *Offendit ea res populorum Etruriæ animos, non majore odio Regni, quam ipſius Regis: gravis jam is antea genti fuerat, opibus ſuperbiaque, quia ſolemnia ludorum, quos intermitti nefas eſt, violenter diremiſſet; cum ob iram repulſæ, quod ſuffragio duodecim populorum alius ſacerdos ei prælatus eſſet, artifices, quorum magna pars ipſius ſervi erant, ex medio ludicro repente abduxit.* Nec plura addo.

Etruſcorum Politia in conviviis, ſub eadem veſte cum uxoribus recumbere.

C A P. XXIV.

PErgit porro Heraclides Ponticus libr. de Politiis, agens de iisdem Tyrrhenis: Πάντες δὲ ὑπὸ τῷ ἀυτῷ ἱματίῳ μετὰ τῶν γυναικῶν κατάκεινται, κἂν παρῶσι τίνες: *Omnes ſub eadem veſte cum uxoribus concumbunt, quicumque tandem adſint*. Præclarum mehercule inſtitutum, quo & humanitas exhibebatur, & æqualitas, optimum ſocietatis vinculum, conſervabatur: quam vel præcipuam Reipublicæ Spartanæ normam loquitur Plutarchus in Lycurgo: & multis allatis probat Nicolaus Cragius libr. 3. de Rep. Lacedæm. Politiam hanc Græci averſati, qui uxores non patiebantur conviviis intereſſe. Æmil. Probus, ſeu Cornelius Nepos in præfatione Vitar. Excell. Viror. Unde illud P. Terentii Eunucho Act. 4. Sc. 1.

> [illegible] *heus, inquit, puer Pamphylam*
> *Accerſe, ut delectet hic nos. illa exclamat: minime gentium,*
> *In convivium illam?*

At Romani magno ſtudio hoc ab Etruſcis acceptum colebant, ut & eidem menſæ uxores ſuas adhiberent, & ſub eodem cum iis ſtragulo accumberent. Cicero Orat. 2. Catilinar. *In convivio accubantes, complexi mulieres impudicas*. L. Apul. libr. 6. Mileſiar. in epulis nuptialibus Cupidinis & Pſyches. P. Scipio Africanus apud A. Gellium libr. 7. cap. 12. C. Sueton. Calig. cap. 25. Videantur & Poëtæ. P. Ovid. libr. 1. Eleg. 4. & libr. 2. Amor. Eleg. 18. Et libr. 3. Amor. Eleg. 2. Et Epiſt. Paridis Helenæ:

> *Pœnitet hoſpitii, cum me ſpectante, lacertos*
> *Imponit collo ruſticus ille tuo.*
> *Rumpor, & invideo; quid nunc tamen omnia narrem?*
> *Membra ſuperjecta cum tua veſte fovet.*

Ecce enim veſtem uxori Menelaum ſuperinjeciſſe ait: quid apertius? niſi forte ille, ut frequens eſt & ſolenne Poëtis, Tuſcum & Romanum morem ad Græcos male traduxerit. D. Juvenal. Satyr. 2.

> *Signatæ tabulæ, dictum feliciter, ingens*
> *Cœna, ſedet: gremio jacuit nova nupta mariti,*

Qui plura cupis de ritu accumbendi, adi Antiquit. Rom. libr. 5. cap. 26.

Etruscorum Politia debitores, qui versuram fecissent, probo afficere, gestareque pone eos vacuam crumenam.

CAP. XXV.

Ultimum hoc ab Heraclide Pontico libr. laudato de Politia Tuscorum refertur: Ὅταν δέ τις ὀφείλων χρέος μὴ ἀποδιδῷ, παρακολουθοῦσιν οἱ παῖδες ἔχοντες κενὸν θυλάκιον εἰς δυσωπίαν. *Si quis debito obnoxius, solvendo non sit, insequuntur eum pueri, vacuum gestantes marsupium in ejus contumeliam*. Debitores itaque, qui teste Cicerone *nomina* dicebantur, consentiente Pomponio J. C. scribebantur studiose a rationariis in calendario, quia scilicet fœnus, quod Calendis contraxerant, Idibus solvebant. Helen. Acro, & Porphyrio ad Q. Horatii Epod. od. 2. in fine. Errat Cruquius, qui optimi Grammatici verba corrumpit. Q. Flor. Tertullian. libr. de habitu muliebri in fine. L. Sen. libr. 1. Benefic. cap. 2. & Epist. 13. & Epist. 88. Et in libr. de Remed. Fortuitor. Horat. libr. 1. Sat. 3. & Satyr. 6. Martial. libr. 8. Epigr. 44. Ovid. libr. 2. de Remedio Amoris.

Qui Puteal, Janumque timet, celeresque Calendas.

Ita & illud Corippi Africani interpretor libr. 2. de laudib. Just. Minor. num. 10.

. . . . innumeræ mox advenere catervæ
Fortia centenis portantes brachia libris.

Sed & meminit calendarii vetus lapis Beneventanus. (1)

C. OCTAVIO. C. F
PAL. MODESTO
AUGUR. II. VIR. I. D. QUAEST. II.
PRAEF. FABR. DOMAE. PRAEF
COH. II. PANNONIOR. PRAEF
COH. III. ITYREOS. TRIB. MIL
LEG. IIII. SCYTHIC. CURAT. REI
P. AECANORUM. ITEM. HONORA
TO. AD. CURAM. KALENDARI
REIP. CANUSINOR. A DIVO. TRA
JANO. PARTHICO. ET. AB. IMP. HA
DRIANO. AUG. HIC. OPUS. QUA
DRIGAE. CUM. EFFIGIE. IMP. HADRI

 ANI.

(1) Apud Gruter. pag. 444. n. 5.

ANI. AUG. CITRA. ULLIUS. POSTU
LATION. (1) A MUNICIPIBUS
SUIS. OBLATUM. EX. ARGENTI
LIBRIS. DXVII ⫨ LIBRIS ∞. AD
JECTIS. AMPLIUS. VIRITIM. PO
PULO. X̶. SING. DISTRIBUTIS
DEDICARI. CURAVIT
P. D. D. (2)

Si debitor non potuiſſet, vel potius nollet, die præſtituta, calendario huic nomen ſuum ſolvendo eximere, apud Romanos lege 12. Tab. creditori permiſſum, corpus ejus ſecare, ut diſſerit Favorinus apud A. Gellium libr. 20. cap. 1. Et quia illud valde durum videbatur, corpus pro bonis torqueri; idcirco legis illius Græcanicæ durities poſtea temperata, & tantum *bonis juſſi cedebant, zona incidebatur, tabernæ ſeu menſæ publicæ, quæ in foro plerumque, frangebantur*, ut exequitur Petrus Gregorius libr. 22. Syntagmat. Jur. capp. 7. 8. 9. & eleganti volumine *de Creditorum jure*, nuper edito, Adamus Abrenethæus Scotus, vir doctiſſime Græca Latinaque callens, Medicinæ doctor Monſpelienſis, ad quem te lectorem remitto. Hoc tantum addo, marſupia e zonis pendula eſſe o im conſueviſſe, imo nullas alias crumenas, quam zonas. Vetus Scholiaſt. Antholog. libr. 7. Epigr. 12. Ariſtophanes, Antiphanes, Apollodorus apud Julium Pollucem libr. 7. Onomaſt. cap. 33. num 9. & Rudolphus Gualterus *Sacellum* vertit σακκίον C. Sueton. Vitell. cap. 16. L. Apul. libr. 7. Mileſiar. Tiberius Gracchus referente A. Gellio libr. 15. cap. 12. Ulpian. J. C. l. 6. de bon. damnator. Andr. Alciat. libr. 1. Parerg. cap. 40. M. Plaut. in Mercatore, Sc. *Divum*. Symonides vetus poeta libr. 7. Antholog. Epigr. 12. Ariſtophanes in Theſmophoriazuſis apud Pollucem libr. 10. cap. 32. Ælianus apud Suidam in voce τιμωρῆντος. Hæc zona non lumbos cingebat, ſed e collo pendebat. Plaut. Truculento Sc. ult. Et eadem fab. Sc. *Rus mane*.

. . . . . homo crumenam
Sibi de collo detrahit.

Et in Epidico Sc. *Feciſti*.

. . . in meo collo tuus pater crumenam collocavit.

Et in Aſinaria Sc. *Cur me*

. . . hic iſtam colloca crumenam in collo plane.

Etru-

(1) Sic legitur in libro, manu ipſius Dempſt. ſcripto; verum Gruterus habet: CVM A. MVNICIPIBVS ſed Gronovius libr. primo de Pecun. Vet. cap. 7. τὸ CVM delendum putat.

(2) De Curatore Kalendarii Vid. Reines Claſs. I. n. 24. & Claſs. VI. n. 112., & Claſs. XIV. n. 166. & Noris Cœnotaph Piſan.

Etruria mater multarum aliarum gentium, Volscorum, Campanorum, Oſcorum, Opicum, Frontonorum, Marrucinorum, Picenorum, Rhetorum, Euganeorum, aliorumque.

CAP. XXVI.

GEntem hanc & potentiſſimam & antiquiſſimam fuiſſe, ſi ea minus probant, quæ diximus, at hoc certe evincet, tot nobiliſſimos populos ortum ſuum ad hanc referre. Et de Volſcis quidem, quod & originem ſuam ab Etruſcis olim deduxerint, & ſub eorundem poteſtate diu vixerint, diſquiſivi hoc libro ſuperius cap. 9.

2. De Campanis, præter ea, quæ ibidem loci ſunt dicta, Fanuſius Campanus MS. libr. 2. de Illuſtrib. Ital. Famil. cap. 4. *Campani populi ſunt priſci, & nobilitate immenſa inſigniti, qui ab Etruſcis deſcenderunt, a Capy eorum duce: horum municipium eſt Capua*. Vere & erudite, ut multa alia.

3. Sequitur de Oſcis apud eundem: *Oſci priſci populi ab Etruſcis originem ducunt, quorum municipium fuit Pometica civitas*. Vide ea, quæ de Oſcorum lingua, quæ Etruſcæ dialectus eſt, a me ſunt expoſita hoc ipſo libro ſupra cap. 21.

4. De Opicis hæc apud eundem Scriptorem habentur: *Opici populi antiquiſſimi, ab Etruſcis ſumunt originem, & dicti ab Opico eorum duce, de quibus Polybius & Strabo*. Hinc apparet, quanta hujus antiqui Scriptoris fuerit, vel ſedulitas, vel ſollicitudo, ad ornandam Italiam, maximeque Etruriam.

5. Frontonos ab eadem origine idem deducit, his verbis: *Frontoni ducunt originem a Liburnis, Dalmatis, & Etruſcis: & Larinus civitas fuit eorum municipium. Strabo, Plinius, Appianus Alexandrinus, Livius, Cæſar, & Silius Italicus*.

6. Marruccinorum mater eadem Etruria, ſic enim Fanucius: *Marrucini ab Etruſcis trahunt originem, & horum principale municipium fuit Atria civitas*.

7. Nec Picenos omittit, ſed & Tuſcorum eos facit coloniam; ſic enim eodem libro cap. 7. *Piceni populi ſunt nobiliſſimi & antiquiſſimi, & ducunt originem ab Etruſcis, & dicti a Piceno eorum rege, qui pro armis & inſignibus ſuis aſinum aureum in campo cyaneo deferebat*, ut narrat Joannes Caram. libr. 6. de Antiquitatibus Orbis. Horum municipium fuit Picenum civitas, ubi primum ſedem conſtituit. Strabo, Livius, Plinius, Cornelius Tacitus, & Pomponius Mela.

8 De

8. De Rhætis in Alpibus positis libro isto supra cap. 9. & plenius libr. 2. infra cap. .... sed & Fanucius MS. *Rhæti populi a Tuscia ducunt originem, & dicti a Rhæto Lydorum duce*. Sed haud scio, an non erret, quum Rhætus fuerit princeps indigena, qui ex Transapennina Etruria vi Gallicorum armorum expulsus est, ut ibi latius ostenditur, ut mihi sit plane improbabile eum Lydium fuisse, aut Lydorum ducem; ut omittam diu in Etruria consedisse Lydos, deducente Tyrrheno Atyos filio, antequam Galli Senones aut in Italiam irruperint, aut bellum cum Etruscis gesserint.

9. De Venetis ipsis, sive Euganeis idem quoque a Fanucio est proditum in hæc verba: *Euganei sunt populi nobilissimi, & magnifici, atque honestissimi, & ducunt originem ab Etruscis nobilibus, quorum fuit dux Dardanus Etruscus, quorum metropolis fuit Verona. Plinius, Lucanus, & Silius.*

Hæc quidem ille non indignus laudari liber in charta recenti manuscriptus, quæ & auctores, quos ipse laudat, confirmant, neque ego eos transcribendi otium nanciscor, nec tanti est, ut tempore abutar, cum res sit clara; nihilominus tamen, ut satisfiat plene suscepti operis proposito, confirmabo sigillatim, quæ ab eo obiter tantum attinguntur.

FINIS LIBRI PRIMI.

Perusiæ In Aedibus Angelettis V. Fr. Sc.

A D

PRÆFATIO

AD LIBRUM SECUNDUM.

PRinceps hæc ſuſcepti operis cura, & quaſi ſcopus, ſeriem aliquam (nam continuam ne voto quidem ſperare poteram) bis mille & quingentis annis, quibus jure regio hæc provincia uſa eſt, levi tabella adumbrare: quod ut anxie ſum molitus, ita laborioſe aſsequutus mihi videor; nam rara apud Scriptores Latinos Regum Etruſcorum mentio, ut quingentis pæne annis, quibus glorioſe cum Romanis bellarunt, Reges tres tantum nominati reperiantur; ſed ſemper Vejentes, Volaterrani, Fidenates, Cluſini, Faliſci, Lunenſes, Vulſinenſes, Peruſini, Cæretani, Arretini, Fæſulani, Capenates, Piſani, Piſtorienſes, Lucenſes, Ciminii legantur; cum tamen certum ſit, illos populos ſub ſuis Regibus, ea ætate & ditibus & potentibus, militaſſe: quod ego malignitati & hoſtili Romanorum in Etruſcos animo, an rerum peregrinarum imperitiæ tribui debeat, ambigo. Accedebat peſtis deterior; nam Joannes Annius & ſequaces ita fabulis commentiſque portentoſis totum hunc

Re-

Regum ornatum obduxerant, ut non minor labor in eruendis veris Regibus deposceretur, quam sollicitudo amentes has affanias eluendi: & utrumque quidem ita præstiti, ut aliquid mihi gnaviter adlaboranti obveniße glorier, quod hactenus eruditos latuit. Et licet illi blenni res præclarissimas inquinaverint, ut [1] *Exampeus amaritudine dicitur Hypanim fluvium corrumpere; dedi tamen operam, ut & gloria Tuscis constaret, & postliminii jure Principes suos Etruria reciperet. Et quamquam sciam, mulctam esse apud Thebanos* [2] *positam male pingentibus; tamen ego obsequio excusationem obtendam: & si Reges, parcius quam dignitas majestasve exigebat, tractaße sum visus,* [3] do quantum maximum possum, daturus amplius si potuissem.

LIBER

(1) Solinus cap. 20. (2) Cl. Ælianus libr. 4. ποικιλ. cap. 4. (3) Plin. libr. 3. Epist. ult.

Vas Fic · Alt · P · R · I · in Mus · Medicæo

LIBER SECUNDUS

Etruſcorum Regum quadruplex ſeries, & varia ſtemmata.

CAP. I.

IS mille annis & quingentis ſuo jure liberi Etruriæ Reges, bello juxta ac pace ſupra omnes finitimos egregie floruere; neque tamen una Regum aut familia, aut ſtemma deprehenditur, ſed multiplex ut in aliis principatibus evenire ſolet. Sed cum nullus ex profeſſo Scriptor de Etruſcorum rebus egerit, reliquum eſt mihi, ut ex Græcis Latiniſque auctoribus, qui cum Romanorum res exequerentur, coacti ſunt ad Etruſcas nonnunquam deflectere, vel ob loci viciniam, vel negotia communia, vel etiam ab his illis tradita memorantes, quod poſſum, in unum conferam. Exiſtimo itaque, quadruplici ſerie Reges hos diſtinguendos, ut prima linea ſit *Janigenarum* a *Jano* ſcilicet, qui primus a diluvio princeps regionem hanc rexit, cujus ſucceſſores retento nomine diu claruerunt. Secundum ſtemma erit *Corithorum*, qui fabuloſis illis Regibus, quos ſtulta credulitas ob beneficia, virtutiſque admiratrix in Deos retulit, ſuceſſerunt, quorum & nomina & geſta obſcura. Tertia ſeries eſt *Larthum*, qui clariori principatu, ut-

pote rebus Romanis viciniori ævo usi, præclara suæ virtutis monimenta reliquerunt. Denique quartus ordo habetur *Lucumonum*, qui terra, marique potentissimi, quingentis pæne annis victricia Romanorum arma fregerunt, & velut; soli fatorum magnitudini obstantes, spem improbam victorum compresserunt: nec tam vi externa, quam seditione domestica fracti, ut suis locis patebit, in peregrinam ditionem concesserunt. Et de his ordine suo agam, si prius pauca præmisero necessaria. Atque hæc stemmata ego nuper in Bando Medicæo complexus, pauculos hic apponam versiculos.

Janus adest, ratitumque petit solemne quadrantem
Munus, & Etrusco felicia quæque Dynastæ
Exoptat, velletque suis dare dona Kalendis
Congrua, qui ter millenos ex ordine soles
Et placido vidit decurrere secula lapsu,
Dum Samius LUCUMO, dum LAR, CORITUSQUE tenebant
Imperia, & Consul, Cæsarque, ac denique rerum
Libera conditio placuit, jam rursus ad unum
Res rediit, meliorque status, Tyrrhenia MAGNO
Jamdudum subjecta DUCI, prisca illa recludit
Secula, JANIGENIS quæ nobilitata colonis
Egregiam Regni speciem liquere vetusto,
Inque uno TRIPLICES veneratur Etruria REGES.

Triplices Reges sunt tria illa postrema stemmata, nam primum stemma non tam Regum est, quam Deorum, ut libr. 1. supra videre potes.

Etruriæ Regum ornamenta & insignia: toga palmata, sella eburnea, sceptrum seu hasta, corona, corporis custodes, administratio legum, jus comitia publica seu conventus indicendi: & nomen Regis aliud aliquando, quam Principem significare.

CAP. II.

SUnt qui Etruriam reges habuisse negent, sed tantum optimates quosdam, eo nomine vocatos. Quod fortasse supponit Porphyrion, vetus Grammaticus ad od. 1. libr. 1. Horatii: *Mæcenatem ait regibus atavis editum, qui nobilibus Etruscorum ortus sit*. Certe ergo Romani cives quosque potentes, Reges appellare solebant. Jun. Moderat. Columella præfat. al libr. 1. de Re Rust. *An honestius duxerim mercenarii saltatoris mendacissimum aucupium, circumvolitantis limina potentiorum, somnumque regis sui rumoribus inaugurantis?* neque

neque enim quid agatur intus, servi respondere dignantur. Qua significatione Regis nomen apud M. Martialem invenitur libr. 2. Epigr. 18.

Sum comes ipse tuus, tumidique anteambulo Regis,
Tu comes alterius, jam sumus ergo pares.
Esse sat est servum, jam nolo vicarius esse,
Qui Rex est, Regem, Maxime, non habeat.

Terentius Afer:

Nemo pro meritis gratiam Regi refert.

Parasitus Plautinus in Captivis:

Nam postquam est meus Rex potitus hostium.

D. Jun. Juvenalis Sat. 1. v. 136. pro patrono divite videtur usurpare:

Optima silvarum interea pelagique vorabit
Rex horum.

Et Sat. 7. v. 45.

Nemo dabit Regum.

Et Satyra 8. v. 161.

Hospitis affectu dominum, Regemque salutat.

Quin imo potentiam suam rerumque gestarum famam Romani aucturi, quoscumque exercituum, urbiumque externorum duces subegissent, Regum appellatione dignabantur; unde *Rex Arvernorum*, qui re vera Rex non fuit, neque enim in Gallica Historia reperi, Reges habuisse Arvernos. Cæsar libr. 1. de Bello Gallico, & Eutropius libr. 4. *Betultum* Regem memorat, uti & Strabo Amasian. libr. 4. Vetus Inscriptio: (1)

Q. FABIUS. Q. AEMILIANI. F. Q. N. AN. DC
MAXIMUS. PRO. COS. DE. ALLOBRO
ET. REGE. ARVERNORUM. BETULTO. X. K

Hunc alii *Bituitum*, alii *Vituitum*, alii Βίτϊον appellant, ut ad Eusebii Chronicon pag. 136. Josephus Scaliger contendat, falsam esse Inscriptionem, & pro I. literam L. temere sculptam; ita tamen extat in bibliotheca Farnesiana, ut fidem facit Fulvius Ursinus, qui exinde descriptam exhibuit Notis in Comment. Cæsar. pag. 175.

Licet hæc significatio interdum obtineat apud Romanos auctores, tamen de Etrusco Rege id dici non potest, qui vere ut Romæ, ut Macedoniæ, ut Ponti, ut Armeniæ, aliarumque Provinciarum Reges, jus regium habebat; nam & omnia regalia insignia in eo: comitatus sive armigeri custodes, sceptrum, corona, purpurea toga. De satellitio dicam infra hoc libro abunde; nunc videndus tantum Polyænus libr. Stratagemat. ad finem. L. Florus libr. 1. Histor. Roman. cap. 10. *Scævola Regem per insidias in castris ejus aggreditur, sed ubi frustratum circa purpuratum ejus ictum tuetur, ardentibus focis iniicit manum*. De eadem historia Martial. libr. 1. Epigr. 78.

 Cum

(1) Apud Gruter. pag. 298. num. 3.

Cum peteret Regem, decepta ſatellite dextra
Injecit ſacris ſe peritura focis.

Corporis itaque cuſtodes ſive σωματοφύλακας adhibebant aulico comitatui reges iſti, neque minus ornatum Regali dignitati parem geſtabant, *Sceptrum, coronam, bullam, togam prætextam*. Neque plura Homerus in ſuis Regibus exigit, Σκηπτῦχος βασιλεὺς *Sceptrifer Rex* ei dicitur libr. 1. Iliad. v. 279. & libr. 2. Iliad. v. 86. & libr. 2. Odyſſ. v. 231. & alibi ſæpe. Probare ex multis poſſum, ſed maxime ex Feſto Pompejo libr. 17. cujus locum truncatum, & lacerum Joſephus Scaliger ſic reſtituit: *Sardi venales, hoc eſt alius alio nequior, ex hoc natum proverbium videtur, quod ludis Capitolinis, qui fiunt a vicanis prætextatis, auctio Vejentum fieri ſolet, in qua noviſſimus is, qui omnium deterrimus, producitur a præcone in medium ſenex cum toga prætexta, bullaque aurea, quo cultu Reges ſoliti ſunt eſſe Etruſcorum, qui Sardi appellantur, quia Etruſca gens orta eſt Sardibus ex Lydia; Tyrrhenus enim inde profectus cum magna manu eorum, occupavit eam partem Italiæ, quæ nunc vocatur Etruria*. Qui locus miſerrime truncatus, reliquiæque fœdiſſime corruptæ, feliciter ab eo, quem jam laudavi, ſic recenſitus; nam pro *vicanis* ſcriptum erat *vicinis*, & pro *Vejentum* diſerte, licet nullo ſenſu, videbatur *Valentium*. Obiter de Sardibus iſtis, ludibrio Romæ habitis, & per jocum circumductis, M. Cicero libr. 7. Familiar. Epiſt. 25. fine: *Habes Sardos venales, alium alio nequiorem*. Sic illi, ut fortunam regiam inſolentiſſime contemnerent, quendam habitu Regis Etruſci circumferebant. Plutarchus in Problemat. Roman. cap. 53. Δία τί τῆς Καπιτωλίοις θέας ἄγοντες ἔτι νῦν κηρύττουσι Σαρδιανοὺς ὠνίους; καὶ γέρων τις ἐπὶ χλευασμῷ προάγηται, παιδικὸν ἐναψάμενος περιδέραιον, ὃ καλῦσι βοῦλλαν; ἢ ὅτι Ῥωμύλῳ πολὺν χρόνον ἐπολέμησαν, οἱ λεγόμενοι Οὐήϊοι Τυῤῥηνῶν, καὶ ταύτην πόλιν ἐσχάτην εἷλε, καὶ πολλὰς αἰχμαλώτους ἀπεκήρυξε μετὰ τῦ βασιλέως, ἐπισκώπτων αὐτῦ τὴν ἠλιθιότητα καὶ τὴν ἀβελτηρίαν; ἐπεὶ δὲ Λυδοὶ μὲν ἦσαν οἱ Τυῤῥηνοὶ ἐξ ἀρχῆς, Λυδῶν δὲ μητρόπολεις Σάρδεις, οὕτω τὰς Οὐηϊόυς ἀπεκήρυττον, καὶ μέχρι νῦν ἐν παιδιᾷ τὸ ἔθος διαφυλάττυσι. Quæ Latinis verbis ita ſonant: *Cur ludis Capitolinis etiamnum præconis voce proclamant, Sardianos venales? & ſenex quidam ludibrii gratia producitur bullam collo appenſam gerens puerilem? An quia Vejentes, Etruſcorum populus, per longum tempus Romulo bello reſtiterunt, hancque is ultimam urbem cœpit, multoſque captivos ſub haſta vendidit, una cum ipſorum Rege, futilitatem ejus, & ſtultitiam deridens? nam Etruſci a Lydis originem trahunt, Lydorum primaria urbs Sardes; ideo Vejentes Sardianorum nomine proclamant, & in hunc uſque diem ludicri gratia morem iſtum obſervant*. Et quidem de prætexta & bulla aurea, Regum inſignibus, vide libr. 3. infra hoc opere, uti & de ſella regia, quæ ad magiſtratus Romanos traducta, & *curulis* ab iis appellata; hic vero nonnihil de ſceptro, quo uſi illi primitus Reges. Non bacillum fuere ſceptra, ut nunc; ſed haſtæ, atque illæ quidem divinis cultæ honoribus, puto, ut Reges fortitudinem

præ

præ ſe debere ferre ſignificarent, eoque nomine veneratione divina dignos eſſe. Junianus Juſtinus libr. 43. *Per ea adhuc tempora reges haſtas pro diademate habebant, quas Græci* ſceptra *dixere; nam & ab origine rerum pro diis immortalibus veteres, haſtas coluere, ob cujus Religionis memoriam adhuc deorum ſimulacris haſtæ adduntur*. De qua re abunde, ut exiſtimo, in Antiquitatibus Romanis diſſerui. Et δορὶ, *haſta*, ſceptrum vocatur ab Euripide in Hecuba, ut colligit Hadrianus Turnebus libr. 22. Adverſarior. cap. 12. & Æſchylus apud eundem libr. 8. cap. 16. Divinis itaque honoribus ſceptra colebant, uſque adeo ut nullum religioſius jusjurandum fuerit, quam quod per haſtam conciperetur. Eraſmus in proverbio Καινέως δόρυ, *Cænei haſta*; ille enim ad ſe venientes per ſceptrum ſuum jurare cogebat. Vetus Scholiaſtes Apollonii libr. 1. Argonaut. quem tranſcribit Euſtathius Archiepiſcopus ad libr. 1. Iliados. Ferientes etiam fœdera ſceptra tenebant, & per ea jurabant. Servius Maurus ad libr. 12. Æneid. pag. 677. *Ut autem ſceptra adhibeantur ad fœdera, hæc ratio eſt, quia majores ſemper ſimulacra Jovis adhibebant, quod cum tædioſum eſſet, præcipue cum fiebant fœdera cum longe poſitis gentibus, inventum eſt, ut ſceptrum tenentes, quaſi imaginem ſimulacri redderent Jovis; ſceptrum enim ipſius eſt imperium, unde nunc tenet ſceptrum Latinus, non quaſi Rex, ſed quaſi pater patratus*. Virgilius ipſe ibidem loci v. 206.

Ut ſceptrum hoc (dextra ſceptrum nam forte gerebat)
Nunquam fronde levi fundet virgulta, nec umbras,
Cum ſemel in ſilvis ima de ſtirpe reciſum
Matre caret, poſuitque comas, & brachia ferro:
Olim arbos, nunc artificis manus ære decoro
Incluſit, patribuſque dedit geſtare Latinis.

Quæ omnia verbatim ex Homero tranſtulit, cujus hæc ſunt eadem ſententia libr. 1. Iliad. v. 236.

Ναὶ μὰ τόδε σκῆπτρον, τὸ μὲν οὔποτε φύλλα καὶ ὄζυς
Φύσει, ἐπειδὴ πρῶτα τομὴν ἐν ὄρεσσι λέλοιπεν
Οὐδ' ἀναθηλήσει, περὶ γὰρ ῥάε χαλκὸς ἔλεψε
Φύλλα τε καὶ φλοίον, νῦν αὖτε μὶν υἷες ἀχαιῶν
Ἐν παλάμης φορέουσι δικασπόλοι, οἵτε θέμιςας
Πρὸς Διὸς εἰρύαται, ὃ δέ τοι μέγας ἔσσεται ὅρκος.

Certe per hoc ſceptrum, quod nunquam folia & ramos
Producet, ex quo ſtirpem ſuam in montibus reliquit,
Neque revireſcet, ferrum enim illud undique delibravit
Foliaque & corticem, nunc vero ipſum filii Achivorum
In manibus geſtant judices, quique leges
A Jove cuſtodiunt, hoc tibi magnum erit juramentum.

Eadem exprimere voluit Valerius Flaccus libr. 3. Argonautic.

Hanc ego magnanimi ſpolium Didymaonis haſtam,
Quæ neque jam frondes virides, neque proferet umbras,

Ut

Ut semel est avulsa jugis, ac matre perempta
Fida ministeria, & auras obit horrida pugnas,
Testor.

In apice Romani Aquilam constituebant, expansis alis, eaque dignitate triumphantem honorabant. Juvenal. Sat. 10. v. 46.

Da nunc & volucrem, sceptro quæ surgat eburno.

Atque hoc gestamen fuisse Regum Etruscorum aperte Dionysius Halicarn. libr. 3. Α'ρχιολογίας pag. 195. Καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὀ λόγους αὐτῷ μόνον φέροντες ψιλοὺς, ἀλλὰ καὶ σύμβολα τῆς ἡγεμονίας, οἷς ἐκόσμουν αὐτοὶ τοὺς σφετέρους βασιλεῖς, κομίζοντες, στέφανόντε χρύσεον καὶ θρόνον ἐλεφάντινον, καὶ σκῆπτρον ἀετὸν ἔχον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς χιτῶνάτε πορφυροῦν χρυσόσημον, καὶ περιβόλαιον πορφυροῦν ποικίλον, οἷα Λυδῶν τε καὶ Περσῶν ἐφόρουν οἱ βασιλεῖς. *Legati post paucos dies non nuda tantum verba afferentes, sed & principatus insignia, quibus Reges suos ornare consueverunt, coronam auream, & sellam eburneam, sceptrumque in summitate habens aquilam, & purpuream tunicam auro distinctam, purpureumque amiculum varium, qualia Lydorum atque Persarum reges gestarunt*. Eadem sane & Lydorum Regum, & a Lydis Etruscorum oriundorum fuisse ornamenta ex hoc libro constat. Et de Porsena Rege idem Auctor libr. 5. pag. 303. Η' δὲ τῶν Ρ'ωμαίων βουλὴ μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν Τυῤῥηνῶν συνελθοῦσα ἐψηφίσατο Πορσίνῳ μὲν πέμψαι θρόνον ἐλεφάντινον, καὶ σκῆπτρον, καὶ στέφανον χρύσεον, καὶ θριαμβικὴν ἐσθῆτα, ὑφ' ἧς οἱ βασιλεῖς ἐκοσμοῦντο. *Senatus post discessum Regi mittendam in Etruriam decrevit sellam eburneam cum sceptro, coronamque auream, & triumphalem vestem, quali Reges ornari solebant*. Missa itaque a Romano Senatu ornamenta Regia Porsenæ, non quidem, quod ea dignitate ab eo donari eum videri posset, erat enim Rex antea; sed quia is mos erat Senatui, ut sua quoque triumphantium ornamenta in bene de se meritos conferret, ut scribit idem Halicarnasseus libr. 3. pag. 196.

Alii tamen principes non aquila insignitum sceptrum, sed aratri vomere, ad agriculturæ, ut puto, commoda extollenda. Pierius Valerianus libr. 48. Hieroglyph. pag. 513. nullo auctore laudato.

Eo magis non desino mirari, Servium Honoratum, tanti judicii, tantæque eruditionis Grammaticum, tam pudendo errore lapsum, ut sic scriberet ad libr. 8. Æneid. pag. 517. *Regni coronam, insigne, non revera coronam, quam Tusci Reges nunquam habuerunt*. Mirandum hoc (inquam) non tam ob auctores laudatos, quam ipsius Virgilii auctoritatem, qui hæc clare:

. . . . . . o Mæoniæ delecta juventus,
Flos veterum, virtusque virum, quos justus in hostem
Fert dolor, & merita accendit Mezentius ira:
Nulli fas Italo tantam subjungere gentem,
Externos optate duces, tum Etrusca resedit
Hoc acies campo, monitis exterrita divum.
Ipse oratores ad me, regnique coronam

Cum

Cum sceptro misit, mandatque insignia Tarchon,
Succedam castris, Tyrrhenaque regna capessam.

In sequentibus tamen aliter idem sentit Servius, & quasi a seipso dissentit: *Mandat insignia, aut mittit insignia, idest omnia ornamenta regalia, aut re vera ipse Tarchon oratores ad me misit, coronamque cum sceptro Regni.*

Tertia ratio, eaque validissima est, quod ut alii Reges, & maxime Assyriorum & Persarum, & seculis posterioribus Francorum, certis tantum diebus, nec tamen promiscue, populo se ostendebant; ita Etruriæ Reges semel tantum in mense subditos admittebant, quo augustior esset, ut puto, majestas. Aurel. Macr. Saturn. libr. 1. cap. 15. *Ideo autem minor pontifex numerum dierum, qui ad nonas superessent, calando prodebat, quod post nonam lunam oportebat nonarum die populares, qui in agris essent confluere in urbem, accepturos causas feriarum a Rege sacrorum, sciturosque, quid esset eo mense faciendum, unde quidam hinc existimant nonas dictas, quasi novæ initium observationis, vel quod ab eo die semper ad idus novem dies putentur: sicut apud Tuscos nonæ plures habebantur, quod hi nono quoque die regem suum salutabant, & de propriis negotiis consulebant.* Nævius Poëta *in Lupo*, sed corrige *in Ludo:*

Vel Vejens Regem salutat jube
Albanum milium, comitem senem
Sapientem contra redhostis Mænalus.

Locus est depravatus. Putarem rectius legi:

Vel Vejens Regem salutat tuba per
Albanum Mulium.

Militaris enim mos principes suos tubis machinarumque explosionibus salutare, & concussis armis alacritatem profiteri. Claudian. in 4. Hon. Consul.

Sensit adorantes galeas, redditque ferocem
Vagitum lituis.

Et de 6. Honorii Consulatu:

Una omnis submissa phalanx, tantæque salutant
Te dominum galeæ.

Quartum denique argumentum est Reges in Etruria veros fuisse, non tantum magistratus, potuisse illos ad fanum Voltumnæ conventum indicere omnium popularium, cum libuisset, uti libr. 1. supra habes; quod ad nullum nisi ad regem pertinere, quis est, qui non videat? Eleganter Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 11.

Et Veii veteres, & Volscum regna fuistis,
Et vestro posita est aurea sella foro.

Janus

Janus, primus Etruriæ Rex, ſtatim a diluvio Noæ: uxor ei Venilia; ideo ei primitiæ omnium ſacrificiorum oblatæ: primus ſacra ad aras fieri docuit: nummos percuſſit: agriculturam docuit: fœderibus præeſt: bifrons, & quadrifrons: belli ac pacis præſes: lauru nova ineunte anno coronatus: Indigena.

CAP. III.

HOc quoque quintum argumentum ſit, Regum ſucceſſio, quorum primum certum eſt *Janum* fuiſſe. Sed quis ille fuerit, nimium curioſe quidam inveſtigarunt: inter quos Opuſculum eſt Petri Leonis Caſellæ, quo inutili labore, de *Crana*, *Veſta*, *Jano*, *Sabatio*, *Corito*, futilibuſque aliis pœnitenda opera diſſerit. Nec mitius inſanit Thomas Fazellus de reb. Sicul. poſter. Decad. libr. 1. pag. 220. qui pæne non eſt tanti, ut nominari hic debeat; cum omnia ex Annio in ſuum opus tranſcripſerit. Auctor Theatri Genealogici Tom. 4. eum vult *Nohemum* eſſe; ſed ridiculum illud, qui enim in Italiam ille deflexit? cum ſacræ literæ contradicant. Ego certe, ut Nohemum non eſſe, ac ne potuiſſe quidem dici contendo; ita aliquem a Nohemi nepotibus primis, qui mundum incoluerint, & poſt diluvium reſtauraverint, exiſtimo, vel hoc argumento, quod Janus primas ſacrificii cujuslibet deorum partes accipiat: & notum ex ſacra pagina, Nohemum aræ a ſe ſtructæ holocauſta adoleviſſe. Claudius Marius Victor Maſſilienſis Commentarior. in Geneſin libr. 3.

Talia mente gerens, venturaque ſecula cernens,
Non prius officii quicquam ſervatus inire
Conſtituit, quam ſacra Deo, laudeſque rependat,
Grateſque evaſo referat diſcrimine Noe.
Mox niveo ſacra exurgunt altaria ſaxo,
Agnovitque hæc prima recens altaria mundus.

D. Alcimus Avitus Archiepiſcopus Viennenſis libr. 4. Sacror. Carmin. cap. 18. ex Geneſis cap. 8.

Ante tamen juſtus jubeat quam ſparſa vagari
Singula de ſeptem, quæ dudum claudere munda
Curavit, natis pariter nuribuſque vocatis,
Ceſpite conſtructa diſponens immolat ara,

Accen-

Accendens sanctum his primum altaribus ignem.
Plurima dum magnis adolentur corpora flammis,
Et numerosa levat præpinguem victima fumum,
Suavis odor tetigit lætum trans æthera cœlum,
Primaque purgati suscepta est hostia mundi.

Sic itaque, quia Janus Italos suos, aut verius populares Etruscos aras erigere, hostias adolere docuit, effectum, ut nullum sacrum institui, peragive posset, cujus exordium non fieret a Jano, ut infra hoc capite expediam. Hic vero Regem eum fuisse est probandum. Prætextatus apud Aurelium Macrobium libr. 1. Saturnalium cap. 7. *Regionem istam, quæ nunc vocatur Italia, regno Janus obtinuit*. Servius Maurus ad libr. 8. Æneid. pag. 506. *Saturnus Rex fuit Cretæ, quem Jupiter filius bello pepulit: hic fugiens a Jano Rege, qui urbem habuit, ubi nunc Janiculum est, susceptus est qui regnabat in Italia: quem cum docuisset usum vinearum, & falcis, & humaniorem victum, in partem est admissus imperii*. Gottofridus Viterbiensis in Pantheo Chronicor. parte 4. pag. 117.

Italiæ tunc Saturnus regnabat alumnus,
Primus erat Janus, sed Rex fuit ille secundus,
Tertius est Picus Rex, probitate prior.
Saturnus statuit, super æquora vela moveri:
Denarios posuit, commercia rite mereri:
Ipse prior clypeos militis arte regit.
Navibus Italiam prior hic ornasse putatur,
Ædificans Sutrium, dum vivit, ibi dominatur,
Triticeum semen primus in urbe ferens.
Saturnus natum latuisse Jove recitatur,
In Sutrio latuit, Latium locus ille vocatur;
Illud enim Latii nomen ab inde fuit.

Versum nonum corrige:

Triticeum semen primus in orbe ferens.

Levis notæ adjectio ultimum quoque versum meliorem meo judicio faciet:

Illud enim Latii nomen ab inde fluit.

Uxor ejus fuit *Venilia*, quod a nullo notatum. P. Ovid. libr. 14. Metamorph. v. 333.

Ille colit Nympham, quam quondam in colle Palati
Dicitur ancipiti peperisse Venilia Jano.

In quolibet sacro præfatio ab eo, ut dixi, incipiebat. Arnob. libr. 3. Cont. Gent. *Atque ita per vos Dei nomen eraditur, quem in cunctis anteponitis precibus, & viam vobis pandere Deorum ad audientiam creditis*. Xenon Rer. Italicar. libr. 1. rationem reddit historicam: *Quod Janus in Italia primum templa Diis fecerit, & ritus instituit sacrorum, ideo in sacrificiis præfationem meruit perpetuam*. M. Tull. libr. 2. Nat. Deor.

Cumque in omnibus rebus vim haberent maximam prima & extrema, principem in ſacrificando Janum eſſe voluerunt, quod ab eundo *nomen eſt ductum, ex quo tranſitiones perviæ Jani: foreſque in liminibus profanarum ædium januæ nominantur*. Feſt. Pomp. libr. 3. in voce *chaos*, eadem, ſed expreſſius: *Unde Janus detracta aſpiratione nominatur, ideo quod fuerit omnium primus, cui primo ſupplicabant, velut parenti, & a quo rerum omnium factum putabant initium*. Poëtæ paſſim. M. Martial. libr. 8. Epigr. 8.

Principium des, Jane, licet velocibus annis,
Et revoces vultu ſecula longa tuo.
Te primum tua thura rogent, te voce ſalutent,
Purpura te felix, te colat omnis honor.

Secundus verſus ſignificantius, *renoves vultu*. In tertio, MS. *te vota ſalutent*. Et libr. 10. Epigr. 28.

Annorum, nitidique, ſator pulcherrime, mundi,
Publica quem primum vota preceſque canunt.

P. Ovid. libr. 1. Faſtor. v. 173. ex Arnobii loco laudato:

. . . . cur, quamvis aliorum numina placem,
Jane, tibi primum thura merumque fero?
Ut poſſis aditum per me, qui limina ſervo,
Ad quoſcumque velis, inquit, habere Deos.

Hic primus etiam in Italia nummum percuſſit, in cujus una parte caput geminum fuit, in altera navis, ad ſignificandum Saturni claſſe in Italiam adpulsum. Gottofridus Viterbienſis ſupra hoc capite laudatus. P. Victor Afer, ut vult doctiſſimus Andreas Schottus: *Iſtum etiam uſum ſignandi æris, ac monetæ in formam incutiendæ, oſtendiſſe traditur, in qua ab una parte caput ejus imprimeretur, altera navis, qua vectus illo erat; unde hodieque aleatores, poſito nummo, opertoque, optionem colluſoribus ponunt, enuntiandi, quid putent ſubeſſe, caput aut navim, quod nunc vulgo corrumpentes* navi andi *dicunt*. Ovid. libr. 1. Faſtor. v. 228.

Multa quidem didici, ſed cur navalis in ære
Altera ſignata eſt, altera forma duplex?

De hoc ſignandæ monetæ Etruſcorum ſeu Jani invento, dicam libr. 3. hoc opere infra, uti & de agricultura, & vineis curandis, quæ omnia a Jano Etruſci acceperunt, & Romanis conceſſerunt, utilia certe Reip. adminiſtrandæ inſtrumenta.

Janum certe Principem *bifrontem*, vel *quadrifrontem* effinxerunt. Rationem hanc a Servio Mauro pete ad libr. 7. Æneid. pag. 476. *Sacrarium hoc (ſcilicet Jano) Pompilius fecerat circa imum Argiletum, juxta theatrum Marcelli, quod fuit in duobus breviſſimis templis, duobus autem propter Janum bifrontem: poſtea captis Phaleris civitate Tuſciæ inventum eſt ſimulachrum Jani cum frontibus quatuor, propter quod in foro tranſitorio conſtitutum eſt illis ſacrarium aliud* (lego *conſtitutum eſt*

est illius sacrarium, de Jano enim sermo) *quod novimus hodieque quatuor portas habere. Janum sanè apud aliquos quadrifrontem esse, non est mirum; nam alii dici eum dominum volunt, in quo ortus est & occasus. Horatius:*

Matutine pater, seu Jane libentius audis.

Alii anni totius, quem in quatuor tempora constat esse divisum; anni autem esse Deum illa res probat, quod ab eo prima pars anni nominatur, nam a Jano Januarius dicitur. Quidam Janum Eanum *dicunt ab* eundo, *eumque esse Martem, & quod apud Romanos plurimum potest, ideo primum in veneratione nominari. Alii Janum aërem credunt: & quia vocis genitor habeatur, idcirco mandari ei preces nostras ad Deos perferendas. Alii Janum mundum accipiunt, cujus caulæ ideo in pace clausæ sunt, quod mundus undique clausus est belli tempore: aperiuntur ad auxilium petendum, ut pateant . . . . . . nam quasi mundo duas ei facies dederunt, orientis & occidentis, quod jam supradictum est: alii quatuor, secundum quatuor partes mundi.* Idem ad illud Virgilii libr. 12. Æneid. pag. 677.

Latonæque genus duplex, Janumque bifrontem.

Janum rite (Janum bifrontem) invocat, quia ipse faciendis fœderibus præest; namque postquam Romulus & Titus Tatius in fœdera convenerunt, Jano simulachrum duplicis frontis effectum est, quasi ad imaginem duorum populorum: legimus tamen Janum etiam quadrifrontem fuisse, unde Martialis ait:

Et lingua pariter locutus omni.

nam omnis *de duobus non dicimus.*

Potest denique credi bifrons Janus, quod sapientis sit principis meminisci præterita, & futuris prospicere; quadrifrons vero, ad quatuor elementa exprimenda. Isidor. libr. 8. Etymologiar. cap. 11.

Quid attinet hic dicere, quod est vulgatissimum, tantam Jani Regis fortitudinis opinionem, animis Italorum ingenitam, ut eum belli pacisque arbitrum unicum æstimarent, ideo templum ejus, pace per universum orbem parta, claudi solebat, indictoque bello rursus aperiri? L. Florus epitomastes Livii libr. 4. Servius Maurus ad illud libr. 1. Æneid.

Aspera tum positis mitescent secula bellis.

Cl. Claudian. de 6. Hon. Consul.

. . . perpetuisque immoto cardine claustris
Janus bella premens, lætæ sub imagine pugnæ
Armorum innocuos paci largitur honores.

Idem de summa Stiliconis auspiciis parta felicitate libr. 2. de ejus laudibus:

. . . nullus Boreæ metus, omnis & Austri
Ora silet, cecidit Maurus, Germania cessit
Et Janum pax alta ligat.

Semel hujus templum Numa Rex clausit; iterum Lutatius Catulus, icto cum Pœnis fœdere, Coss. M. Atilio, T. Manlio. Paul. Orosius libr. 4. cap. 10. L. Florus libr. 2. Histor. Rom. cap. 3. Tertio sub Augusto bellis civilibus longo duodecim annorum bello sopitis. Dio Coccejanus libr. 51. in actis anni 725. Freculphus Lexoniensis Tom. I. Chronicor. libr. 7. cap. 16. *Ab oriente in occidentem, a septentrione in meridiem, ac per totum Oceani circulum, cunctis gentibus una pace compositis, Jani portas tertio Augustus tum clausit, quas ex eo, per duodecim pæne annos quietissimo semper obseratas otio, ipsa etiam rubigo consignavit: nec prius unquam nisi sub extrema senectute Augusti pulsata Atheniensium seditione, & Draconum commotione patuerunt.* Locum corruptum sic restituere potes, congruo historiis illius ævi sensu: *& Dacorum commotione patuerunt*; quorum tunc mota arma, non minoribus animis, quam bellandi pertinacia. Virgil. libr. 2. Georg.

Aut conjurato descendens Dacus ab Istro.

Otto Frisingensis libr. 3. cap. 3. Chronicor. Vellejus Paterculus libr. 2. Histor. Rom. *Tertio Augusto principe certæ pacis argumentum Janus Geminus clausus dedit.* C. Sueton. in Augusto cap. 22. Benemenutius de Rambaldis libr. Augustali: *Reliquum solus cum magna pace & tranquillitate orbis, clauso templo Jani, egit.* Q. Horat. libr. 4. od. ult.

Janum Quirini clausit.

Et libr. 2. Epist. 1.

. . . totum confecta duella per orbem,
Claustraque custodem pacis cohibentia Janum.

Templum illud quadratum erat. Pierius Valerian. libr. 49. Hierogl. pag. 528. Duas fores habebat, uti *& ipsa Janista tua biformis*, seu duas habens facies. Flavius Blondus libr. 1. de Roma triumphante. Seu quod per *Janum mundum* significarent, cujus *duæ præcipuæ partes Oriens & Occidens*; sive denique, quod *in bellum proficiscens Imperator, de reducendo salvo exercitu curam habere unicam debet.* Allusum ad hoc a M. Valerio Flacco libr. 5. Argonaut.

. . . . aut sanguinei magna ostia belli.

P. Virgil. libr. 7. Æneid.

Sunt geminæ belli portæ.

Papin. Statius libr. 5. Thebaid. v. 145.

Lunatumque putes agmen descendere, ubi arma
Indulget pater, & sævi movet ostia belli.

Hic Consules Romani inaugurabantur, & insignia magistratus decedentes exuebant, novi induebant, qui ob id dicuntur *annum aperire*. Ulpian. J. C. L. 20. ff. de petition. hæreditat. Sidon. Apollin. Carm. 2.

Annum pande novum Consul vetus.

Claudian. libr. 2. in Eutrop.

. . . insanum gemino proclamat ab axe,
Eunuchumque vetat fastis accedere Janus.

Ideo-

Ideoque laurea nova ſingulis Calendis Januariis coronabatur, quod de poſterioribus temporibus intelligendum; nam primitus, *non in Januario, ſed Calendis Martiis* id fieri ſolitum, ut liquet ex narratione Aurelii Macrobii libr. 1. Saturn. cap. 12. quod *mutare virides laureas veteribus dixit* C. Julius Solinus Polyhiſtor. cap. 3. Ovid. libr. 3. Faſtor.

Laurea flaminibus, quæ toto perſtitit anno,
Tollitur, & frondes ſunt in honore novæ.

D. Auſon. in Cæſaribus:

Ter dominante Tito cingit nova Laurea Janum.

Sidon. Apollinar. Carm. 2. in principio ſtatim:

. . . . . tuque o cui Laurea Jane
Annua debetur, reliqua torpere ſoluto
Quavis fronde comas, ſubita nec luce paveſcas
Principis.

Idem Carm. 7. in principio.

. . . . jam necte bifrontes
Anceps Jane comas, duplicique accingere lauru.

Denique Janum eſſe Etruſcæ originis, non vero advenam, quod imprudentes quidam falſo exiſtimavere, vel unicum hoc convincit argumentum, quod nullibi terrarum, niſi in Italia, coleretur; male itaque Draco Corcyræus Græcum eum facit. P. Ovid. libr. 1. Faſt. v. 88.

Quem tamen eſſe Deum te dicam, Jane biformis?
Nam tibi par nullum Græcia nomen habet.

Etruriæ Regina Cameſes, a Jano in partem regni aſſumpta: ſoror ejus & uxor.

CAP. IV.

EOdem ſeculo Janus & Cameſes imperarunt; ſed hic jure hæreditario, iſta in partem principatus tantum a Jano aſſumpta, eo penitus more, quo Romanos ſcimus Auguſtos participes imperii ſui feciſſe, quos ſucceſſioni deſtinaſſent. Cujus rei teſtes ſunt Protarchus Trallianus, & Hyginus antiquiſſimi duo Scriptores, ut retulit Macrobius Theodoſius libr. 1. Saturnal. cap. 7. *Regionem iſtam, quæ nunc vocatur Italia, regno Janus obtinuit, qui, ut Hyginus, Protarchum Trallianum ſecutus, tradit, cum Cameſe æque indigena terram hanc ita participata potentia poſſidebat, ut Regio* Cameſene, *oppidum* Janiculum *vocitaretur: poſt ad Janum ſolum regnum redactum eſt, qui creditur geminam faciem prætuliſſe, ut quæ ante, quæque poſt tergum eſſent intueretur: quod procul dubio ad prudentiam regis ſoler-*

lertiamque referendum eſt. Draco Corcyræus libro de Lapidibus, eam fuiſſe *ſororem Jani* aſſerit apud Athenæum libr. 15. pag. 692. quem vide. Nugarum plauſtra plena apud Thomam Fazelum in reb. Sicul. poſter. Decad. libr. 1. pag. 220.

Etruriæ Rex Tiberinus, Jani, lapidibus occiſi, filius: filiæ quatuor, Cameſene, Cliſthene, & Canens, Pico Latinorum Regi nupta: quarta ignoratur.

CAP. V.

TRanquillum admodum & quietum fuit Jani regnum, uſque adeo ut totus in vitæ civilis moderationem, agroſque honeſto ſtudio colendos, ferocem populum ad manſuetam morum regulam traducere incubuerit; quare præcipuum ei habuit Numa Pompilius honorem, primumque anni menſem ab eo Januarium dixit. Plutarch. Problem. Roman. pag. 274. Et cum multis annis feliciter imperaſſet, monſtrato ruſticis vino, ab iis fuit interemptus, quod inſueto vini ſucco ebrii, venenum ab eo ſibi datum exiſtimarent; ideoque publica rabie armati, lapidibus eum obruerunt, eodem Plutarcho referente. Quare quam vetuſtum fuerit id genus pœnæ, ex eo liquet: quam frequens, breviter aperiam. Parthenius elegans auctor Eroticon cap. 21. πρȣτρέψατο τȣ̀ς ϛρατιότας καταλεῦσαι τὴν κόρην. *Exhortatus eſt milites, ut puellam lapidibus obruerent*. Claud. Ælian. libr. 5. Var. Hiſt. cap. 19. Ὄυτως Ἀθηναίων βάλλειν ἀυτὸν λίθοις, *cum Athenienſes jam parati eſſent eum lapidibus obruere*. Polyæn. libr. 1. Stratag. Sophocles in Antigone, Philoſtratus in heroicis, & libr. 1. de vita Sophiſtarum, in Lolliano: præoccupavit jam elegantiſſimus Joannes Meurſius. Et liquet apud Hebræos idem invaluiſſe: clare in Actis Apoſtolorum cap. 7. de Stephano Protomartyre. Vincentius Bellovacenſis in Speculo Hiſtorico: *Romæ gladiatorio ludo celebrato, Telemachus monachus increpans populum, attentius ſpectaculis inhiantem, lapidatur a populo*. Quæ ille indubie petiit ex Theodoreto libr. 5. Hiſtor. Eccleſiaſt. cap. 26. Et M. Aurelio Caſſiodoro libr. 10. Hiſtor. Tripartitæ cap. 11. L. Apul. libr. 1. Mileſiar. *Publicitus indignatio percrebuit, ſtatutumque eſt, ut in eam die altera ſeveriſſime ſaxorum jaculatione vendicaretur*. Interpres hiſtoriæ Apollonii Tirii Latinus: *Tunc cives rapuerunt Strangulionem, & Dionyſiadem, atque extra civitatem trahentes, lapidaverunt*. M. Fab. Quintilian. Declamat. 12: *Populus quoque impuni-*

punitum nefas ſine lapidibus præteribit? Romulus Amaſæus interpres Pauſaniæ Latinus in Arcadic. pag. 259. Incerti nominis poëta apud Parthenium, & recitat Ant. Delrio in L. Senecæ Troadem pag. 431. L. Seneca non uno loco. C. Petronius in Satyrico. Abdias Babylonius libr. 1. Hiſtor. Apoſtolicæ, ſi tamen non eſt opus ſpurium. Æl. Lamprid. in Alexandro Severo. Æl. Spartian. in Peſcennio Nigro. Appian. libr. 4. Bellor. civil. pag. 431. Videantur a me laudati libr. 8. Antiquitat. Romanar. cap. 24. Hippolytus Thebanus, cujus in Scriptoribus Eccleſiaſticis meminit D. Hieronym. in Chronico. Λιθοβυλήσαντες ἀυτὸν. *Lapidibus eum obruerunt*. Xenophon docet, apud Græcos hoc ſupplicium locum habuiſſe libr. 1. de Expedit. Cyri minoris pag. 258. Poëtæ meminerunt certatim. D. Auſon. Eidyllo 7.

. . . . crimen ob illud
Timon Palladiis olim lapidatus Athænis.

Lycophron in Caſſandra.

Ὑπερβόλοις ἀραῖσιν ἠρεθισμένη
Κρύψαι κύπας τις χερμάδων ἐπυμβρία.
Convitioſis maledictis irritato
Occultabit quoddam tegmen lapidum diluvio.

Ita Gulielmus Canterus vertit: legibus metricis ſic adſtrinxit Joſephus Scaliger:

Convitioſis percitorum injuriis
Abſcondet imber ſaxeus manu alium.

P. Ovid. in Elegia de Nuce:

Nux ego juncta viæ, cum ſim ſine crimine vitæ,
A populo ſaxis prætereunte petor.
Obruere iſta ſolet manifeſtos pœna nocentes,
Publica cum lentam nunc capit ira moram.

Idem libr. 13. Metamorph. fab. 2.v. 565.

Clade ſui Thracum gens irritata tyranni,
Troada telorum lapidumque inceſſere jactu
Cœpit.

Joan. Tzetzes Chiliad. Hiſtoriar. 11. cap. 260.

Πρὸς τὺς λιμένας τρέχοντες μίσει τῷ Ἀθηναίων
Μικρῦ ἂν διεχρήσαντο τὸν Πλάτωνα τοῖς λίθοις.
Ad portus currentes odio Athenienſium
Ferme occidiſſent Platonem lapidibus.

Ab ingrato itaque & beneficii immemore populo, Rex optimus Janus hunc in modum ſublatus eſt: cui ſucceſſere *Janigenæ*, uti a Cæſare & Auguſto ſequentes omnes Imperatores Cæſares Auguſtique dicti, ita a Jano Janigenæ Reges Etruriæ: quorum quidem ordo, regna, & geſta in obſcuro; perſequar tamen, ut in tantis tenebris facem prætuliſſe videar, & quod certius videbitur, adducam.

Jano ſucceſſit filius, ex Cameſena, *Tiberinus*, qui tertius Etruriæ Rex

Rex habebitur. Servius Maurus ad libr. 8. Æneid. pag. 506. *Alii Tiberinum Jani & Camesenæ filium, ibi in bello periiße tradunt.* Hic patri, inhumaniter a suis perempto, parentalia instituit, omnesque, quos potuit, honores adjecit: & quia pater Etruriam in duodecim populos divisisset, ut fuse dicitur libr. 4. hoc opere infra, monimento ejus duodecim aras adjecit: vel certe, quia in anno, ab eo ordinato, sint duodecim menses. Pier. Valerian. libr. 49. Hieroglyphic. pag. 527. Nec de eo quicquam præterea compertum.

Filiæ etiam Jano quatuor fuerunt, eamque ob causam, ut nonnullis placet, quadrifrons ipse effictus. Idem Pierius libr. 22. pag. 325. quarum natu maxima *Camasena* a matris nomine appellata: secundam volunt susceptam ex eadem uxore Camese Perrhebæa, quam Plutarchus in Problematis Romanis, nimium favens genti suæ, Græcam facit, uti & ipsum Janum advenam, non vero αὐτόχθονα, *indigenam*, quod nos falsum supra abunde docuimus: hanc *Clisthenem* vocat Draco Corcyræus, libro de Lapidibus apud Athenæum libr. 15. pag. 692. quem consule. Aliæ duæ filiæ, ex Venilia alia, & secunda uxore, ut puto, sublatæ, quarum una penitus latet, neque ab ullo, quod sciam, memoratur: alteram clarissimam fabulæ poëticæ faciunt, nomine *Canentem*: quam vocatam ita, fortassis non fuerit alienum a vero credere, quod vaticinandi peritia inclaruerit; oracula enim omnia versu reddebantur, & ob id *Canens* idem est ac *Sacerdos*, oraculi interpres. Vide, quæ superiori libro cap. 18. de Themide vel Carmenta dixi. Utcumque sit, hæc Pico, Latinorum Regi, nupta deprehenditur; ita enim ipse Picus, a Circe sollicitatus, apud P. Ovidium libr. 14. Metamorph. fab. 7. v. 377.

. . . . ille ferox ipsamque precesque repellit:
Et Quæcumque es, ait, non sum tuus: altera captum
Me tenet, & teneat per longum comprecor ævum.
Nec Venere externa socialia fœdera lædam,
Dum mihi Janigenam servabunt fata Canentem.

Hactenus Janus, filiusque regnarunt. Subjungam alios, qui circa illa rudia tempora regali etiam dignitate in Tuscia emicuerunt.

Etru-

Etruriæ Rex quartus Vertumnus, sive Vadimon, & ipse Janigena.

CAP. VI.

ETruriæ Deum *Vertumnum* fuisse, sive *Vortunum*, docui supra hoc opere libr. 1. cap. 15. Regem fuisse, & Principatum post Jani filium tenuisse, abunde probat Antonius Fanensis ad libr. 6. Fastorum Ovidii. Idem putatur cum *Vadimone*. Raphaël Mapphæus Volaterranus libr. 16. Commentarior. pag. 481. Sunt, qui plenas nugis paginas implent, ut Vertumnum modo *Janum*, modo *Nohemum*, modo *Zoroastrem* obtrudant: quorum deliramenta non est tanti, ut velim refellere. Supra omnes insigniter delirat Thomas Fazelus de reb. Siculis posterior. Decad. libr. 1. pag. 220. Adscribam tamen Ænææ Galletti Emporiensis locum e libr. 2. Histor. Universal. principio:

Postquam clade nefas terræ purgavit aquarum
Illuvieque sator populos subvertit iniquos,
Vertumnum, prolemque jubet descendere cimba,
Uxoresque novæ gravidandas semine gentis,
Vota dabat, cultumque Dei, ritusque docebat
Agricolam sobolem, miraque propagine lætus
Reddiderat saga Gordiæo vertice terra
Cultores Gallos numerosa prole redemptor,
Oenotrius, Noa, Vertumnus, seu priscus Ogyges,
Janus, & heroës divino semine creti,
Præbuit Oenotrius terræ vineta Lyæi,
Expressit, vinumque bibit, divoque liquore
Ebrius ac nudus jacuit, genitale Cameses
Fertile compressit Stygia temerarius arte.

Ut hæc ab Joanne Viterbiensi Annio sint inventa, est tamen verum, Vertumnum præclaro exemplo principatum tenuisse, & arbores frugiferas, maximeque pomiferas primum serere monstravisse, ut libr. 3. hoc opere invenies; ideo fingitur, *Pomonam Deam* in uxorem duxisse. Non peregrinæ stirpis, seu advenam illum, sed indigenam loquitur Sextus Propertius libr. 4. Eleg. 2.

Tuscus ego, Tuscis orior, nec pœnitet inter
Prælia Volsinos deseruisse lares.

Diversas ei formas vetustas affinxit; quod prudentis sit Regis, in omnia se subditorum commodis & solatiis componere. Propertius ibidem. Ludov. Ariost. in Supplementis ad Rolandum suum Ode 1.

luculenter describit, & Ovidius libr. 14. Metamorph. fab. 16,

O quoties habitu duri messoris aristas
Corbe tulit, verique fuit messoris imago!
Tempora sæpe gerens fœno religata recenti,
Desectum poterat gramen versasse videri.
Sæpe manu stimulos rigida portabat, ut illum
Jurares fessos modo disjunxisse juvencos.
Falce data frondator erat, vitisque putator:
Induerat scalas, lecturum poma putares:
Miles erat gladio, piscator arundine sumpta.

Quæ omnia aperte significant, Vertumnum agriculturæ admodum studiosum, quæ eo quidem seculo, cessante bellorum rabie, sola & honorabat, & ditabat. Romam vero, & per totam Italiam fama ejus viventis delata, egregios meruit honores: defuncto etiam, patrio ritu, apotheosis instituta: & post multa secula, a Lucumone Galerito, seu, ut verius existimo, a Cœlio Vibenno Volaterrano templum Romæ structum, ubi summa veneratio ei habita, usque adeo, ut alter Genius putaretur: & versatili inconstantique ingenio homines, irato Vertumno natos dicerent. Horatii interpretes ad libr. 2. Sat. 7.

Jam mœchus Romæ, jam mallet doctus Athenis
Vivere, Vertumnis, quotquot sunt, natus iniquis.

Et quia Jani filio in regno successerat, templa statuasque prope Janum Romæ ei erexerunt, ea fori Romani parte, qua librarii stabant, & bibliopolæ. Helenius Acron ad Q. Horatii libr. 1. Epist. ult. hæc scribit: *Vertumnus & Janus Dii sunt, qui præsunt rebus ementium & vendentium, ante quorum templa erant loca, in quibus cum ceteris rebus etiam libri venales erant: per deos autem etiam loca significat.* Porphyrion & ipse vetus ejusdem Poëtæ Scholiastes: *Vertumnus Deus est vertendarum rerum, hoc est vendendarum & emendarum, qui in vico thurario sacellum habebat. Janus quoque scilicet vicus est, a Jano Genio appellatus, qui in eo arcum sibi habet consecratum, per quos deos signat loca, in quibus cum ceteris rebus etiam libri venales erant.* Locus corruptus facile potest restitui, si legatur: *a Jano gemino appellatus*. Janum autem Geminum dicebant ob duas facies, cum quibus depingebatur, uti supra est demonstratum. Eadem Christophorus Landinus: videatur & Lævinus Torrentius, pius & doctissimus vir, ad eum locum, & ad libr. 2. Sat. 7. Ipse Horatius Epist. 20. libr. 1.

Vertumnum Janumque liber spectare videris,
Scilicet ut prostes Sosiorum pumice mundus,
Odisti claves.

Acro idem ad Sat. 7. libr. 2. *Vertumnus Deus est, qui præest mentibus humanis, a vertendo: hic quondam Romæ colebatur: alii Deum Tiberis volunt, qui verterit ejus alveum: aliter Vertumnus dicitur Deus, qui præest sensibus, ab eo quod mutet cogitationes humanas, & vertat; scribi-*

tur

tur itaque multiformis. Interjectis aliquot de eo pulchra: *Quotquot, ideo dixit, quia is Deus positus erat in multis locis civitatis, fere enim omnibus municipiis Italiæ consecrabantur ejusmodi simulacra, quibus ambigui vultus essent, prout dedissent eis habitum, ita in diversas facies numinum verterentur*. Quare de utroque Deo paræmiæ, ut: *Vertumno inconstantior*; de mutabili mente homine. Desider. Erasm. Chiliad. 2. Cent. 2. Adag. 74. Et *Alter Janus*; de prudenti, & sagaci. Idem Chiliad. 4. Cent. 2. Adag. 93.

Etruscorum Rex quintus Aunus Janigena.

CAP. VII.

HUnc quartum, ut puto, Etruriæ Regem erui ex uno loco Silii Italici libr. 5. Punicor. statim in principio:

Cœperat Etruscos occulto milite colles
Sidonius ductor, perque alta silentia noctis
Silvarum anfractus cæcis insederat armis;
At parte e læva restagnans gurgite vasto
Effigiem in pelagi lacus exundabat, inerti,
Et late multo fœdabat proxima limo,
Quæ vada Janigenæ regnata antiquitus Auno,
Nunc volvente die Thrasimeni nomina servant.

Meminit alibi idem Poëta libr. 3. Punicor. *Auni*.

Apenninicolæ regnator filius Auni.

Ex quibus constat, Etruriæ Regem fuisse, quam cingit, &, ut ita dicam, mediam propugnat Apenninus, ut infra hoc Opere libr. 4. doceo.

Etruscorum Regum Catalogus.

CAP. VIII.

Quia varia est, & perplexa Etruriæ Regum series & successio, nec tam veritati historicæ innixa, quam inutilium fabularum involucris obscurata, fœdataque; idcirco priusquam ad secundum stemma pergam, operæ pretium duxi, elenchum Etruscorum Regum hic inserere, ex Auctore Theatri Genealogici, Tomo 4. Sic itaque ille auctor:

1. *Janus, qui est Noe dictus, terram filiis, & nepotibus distribuit, anno mundi millesimo septingentesimo quinquagesimo nono.* Delirium apertum, Janum Etruriæ Regem velle facere, ac eundem Nohemum: qui nec venit in Italiam unquam, nec venisse potuit; sed figmentum agnosco Joannis Annii Viterbiensis. Annum certe, quo Janus regnare cœpit, vult probabilius Raphaël Volaterranus libr. 13. Commentarior. pag. 371. incidisse in mundi conditi *annum ter millesimum octingesimum octuagesimum.* Vide Jacobi Gordonii Scoti religiosi viri, Societatis Jesu presbyteri Chronica.

2. Desideratur.

3. Itidem non nominatur ab eo.

4. *Cam filius, qui & Camises Camisenna, idest infamis est dictus, & Saturnus, & Zoroaster.* Zoroastrem, Saturnum, & Camum ferrem æquo animo confundi, nisi imperitissimi bonarum literarum homines Reges Tusciæ eos facerent. Et quis unquam Zoroastrem, Bactrianorum vetustissimum Principem, in Etruriam appulisse, aut regnasse probatus Scriptor prodidit? Saturnum certe a Jano hospitio exceptum Poëtæ canunt: quod ut verum sit, Latii ille, non etiam Tusciæ Rex habetur. De quo nihil dicendum. Unicus Commodianus MS. sufficiet, qui libr. 1. hæc scribit:

S *aturnusque senex, si Deus, Deus quando senescit?*
A *ut si Deus erat, cur natos ille vorabat*
T *erroribus actus? Sed quia Deus non erat ille,*
V *iscera natorum rabie monstrosa sumebat.*
R *ex fuit in terris, in monte natus Olympo;*
N *ec divinus erat, sed Deum sese dicebat.*
V *enit inops animi, lapidem pro filio sorpsit.*
S *ic Deus evasit, dicitur modo Jupiter ille.*

Filios ab se devoratos ipse negat apud Lucianum in Saturnalibus statim

tim in principio; ſed affirmant plerique Veterum. Mercurius Triſmegiſtus apud Lactant. libr. 1. de Fals. Rel. cap. 11. & paſſim Poëtæ. Nonnus Panopolitanus libr. 21. Dionyſiac. v. 249. & libr. 24. ejusdem operis v. 236. Is, quod filios devoraret, a Jove cum Titanibus catenatus fingebatur, & tantum ſuis feſtis, hoc eſt Saturnalibus ſolvebatur: quod ideo fabuloſe excogitatum, quod tempus in ſe redeat, Iſacius Tzetzes in Lycophronem: & tardiſſimus ſit motus ſtellæ Saturni. Lucian. loco laudato, & in libr. de Saltatione Arnob. libr. 4. Palladas vetus epigrammatarius Græcus libr. 1. Anthol. cap. 69. L Seneca Herc. Furent. Act. 4. Sc. 1. Stat. libr. Sil. ult. & libr. 8. Thebaid. v. 44. Martial. libr. 3. eleg. 29. Valer. Flaccus libr. 3. Argonaut.

. . . . fundo veluti cum Cæus in imo
Vincla Jovis, fractoque trahens adamante catenas
Saturnum, Tityumque vocat.

Dixi ad illud Claudiani libr. 1. de Raptu.

. . . . Saturni veteres laxabo catenas.

Quam de catenis fabulam ad motus illius, ut jam monui, tarditatem trahunt. L. Seneca libr. 7. Natural. Quæſtion. cap. 29. Lucianus libr. de Aſtrologia. Chriſtophorus Rufus libro de Autaxegematis. Macrobius libr. 1. in Somn Scipionis cap. 19. & ex Apollodoro Verrium Flaccum reprehendit libr. 1. Saturnal. cap. 8. quos conſule. Ipſe vero ante fugam in Italiam ad Janum uſus eſt Titanum opera, de quibus hæc Commodianus MS. libr. 1. Num. 19. ſed corruptiſſime:

T itanas vobis Tutanos dicitis eſſe,
I mmites tacitos ſub culmine veſtro rogatis.
T ot lares, ædiculas, ſimulacra ficta Titano.
A doratis enim ſtulti malo leto defunctos
N on legem ipſorum legentes, non ipſi loquuntur.
E t Deos audetis æramine dicere fuſos.
S olveritis eos magis in vaſcula vobis.

Eum cum Belo Deo Aſſyriorum confundunt, Ado Viennens. Chronic. parte 2. *Aſſyriorum Regnum & Sicyoniorum naſcitur; ſed primus in Aſſyriis regnavit Belus, quem quidam Saturnum exiſtimant.* Ex eo Florentius Vigornienſis Monachus Chronicor. cap. 16. *Aſſyriorum & Sicyoniorum regnum exortum eſt, quibus præfuit Belus, quem quidam Saturnum exiſtimant.* Gravis & pudendus error, neque enim unquam ſub eodem principe Aſſyrii & Sicyonii. Luctat. Placid. ad libr. 3. Thebaid. Statianæ v. 286. Gottofridus Viterbienſis Chronicor. parte 4. pag. 121. conſulatur. Servius Honoratus ad libr. 1. Æneid. in fine: *Primus* (de Belo loquitur) *Rex Aſſyriorum, ut ſupra dictum eſt, quos conſtat Saturnum, quem eundem & Solem dicunt, Junonemque coluiſſe: quæ numina etiam apud Afros poſtea culta ſunt, unde & lingua Punica Bal*

Deus

Deus dicitur; apud Assyrios autem Belduitur, quadam sacrorum ratione, & Saturnus, & Sol. Alii hunc Belum Saturni temporibus regnasse, ejusdemque Dei hospitem fuiße tradunt. Hoc ipsum Silius Italicus libr. 1. Punicor. innuit:

Urbe fuit media sacrum genitricis Elysæ
Manibus, & Tyriis patria formidine cultum,
Quod taxi circum, & piceæ squallentibus umbris
Abdiderant, cœlique arcebant lumine templum.
Hoc sese, ut perhibent, curis mortalibus olim
Exuerat regina loco: stant marmore mœstæ
Effigies, Belusque parens, omnisque nepotum
A Belo series.

Adelmus Scotus libr. 1. de laud. Virginit. pag. 608.

Hic quoque destruxit Beli delubra nefandi
Flaminibus scelerum mortis discrimina passus.

Claudiani locus male affectus e libr. 1. de laudib. Stilicon.

Thuris odorati cumulis, & messe Sabæa
Pacem conciliant aræ, penetralibus ignem
Sacratum rapuere adytis, rituque juvencos
Chaldeo stravere Magi: Rex ipse micantem
Inclinat dextra pateram, secretaque belli
Et vaga testatur volventem sidera mithram.

In MS. meo optimæ notæ tertius versus erat:

, ... *ignem*
Secretum rapuere adytis.

In quinto versu idem MS. Codex diserte:

. . . . *secretaque Beli.*

Sed ad Catalogum intermissum redeo, & figmenta Annii persequor.

5. *Sabatius Saga Jani pronepos, qui & Saturnus Caspius est dictus, & Coritus, idest Rex, creatus est, obiit anno mundi* 2000.

6. *Cravus Razennus Coritus, idest Rex, a Jano patre senissimo creatus anno mundi* 2001. *vixit Rex annis* 61.

7. *Arnuus filius, obiit anno mundi* 2102. *regnavit autem annis* 40.

8. *Tages filius, dictus Malottages*, idest responsor & vates, *regnavit annis* 41. De eo infra pluribus agetur.

9. *Sicanus filius, a quo Sicania, idest Sicilia dicta, regnavit annis* 30. Hunc nemo, nisi Annius in catalogum Regum Etruscorum posuerit, licet in Italia quædam gesserit.

10. *Evakii Lycii, quos Gygantes appellant, Italiam oppresserunt annis* 37. Quid ad Etruriæ Reges Gygantum in Italia tyrannis? sed Annio res novæ erant dicendæ, pro more suo.

11. *Osiris, qui dictus est Jupiter a juvando, & Apis, & Serapis, idest sanctus & justus, regnavit annis* 10. Prodigium est Annio, nisi omnes celebriores gentium quarumcunque Deos inter Reges Etru-

riæ

riæ collocaverit. Et quis, te docuit, Ægyptiorum numina, quæ Romæ, nisi post sexcentesimum annum ab urbe condita, non fuerunt, in Tusciam migrasse? Deinde, ut verum id sit, unde, & quo præceptore didicisti, Apim, & Serapin *sanctum & justum* significare? Alii historici omnes & mythologi cum grammaticis, ut disserui libr. 2. Antiquitat. Romanar. cap. 22. at Annius, ut novas inauditasque doctis historias comminisci solet, ita & novam grammaticam condere non dedignabitur.

12. *Lestrigo, qui ab Hercule post decennale bellum, quod Lestrigonum dictum est, occisus, regnavit annis* 33. Mirum sane mihi, quod non & Cyclopas Lestrigonibus adjunxerit, quos in Tuscia collocare amentia est.

13. *Libius, cognomento Hercules, idest* totus pellitus, *vel Arno, idest* Leo celebris; *regnavit annis* 30. Totum hoc Annio debemus, Herculem Libyum idem esse ac *pellitum*, & Regem illum fuisse Etruriæ. Quo tempore? quibus annalibus? quo auctore?

14. *Tussus, vel Tuscus filius, obiit anno mundi* 2316. *regnavit annis* 34.

15. *Alteus filius, obiit anno mundi* 2336. *regnavit annis* 20.

16. Desideratur.

17. Etiam deficit.

18. *Camboblascon, vel Janus Junior, obiit anno mundi* 2409. *regnavit ann*......

19. *Jasius filius, cognomento Ætion obiit ann.* 2458. *regnavit ann.* 49.

20. *Coryban filius, sive Ban, qui Cornetum urbem condidit, obiit ann. mundi* 2499. *regnavit ann.* 41. Pulchra series, Curetes etiam Corybantes pro Regibus Etruriæ complexa!

21. *Tyrrhenus, vel Toræbus, tanquam successor Dardani, qui ipsi regnum cessit, obiit anno* 2549. *regnavit vero ann.* 51. O magnum Toræbi honorem, qui excluso patre meruit regnare! Sed cur non Dardanus etiam inter Etruriæ Reges, cum Toræbo regnum cesserit? Hæc argui possunt, & penitus convinci ex iis, quæ dixi supra hoc opere libr. 1. cap. 3.

22. *Tarcon priscus filius, obiit anno mundi* 2582. *regni vero* 34.

23. *Abas, vel Abios, vel Abantes, obiit anno mundi* 2598. *regni* 15. *Hic uni Regi tria nomina affingit!*

24. *Olanus, qui Olanum urbem, Mediolanum dictam, condidit, obiit anno mundi* 2621. *regni* 23.

25. *Veibenus, quasi Vejorum filius, obiit anno mundi* 2669. *regnavit ann.* 48.

26. *Oscus ab insigni serpente, qui lingua Etrusca Oscus dicitur, obiit anno mundi* 2686. *regnavit annis* 17. Ubi loci hoc proditum?

27. *Tarcon II. qui Cacum in Labyrinthum conjecit, obiit anno mundi* 2730. *regnavit ann.* 44.

28. *Tiberinus, idest injurator, Pelasgos Italia pepulit, obiit anno mundi* 2765. *regni* 35. Videatur supra hoc libro cap. 5.

29.

29. *Mezentius, dictus Agillus, obiit anno mundi* 2782. *regnavit ann.* 17.

30. *Tarcon III. obiit anno mundi* 2805. *regnavit ann.* 23. Mira diligentia hic Annius tres Tarchontes Reges deprehendit, cum ne unus quidem inter Reges, nisi ægre, sit reponendus.

31. *Ocnus Bianor, filius Tiberini & Mantuæ vatidicæ, qui Mantuam ædificavit, obiit anno mundi* 2854. *regnavit ann.* 49.

32. *Pipinus obiit anno* 2910. *regnavit ann.* 56. Antea Assyrii, Sicyonii, Ægyptii, Græci principes, Asiaticique Reges in Etruriam sunt ab Annio translati, nunc etiam Galli eodem jure veniunt; sed cur, Anni, Pipino Regi Carolus Magnus filius non succedit?

33. *Nicius Fæsulanus Nicæam urbem condidit, obiit anno* 2957. *regnavit ann.* 47.

34. *Piseus obiit anno mundi* 3009. *regnavit ann.* 52. Hic Annius sine ullis annalibus, aut monimentis, annos unicuique regi assignat.

35. *Tuscus Junior obiit anno mundi* 3048. *regnavit ann.* 39. Perge Anni.

36. *Annus, vel Anius, obiit anno mundi* 3073. *regnavit vero ann.* 25.

37. *Felsinus, qui Felsinam, hodie Bononiam, condidit, obiit anno mundi* 3106. *regnavit ann.* 33. Quam bene sine abaco Annius supputat!

38. *Bon, sive Bonus, qui Felsinæ in Bononiæ nomen mutavit, obiit anno mundi* 3134. *regnavit ann.* 28. Quam certa annorum digestio!

39. *Atrius, qui Atriæ nomen dedit, obiit anno mundi* 3161. *regnavit ann.* 27.

40. *Martius obiit anno mundi* 3179. *regnavit ann.* 18. Unde hæc, Anni.

41. *Etalus obiit anno mundi* 3209. *regnavit ann.* 30. Hæc quis, præter Annium, excogitavit?

42. *Cœlius (anno ejus tertio cœpit Roma ædificari) obiit anno mundi* 3230. *regnavit ann.* 21.

43. *Galeritus Lucumo obiit anno mundi* 3250. *anno urbis conditæ* 38. *regnavit ann.* 21.

44. *Lucius, Lucumo Lucam urbem condidit, anno mundi obiit* 3275. *U. C.* 63. *regnavit ann.* 25.

45. *Cibitius Tuscus obiit ann. mundi* 3358. *U. C.* 145. *regnavit ann.* 82. Vivacem! Principem, aut verius liberalem & munificium annorum Annium!

46. *Lucumo Clusinus obiit anno mundi* 3395. *U. C.* 183. *regnavit ann.* 38.

47. *Rhætus, qui Rhætis in Alpibus nomen dedit, obiit anno mundi* 3415. *U. C.* 203. *regnavit ann.* 20. Vide libr. 1. supra hoc opere cap. 9. ubi fuse de Coloniis a Rhæto in Alpes ductis actum.

48. *Hyellus Tuscorum Lartes, obiit anno mundi* 3456. *U. C.* 244. qui annus fuit fuga Tarquinii insignis: regnavit ann. 41.

49. *L. Porsena Clusinus obiit anno mundi* 3514. *U. C.* 302. *regnavit ann.* 58.

50.

50. *Volumnius, a Cornelio Coſſo occiſus in pugna anno mundi* 3529. *U. C.* 318. *regnavit ann.* 16. Mirum ſane, Annio tandem veniſſe in mentem, ut Reges legitimos nominaret.

51. *Eques Tuſcus, Tuſcorum vel Etruriæ Rex, obiit anno mundi* 3576. *U. C.* 364. *regnavit ann.* 46. Annius legerat apud poëtas, Propertium, & Martialem, Mæcenatem *Equitem Etruſcum* vocari; ideo ſtatim Eques Tuſcus Etruriæ Rex fuit.

52. *Livius Fidenas obiit anno mundi* 3624. *U. C.* 412. *regnavit ann.* 48.

53. *Elbius Cæſus a Q. Fabio Rutiliano anno mundi* 3656. *U. C.* 444. *regnavit ann.* 32.

54. *Tyrrhenus regnum Romanis dedit, & finem regno impoſuit anno mundi* 3682. *U. C* 470. *regnavit ann.* 26. Hæc quam ſint falsa, & ab Annio ſomniata, vel grammatiſtarum pueri norunt; neque enim Tyrrhenus quiſquam eo ſeculo Rex fuiſſe legitur Etruriæ, nec regnum Romanis, ut ille ait, dedit, neque regno ſuo ceſſit unquam Rex ullus Etruriæ; ſed ad Vadimonis lacum cruento certamine fuſus Q. Ælius Volturrenus, ſeu Volaterranus, regno pariter ac vita exutus eſt, ut Livius abunde deſcribit, & ego ſuo loco plene diſſerui. Subjungit deinde inſulſiſſimus idem Theatri Genealogici Auctor ex eoſdem Joanne Annio ſex alios Reges ſcilicet,

55. *Titum*.
56. *Volturrenum*.
57. *Cecinnam Volturrenum*.
58. *Menippum*,
59. *Menodorum*.
60. *Mæcenatem*.

Ut ſemel dicam, e ſexaginta hiſce Regibus, veri & legitimi tantum octodecim: atque illi neque rebus, nec tempore, nec nomine, ut oportuit, ab illo deſcripti: ceteri omnes commentitii, & ſine ulla annalium aut hiſtoriarum auctoritate, ſuppoſiti: quidam etiam ex aliis longinquis gentibus ridicule tranſlati. Sed miſſa hæc facio.

Catalogus alter Etruſcorum Regum.

CAP. IX.

ALia Regum Tuſcorum nomenclaturam ſuppeditavit mihi, ex Hieronymi Bardi Florentini, viri pii & diligentis Chronico, Reverendiſſ. D. Raphaël Roncionius Archipresbyter Piſanus, patricia quidem gente illuſtris, ſed eruditione longe clarior. In eo itaque opere Reges Etruriæ triginta tres hoc ordine recenſentur:

1. Mezentius.
2. Tarcon.
3. Ocnus Bianor.
4. Pipinius.
5. Nicius. Is eſt Fæſulanus.
6. Piſeus.
7. Tuſcus Junior.
8. Amnus.
9. Felſinus.
10. Bonus.
11. Arrius. Puto, Atrius ſcribere voluit.
12. Marſyas.
13. Etalus.
14. Cœlius. Hic eſt Vibennus.
15. Galeritus Lucumo.
16. Cibitius.
17. Lucumo Cluſinus.
18. Rhætus.
19. Hiellus.
20. Porſena Cluſinus.
21. Tolumnus Vejentanus.
22. Æquus Tuſcus.
23. Lucius Fidenas
24. Turrenus.
25. Titus.
26. Voltorrenus.
27. Cæcinna.
28. Menippus.
29. Menodorus.
30. Mæcenas.
31. Sejanus.

32. Scen-

32. Scenninus.
33. Vitus Ferentinus.

Plerique ſane iſtorum vel ex Annio Viterbienſi deſumpti, vel non Reges fuerunt, ſed tantum optimates, Etruria oriundi, aut ut ſummum, a Regibus priſcis Etruriæ orti, ut ſuis locis dicetur.

Etruſcorum Regum ſecundum ſtemma: Coritus Rex, Filius Jovis, pater Jaſii & Dardani, qui Trojam in Aſia condidit: urbs & mons in Etruria eo nomine.

CAP. X.

JAnigenarum Principum, quos ſubditorum amor inter Deos numeravit, quibuſque merita inſignia divinitatem pepererunt, ſucceſſores leguntur Coriti Reges, ut ex Catone obſervavit Petrus Gregorius Toloſas libr. 18. Syntagmat. Jur. cap. 2. num. 19. Horum etiam, non minus quam Janigenarum, obſcura geſta, & veluti longævæ antiquitatis ſubmerſa tenebris, ut potero, eruam.

1. Primus hujus ſtemmatis cenſetur *Coritus Rex*, de quo Servius in libr. 3. Æneid. pag. 275. *Jaſius & Dardanus fratres fuerunt, Jovis & Electræ filii: vel, ut quidam volunt, Dardanum de Jove, Jaſium de Corito procreatum, de cujus nomine & mons & oppidum nomen accepit: poſtea Jaſium dicitur Dardanus occidiſſe. Hi tamen fratres cum ex Etruria propoſuiſſent ſedes exteras petere, profecti, & Dardanus quidem contracta in Troja juventute Dardaniam urbem condidit, a quo Trojanorum origo crevit; Jaſius autem Samothraciam cœpit, & ibi liberum locum imperio tenuit. Alii dicunt, utrumque ex Corito Jovis filio procreatos, & ſicut dictum eſt, relicta Italia profectos, ſed Jaſium Samothraciam imperio tenuiſſe, Dardanum vero in Phrygiam perveniſſe, ibique auxilio fuiſſe Teucro Scamandri filio, qui tum finitimas gentes bello ſubigebat, filiamque ejus duxiſſe in matrimonium, & poſt mortem ſoceri regnum adeptum, Dardaniam Trojanam regionem ab ſuo nomine appellaſſe. Græci & Varro Humanarum Rerum, Dardanum non ex Italia, ſed ex Arcadia, urbe Pheneo, oriundum dicunt.* Locus egregius, in quo duo præclara ad tantæ gentis gloriam illuſtrandam: Coritum Regem Jovis filium habitum, quod de Alexandro Macedone & aliis notant hiſtorici, eximiæ nobilitatis & ſummæ prudentiæ fuiſſe argumentum: alterum, Dardanum Trojæ auctorem, Etruſci Regis filium, & Tuſcum fuiſſe; quo quid magnificentius excogitari poteſt? De eodem Corito idem

Servius Maurus ad libr. 3. Æneid. v. 170. *Quidam autem de Corito, inquit, hanc fabulam tradunt. Dardanus cum equestri prœlio ab Aboriginibus pulsus galeam perdidisset; propter quam resistens, & in audaciam suos reducens, victoriam adeptus est; tum ob rem feliciter gestam, oppidum, ubi galeam amiserat, condidit, cui Corito nomen indidit, eo quod Græce Coris galea dicitur, vel Coritum montem, in quo Coritus Tusciæ Rex sepultus est.* Regum sepulturas in montibus primis seculis solere dedicari, alibi hoc libro docui. Ipse Virgil. loco laudato:

Surge age, & hæc lætus longævo dicta parenti
Haud dubitanda refer, Coritum, terrasque require
Ausonias.

Idem doctissimus Grammaticus ad libr. 7. Æneid. pag. 458. *Jupiter cum Electra Atlantis filia, Coriti Regis Italiæ uxore, concubuit; sed ex Jovis semine natus est Dardanus, ex Coriti Jasius: Dardanus profectus in Phrygiam, Ilium condidit: Jasius vero Thraciam tenuit, ubi est Samos, quam hic Samothraciam nominavit.* Virgil. loco eodem v. 205. tanquam de re vetustissima sub persona Latini:

Atque equidem memini (fama est obscurior annis)
Auruncos ita ferre senes, his ortus ut agris
Dardanus, Idæas Phrygiæ penetravit in urbes,
Threiciamque Samon, quæ nunc Samothracia fertur.
Hinc illum Coriti Tyrrhena a sede profectum
Aurea nunc solio stellantis regia cœli
Accipit.

Denuo idem Servius Honoratus ad libr. 9. Æneid. pag. 534. in ipso principio: *Coriti autem*, inquit, *montis Tusciæ, quia, ut diximus, nomen accepit a Corito Rege, cum cujus uxore concubuit Jupiter, unde natus est Dardanus.* Ipse Poëta ibidem loci v. 7. de Æneæ post fœdus cum Etruscis sacrum initum, in Tusciam profectu:

Ænæas urbe, & sociis, & classe relicta
Sceptra Palatini, regnumque petivit Evandri,
Nec satis, extremas Coriti penetravit ad urbes,
Lydorumque manum collectos armat agrestes.

Iterum Servius idem Honoratus ad libr. 10. Æneid. pag. 610. pulchre sane: *Coritus est & Tusciæ civitas, & mons, & Dardani pater Rex, unde ad quosvis potest referri de finibus Coriti.* Dixerat Maro v. 718.

Venerat antiquis Coriti de finibus Acron
Grajus homo.

A Principe itaque mons, & civitas nomen duxit. Servio toties laudato, & sæpius laudando teste ad libr. 3. Æneid. pag. 270. *Dardanus Jovis filius, & Electræ, profectus de Corito civitate Tusciæ, primus venit ad Trojam.* Idem est corruptus ad libr. 1. Æneid. pag. 196. nam cum Virgilius dixisset:

Italiam quæro patriam. . . . .

Do-

doctissimi Grammatici sunt hæc: *Hoc est Corinthum, Tusciæ civitatem, unde Dardanus fuit*. Corrige manifesto sensu, & ex dictis legere non dubita: *Hoc est Coritum, Tusciæ civitatem*. Par error in eodem hæsit ad libr. 7. Æneid. pag. 458. *Coriti, oppidum & mons dicti a Rege Corinthi, ut putantur a quibusdam, patre Dardani bis sepulto dicti*. Restitue facili negotio, & lege: *a Rege Coriti*. Sic poëtæ intelligendi. D. Juvenal. Sat. 8. v. 64. de monte, ubi equi generosi nascebantur, uti & Dionys. Halicarnass. libr. 1. pag. 12.

At venale pecus Corithi posteritas.

Ubi turpiter lapsus Vetus Scholiastes, qui in Achaja locum eum esse interpretatur, quem constat in Etruria poni. Rutil. Numatian. libr. 1. Itiner. ad finem.

Qualis nunc Decii Lucilli nobile pignus
Per Coriti populos arva beata regit.

Sil. Italic. libr. 4. Punicor.

Ergo agitur raptis præceps exercitus armis
Lydorum in populos, sedemque ab origine prisci
Sacratam Coriti, junctosque a sanguine avorum
Mæonios Italis permixta stirpe colonos.

Idem libr. 5. Punicor.

An Corvine sedet, clausum se consul inerti
Ut teneat vallo, Pœnus nunc occupet altos
Arreti muros, Corithi nunc diruat arcem,
Hinc Clusina petat?

Pudet, pigetque adferre, quæ in Pseudoberoso leguntur libr. 5. Deflorat. Histor. quam Annius pro magni Berosi scriptis supposuit: *Prisci Reges eligebant sibi successores in regno, quos vocabant Coritos, hoc est Jones vel hastatos, ita Sabatius Saga creatus Coritus a Jano, Hercules Tuscum e Janigenis creavit sibi Coritum, Morges filius Itali creavit Coritum sibi cognatum suum Cambolassionem*. O quæ monstra successionum! De Coritis Regibus audiendus Joann. Tzetzes Histor. Chiliad. 4. cap. 4.

Παῖς τῶν Κοριτῶν ὁ πάνσοφος ἐκεῖνος
Puer Coritorum sapientissimus ille.

Cata-

Catalogus tertius Etruſcorum Regum, a duobus aliis paulo diverſus.

CAP. XI.

CUm hæc ſcriberem, incidi in hiſtoriam Bononienſem, Italice ſcriptam mediocri fide, & exacta diligentia a R. P. Cherubino Ghirardacchio Auguſtiniano Bononienſi: in ea ſtatim in limine Regum Tuſcorum ſeries quædam erat, quam non indignam hoc loco cenſui. Sic itaque verba ipſius ſonant Latine:

1. *Tiberinus, a quo nomen ſuum Tibris, prius amnis Albula, ſumpſit, incœpit regnare anno mundi* 2736. *ante natum aſſertorem humani generis annis* 1225. *regnavit ann.* 30.

2. *Ocnus Bianorus filius poſthumus Regis Tiberini*, huius, quem Jani filium ſupra docui, *incœpit regnare anno mundi* 2785. *ante natum Chriſtum ann.* 1176. *obiit natus ann.* 99. *regnavit ann.* 70.

3. *Pipinus incœpit regnare anno mundi* 2855. *ante ſalutiferum partum ann.* 1106. *regnavit ann.* 56.

4. *Nicius incœpit regnare anno mundi* 2911. *ante partum Virginis ann.* 1050. *regnavit ann.* 37.

5. *Piſæus incœpit regnare anno mundi* 2948. *ante Salvatorem natum ann.* 1013. *regnavit ann.* 52.

6. *Tuſcus Junior incœpit regnare anno mundi* 3000. *ante Deiparæ partum ann.* 961. *regnavit ann.* 39.

7. *Amnus incœpit regnare anno mundi* 3039. *ante gratiam ann.* 922. *regnavit ann.* 25.

8. *Felſinus incœpit regnare anno mundi* 3064. *ante Verbum Incarnatum ann.* 897. *regnavit ann.* 33.

9. *Bonus incœpit regnare anno mundi* 3097. *ante ſalutem partam ann.* 864. *regnavit ann.* 28.

10. *Atrius incœpit regnare anno mundi* 3125. *ante Chriſti adventum ann.* 836. *regnavit ann.* 37.

11. *Marſyas incœpit regnare anno mundi* 3152. *priuſquam Chriſtus naſceretur ann.* 809. *regnavit ann.* 18.

12. *Etalus incœpit regnare anno mundi* 3170. *ante Virgineum partum ann.* 791. *regnavit ann.* 31.

13. *Cælius incœpit regnare anno mundi* 3200. *antequam Virgo pareret ann.* 761. *regnavit ann.* 21.

14. *Galeritus Lucumo incœpit regnare anno mundi* 3222. *ante Chriſti adventum ann.* 739. *regnavit ann.* 20.

15. *Lu-*

15. *Lucius Tuſcus incœpit regnare anno mundi* 3242. *ante Virginis partum* 719. *regnavit ann.* 25.

16. *Cibitius incœpit regnare anno mundi* 3267. *ante Virginem matrem factam ann.* 394. *regnavit ann.* 82.

17. *Lucumo Cluſinus incœpit regnum anno mundi* 3321. *ante datam ſalutem ann.* 360. *regnavit ann.* 38.

Hucuſque ille hiſtoriæ ſuæ convenienter recenſuit Etruriæ Reges, & nos ſuis locis exequemur.

Etruſcorum Regum ſtemma tertium: dicti illi Larthes & Larthenianum Regia: iidem Claræ & Magni appellati: non a Laribus ſumptum nomen: qui Lares, & Lar, ſeu Lars primus ex ea familia: opima ſpolia a Cornelio Coſſo oblata.

CAP. XII.

HÆc tertia eſt vetuſtiſſimorum Etruriæ Regum linea, adeo ut pro quolibet Rege *Lar* dicatur, & horum Regia diu *Larthenianum* vocata reperitur, ut eſt dicendum libr. 5. hoc opere infra: cujus quidem civitatis, ut multarum aliarum, nullum veſtigium ſupereſt. Hoc nomen fuiſſe Regum plurium, inferius aperietur; nam & *Lars*, ſeu *Lar Porſena*, & *Lars* ſive *Lar Tolumnius*, ille Cluſinorum, hic Vejentum Rex; quin imo putavere quidam, *Lar* quemlibet Regem ſignificare. Hadrian. Turnebus libr. 18. Adverſar. cap. 1. *Lar, quod nomen ſæpenumero legimus, adeo ut in prænomen abierit, videtur Ducem ſignificare, vel Regem; nam Auſonius Viridomarum Gallorum Ducem, quem interfecit Marcellus, cuique opima ſpolia detraxit, Aremoricum Lartem, ideſt Gallicum ducem appellat, ab Aremoricis populis Galliæ, quos multi Aremoricos, quam Armoricos vocare malunt*. D. Auſonius in Monoſyllabis:

Tertia opima dedit ſuperatus Aremoricus Lars.

P. Ovidius in epigrammatis, quæ penitus perierunt, niſi Priapeja illa obſcæna, quæ circumferuntur incerto auctore, ejus ſint:

Larte ferox cæſo Coſſus opima tulit.

Priſcianus Cæſarienſis grammaticus libr. 5. *Lar ſi familiaris eſt, facit Laris, ſi Tolumnii Porſenæ, Lartis*. Sed locus eſt indubie corruptus; neque enim ullus Rex Tolumnius Porſena, ſed duo ſunt, octuaginta

an-

annorum ſpatio ætatibus disjuncti; atque hic Cluſinis, ille Vejentibus imperans, ut dixi. Franciſcus Robortellus, reprehenſo gravius Carolo Sigonio, locum bene reſtituit libr. 1. Emendat. cap. 26. *Lar, ſi familiaris eſt, facit Laris, ſi Tolumnii & Porſenæ, Lartis.* Vult enim antiquus grammaticus, Regum Etruriæ hoc nomen fuiſſe, oſtendere & duos illos, magnis rebus cum populo Romano geſtis, claros, ex hac familia, ſeu verius appellatione iſta inſignitos; veluti in Francia Meringenæos, aut Meronæos, Capetos, Valeſios, ac Barbonios gentilitia Regum nomina ſcimus, in Scotia Comineos, Bruſeos, Stuartos loquuntur Annales, hæreditario jure imperia ſortitos; ita in veteri illa, nec unquam niſi obiter memorata Regum Etruſcorum ſucceſſione, quidam Janigenæ, quidam Coriti, nonnulli Lartes, ac demum alii Lucumones appellati. Ad incœptum de Larte ſermonem regredior.

Valer. Max. libr. 10. *Lar Lartis prænomen eſt, ſumptum a Laribus, Tuſcum autem creditum eſt prænomen eſſe, fuitque Conſul Lar Herminius cum T. Virginio Tricoſto:* Ex quo loco liquet & Romam hoc cognomen, ſive prænomen migraſſe, fuiſſeque apud Tuſcos magnæ dignationis vocabulum. Addam & Caroli Sigonii verba libr. de Nominibus Romanis: *Lartis prænomen, ut tradit Valerius, a Laribus ſumptum eſt; Tuſcum autem ante creditum eſt eſſe, fuitque Conſulis Herminii, idem fere Chariſius, & Priſcianus* (verba ſupra ſunt poſita) *& Servius in 6. Æneidos, Lar Tolumnius a Coſſo occiſus, a loco dictus eſt; flectitur autem Lar Lartis. Et Livius libr. 4. Daturos, quod Lar Tolumnius dediſſet. Et Cicero Philippica 9. Lar Tolumnius Vejentum Rex. De Larte Porſena Dionyſius libr. 5. Quod autem Herminii conſulis fuerit, ut ait Valerius, id ex Dione libr. 6.* (atqui triginta quatuor primi libri Dionis deſiderantur, malignitate, ut credo, Joannis Xiphilini, qui in Epitomen redegerat, ſed hoc eſt apud Halicarnaſſeum libr. 11. pag. 729.) *quoque cognoſcitur, a quo ita anno tercenteſimo tertio ſcribitur* λάρος Ἑρμίνιος, *& a Diodoro* λαρίνιος Ἑρμίνιος. *Ex his autem intelligi poteſt, quam vere ſcripſerint quidam in libris de nominibus, ita poſtquam in Urbem migrarunt Sabini, duplicari nomina cœperunt, ut Numa Pompilius, Servius Tullius, Lares Porſena, quamvis hoc nomen Etruſcum fuerit, in quo prænomine, Lartes, ſciendum, veteres, eo veluti prænomine uſos. Servius interpres Virgilianus ab oppido dictum putat: itidem Plutarchus in Publicola exiſtimavit, qui tamen* λαέρτης *ſcribit, ſed male. Hæc illi; quam autem vere, ipſi viderint, neque enim Lartes Porſena duobus tantum nominibus uſus eſt, cum ex Tolumnii gente fuerit, Chariſio, quem antea nominavi, auctore: nec Lartes in recto caſu dicitur, ſed Lar, quod ſuperioribus teſtimoniis comprobatum: nec Servius ab oppido Lartem dictum ait, ſed a loco: nec item Plutarchus ullo in libro, nedum in Publicola, ab oppido dictum ait; neque enim eſt in Plutarcho* λαέρτης, *ſed* λάρος; *inquit enim* ἐκέλευσε, λάρων Πορσίναν, *cum ſit legendum ex Dionyſio* τὸν λάρον Πορσίναν. *Cur igitur hoc illi dixerunt? quia interpretem legerunt, qui ita*

ver-

vertit; ſupplex ad Laërtem Porſenam confugit; illi vero in Græcis libris verſati, quicquid in Græco Codice eſſe deberet, intelligentes, illud, quod non erat, eſſe affirmarunt. Hæc Sigonius, qui alios reprehendit, ipſe jure potiori redarguendus; nam neque Porſena ex Tolumnii gente, cum corruptus ſit Codex Chariſii, ut & Priſciani, & copula interpoſita utriuſque grammatici verba legenda ſunt: & ſi verum ſit utrumque ex gente Tolumnia, tamen Tolumnius Vejentium Rex multis annis poſt Porſenam fuit; ideoque Tolumnius ex gente Porſenæ, non Porſena ex gente Tolumnii debere dici videretur. Et plura Porſenæ nomina fuerunt, ſcilicet *Magnus* & *Claras*. Plutarch. Publicola pag. 105. Et Joann. Tzetzes Chiliad. Hiſtoriar. 6. cap. 39.

Λάρτας Πορσέννας Τυῤῥηνὸς, ἢ Κλάρας γε Πορσέννας,
Lartes Porſenna Etruſcus, aut Claras Porſenna.

Utrumque itaque prænomen ei aſſignat, *Lartis* & *Claræ*. Dionyſ. Halicarnaſſ. libr. 5. pag. 293. eundem *Magni* cognomento inſignitum comperio: & Rex Etruſcorum Porſena Magnus dictus. Silius Italicus libr. 8. Punicor.

. . . . antiquus Romanis mœnibus horror
Cluſinum vulgus, cum Porſena MAGNE jubebas
Nequicquam pulſos Romæ imperitare Superbos.

Quis primus fuerit eo nomine, qui Regnum Etruriæ occupaverit, haud facile dixerim: antiquiorem Porſena liquet, quia ejus familiari ſeu gentilitio *Lartis* nomini adjecta alia duo, *Claras* & *Magnus*, ut ſcilicet ab aliis Lartibus diſtingueretur. Servius Honoratus ad libr. 6. Æneid. pag. 445. *Hic Lartem Tolumnium Tuſcorum Regem a loco dictum occidit, & ſecunda poſt Romulum opima ſpolia revocavit.* De quibus opimis ſpoliis abunde Tiraquellus in Alexandrum ab Alexandro libr. 1. Genial. Dier. cap. 14. & infra hoc libro ex profeſſo agetur.

Lartis nomen, quod Etruriæ Regum fuit, ante Porſenam, ſimplex fuit, dicebaturque LAR Rex Etruſcorum, a quo poſteri Lartes dicti. Errat Valerius Maximus, qui ſupra hoc capite *a Laribus* derivari putat, cum ſit vocabulum Etruſcum; tamen ne lector diligentiam noſtram deſiderare poſſit, de Laribus, in rudiorum tironum gratiam, pauca ſubjungam. *Lares* certe non Romani modo, ſed & Ægyptii habebant. Macrob. libr. 1. cap. 19. Saturn. Et domi quiſque ſuæ *Lararium* hædinis pellibus contectum, laneiſque coronis ornatum quotidie colebat. Æl. Lamprid. Alexandro Severo. Cujus origo inde profluxit, quod nulla alia parentibus ſepulchra filii deſignarent, quam ſub foco domi. Florens Tertullianus libr. de Reſurrect. Carn. *Scilicet quod apud majores olim homines in domibus ſuis ſepeliebantur.* Quod poſtea lege lata prohibitum narrat Iſidorus libr. 15. Etymologiar. cap. 11. *ne fœtore ipſo corpora viventium contacta inficerentur.* Servius Honoratus ad illud libri 5. Æneid. pag. 364.

. . . Præterea ſi nona diem mortalibus almum

Aurora extulerit,

Et ad illud libr. 6. Æneid. pag. 408.

Sedibus hunc refer ante suis.

Apud majores (ut supra diximus) omnes in suis domibus sepeliebantur. Unde etiam umbras larvas *vocamus; nam dii penates alii sunt*. Unde ortum est, ut Lares colerentur in domibus. Ex hac consuetudine derivatum est, ut domus pro sepulchro ponatur. M. Valerius Probus libello de Notis. *D. M. Domus mortuorum*. L. 4. C. de sepul. viol. Constantinus Aug. *qui sepulchra violant, domos, ut ita dixeris, defunctorum*. Vetus marmoris fragmentum.

AETERNAS. SINE. FINE. DOMOS.
MORS. INCOLIT. ATRA.
PERPETUOSQUE. LENIS. POSSI-
DET. UMBRA. LARES.

Et *Lar familiæ pater* apud M. Plautum in prologo Aululariæ: dictusque *Præstes*, quod domui præesset. P. Ovid. libr. 5. Fastor.

Præstitibus Majæ Laribus venere Calendæ.

Illis Diis domesticis, tanquam familiæ custodibus, pueri puberes facti, sumpta virili toga, bullas, quas nobilitatis & pueritiæ argumenta gestabant, suspendere solebant. Porphyrio Vetus Grammaticus ad illud Horatii libr. 1. Sat. 5.

donasset jamne catenam
Ex voto Laribus:

Pseudo-cornutus ad illud A. Persii Satyr. 5.

Bullaque succinctis Laribus donata pependit.

Milites post emerita stipendia & ipsi arma sua illis dicabant. Ovid. libr. 4. Trist. Eleg. 7.

Miles ut emeritis non est satis utilis armis,
Ponit ad antiquos quæ tulit arma Lares.

Denique quidquid carum videbatur, iis consecrabatur. Liv. 4. Decad. libr. 4. *Pennarius Laribus suspendit molles pilas, reticula, strophia*. Haud dubie Livius est imitatus illud M. Varronis in Satyra Sesqui Ulysse apud Nonium:

Suspendit Laribus marinas molles pilas
Reticula, & strophia.

Sed quæ nam illæ marinæ pilæ? locum puto esse depravatum, legendumque:

Suspendit Laribus myrrhinas, molles pilas.

Ara, inquam, illis focus erat. M. Cato de Re Rust. cap. 143. Helenius Acro ad Od. 2. Epodon Horatii. Atque hi vel privati erant, vel publici, privati sive domestici. L. Apulejo significantur libr. de Deo Socratis: *Qui pacata & quieto numine domum possident*. Sueton.

Calig.

Calig. cap. 5. C. Saluſtius in Catilinaria. Tertullian. Apologet. cap. 13. Plutarch. Problemat. Roman. cap. 51. Publici vero, & urbani, & compitalitii, & viales dicti. Ovid. libr. 5. Faſtor.

Stant quoque pro nobis, & præſunt mœnibus urbis.

M. Lucan. libr. 1. Pharſal. ad finem.

. . . . urbiſque labores
Teſtatos ſudore Lares.

Marial. libr. 3. Epigr. 31.

Urbanique tenent prædia culta Lares.

Hos Turnebus libr. 29. Adverſarior. cap. 13. putat *Hoſtilios* dici; quod hoſtes ſubmoveant, domumque ab incurſu hoſtili tueantur. Feſt. Pomp. libr. 8. Sext. Propert. libr. 3. Eleg. 2.

Hannibalemque Lares Romana ſede fugantes.

Uti domibus, urbibuſque præeſſe credebantur, ita & viis; unde *viales* illis nomen, & *compitales*. Plaut. in Mercatore Act. 5. Sc. 2.

Vos Lares viales, ut me bene juvetis.

Arnob. libr. 3. Contr. Gent. C. Plin. libr. 36. cap. 27. M. Valer. Maxim. libr. 1. cap. 6. Fl. Eutrop. libr. 1. Hiſtor. Rom. L. Seneca libr. 3. Controv. 9. Aſcon. Pædian. in Piſonianam. Sueton. Auguſto cap. 31. M. Cicero libr. 7. ad Atticum Epiſt. 7. Junius Philargyrius ad libr. 2. Georgicon v. 381. D. Auſon. Eidyll. 25.

Et nunquam certis redeuntia feſta diebus,
Cum ſua per vicos compita quiſque colit.

P. Ovid. libr. 2. Faſtor.

. . . . geminoſque parit, qui compita ſervant,
Et vigilant noſtra ſemper in æde Lares.

Nævius poëta antiquiſſimus in Tunicularia, apud Feſtum:

Theodotum compellas, qui aras compitalibus
Sedens in cella circumtectas tegetibus
Lares ludentes peni pinxit bubulo.

Sed ſatis. qui plura de his cupis, vide, præter criticos, Antiquitates meas Romanas, & maxime libr. 4. cap. 9. Ego ad Reges digredior.

Etruſcorum Regum quartum ſtemma, qui Lucumones dicti: illi dominabantur, cum Romani Etruria ſunt potiti: vini uſum Gallos docuerunt, iisdemque Italiam invadentibus duces fuerunt: per contumeliam Lucumo idem atque inſanus; pro quolibet tamen Principe dicebatur.

CAP. XIII.

QUartum iſtud eſt, atque ultimum Regum Etruſcorum ſtemma, qui Imperio exuti, regionem ſuam regnumque viderunt Romani juris factum. Hos enim patrio vocabulo *Lucumones* appellabant, hoc eſt Reges, ſive opulentia potentes, ut hæc T. Livii 1. Decad. libr. 1. verba innuere videntur: *Anco regnante, Lucumo vir impiger, ac divitiis potens, Romam commigravit, cupidine maxime, ac ſpe magni honoris, cujus adipiſcendi Tarquiniis, nam ibi quoque peregrina ſtirpe oriundus erat, facultas non fuerat. Damarati Corinthii filius erat, qui ob ſeditiones domo profugus cum Tarquiniis forte conſediſset, uxore ibi ducta, duos filios genuit. Nomina his Lucumo, atque Aruns fuerunt: Lucumo ſuperfuit patri bonorum omnium hæres: Aruns prior quam pater moritur, uxore gravida relicta, nec diu manet ſuperſtes filio pater, qui cum ignorans nurum ventrem ferre, immemor in teſtando nepotis deceſſiſset, puero poſt avi mortem in nullam ſortem bonorum nato, ab inopia Egerio nomen inditum, Lucumoni contra omnium hæredi bonorum, cum divitiæ jam animos facerent.* Ex quibus patet alienigenæ & peregrinæ ſtirpis homini, ſed tamen divitiis præpotenti, nomen *Lucumonis* fuiſſe conceſſum, quod haudquaquam privatum erat, ſed Regiæ, & tunc quidem dominantis, aut certe paulo poſt principatum adeptæ, familiæ nomen. Eodem ſane modo, quo in Gallis, Italia, Scotiaque contingere videmus, ut viris bello aliiſve artibus claris Reges ſuum ſtemma, & gentilitia inſignia in virtutis præmium geſtanda donent; ſic Gallorum lilia, Scotorum Leonem plerique nobiles ferendi jus habent; ita exulibus iis, & in Etruria ſedem figentibus, *Lucumonum* nomen eſt conceſſum, quod & ipſorum Regum ea tempeſtate fuit, uti paulo infra aperietur. Potentes etiam quique in Tuſcia, & optimates, regnique proceres ſic appellati. Cenſorinus libello de Die Natali cap. 4. in fine: *Nunc vero ea licentiæ poëticæ proceſſit libido, ut vix auditu ferenda confingat, poſt hominum memoriam progeneratis jam gentibus, & urbibus conditis, homines*

mines

mines a terra diversis modis editos, ut in Attica fertur regione, Erichthonius ex Vulcani semine homo ortus, & in Colchide vel Boetia consitis anguis dentibus armati partus: e quibus mutuo inter se necatis pauci superasse dicuntur, qui in conditu Thebarum Cadmo fuerunt adjumento: nec non in agro Tarquiniensi puer dicitur divinitus exortus, nomine Tages, qui disciplinam cecinerit extispicii, quam Lucumones Etruriæ potentes excripserunt. Servius Maurus, unus fide ac diligentia omnes criticos ac grammaticos longe superans, ad illud P. Virg. libr. 2. Æneid.

Vulneraque illa gerens, quæ circum plurima, muros
Accepit patrios.

Quia, ut Homerus dicit, in Hectorem extinctum omnes tela jecerunt, more majorum, unde est:

. . . . . . bissex thoraca petitum,
Perfossum locis . . . . .

propter duodecim populos Tusciæ, duodecim enim Lucumones, qui Reges sunt lingua Tuscorum, habebant. Et rursus idem ad illud libr. 5. Æn. pag. 384.

Tres equitum numero turmæ.

Rem Romanæ militiæ suo intulit carmini; nam constat primo tres partes fuisse populi Romani: unam Tatiensium a Tito Tatio duce Sabinorum, jam amico post fœdera: alteram Rhamnetum a Romulo: tertiam Lucerum, quorum, secundum Livium, & nomen, & causa in occulto sunt. Varro tamen dicit, Romulum dimicantem contra Titum Tatium, a Lucumonibus; id est Tuscis, auxilia postulasse; unde quidam venit cum exercitu, cui recepto jam Tatio, pars urbis est data, a quo in Urbe Tuscus dictus est vicus. Horatius:

. . . . . ac Tusci turba impia vici;

Ergo a Lucumone Luceres dicti sunt. Idem ad illud libr. 8. Æn. pag. 516.

Sed tibi ego ingentes populos, opulentaque regnis
Jungere castra paro.

Ingentes populos non sine causa dixit; nam Tuscia duodecim Lucumones habuit, idest Reges, quibus unus præerat. Laudat deinde versum ex libr. 10. Æneid. a me paulo infra citandum. Denuo idem ad illud libr. 10. Æneid. pag. 585.

Gens illi triplex, populi sub gente quaterni.

Mantua tres habuit populi tribus, quæ & in quaternas Curias dividebantur, & singulis singuli Lucumones imperabant, quos in tota Tuscia duodecim fuisse manifestum est, ex quibus unus omnibus imperat; hi autem totius Tusciæ divisas habebant quasi præfecturas, sed omnium populorum principatum Mantua possidebat. Quod de Coloniis, trans Apenninum ductis, est intelligendum; siquidem quot Cis Apenninum erant civitates Etruriæ, tot trans eundem montem positæ erant, docui libr. 1. hoc opere cap. 9. Denique de Lucumonibus idem grammaticus ad illud libr. 11. Æneid. principio:

Telaque trunca viri, & bissex thoraca petitum
Perfossumque locis.

1) Horat. libr. 2. Sat. 3.

Duo-

Duodecim vulneribus appetitum, quia, ut ſupra diximus, totius Tuſciæ populus in duodecim partes fuit (deeſt aliquid, forte *diviſus*) *ut*

Gens illi triplex, populi ſub gente quaterni,

qui ſingulis Lucumonibus parebant. Hi Græcis dicuntur Λουκούμωνος nomine, ut apud Plutarchum in Camillo pag. 135. & pag. 136. ubi narrat Lucumonem, qui illi ἀνὴρ ἐπιφανὴς, κ̀ φύσει μὲν ȣ̓ πονηρὸς Τυῤῥηνὸς. *clarus vir Tuſcus, neque ſua natura improbus*, vocatur, vini uſum Gallis primum oſtendiſſe, cum ex Etruria eo, Aruntis pupilli ſui corrupta uxore, confugiſſe, & iisdem gentibus, Italiam invadentibus, ducem fuiſſe. Aliis Scriptoribus Græcis ſunt diverſa ratione dicti; nam non Λȣκέμων, ſed Λοκόμων habetur apud Dionyſium Halicarnaſſeum libr. 2. pag. 104. & ſequenti. Et nos infra, ubi de Lucumone Galerito.

Hoc nomen Regium, magnitudine geſtorum inclitum, Romani hoſtiliter corrumpere nitentes, quod iis ſolemne non tam armis, quam contumeliis in gentes devictas ſævire, *Lucumones* interpretati ſunt *inſanos*. Feſt. Pomp. libr. 10. *Lucumones quidam homines ob inſaniam dicti, quod loca, ad quæ veniſſent, infeſta facerent*. Clare improbitatem & inſolentiam Romanorum indicat, qui Regum Etruſcorum nomine abuſi, quos bello ſuperare non poterant, ſiniſtra fama traducebant: & quia infeſta Romanorum loca armis faciebant, inſanos ideo eo nomine compellabant, quaſi virtus inſania eſſet. Sic fortunæ illi benignitate blandiori inſoleſcentes, Gallos & Cimbros carnifices, Getas ſervos, Libes pediſſequos, Samnites gladiatores dicebant. Certe tamen, ne Lucumo bonum & legitimum Regem ſignificaret, efficere non potuerunt. Sidonius Apollinar. libr. 5. Epiſt. *Temperat Lucumonem ſua Tanaquil*. Chilpericum non inſanum, ſed miræ bonitatis Regem ſignificat, ut eſt apud Gregorium Turonenſem libr. de Vit. Patr. cap. 1. Errat ergo Joſeph. Scal., qui libr. 2. Auſoniar. Lect. cap. 12. hoc ſolo loco Sidonii adductus, quem falso interpretatur *tritum in ore vulgi vocabulum in homines inſanos & intractabiles;* quin imo Lucumonis & Tanaquillis nomine probiſſimos conjuges principes denotare voluit. Vide Jo: Savaronis in laudatum Sidonii locum notas. Ac ne bene Auſonii verſum Epiſt. 4. intelligunt vulgo. Hadrian. Turneb. libr. 2. Adverſar. cap. 23. non videtur in bonum Codicem incidiſſe, dum legit;

Stillito decies ſi cor purgeris aceto,
Antyciramque bibas Samii Lucumonis acumen.

Melius in aliis editionibus:

Anticipeſque tuum Samii Lucumonis acumen.

Vult enim principem virum ſedulo Pythagoreæ diſciplinæ vacare; nam Lucumonis nomine Regium ſtemma, Samii appellatione Pythagoricam philoſophiam indicat, ut recte cenſet Pierius Valerianus libr. 41. Hieroglyphicor. in principio. Purgari autem ſe ſolebant philoſophiæ incubituri, quo paratam ſapientiæ mentem corpus quoque deterſum non modo non moraretur, ſed impenſius adjuvaret. Vide exem-

exempla Carneadis & Zenonis apud Hadrianum Turnebum libr. 6. Adversarior. cap. 17.

Denique pater Tarquinii Prisci Lucumo appellabatur, quod nomen peregrinum in Romanum fuit permutatum. Aurel. Macrob. libr. 1. Saturnal. cap. 6. ut nulli dubium esse possit, quin jam tum a condita Roma celebre id nomen fuerit.

Etruscorum Rex Fontus, Jani filius, in Deos relatus.

CAP. XIV.

POst stemmatum discretionem, ad ipsos Reges revertor. Ac primum reperio Etruriæ Regem Fontum fuisse, & ipsum Jani filium, ut credibile videri cuilibet perspicaci possit, Janum primum Regem: secundum ab eo Camesen Jani sororem, ac uxorem, ac deinceps in partem Imperii adscitam, ut supra hoc libro cap. 4. docui: tertium ordine hunc Fontum paterni maternique regni hæredem ac successorem: de quo Arnob. libr. 3. Cont. Gent. *Incipiamus ergo solemniter ab Jano & nos patre; quem quidam ex vobis mundum, annum alii, Solem esse prodidere nonnulli. Quod si accipiemus, ut verum sit, sequitur, ut intelligi debeat, nullum unquam fuisse Janum, quem ferunt Cœlo atque Hecate procreatum, in Italia regnasse primum, Janiculi oppidi conditorem, patrem Fonti, Vulturni generum, Juturnæ maritum.* Hic quoque, quod res rusticas, & fontium per agros derivandorum rationem excogitavit, inter Deos receptus, divinisque honoribus cultus creditur, vocatusque Fontinalis Deus, ut ab erudito Turnebo libr. 16. Adversarior. cap. 11. proditum est. M. Plaut. Sticho Sc. *Agite, ite foras:*

Quid istuc est provinciæ? St. utrum Fontali,
An Libero imperium te inhibere mavis?

Corruptum trochaicum versum lege:

Quid istud est provinciæ. St. utrum Fontinali
An Libero . . .

Sic locum istum e Mineo Felice Martiano Capella libr. 2. de Nupt. Merc. & Philolog. intelligo. *Impietas, idest Pluton, quem etiam Ditem Vejovemque dixere, ipsam quoque terram, quæ hominibus invia est, referciunt longævorum chori, qui habitant silvas, nemora, lucos, fontes, ac fluvios, appellanturque Panes, Fauni, Fones, Satyri, Silvani, Nymphæ, Fatui, Fatuæque vel Fautuæ, vel etiam Fanæ, a quibus Fana dicta, quod soleant divinare; hi omnes post prolixum ævum moriuntur, ut homines,*

sed

ſed tamen & præſciendi, & incurſandi, & nocendi habent præſentiſſimam poteſtatem. In ora Renati Fragrii editionis erat ſic aſteriſcis notatus locus, ut appareret facile eſſe corruptum; nam pro *Fones*, erat diſerte ſcriptum, *Foni*, unde lego *Fonti*, unico elemento inſerto. *Fantuam* vero Deam reperio apud Saxonem Grammaticum Hiſtor. Danicæ libr. 1.

Saltu librantur Furiæ, glomerantur iisdem
Larvæ, quas ſimis Fantua juncta premit.

Hinc apud Romanos, qui & Jano & Vortuno, ſive Vertumno divinos honores decreverant, Fontum quoque celebrantes, dies ſacra erat, quam *Fontinalia* dicebant. Vetus Calendarium III. Eid. Octobr. *FONT. N. P. Fontinalia, nefaſtus primo*. Meminere & grammatici. M. Varro libr. 4. de Ling. Lat. *Fontinalia a fonte, quod is dies feriæ ejus, ab eo autem tum & in fontes coronas jaciunt, & puteos coronant*. Sed quid, ſi Varro quoque librariorum incuria depravatus? & inducor, ut putem legendum: *Fontinalia a Fonto*: & probabilis eſt conjectura, quod peculiari cuidam Deo res omnes ſubeſſent, a cujus Dei nomine feriæ vocarentur, ut Vulcanalia, Conſualia, Vortumnalia, quæ á Vulcano, Conſo, & Vortumno appellationes ſortiebantur. Feſt. Pomp. libr. 6. ſimpliciter tantum: *Fontinalia fontium ſacra*.

Etruſcorum Rex Anius, raptorem filiæ perſequens, in Aniene demerſus: Anii fluvii duo: ab hoc Anniorum, ſeu Antoniorum genus: Latinus, Rex Latii, ejus nepos: & de raptu Virginum pauca.

CAP. XV.

VEtuſtiſſima hujus Etruriæ Regis eſt memoria, quem nonnulli *Amnium* imperite, & ipſi minime mali, ſed hominum ineptiſſimos, & ſcurriliter in bonis literis ludentes ſecuti, appellavere. Rem totam, lepidiſſimamque de Anio noſtro hiſtoriam narrant Ariſtides Mileſius, & Alexander Polyhiſtor. libr. 3. Italicorum apud Plutarch. in Parallelis pag. 315. [1] Α'νιος δὲ τύσκων βασιλεὺς ἔχων θυγάτερα ἔυμορφον τὔνομα Σαλίαν παρθένον ἐτήρει, Κάθητος δὲ ἐκ τῶν ἐπισήμων ἰδὼν τὴν παρθένον παίζουσαν, ἠράσθη, καὶ μὴ ϛέγων τὸν ἔρωτα, ἥρπασε, καὶ ἦγεν εἰς Ρώμην, ὁ δὲ πατὴρ ἐπιδιώξας, καὶ μὴ συλλαβὼν ἥλατο εἰς τὸν Παρεύσιον ποταμὸν, ὃς Α'ννίων μετωνομάσθη, τῇ δὲ Σαλίᾳ συγγενόμενος, Κάθητος, ἐποιήσατο Λατῖνον καὶ Σάλιον, ἀφ' ὧν οἱ εὐγενέϛατοι κατῆγον, τὸ γένος

ὡς Αρι-

[1] Editionis Lutetiæ Pariſior. 1624.

ὡς Ἀριςείδης Μιλήσιος καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Πολυΐςωρ ἐν τρίτῳ Ἰταλικῶν. *Annius Etruscorum Rex, cum haberet filiam eleganti venustate, nomine Saliam, virginem eam custodivit, Cathetus autem primi nominis homo, cum ludentem eam vidisset, amore captus atque victus rapuit, Romamque adduxit: pater insecutus cum non assequeretur, in profluentem se saltu dedit* (ita interpres Guilielmus Xylander, male; nam oportebat sic vertisse: *in profluentem Parensium fluvium*) *qui ab eo est dictus Anio: Cathetus ex Salia Latinum ac Salium procreavit, nobilissimarum auctores prosapiarum. Hæc Aristides Milesius, & Alexander Polyhistor. libro tertio Italicorum*. Unicum est dolendum, tempus tam clari facti non esse expressum. Antiquissimum certe esse, vel ex eo constat, quod Annii nepos ex filia Salia Latinus fuerit, a quo Latium postmodo sit nominatum. Isidor. libr. 9. cap. 1. Quod autem dicat Romam profugisse, prolepsis est, hoc est locum, ubi postea Roma est ædificata: vel certe ex opinione Græculorum hæc sunt a Græculis scripta, qui a Græcis, multis ante Romulum annis, volunt Romam esse conditam, ut facile ex Plutarchi Romulo in principio, & Festo Pompejo libr. 16. in voce *Romam*.

Annius Rex itaque Parensii fluminis nomen mutavit, ut Anio vocaretur: meminerunt grammatici, Priscianus Cæsariensis, P. Consentius, Sosipater Charisius libr. 1. Martianus Capella libr. 3. de Nupt. & geographi, Strabo Amasianus libr. 5. pag. 162. & pag. 164. Plinius libr. 3. cap. 5. Vibius sequester libello de fluminibus. Alii etiam: Sidon. Apollinar. libr. 1. Epist. 5. *Anienis cærula*. Plinius junior libr. 8. Epist. 17. *Anio delicatissimus amnium*. Ad quem locum Maria Catanæus. Historici, Dionys. Halicarn. libr. 3. pag. 161. Ἀνίηνον πόταμον vocat, ejusque cursum idem describit libr. 5. pag. 305. Sed & poëtæ. M. Lucan. libr. 1. Pharsal. v. 582. fuit enim in ejus ripa Marii sepulchrum:

Tollentemque caput gelidas Anienis ad undas
Agricolæ fracto Marium fugere sepulchro.

Horat. libr. 1. Od. 7.

Qua præceps Anio & Tiburni lucus, & uda
Mobilibus pomaria rivis.

Silius Italic. libr. 1. Punicor.

Qua patet acceptis Anienis ditior undis
In pontum flavo descendit gurgite Tibris.

Et libr. 12. Punicor.

Sulfureus gelidus qua serpit leniter undis
Ad genitorem Anio labens sine murmure Tibrim.

Papin. Stat. libr. 1. Silv. 5. v. 24.

Quas præceps Anien, atque exceptura natatus
Virgo juvat.

Et eodem libr. Silv. 3. v. 71. Anienem vocat:

Illis ipse antris Anienus, fonte relicto.

Nisi dicamus, ut Tibridis Tiberinus est Genius, ita & Anienis erit Anienus, quod & verum. Sest. Propert. libr. 4. Eleg. 7.

Ramosis Anio, qua pomifer incubat arvis.

Virgilius libr. 7. Æneid.

. . . gelidumque Anienem, & roscida rivis
Hernica saxa colunt.

Flavius Blondus putat hodie *Teverone* vocari, sed vix est, ut assentiar nam auctores laudati eum a saxosis rupibus in subjectam planitiem cadentem describunt, ideo hodie ab incolis *Cascata* appellatur. Dirimit Sabinos a Latio, & Marsorum agros alluit, ut jure mihi dubium oriatur, quomodo Annius ex Etruria fugientem Cathetum (cum ille Romam jam occupasset, nec posset ejus celeritatem æquare, qui sequebatur) non assequens, in Anienem se præcipitaverit, qui ab altero, ex Etruria euntibus, Romæ est latere, ut videri possit, prius eum Romam, quam Anienem debuisse pervenire; sed ego nunc primum doceo in Etruria alium esse Anienem, diversum ab illo, qui in Latio. Pomponius Mela libr. 2. de situ orbis cap. 4. *Ardea, Laurentum, Ostia, citra Tiberim, in hoc latere sunt, ultra, Pyrgi, Anio, Castrum novum, Graviscæ, Cossa:* quod male feriati quidam ad Anienem in Latio traduxerunt; sed faciunt, quod facere solent.

Ab hoc Annio Rege credibile est Anniorum Romanorum splendidissimam familiam originem ducere, cujus meminit Martialis libr. 7. Epigr. 47. quam demiror omissam a Richardo Streinnio Barone Schunarzenavii, maxime cum tot ex ea patricii, ut sunt, *Annius Cornicula, Annius Fustus, Annius Libo, Annius Macer, Annius Severus*, ac demum *Annius Verissimus, & Annius Verus*, a quibus Imperatores *Antonini* utrumque stemma trahunt, ut fuse Julius Capitolinus, & Æl. Spartianus describunt.

Pauca de raptu virginum hac occasione subjungam, non ignarus alteri operi convenire. Raptus itaque duplex, unus consuetus formularisque, atque omnibus nuptiis adhibitus, ab isto facto fortassis initium sumens, a Romuli exemplo manasse credunt, qui Sabinas rapuerat: alter est raptus, legibus prohibitus, de quo jurisconsulti passim. Raptus ille primus boni ominis gratia fiebat, ut scilicet sponsus ex sponsa rapta generaret liberos; quales Cathetus hic noster ex Salia, vel quales primi Quirites ex Sabinis, quibus, ut neque molere, neque coquere cogerentur, concessum. Plutarch. in Quæstionib. Roman. pag. 284. sic enim raptas in omni honore & observantia habebant. Jacobus Rænardus Commentario in Leg. 12. Tabular. *Quo quidem tempore ea videtur fuisse matrimonii contrahendi ratio, ut usu quisque virginem ex gremio matris, aut ex proxima necessitudine vi simulata raptam, non aliter suam faceret, quam Romana pubes Sabinas olim virgines suas usu fecerit, id omnino mihi visus est voluisse Festus. Rapi simulatur virgo ex gremio matris, aut si ea non est, ex proxima necess-*

necessitudine, cum ad virum trahitur, quod videlicet ea res feliciter Romulo cessit. Formam hujus imaginarii raptus nusquam melius ab alio, quam a L. Apulejo expressam reperies, cujus hæc sunt libr. 4. Milesiar. ubi sic puella die ipso nuptiarum rapta, abductaque a prædonibus: *Tunc suo me gremio mater infelix tolerans, mundo nuptiali decenter ornabat, mellitisque suaviis celebriter ingestis, jam spe futura liberorum votis anxiis propagabat; cum in ruptionis subitæ gladiatorum impetus ad belli faciem sæviens, nudis & incertis mucronibus coruscans, non cædi, non rapinæ manus afferunt, sed denso conglobatoque cuneo cubiculum nostrum invadunt protinus: nec ullo de familiaribus nostris repugnante, ac ne tantillum quidem resistente, me miseram, exanimem, sævo pavore trepidam, de medio matris gremio rapuere.* Addit deinde alium locum ex Tertulliano libr. de Spectaculis, quem vide, neque excribo. Atque ita virgo rapiebatur, ut ne limen quidem domus paternæ eam tangere paterentur. Servium consule in Eclogam Virgilii 8. & Plutarchum Problemat. Roman. cap. 29. Hinc illud M. Lucani libr. 2. Pharsal. de Nuptiis Catonis:

Tralata vetuit contingere limina planta.

Hæc de antiqua solemnique virginum rapiendarum consuetudine. Erat & alius raptus, qui legibus interdictus, de quo Edictum est Constantini Aug. legg. 1. 2. 3. C. Theodosiano de Raptu Virginum, vel Viduarum, ubi sic Anienus vetus Interpres: *Si cum parentibus puellæ nihil quisquam ante definiat, ut eam suo conjugio debeat sociare, & eam vel invitam rapuerit, vel volentem, si raptori puella consentiat, pariter puniantur; si quis vero ex amicis, aut familia, aut fortasse nutrices puellæ consilium raptus dederint, aut opportunitatem præbuerint rapiendi, liquefactum plumbum in ore & in faucibus suscipiant, ut merito illa pars corporis concludatur, de qua hortamenta sceleris ministrata noscuntur; illæ vero, quæ rapiuntur invitæ, quæ non vocibus suis de rapto reclamaverint, ut vicinorum, vel parentum solatio adjutæ, liberari possint, parentum suorum successio denegetur: raptori convicto appellare non liceat, sed statim inter ipsa discussionis initia, a judice puniatur: quod si fortaße raptor cum puellæ parentibus paciscatur, & raptus ultio parentum silentio fuerit prætermißa, si servus ista detulerit, Latinam percipiat civitatem: si Latinus fuerit, civis fiat Romanus: parentes vero, qui raptori in ea parte consenserint, exilio deputentur; qui vero raptori solatia præbuerint, sive viri, sive feminæ, ignibus concrementur.* Harmenopulus libr. 6. Eclog. 58. Leonis Aug. Novell. 35. & Nov. 143. Jul. Clarus sententiar. §. 5. Estque *raptus crimen publicum*, ut definit Paulus J.C. L. 4. ff. nox alib. & Lex unica Justiniani C. de Raptu Virgin. Et disquirit Petrus Gregorius Tolosas libr. 36. Syntagmat. Jur. cap. 9. ex Paulo Grillando, & Abbate Panormitano. Ubi de legibus diversarum gentium Salica, Bojariorum, & Draconis. Et ego multa dixi ad illud Claudiani libr. 2. de Raptu.

. . . *crimenque feri raptoris acerbat.*

Et ad illud de Bello Gildonico:

Inſtat terribilis vivis, morientibus hæres,
Virginibus raptor, thalamis obſcænus adulter.

Etruſcorum Rex Debeberis, & ipſe Tiberi demerſus.

CAP. XVI.

HUnc etiam Principem, ut ſcimus Vejentibus, ideſt Etruriæ toti, cujus primis illis ſeculis amœniſſimi receſſus Veiis habebantur, imperaſſe, ita quid rerum bello paceque geſſerit, quamdiu regnaverit, ex qua ſerie Regum Etruſcorum fuerit, ac demum quo tempore floruerit, in incerto eſt; nam cum nullus dato ſtudio res Tuſcas ſcriptis conſignaverit, & Romani rebus eorum immorentur, quandiu cum ſuis conjunctæ ſint, relinquitur nuda tantum memoria, quæ diligentius eo recolenda eſt, quo fortiſſimus populus majori fortunæ acerbitati patuit. Igitur M. Varro lib. 4. de Ling. Lat. *Tiberis. quod caput extra Latium, ſic inde quoque nomen effluit in Linguam noſtram, nihil Latium, ut quod oritur e Samnio Vulturnus, nihil ad Latinam Linguam; at quod proximum oppidum ſecundum mare ab eo Vulturnum, ad nos jam Latinum vocabulum, ut Tiberinus, nam & Colonia noſtra Vulturnum, & Deus Tiberinus. Sed de Tiberis nomine anceps eſt hiſtoria; nam & ſuum Etruria, & ſuum Latium credit. Fuerunt, qui a vicino regulo Vejentum Debebri dixerint, appellatum primum Debebrim. Sunt, qui Tiberis priſcum nomen Latinum Albulam vocatum literis tradunt, poſterius propter Tiberinum Regem Latinorum mutatum, quod ibi interierit, nam hoc ejus, ut tradunt, ſepulchrum.* Magna ſane obſcuritas, altæque antiquitatis latebræ, quando & ipſe Varro tam vetuſtam Debebris Regis memoriam teſtetur, ut nihil certi conſtitui poſſe videatur; tamen, ne non vero ſimilia adferret, primum hujus fluvii nomen ait eſſe *Albula*, ſecundum *Debebris*, tertium denique *Tibris*. Hic Rex etiam Deheberis in aliis codicibus eſt.

Etru-

Etruſcorum Rex Tiberis, qui ei fluvio tertium nomen dedit, vel Tiberinus Albanorum Rex.

CAP. XVII.

ET hic Etruriæ Rex reliquit id tantum poſteris ſuis certi, regnaſſe ſe; ſed quando, quomodo, & quamdiu, ne Oedipus quidem, aut Apollo divinarit. Meminit hujus Feſtus Pompejus libr. 18. *Tiberis fluvius dictus a Tiberino Rege Albanorum, quod in eo cecidiſſet: vel Tiberis a Tiberi, Rege Tuſcorum.* Accedit Servius Maurus ad illud libr. 8. Æneid. pag. 490.

Tuque, o Tibri, tuo genitor cum flumine ſancto
Accipite Æneam.

Tiberim vero alii a Rege Aboriginum dictum volunt (hoc eſt Etruſcorum, ut oſtendebam plene libr. 1. hujus operis cap. 7.) *qui juxta dimicans interemptus eſt: alii ab eo Rege, quem Glaucus Minois filius in Italia interemit: alii, inter quos & Livius, ab Albanorum Rege, qui in eum cecidit.* Idem rurſus ad illud eodem libro pag. 506.

Tum Reges, aſperque immani corpore Tybris,
A quo poſt Itali fluvium cognomine Tybrim
Diximus, amiſit verum vetus Albula nomen.

TYBRIS. *Hic Tuſcorum Rex fuit, qui juxta hunc fluvium pugnans cecidit, & ei nomen impoſuit: vel alius, ut quidam volunt, a Glauco, Minois filio, occiſus eſt.* Licet igitur hunc diverſum Tiberim a Tybri facere, & quamvis pertinax grammaticorum opinio Tiberim potius, quam Tibrim dicendi invaluerit; tamen promiſcue hæc poſſunt uſurpari. Viſum eſt autem aliis, non a Tiberi Rege Etruriæ, ſed a Tiberino Albanorum Rege nomen fluvio huic datum, ut auctores ſupra proxime laudati aſſerunt, & T. Livius 1. Decad. libr. 1. ubi de ſucceſſione Regum Albanorum: *Pax ita convenerat, ut Etruſcis Latiniſque fluvius Albula, quem nunc Tiberim vocant, finis eſſet. Silvius deinde regnat Aſcanii filius, caſu quodam in ſilvis natus. Is Æneam Silvium creat: is deinde Latinum Silvium: ab eo coloniæ aliquot deductæ, priſci Latini appellati. Manſit Silvium poſtea omnibus cognomen, qui Albæ regnarunt: Latino Alba ortus, Alba Atys, Aty Capys, Capy Capetus, Capeto Tiberinus, qui in trajectu Albulæ amnis ſubmerſus, celebre ad poſteros nomen flumini dedit.* Eadem P. Ovid. libr. 4. Faſtor. principio:

Cumque patris regnum poſt hunc Tiberinus haberet,
Dicitur in Tuſcæ gurgite merſus aquæ.

Etru-

Etruſcorum Rex Tybris, & ipſe flumini nomen indidit: ab Argonautis occiſus: varia ejus fluvii nomina.

CAP. XVIII.

JAni filium Tiberinum, ſive Thiberinum Etruriæ Regem imperaſſe ex Cap. 4. hujus libri ſupra patuit, a quo & nomen fluvio illi celeberrimo inditum nonnulli credidere. Dehebrim, ſive Deheberim alium ab illo Varro quoque ſupra fidem fecit, nec cum eo eundem Tiberim Regem fuiſſe eſt exiſtimandum. Atque ab iis quidem quartus hic, affini ſane aliis nomine, Etruriæ Rex diſtinctus videtur; quippe Servius Honoratus, ſuperiori capite laudatus: *Aut alius, ut quidam volunt, a Glauco Minois filio interemptus*: & ibidem loci: *alii volunt iſtum ipſum Regem latrocinatum eſſe circa hujus fluminis ripas, & tranſeuntibus crebras injurias intuliſſe; unde Tibris quaſi* ὕβρις (*contumelia*) *dictus eſt*, ἀπὸ τῆς ὕβρεως, *ideſt ab injuria, amabant majores, ubi aſpiratio erat* θ *ponere*. Idem ad illud libr. 3. Æneid. pag. 298.

Si quando Tybrim, vicinaque Tybridis arva
Intraro.

Tybrim fluvium, pro quo Regem ipſum poſuit Tybrim, qui in hunc cecidit fluvium, & ei nomen dedit, nam antea Albula dicebatur, ut oſtendit in ſeptimo Virgilius. Alii volunt non Tybrim cecidiſſe, ſed Tiberinum Regem Albanorum, a quo Tyberis dictus eſt. Ut autem Tybris dicatur, hæc ratio eſt. Quodam tempore Syracuſani, victores Athenienſium, cœperunt Syracuſis ingentem hoſtium multitudinem, & eam cæſis montibus fecerunt addere munimenta civitati; tunc auctis muris etiam foſſa intrinſecus facta eſt, quæ flumine admiſſo repleta, munitiorem redderet civitatem. Hanc igitur foſſam per hoſtium pœnam & injuriam factam, Ybrin vocaverunt ἀπὸ τῆς ὕβρεως (*a contumelia*) *poſtea profecti Siculi ad Italiam, eam tenuerunt partem, ubi nunc Roma eſt, uſque Rutulos & Ardeam, unde eſt,* (1) fines ſuper uſque Sicanos, *& Albulam fluvium ad imaginem foſſæ Syracuſanæ, Tybrin vocaverunt, quaſi* ὕβριν (*contumeliam*) *ut* (2) effigiem Xanthi Trojæque videtis. *Circa Syracuſas autem eſſe foſſam, nomine Ybrin, Theocritus meminit.* Nimia eſt hæc Servii diligentia, nomen Tybris a Syracuſanis, Latii incolis, derivantis: convenientius & rei majeſtati, & digniſſimorum ſcriptorum fidei aptius ad *Tybrin Etruriæ Regem* appellationem referri; raro quippe evenire videmus, ut peregrini locis

(1) Virgil. Æneid. libr. 11. v. 317. (2) Virg. idem Æn. libr. 3. v. 497.

locis celebrioribus nomina imponant, vel si victoris jure imponi ab iis ea contingat, ea indigenarum usus in patria vocabula convertere solet.

Quando hic Tybris vixerit, objeritque, videor deprendisse, ante bella Thebana Trojanaque ejus regnum floruisse; nam Servius eum *a Glauco Minois filio occisum* scribit proxime supra: & fuit hic *Glaucus Argonauta*, navisque fabricator, qui solus in navali cum Etruscis prœlio ex Argonautis non fuit sauciatus, ut Scriptor vetustissimus testatur Possis Magnesius libr. 3. Amazonidis, apud Athenæum libr. 7. Dipnosophist. pag. 296. Ut Regis ipsius interitus, cladesque ab Argonautis accepta indicio sint manifesto & Tuscos veteres ante Romanos Græcosque, adeoque ante bellum Trojanum rei navalis peritos: & maris dominos etiam a Græcis auctoribus celebrari, qui nihil unquam veris aliarum gentium laudibus addunt; sed res clarissimas vel maligne occultant, vel ut suam gloriam augeant, vero minores faciunt; quare minus mirum, si Serenissimi Magni Etruriæ Ducis triremes etiam hodie communis Christiani nominis hostis Turca tantopere extimescat, quas & causa pia, & invictum Principis auspicium, & fortissimorum equitum virtus incredibilis, ac denique hæreditarium mari imperandi jus, jam a duobus annorum millibus quingentisque longa fortitudine confirmatum, formidabiles reddunt. Sed si plura de conflictu illo inter Etruscos & Argonautas videre cupis, consule libr. 1. hoc opere cap. 9.

Ad Tybrin redeo, cujus hæc nomina fuere: *Albula*, *Dehebris*, *Tiberinus*, *Tiberis*, *Tybris*, a Regibus Tusciæ desumpta: jam & arcana, & tantum in sacris enuntianda: *Rumon*, *Edes*, *Seces*, Lævinus Torrentius ad Horat. libr. 1. Od. 22. & ista, *Serra*, *Tarentum*, aliaque de quibus libr. 4. infra hoc opere cap.

Etru-

Etruſcorum Rex Æolus, inſulis etiam vicinis imperans: filiam ad mortem compellit, quod a fratre ſuo gravida eſſet facta: ejus nepos Ulyſſes: habitabat in inſulis frequentius, unde ventorum Rex creditus: & an nuptiæ inter fratrem ſororemque apud alios, quam Perſas, validæ.

CAP. XIX.

RIdiculum foret hic de Æolo Poëtarum figmenta repetere, quæ paſſim legentibus occurrunt: nec mythologiam hic tractamus, contenti admonere, & lectorem docere, Æolum illum decantatiſſimum ventorum Regem Etruriæ imperaſſe: & quia multum navali præſidio ea ætate hæc Regio pollebat, ideo conſenſus omnium pæne Scriptorum inſularem facit, ut infra dicetur. Huic filii ſex, totidemque filiæ apud Homerum libr. 10. Odyſſ. in principio, quo ventorum potentia in duodecim anni menſes ſignificatur; nam agri, qui fruges produxerint abundanter, fœminæ ſunt, qui ſteriles, ventiſque depopulantibus inutiles manſerunt, virorum ſpeciem gerunt; ut eſt libello de Nat. Deor. Phornuti. Sed Plutarchi apponam verba ex libr. Parallelor. pag. 312. ex Soſtrato libr. 2. Rerum Etruſcarum: Α'ίολος ὁ τῆς Τυῤῥηνίας καὶ τῶν κατὰ Τυῤῥηνίαν βασιλεὺς, ἔσχεν ἐξ Α'μφιθέας θυγατέρας ἕξ, καὶ ἴσους ἄῤῥενας, Μακαρεὺς ὁ δὲ νεώτατος ἔρωτι ἔφθειρε μίαν, ἡ δὲ παιδίον ἐκύησεν, ἐμπεσοῦσα δὲ καὶ ξίφοις πεμφθέντος ὑπὸ τοῦ πατρὸς, ἄνομον κρίνασα ἑαυτὴν διεχρήσατο, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Μακαρεύς. ὡς Σώστρατος ἐν δευτέρᾳ Τυῤῥηνικῶν. *Æolus Etruriæ & vicinorum locorum Rex, ex Amphithea filias ſex totidemque filios ſuſtulit: horum natu minimus Macareus cum ſororum una corpus miſcuit: ea cum puerulum peperiſſet, miſſo a patre ad prolem necandam enſe, impium hoc rata, interfecit ſeipſam; idem fecit Macareus. Adductum ex Soſtrati libro rerum Etruſcarum ſecundo.* Feſtus ita ſe habet in libro cum MSS. collato, ab eruditiſſimo Henrico Schrimgero Scoto; at in vulgatis editionibus hæc verba καὶ τῶν κατὰ Τυῤῥηνίαν, *& locorum circa Etruriam*, deſiderantur: & tamen nihilominus interpres pleno ſenſu reddiderat, ac ſi nihil defuiſſet. In Codice Vulcobii erat Α'ίολος τῶν κατὰ Τυῤῥηνίον ὁ βασιλεύς: *Æolus Rex regionum circa Etruſcos.* Hic eſt ille Macareus, Æoli ventorum Regis filius, ad quem inter Heroidas Ovidianas Canace ſoror ſcribit Epiſt. 11.

Dextra

Dextra tenet calamum, strictum tenet altera ferrum,
Et jacet in gremio charta soluta meo.
Hæc est Æolidos fratri scribentis imago,
Sic videor duro posse placere patri

Hunc eundem esse Æolum, quem Poëtæ ventorum dominum, promum, & Regem esse finxerint, idem Ovidius loco laudato innuit:

Imperat heu ventis, tumidæ non imperat iræ,
Possidet & vitiis regna minora suis.
Scilicet est aliquid cum sævis vivere ventis,
Ingenio populi convenit ille sui.
Ille Noto, Zephyroque, & Scitonio Aquiloni
Imperat, & pennis, Eure proterve, tuis.

Fuisse vero eundem Etruriæ Regem, atque insulas illas, in quibus habitabat, Etruscæ ditionis olim habitas, significat Valerius Flaccus libr. 1. Argonaut.

Interea medio sævus permissa profundo
Carbasa, Pangæa Boreas speculatus ab arce,
Continuo Æoliam, Tyrrhenaque tendit ad antra
Concitus.

Fabulæ originem, & licentiæ poëticæ occasionem habes apud M. Varronem referente Servio Mauro ad libr: 1. Æneid. pag. 171.

Nimborum in patriam, loca fœta furentibus Austris,
Æoliam venit.

Novem autem insulæ, quæ sunt circa fretum Ciliciæ, vocantur Æoliæ, ab Æolo Rege, Hippotæ filio, licet propria nomina habeant, unde Virgilius ait Æoliam Liparem. Poëtæ quidem fingunt, hunc esse Regem ventorum; sed, ut Varro dixit, Rex fuit insularum, ex quarum nebulis & fumo Vulcaniæ insulæ prædicens futura flabra ventorum, ab imperitis visus est ventos in sua potestate retinere. Locus est valde corruptus, sed tamen facilis est restitutio; quid enim Æolo Regi Etruriæ cum Cilicia, quæ in Asia? Lege itaque *novem insulæ, quæ sunt circa fretum Siciliæ;* quod & Geographi testantur. Pomponius Mela libr. 2. cap. ult. C. Jul. Solinus Polyhist. cap. 12. *Numero septem sunt* (insulæ Æoliæ) *Liparæ nomen dedit Rex Liparus, qui eam ante Æolum rexit: alteram Hieram vocaverunt, ea præcipue Vulcano sacrata est, & plurimum colle eminentissimo noctu ardet: Strongyle tertia, Æoli domus, vergit ad Solis exortum, minime angulosa, quæ flammis liquidioribus differt a ceteris: hæc causa efficit, quod ex ejus fumo potissimum incolæ præsentiscunt, qui nam flatus in triduo portendantur, quo factum, ut Æolus Rex ventorum crederetur.* Et diligenter hoc est adnotandum, Æoli Regiam Strongylem esse, quæ scilicet & major, & portuosior habeatur. Eadem, quæ illi, repetit Strabo Amasianus, & ad historicam fidem Æolique Regnum fabulas poëticas revocat libr. 1. Geograph. pag. 14. & pag. 16. ex Polybio, ubi Αἴολον ταμίαν τῶν ἀνέμων appellat, *Æolum promum ven-*

ventorum. Quin imo primus ille certam de ventorum origine ac differentiis doctrinam condidit. C. Plin. libr. 7. cap. 56. *Ventorum rationem Æolus Hellenis filius* condidit: & libr. 3. cap. 9. idem: *Tertia Strongyle, a Lipara mille paſs. ad exortum Solis vergens, in qua regnavit Æolus, quæ a Lipara liquidiore flamma tantum differt: a cujus fumo, qui nam flaturi ſint venti, in triduum prædicere incolæ traduntur; unde ventos Æolo paruiſſe exiſtimatum*. De hac Æoli Regia Strongyle Corn. Sever. libr. de Ætna:

Inſula, cui nomen facies dedit ipſa rotunda.

Eodem plane modo, quo Phaliſcorum, Volaterrarum, Vejentum, Cluſinorum, Fidenatium, aliarumque urbium Reges dicebantur, qui revera totius Etruriæ populis imperarent; ita inſularum Rex dicitur a quibusdam Æolus, quod in inſulis frequentius, quam in continenti ſedem haberet, uti nonnullos Reges Veiis, alios Volaterris Regiam ſibi ſtatuiſſe compertum eſt; cum tamen non illi tantum civitati, cui præeſſent, & a qua nomen ſumerent, imperarent, ſed omnibus aliis Tuſciæ civitatibus, & populis.

Delectatum certe Æolum inſularum potius amœnitate, quam continentis, ipſa illa inſulis novem, quas dixi, nomina impoſita teſtantur, quas creberrime hiſtorici laudant. Plutarchus in Camillo pag: 133. τὰς Αἰόλου νήσους, *Æoli inſulas* refert. Et in libro de Exilio pag. 603. Καὶ τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν νήσων οἰκεῖν φασὶ τὸν θεοφιλέστατον Αἴολον, τὸν σοφώτατον Ὀδύσσεα, τὸν ἀνδρειότατον Αἴαντα, τὸν φιλοξενώτατον Ἀλκίνουν. *Ac de illuſtribus viris habitaſſe in inſulis ajunt, diis chariſſimum Æolum, ſapientiſſimum Ulyſſem, fortiſſimum Ajacem, hoſpitalitatis laude clariſſimum Alcinoum.* Has inſulas, Æolo parentes, Geographi novem faciunt nonnulli, at ſeptem tantum alii, inter quos Serv. Honor. ad libr. 8. Æneid. pag. 515.

Hæc pater Æoliis properat dum Lemnius oris.

Vulcania una eſt de ſeptem Æoliis, in quibus Æolus regnavit. Strabo libr. 2. pag. 84. Et libr. 6. pag. 177.

Sed & duo Æoli ævo heroico celebrati, & poëtæ confundunt: unus *Hippotæ* filius, & ipſe eam ob cauſam *Hippotades* appellatus: alter *Hellenis* filius, ut ex Plinii libr. 7. cap. 56. docebam ſuperius. Uter Rex Etruriæ fuerit, incertum; niſi dicamus, quod non eſt incredibile, utrumque Etruriæ, inſuliſque finitimis imperaſſe. Et de inſulis iis Etruſcæ ditionis agam libr. 4. infra hoc opere.

Æoli hujus ſex filii fuere, quorum natu minimus, ut jam ſupra indicatum, Macareus dicebatur: alii obſcuriores, præter *Siſyphum*, & ipſum carminibus poëtarum nobilitatum. De pœna ejus apud inferos, vide mythologos: mihi ſatis erit oſtendiſſe eum Æoli filium, Ulyſſiſque patrem fuiſſe, ut Ulyſſes ille, Sapientiæ typus ab Homero propoſitus, ſit nepos ex filio Regis Etruriæ. Servius Honoratus ad libr. 6. Æneid. pag. 427.

Hortator ſcelerum Æolides.

ÆOLIDES. *Ulyſſes, quia ubique talis inducitur, nam Anticliæ filius eſt, quæ*

ante

ante Laërtæ nuptias clam cum Siſypho, Æoli filio concubuit, unde Ulyſſes natus eſt. Quam ſpurii generis ignobilitatem eidem obiicit Ulyſſi Ajax apud Ovidium libr. 13. Metamorph. fab. 1.

Frater erat, fraterna peto, quid ſanguine cretus
Siſyphio, furtoque & fraude ſimillimus illi
Inſeris Æacides alienæ nomina gentis?

Canacæ filiæ ſuæ Æolus præcepit, filium ſibi a fratre ſuo Macareo genitum interimeret, quod re vera illicitus eſſet, & veluti naturæ repugnans fratris cum ſorore concubitus; unde illa Canaces apud eundem Ovidium verba:

Cur unquam plus me frater, quam frater amaſti,
Et tibi non debet quod ſoror eſſe, fui?

Et licet Homerus loco laudato velit duodecim Æoli filios ſuis totidem filiabus matrimonio junctos; tamen falſo accuſat Ovidium erroris Domitius Calderinus, eum enim Soſtratus apud Plutarchum ſupra laudatus excuſat, ac tuetur. Certe ergo quarundam gentium hic mos, ut pater filiam, matrem vero filius impleret. Minucius Felix in Octavio: *Jus eſt apud Perſas miſceri cum matribus: Ægyptiis & Athenis legitima ſororum connubia*. Quam legem Semiramis tuliſſe fertur, Paul. Oroſ. libr. 1. cap. 4. Id quoque Thebis invaluerat Oedipi exemplo, nataque inde bella, clades, internecionemque civium & principum narrat ſua Thebaide Statius ac Homerus libr. 11. Odyſſ. v. 264. & ſequentibus. Et plurima exempla miſeriarum, quas pertulere temeratores pudicitiæ ſororum ſuarum, aut matrum, de Teleo & Harpalyce, Parthenius elegantiſſimus Scriptor Eroticῶν cap. 13. de Periandro & matre ab eo corrupta: idem cap. 17. de Baſſiano Caracalla & Julia matre Spartian. in eo. De Nerone & Othone Auguſtis Joann. Xiphilin. Epitome. His mos fuit Ægyptiorum, & Perſarum, ut dicebam, Strabo libr. 15. non uno loco. M. Junianus Juſtinus libr. 41. D. Clemens Recognition. 9. Bardaſanes libr. de Fato, & ex eo Euſebius libr. 6. Preparat. Evang. cap. 8. M. Lucan. libr. 4.

Naſcitur Arſacides, cui fas implere parentem.

Et Athenienſium id eſſe inſtitutum, jam dicam, ſi prius Catulli Epigramma poſuero 88.

Naſcatur Magus ex Gelli, matriſque nefando
Concubitu, & diſcat Perſicum aruſpicium;
Nam Magus ex matre & gnato naſcatur, oportet,
Si vera eſt Perſarum impia Relligio.

Jam vero *morem eſſe Athenienſium, ut ſorores uxores ducant*, Æmilius Probus, ſeu Cornelius Nepos in præfatione Vitarum, & in vita Cimonis ſcribit, falso haud dubie; nam ut verum eſt, Cimonem Elpinicen in uxorem duxiſſe, ita nec illud negari poteſt, eo ſolo crimine in exilium actum. Suid. in voce *Cimon*, & in verbo ὄστρακος. cui adſtipulatur Andocides Orat. Alcibiad. Sed hæc ſane probabilior eſt opinio, Phocilides:

Μηδὲ κασιγνήτης ἀπὸ τρόπον ἔλθε μὲν εὐνήν.
Ne stratum vetitum genitale sororis inito.

Et ratio hæc a J. C. elegans assignatur, ne gradus cognationis intereant, & nomina affinitatum confundantur, quibus vel maxime Respublica stat. Vide Paulum Lancellotum. P. Ovid. libr. 10. fab. 9.

Ultra autem sperare aliquid potes impia virgo?
Nec quod confundas & jura & nomina sentis?
Tune eris & matris pellex, & adultera patris,
Tune soror nati, genitrixque vocabere fratris?

Sibi tamen eadem ex legibus Persarum, & Ægyptiorum, suæque libidini patrocinatur:

Felices, quibus ista licent, humana malignas
Cura dedit leges, & quod natura remittit,
Invida jura negant; gentes tamen esse feruntur,
In quibus & nato genitrix, & nata parenti
Jungitur, & pietas geminato crescit amore.

Non sum ignarus, licet ante bellum Trojanum Etrusci Reges sororis fratrisque mixtionem prohibuerint, atque adeo lex divina humanaque id ipsum præscribant, licuisse tamen imo necessum fuisse proximas ducere. Fortunatian. libr. 1. Rhetoric. *Lex est, orba proximo nubat, vel si eam noluerit in matrimonium ducere, det decem millia.* Quæ lex ab Athenienfibus ortum habet. Ulpianus Sophista in Demosthenem non uno loco, & Jul. Pollux libr. 6. Onomast. cap. 3. Terentius in Phormione:

Lex est orbæ, qui sint genere proximi
Eis nubat, & illos ducere eadem hæc lex jubet.

Idem in Adelphis:

. . . hæc virgo orba est patre,
Hic meus amicus illi genere est proximus,
Hinc leges cogunt nubere hanc.

Etruscorum Rex Liparus, Æoli decessor, successorve: & ipse insulis delectatus.

CAP. XX.

ÆOlum Etruscorum Regem Liparus antecessit, vel ei successit; quare si illum ponimus, ut est ponendus, in Regum Tuscorum nomenclatura, hunc excludere non possumus, cum eidem Regno uterque præfuerit. C. Plin. libr. 3. cap. 9. *Lipara cum civium Romanorum oppido, dicta a Liparo Rege, qui successit Æolo, antea Melogonis, vel Meligunis vocitata, abest duo-*

duodecim millibus passuum ab Italia, ipsa circuitu paulo minori. Ergo Plinius Liparum Regem Æoli successorem diserte facit; alii vero Æolum post Liparum regnasse contendunt, inter quos Julius Solinus Polyhistor. cap. 12. *Liparæ nomen dedit Rex Liparus, qui eam ante Æolum rexit.* Hanc ditionis fuisse, etiam heroico ævo, Etruscæ, probant hæc Strabonis libr. 6. Geograph. Εἰσὶ δὲ ἑπτὰ μὲν τὸν ἀριθμὸν, μεγίστη δὲ ἡ Λιπάρα Κνιδίων ἄποικος, ἐγγυτάτω τῆς Σικελίας κειμένη, μετά γε τὴν Θέρμισσαν. ἐκαλεῖτο δὲ πρότερον Μελιγουνίς. ἡγήσατο δὲ καὶ στόλῳ καὶ πρὸς τὰς τῶν Τυῤῥηνῶν ἐπιδρομὰς, πολὺν χρόνον ἀντέσχεν, ὑπηκόους ἔχουσα τὰς νῦν λεγομένας Λιπαραίων νήσους. *Septem sunt numero Insulæ* Æoliæ *quarum maxima est Lipara, Cnidiorum colonia, Siciliæ proxima, secundum Thermissam, antiquitus Meligunis dicta. Hæc & classem duxit, & longo tempore Tyrrhenorum incursionibus restitit, sub se habens reliquas Liparæorum.* Si diu restitit, at tandem domita jugum accepit, fuitque horum duorum Regum sedes, & non dubito quin & aliorum; sed iniquitate vetustatis plura scire, cum etiam quæ certissima eo ævo habentur, fabulas admixtas habeant, prohibemur. Callimachus ait in hymno Vulcani, famulos ejus in ea esse, & officinam. Fuit autem hic *Liparus Ausonis filius*, ut Eustathius scripsit. Callias item libr. 10. de rebus Agatoclis. De hujus insulæ situ, rebus gestis, feracitate, dicam libr. 4. infra hoc Opere.

Etruscorum Rex, aut verius Imperator Meleus, toti Italiæ imperabat.

CAP. XXI.

ADmonuit horum duorum Regum Æoli ac Lipari mentio, ut non tam continentes Italiæ terras huic Regno diceremus subjectas, sed & insulas quoque adjacentes ab utroque latere, mari supero inferoque, ut jam non tam Regis nomen, quam Imperatoris tantæ magnitudini conveniret; siquidem tota Italia ditioni & principatui Etruscorum subjacebat, ut libr. 1. hoc opere supra cap. 9. abunde est dictum: itaque rerum gestarum magnitudini parem honorem metientes, sub hæc eadem, ut est credibile, Trojana tempora pro Rege, cujus nomen a Jano, usque in diem manserat, Imperatorem creaverunt Meleum. Luctatius Placidius vetustissimus Papini Statii interpres, idemque doctissimus grammaticus ad libr. 6. Thebaid. v. 402. *Tubam significat, quam Meleus Tyrrhenorum Imperator primus invenit, a qua opinione nec Virgilius discrepat, cum dicit:*

Tyrrhenusque tubæ mugire per æthera clangor.

Nec plura de eo alibi comperta mihi. At de inventione tubæ, vide quæ disquiro libr. 3. hoc opere, infra cap. 67.

Etru-

Etruſcorum Rex Rhætus, coloniam in Germaniam trans Alpes duxit: Vina Rhætica.

CAP. XXII.

EJusdem potentiæ judices & teſtes ſunt non populi modo propinqui domiti, urbes vicinæ in ſocietatem acceptæ, aut jugo ſubjectæ, verum etiam & coloniæ ab iisdem hiſce Etruſcis extra Italiam deductæ, qualis eſt iſta, cujus auctor eſt Rhætus Rex. M. Juvian. Juſtin. libr. 20. *Iis autem Gallis cauſa in Italiam veniendi, ſedeſque novas quærendi, inteſtina diſcordia, & aſſiduæ domi offenſiones fuere, quarum tædio, cum in Italiam veniſſent, ſedibus Tuſcos expulerunt,* (paulo poſt & ipſi expulſi, aut extincti, ad unum omnes regione, quam injuria occupaſſent, ſuis vetuſtis poſſeſſoribus ceſſere, ut alibi hoc opere docetur) *& Mediolanum, Comum, Brixiam, Veronam, Bergomum, Tridentum, Vicentiam condiderunt: Tuſci quoque, Duce Rhæto, avitis ſedibus omiſſis, Alpes occupavere, & nomine Ducis, gentem Rhæticorum condiderunt.* Quis ergo ferat ſupinitatem Iſidori libr. 14. cap. 4. *Rhetia, quod ſit juxta Rhenum.* Diſce ſapere, & noli in re tam clara cæcutire. Eandem hanc deductionem perſtringit tacito Rhæti nomine T. Livius 1. Decad. libr. 5. ut libr. 1. ſupra cap. 9. oſtendunt poſita ejus verba. C. Plin. libr. 3. cap. 20. *Incolæ Alpium multi populi, ſed illuſtres a Pola ad Tergeſtis regionem, Secuſſes, Subocrini, Atali, Menocaleni, juxtaque Carnos quondam Tauriſci appellati, nunc Norici: his contermini Rhæti & Vindelici, omnes in multas civitates diviſi. Rhætos Tuſcorum prolem arbitrantur, a Gallis pulſos, duce Rhæto.* Neque quiſquam terreat, quod Juſtinus & Plinius *Ducem*, non vero *Regem*, appellent *Rhætum;* mos enim ille receptus, ut in deducendis coloniis, copiiſque in hoſtem ducendis, non Regum, ſed ducum valeat appellatio. Sic Homero Reges Græci raro aliter, quam ἡγεμόνες, *Duces*, vocantur: & Agamennon ipſe ἡγέμον, *Dux*, ea ratione, audit apud eundem. Regem fuiſſe certum eſt. Ivo Carnotenſis MS. libr. de undecim Regionibus. *Rhæti in ipſis Alpium faucibus ſiti, medii ſunt inter Germanos & Italos, moribus & lingua Italis propriores: originem ſuam, ad hunc uſque diem, ad potentiſſimos Italiæ Etruſcos referentes, a quorum Rege Rhæto, Gallorum viribus ex Apennini vallibus fugato, nomen habere gloriantur.* Manent etiamnum hodie quædam tam vetuſtæ originis veſtigia; nam Rætzuus arcem quandam antiquiſſimam dicunt, ut notat Joannes Camers in Solini cap. 34. de qua re latius Ægidius Tſchudius, & Sebaſtianus Munſterus.

Sunt qui æſtimarent, omnes Alpinas gentes uno nomine Rhetos dictos,

dictos, nam Acro Helenius, & Porphyrio, maximi nominis grammatici, *Rhæti Vindelici* legunt conjunctim: & Goropius Becanus libr. 9. Originum id insinuat: & Servii Mauri verba confirmant ad illud Virgilii libr. 1. Æneid. pag. 186.

Illyricos penetrare sinus, atque intima tutus
Regna Liburnorum.

Ideo tutus, quia Rhætii Vindelici ipsi sunt Liburni, sævissimi admodum populi, contra quos mißus est Drusus. Errat deinde idem auctor, cum contra omnes geographos ab Amazonibus ejus gentis originem repetit; quin & in probatissimis Horatii codicibus ita legitur libr. 4. Od. 4.

Videre Rhæti bella sub Alpibus
Drusum gerentem Vindelici ....

Isti sui juris usque ad Augusti tempora manserunt, a quibus bello petiti, ut narrat L. Florus libr. 4. cap. 12. & auspicio ejus quidem, sed ductu Drusi & Tiberii privignorum suorum subegit. Dio Coccejan. libr. 54. pag. 614. Albinovanus Pedo Consolat. ad Liviam:

Rhenus & Alpinæ valles. &c.

Horat. libr. 4. Od. 14.

Major Neronum mox grave prœlium
Commisit, immanesque Rhætos
Auspiciis pepulit secundis.

Quare reperitur *Fulvius Bajus Dux Rhætici limitis*, apud Fl. Vopiscum in Aureliano pag. 314. & Bonosus *Dux* etiam *Rhætici limitis* ab eodem dicitur pag. 364. Plura dico ad illud Claudiani libr. de Bello Getico.

Prominet Herciniæ confinis Rhætia silvæ.

Et ad illud de 4. Hon. Consul.

Aspera nubiferas qua Rhetia porrigit Alpes
Pergit.

Vinum hic laudatissimum, ea præcipue nascens parte, qua Italiam respicit. Strabo Amasianus libr. 4. pag. 142. Καὶ ὅγε Ῥαιτικὸς οἶνος τῶν ἐν τοῖς Ἰταλικοῖς ἐπαινεμένων ἐκ ἀπολείπεσθαι δοκῶν, ἐν ταῖς τούτων ὑπωρείαις γίνεται. *Vinum Rheticum nascitur, quod laudatis Italiæ vinis non videtur cedere.* Meminit Plin. libr. 14. cap. 2. cap. 3. cap. 6. & Jun. Moderat. Columella libr. 3. Rei Rust. cap. 2. ubi *Reticam* sine dipthongo & aspiratione scribit, quod & lapides veteres agnoscunt, varia peregrini nominis etymologia. Hoc vinum Cato immodice laudat in libris, quos scripsit ad filium: contra impensius Catullus vituperat, ut a Servio Honorato est observatum ad illud Virgil. libr. 2. Georg. pag. 100. quo Poëta nec Catoni adversari vult, nec fidem Catullo adimere; ideo:

.... quo te carmine dicam
Rhætica? nec cellis ideo contende Falernis.

Martial. libr. 14. Epigr. 100.

Potasti testa Rhætica vina mea.

Etru-

Etruſcorum Rex Malæottus, prope Volaterras habebat Regiam: in Græcia obiit, incertum quo exitu.

CAP. XXIII.

HUnc etiam, ut plerofque alios Reges, mihi debet Etruria, incredibili feu Romanorum Scriptorum odio, feu novercantis fati acerbitate infeliciter vexata, ut cum nulla gens clarior fuerit factis, nulla minorem fui gloriam literarum monimentis confignatam oftendere poffit. De eo Strabo Amafianus libr. 5. pag. 156. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ τόπος ἐςὶ καλέμενος Ῥηγισύιλλα. ἱςορεῖται δὲ γενέθαι τῦτο βασίλειον Μαλαιώτε Πελασγῦ, ὅν φασὶ δυναςεύσαντα ἐντοῖς τόποις μετὰ τῶν συνοίκων Πελασγῶν, ἀπελθεῖν ἐνθένδε εἰς Ἀθήνας. *Inter hæc* (prope Volaterras, ut docet ipfa fequela & contextus locorum) *eſt locus vocatus Regis-Villa, quam narrant olim Hiſtorica veritate fuiſſe Regiam Malæoti Pelaſgi, quem dicunt iis in locis* (fcilicet Coffa, Gravifcis, Volaterris, Populonio) *cum accolentibus deductiſque a ſe Pelaſgis ſupremo principatu functum, inde Athenas migraſſe*. Ita locum verti, nam vulgata verfio & manca eft, & in nonnullis indoctiffime falsa; ut cum omittit τόπος ἐςὶ, *eſt locus*: & cum vertit δυναςεύσαντα *qui habitavit*, infcitiam fuam prodidit; eft enim ἀπὸ δυναςεύω, quod eft *Regia potentia impero*. Malæottum hunc, five Malæotum (ita enim codices variant) quæ caufa Italia Etruriaque fua excedere compulerit, non comperi, five feditione fuorum pulfus, five coloniarum in Græcia deducendarum dux, aliis difcutiendum relinquo: fatis habens admonuiffe & antiquiffimo feculo Etruriæ imperaffe, & unum ex alienigenis Regibus habendum, fi non primum, faltem non longe a primo. De adventu Pelafgorum in Etruriam dixi libr. 1. fupra hoc opere cap. 5.

Etru-

Etruſcorum Rex Etruſcus, filius Herculis, genti nomen dedit.

CAP. XXIV.

Hunc, ut certum eſt, Regio titulo præfuiſſe toti genti, ita perplexum eſt & anxium, advena ne, an indigena: quo ævo imperaverit: quandiu, & quibus moribus rexerit Etruſcos: ac denique quando & ubi obierit: quæ vel ætatis longiſſime incuria ſcire negavit, vel majorum negligentia ad nos deferri prohibuit. Hoc unum modo conſtat, ab eo Etruriam appellatam. Iſidor. libr. 14. cap. 4. Etymologiar. *Alii Etruriam ab Etruſco principe dictam putant*. Servius Maurus ad libr. 10. Æneid. v. 164.

Quæ manus interea Tuſcis comitetur ab oris
Ænean.

Sed Etruria dicenda eſt ab Etruſco principe. Ivo Carnotenſis MS. libr. de undecim Europæ provinciis: *Etruſci populi indigenæ, in bello fortes, in pace pietati deditiſſimi, ab Etruſco Herculis filio nominati, qui cum patre ex Hiſpania in Italiam trajiciens, genti illi præfuit, Regiſque munus glorioſe obivit, quod nomen antea habuerit, ignoratur, ea provincia*. Indigenas certe eos habitos probant hæc Dionyſii Halicarnaſſei libr. 1. pag. 24. Κινδυνέουσι γὰρ τοῖς ἀληθέσι μᾶλλον ἐοικότα λέγειν, μηδαμόθεν ἀφιγμένον, ἀλλ' ἐπιχώριον τὸ ἔθνος ἀποφαίνοντες. *Quare vereor, ne veriſimilior ſit eorum oratio, qui non advenam eſſe, ſed indigenam hanc gentem aſſeverant.*

Jam vero illud de Hercule, ejuſque filio, neſcio unde ille haurire potuerit, niſi forte, quia vulgaverat fabula, Herculem, Geryonis bobus ereptis, in Italiam veniſſe, & fortem quamlibet gentem vetuſtas Hercule credi voluit ortam, quaſi plane omnis ab illo Deo fortitudo eſſet. Nam quod Hieronymus Henningius fingit Theatri Genealogi Tom. 1. pag. 652. ſomnio non multum abſimile eſt. Et quid de tam inutilium nugarum auctore Annio Viterbienſi dicendum? qui cum rudiores ſuæ nugacitati credere poſſe exiſtimaſſet, doctiores etiam decipere tentavit. Illi ergo, ſi Diis placet, *Hercol* quaſi *totum pellitum* dici volunt, & *Loabim*, ideſt *flammigerum*, & *Arino*, ſive *Arno*, quod ſignificat Aramæo idiomate *Leonem celebrem*. Et quaſi inſaniæ non eſſet ſatis, de ejus uxore Echidna præclara oſtentant, ac ab iis, quæ initio attulerant, cognominibus reſilientes, *Libycum* vocant *Herculem*, qui & Colonias in Etruria deduxerit, & vallem Arni ſtagnantem aquis ſiccaverit; cum tamen ego oſtendam

libr. 4. hujus operis, tempore belli Punici secundi stagnasse eam nondum siccatam. Sed hanc fabulam refellit Vincentius Borghinus libr. de Origine Florentiæ pag. 14.

Etruscorum Rex Tuscus, & ipse nomen genti indidit.

CAP. XXV.

UTi de Etrusco Etruriaque actum a me abunde libr. 1. supra cap. 1. hoc opere; ita de Thusco & Thuscia, sive Tusco & Tuscia capite sequenti tractatum. Servius Maurus ad libr. 1. Æneid. v. 71. *A Tyrrheno quodam, qui submersus fuit in mari, quod Tusciam alluit, cujus filius Tuscus, a quo fuit Tuscia*. Fest. Pompejus libr. 18. *Tusci a Tusco Rege, filio Herculis, sunt dicti*. Ivo Carnotensis MS. libr. de undecim provinciis Europæ: *Thusci vel a thure, vel etiam a Rege Tusco nominati videntur*. In hoc quoque debacchatur Joannes Annius, & post ipsum Hieronymus Henningius pag. 654. eum a Tanaide a patre revocatum, Janigenis Coritum creatum, filium suum Galatheum, ex Gallis traductum cum colonis, in Siciliam misisse, sine ullo auctore comminiscitur. Sed ego pergo.

Hunc *Tuscum*, ut ego probabiliter existimo Laberius Mimographus opere celebravit; nam apud Nonium in voce *mœstas* Laberius in Tusco laudatur, eademque vox corrupta in voce *luculentitatem* cap. 2. num. 510. *Laberius in Tucca*, sed rescribe in *Tusco*. Et eodem capite num. 93. Laberii in Tusco hæc sunt:

Bipedem, bliteam, belluam.

Etru-

Etruſcorum Rex Tyrrhenus, ſive Toræbus: ex Lydia, ſive Mæonia in Italiam trajiciens: Tyrrheniam regionem nominavit.

CAP. XXVI.

AB Etruſco Rege Etruria dicta eſt, a Tuſco Rege Tuſcia, ac tertio a Tyrrheno etiam Rege appellationem tota provincia ſortita eſt, ut libr. 1. hoc opere ſupra cap. 3. dicebam. Verrius Flaccus apud Feſtum Pompejum libr. 18. *Turrhenos Etruſcos appellari ſolitos, ait Verrius, a potente duce Lydorum Turrheno*. Servius Honorat. ad libr. 1. Æneid. v. 71. *Forte autem receſſit Tyrrhenus a fratre ſuo Lydo*. Vide locum, & ad libr. 2. Æneid. v. 781. & ad libr. 8. Æneid. v. 478. C. Plin. libr. 3. cap. 5. Strabo Amaſianus libr. 5. Geograph. pag. 151. ubi Hercule & Omphale progenitum Tyrrhenum docet, quorum omnium verba reperies loco laudato poſita. Jul. Solinus cap. 8. Polyhiſtoris corrigendus: *Quis ignorat Tyrrhenos a Tyrrheno Lydiæ Rege dictos*? Ille non erat Lydiæ Rex, ſed Lydiæ Regis filius, ut ex coſmographis, hiſtoriciſque ſatis liquido conſtat; itaque legendum cenſerem: *a Tyrrheno Lydo, Rege dictos*, ut ſit verum, Regem illum Etruriæ factum, verum non indigenam fuiſſe, ſed Lydum & advenam. Fanucius Campanus MS. libr. 2. de Illuſtribus Italiæ Familiis cap. 2. *Tyrrheni a Tyrrheno quodam Atyos filio, qui relicta Mæonia in Italiam ſe contulit, & in ora maris inferi conſedit, ac horum municipium fuit civitas Cariara*. Hæc ultima ab indocto ævo deſumpſit vir alioquin non indiligens; neque enim Cariaram ullam civitatem nominant Geographi, ut indoctum commentum jure videri poſſit: Dionyſ. Halicarnaſſeus libr. 1. non uno loco, ſed quod huc facit, præcipue pag. 24. Tyrrhenos inquit, Ὠνομάσθαι δ' ὑφ' Ἑλλήνων αὐτὸ τῇ προσηγορίᾳ ταύτῃ ὐδὲν κωλύει, καὶ διὰ τὰς ἐν τύρσεσιν οἰκήσεις, καὶ ἀπ' ἀνδρὸς δυνάςυ. *Hoc autem nomine a Græcis eſſe appellatos nihil vetat, vel propter domicilia turrita, vel ab aliquo præpotenti principe*. Hunc Regem Antiphanes Poëta celebravit, fabulamque ab ejus nomine *Tyrrhenum* ſive Τύῤῥηνον vocavit, e qua quædam laudat Athenæus libr. 6. Dipnoſoph. pag. 240. & libr. 7. pag. 329. Et Axionicus Comicus ἐν Τυῤῥηνικῷ citatur *in Tyrrhenico*, quæ fabula, ut probabiliter judicari poteſt, Etruſcam rem referebat: verſus ex ea reperies apud eundem Athenæum libr. 6. pag. 244. Hunc Regem & *Turrhenum*, & *Tyrrhenum*, & *Toræbum*, & *Torybum* appellavere, auctore vetuſtiſſimo ſcriptore Xantho Lydo Hiſtorico, referente Halicarnaſſeo loco laudato.

Etruscorum Rex Rasena, & ipse advena, oriundus Mæonia.

CAP. XXVII.

HIc est unus ex Græcis principibus & advenis Pelasgis, qui huic regno incolis admixti præfuerunt. Ejus mentio apud Dionysium Halicarnass. libr. 1. pag. 24. Ἀυτοὶ μέντοι σφᾶς ἀυτοὺς ἀπὸ τῶν ἡγεμόνων τινὸς Ῥασένα, τὸν αυτὸν ἐκείνῳ τρόπον ὀνομάζουσι. *Ipsi vero se a ducum quodam Rasena, eodem quo ille modo nominant.* Ex quo loco, nisi sit corruptus, colligendum videtur, Etruscos olim quoque *Rasenas* vocatos a Rege Rasena, quem ille more militantium ἡγεμόνα *Ducem* appellat, more probis scriptoribus recepto: monebam supra. Ovidius de Augustis:

Quæ nunc sub Phœbo ducibusque palatia fulgent.

Fridericus Sylburgius putat ab isto, Ravennam urbem conditam, ab eoque tracto nomine, dictam *Ravennam*, quasi *Rasenam*: quod commentum, quia probis caret auctoribus, ridendum verius, quam sequendum. Quam autem a vero etiam aberrat Joannes Annius, dum Tuscos *Rasenos*, & *Razenos*, & *Razennos* nominat, omnia ad Aramæam linguam referens, quasi Pelasgi, quorum e numero unus Rasena erat, non sua, sive Græca lingua, sed Anniana, hoc est Aramæa, fuissent usi, & quod mirandum magis, invenit sequaces!

Etruscorum Rex Nicius Fæsulanus, qui vel ei civitati nomen dedit, vel ab ea nomen suum accepit.

CAP. XXVIII.

SEquentes Reges indubie tempora Heroica, & adventum in Italiam Æneæ præcesserunt. Quos, quia eorum nonnullos parum idoneis scriptoribus regnasse comperi, leviter perstringam. Hieronymus Rubeus libr. 1. Historiæ Ravennat. pag. 5. *Nam quod ad ducis nomen spectat, id Mantuæ aliquot post annis accidit, ab Ocno Bianoro, cognomento Mantua, Fæsulis a Nicio Fæsulano, Pisis a Piseo, Bononiæ a Bono, Hadriæ ab Hadrio, qui cum Tuscorum Reges essent, eas urbes condiderunt, & de suo nomine vocarunt, ut Manethon; & re-*

& reliqui veteres auctores memoriæ prodiderunt. Nisi auctorem laudasset Manethonem, cetera probabilia viris doctis videri potuissent; sed omnem fidem elevat spurii illius, & ab Annio suppositi fragmenti nomen. Hoc sane non gravate admitto, Reges Etruriæ potuisse vel urbes condere, vel conditis mutare nomina, in iisque sedem Principatus figere: hinc *Ælium Volaterranum*, *Lucium Fidenatem*, *Porsennam Clusinum*, *Tolumnium Vejentem* apud probatissimos scriptores reperimus sic appellatos ab urbibus, in quibus totius Regni sedem stabilierant. Sic itaque Nicius hic cognomentum Fæsulani obtinuerit, quod Fæsulis potissimum oblectaretur; neque enim refert, an ille a civitate inclyta, an civitas ab eo appellationem sortiatur. Hujus Regis nullus inter antiquos, quod sciam, meminit, ideoque mihi suspectus: inter recentiores plerique, licet obscuri omnes, & Hieronymus Henningius, Theatro Genealogico Tom. 1. loco toties laudato: Joannes Lucidus Samotheus libr. 6. de Emendat. tempor. cap. 8. dignus mehercule doctore Annio discipulus: Hieronymus Bardus, vir probus & Religiosus, sed incautus, qui in sua Chronologia & hunc Regem, & pleraque alia ab Annio mutuatus: Cherubinus Gherardaccius Bononiensis, cetera diligens, nisi frontem historiæ patriæ his commentis inquinasset; quin, quod magis mirum, addunt isti, Nicium regnasse annis 21.

Etruscorum Rex Piseus, originis & ipse Græcanicæ, tubæ æneæ inventor: a celeberrima civitate Pisis nomen habet.

CAP. XXIX.

Sed & hic primis seculis, cum adhuc agresti essent nudique ingenio Etrusci, in Italiam adpulit, eamque inferi maris oram occupavit, quæ tunc erat fertilissima, postea rerum gestarum gloria toto orbe celebratissima est habita. Meminere ejus iidem moderni Scriptores, quos superiori capite advocavi: & præterea inter veteres, cujus in his rebus maxima merito fides est, C. Plinius libr. 7. Natural. Histor. cap. 56. Invenisse inquit, *Æneam tubam Piseum Tyrrhenum* volunt, & tamen nos & hoc libro, & libr. 3. cap. 67. infra hoc opere docemus, Meleum imperatorem Etruscorum invenisse tubam; ut sit frivolum & temerarium duobus principibus assignare, quod uni tantum convenit; sed responderi potest, tubam quidem Meleum excogitasse, sed non æream, quæ soli Piseo Etrusco debetur. Quod autem eum Tyrrhenum appellat Plinius, puto de principa-

cipatu intelligendum; nam gente & domo Tuſcum fuiſſe non comperi.

Eundem hunc idem Plinius capite laudato ad finem celebrat, ſed corruptus: *Antea ex prora tantum, & puppi pugnabatur, roſtra addidit Piſeus, Tyrrheni anchoram*. Verum corrigendus locus, & cum hac diſtinctione legendus: *roſtra addidit Piſeus Tyrrhenus & anchoram*. De qua re etiam libr. 3. hoc opere infra.

Idem hic Princeps eſt clariſſimus venationis artibus; nam proditum eſt, ait Plinius eodem capite, *Piſeum venabula* inveniſſe.

Sive itaque a Piſis Eliacis nomen habuerit, ſive a Piſis Etruſcorum, celeberrima & maxima Etruriæ urbe, ut eſt apud Polybium libr. 2. pag. 104. ſive eidem civitati nomen dederit, parum intereſt; hunc modo conſtet, ante Æneæ in Italiam adventum Tuſcis imperaſſe, idque ſeculis multis, quod libr. 5. cap. 1. dicetur.

Licet Plinius eum Tyrrhenum dicat, tamen Græcanicæ ſtirpis, ſaltem peregrinæ credibilius reor. Servii Honorati monet auctoritas, qui ad libr. 10. Æneid. pag. 583. *Alii Piſum Celtarum Regem fuiſſe, Apollinis Hyperborei filium, & cum Samnitibus bellum geſſiſſe, a quorum Regina, quæ poſt conjugis mortem in regnum ſucceſſerat, receptum in Etruria oppidum ſuo nomine condidiſſe*. Sic igitur Piſeus hic noſter, more aliorum Principum, fiet filius Apollinis, Rex Celtarum, ſive Gallorum, Rex Samnitium, & Rex Etruſcorum. Per eundem etiam Principem volunt in ditionem Corſicam Inſulam acceptam, piratis graſſantibus mare liberatum: quod neque omnino improbabile, quia res ipſa videtur ſuffragari: neque penitus aſſentiendum, quod probatis auctoribus res careat. Æneas Gallettus libr. 5. Hiſtor. Univerſal.

. . . . Tyrrhena pondera Piſeus
Excipit, huic Cyrnos Phocenſibus inſula pulſis
Subditur, hic pelagi piratis verberat undas,
Tuſcaque vexabat proceres diſcordia Regna
Enervans.

Etru-

Etruscorum Rex Alæsus, sive Alesus, sive Halesus, Græcus & ipse.

CAP. XXX.

HUnc Regem etiam vetustissimum ipsæ de eo fabulæ, & superans historiarum memoriam fama divulgat; sed nec nomen omnes eodem scribunt modo: quibusdam est dictus *Alæsus*, aliis *Halesus*, non nullis placet *Alesus*, sed parvo discrimine, & puto diversos. Servius Honoratus ad libr. 8. Æneid. pag. 503. *Quidam etiam dicunt Salios a Morrio Rege Vejentanorum institutos, ut Alesus Neptuni filius eorum carmine laudaretur, qui ejusdem Regis familiæ auctæ ultimus fuit.* Ex quo loco, quam vetusto seculo hic imperaverit, dijudicari facile potest, cum in ejus honorem Saliorum sacra sint excogitata, quæ diu ante Trojam eversam, & appulsum Æneæ in Italiam celebrari solita constat. Ejus meminit Fr. Leander Alberti in Italiæ sua descriptione pag. 418. Illum Neptuni filium facit, more rudioris illius ævi, quo præclaros quosque principes Deo natos aliquo, aut in Deum versos credula gentilitas sibi persuadebat.

Eum Vejentum Regem fuisse, Servii verba supra posita evincunt, qui ait Morrium ultimum Regis illius Alesi familiæ habitum, de quo nihil, quod addam præterea, inpræsentiarum habeo.

Etruscorum Rex Halesus gente Argivus, Faliscos, & Alsium, civitates condidit, & a suo nomine vocavit.

CAP. XXXI.

HAlesum hunc ab Aleso superiori diversum, vel ex eo esse liquet, quod ille Neptuni filius, antequam Salii, Herculis Martisque Sacerdotes essent inventi, Vejentibus præfuit: hic Agamennonis filius, cæso patre matris scelere, in Italiam trajecit, & non Vejos incoluit, sed Faliscos Alsiumque civitates postea clarissimas condidit: eique forte nomen a *flumine Halæso*, cujus celebre in Græcia nomen, Colophonem alluentis, ut meminit Pausanias, & ante illum C. Plinius libr. 5. cap. 29. Servius ad libr. 7.

Æneid.

Æneid. pag. 479. *Æquos, Faliſcos Haleſus condidit. Hi autem immutato H. in F. Faliſci dicti ſunt, ſicut, febris nunc dicitur, quæ ante hebris dicebatur*. Virgil. libr. eodem pag. 480.

Hic Agamennonius Trojani nominis hoſtis
Curru jungit Haleſus equos, Turnoque feroces
Mille rapit populos.

Ubi Servius eum vel Agamennonis comitem, vel filium afferit. Fortem ille operam contra Trojanos Æneamque navavit. Idem Poëta libr. 10. Æneid.

. . . . occurrit Haleſus
Auruncæque manus.

Et paucis interjectis ibidem:

. . . . ſed bellis acer Haleſus
Tendit in adverſos, ſeque in ſua colligit arma.

Atque ille a Pallante, Evandri filio, peremptus, interiit, ut ſequentibus deſcribitur ibidem loci verſibus. Faliſcorum ille conditor. P. Ovid. libr. 3. Amorum Eleg. 13.

Argiva eſt pompæ facies, Agamennone cæſo
Et ſcelus & patrias fugit Haleſus opes.
Jamque pererratis profugus terraque marique
Mœnia felici condidit alta manu.
Ille ſuos docuit Junonia ſacra Faliſcos
Sint mihi, ſint populo ſemper amica ſuo.

Ab eo itaque & nomen Coloniæ impoſitum, quod video adnotaſſe Hadrianum Turnebum libr. 22. cap. 3. & Raphaëlem Volaterranum libr. 33. Commentarior. pag. 1030. & ſimul ſacra Junonis ex Græcia in Etruriam intulit; quare ſumma veneratione Juno a Vejentibus, & Faliſcis colebatur, ut adnotabam libr. 1. hoc opere ſupra cap. 17.

Ab eodem etiam Rege Alſium, validam & bellicoſam civitatem, conditam volunt. Petrus Marſus obſervavit. Sil. Italic. libr. 8. Punicor.

Nec non Argolico dilectum nomen Haleſo
Alſium.

Etru-

Etruscorum Rex Tarcon, Græcus ex Mæonia, primo præfectus Tyrrheni tantum, mox ipse Rex factus: frater Tyrrheni vel filius: civitates duodecim struxit: nomen suum Tarquiniis indidit: Cortonæ habitavit.

CAP. XXXII.

Gente & domo hic Græcus, Tyrrheni Regis ex Lydia sive Mæonia in Etruriam adpellentis comes, & expeditionis socius, operibusque publicis ab eodem Principe præfectus, quo paulo post extincto, ipse Regni fastigio admotus, Etruriam structis civitatibus impensius exornavit, a quo duodecim urbium, sive populorum Etruscorum initia defluxere, quæ tam celebri claroque apud posteros nomine vel virtus fovit, vel fortuna protexit. Raphaël Mapphæus Volaterranus libr. 5. Commentarior. pag. 124. Strabo Amasian. libr. 5. pag. 151. Οἱ Τυῤῥηνοὶ τοίνυν παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις Ἑτρȣσκοι καὶ Τȣσκοι προσαγορεύονται, ὁ δ᾽ Ἕλληνες οὕτως ὠνόμασαν αὐτοὺς ἀπὸ τȣ Τυῤῥηνȣ τȣ Ἄτυος, ὥς φασὶ, τȣ ςείλαντος ἐκ Λυδίας ἀποικίας δεῦρο, ἀπὸ γὰρ λιμȣ καὶ ἀφορίας ὁ Ἄτυς εἷς τῶν ἀπογόνων Ἡρακλέȣς καὶ Ὀμφάλης δυοῖς παίδων ὄντων κλήρῳ Λυδὸν μὲν κάτεσχε, τὸν δὲ Τυῤῥηνὸν τὸν πλείω συςείλας λαὸν, ἐξέϑαλεν. ἐλθὼν δὲ τὴν χώραν ἀφ᾽ ἑαυτȣ Τυῤῥηνίαν ἐκάλεσε, καὶ δώδεκα πόλεις ἔκτισεν, οἰκίςην ἐπιςήσας Τάρκωνα, ἀφ᾽ ȣ Ταρκυνία ἡ πόλις, ὁ διὰ τὴν ἐκ παίδων σύνεσιν πολιὸν γεγενῆσθαι μυθεύουσι. Latine sic sonant: *Tyrrheni ergo a Romanis Etrusci & Tusci nominantur, Græce sic appellantur a Tyrrheno Atyos filio, qui eo coloniam ex Lydia duxerit; fame enim & sterilitate coactus Atys, unus ex Hercule & Omphale prognatis, de duobus filiis, alterum nomine Lydum detinuit sorte, alterum Tyrrhenum cum majore populi parte amandavit. Is, cum in Italiam venisset, regionem a suo nomine Tyrrheniam nuncupavit, & duodecim urbes condidit, præfecto rei Tarconte, a quo Tarquiniis urbi nomen est. Hunc, quod a puero saperet, canum natum fabulantur.* De ejus canitie plene Eustathius ad Homerum libr. 2. Iliad. quo figmento nihil aliud significare voluerunt, quam illum insigni rerum politicarum industria experientiaque eruditum, optimum Etruriæ statum legibus ordinasse, quas quidem & Romani ab iis, quibus eas Tarcon tradiderat, populis post multa secula petierunt; ut ad finem libr. 3. hoc opere infra doceo. Meminit non uno loco hujus Servius Maurus ad libr. 6. Æneid. pag. 403. *Graja ab urbe, propter Evandrum, qui eum in Tusciam missurus ad Tarchontem est.*

Istum hactenus existimarunt privatæ sortis hominem a Tyrrheno duo-

duodecim civitatum condendarum in Tuſcia præfectum tantum fuiſſe; ſed ego eum Tarchonem, ſeu Tarconem more Græco, Tyrrheni filium, probo eſſe ex iſtis Servii ejusdem ad libr. 10. Æneid. pag. 583. ex Catone in Originibus. *Cato Originum, qui Piſas tenuerunt, ante adventum Etruſcorum negat ſibi compertum, ſed inveniri Trachonem Tyrrheno oriundum, poſtquam eorundem ſermonum.............cœperit Piſas condidiſſe, cum ante regionem eandem Teutones quidam Græce loquentes poſſederunt.* Locum eſſe corruptum certo conſtat, vel ex illis, *Cato Originum*, deeſt ſcilicet, vel *primo*, vel *ſecundo*, vel aliquid ſimile; deinde lege: *inveniri Tarchonem Tyrrheno oriundum*. Idem certe probatiſſimus grammaticus, ut in re parum ſibi comperta, variat ad illud eod. libr. pag. 585.

Fatidicæ Mantus & Tuſci filius amnis.

Alii a Tarchone Tyrrheni fratre conditam (Mantuam) *dicunt*. Ut duodecim itaque celebratas Etruriæ civitates Tyrrheni Regis vel frater, vel filius Tarchon condidit, ita & Mantuæ ortum ad eundem antiquitas traxit. Hujus Regnum in Pici Latinorum Regis tempora rejiciunt ſcioli, ſed impudenter, nam antiquior longe Picus. Æneas Gallettus tamen libr. 4. Hiſtor. Univerſal.

Inde tenet Picus Latiæ faſtigia ſedis
Sole viam quarto metiente per æthera, Tarcon
Siſtitur Etruſco ſolio.

Sed verius eſt, illum regnaſſe, cum in Italiam quadringentis pæne annis ante Romam conditam veniſſet Ænæas, frequens ejus quippe apud Maronem mentio, niſi alius ſit Rex eodem nomine, quod non eſt omnino improbabile. Igitur libr. 8. Æneid.

Haud procul hinc Tarco & Tyrrheni tuta tenebant
Caſtra locis.

Et libr. 10. Æneid.

Admonet, admiſcetque preces, haud ſit mora, Tarcon
Jungit opes.

Et ſæpius eodem libro:

. . . . ſpeculatus litora Tarcon

Et libr. 11. Æneid. Æneæ æqualem eum facit, ubi in funere Pallantis:

Jam pater Æneas, jam curvo in litore Tarcon
Conſtituere pyras.

Memorabilem vero ejus virtutem deſcribit ibidem loci Poëta paulo poſt:

Tyrrhenum genitor Tarcontem in prœlia ſæva
Suſcitat, & ſtimulis haud mollibus incitat iras.
Ergo inter cædes, cedentiaque agmina Tarcon
Fertur equo.

Et paucis interjectis:

Tollitur in cœlum clamor, cunctique Latini

Con-

Convertere oculos, volat igneus æquore Tarcon
Arma virumque ferens, tum summa ipsius ab hasta
Defringit ferrum, & partes rimatur apertas,
Qua vulnus letale ferat.

Denique luctuosam pugnam Latinis ex felici certaminis eventu colligit ibidem post pauca:

Haud aliter prædam Tiburtum ex agmine Tarcon
Portat ovans, ducis exemplum, eventumque secuti
Mæonidæ incurrunt.

Ac ne eum quis præfectum tantum, non etiam Regem dicere possit, clare Virgilius libr. 8. Æneid.

Ipse oratores ad me, regnique coronam
Cum sceptro misit, mandatque insignia Tarcon,
Succedam castris, Tyrrhenaque Regna capessam,

Regia ejus fuit Cortonæ. Sil. Italic. libr. 8. Punic.

Lectos Cære viros, lectos Cortona superbi
Tarcontis domus.

Etruscorum Rex Felsinus, a quo Bononia structa Felsina est appellata.

CAP. XXXIII.

HUnc non posuissem inter Etruriæ Reges, nisi me Plinii auctoritas permovisset; nam quicquid Joannes ille Annius, eumque secuti Hieronymus Henningius Tom. 1. Theatri Genealogi, Joannes Lucidus Samotheus libr. 6. de Emendat. tempor. cap. 8. Cherubinus Gherardacchius in historiæ Bononiensis initio, Hieronymus Bardius Florentinus in Chronologia, aliique pro vera historia obtrudunt, ego quisquilias merasque burras duco. Leander Alberti in descriptione Italiæ pag. 323. & multis sequentibus: & nos obiter quædam libr. 1. hoc opere cap. 9. & Servii Mauri ad libr. 10. Æneid. pag. 585. corrupta in hanc rem, quæ infra corrigentur hoc libr. cap. 36. ubi pro *Felsina*, *Celsina*, & pro *Bononia*, *Bona* leguntur. C. Plin. libr. 3. cap. 15. in descriptione octavæ regionis: *Intus Coloniæ, Bononia, Felsina vocitata; cum princeps Etruriæ esset.* Locum esse depravatum liquido constat, tantum enim abest, ut caput seu princeps Etruriæ esset Bononia, quin ne in Etruria quidem dici poterat, quippe extra Apenninum & Macram fluvium latissimæ Etruriæ terminos sita. Corrigo igitur locum: *Bononia, Felsina vocitata, cum Principis Etruriæ esset Regia*; ut sit verum coloniam eam esse Etrusco-

rum, & Principes in ea, tamquam amœniſſima ſtatione, degere ſolitos; niſi forte dicamus duplicem Etruriam, ante Romana in eam provinciam illata arma: unam trans Apenninum, Macra & Tiberi fluminibus clauſam: aliam cis Apenninum, cujus princeps haud gravate potuerit eſſe Bononia: & nunc ex duodecim illis urbibus, a Tuſcis in Gallia Ciſalpina ductis, ſola ea ſupereſt, tantæ potentiæ, tantarumque virtutum ſeu monimentum, ſeu trophæum.

Etruſcorum Rex Bonus, ſive Bon, fabuloſus: nomen Bononiæ, non ab eo, ſed a Boiis deſumptum.

CAP. XXXIV.

ISte non ideo huic nomenclaturæ inſeritur, quod putem, eum revera unquam fuiſſe, ſed ut inſcitia Annii Viterbienſis, & ſequentium, qui cum nunquam vel limine tenus bonarum artium ſtudia attigiſſent, tamen ex Aramæa illa ſua lingua, & ſuppoſitiis Metaſthene, Beroſo, Catone, Manethone, Xenophonte, ac Sempronio, videri volebant omnium diſertiſſimi, atque adeo talibus nugis bene de patria ſe meritos credebant, cum nobilitati ejus frivolis ſuis commentis non parum offeciſſent. Illi itaque Felſino Regi Bonum, ſive Bon ſucceſſiſſe docent, & nomen civitatis mutaſſe, dixiſſeque Bononiam: & quod magis mihi mirum, annum addunt, quo regnaverit, ſcilicet a mundo condito 3097. ante partum ſalutiferum annis 864. Hujus Regnum, ut aliorum ab Annio confictorum, celebrat Æneas Gallettus libr. 5. Hiſtor. Univerſal.

Inde novæ Bonus ætatis primordia Tuſcæ
Illuſtrat, Janique lares ſplendore tiaræ.

Errant iſti literiones improbi, qui Bononiam a Bono Etruriæ Rege dictam credi volunt, cum ſit a Boiis, qui eum tractum Galliæ Ciſalpinæ diu tenuerunt, teſtibus Livio & Polybio, primum *Bojonia* & poſtea *Bononia* appellata, paulum nomine, ut fieri ſolet, immutato: quod exequitur in Annalibus Bojorum Joannes Aventinus, & indicat Raphaël Mapphæus Volaterranus libr. 4. Commentarior. pag. 118. Hadrianus S. R. E. Cardinalis S. Chryſogoni in Itinere Pontificis Julii 2. ubi ſic:

Urbs antiqua, ingens, Etruſcis Regia quondam
Felſina, tum Boiis fato irrumpentibus impar
Accepiſſe novum fertur Bojonia nomen;
Verum ubi ſunt Boii Romano milite pulſi,
Barbariem excuſſit, cœpitque Bononia dici.

Etru-

Etruſcorum Rex Hadrius, Civitati Hadriæ, ſive Atriæ aut Adriæ nomen dedit.

CAP. XXXV.

HUnc, non ii modo, quos toties vituperavi, nomenclaturæ Regum Tuſcorum inſerunt, ſed & probabilis ſuadet ratio, hunc & Etruſcis imperaſſe, & nomen urbi illi celeberrimæ Adriæ, ſive Atriæ impoſuiſſe, ut libr. 4. hoc opere infra dicam. Hieronym. Rubeus Hiſt. Ravennat. libr. 1. *Nam quod ad ducis nomen ſpectat, id Mantuæ aliquot poſt annis accidit, ab Ocno Bianoro, cognomento Mantua, Fæſulis a Nicio Fæſulano, Piſis a Piſæo, Bononiæ a Bono, Hadriæ ab Hadrio, qui cum Tuſcorum Reges eſſent, eas urbes condiderunt, & de ſuo nomine vocarunt.* Hic dictus fuit, ſicut urbs ea præclara & antiquiſſima, ſive Atrius, ſive Adrius, ſeu Hadrius: unde & Hadriani Auguſti familia & nomen, quod aliis poſt eum Antoninis familiare ac veluti gentilitium fuiſſe lapides demonſtrant & marmora vetuſta: variat quoque ea ſcriptura apud Strabonem, Antonini Itinerarium, ſeu verius Scoti, uti ſuo loco expedietur. Æneas Gallettus libr. 5. pag. 122.

Atrius inde gerit Tuſci veſtigia regni.

Etruſcorum Rex Ocnus, ſive Hocnus, Anenus Bianor, Mantuæ conditor, cujus ſepulchrum non longe urbe erat.

CAP. XXXVI.

VErum hunc, & ſine dubio legitimum Etruriæ Regem fingunt illa literarum propudia cognomento fuiſſe *Mantuam* dictum, quod inter reliqua eorum deliria ponendum. Certe eum, ut Regem Æneæ tempore Etruriæ, fortem Trojanis navaſſe operam & Virgilius ſcribit, & commemorat Aurelius Macrobius libr. 5. Saturnal. cap. 15. Servius Honoratus ad Eclog. 9. in fine: BIANORIS *hic eſt, qui & Hocnus dictus eſt, de quo ait in decimo;* laudat deinde verſum infra citandum. *Conditor Mantuæ dictus Bianor autem eſt, quaſi animo, & corpore fortiſſimus,* ἀπὸ τῆς βίας καὶ ἀνορέης.

ρένς. Apparet autem ex ſermone paſtorum eo loci, extra urbem Bianoris conditoris ſepulchrum fuiſſe; ita enim:

Hinc adeo media eſt nobis via, namque ſepulchrum
Incipit apparere Bianoris: hic, ubi denſas
Agricolæ ſtringunt frondes.

Ejusdem grammatici verba doctiſſima, & ab alto vetuſtatis eruta ſitu adponam in libr. 10. Æneid. pag. 585. OCNUS. *Iſte eſt Avenus, quem in Bucolicis Bianorem dicit........hic Mantuam dicitur condidiſſe, quam a matris nomine appellavit, nam fuit filius Tyberis & Mantus Tyreſiæ Thebani vatis filiæ, quæ ad Italiam poſt parentis venit interitum. Alii Mantos filiam Herculis vatem fuiſſe dicunt: Hunc Ocnum alii Auleſtis filium, alii fratrem, qui Peruſiam condidit, referunt: & ne cum fratre contenderet, in agro Gallico Celſenam, quæ nunc Bona dicitur, condidiſſe, permiſiſſe autem exercitui ſuo, ut caſtella munirent, in quorum numero Mantua fuit. Alii a Tarchone Tyrrheni fratre conditam dicunt; Mantuam autem ideo nominatam, quod Etruſca lingua Mantum Ditem patrem appellant, cui etiam cum ceteris urbibus & hanc conſecravit.* Et paucis interjectis ibidem loci: DIVES AVIS. *Majoribus præpotens, & bene dives avis, quia non ab Ocno, ſed ab aliis quoque condita ſit; primum namque a Thebanis, deinde a Tuſcis, noviſſime a Gallis, vel (ut alii dicunt) a Sarſinatibus, qui Peruſiæ conſederant.* Depravatus inſigniter locus; nam neque civitas in Italia ulla, quæ Celſina primum, Bona deinde vocaretur, neque ſi qua fuiſſet, altum adeo inter Geographos ſilentium foret. Reſtituendus itaque nitori ſuo doctiſſimi grammatici locus: *Et ne cum fratre contenderet, in agro Gallico Felſinam, quæ nunc Bononia dicitur, condidiſſe.* Quem locum tot Italos ab illuſtranda ſua patria laudem ſcriptis quærentes fefelliſſe, aut ſubterfugiſſe miror. Vide quæ cap. 33. hoc libro ſupra dicta ſunt de Felſino Rege, & Felſina colonia Tuſcorum.

Jam vero auxilia Æneæ, ſtrenuamque operam idem Rex Ocnus præſtans a Virgilio inducitur loco laudato; ſed Virgilius, inquit ibidem Servius, *miſcet novam & veterem Etruriam, ut utriuſque principatum patriæ ſuæ aſſignet, cum alioquin Mantua ad hæc auxilia pertinere non debeat, quod Æneas nulla a Tranſpadanis auxilia poſtulaverit, cum omnis exercitus adverſus Mezentium uno loco conſederit, & propterea putatur Poëta in favorem ſuæ patriæ hoc loquutus, ut de hac ſola trans Padum pro Ænea venire auxilia adverſum Mezentium facit, & quod nec populorum nomina, nec Lucumonum retulerit.* Ex quibus clarum eſt ex mente Servii Bianorem Anenum tempore adventus Æneæ in Italiam non regnaſſe, ac multo minus bello illi interfuiſſe, quod cum Latinis ab eo & Rutilis geſtum eſt. Secus vero Poëta:

Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris
Fatidicæ Mantus, & Tuſci filius amnis,

Qui

Qui muros matrisque dedit tibi, Mantua, nomen,
Mantua dives avis, sed non genus omnibus unum,
Gens illi triplex, populi sub gente quaterni
Ipsa caput populis Tusco de sanguine vires.
Hinc quoque quingentos in se Mezentius armat
Quos patre Benaco velatus arundine glauca
Mincius infesta ducebat in æqrora pinu,
It gravis Auletes centenaque arbore fluctum
Verberat assurgens, spumant vada marmore verso.
Hunc vehit immanis Triton, & cærula concha
Exterrens freta, cui laterum tenus hispida nanti
Frons hominem præfert, in pristin desinit alvus,
Spumea semifero sub pectore murmurat unda
Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
Subsidio Trojæ.

Quem locum ideo longiorem adscripsi, ut ostenderetur a Gallia togata Æneam & petiisse auxilia, & obtinuisse. Denique hujus principis Regnum, ut aliorum præclara facinora Annii sequaces corruperunt, portentosa quæque de eo commiscentes, quod tutorem habuerit Mezentium, quod suo tutori jam pubes factus bellum intulerit, ut nugator ille Æneas Gallettus libr. 4. vult. pag. 73.

. . . . . Tuscoque favente senatu
Hic tutor datur imperii Mezentius Ocno.

Et eodem libr. pag. 81.

. . . . dilabitur arce
Effugiens patrum sævos Mezentius angues,
Nobilis Imperii Tiberini jussibus Ocni
Tarconti datur exsomni custodia rerum.

Quem ideo advoco, non quod putem eum, ad res has serias, & graves advocari; sed quia, ubi res probata est idoneis auctoribus, proletario hoc teste uti nihil nocet.

Etru-

Etruſcorum Rex Mezentius, Cærite Regiam habebat: pactus vina Latina Turno in Æneam auxiliatus eſt: Latinum Aboriginum Regem & Æneam interfecit, & ab Aſcanio ejus filio interemptus: crudelia ſupplicia excogitavit: contemptor divum dictus: Imperator etiam vocatus: in exilium a ſuis pulſus.

CAP. XXXVII.

EO jam devenimus ſecuritatis, ut ſub adventum in Italiam Æneæ florentiſſimum fuiſſe Regnum Etruriam conſtet, quo tempore Mezentius regnabat, Agyllæ, ſive Cærite degens, atque exinde toti provinciæ imperans. Sed audiendi Hiſtorici. Trogus Pompejus, & ex eo M. Junianus Juſtinus libr. 43. *Æneas ab Ilio, Troja a Græcis expugnata, in Italiam venit, ſtatimque prælio exceptus, cum in aciem exercitum eduxiſſet, & ad colloquium vocatus, tantam admirationem ſui Latino præbuit, ut in ſocietatem Regni reciperetur, & Lavinia in matrimonium data, ei gener adſciſceretur: poſt hæc commune utriuſque bellum adverſus Turnum Rutulorum Regem, propter fraudatas Laviniæ nuptias fuit, in quo & Turnus & Latinus interierunt; igitur cum Æneas jure victoriæ utroque populo potiretur, urbem ex nomine uxoris Laviniæ condidit. Bellum deinde adverſus Mezentium, Regem Etruſcorum geſſit, in quo cum ipſe occidiſſet, in locum ejus Aſcanius filius ſucceſſit.* Sed paulo diverſa his apud T. Livium ſtatim in limine magni operis: *Bello deinde Aborigines Trojanique ſimul petiti, Turnus Rex Rutulorum, cui pacta Lavinia ante adventum Æneæ fuerat, prælatum ſibi advenam ægre ferens, ſimul Æneæ Latinoque bellum intulerat; neutra acies læta ex eo certamine abiit, victi Rutuli, victores Aborigines Trojanique ducem Latinum amiſere: inde Turnus Rutulique diffiſi rebus, ad florentes Etruſcorum opes, Mezentiumque eorum Regem confugiunt, qui Cære opulento tum oppido imperitans, jam inde ab initio minime lætus novæ origine urbis, & tum nimio plus ſatis tutum quam eſſet accolis, rem Trojanam creſcere ratus, haud gravate ſocia arma Rutilis junxit.* Longa deinde narratione exitum illius belli narrat, quam vide. Summa eſt, Æneam acie interfectum in Deos relatum, terminos utrique genti Tiberim poſitum, quæ ex eo repetit Antonius Coccius Sabellicus Ennead. 1. lib. 7. pag. 146. Cn. Egnatius

tius Veratius, & Ælius Tubero in Origine gentis Romanæ, dissentiunt ab utroque, Livio Trogoque: *Æneam occiso Turno rerum potitum, cum adhuc irarum memor Rutulos bello persequi instituisset, illos sibi ex Etruria auxilium, Mezentii Regis Agyllæorum adscivisse, ac imploravisse, pollicitos, si victoria parta foret, omnia, quæ Latinorum essent, Mezentio cessura*. Sed nec concordia his omnino prodit Dionysius Halicarnasseus libr. 1. pag. 52. ubi post Latinum quatuor annos explevit Æneas: Ῥότολοί τε γὰρ ἐκ πολέων στρατεύουσιν ἅπαντες πρὸς αὐτὸν, καὶ σὺν αὐτοῖς βασιλεὺς Τυῤῥηνῶν Μεσέντιος δείσας περὶ τῶν αὐτοῦ χώρων. *Rutili universi oppidatim arma contra eum sumpserunt, & una Etruscorum Rex Mesentius, timens suæ ditionis oppidis*. Ab eo appellatur *Mesentius*, qui aliis est *Mezentius*. Uti apud eundem libr. 2. pag. 81. Hanc ejus in Æneam Trojanosque cum Aboriginibus fœderatis expeditionem Virgil. libr. 7. Æneid., quamquam nonnihil ab historicis differens, memorat:

Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris
Contemptor Divum Mezentius, agminaque armat.
Filius huic juxta Lausus, quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni:
Lausus equum domitor, debellatorque ferarum,
Ducit Agyllina nequicquam ex urbe secutos
Mille viros, dignus patriis qui lætior esset
Imperiis, & cui pater haud Mezentius esset.

Cære, ut ait Livius supra, aut urbs *Agyllina*, ut Maro vult, illi Regia, quod confirmat Cornificius apud Festum libr. 13. in voce *Oscillum: Latinus Rex eo prælio, quod ei fuit adversus Mezentium, Cæritum Regem, nusquam apparuerit, judicatusque sit factus Juppiter Latiaris. Itaque per sex eos dies feriatos liberos, servosque requirere eum, non solum in terris, sed etiam qua videretur cœlum posse adiri per oscillationem, velut imaginem quandam vitæ humanæ, in qua altissima ad infimum, interdum infima ad summum efferuntur*. Quo loco non tantum Cærite Regiam habuisse Mezentium, Cornificii verbis docemur, sed & ab eodem, Latinum, Aboriginum Regem, interfectum, quod præclarum fortitudinis ejus argumentum.

Causam belli, ab eo in Æneam Latinumque suscepti, timor dicitur fuisse, ne crescentes opibus illi, vicinam ipsius ditionem affligerent. Livius & Halicarnasseus supra laudatis locis; sed alia a Varrone apud C. Plinium traditur libr. 14. cap. 12. *M. Varro auctor est, Mezentium, Etruriæ Regem, auxilium Rutilis contra Latinos tulisse, vini mercede, quod tum in agro Latino fuit*. Verba Ovid. sunt libr. 4. Fastor.

Turnus, an Æneas Latiæ gener esset Amatæ
Bellum erat. Etruscas Turnus adorat opes.
Clarus erat, sumptisque ferox Mezentius armis,
Et vel equo magnus, vel pede major erat.

Quem Rutuli Turnuſque ſuis adſciſcere tentant
Partibus; hæc contra dux ita Tuſcus ait:
Stat mihi non parvo virtus, mea vulnera teſtor,
Armaque, quæ ſparſi ſanguine ſæpe meo.
Qui petis auxilium, non grandia divide mecum
Præmia, de lacubus proxima muſta tuis
Nulla mora eſt operæ: veſtrum dare: vincere noſtrum
Quam velit Æneas iſta negata mihi!
Annuerant Rutili: Mezentius induit arma,
Induit Æneas, alloquiturque Jovem:
Hoſtica Tyrrheno vota eſt vindemia Regi,
Jupiter, e Latio palmite muſta feres.
Vota valent meliora, cadit Mezentius ingens,
Atque indignanti pectore plangit humum.
Venerat Autumnus calcatis ſordibus uvis,
Redduntur merito debita vina Jovi.
Dicta dies hinc eſt Vinalia.

Hoc feſtum, Vinalia dictum, ruſtici poſt tempora Mezentii coluerunt in honorem Jovis, cui vinum, aut ſaltem vini primitias votas Mezentius ſibi vindicare volebat, ut Feſtus libr. ult. innuit: eratque is dies 10. Kalend. Majas, ut eſt in veteri Calendario, vel 9. Kalend. Majas, ut ſcribit Plinius libr. 18. cap. 29. Vinumque hoc *calpar* dicebatur, & *ſacrima*, quod Jovi offerebatur: deinde boni ominis gratia, dicebant inde bibentes: *Vetus novum vinum bibo, veteri novo morbo medeor*. Proclus & Joannes Grammaticus Græcos hoc feſtum πιθοίγια vocare ſcribunt, licet in menſem Januarium illud rejiciant. Sed ad hiſtoricam de Mezentio relationem revertor.

Tuſcum ſimpliciter Servius Maurus facit libr. 10. Æneid. pag. 609. *Liguria autem cohæret Tuſciæ, de qua fuerat Mezentius*. Sacrilegum autem eundem deſcribit ad librum eundem pag. 608.

At Jovis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnæ.

Novimus ſacrilegum eſſe Mezentium, novimus quoque Jovem etiam exhortatum eſſe alios Deos, ut a bello deſiſterent, & dixiſſe: Rex Jupiter omnibus idem. *Quomodo ergo procedit,* At Jovis interea monitis? *Dicimus primo Jovem juſtitiæ favere, non partibus; quod ſi eſt, jure Mezentium in Turni locum facit venire, ut juſtum prœlium inveniatur, ne una pars penitus ſit a ducibus deſtituta; quod autem dicitur: ſacrilegum Jupiter admonere non debuit, non admonet ut vincat, ſed ut poſſit perire, illud etiam fruſtra quæritur, quemadmodum numini obedire ſacrilegus potuerit, cum Mezentium Jupiter non aperte moneat, ſed iniiciat tale deſiderium, unde eſt:*

. . . . . Dii ne hunc ardorem mentibus addunt
Euryale? an ſua cuique Deus fit dira cupido?

Cur autem ſacrilegus, aut divum contemptor dicendus ſit, & habendus

Me-

Mezentius, non exprimit Servius; ſed cauſa eſt elegans apud M. Catonem libr. 1. Originum, apud Aurel. Macrob. libr. 3. Saturn. cap. 5. in hæc verba: *Adeo autem omnem pietatem, quæ in ſacrificiis, quæ Diis oblata ſunt, poſuit, ut propter contrariam cauſam, Mezentium vocaverit contemptorem Deorum, non ut Aſpro videtur, ideo divum contemptor dictus eſt, quod ſine reſpectu Deorum in homines impius fuerit; alioqui multo magis hoc de Buſiride dixiſſet, quem longe crudeliorem, illaudatum vocare contentus eſt.* (libr. 3. Georgicon in principio) *Sed veram hujus contumaciſſimi nominis cauſam, in primo Originum Catonis libro diligens lector inveniet; ait enim, Mezentium Rutilis imperaſſe, ut ſibi offerrent, quas Diis primitias offerebant, & Latinos omnes ſimilis imperii metu ita voviſſe: Jupiter ſi magis tibi cordi eſt, nos ea potius tibi dare, quam Mezentio, uti nos victores facias; ergo qui divinos honores ſibi exegerat, merito dictus eſt a Virgilio contemptor Deorum; hinc pia illa inſultatio ſacerdotis* (libr. 11. pag. 619. Æneid.)

. . . hæc ſunt ſpolia, & de Rege ſuperbo
Primitiæ, manibuſque meis Mezentius hic eſt.

ut nomine contumaciæ, cujus pœnas luit, raptas de eo notarent exuvias. Non abſimilia apud Plutarchum deprehendi Problemat. Roman. pag. 275., ubi Μεζέντιος Τυῤῥηνῶν ϛρατεγὸς vocatur, *Mezentius Etruſcorum Imperator*. Quod imperatoris nomen neſcio, an alibi de Rege Etruſcorum ullo poſitum inveniatur, præter quam de Meleo, ut ſupra hoc libro expoſitum cap. 21. Et forte more id Romano poſſit dictum videri, qui Reges & imperatores promiſcue uſurpant, quoties exercitui imperant; unde primum *Imperatorum* nomen defluxiſſe omnes ſciunt, & ego aliquoties ſupra hoc libro adnotavi.

Ejuſdem Mezentii epitheton perpetuum apud Virgilium eſt *Contemptor Deum*, & Servius ſemper *ſacrilegum* interpretatur, ut libr. 8. Æneid. pag. 486. *Bona electio perſonarum ad delectum habendum, unus eques bonus, ideſt Meſſapus mittitur: alter pedes egregius contemptorque deorum Mezentius; quis enim juſtius, quam ſacrilegus contra pios & præpararet bellum, & gereret?* Et libr. 10. Æneid. pag. 614. ubi Poëta:

. . . ſi qua eſt ea cura remitto.

Aut more illo dixit, quod ſolet (ſed legendus locus levi mutatione, uno elemento dempto, *quo ſolet*) *ſepulturam ad ipſa cadavera non pertinere, licet umbris, ſicuti in ſexto dicitur, profit, ſi qua eſt ea gloria, ſignat. Item de Pallante* (libr. 11. Æneid.) vano mœſti comitamur honore. *Aut certe ſi qua eſt cura Mezentio, hoc eſt patri ſacrilego, qui Superos Inferoſque contemnit?* Porro Chriſtiani ſacrilegum pro Idololatra uſurpabant. Iſidor. libr. 5. cap. 26. Petr. Chryſolog. ſermon. 18. *Innumeris Diis ſerviebant ſacrilega ſervitute*. Paneg. Maximiani. D. Cyprian. Serm. 5. Sidon. Apollinar. libr. 8. Epiſt. 6. notat Savaro.

Aſpro, vetuſto ſcriptori, videbatur, uti ſupra ex Macrobio rela-

tum, Mezentium contemptorem Deorum ita dici, quod ſupra modum in homines crudelis eſſet, inaudita ac prorſus nefanda ſuppliciorum genera commentus, ut vivos mortuis illigatos, fœtore cadaverum eos ſceleſte immaniterque confectos extingueret: quæ pœna ab eo primum diro exemplo excogitata, adeo ut Mezentii ſupplicium diceretur. Jul. Capitolin. in Opilio Macrino: *Reddidit etiam Mezentii ſupplicium, quod ille vivos mortuis illigabat, & ad mortem cogebat longa tabe confectos, unde etiam in Circo, cum favor publicus in Diadumenum ſemper fuiſſet acclamatum:*

Egregius forma juvenis, cui pater haud
Mezentius eſſet.

Corruptus cento ex duobus hemiſtichiis Virgilianis libr. 7. Æneid., cui ſic redacto in formam, & ſenſus conſtabit, & aperte favor ille pronior in Diadumenum, Macrini filium, oſtendetur.

Egregius forma juvenis
Dignus, cui pater haud Mezentius eſſet.

Victum autem prœlio Æneam a Mezentio, neque unquam poſtea comparuiſſe, & acie Latinum priori prœlio ab eodem Mezentio interfectum ſcribunt, non modo hiſtorici ſupra laudati proxime, ſed & Feſtus libr. 9. in voce *Indiges. Hoc nomine ab Aſcanio Æneas appellatus eſt, cum pugnans cum Mezentio nuſquam apparuiſſet.* Ipſe idem ille, inſtar centum teſtium, Servius ad libr. 4. Æneid. pag. 353. ubi defleta, & furore accenſa Dido, Æneæ inter alia dira, hoc quoque imprecatur;

Sed cadat ante diem.

Cato dicit, juxta Laurolavinium, cum Æneæ ſocii prædas agerent, prœlium commiſſum, in quo Latinus occiſus eſt, fugit Turnus, & Mezentii auxilio comparato renovavit prœlium, qui quidem victus eſt ab Ænea; Æneas autem in ipſo prœlio non comparuit, Aſcanius vero poſtea Mezentium interemit. Alii dicunt, quod Æneas victor cum ſacrificaret ſuper Numicum fluvium lapſus eſt, & ejus nec cadaver apparuit; inde dicit: mediaque inhumatus arena, *poſtea dictus eſt inter Deos receptus. Quidam eum, cum adverſus Aborigines pugnaret, exſanguinem dicunt repertum.* Utcumque ſit, ſive in acie cum Turno pro Latino dimicans, interiit, ſive cum Aboriginibus concurreret, extinctus eſt Æneas, certe a Mezentio eum interemptum conſtat; ſunt enim Aborigines Etruſci, quorum Rex eo ævo potentiſſimus fuit Mezentius. Vide libr. 1. ſupra hoc opere cap. 7.

Crudelitatem hanc Mezentii deſcribit Virgilius libr. 8. Æneid.

Haud procul hinc ſaxo incolitur fundata vetuſto
Urbis Agyllinæ ſedes, ubi Lydia quondam
Gens bello præclara jugis inſedit Etruſcis:
Haud multos florentem annos Rex deinde ſuperbo
Imperio, & ſævis tenuit Mezentius armis.

Quid

Quid memorem infandas cædes, quid facta tyranni
Effera? Dii capiti ipsius, generique reservent.
Mortua quin etiam jungebat corpora vivis
Componens manibusque manus, atque oribus ora,
Tormenti genus, & sanie, taboque fluentes
Complexu in misero longa sic morte necabat

Hoc vero supplicii genus, ut Servius refert pag. 517. Cicero in Hortensio non Mezentii tantum, sed Tuscorum fuisse inventum asseverat; sed vincit aliorum auctoritas, qui eum ob tantam diritatem a suis civibus in exilium pulsum loquuntur. Virgilius loco proxime laudato:

At fessi tandem cives infanda furentem
Armati circumsistunt, ipsumque domumque:
Obtruncant socios, ignem ad fastigia jactant:
Ille inter cædes Rutilorum elapsus in agros
Confugere, & Turni defendier hospitis armis:
Ergo omnis furiis surrexit Etruria justis,
Regem ad supplicium præsenti Marte reposcunt.

Atque ipse Mezentius hanc sui exilii acerbitatem in Lausi filii funere deplorat apud eundem Poëtam ad finem libr. 10. Æneid.

Tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas,
Ut pro me hostili paterer succedere dextræ
Quem genui? tua ne hæc genitor per vulnera servor
Morte tua vivens? heu nunc misero mihi demum
Exilium infelix, nunc alte vulnus adactum.
Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen
Pulsus ob invidiam solio, sceptrisque paternis,
Debueram patriæ pœnas, odiisque meorum:
Omnes per mortes animam sontem ipse dedissem.

Æneas Gallettus libr. 4. Histor. Universal.

Ausoniæ Larthes Tusca Mezentius urbe
Sævitia dum jura hominum, ritusque Deorum
Verteret, offensas Italæ contraxerat urbis.
Hunc spretosque Deos, cædesque sitimque cruoris
Ulturi proceres diris cruciatibus omnes
Torquendum solio tradunt, dilabitur arce
Effugiens patrum sævos Mezentius angues.

Hic ut Æneam acie superatum interemit, ita ab Julo Ascanio Æneæ filio duello peremptus est. Servius idem ad libr. 1. Æneid. pag. 188. ex M. Catone: *Secundum*, inquit, *Catonem, hoc habet historiæ fides. Æneam cum patre ad Italiam venisse, & propter invasos agros, contra Latinum Turnumque pugnasse, in quo prœlio periit Latinus, Turnum postea ad Mezentium confugisse, ejusque fretum auxilio bella renovasse, quibus Æneas Turnusque pariter rapti sint, migrasse postea in Ascanium*

& Me-

& Mezentium bella, sed eos singulari certamine dimicasse, & occiso Mezentio Ascanium Julium cœptum vocari a prima barbæ lanugine, quæ ei tempore victoriæ nascebatur. Sciendum est autem, hunc primo Ascanium dictum ab Ascanio Phrygiæ flumine, ut transque sonantem Ascanium: *deinde Ilum dictum a Rege Ilo, unde & Ilium, postea Julum occiso Mezentio.* Hoc gestum cum ad Mezentium ad subsidia imploranda Turnus confugit, nam illud plerique probæ notæ auctores post mortem Latini Regis contigisse volunt. Servius idem consulatur ad illud libr. 10. Æneid. pag. 576.

Tyrrhenamve fidem.

Certum tamen est, Virgilium non secundi, quod cum Ænea gestum est, belli, sed primi ducem facere, & veluti societatis initæ principem; ita enim libr. 8. Æneid. principio.

. . . . ductores primi Messapus & Ufens,
Contemptorque Deum Mezentius, undique cogunt
Auxilia.

Et quam vere ab eo hoc dicatur, historicos sit penes fides. Sed nec ab Ascanio probabile est occisum Mezentium, quum Dionysius Halicarnasseus libr. 2. pag. 81. diversum videatur dicere: Καθ' ὃν χρόνον ὑπὸ Τυῤῥηνῶν, ὧς ἦγε βασιλεὺς Μεζέντιος, ἐπολεμεῖτο καὶ τειχήρης ἦν. *Quo tempore arcte obsidebatur, & bello petebatur ab Etruscis, quos Rex Mezentius ducebat;* de Ascanio Æneæ filio loquitur. Accedit, quod Virgilius ab ipso Ænea interfectum eum scribat, non facturus, si probabili conjectura hanc gloriam Ascanio dare potuisset; fortem autem eo bello navatam operam, strenueque in partes studium nec suum laudaturus Æneam tacere, aut dissimulare potuit summus Poëta; quippe libr. 9. Æneid.

Parte alia horrendus visu quassabat Etruscam
Pinum, & fumiferos infert Mezentius ignes.

Et Arcentis filius ab eo postea eodem libro dicitur peremptus:

Stridentem fundam positis Mezentius armis
Ipse ter adducta circum caput egit habena
Et media adversi liquefacto tempora plumbo
Diffidit.

Animosi vero hujus & descriptionem, & cum Ænea pugnam lege libr. 10. Æneid.

At vero ingentem quatiens Mezentius hastam
Turbidus ingreditur campo . . . . .

Vide sequentia. Ad finem deinde ejusdem libri mors ejus, post virilem cum Ænea congressum, describitur.

Denique nomen hujus est apud Servium Maurum valde corruptum libr. 1. Æneid. ad finem pag. 219. nam cum in Didonis convivio dixit:

Primaque libato summo tenus attigit ore,

Sub-

ſubdit ille: *Uſque ad labra, & verecundiam Reginæ oſtendit, & morem Romanum; nam apud majores noſtros non utebantur vino, niſi ſacrorum cauſa, certis diebus. Denique femina, quæ ſub Romulo vinum bibit, occiſa eſt a marito, Mezentius abſolutus, id enim nomen marito: ſic Granius Lucianus cœnæ ſuæ.* Errat ille, quiſquis eſt Granius Lucianus; neque enim ea ætate quiſquam Mezentius dicebatur. Corrigendum eſt igitur: *Mæcennius abſolutus*. Certe enim is, qui tempore Romuli uxorem, quod vinum bibiſſet, fuſte dolii interfecit, *Egnatius Mæcennius* dicebatur, ut eſt apud Plinium libr. 14. cap. 13. & *Mæcenius* vocatur a Florente Tertulliano Apologet. cap. 6. ab aliis vero *Egnatius Metelius* habetur, ut apud Valerium Maximum libr. 6. cap. 3. tit. 9. Quod autem feminis Romanis in totum vino fuerit abſtinendum, ſcribunt idem libr. 2. cap. 1. M. Cato Orat. de Dote apud A. Gellium libr. 10. cap. 23. Vide varia a Cælio Rhodigino in hanc rem notata libr. 18. Antiquar. Lection. & libr. 28. cap. 5. Cicero libr. 3. de Republica apud Nonium in voce *Temetum*. Quare & oſculandi eas mos introductus, & cellæ vinariæ claves ablatæ, ut Polybii verba docent, laudata a nobiliſſ. Petro Victorio libr. 24. cap. 7. Sed de diverticulo in viam.

Etruſcorum Rex Aſylas, Æneæ tempore bello clarus: Augur: Regia ejus Piſæ.

CAP. XXXVIII.

PErgo ad alios Etruriæ Reges, qui ſub ea regnabant tempora, quibus Ilio exciſo, Trojanorum reliquias Æneas in Italiam intulit, atque tunc non tota quidem Etruria uni, ut videtur, parebat Regi, ſed poſt Mezentii exilium, in dynaſtias diviſa, ſingulis populis rectores ſuos, ſive Reges adſignabat: quorum hic Aſylas unus, ſpectatæ quidem virtutis, qui Regiam Piſis habebat, ut vidit, adnotavitque Aurelius Macrobius libr. 5. Saturnal. cap. 15. & Virgilius libr. 10. Æneid.

Tertius ille hominum Divumque interpres, Aſylas,
Cui pecudum fibræ, cœli cui ſidera parent,
Et linguæ volucrum, & præſagi fulminis ignes,
Mille rapit denſos acie, atque horrentibus haſtis,
Hos parere jubent Alphææ ab origine Piſæ
Urbs Etruſca ſolo.

Hunc ergo ut ſacrorum præſulem Poëta deſcribit, quo intelligitur eo ſeculo Reges fuiſſe Sacerdotes, ſaltem Augures, quorum inventio & digni-

dignitas ab Etruscis Romam migravit, ut libr. 3. infra hoc opere cap. 1. dicetur. Adjuvat meam conjecturam, qua fugato ob crudelitatem Mezentio, Asylam in ejus locum successisse a Pisanis surrogatum dixi, Servius Maurus ad locum laudatum: *Quasi & Turno & Æneæ præstet auxilium; nam illi Lausum fugientem secuti sunt: hi vero communi odio & consilio totius civitatis in Mezentium arma commoverunt.* Ex quibus videri posset Regnum, quod sub Mezentio unum erat, in varias præfecturas, sive minora regna dissectum. Hujus autem Asylæ fortitudinem celebrat libr. 9. Æneid. idem:

. . . . *Chorinæum sternit Asylas.*

Et libr. 11. Æneid.

. . . *Princeps turmas inducit Asylas.*

Sed maxime libr. 12. Æneid.

Tyrrhenusque ruit variis exercitus armis
Haud secus instructi ferro, quam si aspera Martis
Pugna vocet, nec non mediis in millibus ipsi
Ductores auro volitant, ostroque decori,
Et genus Assaraci Mnestheus, & fortis Asylas,
Et Messapus equum domitor, Neptunia proles.
Utque dato signo spatia in sua quisque recessit,
Defigunt tellure hastas.

Nec multo post eodem libro:

Et Messapus equum domitor, & fortis Asylas,
Tuscorumque phalanx.

Etruscorum Rex Abas, strenuus bello, Æneæ auxiliatus contra Rutilos: Regia ejus Populonium, aut Ilva Insula: occisus a Lauso.

CAP. XII.

HIc quoque bello Latino Etruscoque Rex illustris sub adventum Æneæ in Italiam, & fœdus cum Etruscis initum, habetur; & suspicor unum ex Regibus illis, qui, fugato, atque ob truculenta supplicia, Regni sui jure prohibito Mezentio, successerunt, sive jure suo & vere Regio usuri, an vero temporaria tantum potestate imperaturi, liquido in tantæ antiquitatis tenebris affirmare non possum; hoc unum exploratum est, validam eum ex Populonio & Ilva insula manum duxisse. Aurel. Macrob. libr. 5. Saturnal. cap. 15. Ut nulli dubium esse possit, quin Regia ejus vel Populonii fuerit, vel in Ilva insula. Virgilius libr. 10. Æneid. *torvum* appel-

appellat, quod Martis epitheton esse solet, Servius exponit pag. 582. *fortem, asperum, terribilem.*

Una torvus Abas, huic totum insignibus armis
Agmen, & aurato fulgebat Apolline puppis,
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli juvenes; ast Ilva trecentos
Insula.

Ex quibus laus armorum, bellicæ fortitudinis, & pietatis accumulatur, qui Apollinem navium præsidem habebat; erat enim mos, ut navigantes aliquem sibi Deum itineris veluti præsulem destinatum in navigio adornarent, colerentque, qui tutela dicebatur, ut libr. 3. infra hoc opere dicam.

Jam si perconctemur Annium & sequaces, ei cognomentum *Lucumonis* affingent, & quindecim annos regnasse affirmabunt: impudentissime nullis auctoribus, nisi somniis suis confisi, totam Antiquitatis seriem confundent, & illius cohortis coryphæus, Joannes Lucidus Samotheus libr. 3. cap. 3. insulse, ut cetera omnia, de hoc disquirit.

Cum Abas egregiam pro Ænea operam contra Turnum Rutilosque navasset, a Lauso, Mezentii filio, est peremptus. Virgil. loco laudato. Ubi, *obstantem*, *fortiter pugnantem* interpretatur Servius *oppositum*.

At non cæde viri tanta perterrita Lausus
Pars ingens belli, sinit agmina: primus Abantem
Oppositum interimit, pugnæ nodumque moramque.
Sternitur Arcadiæ proles, sternuntur Etrusci.

Et ultimo versu diserte liquet, Abantem ex eorum Principum stemmate fuisse, qui ex Arcadia Carmentam sequuti Evandrumque, in Etruria consederunt, & in unam cum iis gentem coaluerunt, uti libr. 1. supra hoc opere cap. 6. docui. Quamquam peregrinæ originis, nihil tamen vetat, quin inter Reges locum habere debeat. Sed ad alios pergo, si prius imperitissimi bonarum artium Æneæ Galletti versum posuero, qui libr. 3. Histor. Universal. hæc de eo:

Tuscia cum tellus Tusco succumbit Abanti.

O lepidum caput! Virgilio est *Arcadiæ proles*, tibi vero *Tuscus*; sed unde hæc? a doctore, inquies, Annio: bene habet, vir magnus es.

Etruscorum Rex Massicus, bello Trojano Rutiloque interfuit: strenuus manu: Cossæ Regia illius: a monte sic dictus.

CAP. XL.

INter egregios Italiæ principes, auxiliorumque Æneæ duces Massicus Etruriæ Rex jure locum meretur, quem in nomenclatura Etrusci exercitus navalis primum posuisse Virgilium constat ex libr. 10. Æneid. ubi hæc Servius Maurus pag. 582. *Massicus ærata princeps, inter auxilia accipiendum, nam Æneæ prima est navis, & licet sit catalogus, idest inscriptio, in quo enumerantur hi, qui de Tuscia venerunt, invenit tamen aliquam varietatem, quod hos cum navibus venisse commemorat, cum in septimo Turni socios per terram venisse memoraverit: sane sciendum, amare Virgilium ducibus Italis dare nomina vel fluviorum vel montium; ut ergo supra Almonem & Aventinum commemoravit, sic nunc Massicum dicit; nam Massicus est mons, unde & Massicum vinum dicitur; plerique tamen nolunt proprium nomen esse, sed appellativum, dicentes Osinium esse Massicum Regem, nam paulo post dicturus est:*

Qua Rex Clusinis advectus Osinius oris;

& nunc dicit:

. . . . qui mœnia Clusi.

Multi alium Massicum, & alium Osinium esse voluerunt. Quibus Servii verbis colligo, duos montes Massicos esse, unum in Etruria, ut hic dicitur, & paulo post idem Servius, *Clusinum autem est oppidum juxta Massicum, quod in Etruria condidit Clusius Tyrrheni, sive Telemachus Ulyssis*: & alterum in Campania, nam in libr. 7. Æneid. Virgilius, & Servius Honoratus pag. 480.

. . . . . . vertunt felicia Phœbo
Massica qui rastris.

Hunc Regem, comitantemque eum exercitum libr. 10. Æneid. sic describit Poëta:

Pandite nunc Helicona Deæ, cantusque movete,
Quæ manus interea Tuscis comitetur ab oris
Ænean, armetque rates, pelagoque vehatur.
Massicus ærata princeps secat æquora Tigri,
Sub quo mille manus juvenum, qui mœnia Clusi,
Quique urbem liquere Cosas, queis tela sagittæ,
Corytique leves humeris, & letifer arcus.

Non defuerunt, qui istum Regem ab Osinio non distinxerint, ut patet ex Servii verbis supra laudatis, & dicetur capite sequenti; sed certo duo sunt Reges, nam hic Cosæ sive Cossæ Regiam habuit, Osinius vero

vero Clusii, uti dicetur. Uterque sane eidem bello interfuit; sed nec Virgilius omnino, nec ulli alii scriptores, quo mortis genere extincti sint, commemoraverunt: idque vitio vertit Aurelius Macrobius libr. 5. Saturnal. cap. 15. Virgilio: *Sed Maro noster anxietatem hujus observationis omisit, nam & in catalogo nominatos, præterit in bello, & alios nominat ante non dictos. Sub Massico duce mille manus juvenum venisse dixit, qui mœnia Clusi, quique Cosas liquere: deinde Turnus navi fugit, qua Rex Clusinis advectus Osinius oris: quem Osinium nunquam antea nominavit, & nunc ineptum est, Regem sub Massico militare: præterea nec Massicus nec Osinius in bello penitus apparent. Sed & illi, quos dicit, fortemque Gyan, fortemque Serestum, pulcher quoque Equicolus, & Mavortius Hæmon, & fortissimus Umbro, & Virbius, Hippolyti proles pulcherrima bello, nullum locum inter pugnantium agmina, vel gloriosa vel turpi commemoratione meruerunt*. Male itaque Virgilius fortissimos principes, & tot armatorum strenuos duces in acie præterivit, quos in auxiliorum catalogo numeravit, neque sane magna belli gerendi ratio non penes eos fuit, qui & pugnacissimis imperarent, & gloriosum longe lateque nomen diffudissent.

Etruscorum Rex Osinius, Æneæ in Turnum auxiliator: Regiam habuit Clusii: mors ejus, uti & superioris, a Virgilio male præterita.

CAP. XLI.

INter Etruscorum Regum auxilia Æneæ præstita clarum hujus Osinii, Etruriæ Regis, in primis est nomen; qui tamen in catalogo non ponitur a Virgilio: quod mirum mihi videtur, nisi forte non cum Ænea venisse eum, sed incœpto jam certamine supervenisse dicamus, quod non est improbabile; neque enim verisimile est, Regem, si una in bellum profectus fuisset, silentio prætereundum, cum obscura etiam non urbium aut regionum populorumque nomina, sed & privatorum hominum ab eo ibi celebrentur, quod in Virgilio ab aliis, tanquam error gravis, notatum est. Frustra sunt illi, qui Osinium & Massicum putant eundem esse Regem, cum capite superiori Aurelii Macrobii verba contrarium asseveraverint, & plerique veteres historici, quos laudatos comperi a Servio Mauro ad libr. 10. Æneid. pag. 607. *Osinius, ipse est, quem supra Massicum dixit; ergo, ut supra diximus, Osinius proprium est, Massicus appellativum, licet possit fieri, ut duo nomina unius sint, ut Numa Pompilius, Alexander Paris, Numanus Romulus. Alii volunt, non eundem esse Massicum, quem Osinium;*

nam duas civitates ſupra commemorat, Cluſium & Coſam: & tradunt potuiße fieri, ut hic Oſinius Rex quidem unius de memoratis fuerit civitatibus, ſed ſub imperio Maſſici egerit; nam & Rhamnetem & Romulum, quos in ducum ordinem non numeravit, Reges fuiſſe dixit. Alii hunc poſtea κατὰ τὸ σιωπόμενον volunt veniſſe, quia in catalogo ejus non meminit. Virgilius ſic ejus loco laudato meminit, dum Turnum ipſius navi fugientem inducit:

Forte ratis celſi conjuncta crepidine ſaxi
Expoſitis ſtabat ſcalis, & ponte parato,
Qua Rex Cluſinis advectus Oſinius oris,
Huc ſe ſe trepida Æneæ fugientis imago
Conjicit in latebras, nec Turnus ſegnior inſtat,
Exuperatque moras, & pontes tranſilit altos.
Vix proram attigerat, rumpit Saturnia funem,
Avulſamque rapit revoluta per æquora navem;
Illum autem Æneas abſentem in prœlia poſcit.

Quamdiu hic regnaverit, aut quo fati morbive caſu interierit, nec apud probatos reperi Scriptores, nec cum Annio, aliiſque ſui ſimilibus figmenta puerilia comminiſci lubet: ſufficiat mihi in tanta antiquitatis taciturnitate nomina nuda Regum Etruriæ oſtendiſſe: alii plura & potiora præſtabunt.

Etruſcorum Rex Morrius, ex gente Neptuni, & Alæſi Regis, Veiis Regiam habuit: Saliorum ſacerdotum auctor.

CAP. XLII.

HActenus quidem de Regibus Etruriæ, qui ſub Æneæ in Italiam appulsum, vel toti provinciæ, vel ejus tantum parti imperarunt, rudi Minerva dictum, ſuperſunt alii nonnulli, quos nec factis, nec temporibus certo diſtinguere poſſum, tanta eſt vetuſtatis caligo, tamque atrox tam claro populo illata injuria, ut nullus ex profeſſo res geſtas ſit executus. Morrium tamen Regem antiquiſſima memoria Etruriæ fuiſſe conſtat, & Veiis Regiam fixiſſe, & per Alæſum, ſive Haleſum, de quo ſupra, a Neptuno genus traxiſſe, & ultimum ſtirpis illius Principem habitum: denique & Salios, neque Marti, neque Herculi, ſed Neptuno, uni ex ſuis majoribus, inſtituiſſe. Servius Maurus ad libr. 8. Æneid. pag. 503. *Salii ſunt, qui tripudiantes aram circumibant, ſaltabant autem ritu veteri armati, poſt victoriam Tiburtinorum de Volſcis. Sunt autem Salii Martis & Herculis,* quo-

quoniam Caldæi stellam Martis Herculem dicunt, quos Varro sequitur, & Tiburtes Salios etiam dicaverant. Quidam hos a saltu appellatos tradunt, quos alii a Numa institutos, ut arma ancilia portantes saltarent, ergo bene a saltu appellati. Horum numerum Hostilius addidit (malim legere *auxit*; est enim dicendi genus insolens *horum numerum addere*) *nam duo sunt genera Saliorum, sicut in Saliaribus carminibus invenitur, Collini & Quirinales a Numa instituti, ab Hostilio vero Pavorii & Pallorii instituti. Habuerunt sane & Tusculani Salios ante Romanos. Alii dicunt Salium quendam Arcadem fuisse, qui Trojanis junctus, hunc ludum in sacris instituerit: nonnulli tamen hos a Dardano institutos volunt, qui Samothracibus Diis sacra persolverent: quidam etiam dicunt, Salios a Morrio Rege Vejentanorum institutos, ut Alæsus Neptuni filius eorum carmine laudaretur, qui ejusdem Regis familiæ auctæ ultimus fuit.* Huc usque ille: & putarem corrigendum insuper locum, claro sensu, & sequentibus omnino congruenti: *Habuerunt sane & Tuscani Salios ante Romanos:* tu videris, lector; mihi enim perplacet, non de *Tusculanis* loqui eum, de quibus nihil in sequentibus, sed de *Tuscanis*, qui Tusci sunt, libr. 1. supra hoc opere cap. 2. & id Morrii allata historia confirmat, atque etiam Dardani, qui Etruriæ Regis filius, ut Samothracia sacra excogitavit, ita & Salios potuit invenisse; ut libr. 3. infra hoc opere cap. 8. habetur. Qui sint autem Salii, quo honore, sacrificandique ritu, discussi & loco jam laudato, & facile aliunde peti quæcumque huc spectant, possunt: plenissime Dionysius Halicarnasseus libr. 2. pag. 129. & pag. 130. Hoc tantum obiter hic addendum, ut Salios a Morrio Etruriæ Rege in Neptuni honorem & Alæsi inventos a saltu appellaverunt, ita & *Francos* eodem nomine dictos deprehendimus: non a *Sala*, *Salia*, *Salo*, *Sale*, ut Joannes Savaro doctissimus adnotabat. Ammian. Marcellin. libr. 17. *Petit primas omnium Francos, eos videlicet, quos consuetudo Salios appellavit*. Sic in notitia utriusque Imperii, quæ a Scoto conscripta est, frequenter *Sallii*, & *Sallii Gallicani*; sed est legendum *Salii* & *Salii Gallicani*. Hinc ævo barbaro *Salicus*, ut apud Carolum Magnum libr. 4. Capitularii cap. ult. Neque tamen omnes Franci Salii, sed quædam eorum gens, quod saltu, quantum legisse me reminiscor, pugnam inibant; nam eodem loco Sidonius Apollinaris & Francum, & Salium memorat Carm. 7. v. 241.

Cursu Herulus, Chunus jaculis, Francusque natatu,
Sauromata clypeo, Salius pede, falce Gelonus.

Ubi pede pro peditatu noviter dictum. Jornand. libr. de Reb. Getic. cap. 50. Svenum pede, Hunnum sagitta præsumere, Alanum gravi, Herulum levi armatura aciem instruere, ita fiet, ut quemadmodum Galli veteres equitatu celeberrimi habebantur, ita Franci Salii, qui sub Theodosio Hispano, Gallias trajecto Rheno, anno salutis 420., Joanne Serrano auctore, occupavere, peditatu præsignes fuerint: quod

video

video prodidiſſe nobiliſſimum Benedictum de Acoltis Aretinum libr. 3. de Bello ſacro.

Neque plura de Morrio apud quemquam alium auctorem deprehendi.

Etruſcorum Rex Cluſius, Tyrrheni Regis filius: Cluſii conditor: filii Regum etiam Reges dicti.

CAP. XLIII.

INvenio Tyrrheni filium Cluſium, oppidi Cluſii celeberrimi conditorem, Etruriæ Regem fuiſſe; ſed quo ſeculo, quidve nobile clarumque geſſerit, Oedipus ſit oportet, qui velit divinare. Ac ne quis ille fuerit Tyrrhenus, ſatis liquido mihi exploratum; exiſtimo tamen eum eſſe, qui ex Lydia coloniam deducens, & mari vicino infero, & regioni nomen dedit, ut libr. 1. ſupra hoc opere dictum cap. 3. atque etiam hoc ipſo libro. Servius Honor. ad libr. 10. Æneid. pag. 582. *Mœnia Cluſi, pro Cluſii, nam Cluſium dicitur, eſt & dictum per Synæreſin. Cluſium autem eſt oppidum juxta Maſſicum, quod in Etruria condidit Cluſius Tyrrheni, ſive Telemachus Ulyſſis*. Finit & hoc cognomentum Jani, ut non gravate ab eo alii etiam Etruriæ Reges cognomina ſua ſumpſiſſe exiſtimem. P. Ovid. libr. 1. Faſtor.

Nomina ridebis, modo namque Patulcius idem,
Et modo ſacrifico Cluſius ore vocor.

Regum filii, obiter adnotandum duxi, & ipſi Reges appellati, & filiæ Regum, Reginæ; unde vetuſtiſſimi moris apud quaſdam gentes quædam etiamnum hodie reliquiæ & veſtigia, ut filii Principum, Ducum, Comitum, Baronum, ſint Principes, Duces, Comites, Barones, & maxime in Germaniis, aliquoties obſervatum a Gregorio Turonenſi hiſtorico, ut illa ferebat ætas, elegante, & maxime libr. 3. cap. 22. Hiſtor. Francic. & libr. 4. cap. 13. & libr. 10. cap. 15. Unde Marculfus libr. 1. Formular. cap. 39. *filius Regis Rex*: ubi politiſſimi & amœniſſimi ingenii Hieronym. Bignonius. Servius Maurus ad Eclogam 3. Virgilianam in fine: *Regum autem nomina, non quaſi Reges ipſi fuerunt, ſed quia Regum filii, ut:*

Magnum Reginæ ſed enim miſeratus amorem,

cum de Ariadna diceret, Paſiphaës Reginæ filia. Rurſuſque idem ad libr. 1. Æneid. v. 277.

. . . . . donec Regina Sacerdos
Marte gravis.

Regina (inquit) *Regis filia, abuſive, more poëtico*. Eo ritu Poëtæ. de Dejadamia Papin. Stat. libr. 2. Achilleid. v. 671.

Obſta-

Obstupuit tantis Regina exterrita monstris.

Claudian. libr. de laudib. Serenæ filiæ Theodosii Augusti:

Vile putas donum, solitam consurgere gemmis
Et rubro radiare mari, si floribus ornes
Reginæ Regina comas?

Et in Epigrammate de muneribus Honorio Imperatori missis, de eadem:

Reginæ contenta modum servare serena.

Et dixi pluribus ad illud ejusdem in Epithal. Honor. & Mariæ:

Hos Mariæ cultus, hæc munera nostra precamur
Reginæ Regina feras.

Sic itaque & Clusium Tyrrheni filium, & Lausum Mezentii, & Aruntem Porsenæ Etruriæ Reges dicere possumus, quamquam re vera non regnaverint duo ultimi; nam Lausus ab Ænea, ut est libr. 10. Æneidos apud Virgilium, Aruns a Bruto primo Consule interfecti sunt.

Etruscorum Rex Propertius: Volaterris Regia ejus erat: Capenos condidit: Populoniam coloniam deduxit: Vejentes juvit fœdere.

CAP. XLIV.

HIc antiquissimo ævo Etruriæ imperavit, sed id certo affirmare non possum, quippe cum altum sit apud historicos eos silentium, a quibus subsidium peti debeat; hoc tamen de eo certi juris est nobis, Volaterris Regiam habuisse, Capenam urbem, Capenosque populos posuisse ac fundasse, Populoniam etiam coloniam deduxisse. Servius Maurus ad libr. 7. Æneid. pag. 479. LUCOSQUE CAPENOS. *Hos dicit Cato Vejentum condidisse auxilio Regis Propertii, qui eos Capenam, cum adolevissent, miserat; unde & porta Capena, quæ juxta Capenos est, nomen accepit.* Liquet ergo, eum fundasse celebrem eam civitatem, quæ nomen portæ indidit, quam postea Camænarum appellarunt. Meminit Ivo Carnotensis MS. libr. de undecim Europæ regionibus: *Volaterræ prima in Etruria urbs condita est centum annis ante Trojam, sed incertum quo auctore: multis postea seculis reparavit Pertius Rex, & ab hostibus defendit.* Erratum librarii tolle, & lege: *multis postea seculis reparavit Propertius Rex.* Fefellit operas Persii nominis ambiguitas, quem ævo Domitiani celebrem Satyricum, & Volaterris oriundum sciebant; ideo facilis error fuit incautis a Propertio Rege Volaterrano, in Persium notiorem Satyricum item Volaterranum. Hic Rex etiam coloniam Volaterris Populoniam

loniam deduxit. Idem Scriptor MS. libr. laudato: *Populonia Colonia Volaterranorum a Rege Propertio deducta, portu commoda, ac florens opibus*. Hoc ipſum Servius Honoratus ait libr. 10. Æneid. pag. 582. licet de Propertio Rege nihil: & nos infra hoc opere libr. 4. plura.

Etruſcorum Rex Vejentus, vel Vejis nomen dedit, vel ab eo oppido accepit: Capenam in Latium coloniam deduxit: & de porta Capena quædam obiter.

CAP. XLV.

COævum iſtum Propertio fuiſſe liquet, ſed quo uterque ſeculo vixerit, quærendum cenſeo: hoc ſolum liquido patet, antiquiſſimam clariſſimamque civitatem Vejos ſemper fuiſſe, tot Regum domicilium, tot exercituum matrem, tanta opulentia, tam munito ſitu, tam ſuperbis ædificiorum inſanorum ſubſtructionibus, ea denique cœli ſolique amœnitate, ut in expugnatam victor populus etiam lare ſuo nativo relicto commigrare deliberarit. Hæc vero poteſt videri a Vejento iſto condita; ſæpe enim conditorum nomina urbes fundatæ ſortiuntur, ut Alexandriæ octodecim ab Alexandro dictæ civitates, ſi fides Euſtathio & Stephano: Edinburgus Scotiæ metropolis ab Edino conditore: Londinum Angliæ Regia a Luddo, ut apud Guilielmum Cambdemum Principem fetialium in Anglia, & virum multa eruditione: tot Juliæ, tot Auguſtæ, per omnes provincias, potentiam Julii Cæſaris Dictatoris, & Octaviani Auguſti loquuntur: & ne tam multis rem obviam probem, exempla ſunt domeſtica in Etruria, in qua *Piſeus*, *Nicius*, *Hadrius* civitatibus, quas vel condiderant, vel lapſas reſtauraverant, nomina indiderunt. Sic probabili adducor conjectura, ut Vejentem urbem populumque credam a Vejo & originem, & nomen accepiſſe; utcumque certe vel Catone auctore, *Capeni* populi ultra Tiberim ab eo deducti, unde & Lucus Camænarum, & *porta* celeberrima civitatis *Capena* ab eodem oppido nomen habebat, quæ hodie mutato nomine *porta S. Sebaſtiani* vocatur, quia initium erat Appiæ viæ, ut eſt apud Bart. Marlianum libr. 1. Topogr. Urb. cap. ult. Sed Catonem audiamus referente Servio Mauro ad libr. 7. Æneid. *Lucos Capenos, hos dicit Cato Vejentum condidiſſe, auxilio Regis Propertii, qui eos Capenam cum adoleviſſent, miſerat; unde & porta Capena, quæ juxta Capenos eſt, nomen accepit*. Plura de hoc Rege non reperi, de quo indubie multa ille Cato in Originibus ſuis, quæ gravi literarum jactura interierunt.

Cape-

Capena porta memoratur a veteri Juvenalis Scholiaste Satyr. 3. v. 10. *Stetit expectans rhedam, ubi solent jurare proconsules, in via Appia ad portam Capenam, id est ad Cumenas, madidam ideo, quia supra eam aquæductus est; quem nunc appellant* arcum stillantem; *primum enim usque ibi fuerunt portæ, quæ porta Capena vocabatur.* Locum corruptum corrige, *id est ad Camœnas;* nam vicus Camœnarum in vicinia erat. Asconius Pædianus, qui Virgilio fuit familiaris, idemque mendum in Codice Julii Frontini hæserat libr. 1. de Aquæduct. non multum a principio, ubi *Cumenæ* pro *Camœnæ*. Juvenal. Satyr. 3. princ.

. . . . . . ejectis mendicat silva Camœnis.

Non longe inde ædes Martis extra muros. T. Liv. 4. Decad. libr. 8. *Viam silice sternendam a porta Capena ad Martis ædem locaverunt.* Fest. Pompon. libr. 11. *Manalem lapidem vocabant petram, quæ extra portam Capenam juxta ædem Martis.* Sext. Propertius libr. 4. Eleg. 3.

Armaque cum tulero portæ vicina Capenæ
Subscribam.

P. Ovid. libr. 6. Fastor.

Lux eadem Marti sacra est, quem prospicit extra
Appositum tectæ porta Capena viæ.

Huic adhærebat aquæductus. Vetus Scholiastes, & Frontinus proxime laudati. Juvenal. Sat. citata in limine:

Substitit ad veteres arcus, madidamque Capenam.

Martial. libr. 3. Epigr. 47.

Capena grandi porta qua pluit gutta

Initium, inquam, ab hac porta viæ Appiæ, quæ in Latium ducebat. D. Paulin. Nolæ Episcopus S. Felicis Natali 3.

Roma Petro Pauloque potens rarescere gaudet
Hujus honore Dei, portaque ex ore Capenæ
Millia profundens ad amicæ mœnia Nolæ
Demittit duodena decem per millia denso
Agmine, consertis longe latet Appia turbis.

Hæc etiam adeo celebris, ut cum Augustus urbem in quatuordecim regiones divideret, porta Capena esset prima. Sext. Rufus, P. Victor, & ad eos Onufrius Panvinius, Guidus Pancirolius.

De urbe Capena, & fluvio eodem nomine dicam infra libr. 4. hoc opere.

Etruſcorum Rex Lucumus, ſeu Lucumo, cognomine Galeritus, Romulo tulit ſuppetias: tentoria invenit: forte Lucam condidit.

CAP. XLVI.

VEntum eſt tandem ad Romuli & urbis conditæ tempora, hoc eſt ad annum bis milleſimum Regni Etruriæ: nec feliciores ideo futuri, quia ad res Romanas devenimus; ea enim gens quingentis pæne annis non vexata modo, ſed & interdum ab Etruſcis obtrita, & æmulationis ſtudio accenſa, & prolatandæ gloriæ propriæ avida, de Etruſcis, eorumque rebus parce atque invidioſe, ſuæque tantum æſtimationi profutura aut dixit, aut ſcripſit. Uſque adeo ut, cum Romulum, novæ urbis parentem, fudiſſe Vejentes ac Fidenates magno ſtudio ſcribant Plutarchus in vita illius, Fl. Eutropius libr. 1. L. Florus libr. 1. cap. 1. Liviuſque; nemo tamen eorum Regis nomen commemorare aut hujus aut illius populi eſt dignatus, indigniuſne, an malignius, neſcias. At ego exiſtimo, Regem tunc ex familia *Lucumonum* aliquem fuiſſe, ut videre potes ſupra hoc opere cap. 13. hujus libri, ubi multa ſunt dicta.

Et ſi conjecturæ locus relinquitur, hic fuit Lucumus, cognomento Galeritus, ut inventæ ab eo galeæ uſus exprimeretur. De qua re lege, quæ hoc opere infra libr. 3. invenies. Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 1.

Prima Galeritus poſuit prætoria Lygmon
Magnaque pars Tatio cura erat inter oves.

Sed vitioſa omnino lectio, & in meliorem ſic reformanda:

Prima Galeritus poſuit prætoria Lucmo.

Hunc Pythagoricæ philoſophiæ ſacris initiatum, eique ſectæ pronius addictum deſcribit Pierius Valeriań. libr. 41. Hieroglyph. in limine.

Strenuam poſtea Romulo navavit operam, adeo ut nihil ſine ejus ductu geſtum bello, paceve, nam & tribubus, quæ initio tres tantum erant, Luceres, Rhamnes, Tatienſes, nomina indidit: & *Luceres* quidem, ut ait Junius Gracchanus apud M. Varronem libr. 4. de Ling. Lat. a *Lucumone* nomen ſunt ſortiti. Quod repetit Servius Maurus: *Luceres a Lucumone ſunt dicti*, ad libr. 5. Æneid. pag. 384.

Tres equitum numero turmæ.

Cumque bellum a Sabinis indictum vix ferret Romulus, inito cum Etruſcis fœdere, ἧκε δὲ αὐτῷ Τυῤῥηνῶν ἐπικυρίαν ἱκανὺν ἄγων ἐκ Σολωνίυ πόλεως ἀνὴρ δραςήριος, καὶ τὰ πολέμια ἔργα διαφανὴς Λοκόμων ὄνομα, φίλος ὢ πρὸ

πολλῦ

πολλῦ γεγονώς. auxilium validum adduxit, e Solonio Etrusca urbe, vir strenuissimus & operibus bellicis clarus, nomine Lucumo, nuper in amicitiam cooptatus. Verba sunt Dionysii Halicarnassei libr. 2. pag. 104. Quare ob hanc fortitudinem Romulus urbem cum eo partitus est, & jura nuper conditæ civitatis communicavit, ut non magis prima illa incrementa, operæ & fidei Tuscorum, quam Romanorum virtutibus, debeantur, si vera fateri volumus. Vide caput sequens. An Lucam urbem condiderit, videbitur infra libr. 5. hoc opere.

Etruscorum Rex Cælius Veibennus, Romanis Regibus auxiliatus: Cælio monti nomen dedit: Tuscum vicum Romæ suis civibus implevit, sive Lucumo id præstitit, sive Porsena.

CAP. XLVII.

PRincipem istum nec uno modo scribunt, nec uno omnes tempore regnasse volunt, nec cur Romam migraverit, plane consentiunt: Primum *Cæle Vibenna* vocatur a C. Tacito libr. 4. Annal. & consentit vetus Inscriptio Lugdunensis; quæ & tabula [1] Claudiana: a M. Varrone est Cælius Vibennius dictus libr. 4. Ling. Lat. Καίλιος, *Cælius* apud Dionysium Halicarnasseum libr. 2. pag. 104. Denique *Cælen* & *Vibennam* duos fratres facit Festus libr. 18. Hunc auxiliatum cum ingentibus copiis Romulo voluere Varro loco jam laudato: *In Suburranæ Regionis parte princeps est Cælius mons, a Cælio Vibennio Tusco, duce nobili, qui cum sua manu dicitur Romulo venisse auxilio contra Sabinum Regem: hi, post Cælii obitum, quod nimis munita loca tenerent, neque sine suspicione essent, deducti dicuntur in planum: ab eis dictus Vicus Tuscus, & ideo ibi Vortumnum stare, quod is Deus Etruriæ.* Consentit huic Halicarnasseus, quem loco citato vide: & Festus libr. 3. in voce *Cælius*. Hisque concors Servius ad libr. 5. Æneid. pag. 184. ex auctoritate M. Varronis: *Varro dicit, Romulum dimicantem contra Titum Tatium, a Lucumonibus, idest Tuscis, auxilia postulaße; unde quidam venit cum exercitu, cui recepto jam Tatio pars urbis est data, a quo in urbe Tuscus dictus est vicus.* Ille quidam non fuit alius, quam hic noster Cælius Vibennius Rex. Alii eum in suppetias Tarquinio Prisco venisse contendunt, inter quos est C. Tacitus libro citato: *Haud fuerit absurdum tradere, montem eum antiquitus Querquetulanum cognomento fuisse, quod talis silvæ frequens fœcundusque*

(1) Apud Grut. pag. 502.

que esset: mox Cælium appellitatum, a Cæle Vibenna, qui dux gentis Etruscæ, cum auxilium appellatum ductavisset, sedem eam acceperat a Tarquinio Prisco, seu quis alius Regum dedit; nam Scriptores in eo dissentiunt. Cetera non ambigua sunt, magnas eas copias perplana etiam & foro propinqua habitavisse, unde Tuscum vicum e vocabulo advenarum dictum. Quibus verbis non obscure demonstat, non Romulo, sed Tarquinio suppetiatum venisse Cælium, consentiente tabula Claudiana: (1)

. . . . Servius. Tullius. si. nostros. sequimur. captiva. natus. Ocresia. si. Tuscos. caeli. quondam. Vi vennae. sodalis. fidelissimus. omnisque. ejus. casus. comes. post. quam. varia. fortuna. exactus. cum. omnibus. reliquiis. caeliani. exercitus. etruria. excessit. montem. caelium. occupavit. &. a. duce. suo. caelio. ita. appellitatus. mutatoque. nomine. nam. Tusce. mastarna. ei. nomen. erat. ita. appellatus. est. ut. dixi. &c.

Neque sane certa adventus in Latium hujus Regis apud plerosque causa traditur; nam varia fortuna exactum gente sua ex tabula liquet, & forte popularium subditorumque pulsum seditione, ut supra de Mezentio est probatum. Alii fama rerum a Romulo gestarum accitum, ut tantæ gloriæ particeps foret. Nonnulli denique auxilii ferendi gratia Etruria egressum, certius meo judicio, partem civitatis nuper conditæ a collega Romulo accepisse docent: eamque a vocabulo gentis Tuscæ dictam *vicum Tuscum*. Alexander Neapolitan. libr. 2. Genial. Dier. cap. 18. & omniscius Andreas Tiraquellus ibidem. Et Poëtæ M. Accius Plaut. Curcul. Act. 4. Sc. 1.

In Tusco vico, ibi sunt homines, qui sese ipsi venditant.

Horat. libr. 2. Sat. 3. v. 229.

. . . . Tusci turba impia vici.

Licet a reliquiis copiarum Porsennæ Regis hunc vicum nomen accepisse velit Festus Pompejus libr. 18. *Tuscus vicus Romæ est dictus, quod ibi habitaverunt Tusci, qui resedente ab obsidione Porsena remanserunt.* Favere videtur Porphyrio, vetus Horatii interpres: *Impia turba, quia in patriam redire voluit.* Denique a Lucumonis Regis, de quo supra, militibus nomen volunt nonnulli ei datum: in quibus est Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 2. ubi sic Vertumnus, seu Vortumnus:

At tu, Roma, meis tribuisti præmia Tuscis,
Unde hodie vicus nomina Tuscus habet.
Tempore quo socii venit Lucomedius armis,
Atque Sabina feri contudit arma Tati;
Vidi ego labentes acies.

In

(1) Apud Grut. pag. 502.

In hoc vico lenones & meretrices proſtabant. Helenius Acro ad locum Horatii laudatum; non tamen lupanaria, ſed tectiora ſcorta; nam fornices publici meretricum in Suburra. Verum hæc alias.

Etruſcorum Rex Menalus: Regia ejus Veiis: Novius vel Nævius poëta, fabula Lydus.

CAP. XLVIII.

HUnc Etruriæ Regem, unus, quod ſciam, e tot Latinis Græciſque ſcriptoribus, nominat, Nævius poëta antiquiſſimus *in Lupo;* ſic enim illius fabulæ inſcriptio in vulgatis codicibus, in aliis habetur: *Novius in Ludo;* quare cenſetur reſtituendam Novio ſive Nævio fabulæ epigraphen, & pro *Ludo* legendum *Lydo*, quo nomine fabulam dedit Magnes Poſſidonius apud Julium Pollucem libr. 7. Onomaſt. cap. 33. quæ forte de Lydis Tyrrheno duce in Tuſciam profectis ſcribebatur. Sic itaque Novius vel Nævius apud Feſtum libr. 16. in voce *redhoſtire*:

Vel Vejens Regem ſalutet jube
Albanum Milium, comiter ſenem
Sapientem contra redhoſtit Menalus.

Nec quicquam de eo ulterius dico.

Etru-

Etruscorum Rex Olenius Calenus, idem augur, Regesque omnes Etruriæ sacerdotio præditi, & aliæ gentes hoc imitati: Olane ostium seu rivus Padi ab eo dictum: Mediolanum non sumpsit nomen ab illo.

CAP. II.

HIc est ille Etruriæ Rex, qui celeberrimo a vaticinandi augurandique peritia nomine parto, tunc regnabat, cum Tarquinius Superbus fundamenta templi Jovis in Capitolino monte jacens, hominis reperit caput, ad quod prodigium legati missi in Etruriam procurandum. Verba C. Plinii eleganter historiam narrantis apponam libr. 28. cap. 2. *Cum in Tarpejo fodientes delubro fundamenta, caput humanum invenissent, missis ob id a Senatu legatis, Etruriæ celeberrimus vates Olenus Calenus præclarum id fortunatumque cernens, interrogatione in suam gentem transferre tentavit, scipione prius determinata templi imagine in solo ante se: Hoc ergo dicitis Romani, hic templum Jovis optimi maximi futurum est? hic caput invenimus? constantissima Annalium affirmatione, transiturum fuisse fatum in Etruriam, ni præmoniti a filio vatis legati Romani respondissent: non plane hic, sed Romæ inventum caput dicimus.* Eandem verbosissime narrat Dionysius Halicarnasseus historiam libr. 4. pag. 257. Cujus verba Latine sic sonant: *Hoc viso Tarquinius jussit operas fossionem intermittere, accitisque regionis ejus vatibus, scitabatur, quid sibi vellet hoc prodigium: quibus nihil explicantibus, & ad Etruscos ejus professores scientiæ Regem relegantibus, percontatus ex iis, quis nam apud Etruscos clarissimus esset ostentorum interpres, ubi id didicit, legatos ad eum mittit civium lectissimos. Hi cum ad conjectoris domum venissent, forte fortuna incidunt in adolescentem quendam egredientem, cui cum exposuissent, se Romanos esse legatos, qui vatem convenire cupiant, rogassentque, ut se ad illum deduceret, respondit adolescens: pater, inquit, meus est, quem convenire cupitis; nunc occupatus est nonnihil, sed licebit vobis post modicam dilationem accedere: interim mihi, qua de causa veniatis, dicite, ita fiet, ut a me præmoniti caveatis, ne quid in rogando peccetis per imperitiam; est enim non minima divinationum pars recta interrogatio. Placuit id legatis, & indicaverunt prodigium. Ille interposito brevi silentio: audite, inquit, Romani, prodigium hoc vobis pater interpretabitur nihil mentiens, id enim vati nefas est; ceterum quæ dicenda vobis sunt, & quæ*

ad

ad interrogationes respondenda, ne quid peccetis aut fallatis, id enim vestra interest prænosse, ex me discite. Post denarratum prodigium, dicet se non satis exacte percipere, quid dicatis: & circumscribet certum terræ spatium baculo; deinde dicet: hic est Tarpejus mons, & pars ejus orientalis hæc est, hæc occidentalis, hæc septentrionalis, hæc opposita, quibus baculo demonstratis, scitabitur ex vobis, in qua nam harum partium caput inventum sit. Quid igitur vos respondere moneo? in nullo eorum locorum, quos ille interrogans indicarit baculo, inventum prodigium, sed Romæ visum apud vos in Tarpejo tumulo. Hanc si responsionem observaveritis, nec ab illo seducti fueritis, intelligens fata transferri non posse, quid sibi velit prodigium interpretabitur vobis, nihil dissimulans. Hæc edocti legati, postquam a sene, otium nacto, accersiti sunt, introgressi exposuerunt vati prodigium: quo argutante, & circulares primum, deinde alias rectas lineas in terra describente, & per singulas regiones de inventione rogante, nihil perturbati legati, eandem observabant responsionem, ut erant a vatis filio præmoniti, semper nominantes Romam & Tarpejum tumulum, & postulantes ne interpres usurparet sibi id signum, quod iis portenderetur, sed quam rectissime, atque justissime edissereret; tum vates non valens signum intervertere, nec sibi usurpare augurium, sic eis locutus est: referte, Romani, vestris civibus, esse in fatis, ut locus, in quo id caput invenistis, fiat caput totius Italiæ. Quæ licet non nominent Olenium, vel Olenum Calenum, de alio intelligi non possunt, ex Plinii verbis proxime laudatis; obiter tantum a T. Livio ea portenti interpretatio descripta ad finem libr. 1. Decad. 1. Quod autem putem, eundem fuisse Regem, inducor, quod *ad suam gentem* trahere fata destinasse dicatur, quod de privato non esset dicendum: deinde, *sibi ne usurparet id signum* obtestantur, quo Regia majestas exprimi videtur: denique iidem Reges apud Etruscos & Vates erant, ut supra hoc libro de Asyla cap. 38. dictum: & infra Porsena fulmina evocat cap. sequenti: & ex sacerdotum collegio eligi solere Etruriæ Reges, irrefragabile extat testimonium T. Livii 1. Decad. libr. 5. in principio: *Cum ob iram repulsæ, quod suffragio duodecim populorum alius sacerdos ei prælatus esset*, de Rege Vejentum loquitur, qui victus ab alio sacerdote, ne prius Regnum adipisceretur, fuerat. Vide locum.

Ab Etruscis credibile est & alios populos hunc morem mutuatos, ut Regem putarent non tantum satellitio armisque stipandum, quantum religiosa in Deos observantia armandum; ideoque Romani principes, (petito a Romulo exemplo, ut liquet ex Ennii versibus libr. 1. de Divinat. apud Ciceronem, quos recitat Petrus Crinitus libr. 10. Honest. Discipl. cap. 9.) semper auguralem dignitatem* sibi concedi impensius optabant: idque Ægyptiorum receptum legibus Mercurius Trismegistus confirmat: & veteres Gallorum populos, nullo Regi, nisi sacerdoti, paruisse, docet Joannes Picardus quatuor libris de Celto-

pædia,

pædia, non magni quidem illis momenti, ſed tamen in quibus hoc, quod ambio, probetur. De aliis P. Virgil. libr. 3. Æneid.

Rex Anius, Rex idem hominum, Phœbique ſacerdos,
Vittis, & ſacra redimitus tempora lauru
Occurrit.

Servius Honoratus pag. 268. *Sane majorum hæc erat conſuetudo, ut Rex eſſet etiam ſacerdos vel Pontifex, unde hodieque Imperatores dicimus Pontifices*. Et libr. 9. Æneid.

Rhamnetem aggreditur, qui forte tapetibus altis
Extructus, toto proflabat pectore ſomnum,
Rex idem, & Regi Turno gratiſſimus augur.

Ab hoc *Olane*, ſive ὄλανα, ut eſt apud Polybium libr. 2. Padi ſeu oſtium, ſeu rivus ab eo deductus, nomen accepit. Plin. libr. 3. cap. 16. *Auget ibi Padum Vatrenus amnis ex Forocornelienſi agro. Proximum inde oſtium Capraſiæ, dein Sagis, dein Volane, quod ante Olane vocabatur: omnia ea flumina, foſſaſque primi Aſagi fecerunt Tuſci, egeſto amnis impetu per tranſverſum in Atraniorum paludes, quæ ſeptem maria appellantur, nobili portu oppidi Tuſcorum Atriæ, a quo Atriaticum mare ante appellabatur, quod nunc Adriaticum*. Locus abunde monſtat, nomina ea Etruſca eſſe, & gentem illam Tuſcorum antiquitus fuiſſe coloniam; ſed qui ſint *Aſagi Tuſci*? fateor me ignorare. Hujus meminere Annius, & ſequaces. Æneas Gallettus libr. 4. 54.

Annus erat quartus, Latii Vulcanus habenas,
Suſcipit Olanus Tuſcas.

Quin imo Hieronymus Henningius Tom. 4. Theat. Genealog. Joan. Lucidus, aliique ejusdem notæ ſcriptores ab iſto Mediolanum conditum, & nominatum volunt, clariſſimæ civitatis mentientes conditorem; nam ex Livio notum eſt 1. Decad. libr. 5. *Ambigati Celtarum Regis filium Belloneſum, fuſis acie Tuſcis, qui eum tractum incolebant, Tarquinio Priſco Romæ regnante, urbem eam condidiſſe*. Adi Gaudentium Merulam libr. 3. de Ciſalpinorum Gallorum antiquitat. cap. 12. At *ab Olano* Rege *Mediolanum* dictum, quid ni ergo ab illo condita ſit? O ſtupidi! imo vero quaſi *Media amnium*, quod in planitie roſcida ſita ſit, appellata eſt, L elemento, ad vitandum hiatum, inſerto. Bonaventura Caſtillioneus libr. de Gallor. Inſubr. Antiq. Sedib. non multum poſt principium. Varia ejus nomina, nam & *Alba*, & *Penthecia*, ſi nonnullis fides, eſt dicta; ſed & a Maximiano Herculio Aug. *Herculea*: Zacharias Lilius in Orbis Breviario, & *Melana*: Gottofred. Viterbienſis in Pantheo:

Urbs Melana potens.

Nec minus *Inſubria* ei nomen; nummus argenteus M. Valerii Meſſalæ, certe Inſubrum eſt opus. Plin. libr. 3. cap. 17. Denique quod *lanata ſus* ibi inventa ab Inſubribus Gallis, *Mediolanum* appellatum, frequentior eſt opinio, certiorque; neque enim Catonis illa ſpuria fragmenta audio,

audio, quæ a Medo Insubrum Duce nomen trahunt, cum nusquam ille a quoquam celebretur auctore; consultius ergo a *lanata sue* nominatam dicemus cum Andrea Alciato in Emblematis. Isidor. libr. 15. Etymologiar. cap. 1. Ea reperta, dum fundamenta jacerentur. Joan. Brodæus libr. 2. Miscellaneor. cap. 26. Et Poetæ. Erricus Monachus libr. 5. de vita S. Germani:

Ulteriora petens claram defertur ad urbem,
Quam Mediolanum fertur dixiße vetustas,
Fama ferit, quamquam famæ non creditur omni,
Quondam intestinis flagrans quod Gallia bellis,
Expulerit proprios violento Marte colonos
Sedibus a propriis, Latio qui forte coacti
Hanc construxerunt collatis stipibus urbem
Dicentes medio factum de nomine lanum,
Quod cum prima novis struerent fundamina muris
Lanea sus media perhibetur parte reperta.

Sidon. Apollinar. libr. 7. Epist. 17.

Rura paludicolæ temnis populosa Ravennæ,
Et quæ lanigera de sue nomen habet.

Plura, & forte non aspernanda dixi ad Cl. Claudiani de Nupt. Honor. & Mariæ:

Continuo sublime volans, ad mœnia Gallis
Condita, lanigeræ suis ostentantia pellem
Pervenit.

Sic enim recte, cum vitiosissime in vulgatis codicibus legatur:

Continuo sublime volans ad mœnia Gallis
Condita lanigeris, ovis ostentantia pellem
Pervenit.

Etruſcorum Rex Porſena, vel Porſenna, ex familia Lartium: dictus Lars, Claras, Magnus: Cluſii Regiam habebat: bellum Romanis intulit ad reducendos Tarquinios: Horatii, Scævolæ, Clæliæ eo in bello virtus: pacem cum Romanis, fœduſque iniit: Augur: magnificentiſſime in Labyrintho a ſe condito ſepultus.

CAP. I.

IAm ad annum urbis Romæ conditæ ducenteſimum quadrageſimum quartum deſcendimus, quo exactis ob impotentiam, morumque feritatem Tarquiniis, ſtatus Reipublicæ eſt mutatus, & ſubſtituti duo Conſules, cum Porſennæ Cluſinorum, hoc eſt Etruſcorum Regis virtuti confiſus, & conſanguinitati, regreſſum tentat Tarquinius. Sed audiendi more noſtro hiſtorici. T. Liv. 1. Decad. libr. 2. *Jam Tarquinii ad Lartem Porſenam Cluſinum Regem perfugerant. Porſena tum Regem eſſe Romæ, tum Etruſcæ gentis Regem, amplum Tuſcis ratus, Romam infeſto exercitu venit; non unquam alias ante tantus terror ſenatum invaſit, adeo valida res tum Cluſina erat, magnumque Porſennæ nomen.* Caſtra poſuit in Janiculo. Præter Hiſtoricos, D. Auguſtin. libr. 2. Civit. Dei cap. 18. Sidon. Apollinar. Carm. 5. v. 66.

Sed melius quæ terror abit, jam vincere reſtat
Si pugnas, ut victa ſoles, Porſenna ſuperbum
Tarquinium impingens complevit milite Tuſco
Janiculum.

Claudian. libr. 1. in Eutrop.

Hoc mihi Janiculo poſitis Etruria caſtris
Profuit, & fluvio tantum Porſenna remotus?

Dicitur autem *Claras*, *Lar*, ſive *Lars*, & *Magnus*, quæ ſupra hoc libro cap. 12. dicta non repeto. Videatur Plutarchus in Publicola pag. 105. Halicar. libr. 5. pag. 293. Et promiſcue Porſena, vel geminato N. ſæpius Porſenna. Utriuſque exempla: de prima, Q. Horat. libr. Epod. od. 16. principio:

Minacis aut Etruſca Porſenæ manus.

Martial. libr. 1. Epigr. 22.

Urere quam potuit contempto Lucius igne,
Hanc ſpectare manum Porſena non potuit.

Et

Et libr. 14. Epigr. 98.

Lautus erat Tuſcis Porſena fictilibus.

Poſterius probatur Virgilio libr. 6. Æneid. ad finem, & aliis pleriſque auctoribus;

Nec non Tarquinium ejectum Porſenna jubebat
Accipere.

Potentiſſimus hic habebatur omnium Italiæ Regum ea tempeſtate. Joan. Zonar. Tom. 2. Annal. pag. 19. cujus verba poſita ſunt meis ad Claudianum Commentariis libr. de bello Gildonico:

. . . . *Porſenna reducat.*
Tarquinios.

Tunc illa miracula emicuerunt fortitudinis: Horatius Cocles, Mucius Scævola, Clœlia virgo. L. Flor. libr. 1. cap. 10. Plutarchus non uno loco; ſed quia non eſt ad manum codex, tu vide eum in Publicola, loco proxime laudato, & libr. de Fortuna Romanor. pag. 371. & in Parallel. pag. 250. & eodem opere pag. 365. & chronographos omnes. L. Senecam libr. 8. Controv. 4. Fontem & originem belli narrat Dionyſius Halicarnaſſeus libr. 5. pag. 293. Ἀνὴρ αὐθάδης καὶ διεφθάρμενος τὴν γνώμην ὑπὸ τε πλύτυ, καὶ ἀρχῆς μεγίϛης, καὶ χρημάτων ἀφορμὰς ὑπέλαβεν ἔχειν καλὰς καταλῦσαι τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν, παλαίτερον ἔτι τῦτο βυλόμενος, καὶ προεῖπεν αὐτοῖς τὸν πόλεμον. *Homo arrogans, & inflatus divitiis, ampliſſimoque imperio, & pecuniarum vi, ratus ſe nactum præclaram occaſionem ſubvertendi Romanorum imperii, quod jam antea animo deſtinaverat, bellum eis indixit.* Non itaque tantum, ut conſanguineis ſuis Tarquiniis opitularetur, bellum iſtud cum Romanis ſuſcepit, geſſitque, ſed ut æmulum & propinquum imperium extingueret, quod ægre in eam magnitudinem excreſcere jampridem cenſebat, ut & ipſi, & aliis omnibus Italiæ principibus, ſi non periculo & exitio, at certe terrori eſſe poſſet: totum deinde bellum multis paginis ſequentibus idem deſcribit.

Urbem irrupturo, in ponte Sublicio ſolus Horatius Cocles reſtitit. Servius Maurus in libr. 8. Æneid. pag. 526. *Cum non ſuſciperetur Tarquinius, contulit ſe ad Porſennam Regem Tuſciæ, qui pro Tarquinio cum ingentibus copiis capto Janiculo, & illic caſtris poſitis, Romam vehementer obſedit: & cum per ſublicium pontem, hoc eſt ligneum, qui modo lapideus dicitur, tranſire conaretur, ſolus Cocles ſuſtinuit hoſtilem impetum, donec a tergo pons ſolveretur a ſociis: quo ſoluto ſe cum armis præcipitavit in Tiberim, & licet læſus eſſet in coxa, tamen ejus fluenta ſuperavit; unde eſt illud ab eo dictum, cum ei in comitiis coxæ vitium obiiceretur: per ſingulos gradus admoneor triumphi mei.* Valer. Maxim. libr. 3. cap. 2. tit. 1. Cicero non uno loco. Suid. in voce ὀκολέμ. Ob quam magnitudinis recordationem ſtatua publica eſt donatus, cujus meminit C. Plinius libr. 34. cap. 5. & cap. 6. & libr. 36. cap. 15. Claudian. libr. 1. in Eutrop.

Hoc meruit vel ponte Cocles, vel Mucius igne?

Et de 4. Honorii Consulatu:

Vel solus quid fortis agat, te ponte soluto
Oppositus Cocles, Mutii te flamma docebit.

Et de 6. Honorii Consul.

Obiice non hæsit fluvii, sic ille minacem
Tyrrhenam labente manum pro ponte repellens,
Trajecit clypeo Tibrim, quo texerat urbem
Tarquinio mirante Cocles, mediisque superbum
Porsennam respexit aquis. . . . .

Virgil. libr. 8. Æneid.

. . . *pontem auderet quod vellere Cocles.*

Mucius deinde Scævola, *cum a Porsena, Rege Etruscorum, urbem gravi ac diutino bello urgeri* (verba sunt Valerii Maximi libr. 3. cap. 3. tit. 1.) *ægre ferret, castra ejus clam ferro accinctus intravit, immolantemque ante altaria conatus est occidere.* Dixi libr. 1. supra hoc opere cap. 20. Polyænus Stratagemat. libr. 8. pag. 556. L. Seneca Epist. 24. libr. de Provid. cap. 3. & libr. 7. Benefic. cap. 14. Flor. Tertullian. ad Martyres, & libr. de Anima cap. ult. *Mentior, si non de ipsis cruciatibus corporis & gloriari & gaudere sola consuevit; respice ad Mucii animam, cum dextram suam ignibus solvit:* Ita intelligendum illud Cassii Heminæ libr. 2. Historiar. apud Nonium cap. 4. num. 88. *censuit sese Regem Porsenam occidere.* Hic quum *Mucius* vocaretur, dextra manu adusta, dictus est *Scævula*, quia Græci σκαιὰν lævam vocant. Fest. libr. 10. quare & qui Græcis sunt dicti *Scævolæ*, putantur Latinis *Lævini*. Carolus Sigonius. Poëtæ M. Manil. libr. 1. Astronomic.

. . . . . *necnon & Scævola trunco*
Nobilior.

Sidon. Apollinar. Carm. 2.

. . . . . *Rex idem denique morte*
Admonitus scribæ, didicit sibi bella moveri,
Non solum cum bella forent: mox pace petita
In regnum rediit, non tam feriente fugatus,
Quam flagrante viro steterat; nam corde gelato
Scævola, & apposito dextram damnaverat igni,
Plus felix peccante manu, cum forte satelles
Palleret constante reo, tormentaque capti
Is fugeret, qui tortor erat.

Et Carm. 22. v. 80.

Inter Publicolas ferociores
Trunco Mucius eminet lacerto.

Claudianus proxime supra laudatus. Martial. libr. 1. Epigr. 22. libr. 8. Epigr. 30. & libr. 10. Epigr. 25.

In matutina nuper spectatus arena
Mucius. . . .

Silius

Silius Italicus ambitiose describit lib. 8. Punicor.

Ducit avis pollens, nec dextra indignus avorum
Scævola, cui diræ celatur laudis honora
Effigie clypeus: flagrant altaribus ignes:
Tyrrhenum valli medio stat Mucius ira
In semet versa, sævitque in imagine virtus.
Tunc icti specie ruere acri in bella magistro
Cernitur, effugiens ardentem Porsena dextram.

Neque vero hæc tam rara, tamque stupenda fortitudo, caruit dignis præmiis; nam & agro publico est donatus. Fest. libr. 11. *Mucia prata trans Triberim, dicta a Mucio, cui a populo data fuerant, pro eo quod Porsenam, Etruscorum Regem, sua constantia ab urbe dimovit:* & ad amicitiam populi Romani hostem Regem virtutis admiratione pellexit. Joan. Tzetzes Chiliad. Historiar. 6. cap. 39.

Λάρας Πορσέννας Τυῤῥηνὸς, ἢ Κλάρας γε Πορσένας
Κατὰ τῆς Ῥώμης ἦν χωρῶν στρατεύματι μεγάλῳ
Μώκιος δὲ Ῥωμαῖος τὶς γενναῖος στρατιώτης,
Ὅπλα καὶ σχῆμα Τυῤῥηνῶν ἠμφιέσμενος τότε
Χωρεῖ κατόπτης, κατ' αὐτῶν, κτεῖναι Πορσέναν θέλων.
Συγκαθημένῳ τούτῳ δὲ τότε τοῦ γραμματέως,
Ὃς ἦν τῇ γλώσσῃ Τυῤῥηνῶν Κλέσινος κεκλήμενος,
Ἀμφιγνοῶν ὁ Μώκιος τίς Βασιλεὺς τυγχάνει
Ἀπέκτεινε τὸν Κλέσινον ἀντὶ τοῦ βασιλέως.
Ὡς συσχεθέντα τοῦτον δὲ ἀνέκρινε Πορσέννας:
Τίποτε τοῦτο δέδρακας, τί προπαθὼν ἐκ τούτου;
Οὐ Τυῤῥηνὸς, ἐβόησε, Ῥωμαῖος δὲ τυγχάνω,
Ἄλλοι τε τριακόσιοι ὁμοῖοι μοι τὴν γνώμην
Σὲ νῦν θηρῶσιν ἀνελεῖν: τοῦτο ψευδῶς δ' εἰρήκει.
Τῆς δὲ χειρὸς τῆς δεξιᾶς εἰς πῦρ ἐμβεβλημένης
Αὐτὸς ὡς ἄλλου πάσχοντος, ἔβλεπε πρὸς Πορσένναν:
Τοῦτου δ' εἰπόντος, πρὸς ἡμᾶς τί ἀτενῶς προσβλέπεις,
Ἔφη τὸ, πῶς πεπλάνημαι, καὶ σὲ μὲν οὐκ ἀνεῖλον
Ἀντὶ δὲ σοῦ ἀπέκτεινα ὃν ἔδοξα Πορσένναν.
Εἰπόντος τοῦ Πορσέννα δὲ, γενήσῃ νῦν μου φίλος.
Ὁ Μώκιος ἀντέλεξεν, εἰ γεγώνῃς σὺ Ῥωμαίων.
Θαυμάσας ὁ Πορσέννας δὲ τῆς ἀρετῆς τὸν ἄνδρα
Φίλος Ῥωμαίοις γίνεται, καὶ παύει τὰ τῆς μάχης.

Qui versus Politici curiosi scriptoris, ac mediocriter in rebus Romanis versati, pro ævo eo, quo scripsit, sic possunt Latine reddi:

Lar Porsenna Etruscus, aut Claras Porsena
In Romam proficiscebatur cum exercitu magno;
Mucius autem Romanus quidam generosus miles,
Armis atque habitu Tyrrhenorum indutus tunc
Vadit speculator in eos occidere Porsennam volens;

Con-

Consedente autem cum hoc tum scriba,
Qui erat lingua Etruscorum Clusinus vocatus,
Dubitans Mucius, quis Rex esset,
Interfecit Clusinum pro Rege.
Ut comprehensum autem hunc interrogavit Porsenna:
Cur nam hoc fecisti? quid ante passus ab hoc?
Non Etruscus, clamavit, Romanus autem sum,
Aliique trecenti similes mei mente
Te nunc venantur occidere. hoc falso autem dixerat;
Manu autem dextera in ignem injecta,
Ipse velut alio patiente prospiciebat Porsennam.
Hoc autem dicente: ad nos cur inconniventer prospicis?
Dixit: eo quod errarim, & te quidem non occiderim;
Pro te autem occidi, quem putabam Porsennam.
Dicente autem Porsenna: fies nunc mihi amicus;
Mucius contra inquit: si fias tu Romanis.
Admiratus Porsennas ob virtutem virum,
Amicus Romanis fit, atque desistit a pugna.

Cum autem tam obstinate protraheretur bellum *in tantam autem obsidionis necessitatem populus venerat* (verba sunt Servii Honorati ad libr. 8. Æneid. pag. 526.) *ut etiam obsides daret, ex quibus Clœlia, inventa occasione, transnatavit Tiberim, & Romam reversa est, redditaque rursus est, pacis lege eam Porsenna repetente, qui admiratus virtutem puellæ, dedit ei optionem, ut cum quibus vellet, rediret: illa elegit virgines, quæ injuriæ poterant esse obnoxiæ; unde Porsenna hoc quoque miratus, concessit, & rogavit per literas populum Romanorum, ut ei aliquid virile decerneretur: cui data est statua equestris, quam in sacra via hodieque conspicimus*. Valer. Maxim. libr. 3. cap. 2. tit. 2. Quam certe virtutem gratiorem commendatioremque reddit ætatis consideratio; erat enim puella illa impubes, nec duodecimum attigerat annum, ut ex Silii carmine infra laudando constabit. De his obsidibus intellige ea Claudii Aug. verba apud C. Tacitum libr. 11. Annal. ubi præcipuas nascentis Imperii calamitates recenset: *Scilicet Volsci & Æqui nunquam adversam nobis aciem struxere? capti a Gallis sumus, sed & Tuscis obsides dedimus, & Samnitium jugum subivimus*. Statuam vero ei positam memorat & C. Plinius libr. 34. cap. 6. Poëtæ. Virgil. libr. 8.

Et fluvium ruptis innaret Clœlia vinclis.

Silius Italic. libr. 3. Punicor.

Illa est, quæ Tybrim, quæ fregit Lydia bella,
Nondum passa marem, quales optabat habere
Quondam Roma viros, contemptrix Clœlia sexus.

Claudian. libr. 1. in Eutrop.

. . . . *attonitum tranavit Clœlia Tibrim.*

Et libr. de laudib. Serenæ:

Præscia

Præſcia fatorum Tanaquil, redienſque per undas
Clœlia Tibrinas.

Pactæ ſunt induciæ anno tertio poſt expulsos Reges, hoc eſt anno Urbis ducenteſimo quadrageſimo ſeptimo; nam Reges Tarquinii excluſi, ut ex omnibus chronologis clarum eſt, anno 244. & tamen obſeſſa aliquot tantum menſibus Roma, ſiquidem ſecundo ſolum poſt regifugium anno Porſenna cauſam cognatorum Tarquiniorum ſuſcepit; unde duplex error inhæſit codicibus Pauli Oroſii libr. 2. cap. 5. *Anno poſt urbem conditam CCLXIIII. Brutus primus apud Romanos conſul.* Sed numerus, a librario turbatus, reſtituatur facili negotio: *Anno poſt urbem conditam CCXLIIII.* Sequitur deinde eodem capite: *Porſenna Rex Etruſcorum, graviſſimus Regii nominis ſuffragator, Tarquinium manu ingerens, tribus continuis annis trepidam urbem terruit, concluſit, obſedit: & niſi hoſtem, vel Mucius conſtanti urendæ manus patientia, vel virgo, Clœlia admirabili tranſmeati fluminis audacia, permoviſſent, profecto Romani compulſi fuiſſent vel perpeti aut captivitatem, hoſte inſiſtente ſuperati, aut ſervitutem, recepto regi ſubjecti.* Error, inquam, eſt; neque enim tribus annis continuis urbem obſidere potuit, qui ſecundi anni fine tantum, ut admitterentur Tarquinii, per legatos petierat, & ante finem tertii anni, ſoluta obſidione non liberaverat modo urbem bello, ſed & opulentis illis ſuis caſtris donavit, uſque adeo ut quotannis *Auctio* habeatur *bonorum Porſennæ*. Clare pro me contra Oroſium eſt Fl. Eutropius libr. 1. Hiſtor. Roman. *Secundo quoque anno iterum Tarquinius, ut reciperetur in regnum, bellum Romanis intulit, auxilium ei ferente Porſenna Rege Tuſciæ, & Romam pæne cœpit. Tertio anno poſt Reges exactos, Tarquinius, cum ſuſcipi non poſſet in regnum, neque Porſenna, qui pacem cum Romanis fecerat, auxilium præſtaret, Tuſculum ſe contulit.*

Fœderis hujus cum Porſenna initi conditiones parum æquæ Romanis erant, ſed tamen attritis jam viribus neceſſariæ, ut obſides patricios, & impuberes darent, ſtaturos ſe tranſactæ paci, ut agrum Vejentibus ademptum reſtituerent, atque omnibus ditionis Etruſcæ, quas belli jure occupaſſent, poſſeſſionibus cederent. Hæc ſane Livius & Dionyſius, qui agrum receptum ἑπτὰ πάγους *ſeptem pagos* vocat libr. 5. pag. 301. ſed & alia habetur & durior quidem conditio, quam tacentibus hiſtoricis, ex ipſius fœderis verbis licebit elicere, recitante Plinio libr. 34. cap. 14. *In fœdere, quod expulſis Regibus populo Romano dedit Porſenna, nominatim comprehenſum invenimus, ne ferro, niſi in agricultura, uterentur.* Dura certe lex paciſcendi, & probroſa, quam tamen & Romani a Tuſcis ſibi imponi ſunt paſſi, & in alias gentes devictas exercuerunt. L. Flor. libr. 2. cap. 3. de Liguribus: *Itaque cum diu multumque illuderent, ſaltu, viis, latebris, Deceates, Oxybii, Euburiates, Ingauni, tandem Fulvius latebras eorum ignibus ſepſit: Bæbius in plana deduxit: Poſthumius ita exarmavit, ut*

vix reliquerit ferrum, quo terra coleretur. Quod monſtrat egregiam Porſennæ Tuſcorumque potentiam eo ſeculo. Sed pergo. Hujus belli apparatum non male Silius Italicus deſcripſit libr. 10. Punicor.

. . . . . . ſed enim ſolium indignata ſuperbi
Ut ſceptra exegit, confeſtim ingentia bella
Cluſina venere domo, ſi Porſena fando
Auditus ſibi, ſi Cocles, ſi Lydia caſtra.
Ille ope Mæonia, & populo ſuccinctus Etruſco,
Certabat pulſos per bella reponere Reges,
Multa adeo nequicquam auſi, preſſitque tyrannus
Janiculum incumbens, ubi mox jam pace probata
Compreſſere odia, & poſitum cum fœdere bellum,
Obſidibuſque obſtricta fides manſueſcere corda
Neſcia, proh Superi! & nil non immite parata
Gens Italum pro laude pati, bis Clœlia ſenos
Nondum complerat primævi temporis annos,
Una puellarum Laurentum, & pignora pacis,
Inter virgineas Regi tranſmiſſa catervas.
Facta virum ſileo, Rege hæc, & fœdere, & annis,
Et fluvio ſpretis, mirantem interrita Tibrim
Tranavit, frangens undam puerilibus ulnis,
Cui ſi mutaſſet ſexum natura, reverti
Forſan Tyrrhenas tibi non licuiſſet in oras,
Porſena.

Hunc principem Sacerdotem fuiſſe, atque auguria publica exercuiſſe, pro more recepto in Etruria, ut Sacerdotes tantum regnarent, & ſupra dixi, & probat locus C. Plinii libr. 2. cap. 53. *Extat Annalium memoria, ſacris quibusdam & precationibus vel cogi fulmina, vel impetrari: vetus fama eſt Etruriæ impetratum, Volſinios urbem, agris depopulatis, ſubeunte monſtro, quod vocavere Voltam, evocatum & a Porſenna ſuo Rege*. Qui locus egregius eſt, nam & ſacerdotio præditum augurali demonſtrat: & non tantum Cluſio imperaſſe, ſed & toti Etruriæ; ibi quippe Volſiniorum Rex vocatur, & ſæpe ab Hiſtoricis *Cluſinus* Rex audit, qui ſcilicet toti imperans Etruriæ, Regiam ſuam Cluſii habebat, ubi & vivo domicilium, & defuncto tumulus.

Denique, ut ſemel finiam, ſepulchri ſui magnificentia facile peregrinos quoſvis principes vel æquavit, vel ſuperavit. Ex M. Varrone ſcribit Plinius libr. 36. cap. 13. & ex utroque Simon Majolus Dier. Canicular. Dialogo 23. *Extantque adhuc veſtigia ejus, cum Cretici Italicique nulla veſtigia eſſent, namque & Italicum* (Labyrinthum) *dici convenit, quem fecit ſibi Porſenna, Rex Etruriæ, ſepulchri cauſa, ſimul ut externorum quoque Regum vanitas ſuperaretur ab Italis; ſed cum excedat omnia fabuloſitas, utemur verbis ipſius M. Varronis in expoſitione ejus. Sepultus eſt, inquit, ſub urbe Cluſio, in quo loco monimentum reli-*

quit

quit lapide quadrato, ſingula latera pedum lata tricenum, alta quinquagenum, inque baſi quadrata intus Labyrinthum inextricabilem, quo ſi quis introire properet ſine glomere lini, exitum invenire nequeat. Supra id quadratum pyramides ſtant quinque, quatuor in angulis, in medio una, in imo latæ pedum ſeptuagenum quinum, altæ centum quinquagenum, ita faſtigiatæ, ut in ſummo orbis æneus & petaſus unus omnibus ſit impoſitus, ex quo pendeant excepta catenis tintinabula, quæ vento agitata, longe ſonitus referant, ut Dodonæ olim factum, ſupra quem orbem quatuor pyramides inſuper ſingulæ extant, altæ pedum centenum, ſupra quas uno ſolo quinque pyramides, quarum altitudinem puduit Varronem adiicere. Fabulæ Etruſcæ tradunt eandem fuiſſe, quam totius operis, & adeo veſana dementia quæſiſſe gloriam, impendio nulli profuturo: præterea fatigaſſe Regni vires, ut tamen laus major artificis eſſet. Singula volans percurram. Primum miror, Plinium ſua ætate, hoc eſt ſub Domitiano, ante annos mille quingentos, aſſeveraſſe, Cluſini illius Labyrinthi nulla reſtaſſe veſtigia, cum etiamnum hodie non obſcura extare (1) a fide dignis accipiam, & majora quidem certioraque, quam ipſius tam opulentæ civitatis. Pyramides in ſepulchris Regum & optimatium conſtitui ſolitas, erigique, docui alibi libr. 3. cap. 70. hoc opere. De orbe æneo, ſive mundi imagine, Principum in manibus capitibuſque poni ſolita, ab Auguſto ſumpto exemplo, & ante eum a Porſenna hoc noſtro, aliquid in *Bando Etruſco* dixi, & Iſidorus libr. 17. Etymologiar. cap. 3. Tintinabula ejus exemplo Regis in Italia domuum privatarum portis deſtinari ſolebant. Sueton. Auguſto cap. 91. & viri docti ad eum locum: & eſt liber Hieronymi Magii, & auctuarium Thomæ Sigeti Scoti de Campanis ſeu tintinabulis, quorum præterea uſus in triumphis, ut eſt apud Joannem Zonarum Tom. 2. Annal. pag. 32. & in ſacris Cybeles, ut multis allatis expedivi libr. 2. Antiquitat. Romanar. cap. 4. Denique ducendi ad ſupplicium capitale, revinctis a tergo manibus, campanam ſeu Nolam e collo pendulam gerebant, occurſantes admoniturі, ne noxii pollutique & morti deſtinati hominis contactu contaminarentur. Teſtis M. Accius Plautus in Pſeudolo Act. 1. Sc. 3.

(1) Optime Plinius; allucinantur vero illi, qui cuniculos quoſdam ſub ipſamet civitate Cluſina latentes, Labyrinthi veſtigia eſſe arbitrati ſunt, quum conſtet ex ipſis Varronis verbis ſepulchrum Porſennæ extra Cluſium in planicie fuiſſe, & in ejus quadrata baſi Labyrinthum extitiſſe.

Etruscorum Rex Galeromondus, de quo nihil præter nomen est certi, ac ne illud quidem valde certum.

CAP. LI.

QUi familiæ Serenissimæ Vicecomitum Mediolanensium Historiam scriptis mandavere, *Galeromondi Etruriæ Regis* mentionem fecere; sed quis ille Rex, quando regnaverit, quid bello aut pace gesserit, ubi Regiam suam fixerit, quo denique seculo obierit, ab iis non est traditum; neque ego certo inquirere possum, quod historici illi non sint mihi ad manum. Sed ego cum Francisco Sansovino libr. de Illustribus Italiæ Familiis pag. 9. putarem, totam illam stemmatis *Viscontiorum*, seu *Vicecomitum* narrationem, si non penitus fabulosam, at certe fœda scribentium adulatione corruptam. Nam quod Anglum Trojanum faciunt gentis suæ auctorem, delirium est; cum neque Homerus, Dares Phrygius, Dyctis Cretensis, ac ne Virgilius quidem, cum omnes celebres Trojanos nominasset, ullius *Angli* nomen prodiderint: deinde tot seculorum decursu vix potuisset fieri, ut inter Græcos Latinosque auctores tantorum Principum non aliquis mentionem injecisset, maxime cum tot & tam crebræ occasiones fuerint, non familiis modo intereuntibus, sed & urbibus, regnis, atque Imperiis, ut mirum videri debeat, in tam multiplici rerum decursu, nusquam Angli Trojani, aut successorum deprehendi, non dicam gesta, sed nudum nomen. Alii Ascanii filium hunc Anglum faciunt, majori insania; nam quomodo Ascanii filium Insubres occupantem, Virgilius, Liviusque, & alii præteriissent? quorum unicus hic erat scopus, ut familiæ Juliæ magnitudinem etiam mendaciis augerent, tantum abest, ut vera subtraherent. Denique suspectam ejus rei fidem faciunt tot nomina ignota, nusquam ab alio audita, aut alibi lecta, ut mihi quidem subeat cogitatio, ingeniosis mendaciis dapravatam veritatem; nam qualia sunt hæc nomina (nam ab Ascanii eo filio, usque ad annum salutis 384. hoc est pæne octingentis annis cessat series) *Maximianus Rex*, *Alionus Comes Italiæ*, *Galvagnus*, *Perideus*, *Milo*, *Guido*, *Otto*, *Berengarius*, *Orlandus*, *Ugo*, *Folco*, *Obyzzius*, *Faccius*, *Irprandus*, *Abidus*, *Filosocus*, *Filus*, *Punecius*, *Elimacus*, *Albanicus*, *Semebondus*, *Galeromondus*, *Rachimus*, *Briginus*, *Brumisedus*, *Feleranandus*, *Bridomanus*, & *Lucius*. Quæ omnia nomina sapiunt adulantium potentibus Principibus mendacia; nolui tamen non describere, ne lector diligentiam culparet. Vide & Hiero-

nymum

nymum Henningium Theatro Genealog. pag. 1112. Prudentius auctor Chronicorum de Brunforte MS. pag. 49. *Ab Eliprando initium deducit, qui singulari certamine Baverium Othonis Imperatoris nepotem superavit, & ob id a Mediolanensibus vocatus, pater patriæ est dictus.* Fanucius Campanus MS. libr. 3. Illust. Ital. Fam.

Etruscorum Rex Tolumnius, male ab aliis Volumnius dictus, cognomento Lar, seu Lars: Veiis habuit Regiam: Legatos Romanorum, qui sacrosancti donisque honorari debebant, interfecit: a Cornelio Cosso duello interfectus: spolia opima de eo Jovi Feretrio relata: caput abscißum, & gestatum lancea.

CAP. LII.

A*nno Urbis Romæ conditæ trecentesimo decimo quinto* (inquit Fl. Eutropius libr. 1. Histor. Roman. alii 325. anno, Joannes Stadius, & Stephan. Pighius) *Fidenates contra Romanos rebellarunt: auxilium bis præstabant Vejentes, & Rex Vejentium Tolumnius, quæ ambæ civitates tam vicinæ Urbi sunt, ut Fidenæ septimo, Vejentes decimo octavo milliario absint.* Hunc cognomento *Lartem* sive *Larem* dictum, satis probatum existimo a me supra hoc ipso libro cap. 12. quod non repeto, quippe properandum ad alia.

Nonnulli imperite hunc *Volumnium* appellant, inter quos sunt Lapus, Cruserius, & Xylander interpretes Plutarchi in vita Romuli pag. 27. & in Marcello pag. 302. utroque enim loco historiæ series suadet de hoc nostro Tolumnio Rege, non de quoquam Volumnio ea, quæ ibi scribuntur, intelligenda: & textus Græcus Τολύμνιον Τυῤῥηνῶν βασιλέα, *Tolumnium Etruscorum Regem* præfert. Decepti fuere illi, ut existimo, quod sæpe Volumnios, Volumnias, Voltunas, Volcas, Voltas, nomina Etrusca legissent; itaque facile fuit nominum vicinia eos decipi.

Hujus Regia Veii & Fidenæ fuere, quamquam discordia inter historicos levicula, dum desciviisse a Romanis Fidenates volunt, auxiliantibus Vejentibus; cum alii prodant, occisos Romanorum legatos, non Veiis, sed Fidenis a Larte Tolumnio: quod refert T. Livius 1. Decad. libr. 4. *In horum magistratu Fidenæ colonia Romana ad Lartem Tolumnium Vejentium Regem, ac Vejentes defecere, majus additum defectioni scelus, C. Fulcinium, C. Julium Tullum, Sp. Nautium, L. Roscium,*

Legatos Romanos, causam novi consilii quaerentes, jussu Tolumnii interfecerunt. Levant quidam Regis facinus; in tesserarum prospero jactu vocem ejus ambiguam, ut occidi jussisse videretur, a Fidenatibus exceptam, causam mortis legatis fuisse: rem incredibilem; interventu Fidenatium novorum sociorum consulentium de caede ruptura jus gentium, non aversum ab intentione lusus animum, nec deinde in horrorem versum facinus, propius est fidem obstringi Fidenatium populum, ne respicere spem ullam ab Romanis posset, conscientia tanti sceleris voluisse. Atrox hoc igitur, & dirum factum sua non caruit excusatione, dum legatos injussu Regis interemptos, ac eo inscio jugulatos volunt. M. Tull. Philippica 9. *Lartes Tolumnus Rex Vejentum quatuor legatos populi Romani Fidenis interemit, quorum statuae in rostris steterunt, usque ad nostram memoriam: justus honor; his enim majores nostri, qui ob Rempublicam obierant, pro brevi vita diuturnam memoriam reddiderunt.* Vide viros doctos locum illum exponentes.

Contra jus gentium violati legati, atrocius Tolumnii Regis factum ubique proclamarunt; illi quippe & sacrosancti habebantur, violarique sine summo piaculo non poterant: & muneribus honorifice donati, solebant dimitti. Contra vero contumeliose habiti legati, dira civitatibus excidia concivere. De Tyro Alexandri legatis caesis Curtius libr. 5. de bello Tarentino, L. Florus libr. 1. Histor. Roman. cap. 18. de bello Illyrico idem Historicus libr. 2. cap. 5. Erant illi, inquam, jure gentium inviolabiles. Vide, quae vir doctus Tiliobroga notat ad Terentium pag. 342. & pag. 632. Hegesippus libr. 1. Excidii Hierosolymitani cap. 32. Æmilius Probus sive Cornelius Nepos in Pelopida: *Legationis jure tectum se arbitraretur*. Et lege Julia de vi publica tenetur, si quis Legatum offenderit. Ulpian. J.C. l. 7. ff. eod. tit. *Neque impediri aut contineri poterant, ne cum responso reverterentur*. Gregor. Turon. libr. 7. Hist. Franc. cap. 32. Demosthenes Philippica 4. & Ulpianus sophista. Multa ex Athenaeo, Diodoro, Herodoto, Cicerone, & Justino, Plinioque utroque, & aliis disquirit Petrus Gregorius libr. 35. Syntagmat. Jur. cap. 4. Poëtae. Stat. Papin. libr. 2. Thebaid.

. . . . sanctum populis per secula nomen
Legatum, insidiis tacitaque invadere fraude
Apparat.

Coripp. African. libr. 3. de laud. Justini minor. num. 7.

Quantum est legatis concessa licentia fandi,
Tantum legatos animo decet esse modesto:
Et rerum probitate graves, quique ordine possint
Scire, locis humiles quibus, & quibus ora superbi
Expediant.

Ideoque usu gentium etiam barbararum, & consensu probatum, Legatos discedentes benevole compellare, donisque, quae *Lautia* dicebantur, honoratos dimittere. Fest. Pomp. libr. 4. in voce *Dacrimas*. *Item*

Dau-

Dautia, quæ Lautia dicuntur, & dantur Legatis hospitii gratia. Joann. Zonar. Drungarius Tom. 2. Annal. pag. 50. Heliodor. Æthiopicōn libr. 9. pag. 493. Plutarch. Apophthegmatis Dionysii pag. 176. Luitprandus Ticinensis in sua ad Byzantinos legatione pag. 103. Carolus Magnus libr. 2. Capituli cap. 16. Salvian. Massiliensis libr. 5. de Providentia: *Veniunt plerunque novi nuntii novarum epistolarum, a summis sublimitatibus missi, qui commendantur inlustribus paucis, ad exitium plurimorum, his decernuntur nova munera.* M. Cato Orat. de sua innocentia: *Cum essem in provincia legatus, quamplures ad prætores & consules vinum honorarium dabant, nunquam accepi, nec privatus quidem.* L. ult. C. Theodos. ne damna provincialibus infligantur, *munuscula* sunt appellata, ut notat egregius Savaro ad Sidonii Apollinaris libr. 5. Epist. 7. Gaufridus Monachus libr. 4. Histor. pag. 86.

Atque ditat legatum muneribus.

Corippus African. loco proxime laudato supra:

En scultor nostra servire paratus in aula
Legatos nobis, & plurima munera mittit,
Quos contra ingratos defendimus.

Neque certe, nisi rupta pace, dissolutoque fœdere mos unquam revertentes Legatos indonatos dimittere. Æmil. Prob. in Hannibale, seu Cornelius Nepos: & dixi ad Cl. Æliani libr. 1. Var. Histor. cap. 22. P. Virgil. libr. 7. Æneid. v. 155.

Centum Oratores augusta ad mœnia Regis
Ire jubet, ramis velatos Palladis omnes,
Donaque ferre viro.

Et eodem libro v. 244.

Dat tibi præterea fortunæ parva prioris
Munera.

Censebanturque Legatis impensa, quasi ipsis Regibus data, qui eos misissent. Idem libr. 11. Æneid. v. 281.

Munera, quæ patriis de me portastis ab oris
Vertite ad Æneam.

Corippus loco laudato, ubi sic Avarum & Caganis Regis legati ad Justinum Minorem Aug.

. . . . *sanctus quæ præbuit ille,*
Vos etiam præbere decet, si fœdera pacis
Intemerata tibi, si mavis pacta manere:
Debita quærenti transmittite munera Regi.

Occisi a Tolumnio Legati, domi statuis ad perpetuitatem gloriæ donati fuere. Livius loco proxime laudato: *Legatorum, qui Fidenis cæsi erant, statuæ publicæ in rostris positæ sunt.* M. Cicero loco etiam proxime supra citato. C. Plin. libr. 34. cap. 6. principio. *Inter antiquissimas sunt Tulli Cœli, L. Roscii, Sp. Nautii, C. Fulcinii in rostris, a Fidenatibus in legatione interfectorum: hoc a populo Romano tribui solebat*

inju-

injuria cæsis. Hos alio ordine recenset Livius paulo ante laudatus, & qui hic *Tullus Cœlius* dicitur, & ab aliis *Tullus Clœlius*, a nonnullis etiam *Titus Clœlius*, Livio est *C. Julius Tullus*. Turpissime certe hic lapsus est vir alioqui doctus Jacobus Dalecampius, qui ad hunc Plinii locum, veluti quippiam novi, aut alia exempla allaturus: *Hoc etiam tributum*, (inquit) *fuit legatis cæsis a Tolumnio Rege Vejentum*. Atqui iidem sunt, quos jam eo loco Plinius nominavit, ut nihil sit opus hoc tamquam supernumerarium exemplum recensuisse; sed virum diligentem alias in errorem induxerat Cicero, qui & ipse Philipp. 9. rem quidem graviter narraverat, nomina occisorum tacuit, quæ ab uno, quod sciam, Livio ponuntur.

Nec Tolumnius Rex diu inultum facinus tulit, nam Cornelius Cossus, Consul, ut quibusdam Criticis placet, vel Tribunus tantum militaris, ut verior habet frequentiorque opinio, duello provocatum necavit. Vide Contarenum, & Stadium in L. Flori libr. 1. Histor. Roman. cap. 12. T. Livius libr. laudato: *Erat tum inter equites Tribunus militum A. Cornelius Cossus, eximia pulchritudine corporis, animo ac viribus par, memorque generis, quod amplissimum acceptum, majus auctiusque reliquit posteris. Is cum ad impetum Tolumnii, quacumque se intendisset, trepidantes Romanas videret turmas, insignemque eum Regio habitu, tota acie volitantem cognovisset: hiccine est, inquit, ruptor fœderis humani, violatorque gentium juris? Jam ego hanc mactatam victimam, si modo sanctum quicquam in terris esse Dii voluerunt, Legatorum Manibus dabo. Calcaribus subditis, infesta cuspide in unum fertur hostem, quem cum ictum equo dejecisset, confestim & ipse hastæ innixus in pedes se recepit, assurgentemque ibi Regem umbone resupinat, repetitumque sæpius cuspide ad terram affixit: tum exangui detracta spolia, caputque abscissum victor spiculo gerens, terrore cæsi Regis hostes fudit.* Antiquissimum fuisse duelli ritum & ex Homero doceri potest, & eleganti nuper opere edito Joannes Rualdus vir eruditus ostendit, ad quem te, lector, remitto. Contendunt quidam opima spolia non potuisse nisi a duce duci detrahi, ideoque summum exercitus imperium penes Cossum, alioquin nec ab illo opima spolia rite dedicata. Contra Varro opima spolia definit, quæ manipularis etiam miles hostium duci eripuisset: & videtur hanc controversiam Servius Maurus dirimere ad illud 6. Æneid.

. . . . *aut te, Cosse, relinquat*.

Cossus Tribunus militum consulari potestate fuit: hic Regem Tuscorum Lartem Tolumnium a loco dictum occidit, & secunda post Romulum spolia opima revocavit. Locum habeo mendi suspectum; nam quid sibi illa volunt, *a loco dictum*? deinde censerem legendum, *spolia opima renovavit*.

Atque hoc factum maximis ducum Romanorum gestis comparant scriptores. Valer. Maxim. libr. 3. cap. 2. tit. 4. *A Romulo proximus Cornelius Cossus, eidem Deo spolia consecravit, cum magister equitum ducem*

ducem Fidenatium in acie congressus interemisset: magnus initio hujusce generis inchoatæ gloriæ Romulus, Cosso quoque multum acquisitum est, quod Romulum imitari valuit. Maligne sane, ut pleraque alia, adulator ille fœdissimus, cujus vilitatis etiam me interdum pudet, cum *Tolumnium Regem* dicere debuisset, satis habuit *Ducem Fidenatium* dicere. Prudent. περὶ ϛεφαν. in hymno D. Laurentii:

Non turbulentis viribus
Cossi, Camilli, aut Cæsaris,
Sed Martyris Laurentii
Non incruento prœlio
Armata pugnavit fides.

Spolia itaque opima, id est ampla, sive, ut ex lege veteri militari Numæ Pompilii, duci cæso detracta, Jovi Feretrio, vel Marti, dedicavit cæso Rege Etruriæ Tolumnio: de quo ritu dixit Andreas Tiraquellus ad Alexandri Neapolitani libr. 1. Genial. Dier. cap. 14. & Servius Honoratus ad illud Virgilii libr. 6. Æned. pag. 440.

. . . . *insignis spoliis Marcellus opimis.*

Possumus, & quod est melius, secundum legem Numæ hunc locum accipere, qui præcepit prima opima spolia Jovi Feretrio debere suspendi, quod jam Romulus fecerat: secunda Marti, quod Cossus fecit: tertia Quirino, quod fecit Marcellus. L. Flor. libr. 1. Histor. Rom. cap. 12. ad finem: *Spolia de Tolumnio Larte Rege reportata.* Mamercus Æmylius Dictator apud Livium libr. 4. Decad. 1. *Se quoque eundem Dictatorem Mamercum Æmylium esse, qui ante Vejentium Fidenatiumque adjunctis Faliscis ad Nomentum exercitus fuderit, & magistrum equitum A. Cornelium eundem in acie fore, qui priori bello tribunus militum, Larte Tolumnio Rege Vejentium in conspectu duorum exercituum occiso, spolia opima Jovis Feretrii templo intulerit.* Silius Italicus libr. 5. Punicor.

Est, ait, hoc certare tuum, quis opima volenti
Dona Jovi portet Feretro suspensa cruento?

Interdum vero idem est *opimum*, quod *optimum*. Apulejus sæpe in Milesiis, & Critici notarunt ad Q. Horatium. Gregor. Turon. libr. 2. Histor. Francor. cap. 7. *Provinciarum opima depopulati.* Sidon. Apollinar. Carm. 5. v. 184.

Bellorophontæis insultaturus opimis.

Hanc Tolumnii Regis Etruriæ mortem, spoliaque cadaveri detracta, ac Feretrio suspensa describit eleganter Sextus Propertius libr. 4. Eleg. 11. quæ apponam libens, quia monomachiam continent:

Cossus at insequitur Vejentis cæde Tolumni,
Vincere tum Vejos posse laboris erat.
Necdum ultra Tiberim belli sonus, ultima præda
Nomentum, & captæ jugera pauca Coræ.
Et Veii veteres, & tunc vos regna fuistis,
Et vestro posita est aurea sella foro.

Nunc

Nunc intra muros pastoris buccina lenti
Cantat, & in vestris ossibus arva metunt.
Forte super portæ dux Vejus astitit arcem
Colloquiumque sua fretus ab urbe dedit.
Dumque aries murum cornu pulsabat aheno,
Vineaque inductum longa tegebat opus;
Cossus ait: forti melius concurrere campo,
Nec mora fit, plano sistit uterque gradu.
Dii Latias juvere manus, desecta Tolumni
Cervix, Romanos sanguine lavit equos.

Quod dicat desectam Tolumnii cervicem, & Livius supra hoc capite laudatus, Cossum caput Regi abscidisse & gestasse dicat, admonet ritus vetustissimi; solebant enim ducum victorum cadavera capitibus spoliare, & truncum tantummodo relinquere. Crebra in historiis hujus indignitatis mentio: *Cassii caput ad Antonium delatum*. Jul. Capitolin. in Anton. Phil. Idem in Maximino Juniore ad finem. *Missa etiam Romam capita sunt eorum*. Et apud Q. Curtium libr. 7. *Parmenionis caput ad Alexandrum portatur*. Et Augustus Bruti caput Romam misit. Sueton. in eo cap. 13. *Didius Salvius Julianus ex tanta damnatorum more decollatur cervice*, ut ait Paulus Diaconus libr. 10. Supplem. Eutrop. Valer. Maxim. libr. 9. cap. 4. tit. 3. *Caput ejus abscindere, & per urbem pilo suffixum ferre sustinuit*. Et cap. 9. tit. 1. *Caput Elvii circa rogum Cæsaris jaculo affixum ferret*. Æl. Spartian. Fescen. Nigro: *Hujus caput circumlatum pilo*. Ammian. Marcellin. libr. 22. Histor. *Juliani ad eos mitteret caput perduellis ingrati*. Et alter Marcellinus Comes Indict. 5. Chronic. *Caput Anthenodori in Isauria capti Tharsum civitatem allatum, pro portis hastili fixum extabuit*. Servii omitto testimonium ad libr. 9. Æneid. v. 464. notatque id bello sacro usurpatum non uno loco Benedictus Accoltus Aretinus, elegans Scriptor mehercule, & Curtii Rufi imitator. Sic Poëtæ intelligendi. Sil. Italic. libr. 17. Punicor.

Servili fers ora ducis suffixa veruto

M. Lucan. libr. 8. Pharsal. v. 680. de Pompei capite:

Cæsaries comprensa manu est, Pharioque veruto
Dum vivunt vultus, atque os in murmura pulsant
Singultus animæ, dum lumina nuda rigescunt
Suffixum caput est.

Virgil. loco laudato:

Quin ipsa arrectis, visu miserabile, in hastis
Præfigunt capita, & multo clamore sequuntur
Euryali & Nisi.

Cornelius Severus in Epitaphio Ciceronis, laudante L. Seneca Suasoria 6.

Oraque magnanimum spirantia pæne virorum

In

In rostris jacuere suis.

Silius Italicus iterum libr. 2. Punicor.

Nondum iræ positæ, celsa nam figitur hasta
Spectandum caput.

Et libr. 7. Punicor.

Ora rapit gladio, præfixaque cuspide portas.

Et libr. 15. in fine:

Tum Nero procera sublimia cuspide portans
Ora ducis cæsi.

Claudian. libr. 2. in Ruffinum, ut historicos Græcos, barbarosque, ac Latinos passim talia memorantes omittam:

Nec minus assiduis certant elidere saxis
Prodigiale caput, quod jam de cuspide summa
Nutat, condigna veniens ad mœnia pompa.

Ad hunc ergo modum Regi Tolumnio ludibrium illatum, ut caput amputaretur, ne totus funerari posset; sed hoc leve in eo populo, qui huic tantum incumbere videbatur, ut dignitatem imminueret Regum, quos & catenatos in triumphis præferri volebat, & in carcere etiam captivos jam, & supplices, contra jus gentium, humanitatemque omnem, barbara prorsus ac ferina diritate, injecto cervicibus laqueo, strangulabant.

Etruscorum Rex anonymus, Veiis obsessis in urbe ea creatus: discordia Tuscorum causa cur in Romanam ditionem transirent, nunquam superandi, si fideles ad invicem fuissent.

CAP. LIII.

Domesticos pæne hostes, certe quotidianos, sæpe victos acie Vejos, tandem statuit populus Romanus excindere penitus, & delere, ratus faciliorem de tota reliqua Etruria victoriam sibi polliceri, si caput vicinum & maxime infestum aggressi essent, hoc est *antiquissimam Italiæque munitissimam* urbem, ut loquitur Fl. Eutropius libr. 1. Histor. Rom. ad finem, expugnassent. Itaque arcta obsidione clausa, nec facile cum aliis Etruriæ civitatibus communicatura, ut decus suum usquequaque tueretur, Regem creavit Vejentum civitas, cujus nomen siletur a Tito Livio, qui 1. Decad. libr. 5. statim in limine ita scribit: *Pace alibi parta, Romani Veiique in armis erant, tanta ira odioque, ut victis finem adesse appareret. Co-*

initia utriusque populi longe diversa ratione facta sunt. Romani auxere Tribunorum militum consulari potestate numerum: octo, quot nunquam antea creati, M. Æmylius Mamercus iterum, L. Valerius Potitus tertium, Ap. Claudius Crassus, M. Quintilius Varus, M. Julius Tullus, M. Posthumius, M. Furius Camillus, M. Posthumius Albinus: Vejentes contra tædio annuæ ambitionis, quæ interdum discordiarum causa erat, Regem creavere. Ecce malignum factum; nam octo Romanorum Tribunorum ad suam, ad familiarum, ad totius Reipublicæ gloriam ponit, unius Vejentum Regis nomen obliqua invidia subtrahit, nisi forte & ipse ignorabat parum curiose in acta publica relatum hostis Principis nomen. Sed pergit Livius: *Offendit ea res populorum Etruriæ animos, non majore odio Regni, quam ipsius Regis: gravis jam is antea genti fuerat opibus superbiaque, quia solemnia ludorum, quos intermitti nefas est, violenter diremisset, cum ob iram repulsæ, quod suffragio duodecim populorum alius sacerdos ei prælatus eßet, artifices, quorum magna pars ipsius servi erant, ex medio ludrico repente abduxit.* Ex quibus non est obscurum deducere, omnium duodecim populorum suffragio, non unius aut alterius civitatis arbitrio Regem Etruriæ solitum creari: deinde ludos publicos atque anniversarios ipsius auctoritate edi solitos; nam & ludos esse inventum Etruscorum dicam infra hoc opere libr. 3. cap. 42. sed & illud etiam nos docet hic locus, e sacerdotum collegio more Etrusco excitos, qui regnum administrarent: quod & supra quoque animadversum hoc libro. Denique Regia familia constabat, ut plurimum, artificibus; quare gens ea φιλότεχνος graviter audit *artium amans*, ut supra expositum libr. 1. cap. 22.

Pergit porro Livius: *Gens itaque ante omnes alias eo magis dedita religionibus, quod excelleret arte eas colendi, auxilium Vejentibus negandum, donec sub Rege essent, decrevit: cujus decreti suppressa fama est Veiis propter metum Regis, qui a quo tale quid dictum referretur, pro seditionis eum principe, non novi sermonis auctorem habebat.* Vesanum hoc & amens decretum Etruriam divulsam atque in factiones divisam exarmavit primum, ac demum Romanis possidendam tradidit. Cruenta illa sunt, quæ idem habet 1. Decad. ejusdem libr. 4. nam concilio totius gentis ad fanum Voltunnæ indicto, habitisque gentis comitiis, *bellum tanto majore, quam proximo conatu apparatum est, quanto plus erat ab omni Etruria periculi, quam a duobus populis fuerat. Ea res aliquanto expectatione omnium tranquillior fuit; itaque cum renuntiatum a mercatoribus esset, negata Vejentibus auxilia, jussosque suo consilio bellum initum, suis viribus exequi, nec adversarum rerum quærere socios, cum quibus spem integram communicati non sint.* Itaque non semel tantum negatum, sed sæpius Vejentibus auxilium liquet; unde apud eundem Livium illa consultatio libr. 5. *Cum, id quod nunc offendit Etruscos, Rex creatus Veiis spatio mutari interposito possit, vel con-*

sen-

ſenſu civitatis, ut eo reconcilient Etruriæ animos, vel ipſius voluntate Regis, qui obſtare Regnum ſuum ſaluti civium nolit. Ac ne ſic quidem licebit nomen ejus Regis audire, qui offendiculo toti Etruriæ, ſuæque civitati ultimo fuit exitio; cum ejus ſolius odio pertinaciſſime ſuppetias ſubmittere reliqui populi undecim recuſarent, quo & florentiſſimum Regnum paulatim labefactatum, & per partes, quia ſimul non poterat, ſub jugum miſſum, diſcordia civica expugnatum, quod hoſtium viribus erat inacceſſum.

Meminit etiam eodem libro hujus Regis, ſed multis interjectis: *Inſeritur huic loco fabula, immolante Rege Vejentum, vocem aruſpicis dicentis, qui ejus hoſtiæ exta proſecuiſſet, ei victoriam dari, exauditam in cuniculis.* Sed feralem hanc diſſentientium civium diſcordiam cauſam fuiſſe, cur Etruſci a Romanis vincerentur, indicat Anonymus Poëta, ubi ſic ipſa Etruria:

Impoſui leges populis, & nomina ponto
Inferno & Supero, miſſos auxique colonos
Imperiumque Italos trans fines, fœdera natis
Dum ſervata meis; ſed me diſcordia præceps
Romuleæ domitam genti ſervire coëgit.
Quæ decus antiquæ longo poſt tempore linguæ
Auxilii male grata mei, male grata laborum
Abſtulit.

Et certe non aliam cauſam, cur ipſa etiam Roma ceciderit aſſignatur, quam civilis ſanguinis cupido, ut, præter hiſtoricos, exequuntur C. Petronius in animoſa illa belli civilis Pompejani deſcriptione, M. Annæus Lucanus ſub principium libr. 1. Pharſaliæ, & Horatius libr. Epod. od. 16. ut jure exclamet Virgilianus paſtor:

. . . . . . *en quo diſcordia cives*
Perduxit miſeros.

 Etru-

Etruscorum Rex Cilnius, Aretii Regiam habuit.

CAP. LIV.

MÆcenatem omnes Scriptores Regio stemmate ortum scribunt, puto non alio, quam *Cilniorum*, quæ domus opulenta, potens, ac Regia, etiam ante bellum Punicum primum, & adventum Hannibalis in Italiam, hoc est anno 536. urbis conditæ, quo hæc de quodam illius prosapiæ principe Silius Italicus libr. 7. Punicor. in limine:

Ocyus accitum captivo ex agmine poscit
Progeniem, ritusque ducis dextræque labores
Cilnius Arreti Tyrrhenis ortus in oris
Clarum nomen erat, sed læva adduxerat hora
Ticini juvenem ripis, fususque ruentis
Vulnere equi, Libycis præbebat colla catenis.

Idque ita esse, conjectura sola ex auctoritate Livii docuerat Justus Lipsius libr. 1. Antiquar. Lection. cap. 22. Confirmatur ex C. Tacito libr. 6. Annal. non multum a principio: *Ceterum Augustus bellis civilibus, Cilnium Mæcenatem equestris ordinis, cunctis apud Romam atque Italiam præposuit*. Huc etiam pertinet ejusdem Augusti Octaviani ad C. Mæcenatem hunc epistola apud Aurelium Macrobium libr. 2. Saturnal. cap. 4. *Vale, mel gentium Vejorum & Meduliæ, ebur ex Etruria, lacer Aretinum, adamas supernas, Tiberinum margaritum, Cilniorum smaragde, jaspis figulorum, berille Porsenæ*. Ita tamen hæc vera sunt, ut utriusque auctoris locus fuerit antea fœde corruptus; nam in Taciti codicibus vulgatis, non *Cilnium* legebatur, sed *Cillinium:* & in Augusti epistola erat, non *Cilniorum*, sed *Cilneorum*. Gentilitium autem hoc nomen non tam Regum *Cilniorum* videtur fuisse, quam *Mæcenatium*, quibus plerisque hoc vice cognominis impositum, primus eruit vir literatissimus Onufrius Panvinius, & ex eo Critici plena manu, Sigonius, Muretus, Lævinus Torrentius, Dionysius Lambinus, quorum diligentiam tu, tiro, consule, & profice. Andr. Schottus Soc. Jesu vir literatiss. libr. de Oratorib. Huic Cilnio, ut & Mæcenatibus, domus seu Regia erat Arretium, ut ex Silii Italici loco laudato clarum est, & pluribus hoc opere a me probabitur, præsertim capite sequenti.

Etruſcorum Rex Mæcenas, quadringentis annis ante vulgatum illum Mæcenatem, Auguſti familiarem, & Muſarum altorem: Arretii ejus Regia: Mæcenates alii a Rege: & plura de literatorum alumno.

CAP. LV.

MÆcenatem Etruriæ Regem faciunt Annius, Hieron. Henningius, Joann. Lucidus, Hieron. Bardus, & alii illius farinæ homines: atque eum quidem, qui Auguſto fuit familiaris, volunt ſceptrum geſſiſſe, cum ante ea tempora, ut ex initio libr. 4. infra hoc opere diſerte liquet, trecentis annis Reges in Etruria eſſe deſiiſſent, decepti illi turpiter nominum errore. Nam certum eſt, ante bellum Punicum ſecundum, Regem in Etruria eo nomine fuiſſe; quippe de Mæcenate quodam, Cannenſi pugna ab Hannibale occiſo, Sil. Italic. libr. 10. Punicor. principio, indicat Mæcenatem illum olim ſceptris Etruſcis nobilitatum: & Petrus Marſus ibidem:

Occidis & Tyrio ſuper inguina fixe veruto
Mæcenas, cui Mæonia venerabile terra
Et ſceptris olim celebratum nomen Etruſcis.

Atque hi duo eo nomine diu ante Auguſtum floruerunt, quorum prior Rex Etruriæ, alter Cannenſi acie interfectus.

Tertius Mæcenas cognomento *Meſſius*, de quo C. Plinius libr. 28. cap. 6. *Jam & ſermoni parci multis de cauſis ſalutare eſt, triennio Mæcenatem Meſſium accepimus ſilentium ſibi imperaviſſe, a convulſione reddito ſanguine.* Ita editio Jacobi Dalecampii. Sed quis hic Mæcenas?

Quartus hoc nomine *Aulus* cognomento dictus, quantum ex fragmento marmoris colligere licet, quod aſſervatum in ædibus D. Arcangeli de Bisdominis Patricii, ac J.C. Aretini, communicavit juvenis nobilis & ſtudioſus Coſmus Ricciardus Aretinus.

....
...... A. MOECENAS. RE ....
.....)ECVR. Q. ARRET. VIT ......
..... LICINIOS. EXILIO. RES ......

.... T LR. COL ....
....

Quin-

Quintus Mæcenas est *Lucius*, literatorum parentis ac patroni pater, ut indicat hæc vetus inscriptio, asservata in ædibus D. Hadriani Fusconii Episcopi Aquinatis.

LIBERTORVM. ET. LIBERTARVM.
C. MAECENATIS.
L. F. POM.
POSTERISQVE. EORVM. ET. QVI. AD. ID.
TVENDVM. CONTVLERVNT.
CONTVLERINT.

Denique ultimus illius Regii stemmatis est *Cajus Mæcenas*, a quo studiosorum promotores fautoresque dicuntur Mæcenates; nam & Propertium, & Horatium, & Tuccam, & Varium, & Virgilium miris affecit beneficiis, mutuamque ab iis consecutus est gratiam, nominisque æternitatem. Hunc alii *Cilniæ* gentis faciunt, ut capite superiori dictum, & Fulvius Ursinus docet: alii Cinciæ, ut Manutius: nonnulli Hæliæ, ut Antonius Augustinus libr. *Indice propriorum nominum Pandectarum juris*. M. Martial. libr. 8. Epigr. 58.

Sint Mæcenates, non deerunt, Flacce, Marones,
Virgiliumque tibi vel tua rura dabunt.

Et libr. 11. Epigr. 4.

Et Mæcenatem si mihi Roma daret.

Et libr. 1. Epigr. 108.

Otia da nobis, sed qualia fecerat olim
Mæcenas Flacco, Virgilioque suo.

Hujus patrem volunt *Menodorum*, avum *Menippum*, atavum vero *Cecinnam* fuisse: & illum regnare incepisse eodem anno, quo principatum, victo Antonio, arripuerit Augustus, & maxime ille Jo. Lucidus, quo nihil insulsius Sol vidit, post Musas natas; sed utrumque ineptum & falsum; erat enim ei pater *Lucius*; & tantum abest, ut Regiam dignitatem, quæ eo ævo nulla in Etruria esse poterat, affectaret, quin ne unquam extra ordinem suum equestrem attolli voluit, cum sæpe ei Augustus ultro supremos honores obtulisset. Fanucius Campan. MS. libr. 5. Illustr. Ital. Familiar. pag. 110. *Mæcenati viro Augustali valde fuit acceptus Propertius*. Vir Augustalis & honoribus summis urbicis perfunctus. Ipsi vero cognomen *Cajus*. Lapis proxime supra positus de patre evincit: alter in hortis Colotianis sic ei prænomen adstruit.

PERMISSV. C. MÆCENATIS.

Et

Et alter in ædibus Atilii Delphinii. (1)

CURTIA. Ↄ. L. PRAPIS
CVI. PARS. DIMIDIA. HVIVS
MONIMENTI. CONCESSA. EST. AB
C. MAECENATO. HELIO. SIBI. ET
P. CVRTIO. SP. F. COL
MAXIMO. FILIO. ET
TI. IVLIO. AVG. L. GLYCONI
ET. SVIS. POSTERISQVE. EORVM

Manſiſſe autem pertinacia quadam modeſta in ordine equeſtri, loquuntur omnes pene hiſtorici. Vell. Patercul. libr. 2. Hiſtor. Roman. *Quippe vixit anguſti clavi pæne contentus, nec majora conſequi non potuit, ſed non tam optavit.* Sic locus ille legendus; auguſtum enim clavum equitum eſſe geſtamen, ut Senatorum latus ſit clavus, docet Georgius Buchananus Scotus apud Hadrianum Turnebum, libr. Adverſar. cap. 2. Et Sext. Propert. libr. 3. Eleg. 7.

Intra fortunam qui cupis eſſe tuam.

Martial. libr. 10. Epigr. 73.

Qua non Fabricius, ſed vellet Apicius uti,
Vellet Mæcenas Cæſarianus eques.

Et libr. 8. Epigr. 56.

Riſit Tuſcus eques, paupertatemque malignam
Reppulit.

Eſt ſane verum, hunc C. Mæcenatem deduxiſſe a Regibus Etruſcorum genus ſuum, & puto Aretinum gente fuiſſe. Andreas Schottus, Soc. Jeſu, vir doctiſſ. libr. de Oratoribus a Seneca laudatis Controv. 12. in fine. Quod ſuadet epiſtola Auguſti, nuper laudata, & viri docti id cenſuerunt. Domitius Calderinus Comment. in Catalecta Virgiliana: *Mæcenas natus erat ex nobili ſtirpe ac Regia Aretinorum.* Raphaël Volaterran. libr. 17. Commentarior. pag. 516. *Mæcenatem, equeſtris ordinis, Etruriæ Regibus ortum, & Horatius & Propertius auctores ſunt, Aretini ſuum faciunt.* Sive Aretinus ſit domo, quod mihi quidem indubitatum hactenus fuit, ſive Volaterranus, ſive Vulſinienſis, ſeu denique Cluſinus, quod nonnulli ſuſpicantur, affectu verius patriæ ſuæ, quam ratione ducti; certum ſane eſt illud, ab antiquiſſimis Tuſcorum Regibus ei genus deductum. Albinovanus Pedo in Elegia illa pulcherrima de obitu Mæcenatis, quam quidam Virgilio adſignavere:

Regis eras genus Etruſci, tu Cæſaris almi
Dextera, Romanæ tu vigil urbis eras.

Horat. libr. 1. od. 1.

Mæcenas, atavis edite Regibus.

Et

(1) Apud Grut. pag. 614. 11.

Et libr. 3. od. 29.

Tyrrhena Regum progenies, tibi
Non ante verso lene merum cado
Cum flore, Mæcenas, rosarum, &
Pressa tuis balanus capillis
Jamdudum apud me est....

Et libr. 1. Sat. 6.

Non quia, Mæcenas, Lydorum quicquid Etruscos
Incoluit fines, nemo generosior est te:
Nec quod avus tibi sit maternus, quodque paternus
Olim qui magnis legionibus imperitarint.

Sext. Propert. libr. 3. Eleg. 7.

Mæcenas eques Etrusco de sanguine Regum

Martial. libr. 12. Epigr. 4.

Quod Flacco, Varioque fuit, summoque Maroni
Mæcenas atavis Regibus ortus eques.

Hoc summe familiariter usus est Augustus Octavianus, usque adeo ut ejus fidem ab illo principe impensius commendatam scribat L. Seneca libr. 6. de Ben. cap. 32. eique omnem in admonendo libertatem concederet. Dio Coccejan. libr. 55. fuse; & in paucis amicitiam ejus coluerit. P. Victor in Octaviano: *In amicos fidus extitit, quorum præcipui erant ob taciturnitatem Mæcenas, ob patientiam laboris modestiamque Agrippa*. Quod notat Pierius Valerianus libr. 29. Hieroglyp. in fine. Eumque urbi & Italiæ præposuit, ut docent Taciti verba allata initio hujus capitis, & Albinovanus etiam supra *vigilem Urbis* vocat, hoc est *præfectum urbi*. Vell. Patercul. libr. 2. Histor. *Tunc urbis custodiis præpositus C. Mæcenas, equestris, & splendido genere natus, vir, ubi res vigiliam exigeret, plane exsomnis, providus, atque agendi sciens, simul vero aliquid ex negotio remitti posset, otio ac mollitiis pæne ultra feminam fluens*. Sic eum legendum, non ut in vulgatis ineptissime: *equestri & splendido genere natus*; neque enim, ut jam probatum, genus illi fuit equestre, sed Regium. Incidit gravis controversia inter Helenium Acronem, & Porphyrionem, veteres magnæque notæ grammaticos; prior sic: EDITE REGIBUS; *quoniam dicitur duxisse originem ab Etruscis Regibus, & contempsisse Senatoriam dignitatem, & mansisse semper in equestri ordine*. Bene ille, & ceteris concors; at malignius, vel certe imperitius posterior: EDITE REGIBUS; *quod nobilibus Etruscorum ortus sit*. Annus autem, quo Urbi Italiæque eum præposuit Augustus, fuit Urb. C. septingentesimus decimus octavus, dum bellum Siculum gereretur. Dio Coccejan. libr. 49. Denique, ut semel cum Petronio dicam, ille Augusti τὸ ΠΑΝΤΑ, adeoque *dextera*, ut inquit Pedo; nam fidissimos vocabat vetustas dextras. Martial. libr. 11. Epig. 70.

Lydia dicebar domino fidissima dextra.

Stat.

Stat. Papin. libr. 5. Silv. 1.

Vidi altæ propius, propiusque accedere dextræ.

Sic putant quidam legendum in Coripppo Africano libr. 1. de laud. Justini minoris num. 2:

Et Thomas Lybicæ nutantis dextera terræ.

C. Lucilius apud Nonium cap. 2. num. 304. in hymnis Epodis, quem locum indicavit politissimus vir D. Petrus a Thoma J.C. Castrensis, suaderet tamen locum illum legi debere, ut in Commentariis meis ibi est explicatum:

. . . *nutantis destina terræ*

Nam Lucilius:

Sine eugio ac destina.

Sed ad Mæcenatem revertor, quem vita solutum, ac mollem, nimiumque tenerum Paterculus supra taxavit: gemmarumque amatorem immodice loquuntur Plinius libr. 37. cap. 1. et Seneca Epist. 93. Epist. 115. & incessit amanter ipse Augustus, tanquam *oleo madentem*, *balsamo delibutum*, *cincinnatum*, apud Suetonium cap. 86. ubi viri docti plura: & eum criminatur L. Seneca, tanquam *discinctum & solutum*, Epist. 93. Juvenal. Satyr. 7.

. . . . *vestem*
Purpuream, teneris quoque Mæcenatibus aptam.

Alioquin illi clarum erat, & scriptis nobile ingenium; nam & plurima scripsisse perhibetur, & vivacis acuminis indicia fecisse; quare & Plinius ejus utitur auctoritate, ut ex indice libr. 32. Naturalis Historiæ constat: & *Dialogos* citat Sosipater Charisius: & *Carminum* libri ab eodem laudantur Grammatico, in quibus Epitaphium Horatii, quod libr. 3. infra hoc opere cap. 28. reperies: & *Prometheus* ejus est opus apud L. Senecam Epist. 19. qui eum magni facit: & hic versus ei adscribitur, dignus sane tam amœni ingenii fama:

Nec tumulum curo, sepelit Natura relictos.

Denique *continua* eum *febre* laborasse, *nec triennio supremo vitæ ullo horæ momento contigit somnus*, ut narratur a C. Plinio libr. 7. cap. 51. quod singulare sane mihi, ac pæne incredibile videtur, nec facile consentiet Aristoteles libr. περὶ ἀγρυπνίας, *de insomnio*, eas naturam homini vires concessisse, ut triennio insomnis vivere possit. Obiit autem anno Urbis conditæ septingentesimo quadragesimo sexto, ut refert Dio Coccejanus, hoc est viginti sex annos post præfecturam Urbis gestam. Vir cetera felix, nisi Augustum instituisset hæredem, qui nimia hortos ipsius domumque frequentandi licentia, Terentiam uxorem, morosam alioqui, & tam amœno marito indignam feminam, corruperat. Sed ego porro insisto. Hujus Mæcenatis libertus fuit Aquila, quo, teste Dione libr. 55. ubi de morte Mæcenatis agit, ipse Mæcenas usus est ad docendum Notas a se excogitatas; & ejus meminit Isidorus Orig. libr. 1. cap. 21. inter auctores, qui notarum collectaneis Novas notas adjecerunt.

Etruſcorum Rex Ælius Voltorrenus, ſive Volterranus, ſub quo ad lacum Vadimonis fractæ penitus vires Etruſcorum, ut nullus poſt eum Etruriæ Rex reperiatur.

CAP. LVI.

HUnc Regem Latino nomine *Ælium* more Romano *Volturrenum* a Regia ſede, quam Volaterris habebat, meminit Joannes Maria Cataneus Comment. in Epiſt. 20. libr 8. Plinii Junioris: *Interea res ad Vadimonis lacum in Etruria geſtæ, ubi Etruſcorum res fractæ ſunt, Ælio Volturreno Regum Etruſcorum ultimo ibidem cæſo*. Quod ille a Pſeudocatone illo eſt mutuatus. Certe tamen conſtat, nullum unquam atrocius certamen commiſſum, ut deſcribitur a T. Livio 1. Decad. libr. 9. qui fatali illa ſua ſeu gloriæ Tuſcorum odio, ſeu rerum peregrinarum imperitia, Regem ſuperati exercitus non nominat, magno tamen apparatu rem inter gentes validas geſtam depingit: *Nam cum Umbrorum exercitu acie depugnatum eſt, fuſi magis, quam cæſi hoſtes, quia cæptam acriter non tolerarunt pugnam, & ad Vadimonis lacum, Etruſci lege ſacrata coacto exercitu, cum vir virum legiſſet, quantis numquam ante alias copiis, ſimul animis dimicarunt, tantoque irarum certamine res geſta eſt, ut a neutra parte emiſſa ſint tela, gladiis pugna cœpit, & acerrime commiſſa ipſo certamine, quod aliquandiu anceps fuit, accenſa eſt, ut non cum Etruſcis toties victis, ſed cum aliqua gente nova videretur dimicatio eſſe. Nihil ab ulla parte movetur fugæ, cadunt anteſignani, & ne nudentur propugnatoribus ſuis ſigna, fit ex ſecunda prima acies, & ab ultimis ſubſidiis cietur miles, adeoque ad ultimum laboris ac periculi ventum eſt, ut equites Romani omiſſis equis, ad primos peditum per arma, per corpora evaſerint. Ea velut nova inter feſſos acies, turbavit ſigna Etruſcorum.* Vix ullum prœlium majori virtute, aut magis timenda pertinacia geſtum apud hiſtoricos Romanos deprehendo, ut jure bellicoſiſſima gens, civilibus diſtracta odiis, ſibique diſcors, memorabilem, antequam vinceretur, ederet pugnam, ægreque, aliis imperare ſolita, jam alteri pareret. Et pergit Livius porro: *Secuta deinde impetum eorum, utcumque affecta fuerat cetera multitudo, tandemque perrumpit ordines hoſtium; tunc vinci pertinacia cæpta, & averti manipuli quidem, & ut ſemel dedere terga, etiam certiorem capeſſere fugam.* Ad hunc modum parta victoria, & concludit: *Ille primum dies, fortuna veteri abundantes Etruſcorum fregit opes: cæſum in acie quod roboris fuit: caſtra eo impetu capta dire-*

direptaque. Supererant tamen factio, ingensque belli apparatus prope Perusiam, quod paucis interjectis narrat idem Livius: *Eodem anno cum reliquis Etruscorum ad Perusiam, quæ ipsa induciarum fidem ruperat, Fabius Cos. nec dubia, nec difficili victoria dimicat: ipsum oppidum, nam ad mœnia victor accessit, cœpisset, ni legati dedentes, urbe exissent. Præsidio Perusiæ imposito, legationibus Etruriæ amicitiam petentibus, præ se Romam missis ad Senatum, Consul præstantior etiam, quam Dictator victoria triumphans Urbem est invectus*. Ac ne sic quidem Regis Etruriæ eo tempore meminit, cum duplici acie uno eodemque anno Etruriæ vires fractas affirmat, hoc est ann. U. C. septuagesimo quarto supra quadringentesimum, ut libr. 4. pluribus dicetur: legationes etiam memorat, urbemque Perusiam deditam prodit, cum tamen nec urbes Etruriæ præcipue dedi, nec legati mitti omnino, nec dimicari sine Regia auctoritate, ideſt auspiciis, si non ductu, facile omnes sibi persuadebunt, qui Regiam apud Tuscos potestatem, ex cap. 2. hujus libri superius demonstratam, perpenderit. Et cum in omnibus triumphis solitum sit Reges ductos nominari, cum toties de Etruria sit triumphatum, nullius tamen Etruriæ Regis nomen, neque in Tabulis Capitolinis, neque apud ullum historicum reperitur; quod, an ab hostili in Etruscos animo, an vero ab imperitia rerum exterarum, an utroque, haud facile dixerim: illud certe apud omnes in confesso est, Regem tum suum, cum subderetur Romanis armis, Etruriam habuisse: tu videris, lector.

Etruscorum Regum toto hoc libro descriptorum, vera, legitima, & genuina nomenclatura.

CAP. LVII.

1. JAnus statim a diluvio, non alienigena, ut volunt Græci, sed indigena.

2. Cameses Regina, Jani uxor, & ab eo in partem Regni adscita, post eum defunctum regnavit.

3. Tiberinus, Jani filius, parentibus successit, huic lapidibus ab ebriis rusticis occiso, illi fato suo functæ.

4. Vertumnus, sive Vertunus, agriculturæ magis, quam belli studiosus.

5. Annus & ipse ex stirpe Jani, ideo Janigena appellatus.

6. Coritus, incertum quo genere, & videtur aliegenam fuisse.

7. Lar, sive Lars, primus stemmatis tertii Rex.

8. Lucumo, sive Lucumus, primus Rex quarti stemmatis

9. Fontus, Jani filius, & ipse ex prima Janigenarum linea.

10. Annius, raptorem filiæ Saliæ insequens, in Aniene fluvio demersus.
11. Deheberis, sive Dehebris, primus, qui Veiis sedisse memoratur.
12. Tiberis, nomen Tiberi, in eo submersus, indidisse fertur.
13. Tybris & seculo, & Regno a priori longe distinctus.
14. Æolus, qui non in continenti, sed in insulis habitavit, seu Hippotæ, seu Hellenis, seu Neptuni filius, Rex ventorum creditus.
15. Liparus, & ipse insulis simul, ac continenti imperans.
16. Meleus Imperator dictus, non Etruscus ortu, sed Græcus.
17. Rhætus, coloniarum in Alpibus deductor, bella cum Gallis varia fortuna gessit, Regiam habuit in Gallia Cisalpina.
18. Malæottus, seu Malæotus, primus, quod sciam, Volaterris sedit.
19. Etruscus, a quo genti nomen, a fortitudine Herculis filius dictus.
20. Tuscus, sive Thuscus.
21. Tyrrhenus, seu Toræbus Mæon, ex Lydia in Etruriam advena.
22. Rasena.
23. Nicius Fæsulanus.
24. Piseus.
25. Alæsus, sive Alesus, aut Halæsus, genere quidem Græcus, jure Regni hic potitus.
26. Halæsus alter, Argivus ortu, Faliscos hic condidit.
27. Tarchon, seu Tarcon Mæonius, frater vel filius, vel comes tantum Tyrrheni, duodecim civitates condidit.
28. Felsinus, Bononiæ conditor.
29. Bonus.
30. Hadrius, seu Atrius.
31. Ocnus, seu Hocnus, cognomento Bianor, Mantuæ deductor, Aulestis filius.
32. Mezentius, Cærite Regiam habuit, dictus etiam Imperator.
33. Asylas, sacerdos simul & Rex, Pisis Regiam habebat.
34. Abas, Populoniæ ejus Regia, aut in insula Ilva.
35. Massicus, a monte Etruriæ dictus, Regia illius Cossa, sive Cosa.
36. Osinius, ut quatuor præcedentes, ex sacro fœdere Æneam adjuvit contra Rutulos, ejus Regia Clusium.
37. Morrius, Saliorum auctor, ultimus Rex stirpe Neptuni apud Etruscos: Veii Regia.
38. Clusius, Tyrrheni filius, Clusium vel condidit, vel reparavit.
39. Propertius, Capenam in Latio coloniam condidit: Volaterris Regia.
40. Vejentus, & ipse coloniæ Capenæ deducendæ socius.
41. Lucumus Galeritus, Romulo tulit auxilium, tentoria invenit.
42. Cœlius Veibennus, Cœlio monti Romæ nomen dedit: Volaterræ Regia ejus.

43. Me-

43. Menalus: Regia Veii.

44. Olenius Calenus, sive Olanus, sacerdos simul & Rex.

45. Porsenna, seu Porsena, cognomento Magnus, Lar, & Claras dictus, triennio obsedit Romam, pacem cum Romanis fœdusque pepigit, Tarquiniorum causa deserta.

46. Galeromondus, ex Insubria Principatum Etruriæ invasit.

47. Tolumnius, male Volumnius, violatis Romanorum legatis, a Cornelio Cosso Tribuno militum duello occisus.

48. Anonymus, creatus a Vejentibus obsessis, paulo ante excidium Urbis.

49. Cilnius, Aretii Regia.

50. Mæcenas, quadringentis, ut minimum, anni, ante C. Mæcenatem, Urbis Romæ præfectum, Equitem, & Augusti Octaviani familiarem.

Etruscorum Reges fictitii, & commentitii, explosi omnes, & reprehensa inscitia literionum, qui amenter fabulas pro historiis obtruserunt, ultimo seculo.

CAP. LVIII.

VEnio nunc ad literarum propudia, & carcinomata, quorum scurrilibus nugis male apud eruditos audit Etruria: & ne lector quicquam possit desiderare, retrimenta bonarum artium non pigebit referre: atque hi quidem Reges, si diis placet, Anniani, in duplici sunt differentia: quorum primi ne per somnium quidem in Italia unquam pedem intulerunt: alii clari fuerunt in Etruria viri, florentibus Romanorum opibus, maximo apud suos, mediocri Romæ loco, nunquam tamen ad Regiæ dignitatis apicem conscendere. Ac primum ab amentibus fabulis incipio.

Tytea, quæ & Aretia, idest terra, unde Aretium Tusciæ, Vesta Magna, & Cybele Magna, hoc est Regina sacrorum, nominata est. Somnia sunt hæc; nam Cybelem quidem Phrygiam esse Deam, sive Pessinuntiam, indeque Romam migrasse constat; at Reginam Etruriæ, & Aretii conditorem, auctoremque; nec divinari per somnium, nisi a mente captis potest. Et tamen præclaram hujus Mythologiam nuper edidit Petrus Leo Cassellas sub titulo: *De primis Italiæ Colonis, & Tuscorum origine;* cujus libri me pudet. Si tamen curiosus lector vult de ea plura noscere, adeat L. Apul. libr. 11. Milesf. & Antiquit. Rom. libr. 2. cap. 4. & ad illud Claudiani libr. 1. de Raptu Proserpinæ:

Post-

Postquam visa Ceres, mugitum tympana frenant,
Conticuere chori, Corybas non impulit ensem,
Non buxus, non æra sonant, blandique leones
Submisere jubas.

Jam vero *Japhet*, *Atlas*, *Maurus*, *Japetus*, unus idemque Rex Etruriæ, jam *Gomer*, *Comerus*, *Gallus*, *Aschenes*, *Riphat*, *Thogorma*, *Ochus*, *Elisa*, *Tarsis*, *Tubal*, *Tarracon*, *Javal aut Javan*, *Kithim*, *Dodamin*; *Hesperus*, *Leucaria*, *Andromeda*, *Plejon*, *Roma*, *Sicorus*, *Siculus*, *Morges*, *Galathea*, *septem Plejades*, *Romanessus*, *Siceleus*, *Lusus*, Reges omnes aut Reginas Etruriæ hos fuisse, cum nullus neque historicus, neque mythologus unquam meminerit, quis non subtilitatem, acumen, Anniique industriam miretur? Dico serio, sunt hæc per se admiranda:

Sed velut Harpyæ, Gorgones, aut Furiæ,

Et quasi non parum esset eruditionis Annianæ fastidium tot ignota & commentitia nomina legisse, subtexitur alia nomenclatura, quæ veluti secundum Regum stemma dici potest. Et en, lector, hic agmen ducit *Sem*, dein *Cham*; post longo ordine *Typhæus*, *Oceanus*, *Thetis*, *Cranus*, *Crana Helerva*, *Lud*, *Aram*, *Alan*, *Auson*, *Sais*, *Arnuus*, *Noegla*, *Rhea*, *Canaan Phœnix*, *Phut*, *Chus*, *Osyris*, *Isis*, *Tages*, & *Malottages*, *Nimbroth*, *Sabatius*, *Gygantes Enakii*, *Barzanes*, *Curitis*, *Anitinus*, *Aruntius*, *Pherentius*, *Sabus*, *Sabellus*, *Janus Junior*, *Æthra*, *Libyus*, *Leabis*, *Hercol*, *Flammiger*, *Hiphrau*, *Dodarim*, *Galates*, *Hispalus*, *ac denique Hispanus*:

Nomina sunt ipso pæne timenda sono.

Neque satis adhuc visum sapientissimis Annianis; sed addunt insuper non minus portentosa, ut a cœlo, terra, mari, inferis, fabulisque omnibus excussis, Etruriæ dent Reges, quales sunt isti: *Anubis*, *Neptunus*, *Orus*, *Libera*, *Proserpina*, *Lestrigo*, *Phorcus*, *Porcus*, *Rhodus*, *Antæus*, *Maurita*, *Scylla*, *Euryalis*, *Stenio*, *Dagutus*, *Medusa*, *Tinga*, *Sophax*, *Tospiades*, *Diodorus*, *Araxa*, *Echidna*, *Agathyrsus*, *Gython*, *Scytha*, *Pencinus*, *Tusus*, *Galateus*, *Alteus*, *Blascon*, *Abotynus*, *Tyle*, *Veyinza*. Omnes Coriti Janigenum in Italia. Sed parce, lector, parce, quæ est humanitas, exorbitavi, sed volens, ne Etruriæ Reges ex optimis auctoribus deducens, viderer Annii & sequacium fabulas non vidisse, & sprevisse.

Sequuntur denique & alii Reges, quorum catalogum adduxi hoc libro supra cap. 8. & refutavi; sed nihil unquam satis mihi dixisse videor, ut Meletides istos & bliteos in ordinem redigam. Et jam ad alia illius farinæ pergo.

Etru-

Etruscorum Rex nullus unquam Cecinna, sed clari plerique, & equestri dignitate ornati, Volaterrani cives.

CAP. LIX.

NOnnullos audiverant bardi isti Etruria oriundos, claro fuisse Romæ nomine, & insignibus gestis cognitos: hos statim Regibus Etruriæ per summam impudentiam inserendos censuerunt: quorum in numero jure merito habendi sunt cives Volaterrani *Cecinnæ*, sive, ut aliis placet Criticis, & maxime Raphaëli Mapphæo nobilissimo ac doctissimo Volaterrano libr. 4. Commentarior. pag. 429. *Cecinæ*, ubi eos per N. simplex vult scribi, sicuti *Arninos*, *Porcinos*, cognomenta Romana omnes sciunt. Eos a flumine accepisse nomen contendunt, quod *Cyro & Cambysi* Persarum Regibus contigit, quibus fluviorum nomina sunt imposita; nam Cyri amnis, præter Cosmographos, meminit Xenophon. libr. 7. Pædiæ pag. 191. & Cambyses flumen apud Agathiam Scholasticum libr. 4. sic & *Cecinarum* familiam ab amne, qui non procul Volaterris abest, nomen traxisse suspicantur. Ut ut est, certe equestri dignitate plerique ex ea nobilitati.

1. Aulus Cecina familiaris Ciceronis, ut ex epistolis ad invicem scriptis constat, ab eodem post bellum civile Pompejanum in causa hæreditaria de fundo Axiæ defensus, luculenta oratione, quæ hodie extat contra Sextum Ebutium, & apparet post bella civilia scriptam ex iis verbis: *Quod is deteriore jure esset, quam ceteri cives, propter incommodum Volaterranorum, calamitatemque civilem*. Partes Pompejanas contra C. Cæsarem fovit, unde ad eum M. Cicero libr. 6. Familiar. Epist. 5. *Et natura rerum est, & is temporum cursus, ut non possit ista tibi aut ceteris esse diuturna, neque hærere in tam bona causa*. Nec contentus partes sequi Pompejanas, scripsit etiam virulentum & dicacem contra Cæsarem librum. Eodem loco Cicero: *Liber tuus & lectus est, & legitur a me diligenter, & custoditur diligentissime*. Ipse A. Cæcina eodem libro Epist. 7. exilium sibi ob illum librum indictum haud obscure denuntiat: *Cum præsertim adhuc styli pœnas dem, qua quidem in re singulari sum fato, nam cum mendum scripturæ litura tollatur, stultitia fama multetur, meus error exilio corrigitur, cujus summa criminis est, quod armatus adversario maledixi*. C. Sueton. Julio cap 75. *Aulique Cecinnæ criminosissimo libro, & Pitholai carminibus maledicentissimis,*

mis laceratam existimationem suam civili animo tulit. Civiliter quidem Cæsar & clementer injurias suas ultus est, cum ex lege 12. Tab. mors in libelli famosi auctorem decerneretur. Scipio apud Ciceronem libr. 4. de Republica referente D. Augustino libr. 2. Civit. Dei cap. 9. *Nostræ duodecim tabulæ cum perpaucas res capite sanxissent, in his hanc quoque sanciendam putaverunt, si quis actitavißet, sive carmen condidisset, quod infamiam faceret flagitiumve alteri*. Horat. libr. 2. Satyr. 1. fine:

Si mala condiderit in quem quis carmina, jus est
Judiciumque.

Et libr. 2. Epist. 1.

. . . . *quin etiam lex*
Pœnaque lata, malo quæ nollet carmine quemquam
Describi . . . . . .

Cæsar tamen victor simpliciter Pitholao, Cecinæque, libellorum in se famosorum auctoribus ignovit, Catoni etiam parciturus, si ille clementiam experiri, quam mori maluisset. A. Hirtius libr. de Bello Africano. *L. Cæsar subito se ad genua projecit, vitamque sibi nec amplius quicquam deprecatur: cui Cæsar facile, & pro sua natura, & instituto concessit, item Cæcinnæ, Cetejo, P. Atio, L. Cellæ patri, & filio, M. Eppio, M. Agninio, Catonis filio, Damasippique liberis*.

Hunc Aulum magistrum quadrigarum vocat Plin. libr. 10. c. 24. hoc est veredariorum præfectum, sive qui cursibus itinerum publicis præessent, qui a Persis inventi *Astandæ & Parasangæ* dicti. Suidas, & disquirit Guidus Pancirolius in Notit. Imp. docuit etiam hirundines, animal indocile. Verba sunt Plinii: *Cecina Volaterranus equestris ordinis, quadrigarum dominus, comprehensas in urbem secum auferens, victoriæ nuntias amicis mittebat, in eundem nidum remeantes, illito victoriæ colore*. Simile quid narrat Albertus Krantius libr. 1. Vandal. cap. 7. in obsidione Dunæ urbis.

Fuit hic A. Cecina doctissimus, variaque scripsit, ut *Epistolas, librum in Cæsarem*, de quibus diximus; sed & *librum querelarum suarum*. Cicero libr. 6. Epist. 6. *Et librum de procurandis fulguribus, in quo facundus, nisi a rebus Ciceronis recessisset*, ait L. Seneca libr. 2. Nat. Quæst.

2. Cecina, Octaviani Augusti scriba.

3. A. Cecina alter *Consularis vir*, quem Titus Imperator *ad cœnam vocatum, ac vix dum triclinio egressum confodi jussit*. Sueton. Tito cap. 6.

4. A. Cecina tertius dux Vitellianus ad Bebriacum feliciter contra Othonianos dimicavit, cum Imperator ipse Viennæ in Galliis esset, neque per se bellum gerere, aut suo ductu auderet: ubi parta victoria ludos parat, editque præsente Vitellio, ut fusissime C. Tacitus libr. 2. Historiar. Non tamen dissimulem, hunc Aulum esse patria Vicentinum,

tinum, ut appareat, non omnes Cecinas Volaterranos fuiſſe. Idem Tacitus libr. 3. Hiſtoriar. in limine.

5. Cecina Severus ſententiam dicit de ara, Ultioni ſtatuenda. Idem Tacitus libr. 3. Annal. & legem rogat, ne magiſtratum in provinciam proficiſcentem uxor comitetur. Eodem loco.

6. A. Cecina curator exercitus inferioris. Tacit. libr. 1. Annal. qui donatur inſignibus triumphalibus. Idem libr. 2. Annal. poſt principium.

7. Licinius Cecina patrem habuit prætorium virum, qui ſe opio interemit *in Hiſpania Bajuli* (ſed lege *Bilbili*) *cum valetudo impatibilis odium vitæ feciſſet*, ut loquitur Plinius libr. 20. cap. 18.

Denique quam clara hæc fuerit familia, loquitur *liber memorabilium Italiæ* MS. in quo hæc ſunt apud Fanucium Campanum libr. 4. de Illuſtr. Ital. Famil. MS. *In Volaterrana urbe Etruriæ, nobiliſſima ac illuſtriſſima, ſunt familiæ, atque illæ antiquiſſimæ, ut ſunt: familia nobilis Cecinarum, ex nobili proſapia, ac illuſtri Romana orta, quæ in lucem edidit A. Perſium Poëtam, & Linum Pontificem Maximum*. Duo illa, quæ tanquam prima ab eo Scriptore in familiæ iſtius laude collocantur, ſunt mihi ſuſpecta; primum familiæ Cecinarum ortum eſſe Romæ; & deinde D. Linum, & Perſium Satyricum ex illa eſſe; ſed viderint hodierni Cecinæ, nam & familia etiam num hodie nobilitate ſua viget: & ſunt duo ſtudioſiſſimi, & ad bonas artes nati, mihi familiares, Bernardus, & Aulus Cecinæ.

Etruscorum Rex non fuit Ælius Sejanus, sed tantum magna apud Tiberium Augustum auctoritate; sed postea, majestatis reus, cum liberis & amicis misere interiit.

CAP. LX.

HUnc etiam Anniani historici inter Reges Etruscos collocant, & viginti tribus annis ajunt regnasse; cum tamen nullus Rex in Etruria jam annis trecentis & amplius fuisset. Sed ne frustremur lectorem, sic res se habet. Velleii Paterculi libr. 2. Histor. Rom. verba ponam: *Sejanum Ælium principe equestris ordinis patre natum, materno vero genere clarissimas, veteresque, & honoribus insignes complexum familias*. Etruscum vero, atque adeo Vulsiniensem loquitur C. Tacitus libr. 4. Annal. in principio: *Genitus Vulsiniis, patre Sejo Strabone equite Romano, & prima juventa C. Cæsarem, Divi Augusti nepotem, sectatus*. Si quis autem velit, quæ de eo præcipua & sparsa traduntur colligere, & simul componere, hæc fere reperiet. Initio fortunæ suæ blandientis, Drusum, Augusti privignum rexit, Liviamque ejusdem Drusi corrupit, maritum vero veneno tollit: postea Drusianæ familiæ, ac Germanici domus potentiam aperte impugnat: Tiberium in Agrippinam subinde violenter armat, adeo ut cum omnia splendida in eum transferret Augustus Tiberius, & Senatus in fœdissimas adulationes erumperet, serviliterque ei magis magisque in dies submitteret, ut libertis ejus & janitoribus innotescere pro magnifico foret, & Blæso avunculo in honorem ejus triumphalia ornamenta decernerentur, statuæ in foro ipsi speciosissimis titulis erectæ. Cum sic crevissent dignitates, ut nihil posset iis addi, suspectus esse incœpit Tiberio, Capreis agenti: qui missa Romam per Nævium Sertorium Macronem epistola verbosa apud Senatum accusavit, condemnarique fecit, ut copiosissime exequitur Dio Coccejanus libr. 58. Statuæ deinde dejectæ, conflatæque, in cadaver omne genus contumeliæ irrogatum: in amicos omnes, fautores, & clientes diriter sævitum, ut ibidem, & apud Tacitum libr. 6. Annal. & Sueton. in Tiberio cap. 55. & Tragœdia Anglica expressit amœnissimi vir ingenii Beniaminus Jhonsonus Anglus, quem, dispeream, nisi Musæ ament. Juvenal. Satyr. 10. v. 58.

. . . . . descendunt statuæ restimque sequuntur;
Ipsas deinde rotas bigarum impacta securis
Cædit, & immeritis cæduntur crura caballis:

Jam

Jam stridunt ignes, jam follibus atque caminis
Ardet adoratum populo caput, & crepat ingens
Sejanus.

Et paucis post:

Pone domi lauros, duc in Capitolia magnum
Cretatumque bovem, Sejanus ducitur unco
Spectandus: gaudent omnes.

Quam prope ad Principatum accesserit, indicant ea, quæ apud Satyricum sequuntur:

. . . . . idem populus, si Nurtia Tusco
Favisset, si oppressa foret secura senectus
Principis, hac ipsa Sejanum diceret hora
Augustum.

FINIS LIBRI SECUNDI.

Clusij Apud N· V· Lactantium Nardi·

PRÆFATIO

AD LIBRUM TERTIUM.

HÆc Etruscorum inventa, atque ingeniose excogitata, multiplicem variarum rerum usum, tot opificia, dedi operam, ut confirmarent Auctores selectissimi; alioquin enim fabulæ simile potuisset videri, in tanta nobilium ingeniorum etiam Etruscorum luce, alienigenam, & plane peregrinum, tanta eruisse e situ, & ipsius Antiquitatis veluti gremio producta monimentum Mundo publicasse. Neque dubito, quin grata sint hæc omnibus sinceri & candidi ingenii Tuscis: aliorum censuram, ac multo minus invidiam susque deque habeo, quamquam nec hæc tanti esse fateor, ut invidiam merere debeant.

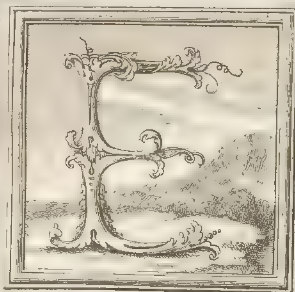

Vas Fic· Alt· Vnc ·VIII· Romæ Apud Em · Car · Gualterio

LIBER TERTIUS

Etruſcus Tages invenit divinationem per auguria: libros de ea ſcripſit, qui Acherontici dicti: Augurum dignitas & collegium: Chriſtianis interdicta.

CAP. I.

TRUSCI jam olim φιλότεχνοι, *artium amantes*, a Diodoro Siculo dicti, ob inſignem in rebus inveniendis ſolertiam, & virtutis ſtudium ſupra omnes eo ſeculo rudi mortales; ideo de eorum inventis, ac opificiis, deque iis rebus, quæ in uſu apud eos fuerant, hoc libro exequar, ac primum a ſacris ducam initium. *Divinatio per auguria* a Tuſcis inventa primum, ac exculta; licet Græci contra nitantur, ejuſque auctorem velint eſſe *Telegonum*. Suidas in voce Τηλέγονος: aut *Melampodem*. Apollodorus Athenienſis libr. 2. Biblioth. aut *Amphiaräum*, Homer. libr. 15. Odyſſ. Jul. Hygin. fab. cap. 73. cap. 128. Papin. Stat. libr. 1. Thebaid. v. 399. & Luctat. Placidius ibidem:

. . . . non docte futuri.
Amphiaräe vides.

Utrum-

Utrumque conjunxit Sidonius Apollinaris Carm. 9. v. 194.

Nec quos Amphiaraus, aut Melampus.

Lege Gasparis Penceri de Divinatione opus eruditum: dixi ad Ælianum libr. 2. Var. Histor. cap. 31. meminit Aristoteles libr. 9. Histor. Animal. cap. 31. & laudat Plato in Phœdro, & Xenophon libr. 2. Pædiæ in principio; et de Expedit. Cyri libr. 6. pag. 373. quas inanes nugas refellunt Petrus Sanflorius Monspessulanus libr. Histor. Rer. Memorab. pag. 240. & Wimpina libr. de Divinat. capp. 3. 4. 10. adi doctissimum Martinum Delrio Disquisition. Magicar. libr. 4. Section. 2. qui satisfaciet.

Indubitatum tamen est, *ab Etruscis Tarquiniensibus* artem hanc inventam: adscribam locum Ciceronis e libr. 2. de Divinat. *Ortum videamus aruspicinæ, sic facillime, quid habeat auctoritatis, judicabimus. Tages quidam dicitur in agro Tarquiniensi, cum terra araretur, & sulcus altius fuisset impressus, extitisse repente, & eum affatus esse, qui arabat. Is autem Tages, ut in libris dicitur Etruscorum, fertur puerili specie visus, sed senili fuisse prudentia. Ejus aspectu cum obstupuisset bubulcus, majoremque clamorem cum admiratione edidisset, concursum esse factum, brevique tempore totam in eum locum Etruriam convenisse, tum eum plura locutum, multis audientibus, qui omnia ejus verba exceperint, literisque mandaverint; omnem autem ejus orationem eam fuisse, qua aruspicinæ disciplina contineretur: eam postea crevisse rebus novis cognoscendis, hæc accepimus ab ipsis, hæc scripta conservant, hunc fontem habent disciplinæ. Num ergo ad hæc refellenda opus Carneade? num Epicuro? Estne quisquam ita desipiens, qui credat, Deum exaratum, an hominem? Si Deum; cur contra naturam in terram abdiderit, ut patefactus aratro lucem aspiceret? quid? idem non ne poterat Deus hominibus superiore ex loco tradere? Si autem homo Tages ille fuit, quonam modo potuit terra oppressus vivere? Unde porro potuit illa, quæ docebat alios, ipse didicisse? Sed ego insipientior, quam illi ipsi, qui credunt ista, qui quidem contra eos tamdiu disputem. Vetus autem illud Catonis admodum scitum est, qui mirari se ajebat, quod non rideret aruspex, aruspicem cum vidisset.* Concors est Ammiani Marcellini locus e libro 21. Historiar. *Auguria, & auspicia non volucrum arbitrio futura nescientium colliguntur; neque enim hoc vel insipiens diceret; sed volatus avium dirigit Deus, ut rostrum sonans, aut prætervolans pinna, turbido meatu vel levi, futura præmonstret; amat enim benignitas numinis, seu quod merentur homines, seu quod tangitur eorum affectione, his quoque artibus prodere, quæ impendent. Extis quoque pecudum intenti fatidicis, in species converti sueti innumeras, accidentia sciunt, cujus disciplinæ Tages quidam monstrator, ut fabulantur, in Etruriæ partibus emersisse subito visus e terra.* Joan. Saresberiensis libr. 1. Policrat. cap. 12. *Aruspicium quoque in extorum inspectione viget, quam artem Tages quidam dicitur invenisse.* Arnob. libr. 2. Cont. Gent. *Musica ceteræque artes omnes,*

qui-

quibus vita est extructa & expolita communis, cum hominibus natæ sunt, & non potius nuper, quin imo paulo pæne ante agitari, intelligi, celebrarique cœperunt, antequam Tuscus Tages oras contingeret luminis, quisquam hominum sciebat, aut esse noscendum condiscendumque curabat in fulminum casibus, aut extorum quid significaretur in venis? Martian. Capella libr. 2. de Nupt. Merc. & Philolog. *Tages sulcis emicuit, & ritum statim gentis sypuumque monstravit.* Et libr. 6. *Etruria Regio tam indigetis Æneæ fœdere, quam remediorum origine atque ipsius Tagetis exaratione celebrata.* Servius Maurus ad libr. 2. Æneid. ad finem pag. 259. *Tusci autem a frequentia sacrificii dicti sunt, hoc est ἀπὸ τοῦ θύειν constat, namque illic a Tage aruspicinam repertam.* Ita Poëtæ passim, M. Tull. in Urania, ut habetur libr. 1. de Divinat.

Nunc ea Torquato quæ quondam & consule Cotta
Lydius ediderat Tyrrhenæ gentis aruspex.

M. Lucan. libr. 1. Pharsal. v. 635.

Sed venient majora metu, Dii visa secundent,
Et fibris sit nulla fides, sed conditor artis
Finxerit ista Tages.

P. Ovid. libr. 15. Metamorph. fab. 47.

Indigenæ dixere Tagem, qui primus Etruscam
Edocuit gentem casus aperire futuros.

Papin. Stat. libr. 5. Sil. 2. in principio:

Rura meus Tyrrhena petit, saltusque Tagetis
Crispinus.

Hanc auguralem scientiam, aut verius vanitatem Romani usque adeo excoluerunt, ut nullum majorem honorem aut gesserint cupidius, aut majori dignitate exercuerint. Nam cum alii honores, annui plerumque essent, iste cum vita tantum finiretur; quare *Q. Fabius Maximus sexaginta tribus annis auguratum gessit*. C. Plin. libr. 7. cap. 48. eo tamen discrimine, ut quidam *majores*, alii vero *minores*, hoc est *publici* ex patriciis, *privati* ex plebeiis designati. Vetus Inscriptio. (1)

M. MAECIO. MEMMIO. FVRIO. BALBVRIO
CAECILIANO. PLACIDO. C. V.
PONTIFICI. MAIORI. AVGVRI. PV
BLICO. P. R. QVIRITIVM. QVINDECEM
VIRO. SACRIS. FACIVNDIS. CORREC
TORI. VENETIARVM. ET. HYSTRIAE
PRAEFECTO. ANNONAE. VRBIS
SACRAE. CVM. IVRE. GLADII. COMITI
ORDINIS. PRIMI. COMITI. ORIENTIS
AEGYPTI. ET. MESOPOTAMIAE. IVDI
CI. SACRARVM. COGNITIONVM

 TER-

(1) Apud Grut. pag. 433. n. 4. Neapoli.

TERTIO. IVDICI. ITERVM. EX. DE
LEGATIONIBVS. SACRIS. PRAE
FECTO. PRAETORIO. IVDICI
TERTIO. CONSVLI. ORDINARIO
PATRONO. PRAESTANTISSIMO
REGIO. PALATINA
POSVIT.

Atque hi quidem appellabantur *publici augures populi Romani Quiritium*, ad diſtinctionem *privatorum, ſive Imperatoriorum*; nam Auguſti *domeſticos* habebant augures, qui pro ſua ſalute excubarent, & auſpicia captarent. Vetus altera Inſcriptio ſic confirmat. (1)

D. M.
CN. IVLI. CN. FIL
DOMATI. PRISCI
EX. EQVO. PVBLIC
ADIVTORIS
HARVSPICVM
IMPERATORIS
PONTIFICIS
ALBANI.

Habuerunt porro aruſpices Romæ ſplendidum collegium, cujus apud hiſtoricos frequens mentio. Cicero Philipp. 2. *Quod enim ipſe me augurem a toto collegio expetitum Cn. Pompejus & Q. Hortenſius nominarunt; neque enim licebat a pluribus nominari*. Vetus item Inſcriptio. (2)

COLLEGIVM
AVGVRVM. AVCTORE
IMP. CAESARE. DIVI
TRAIANI. PARTHICI. F
DIVI. NERVAE. NEPOTE
TRAIANO. HADRIANO
AVG. PONTIF. MAX. TRIB
POT. V. COS. III. PROCOS
TERMINOS. POMERII
RESTITVENDOS. CVRAVIT.

Ad Tagem redeo, qui celebratur etiam a Cenſorino libr. de Natali Die cap. 4. in fine. *Nec non in agro Tarquinienſi puer dicitur divinitus exaratus, nomine Tages, qui diſciplinam cecinerit extiſpicii, quam Lucumo-*

(1) Apud Gruter. pag. 304. num. 5. (2) Gruterus pag. 198. n. 1. Romæ ante Domum Cæſiam in cippo.

cumones tum Etruriæ potentes excripserunt. In hominem ex gleba mutatus fingitur. P. Ovidius loco proxime supra laudato: in qua fabula ita legitur:

Fatalem glebam motis aspexit in arvis.

At in MSS. Codicibus paulo aliter:

. . . . . . *mediis aspexit in arvis.*

Hujus Tagis præceptum unum erat, ut caput asini præsepibus ruri affigeretur, quo amuleto putabant villæ incommoda, & maxime fascinum, arceri. Joann. Britannic. ad Juvenalis Sat. 11. v. 96.

. . . . *parvis frons ærea lectis*
Vile coronati caput ostendebat aselli.

Jun. Moderat. Columella libr. 10. de Re Rust.

Hinc caput Arcadici nudum cute fertur aselli.
Tyrrhenus fixisse Tages in limite ruris.

Etrusci istam augurandi gloriam miris modis excoluerunt, ut omnes populos longe ea superasse videantur. Dixi ad illud Claudiani de 4. Hon. Consul.

Chaldæi stupuere Magi, te sensit Etruscus
Augur.

Nec tantum præcepta hujus artis Tuscis tradidit Tages, sed & scriptis consignavit. Furius Fulgentius libello de Vocibus antiquis ad Chalcidium, in voce *præsegmina*, citat *Tagetem in aruspicinis*. Et peculiari nomine *Etrusca disciplina*, ut infra expediam, divinandi peritia vocatur, quam complexus est Labeo quindecim voluminibus, eodem Fulgentio auctore; in voce *Labeo*. Inde & *libri Etrusci*, quibus tota ea scientia, & arcana auguriorum contenta. Cicero proxime supra laudatus. Et in Orat. de aruspicum responsis: *Habent Etrusci libri certa nomina, quæ in id genus civium cadere possunt, deteriores, repulsos, quos jam audietis, hos appellant*. Ovid. libr. 2. Fastor.

Augur: erat nomen longis intercidit annis:
Nuper ab Etrusca venerat exul humo.

Sed & *Chartæ Etruscæ* eadem illa monimenta audjunt. Cicero idem libr. 1. de Divinat.

Tum quis non artis scripta ac monimenta volutans
Voces tristificas chartis promebat Etruscis.

Iidem libri *Acherontici* dicti, ob terrorem, quem ex iis responsa deprompta incutiebant, sive quia Deorum Inferorum sacra continerent. Arnob. libr. 2. Cont. Gent. *Neque quod Etruria libris in Acheronticis pollicetur, certorum animalium sanguine certis numinibus dato, divinas animas fieri, & a legibus mortalitatis educi*. Servius Maurus ad libr. 8. Æneid. pag. 511.

Nec pater omnipotens Trojam, nec fata vetabant
Stare, decemque alios Priamum superasse per annos.

Notandum, quod hic Jovem a fatis separet, cum alibi jungat, ut, sic fata

Deum Rex sortitur, sed hanc imminentium majorem dilationem, Etrusci libri primo loco a Jove dicunt posse impetrari, postea a fatis; unde & hic sic ait: Nec pater omnipotens, nec fata vetabunt; *atqui supra ait, debita. Sed sciendum, secundum aruspicinæ libros, & sacra Acherontia, quæ Tages composuisse dicitur, fata decem annis, quadam ratione differri, quod nunc dicit Vulcanus potuisse fieri.* Libri isti Acherontici non minori apud Etruscos dignatione asservabantur, quam apud Romanos Sybillini, & rebus dubiis responsa petebantur.

Decretum Gratiani Causa 26. quæst. 5. cap. 1. & cap. 5. Concil. Ancyran. cap. 24. Concil. Laodic. cap. 36. Concil. Toletan. 4. cap. 28. Burchard. libr. 10. cap. 19. Wimpina libr. de Divinat. cap. 4. Franc. Picus libr. 6. Prænot. cap. 4. vetitum illud genus sortilegii ostendunt. Halitgarius Episcopus Camerac. libr. 4. cap. 27. *Auguriis vel incantationibus servientem a conventu Ecclesiæ separandum.*

Etruscorum inventum Divinatio per aruspicinam: Tagetis discipulus Bacchetis: peritissimi in Etruria aruspices: in vicis etiam.

CAP. II.

EAdem illa Tagetis disciplina auguria complectebatur, & *aruspicinam*, hæc ex *avium motu*, *esu*, *garritu*, *volatu*, ut notissimum est, hanc in *extorum* inspectione positam. A Tagete vero *Bacchis* quidam totam hanc scientiam accepisse, & scriptis consignasse ferebatur. Furius Fulgentius libello ad Chalcidium de Vocibus antiquis in ditione *Labeo*, Etruscam ait disciplinam libris quindecim complexum esse Labeonem, quæ *volumina Tagetis & Bacchetidis* appellaverit. Aruspicinam autem deberi Tuscis, auctores plerique superiori proxime capite laudati, docent. Adde Sidonium Apollinarem Carm. 7. v. 54.

Quid rogo bisseno mihi vulture Tuscus aruspex
Portendit? jaciens primæ cur mœnia genti
Ominibus jam celsa fui, dum collis Etrusci
Fundamenta jugis aperis mihi, Romule pauper?

Isidor. libr. 14. cap. 4. *In Tuscia aruspicinam dicunt esse repertam.* Paul. Merula in Fragm. Ennii pag. 71. Et Strabo Amasian. libr. 5. Geogr. pag. 152. Eadem leges apud Cl. Claudianum libr. 1. in Eutrop.

Fulmineos solers Etruria consulat ignes,
Immensumque nefas fibris exploret aruspex
Quæ nova portendunt superi.

Hinc

Hinc aruſpices Tuſci in præcipuo ſemper honore habiti, ut libr. 4. infra hoc opere: ubi de *Fæſulis*. Vellejus Paterc. libr. 2. Hiſtor. Rom. *Juvenis ſpecie excellens, nec dum duodeviceſimum transgreſſus annum, immuniſque delictorum paternorum, Fulvii Flacci filius, quem pater legatum de conditionibus miſerat, ab Opinio interemptus eſt, quem cum aruſpex Tuſcus amicus flentem in vincula duci vidiſset: quin tu hoc potius, inquit, facis?* Suidas in voce Σύλλας, *Sylla*, hæc ſcribit: Ὅτι ἐπὶ τοῦ Σύλλα τοῦ ὑπάτου ὁ ἐμφύλιος Ῥωμαίων ἀνήφθη πόλεμος. ἐπισημῆναι δὲ τὴν τῶν μελλόντων κακῶν φορὰν Λίβιός φησι, καὶ Διόδωρος. ἐξ ἀνεφέλου τοῦ ἀέρος καὶ αἰθρίας πολλῆς ἦχον ἀκουσθῆναι σάλπιγγος, ὀξὺν ἀποτεινάσης καὶ θρηνώδη φθόγγον. καὶ τοὺς μὲν ἀκούσαντας ἅπαντας ἔκφρονας ὑπὸ δέους γενέσθαι. τοὺς δὲ Τυῤῥηνῶν μάντεις μεταβολὴν τοῦ γένους καὶ μετακόσμησιν ἀποφήνασθαι σημαίνειν τὸ τέρας. εἶναι μὲν γὰρ ανθρώπων ὀκτὼ γένη, διαφέροντα τοῖς βίοις καὶ τοῖς ἤθεσιν ἀλλήλων. ἑκάστῳ δὲ ἀφωρίσθαι χρόνον ὑπὸ τοῦ θεοῦ, συμπεραινόμενον ἐνιαυτοῦ μεγάλου περιόδῳ. τῆς γοῦν προτέρας περιόδου τελευτώσης καὶ ἑτέρας ἐνισταμένης κινεῖσθαι τι σημεῖον ἐκ γῆς ἢ οὐρανοῦ θαυμάσιον ὃ δῆλον εὐθὺς τοῖς τὰ τοιαῦτα σοφοῖς γίνεσθαι ὅτι καὶ τρόποις ἄλλοις καὶ βίοις ἄνθρωποι χρώμενοι γεγόνασι, καὶ θεοῖς ἧττον τῶν προτέρων μέλλονται. *Sylla conſule bellum civile Romanorum exarſit, cujus calamitatem prodigiis eſſe denuntiatam Livius & Diodorus tradunt; ſudo enim & admodum ſereno cælo clangorem tubæ auditum eſſe acuto & lugubri ſono, quo omnes, qui audiviſsent, attoniti fuerint præ metu; Tyrrhenos autem aruſpices mutationem generis & Reipublicæ id portentum ſignificare pronuntiaſſe. Octo enim hominum genera eſſe, & vita & moribus inter ſe differentia, unicuique vero eſſe præfinitum tempus a Deo, quod magni anni circuitu abſolvatur; itaque priore circuitu deſinente, & altero inſtante, cieri portentum aliquod in cælo aut terra admirabile, quo hujuſmodi arcanorum periti ſtatim intelligant, homines & moribus aliis, & alia vitæ ratione præditos, quique Deo minus, quam ſuperioris curæ ſint, extitiſſe.* Hæc eſt illa vetus Etruſcorum Theologia: hæc artis præcepta, a Tage & Bacchetide percepta, quibus tanta veneratio etiam a Romanis habita, ut nihil publice privatimque molirentur, Tuſcis non conſultis aruſpicibus. A. Gell. libr. 4. Noct. Atticar. cap. 5. *Aruſpices ex Etruria acciti*. Tiberius Graccus apud Ciceronem libr. 2. de Natur. Deor. *Ita ne vero ego non juſtus, qui & conſul rogavi, & augur, & auſpicato, an vos Tuſci ac barbari auſpiciorum populi Romani jus tenetis, & interpretes eſſe comitiorum poteſtis?* Idem libr. 2. de Divinat. *Inſpiciamus, ſi placet, exta primum; perſuaderi igitur cuiquam poteſt, ea quæ ſignificari dicuntur extis, cognita eſſe ab aruſpicibus obſervatione diuturna? ecquam diuturna iſta fuit? aut quam longinquo tempore obſervari potuit? aut quomodo eſt collata inter ipſos, quæ pars inimici, quæ pars familiaris eſſet, quod fixum periculum, quod commodum aliquod oſtenderet? an hæc inter ſe aruſpices Etruſci, Elii, Ægyptii, Pæni contulerunt?* Et eodem libro aliquot paginis interjectis, originem a Tagete commemorat: quæ verba, quia mirifice huc conducunt, adſcri-

ſcribam: *Quæ eſt igitur natura, quæ volucres, huc & illuc paſſim vagantes, efficiat, ut ſignificent aliquid, & tum vetent agere, tum jubeant, aut cantu, aut volatu? cur autem aliis a dextra, aliis a læva, datum eſt avibus, ut ratum auſpicium facere poſſint? quomodo autem hæc, aut quando, aut a quibus inventa dicemus? Etruſci tamen habent exaratum puerum auctorem diſciplinæ ſuæ; nos quem? Attiumne Navium?* &c. Initio ſane, non niſi Reges & Principes aruſpicinam hanc tractabant; nam & Senatorum filii quotannis in Etruriam decem mittebantur, ad tantæ ſcientiæ arcana perdiſcenda; ſed nec plebeii ea poterant imbui diſciplina, aut inaugurari, ut libr. 1. ſupra hoc opere cap. 9. dictum: Eaque non Romani modo excellebant, ſed & Lycii, & ex his præcipue illi, qui Teloneſſum oppidum incolebant; ut narrat diligens hiſtoricus Arrianus Nicomedienſis libr. 2. de geſtis Alexandri, & Cicero libr. 1. de Divinat. Poſtea tamen & in pagis & vicis omnibus aruſpices quæſtuoſam ſordide artem exercebant, dictique ob id *Vicani*; notat Adrianus Turnebus libr. 5. Adverſarior. cap. 23. Q. Ennius ad finem libr. 1. de Divinat. & ego in Licitatione profeſſorum;

Non vicanos aruſpices, non de circo Aſtrologos,
Non Iſiacos conjectores, non interpretes ſomniûm;
Non enim ſunt ii aut ſcientia aut arte divini,
Sed ſuperſtitioſi vates, impudenteſque harioli,
Aut inertes, aut inſani, aut quibus egeſtas imperat:
Qui ſibi ſemitam non ſapiunt, alteri monſtrant viam:
Quibus divitias pollicentur, ab his ipſi drachmam petunt:
De his divitiis ſibi deducant drachmam, reddunt cetera.

Etruſcorum inventum obſervatio fulminum, & expiatio: Bigois Nymphæ libri, & ſcripta de ea re: Cœli in partes ſedecim diviſio: Jupiter fulgurator: alii Dii fulminum præſides: bidental locus conditi fulminis.

CAP. III.

IN diſciplina Tagetis & Bacchetidis *fulmina* pertractabantur, eorumque natura, & religio expiandi accurate explicabatur. *Bigois* cujusdam *Nymphæ* libri recenſentur a Servio ad 6. Æneid. pag. 402. *Qui libri in templo Apollinis ſervabantur: nec ipſi tantum, ſed & Martiorum, & Bygois Nymphæ, quæ artem ſcripſerat fulguritarum apud Tuſcos.* Quæ hæc ſit Dea, aut Nympha, alii inquirant: ego

ego non legi, quod ſciam. Claudian. proxime ſuperiori capite laudatus. M. Cicero libr. 1. de Divinat. *Etruria de cœlo tacta ſcientiſſime animadvertit, eademque interpretatur, quid quibuſque oſtendatur monſtris atque portentis.* Sidon. Apollinar. Carm. 5. v. 261.

Sidera Chaldæus, novit ſi gramina Colchus,
Fulgura ſi Tuſcus.

Et Carm. 9. v. 189.

Nec quæ fulmine Tuſcus expiato
Septum numina quærit ad bidental.

Ex hac Tuſcorum ſcientia divinatrice, *Cœlum in ſedecim partes* dividebant, paulo ſecus, quam Romani, qui artem ab illis petierant, ut diſquirit L. Seneca multis libr. 2. Natur. Quæſtion. cap. 32. cap. 41. cap. 45. cap. 50. quæ non excribo hic: tu vide, & plene totam hanc differentiam percipies. C. Plin. libr. 2. Hiſtor. Natural. cap. 53. *Extat Annalium memoria, ſacris quibusdam & precationibus vel cogi fulmina, vel impetrari. Vetus fama Etruriæ eſt impetratum, Volſinios urbem agris depopulatis, ſubeunte monſtro, quod vocavere Voltam. Evocatum & a Porſena ſuo Rege.* M. Cicero libr. 2. de Divinat. *Atque hac extiſpicum divinatione ſublata, omnis aruſpicina ſublata eſt; oſtenta enim ſequuntur & fulgura, valet autem in fulguribus obſervatio diuturna, in oſtenſis ratio, plerumque conjectura adhibetur. Quid eſt igitur, quod obſervatum eſt in fulgure? Cœlum in ſedecim partes diviſerunt Etruſci: facile id quidem fuit, quatuor, quas nos habemus duplicare: poſt idem iterum facere, ut ex eo dicerent, fulmen ex qua parte veniſſet. Primum id quid intereſt? deinde quid ſignificat? Non ne perſpicuum eſt ex prima admiratione hominum, quod tonitrua jactuſque fulminum extimuiſſent, credidiſſe, ea efficere rerum omnium præpotentem Jovem? itaque in noſtris Commentariis ſcriptum habemus, Jove tonante, fulgurante, comitia populi habere, nefas.* Sed qua id ratione Etruſcorum Acheronticis libris id ſit expreſſum: & quomodo a Jove, aut ab aliis Diis fulmina dicantur emitti, docet multis L. Seneca locis jam citatis, uti & de fulminum multiplici differentia: & ex eo tranſcripſit Simon Majolus, pius & eruditiſſimus vir, & obiter C. Plin. libr. 2. cap. 52. *Tuſcorum literæ novem Deos emittere fulmina exiſtimant, eaque eſſe undecim generum; Jovem enim trina jaculari. Romani duo tantum ex iis ſervare, diurna attribuentes Jovi, nocturna Summano.* Fuit autem Summanus Pluto, ſeu Manium Deus. D. Auguſtin. libr. 4. Civit. Dei cap. 23. quaſi *ſummus Manium.* Martian. Capella libr. 2. *Jactus fulminum* vocabant Etruſci *manubias, quas ita vaniſſime diſtribuebant, venire eos dicentes a ſuperioribus ſideribus Saturno, Jove, Marte, ſed præcipue Jove, qui colluctantes inter ſe, nimium Saturni humorem, & immodicum ardorem Martis, medius ipſe prorumpere cogit: Jovis fulmina mitiora eſſe tradunt, Saturni læva & execrabilia, Martis cremantia. Itaque Jovis fulmen afflare tantum, levique injuria lædere, Saturni punire ac perimere, Martis accendere;*

dere; unde trisulca quoque fulmina appellata nonnulli censent. Alexand. ab Alexan. Neapolitanus libr. 5. Genial. Dier. cap. 13. Abstrusius & illud, quod fulguralibus Etruscorum libris continebatur, ut docet Hadrianus Junius libr. 5. Animadversor. cap. 16. *Ex undecim manubiis novem Diis traditis Jovis esse tres*. Vide reliqua: pudet nihil profuturas nugas tandiu retractare, & anilibus fabellis immorari.

Jovem hunc Etruscum descripsi supra hoc opere libr. 1. cap. 17. eum *Elicium*, quod ab fulguratoribus eliceretur, Latini appellarunt: Græcis est Καταιβάτης. Jul. Pollux libr. 9. Onomast. cap. 5. Τὰ μέντοι ἐνηλύσια ὄντως ὠνομάζετο εἰς ἃ κατασκήψειε βέλος ἐξ οὐρανοῦ, καὶ τὸν Δία, τὸν ἐπ' αὐτῷ καταιβάτην ἔλεγον, περιερχθέντα δὲ τὰ ἐνηλύσια ἄψαυστα ἂν εἴποις. Ita legit hunc locum Paulus Leopardus libr. 7. Emendation. cap. 11. ut notat Wolfgang. Seberus. *Et in ingressu quidem sic vocaverunt, in quæ cœlitus demittitur fulmen, quod & incutere, & ferire, & immittere dixerunt, & Jovem in eo existentem, descensorem, ambitum autem ingressus, intactum nominabis*. Ubi male Rudolphus Gualterus *Jovem* interpretatur *Descensorem*, quem *Elicium* debuisset transtulisse, ex Arnobio libr. 5. in principio, Plutarcho in Numa, Livio 1. Decad. libr. 1. in Tullo Hostilio, & P. Ovidio libr. 3. Fastor.

Eliciunt Cœlo te, Juppiter, unde minores
Nunc quoque te celebrant, Eliciumque vocant.

Elicium hunc Jovem Etrusci fulmen manu dextra tenentem effingebant. Homer. libr. 11. Iliad. v. 182. allusisse videtur; sinistra vero sceptrum, atque illud quidem e cupressu. Jamblichus libr. de vita Pythagoræ cap. 28. Κυπαρίσσινον γεγονέναι τὸ τοῦ Διὸς σκῆπτρον, ἤ δ' ἄλλον τινὰ μυστικὸν λόγον. *Jovis sceptrum e cupressu extitisse, vel aliquam aliam mysticam rationem*. Apponam Commodiani MS. e libro 1. Cont. Ethnicos versus, quorum hæc Epigraphe.

DE FULMINE IPSIUS JOVIS AUDITE.

Dicitis, o stulti, Jovis tonat: fulminat ipse,
Et si parvulitas sic sensit, cur annis ducentis
Fuistis infantes; numquid & semper eritis?
Versa in maturum infantia non capit ævum
Lusus: puerilis ætas cessit, sic & corda recedant.
Moribus virilibus consilia vestra debentur.
Insipiens ergo Jovem tonitruare tu credis:
Natus hic in terris, lacte caprino nutritur;
Ergo si illum devorasset Saturnus
In istis temporibus, quis pluebat illo defuncto?
Præsertim si mortali patre deus nasci credatur,
Saturnus in terris senuit, & defecit in ipsis.
Illum non aliquis prophetavit ante prænasci:

Vel

Vel si tonat ipse, lex ab illo lata fuisset.
Seducunt historiæ per vates confictæ.
Ille autem in Creta regnavit, & ibi defecit.
Omnipotens vobis factus Alcmenes amator:
Vivos ipse modo similiter amaret, si viveret ille:
Impuros oratis, & dicitis esse cœlestes.
Semine mortali natos de gigantibus illis;
Auditis, & legitis natum in terra fuiße;
Unde bene meruit corruptor ascendere cœlum?
Dicitur & fulmen Cyclopas illi feciße;
Immortalis enim habuit a mortalibus arma:
Tot reum criminibus, parricidam quoque suorum
Ex auctoritate vestra contulistis in altum.

Unde vocatur *tonans*, *fulminator*, *fulgurator*, *fulgerator*. Scriptores utriusque linguæ omitto, Inscriptionibus vetustis contentus. Janus Gruterus pag. 21. n. 5. & sequentibus.

IOVI. FVLGVRATO
RI. ARA.

Marmor oblongum in Colle Quirinali.

ARAM. IOVIS. FVLGE
RATORIS. EX. PRECEP
TO. DEORVM. MON
TENSIVM. VAL. CRES
CENTIO. PATER. DEORV
OMNIVM. ET. AVR. EXV
PERANTIVS. SACERDOS
SILVANI. CONFRATRIBVS
ET. SORORIBV. DEDICA
VERVNT.

Aliud etiam marmor Romæ ad D. Petri Basilicam.

DEO. FVLGVRATORI
ARAM
ET. LOCVM. HVNC
RELIG
EX. HARVSPIC. SENT
Q. PVBLICIVS. FRONT
POS. ET
D. D.

Interamnæ eſt & Inſcriptio huc referenda:

IOVI
FVLMIN. FVLG. TONANTI
RVSTIVS. L. F. ÆPIO. PONT
EX. S. C. DEDICAVIT.

Ultima Inſcriptio videtur veniſſe in mentem Luciano Samoſatenſi in Timone ſtatim in principio: quem locum, quia mihi non ad manum, conſule. Ita Poëtæ. Auctor incertus Priapejorum:

Fulmina ſub Jove ſunt.

Nonnus Panopolitanus libr. 2. Dionyſiacõn v. 385. Cl. Claudian. libr. 2. de Laud. Stilicon.

Ætherei patris exemplo, qui cuncta ſonoro
Concutiens tonitru, Cyclopum fulmina differt
In ſcopulos & monſtra maris.

Ex hac Etruſca diſciplina reliquiæ fulminis, ſi reperiri potuiſſent, terræ mandabantur. Vetus Scholiaſt. Juvenalis ad Sat. 6. v. 585.

Atque aliquis ſenior, qui publica fulgura condit.

Aruns ille ſacerdos, ſeu aruſpex Etruſcus apud M. Lucanum libr. 1. Pharſal. v. 604.

Dumque illi effuſam longis anfractibus urbem
Circumeunt, Aruns diſperſos fulminis ignes
Colligit, ac terræ tacito cum murmure condit,
Datque locis nomen.

Nomen hoc *bidental*, a bidente ſcilicet hoſtia ibidem cæſa, antequam locus ſepiretur; nefas enim erat illum pedibus calcari. Cornelius Fronto Vetus Grammaticus: *Bidental locus fulmine tactus, & expiatus ove; bidentes enim oves appellantur*. Recte ſane, ſed cum adjectione, quæ duos annos non ſuperaverint. Pſeudocornutus ad A. Perſii Sat. 2. *Loca de cælo tacta, funeſta & violata putabantur*. Aliter paulo Paulus Diaconus in gloſſis MS. *Bidental, locus de cœlo bis tactus*. Feſt. Pomp. libr. 6. in voce *fulguritum*, & libr. 13. in voce *obſtitum* ex Cloacio & Ælio Stilone: & libr. 14. in voce *pura veſtimenta*. Artemidor. Daldian. libr. 2. Oneirocrit. cap. 8. A. Perſius loco laudato:

An quia non fibris ovium, Ergennaque jubente
Triſte jaces lucis, evitandumque bidental.

Q. Horat. in Arte Poëtica:

. . . . *an triſte bidental*
Moverit inceſtus.

Et ex eadem ſcientia fulgurali Etruſca putabantur loca fulmine tacta, non impura modo, ſed & parum caſta, ſive impudica: notat Hadrianus Turnebus libr. 25. Adverſarior. cap. 14. Idem Horatius libr. 1. Od. 12.

Tu

Tu parum castis inimica mittes
Fulmina lucis . . . .

Et cum ſemper irati Dii fulminare crederentur, nunquam carere piaculo cenſebant, ædes ſacras, templa, loca publica, ſtatuas, bene merentibus poſitas, a fulminis jactu lædi, violari, aut afflari; ideo quamprimum peritos adhibebant ſacerdotes, qui loco tacto expiato, iram quoque Deorum lenirent: ut eleganti libello Julius Obſequens de Prodigiis non obſcure denuntiat. Et plerumque ab Etruria acciti periti fulminum. Unico exemplo ero contentus ex A. Gellio libr. 4. Noct. Atticar. cap. 5. *Statua Romæ in Comitio poſita Horatii Coclitis, fortiſſimi viri, de cœlo tacta eſt; ob id fulgur piaculis luendum haruſpices ex Etruria acciti, inimico atque hoſtili in populum Romanum animo, inſtituerant eam rem contrariis religionibus procurare: atque illam ſtatuam ſuaſerunt in inferiorem locum perperam tranſponi, quem ſol oppoſitu circum undique aliarum ædium nunquam illuſtraret. Quod cum ita fieri perſuaſiſſent, delati ad populum, proditique ſunt: & cum de perfidia confeſſi eſſent, necati ſunt: conſtititque eam ſtatuam (perinde ut veræ rationes poſt compertæ monebant) in locum editum ſubducendam.* Quem locum lubens adſcripſi, quod rem clariſſimam, & huc conducentem contineat. (1)

(1) Conducit ad Etruſcam fulminum obſervationem hæc Inſcriptio, quæ Piſauri eſtat, eamque refert Fabrettus cap. 10. pag. 696. Inſcript. Domeſt. Hic tamen Etruſcæ dantur accuratius delineate ex ipſo autographo.

T. ATIVS. L. F. STE. HARVSPE....
FVLGVRIATOR

Etruscorum Inventum, ostentorum observatio, & procuratio: monstra, aut comburi, aut in altum mare deportari, demergique solita, ex Etrusca disciplina.

CAP. IV.

EJusdem Etruscæ artis peritia, & ostenta, sive prodigia expiare institutum; ut si quid Dii monstris portendissent infausti, id religiosis ritibus expiari posset & averti. Quare in Pontificalibus libris hæc legum veluti Etruscarum capita recenset Petrus Crinitus libr. 10. de Honesta Disciplina cap. 7.

Discunto ignari a publicis sacerdotibus:
Etruriæ principes disciplinam docento:
Quibus divis creaverint procuranta:
Iidem fulgura & obstita pianto.

Male ille Ciceronem transcripserat, dum legit:

Idem fulgura & obsita pianto.

Plutarchus in Sylla pag. 456. Πῦρ μὲν γὰρ αὐτόματον ἐκ τῶν τὰ σημεῖα δοράτων ὑποφερόντων ἀνέλαμψε καὶ κατεσβέσθη μόλις. κόρακες δὲ τρεῖς τοὺς νεοσσοὺς προσαγαγόντες κατέφαγον, τὰ δὲ λείψανα πάλιν εἰς τὴν νεοσσίαν ἀπήνεγκαν. καὶ μυῶν δ' ἐν ἱερῷ χρυσὸν ἀνακείμενον διαφαγόντων μίαν οἱ ζάκοροι πάγῃ θήλειαν λαμβάνουσιν. ἡ δὲ, ἐν αὐτῇ τῇ πάγῃ τεκοῦσα πέντε, κατέφαγε τὰ τρία. Τὸ δὲ πάντων μέγιστον, ἐξ ἀνεφέλου καὶ διαίθρου τοῦ περιέχοντος ἤχησε φωνὴ σάλπιγγος, ὀξὺν ἀποτείνουσα καὶ θρηνώδη φθόγγον, ὥστε πάντας ἔκφρονας γένεσθαι, καὶ καταπλῆξαι τὸ μέγεθος. Τυῤῥηνῶν δὲ οἱ λόγιοι μεταβολὴν ἑτέρου γένους ἀπεφαίνοντο, καὶ μετακόσμησιν ἀποσημαίνειν τὸ τέρας. Cujus verba Latine sic sonant: *Flamma sponte eluxit ex signorum hastis, quæ ægre restincta est: corvi tres pullos in conspectum hominum apportatos devoraverunt, & reliquias retulerunt in nidum: mures aurum in templo sacratum arroserunt: feminam unam ex his cœperunt æditui muscipula: ea in ipsa muscipula quinque editis tres devoravit: &, quod omnium fuit maximum, ex claro & sereno cœlo vox increpuit tubæ acuta & lugubris, ut obstupescerent & cohorrescerent ejus magnitudine omnes. Etrusci vates mundi conversionem prædicaverunt portendi hoc ostento, & mutationem in aliam ætatem.* Reliqua, quæ de octo hominum ætatibus ex eadem Tuscorum scientia proponit, sunt transcripta a Suida in Σύλλας. Val. Maxim. libr. 1. cap. 1. tit. 1. *Majores nostri statas solemnesque cærimonias, Pontificum scientia: bene gerendarum rerum auctoritates, augurum observatione: Apollinis prædictiones, vatum libris, portentorum depulsa, Etrusca disciplina explicari voluerunt.* Et cum incidisset aliquod hujusmodi prodigium

gium, accersebantur ex Etruria vates, qui expiationem publicam peragerent. M. Lucan. libr. 1. Pharsal. v. 584.

Hæc propter placuit Tuscos de more vetusto
Acciri vates, quorum, qui maximus ævo
Aruns, incoluit desertæ mœnia Lunæ,
Fulminis edoctus motus, venasque calentes
Fibrarum, & motus errantis in aëre pennæ.

D. Juvenal. Sat. 13. v. 64.

Prodigiosa fides, & Tuscis digna libellis,
Quæque coronata lustrari debeat agna.

Valerius Maximus, proxime supra laudatus, excripsit M. Tullii locum ex Oratione de Haruspicum Responsis: *Ego vero habeo primum auctores ac magistros Religionum colendarum majores nostros, quorum mihi fuisse tanta sapientia videtur, ut satis superque prudentes sint, qui illorum prudentiam, non dicam assequi, sed quanta fuerit perspicere possunt: qui statas solemnesque cærimonias, pontificatu, rerum bene gerendarum auctoritates, augurio, fatorum veteres prædictionis Apollinis, Vatum libris, portentorum explanationes, Etrusca disciplina contineri putaverunt: quæ quidem tanta est, ut nostra memoria primum Italici belli funesta illa principia, post Syllani Cinnanique temporis extremum pæne discrimen, tum hanc recentem urbis inflammandæ, delendique imperii conjurationem, non obscure nobis paulo ante prædixerunt.* Servius Maurus ad libr. 8. Æneid. pag. 508. *Quidam dicunt, cum Capitolii, ubi nunc est, fundamenta jacerentur, caput humanum, quod Oli diceretur, inventum, quo omnes sollicitatos conditores misisse in Tusciam ad haruspicem illius temporis nominatum.* Hoc ipsum omnibus pæne paginis apud T. Livium reperies 1. Decad. libr. 1. *Accepisse id augurium læta dicitur Tanaquil, perita, ut vulgo Etrusci, cælestium prodigiorum mulier.* Et eodem libro inferius: *Caput humanum integra facie aperientibus fundamenta templi dicitur apparuisse: quæ visa species haud per ambages, arcem imperii eam, caputque rerum fore portendebat: idque ita cecinere Vates, quique in urbe erant, quosque ad eam rem consultandam ex Etruria acciverant.* Et eodem iterum libro, pauculis interjectis, sequitur: *Hæc agenti portentum terribile visum; anguis ex columna lignea elapsus, cum terrorem fugamque in Regiam fecisset, ipsius regis non tam subito pavore perculit pectus, quam anxiis implevit curis. Itaque cum ad publica prodigia Etrusci tantum Vates adhiberentur, hoc velut domestico exterritus visu, Delphos, ad inclytum maxime in terris Oraculum, mittere statuit.* Ejusdem Decadis libr. 5. *Prodigia interim multa nuntiari: quorum pleraque, & quia singuli auctores erant, parum credita spretaque: & quia hostibus Etruscis, per quos ea procurarent, haruspices non erant, in unum omnium curæ versæ sunt.* Locus eximius, unde constat, nulla Romæ potuisse portenta piari, nisi per Etruscos: quod usque adeo invaluit, ut vel senis cujusdam Vejentis cavillationi, tanquam peritissimi auguris

haruspi-

haruspicisve consilio Romani crediderint; ut ibidem loci de lacus Albani emissione docet Livius.

Quo ritu ex Etrusca disciplina monstra hæc consueverunt haruspices expiare, non est difficile invenire apud probatos auctores: in quo hæc tria, ut plerumque, observata: ut majoribus & lactentibus hostiis sacrificia fierent Diis, quos iratos putarent: ut indiceretur supplicatio ad Deorum læsorum pulvinaria. T. Livius 3. Decad. libr. 2. statim in principio. Q. Symmachus libr. 1. Epist. 43. *Impendio angor animi, quod sacrificiis multiplicibus, & per singulas potestates sæpe repetitis, nec dum publico nomine, Spoletinum piatur ostentum; nam & Jovem vix propitiavit octava mactatio, & Fortunæ publicæ multijugis hostiis nequicquam undecimus honor factus est. Quo loci simus, intelligis: nunc sententia est, in cœtum vocare collegas: curabo, ut scias, si quid remedia divina promoverint.* Tertium genus credebatur expiationis, monstrum ipsum (hoc est τὸ ἔχον ἀνθρώπε καὶ ἕτερον ζώυ μορφὴν, ut ait glossographus Philoxenus, *quippiam hominis habens, & alterius animalis formam*) comburere, mactare, in altum mare deportare, ut ex libello Julii Obsequentis, quem cultissimum de Prodigiis scripsit, non uno loco observari potest. Cl. Claudian. libr. 1. in Eutrop. in principio:

An morbi ventura lues? an nulla colono
Responsura seges? quæ tantas expiet iras
Victima? quo diras jugulo placabimus aras?
Consule lustrandi fasces, ipsoque litandum
Prodigio: quæcumque parant hoc omine fata,
Eutropius cervice luat.

Itaque Etrusci haruspices Pontificibus expiationem imperabant, quibus & illi morem gerebant. Lucan. libr. 1. v. 588. ubi Aruns Tuscus:

Monstra jubet primum, quæ nullo semine discors
Protulerat Natura, rapi, sterilique nefandos
Ex utero fœtus infaustis urere flammis.
Mox jubet, & totam pavidis a civibus urbem
Ambiri, & festo purgantes mœnia lustro.
Longa per extremos pomœria cingere fines
Pontifices.

Quid discriminis vero sit inter *monstrum*, *portentum*, *prodigium*, *ostentum*, Grammatici consulendi sunt, Nonius Marcellus, Festus Pompejus, Isidorus Hispalensis, Donatus in Terentii Eunuchum Act. 4. Sc. 3. quos non exscribo hoc loco. Id modo satis est huic instituto admonuisse, nullam videri differentiam inter ea; cum omnia ad Etruscam disciplinam, (1) ut expiarentur, spectabant.

Etru-

(1) Hanc Etruscorum circa monstra disciplinam innuere fortasse videtur antiqua hæc Urnula Etrusca, cujus imaginem hic cernis.

Tab. XXV *Tom. I. pag. 254*

Perusiæ In Marmore Apud Nobiles De Constanzis V. F. Sculp.

Etruſcorum Inventum Cærimoniæ, illæque dictæ Etruſca diſciplina, Etruſca ars, maximeque circa prodigia procuranda occupata.

CAP. V.

Ritus ſolemnes ab haruſpicibus auguribuſque ſervatus, & Pontificibus præſcriptus Romanis, *Cærimoniæ* dicebantur, *a Cærete* Etruriæ oppido. Feſt. Pomp. libr. 3. *Cærimoniarum cauſam, alii ab oppido Cære dictam exiſtimant, alii a caritate dictam judicant*. Dionyſius Gotthofredus J.C. acutiſſimus, & variæ lectionis, a priſca dictione *Cere*, quod *ſanctum* ſignificat, derivari nomen in ſuis ad Feſtum notis docet: paulo aliter, quam quiſquam doctorum, qui *Cære* quaſi Καῖρε, *ſalve*, appellatum contendunt: de qua re alibi libr. 4. infra hoc opere diſſeretur. Aliam rationem refert Maſſurius Sabinus apud A. Gellium libr. 4. cap. 9. *Maßurius autem Sabinus in Commentariis, quos de Indigenis compoſuit: Religioſum, inquit, eſt quod propter ſanctitatem aliquam remotum ac ſepoſitum a nobis eſt: verbum a relinquendo dictum, tanquam cæremoniæ carendo*. Locus eſt corruptus; quis enim ille de Indigenis liber? Corrige igitur manifeſto ſenſu: *in Commentariis, quos de Indigetamentis compoſuit*; ſunt enim *indigetamenta* veluti Catalogus rerum ad ſacra aptarum: quo nomine L. Flacci liber laudatur a Cenſorino libr. de Die Natali cap. 2. Sicque Maſſurii Sabini liber fuerit procul dubio de vocabulis ad ſacra & Religionem. Sed redeo ad ſermonem de procuratione fulminum, & prodigiorum intermiſſum, & pergo porro.

Ex præcepto haruſpicum Tuſcorum prodigia Romæ expiata, ut dixi. Dio Coccejan. libr. 37. Τάτε ἄλλα ἐξεδύοντο τοῖς μάντεσι πειθόμενοι. *Reliqua prodigia ſecundum præcepta haruſpicum procurata*. Et mirum ſane, cum idem ſcriptor luculentus variis in locis prodigia commemoret, nullibi, niſi hic, eorum procurationem retuliſſe: puto, quia haruſpicum auctoritas ævo illo abolita, quæ olim ſummo in pretio. Diodor. Sicul. libr. 5. Bibliothec. pag. 316. Γράμματάτε καὶ φισιολόγιαν ἐξεπόνησαν ἐπὶ πλεῖςον καὶ τὰ περὶ τὴν κεραυνοσκοπίαν μάλιςα πάντων ἀνθρώπων ἐξειργάσαντο: διὸ καὶ μέχρι τῶν νῦν χρόνων οἱ τῆς οἰκομένοις σχέδον ὅλης ἡγούμενοι θαυμάζυσι τε τὺς ἄνδρας, καὶ κατὰ τὰς ἐν τοῖς κεραυνοῖς διοσημείας τύτοις ἐξηγηταῖς χρῶνται. *Literis vero, & imprimis Naturæ perſcrutationi plurimum ſtudii impenderunt, fulminum conſiderationi præ cunctis mortalibus intenti ſummopere; quapropter hac etiamnum ætate totius prope orbis moderatores hos viros admirantur, & prodigiorum per fulmina & oſten-*

torum

torum interpretibus utuntur Tyrrheni ſive Etruſci. Aureum teſtimonium de excellentia Tuſcorum, quæ etiam Diodori ævo, hoc eſt ad Auguſti imperium invaluit.

Cærimoniæ iſta *ars Etruſca* vocatur, & *diſciplina Etruſca*. M. Cicero libr. 6. Familiar. Epiſt. 6. Ammian. Marcellin. libr. 23. fuſiſſime: cujus locum, quia non eſt mihi ad manum, tu conſule. Feſtus Pompejus libr. 18. *Tages nomine, Genii filius, Jovis nepos, puer dicitur diſciplinam haruſpicii dediſſe duodecim populis Etruriæ*. Atque, ut ſemel dicam, quicquid ad Religionem, aut res ſacras pertinebat, id omne *Etruſcam diſciplinam* appellabant Romani; quia jam tum ante Romam conditam non minus cultu Deorum, quam bellica virtute inſignes habebantur Tuſci: eaque de cauſa Numa Rex nullum Deum tanti, ac Janum fecit; quia ille primus Italos docuiſſet, & bene de Diis ſentire, & eosdem reverenter colere. Plutarch. in Problemat. Roman.

Etruſcorum inventis accenſendus mos orandi manibus ſupinis, & ſtando.

CAP. VI.

MOdus orandi Deos a ritualibus Etruſcorum libris etiam petendus eſt; nam ex ea diſciplina precaturi ante omnia in ipſo templi ingreſſu vertebant ſe ſe: poſtea facie in orientalem mundi plagam obverſa, recti in pedes, aut verius pedum primores digitos erecti, ſupinas manus ad cœlum tollebant: quæ ſingula ſunt probanda. Ac primum, quod ſe verterent C. Sueton. in Vitellio cap. 2. *Idem miri in adulando ingenii, primus C. Cæſarem adorari ut Deum inſtituit, cum reverſus ex Syria non aliter adire auſus eßet, quam capite velato, convertenſque ſe, deinde procumbens*. Adulatorios hos in Vitellio Cæſare geſtus carpit C. Tacitus libr. 6. Annal. Dio Coccejan. libr. 58. L. Seneca libr. 4. Natural. Quæſtion. cap. 1. *Adulandi Plancus artifex ante Villium maximus:* locum corruptum ita reſtitue, & lege: *ante Vitellium maximus*. Sed ad rem noſtram idem Suetonius in Veſpaſ. cap. 7. *Hic cum de firmitate imperii capturus auſpicium, ædem Serapidis, ſummotis omnibus, ſolus intraſſet, ac propitiato multum Deo, tandem ſe convertißet, verbenas, coronaſque, ac panificia, ut illic aſſolet, Baſilides libertus obtuliſſet*. C. Plin. libr. 28. cap. 2. *In adorando totum corpus circumagimus*. Poſidonius de *moribus Celtarum* apud Athenæum libr. 4. conſulatur. Notat Obertus Giſanius & Petrus Pithæus libr. 1. Adverſarior. cap. 7. Ratio autem, cur

ſe

ſe converterent, totumque corpus circumagerent, hæc putabatur: vel ut cœleſtes motus, cœlorum mundique vertigines exprimerent: vel ut nihil in orbe hoc inferiori ſtabile ac firmum, ſed omnia veluti rota verſatili in gyrum agi, vertique ſignificarent. Cœl. Rhodigin. libr. 12. Variar. Lection. cap. 2. Pythagoras in ſymbolis, obſervante Jacobo Dalechampio, Medico & Critico doctiſſimo. Ita Poëtæ. T. Lucret. libr. 5. Rer. Natur.

Nec pietas ulla eſt, velatum ſæpe videri
Vertier ad lapidem, atque omnes accedere ad aras,
Nec procumbere humi proſtratum, & pandere palmas
Ante Deum delubra.

P. Ovid. libr. 3. Faſtor.

Atque aliquis modo trux, viſa jam vertitur ara,
Vinaque dat tepidis farraque ſalsa focis.

Et libr. 5. Faſtor. idem:

Cumque manus pure fontana perluit unda,
Vertitur, & nigras accipit ore fabas.

Sext. Propert. libr. 2. Eleg. 16.

Ante tuos quoties verti me perfida poſtes,
Debitaque occultis vota tuli manibus?

Idem libr. 3. Eleg. 6. corrupte legitur hoc pacto:

Quæ mulier gravida jactat convitia lingua,
Et Veneris magnæ volvitur ante pedes.

Joann. Paſſeratius, Doctor Regius, quem ego Pariſiis, res Antiquarias eruditiſſime profitentem, audivi, ex MS. corrigit, & legit:

Et Veneris magnæ vertitur ante pedes.

Verſio hæc ad imaginem cœli fiebat ἐπὶ δεξιὰ, *ad dextram*. M. Plaut. Curcul.

. . . . *quo me vertam neſcio.*

Non eo ſenſu deinde, ſed per jocum reſpondetur:

Si Deos adoras, dextroverſum cenſeo.

Valer. Flacc. libr. 8. Argonautic.

Inde, ubi ſacrificas, cum conjuge venit ad aras
Æſonides, unaque adeunt, unaque precari
Incipiunt, ignem Pollux, undamque jugalem
Prætulit, & dextrum pariter referantur in orbem.

Huc trahunt illud Virgilii libr. 4. Æneid.

Aut ante ora Deum pingues ſpatiatur ad aras

2. *Ad orientem* ſe convertebant, ut Andreas Tiraquellus, & Barnabas Briſſonius multis obſervarunt, quæ non exſcribo hoc loco. Virgil. libr. 8. Æneid.

Surgit, & ætherei ſpectans orientia Solis
Lumina, rite cavis undam de flumine palmis
Suſtulit, & tales effundit ad æthera voces.

3. *Toto* deinde *corpore erecti ſtabant*, quo geſtu Deorum magnitudinem, ſuamque in precando alacritatem ac ſedulitatem exhibebant. Martial. libr. 12. Epigr. 77.

Multis dum precibus Jovem ſalutat
Stans ſummos reſupinus uſque in ungues
Æthon in Capitolio.

4. *Manus* denique *ſupinas tollebant*. Servius ad libr. 4. Æneid. pag. 326. MANIBVS SVPINIS, *juxta rationem; nam Inferos demiſſis ad terram manibus invocamus, ut Homerus inducit Altæam matrem Meleagri, manibus in longum porrectis, ut alibi ipſe:* paſſis de litore palmis: *Cæleſtes læva ad cœlum, ut modo, & alibi:* Duplices tendens ad ſidera palmas. Corrige aperto & neceſſario ſenſu: *Cæleſtes levatis ad cœlum*. Ipſe Poëta ibidem loci:

Dicitur ante aras, media inter numina divum
Multa Jovem manibus ſupplex oraſſe ſupinis.

Pierius Valerianus libr. 35. Hieroglyphic. pag. 365. *In Etruſcis quoque inſtitutis hoc geſtu manuum ad preces utebantur, neque non in devovendis civitatibus, evocandiſque diis, cumque Jovem dicebant, manus ad cælum ſuſtollebant*. In nummo Gordiani palmæ expanſæ cujusdam parvæ icunculæ cum Inſcriptione PIETAS AVGVST. Helen. Acron, & Porphyrio grammatici ad Q. Horatii libr. 3. od. 23. *Supinas manus, ſupplices* interpretantur. Ipſe Lyricus:

Cælo ſupinas ſi tuleris manus
Naſcente luna, ruſtica Phidile.

C. Petron. in Fragm. Satyrici in bello civili:

Heſperiæ campos late proſpexit, & ambas
Intendens cum voce manus ad ſidera, dixit.

Virgil. libr. 3. Æneid.

Corripio e ſtratis corpus, tendoque ſupinas
Ad cœlum cum voce manus.

Hic habitus eſt orantis Deos ſuperos: in ſacris vero, aut votis Deorum inferorum *terram manibus pulsabant*, ut jam ex Servio didicimus. Scholiaſtes Eſchyli, & Scholiaſtes Sophoclis, Euſtathius ad libr. 9. Iliad. v. 564.

Πολλὰ δὲ καὶ γαῖαν πολυφόρβην χερσὶν ἀλοία
Κικλήσκυς' Α'ΐδην, καὶ ἐπαίνην Περσεπόνειαν,
Πρόχνυ καθεζομένη.
Multum & terram multa nutrientem manibus pulsabat,
Invocans Plutonem, & gravem Proſerpinam,
In genua conſidens.

Papin. Stat. libr. 1. Thebaid. v. 54.

. . . . . crudum ac miſerabile vitæ
Supplicium oſtentat cœlo, manibuſque cruentis

Pulsat

Pulsat inane solum, sævaque ita voce precatur:
Dii sontes animas, angustaque Tartara pœnis
Qui regitis. &c.

Parentalia Tanitii Etrusci, causa hereditatis nata: exequiæ anniversariæ: cenotaphium: Romuli nutrix.

CAP. VII.

TUsci cujusdam nomine *Tanitii* hereditas in causa fuit, ut a Romulo parentalia statuerentur, ut C. Licinius Macer libr. 1. Historiar. Romanar. prodidit, referente Aurelio Macrobio libr. 1. Saturnal. cap. 10. *Faustuli conjugem Accam Larentiam, Romuli & Remi nutricem esse confirmat. Hanc regnante Romulo, Tanitio cuidam Tusco diviti denuptam, auctamque hereditate viri, quam post Romulo, quem educasset, reliquit: & ab eo parentalia, diemque festum, pietatis causa, statutum.* In aliis editionibus, non *Tanitius*, sed *Carutius* appellatur. Parentalia autem, ut a Tanitii hereditate excogitata primum, ita a Numa mirum in modum aucta. Plutarch. in vita ejus. Ovid. libr. 2. Fastor. plenissime. Anniversaria hæc celebritas ad tumulos vacuos fieri solita; quare κενοτάφιον, *cenotaphium* vulgo audit. Andreas Alciatus, & alii plerique critici, sed maxime eruditissimus Barnabas Brissonius. Æl. Lampridius in Alexandr. *Cenotaphium in Gallia, Romæ sepulchrum amplissimum meruit.* C. Suetonius Claudio cap. 1. *Exercitus honorarium ei tumulum excitavit. Tumulus honorarius* nihil aliud est, quam Cenotaphium, scilicet *sepulchrum corpore vacuum.* C. Julius Hyginus in Fabulis: *Fecit in Jlio Priamus cenotaphium Paridi.* Dio Coccejan. libr. 55. de obitu Drusi, privigni Augusti, κενοτάφιον diserte vocat: & Pausanias in Messeniacis de Aristomene κενὸν μνῆμα, *vacuum monimentum.* Flavius Vopiscus in Floriano: *Horum statuæ fuerunt Interamnæ duæ, pedum tricenum ex marmore, quod illic eorum cenotaphia constituta sunt.* Palæmon in Glossis: *Funus imaginarium,* fuisse exponit *tumulum sine corpore.* Suidas in voce Κενοτάφια. Sopater in Commentar. Hermagoræ. C. Tacit. libr. 1. Annal. & doctor meus Justus Lipsius, doctrinæ immensæ, judicii summi. Servius Maurus ad illud Virgilii libr. 3. Æneid.

Solemnes tum forte dapes, & tristia dona
Ante urbem in luco, falsi Simoëntis ad undam
Libabat cineri Andromache, manesque vocabat

Hectoreum ad tumulum, viridi quem cespite inanem,
Et geminas, caussam lacrimis, sacraverat aras.

Meminere & J. C. Ulpian. l. 6. §. ult. ff. de Relig. & sumptib. funer. *Si cenotaphium sit, posse hoc venire dicendum est.* Florentinus J. C. libr. 7. Institutionum, κενοτάφιον reddit *inane sepulchrum.* l. 42. ff. eod. tit. Marcianus J. C. libr. 3. Institutionum: *Cenotaphium quoque magis placet esse locum religiosum, sicut testis est ea in re Virgilius*, ut habetur l. 6. §. ult. ff. divis. rer. & qualit.

Nutrix hæc Romuli Acca Larentia, nomen dedit Larentalibus feriis, quæ mense Decembri celebrari notius est, quam ut dici debeat. Ceterum hæc, quia parum pudicæ vitæ, ideo a lupa Romulum nutritum fama erat, quod sic prostitutas vocarent. Historicos omitto. Isidor. libr. 10. Etymologiar. Lactant. Firmian. libr. 1. cap. 20. Poëtæ passim. D. Ausonius Epigr. 25.

Credo, quod illi nec pater certus fuit,
Et mater est vere lupa.

Martial. libr. 1. Epigr. 35.

Abscondunt spurcas hæc monimenta lupas.

Eam ob caussam postribula impudicarum *lupanaria* audiebant, quæ non tantum in litoribus, verum etiam in fornicibus sepulchrorum, in itineribus publicis; quare *devium scortum* dictum eleganter ab Horatio libr. 2. od. 11. Eruditus Savaro ad Sidonium Apollinarem libr. 9. Epist. 6. Q. Catull. Epigr. 35.

Omnes pusilli, & semitariæ mœchæ,

Martial. libr. 3. Epigr. 91.

Admittat inter bustuarias mœchas.

Non desunt tamen gravi nomine scriptores, qui veram belluam fuisse Romuli nutricem velint: C. Plin. libr. 8. cap. 17. Joann. Saresberiensis libr. 1. Policratici cap. 13. Jul. Hygin. Augusti libertus in Fabulis cap. 252. Junianus Justinus corruptus libr. 38. *Ipsi ferunt conditores suos lupæ vulneribus alitos.* Ita Gryphiana editio, & Parisiensis; sed corrige: *Lupæ uberibus alitos.* Poëtæ. M. Tull. libr. 1. Divinat.

Hic silvestris erat Romani nominis altrix
Bellua.

Aur. Prudent. in Romani Martyris agone:

Antiquitatem Romuli, & Mavortiam
Lupam renarras.

Sidon. Apollinar. Carm. 2. v. 119.

Præbuit intrepido mammas lupa fœta Quirino.

Et Carm. 5. in principio:

. . . . . . videas hic fusa metallis
Antra Rheæ, fœtamque lupam.

Sext. Propert. libr. 2. Eleg. 6.

Nutritus duro, Romule, lacte lupæ.

Et

Et libr. 3. Eleg. 8. Idem:

Eductosque pares silvestri ex ubere Reges.

Et libr. 4. Eleg. 1.

Optima nutricum nostris lupa Martia rebus
Qualia creverunt mœnia lacte tuo?

Ejusdem libri Eleg. 4.

. . . . . . quem non sine matris honore
Nutrit inhumanæ dura papilla lupæ.

Martial. libr. 2. Epigr. 75.

A nostra pueris parcere disce lupa.

Ovid. libr. 2. Fastor.

Lacte quis infantes nescit crevisse ferino?

Claudian. libr. de Bello Getico:

Nutricemque lupam Romæ.

Et Paneg. de Consul. Olyb. & Prob.

Hinc patrius Mavortis amor, partusque notantur
Romulei, post amnis inest, & bellua nutrix.

Atque adeo statuam ei belluina specie erigebant Romæ, & in omnibus Italiæ municipiis. Fest. libr. 18. in voce *Ruminalis*. Et C. Plin. libr. 15. cap 18. Gestus autem lupæ erat, ut pendentibus ab uberibus suis puerilis reclinata cervice adblandiretur. Servius Honoratus Maurus ad libr. 8. Æneid. vers. 632. Vetus Scholiastes Juvenalis ad v. 104. Sat. 11.

Romuleæ simulachra feræ mansuescere jussæ.

Sidon. Apollinar. Carm. 5. in clypeo Romæ ipsius:

. . . . . fœtamque lupam, quam fauce retecta
Blandiri quoque terror erat, quamquam illa vorare
Martigenas & picta timet.

Ex Virgilio indubie mutuatus libr. 8. Æneid.

. . . . . illam tereti cervice reflexa
Mulcere alternos, & corpora fingere lingua.

Plura de Parentalibus, verisque sepeliendi ritibus vide libr. 5. Antiquitat. Roman. cap. ult.

Etru-

Etruſcorum inventum Salii ſacerdotes: Samothracum ſacra: ii poſtea ad Martem & Herculem a Romanis traducti: Præſul: amptruare, redamptruare: cœnæ Saliares ex decimis: pollu&tus: ſcyphus Herculaneus ad ſacra: axamenta: chori Saliorum duo.

CAP. VIII.

Quemadmodum cæremonias colendi Deos Etruſci primi Italos docuerunt, ita & ſacerdotes primi iidem Diis inſtituerunt. Servius Maur. ad libr. 8. Æneid. pag. 503. *Salii ſunt, qui tripudiantes aras circumibant: ſaltabant autem ritu veteri armati, poſt victoriam Tiburtinorum de Volſcis. Sunt autem Salii Martis & Herculis, quoniam Chaldæi ſtellam Martis Herculem dicunt, quos Varro ſequitur: & Tiburtes Salios etiam dicaverant. Quidam hos a ſaltu appellatos tradunt, quos alii a Numa inſtitutos, ut arma ancilia portantes ſaltarent, ergo bene a ſaltu appellati. Horum numerum Hoſtilius addidit; nam duo ſunt genera Saliorum, ſicut Saliaribus carminibus invenitur: Collini & Quirinales a Numa inſtituti: ab Hoſtilio vero Panorii & Pallorii inſtituti. Habuerunt ſane & Tuſculani Salios ante Romanos. Alii dicunt Salium quendam Arcadem fuiſſe, qui Trojanis junctus, hunc ludum in ſacris inſtituerit. Nonnulli tamen, hos a Dardano inſtitutos volunt, qui Samothracibus Diis ſacra perſolverent. Quidam etiam dicunt, Salios a Morro Rege Vejentorum inſtitutos, ut Aleſus Neptuni filius eorum carmine laudaretur, qui ejusdem Regis familiæ auctæ ultimus fuit* (1). Ex hiſce diſſentientibus ſententiis duæ ortum Saliorum Etruſcis tribuunt: prima *Vejentum* principi: altera *Dardano*, qui & ipſe Regis Etruriæ filius erat, quique cæremonias Deorum Samothraciorum inſtituit, quibus nihil in veteri de Diis diſciplina illuſtrius continetur, ut ſequenti capite dicetur. Salios hoſce Numa, *ad cuſtodiam Anciliorum* excubare voluit. Plutarch. in Numa. Quod feſtum erat V. Nonas Martii. Vetus Calendarium Romanum. Aldus Manutius libr. 2. Quæſit. per Epiſtol. Polemon & Critolaus, vetuſtiſſimi auctores, in varia ſententia videantur apud Feſtum Pompejum libr. 17. in voce *Salios*. Ovid. Faſt.

.... *qua-*

(1) Hoc magis elucet ex antiqua ſculptura in achate in Muſæo Magni Ducis Etruriæ apud Maffeum ad gemmas Leonardi Auguſtini par. 3. tabul. 80. ubi cernere licet duos Salios ancilia ferentes, additis nonnullis Etruſcis literis.

. . . . . quare cœleſtia Martis
Arma ferant Salii, Mamuriumque vocent.

Dionyſ. Halicarnaſſ. libr. 2. Antiquitat. pag. 130. Καὶ εἰσιν ἔτοι τῆς πομπῆς ἡγεμόνες καλέμενοι πρὸς αὐτῶν ἐπὶ τῆς παιδιᾶς τῆς ὑπὸ Λυδῶν ἐξευρῆσθαι δοκέσης Λυδίωνες. *Suntque hi pompæ ductores, & ex ludicro, a Lydis, ut videtur, invento, Ludiones appellantur*. Sic ille concludit totum de Saliorum inſtitutione ſermonem. Unde appareat a Lydis, hoc eſt Etruſcis, originem ſuam eos traxiſſe. D. Juvenal. Sat. 2. v. 124.

Arcano qui ſacra ferens nutantia loro
Sudavit clypeis Ancilibus.

Antiquiſſimo ergo ritu *Aleſi ſacerdotes* erant Salii, ut ex Servio proxime ſupra didicimus: tum Martis ex inſtitutione Pompilii Regis. T. Livius 1. Decad. libr. 1. in Numa, & in Tullo Hoſtilio. Tum demum ad Herculem traducti a Virgilio libr. laudato:

Tum Salii ad cantus incenſa altaria circum
Populeis adſunt evincti tempora ramis.

Quod Evangelus Virgilio vitio vertit, ſed Prætextatus eum tuetur ex auctoritate M. Terentii Varronis Rer. humanar. libr. 11. Chaldæorum diſciplinæ, Octavii Herſenii, Antonii Eniphonis, & Ennii, ut recitat Macrobius libr. 3. Saturnal. cap. 12. Chori duo ſaltantes carmina illa ſolemnia proferebant: unus erat *juvenum*, ut fuſiſſime Halicarnaſſ. loco proxime ſupra laudato: Virgil. loco etiam citato, alium chorum *ſenum* facit:

Hic juvenum chorus, ille ſenum.

Carmina hæc laudes Deorum continebant, quæ *axamenta* veteri vocabulo dicebantur. Feſt. Pomp. libr. 1. Fueruntque hæc *carmina Romanæ poëticæ initium*, in quæ condidit *interpretationem Ælius, homo in Latinis literis exercitatiſſimus*. Varro libr. 4. de Ling. Lat. Quod inventum & ſcriptum putatur a Numa Pompilio Rege, ideo obſcuriſſimum genus loquendi habebatur. Horat. libr. 2. Epiſt. 1.

Jam Saliare Numæ carmen canit.

Verſus iſti a Diis nomina ſumebant, in quorum honorem ſcripti, ut *Jovialis*, quod Jovis facta, *Junonii*, quod Junonis, *Minervii*; quod Minervæ, *Apollinii*, quod Apollinis laudes continebant, ut notavit Hadrianus Turnebus libr. 22. Adverſ. cap. 25. Gloſſæ veteres Philoxeni tamen generaliter omnes eos verſus ad Herculem trahunt: *Axamenta*, is inquit, ςίχοι ἐπὶ θυσιῶν Ἡρακλέυς, *verſus in ſacrificiis Herculis*. Ad horum ſacrificiorum pertinet ſolemnitatem locus M. Ciceronis libr. 5. Epiſtolar. ad Atticum, Epiſt. 12. ubi *ſtrues Salinarum* legitur, pro quo *ſtrues Saliorum* legendum; nam extruebantur ingentes ignes ad ſacrificium Herculis peragendum. Qui Saliis hiſce præerat, *Magiſter*, *Præfectus*, & *Præſul* interdum nominabatur, qui chorum incipiebat, & modum ſaltandi ceteris præſcribebat, quod & illi obſoleto vocabulo exprimebant, ut alia omnia; dicitur enim Præſul *amptruare*:

cho-

chorus deinde, sive qui sequebantur undecim, motu ei respondebat idoneo, quod voce sacra est *redamptruare*. Lucilius:

Præsul ut amptruat, inde & volgu' redamptruat olli.

Denique Romano ritu hi omnes duodecim patricii erant, & lautissimis epulis accumbebant, ut *Saliares cœnæ* pro opiparis in proverbium cesserint. Flor. Tertullian. Apolog. cap. 39. *Saliis cœnaturis creditor erit necessarius, Herculanarum decimarum, & pollučtorum sumptus tabellarii supputabunt.* Franc. Zephyrus Florentinus Paraphrastes: *Quid Salii? nonne suas cœnas tanto instruunt sumptu, ut principibus publicanorum decumanis, Herculis decimas locare cogantur? Unde & opiparæ lautioresque epulæ Saliares vulgo vocantur.* Quem Tertulliani locum putarunt aliter legendum, & pro *pollučtorum*, substituendum *pollinčtorum*; sed male, nam *pollučtus* libamentum ex decimis aræ Herculis impositum. Varro libr. 4. Ling. Lat. Plautus in Rudente:

Ut decumam partem ex voto Herculi polluceam.

Convivio isti seu cœnæ capacissima pocula adhibebantur, quæ *Herculanei scyphi* dicti, cujus meminere Macrobius libr. 5. Saturnal. cap. 21. Plutarchus in vita Alexandri ad finem. Q. Curtius libr. 10. Athenæus libr. 11. & libr. 12. Dipnosophist. abundantissime. L. Seneca Epist. 83. Cicero Actione 6. in C. Verrem. Nicetas Choniates historicus insignis, ubi de Camatero Logotheta: quorum omnium verba posita vid. libr. 5. Antiquitat. Romanar. cap. 30. Virgilius libr. 8. Æneid. & ad eum locum Servius Honoratus:

Et sacer implevit dextram scyphus.

Etruscorum inventum Samothracia Deorum sacra, & quæ illa: Dii magni, boni, potentes.

CAP. IX.

Sacra etiam Samothracia ab Etruscis originem ducunt, ut superiori capite ostendi, instituta scilicet *a Dardano Corithi Regis Etruriæ filio*, ut libr. 2. dictum cap. 10. Q. Flor. Tertullian. Apolog. cap. 7. *Cum vel ex forma omnibus mysteriis silentii fides debeatur, Samothracia & Eleusinia reticentur.* Idem libr. de Spectacul. cap 8. *Columnas Sessias a sementationibus, Messias a messibus, tutelinas a tutelis fructum sustinent: ante has tres aræ, trivis Diis parent, magnis, potentibus, valentibus, eosdem Samothracas existimant.* Fest. Pomp. libr. 17. in voce *Salios*. M. Varro libr. 4 Ling. Lat. *Terra enim & cœlum, ut Samothracum initia docent, sunt Dii magni, & hi, quos dixi multis nominibus; nam neque quas Ambrasia ante portas statuit, duas viri-*

viriles species ahænias, Dei magni, neque, ut vulgus putat, hi Samothraces Dii, Castor & Pollux; sed his mas & femina, & hi quos augurum libri scriptos habent sic, Divipotes: & sunt pro illis, qui in Samothrace θεοὶ δυνατοὶ, *hæc duo, cœlum & terra, quod anima & corpus.* In quibusdam editionibus hæc verba: *quas Ambrasia ante portas statuit:* aliter paulo, *quas Imbrasia;* sed corrige, *quas Samothracia*; de illius enim gentis sacris & initiis sermo hoc loco. Nigidius Figulus, diligens Antiquitatis illustrator, libr. 19. de Diis, Cornelius Labeo libr. de Diis: Penatibus, *ad Apollinem & Neptunum* traducunt. Sed M. Varro Rer. Humanar. libr. 2. ad Dardanum Etruscum initiorum horum & Sacrorum inventionem refert, quibus Demarathus Corinthius, & filius ejus Tarquinius, gente Tuscus, initiati fuerint. Cassius Hemina *eosdem Samothracas Deos & Penates* apud Romanos esse censet, scilicet θεὺς μεγάλυς, θεὺς χρηςὺς, θεὺς δυνατὺς, *Deos magnos, Deos bonos, Deos potentes;* quæ omnia tria volunt Virgilium expressisse variis in locis. libr. 5. Æneid.

Cum sociis natoque Penatibus & magnis Diis

Hic *Magnos Deos* libr. 1. *Bonos Deos* expressit:

Adsit lætitiæ Bacchus dator, & bona Juno.

Denique *potentes*, sive, ut Tertullianus ait, valentes Deos describit. libr. 8. Æneid.

. . . . *dominamque potentem*
Supplicibus supera votis.

Eosque omnes intelligi putant ab eodem libr. 2. Æneid.

Sacra suosque tibi commendat Troja Penates.

Nam eos Dardanus in Asiam ex Samothracia, Æneas vero ex Asia in Italiam transtulisse censetur. Macrob. libr. 3. Saturnal. cap. 4. Dionys. Halicarnass. libr. 2. Antiquitat. Romanar. pag. 127. Idemque curiosa indagine investigat, qui nam illi sint ex Callistrato historico, & ex antiquarum fabularum collectori Satyro, & Aratino, omnium poëtarum antiquissimo, quorum placita consule apud eundem libr. 1. pag. 55. Servius Honoratus ad libr. 3. Æneid. in principio pag. 262. *Alii Deos magnos Cœlum ac Terram putant, ac per hoc Jovem & Junonem, Dii Penates a Samothracia sublati, ab Ænea in Italiam advecti sunt, unde Samothraces cognati Romanorum esse dicuntur: quos inter cetera ideo Magnos appellant, quod de Lavinio translati Romam, bis in locum suum redierint; quod Imperatores in provincias ituri, primum apud eos immolabant, quod eorum nomina nemo sciat, quod præsentes . . . . . sentiantur.* Vide quæ sequuntur. Nemo tam docte, nec tam accurate de istis disseruit: & hoc sane præclarum, Romanos Imperatores iis sacra instituere solitos, priusquam in provincias proficiscerentur. Quin & præcipua illi dignatione Romæ, adeo ut jusjurandum nullum efficacius haberetur, quam quod per illos concipiebatur. Juvenal. Sat. 3. v. 144.

. . . . *jures licet & Samothracum*

Et nostrorum aras.

Imagunculæ horum, dum primum transferrentur, *ligneæ*, postea *statuæ ferreæ*, ut Halicarnasseus libr. 1. loco laudato, quo illud plerique doctorum trahunt T. Lucretii libr. 6.

Exultare etiam Samothracia ferrea vidi.

Templorum apud Etruscos usus antiquissimus. Templi variæ significationes, quæ plerique populi aspernati: jure belli non sunt sacra, sed pro libidine victorum polluebantur.

CAP. X.

TEmpla quoque Diis iidem Etrusci antiquitus erexerunt (1). Pollio Vitruvius libr. 4. Architect. cap. 7. *De Tuscanis rationibus ædium sacrarum* epigraphe est; deinde ordine suo fabricam exequitur: tanta autem Tuscorum in templis condendis solertia & dignitas erat, ut Romani eos advocarent ædes sacras structuri, quorum opera uti possent. Tit. Livius 1. Decad. libr. 1. ad finem. *Intentus* Tarquinius *perficiendo Templo* Capitolino, *fabris undique ex Etruria accitis, non pecunia solum ad id publica usus est, sed operis etiam ex plebe*. Erat autem templorum Tuscorum *forma rotunda*, qualem describit Halicarnasseus libr. 4. pag. 259. Ἐποιήθη δ' ἐπὶ κρηπῖδος ὑψηλῆς βεβηκὼς ὀκτάπλεθρος τὴν περίοδον, διακοσίων ποδῶν ἔγγιστα τὴν πλευρὰν ἔχων ἑκάστην. ὀλίγον δ' ἔτι τὸ διαλλάττον εὕροι τὶς ἂν τῆς ὑπεροχῆς τοῦ μήκους παρὰ τὸ πλάτος, οὐδ' ὅλων πεντεκαίδεκα ποδῶν. *Fundatum est in alta crepidine, octo jugerum ambitu, ducentis ferme pedibus patens per latera singula, exigua longitudinis, & latitudinis differentia; latitudinem enim a longitudine non totis quindecim pedibus superari comperies.* Xenon historicus vetus libr. 1. Rerum Italicarum refert apud Macrob. libr. 1. cap. 9. Saturn. *Janum in Italia primum Diis Templa fecisse, & ritus instituisse sacrorum.*

Sed variæ sunt significationes. 1. *Templum* est *cæli regio*. Jacobus a Cruce. Bononiensis Annotation. in Ovidium. Septimius poëta in hymno Jani, ut scripsit Victorinus Rhetor:

Cui reserata mugiunt aurea se cœli Templa.

Licet Terentianus Maurus libr. de metris non *templa* legat, sed *claustra*. Multus est in hac significatione T. Lucretius Carus libr. 1.

. . . . *nec cœli lucida templa.*

Et

(1) Etruscos templa erexisse ostendunt etiam picturæ ex vasibus desumptæ, & hic appositæ.

Tab. XXVI Tom. I. pag. 266.

Vas Fictile Altum Ped II Vn VI

Romæ Apud Emi. Card Gualterio

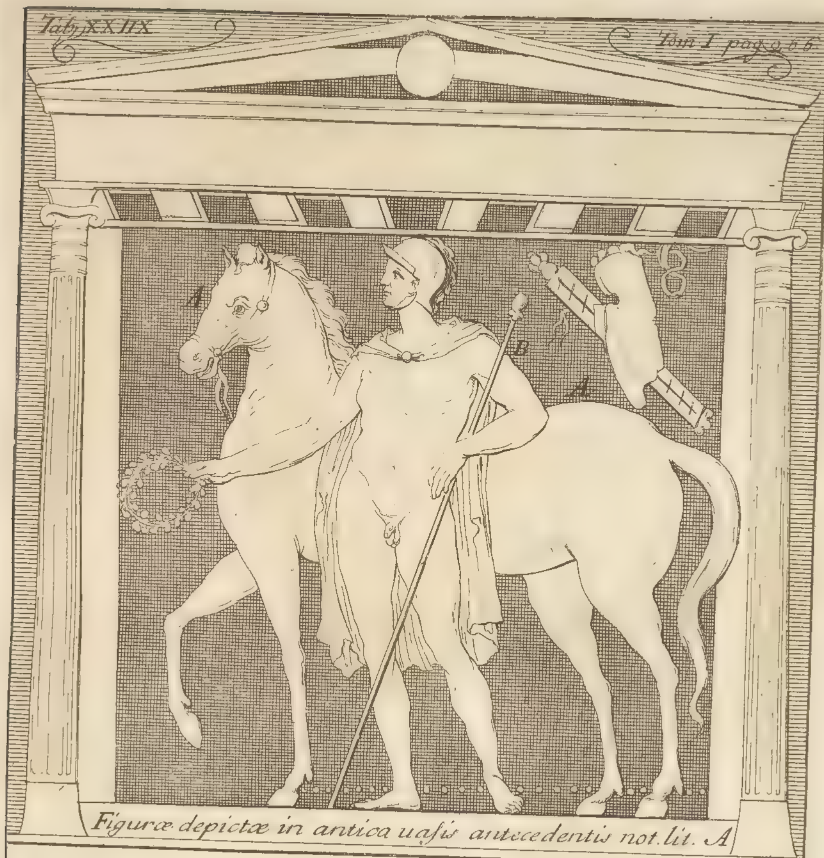

Vas Fictile Alt. Ped.III. In Musæo Medicæo

Pars Postica

V.Franceschini sculp:

Figuræ depictæ in antica uasis antecedentis not. lit. A

A. Equus et capistrum coloris albi

B. Partes nudæ huius figuræ sicuti earum, quæ sunt in Tab. XXXII. coloris carnei. Chlamys rubei coloris; galea flaua, eius pars anterior, buccula et crista, et hasta et corona in dextra, albæ; globus in uertice hastæ rubeus. Parmula et gladius suspensi albis uittis, flaui coloris, sed gladius magis saturi. Huius uasis et alterius Tab. XXXII. figuræ eleganter delineatæ sunt in fundo nigro: ædiculæ uero et ornamenta per totum uas, nigro, flauo alboque coloribus uarie dispositis depictæ; et figurarum et ornamentorum partes lineis nigris uel suburfis destinguntur et in umbris colores magis saturi adhibiti sunt.

Tab·XXIX· Tom·I·pag· 266·

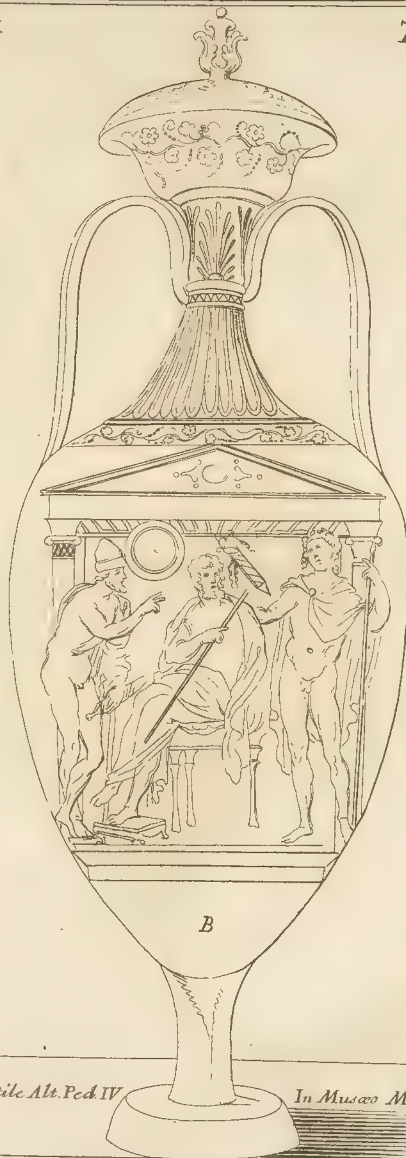

Figuræ Superioris Vasis Notati Litera A Hinc Inde Depictæ

V. Franceschini sculp.

Tab·XXX· Tom·I·pag·266

Vas Fictile Alt. Ped. IV *In Musæo Mediceo*

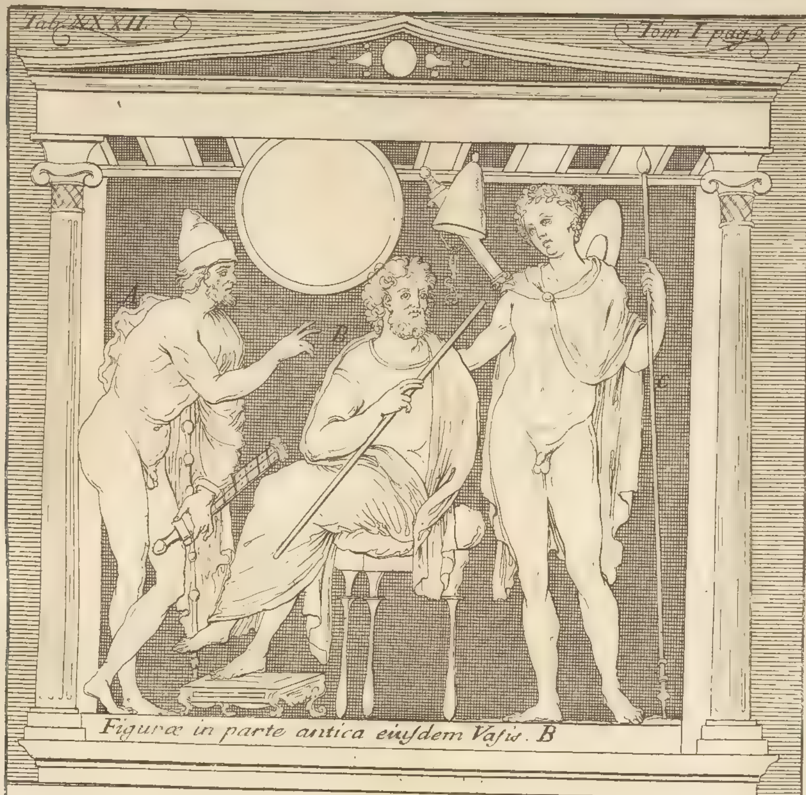
Pars Antica

Vin. Franceschini sculp.

Tab·XXXI·

Idem Vas B Ex Parte Postica

Figuræ in parte antica eiusdem Vasis. B

Figuræ A. Chlamys spadicei, pileus, capilli, barba et bacillus albi; gladius flaui coloris.

Figuræ B. pallium flaui coloris, capilli et barba albi subursi coloris: uittæ ad brachium et ad summum pectus et hasta rubræ. Sella et subsellium col: flaui. Puluillus et regula in fronte subselly rubri coloris.

Figuræ C. Chlamys albâ bullâ adstricta, rubri coloris, capilli flaui, corona alba; hasta alba, in aspide et in una parte flaua, petasus post humerum albus. Pendent ab epistylio clypeus et galea ad formam pilei, clypeus coloris albi, gladius flaui cum uittis albis quo ad cætera uid. descript. Tab. XXIIX.

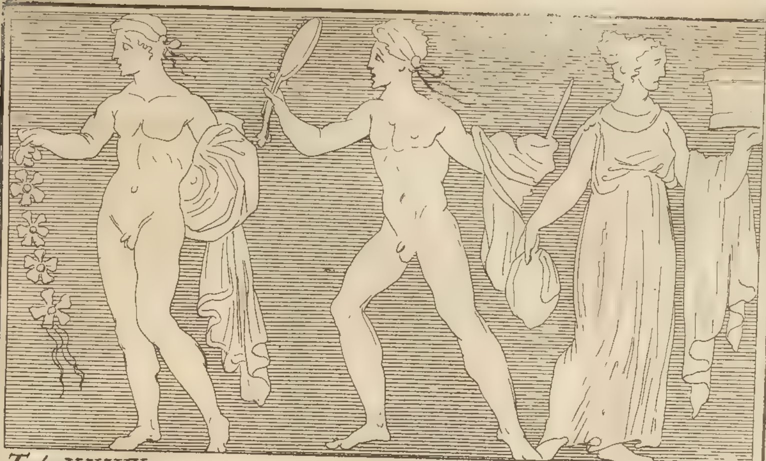
Tab·XXXIII· Tom·I·pag·266·

Picturæ In Latere Sinistro Eiusdem Vasis B

Vin. Franceschini Scul.

Tab. XXXIV

Picturæ In Latere Dextero Eiusdem Vasis B

Vin Franceschini

Tab. XXXV.

Figuræ In Operculo Eiusdem Vasis B

Vin. Franceschin

Et libr. 2. Idem:

Id rursum cœli rellatum Templa receptant.

Et rursus libr. 5.

Per cœli volvunt passim se immania Templa.

Fest. Pomp. libr. 11. in voce *Minora templa*. Q. Ennius in Annalibus:

Quamquam multa manus ad cœli cærula Templa
Tendebam lacrimans.

2. *Templum* est quilibet *locus clausus*, etiam profanus, nec augurio consecratus. Janus Parrasius in quæsitis Epist. 57. Fest. Pomp. libr. 3. in voce *contemplari*. M. Varro libr. 6. Ling. Lat. *Curia Hostilia Templum est, & tamen sanctum non est*. Hoc est, *quidquid palis, hastis, aut aliqua re simili claudi potest*, Templi nomen meretur. Servius Maurus ad libr. 4. Æneid. v. 199.

Templa Jovi centum latis immania regnis,
Centum aras posuit.

3. Nomine templi significare solent *sepulchrum;* nata inde veteribus superstitio, ut cippi seu tumuli amicorum morte obitorum pro templis religiose colerentur, ut ostendit Clemens Alexandrinus in Protreptico, Lilius Gyraldus Ferrariensis Syntagmate de Diis gentilibus 17. Non. Marcell. cap. 6. num. 92. intelligendusque Virgilius eo sensu libr. 4. Æneid. v. 457.

Præterea fuit antiquo de marmore Templum
Conjugis antiquæ.

4. Denique *Templum* est *Deo consecratum ædificium* (de quo Rudolphi Hospiniani Tubingensis ingens est volumen) hinc scite *Penates hominum sunt, Deorum Templa*. Luctatius Placidius ad v. 643. libr. 1. Thebaidos Statianæ. Artemidor. Daldian. libr. 3. Onerocritic. cap. 63. & libr. 4. cap. 39. & libr. 5. cap. 1. Jul. Pollux libr. 1. Onomast. cap. 1. num. 22. Et de causis orandi in templis Deos Flavius Blondus varie discutit libr. 1. de Roma Triumphante. Corrigendi quidam Scriptores. D. Agobardus Lugdunensium Archiepiscopus, coætaneus Carolo Magno, in obitu Caroli & Ledradi Episcopi.

Hic dum basilicas Deo dicatas
Et Chris subeunt veneranda Templa.

Maculam sic elue, & lege:

Et Christo subeunt verenda Templa.

P. Ovidius libr. 2. Fastor. vitio etiam infectus, ubi hæc ad Augustum scribit:

Cetera ne simili caderent labefacta ruina,
Cavit sacrati provida cura ducis.
Sub quo delubris sentitur nulla senectus,
Nec satis est homines, obligat ille Deos.
Templorum positor, templorum sancte repertor,
Sit superis, oro, mutua cura tui.

Non poteſt ſane Auguſtus eſſe templorum repertor; cum ante illum & templa, & eorum ornamenta eſſent in honore; corrigendus itaque:

Templorum poſitor, Templorum ſancte refector.

Ratio ex C. Suetonio in Auguſto cap. 40. petatur: *Ædes ſacras, aut incendio conſumptas, aut vetuſtate collapſas, refecit.* Eginartus, ſeu verius Kynehardus Scotus, Caroli Magni Cancellarius, in ejus vita: *Ædes ſacras tamen ubicumque in regno ſuo vetuſtate collapſas comperit, pontificibus & patribus, ad quorum curam pertinebant, ut reſtaurarentur, imperavit.* Quem locum, ut ſolet, ex Suetonio ille mutuatus eſt.

Etruſcus itaque Janus primus in Italia templa excogitavit: extra Italiam vel Pelasgus, vel Theſſalus, vel Eleutherus, vel Phoroneus, vel Otrita Amazon, vel Lycaon Diis fana conſtituerunt, ut ſcribit C. Julius Hyginus fabular. cap. 225.

Neque vero omnes gentes conſenſerunt, ut Dii Templis ſtructis colerentur, atque, ut exclamat Arnob. libr. 5. Cont. Gent. *Non omnibus Diis Templa devota.* Et *Coronidi Deæ* nullum fanum Sicyonii erexerunt. Plutarch. & Pauſan. in Corinthiac. Et eorum exemplo Athenienſes *Clementiam* ſine fano colebant, nec ſtatuam ei dedicabant, ſed in aperto luco aram adorabant. Claudian. libr. de Bello Gildonico:

. . . . flentibus aram
Et proprium miſeris numen ſtatuiſtis Athenæ

Stat. Papin. libr. 12. Thebaid. v. 493.

Nulla autem effigies, nulli commiſſa metallo
Forma Deæ, mentes habitare, ac pectora gaudet.

Perſæ Templa reſpuebant, quod *majeſtatem Solis*, quem venerabantur, putarent *nullis tectorum anguſtiis coërcendam.* Strabo libr. 15. ſive, ut loquitur M. Tull. libr. 2. de Legib. *non eſſe parietibus includendos Deos, quibus omnia deberent eſſe patentia ac libera, quorumque hic mundus omnis Templum eſſet ac domus.* Quod inſtitutum ex doctrina Magorum profectum, Laërt. libr. 1. Eſt & locus Herodoti apud B. Briſſonium libr. 2. de Regio Perſar. Princip. pag. 216. Quare in Græciam cum numeroſo exercitu irrumpentes *Templa omnia vaſtarunt.* Maxim. Tyrius ſerm. 38. ob id eos *Diis hominibuſque inviſos* appellat Aſconius Pædianus in Act. 2. Verrin. quod *Diis dedita Templa ruinis ac ignibus deleviſſent;* ut loquitur apud Q. Curtium Rufum libr. 3. Alexander. Soliſque Deliaco templo, ac Epheſino pepercerunt, quod Soli, & Lunæ, quos ipſi colebant, ſacra ea eſſent. Scholiaſtes Ariſtophanis in Pacem. Neque deinde vaſtata ea Templa Græci reſtaurare deinceps voluerunt, *ut hoſtilis impietatis & barbaricæ truculentiæ monimentum maneret.* Pauſan. Phocic. quo nomine præſertim Jones præ aliis Græciæ populis laudati. Isocrat. in Paneg.

Et licet ſacrum eſſet Templorum jus, ut libr. 2. Antiquitat. Rom. cap.

cap. 2. ostendi; tamen jure belli, non minus quam profana, victori cedebant, licet Alexander Macedo, *Thebis captis, sacris pepercerit, agros reliquos in prædam dederit*. Arrian. libr. 1. de Gest. Alexandri; nam & *reverentia iis summa debetur*. Salvian. Massiliensis libr. 3. de Provid. Dei. Id memorabili exemplo Agesilaus præstitit. Xenophon libr. 4. Græcar. *Jus belli*, ut dixi, plenam potestatem in ea faciebat. Balthazar Ayala Belgicorum exercituum quæstor. Unde illud JCtorum celebre, *capta ab hostibus desinere sacra aut religiosa esse*. Paulus J.C. l. 4. ff. de sepul. violat. Pomponius J.C. l. 36. ff. relig. & sumpt. Heliodorus Emesenus Phœnix cultissimus auctor libr. 8. Æthiop. *captivi fiunt* πολέμου νόμῳ *belli lege*. M. Cicero libr. 2. in Rullum. Ex Trogo Pompejo Junianus Justinus libr. 31. Liv. 1. Decad. libr. 2. Curt. libb. 4. 5. 7. 8. Q. Symmachus libr. 1. Epist. 64. videantur a me laudati, aut correpti in Antiquitatib. Ita poëtæ. Statius libr. 12. Thebaid. v. 561.

Non querimur cæsos, hæc belli jura vicesque
Armorum.

Horat. libr. 4. od. 4.

Vastata Pænorum tumultu
Fana Deos habuere rectos.

Valer. Flacc. Argonautic. libr. 5.

. . . . an Martia Templa
Intemeranda minus, tacitus mihi lucus, & agger
Quod rudis & sola colimur frigentibus umbra.

Pet. Apollonius Collatius Excidii Hierosolymitani libr. 1.

Nil superest, tandem veteri nisi lege relicta
Crudeles iterum Templum spoliare Quirites.

Et eodem libro post:

Magnus & hanc domuit, Templique in limina victor
Irruit, hicque suos jussit stabulare jugales.

Et libr. 4. de Tito urbe potito:

. . . . nam parcere sacro
Ille loco, saltemque urbis monimenta manere
Una cupit.

Aurel. Prudent. libr. 2. in Symmach.

Ah quoties ductor Macedum fortissimus altos
Templorum cineres victis cumulasset Amyclis.

Ultimus hic, & posterior versus & corruptus est, & historiæ repugnat; quid enim Alexandro cum Spartanis? Optime MS. restituit:

Templorum cineres victis cumulavit ab Indis.

Nec non mendo non vacat Silius Italicus libr. 13. Punic.

Ne flammam tædasque velint, ne Templa sub uno
In cinerem transisse rogo.

Vi-

Viderunt plerique erratum, sed pauci potuerunt ei mederi. Lege ex MS. Franc. Modii Novantiquar. Lection. Epist. 62.

In cinerem traxisse rogo.

M. Lucan. libr. 1. Pharsal. v. 381.

Si spoliare Deos, ignemque immittere Templis
Numina miscebit castrensis flamma Monetæ.

Et iratus Cæsar apud eundem libr. 5. v. 304.

Non illis urbes, spoliandaque Templa negasset,
Tarpejamque Jovis sedem.

Nobilissimum est & historicum exemplum de Templo Hierosolymitano, bis a Romanis, capta urbe, profanato, devastatoque, primum a Pompejo Magno, iterum a Tito Vespasiani filio. Pompejus quidem *Templum reserat, jure victoris, non devotione supplicis*, ut loquitur D. Augustinus libr. 18. Civitat. Dei cap. 44. & ante illum C. Tacit. libr. 5. Historiar. & post eundem Otto Frisingensis libr. 2. Chronicor. cap. 46. Et de legatione Philonis Judæi sub Tiberio Aug. idem libr. 3. Chronicor. cap. 13. & Hegesippus libr. 5. Excid. Hierosolymit. cap. 46. si tamen auctor non est spurius, quod probabilius mihi.

A Tito vero idem Templum captum, direptum, incensum, historiæ profanæ. Dio Coccejanus diligentissimus libr. 66. Histor. Roman. Contigit hæc clades anno postquam conditum fuerat *millesimo octuagesimo nono*. Ado Viennens. Ætate 6. Chronicor. pag. 115. aut *millesimo centesimo secundo*. Paul. Oros. libr. 7. cap. 9. sed id tamen deleturus flevit Titus. Constantin. Manasses Chronicor. pag. 55. quod se videret unicum puniendis Judæis a Deo destinatum. Michaëlius Glycas Annal. part. 3. pag. 334.

Etru-

Apud Etruſcos aræ Deorum: ſepulchris appoſitæ: in Comœdiis: morituri eas amplectebantur: immunitatem præſtabant: eas juraturi tenebant: dedicatio: fluviis erectæ.

CAP. XI.

APud Etruſcos aræ Deorum in uſu erant, ut clariſſime patet ex Livio, egregium Mutii Scevolæ facinus referente libr. 2. Decad. primæ: qui etiam Mutium ſic inducit loquentem ad Porſenam, qui minitabundus extorquere ab eo volebat, quænam illi a Romanis inſidiæ pararentur: *En tibi, ut ſentias, quam vile corpus ſit iis, qui magnam gloriam petunt, dextramque accenſo ad ſacrificium foculo iniicit: quam cum velut alienato ab ſenſu torreret animo, prope attonitus miraculo Rex, cum ab ſede ſua proſiluiſſet, amoverique ab altaribus juvenem juſſiſſet &c.* Valerius Max. quoque libr. 3. cap. 3. eandem hiſtoriam narrans altare in caſtris fuiſſe commemorat: *Quum a Porſena Rege Etruſcorum urbem noſtram gravi ac diutino bello urgeri ægre ferret, caſtra ejus clam ferro cinctus intravit: immolantemque ante altaria conatus eſt occidere.* Videndus eſt etiam Sextus Aurel. Victor de Viris Illuſtribus cap. 12. *Accepta poteſtate, in caſtra Porſennæ venit, ibique purpuratum pro Rege, deceptus occidit. Apprehenſus, & ad Regem pertractus, dexteram aris impoſuit.*

Q. Fabius Pictor apocriphus libr. 1. refert, Janum aras primum intuliſſe in Etruriam: quod quidem valde veroſimile videtur (quamvis ſcriptor hic ſit ſuppoſitus) nam Janus templa Deorum, & alia ad ſacrificia pertinentia in hanc Regionem invexit (1).

Ad ſepulchra erigi ſolitæ. Hieronym. Magius obſervat; unde in Apotheoſi illa myſtica Cæſaris ſub perſona Daphnidis apud Virgilium Eclog. 5.

. . . . en quattuor aras
Ecce duo tibi, Daphni, duoque altaria Phœbo.

Et libr. 3. Æneid. vittatas eas aras funebres indicat:

Aggeritur tumulo tellus, ſtant manibus aræ
Cæruleis mœſtæ vittis.

Et

(1) Quod ara fuerit in caſtris Porſennæ, cui manum impoſuerit Scævola, conſentiunt gemmæ antiquæ apud Leonardum Auguſtinum, & in additionibus Maffæi par. 4. n. 9. & 10. Uſum ararum apud Etruſcos evincunt plura anaglypha in urnulis ſepulchralibus, quorum icones in hoc ipſo opere alibi afferuntur, ex quo etiam patere videtur, ab Etruſcis adhibitas fuiſſe in funebribus gladiatorum ludis.

Et libr. 5. Æneid. in anniverſariis exequiis collocatas docet:

. . . . mœſtaſque ſacravimus aras.

Et de Hectore Andromache uxor libr. 3. Æneid.

Et geminas, cauſam lacrimis, ſacraverat aras.

In comœdiis agendis *aræ* etiam in ſcæna erigebantur *duæ*; ſed eo diſcrimine, ut in comœdia *Apollini dextra ara* eſſet vota; *ſiniſtra* vero ei *heroi*, *Deove*, aut illi *Deæ*, in cujus honorem ludi celebrarentur, ſeu *parentalia*, aut *funebria ſacra*. At in tragœdia *dextra ara* erat dicata Baccho. At Olympiodorus comediæ etiam Bacchum facit præſidem: cujus verba habes apud Franc. Lindenbruchium, licet Donatus in Andriam Terentii Act. 4. ſc. 3. contradicat. *Ex ara, ſcilicet Apollinis, quem* Δήλιον *Menander vocat, aut quod Apollini comœdia dicata eſt, in cujus honorem aram conſtituebant comœdiam celebrantes; Apollini ergo comœdia, Libero patri tragœdia eſt ſacra*. Ipſe Terentius:

Ex ara hinc ſume verbenas tibi.

Quia ſcilicet aræ Apollinis *verbenæ* impoſitæ, ut Bacchi *hederæ*. Jul. Scaliger libr. 1. Poëtices cap. 21.

Easdem *aras morituri jubebantur amplecti*. quod a nullo vidi adhuc obſervatum. C. Plin. libr. 35. cap. 10. *Timanthi vel plurimum affuit ingenii; ejus enim eſt Iphigenia, oratorum laudibus celebrata, qua ſtante ad aras peritura, cum mœſtos pinxiſset omnes &c. patris ipſius vultum velavit*. T. Lucret. libr. 1. Rer. Nat.

Aulide quo pacto Triviai virginis aram
Iphianaſsai turparunt ſanguine fœde
Ductores Danaum dilecti.

Vel ut ex Priſciano Cæſarienſi legunt:

Iphianaſsæo, turparunt ſanguine.

L. Sen. in Herc. Furente Act. 2. ſc. 3. ubi Lycus Megaram interfecturus:

Conjugia quoniam pervicax noſtra abnuis,
Regemque terres, ſceptra quid poſſint, ſcies,
Complectere aras, nullus eripiet Deus
Te mihi.

Virgil. libr. 2. Æneid. v. 255.

. . . . . vos aræ enſeſque nefandi
Quos fugi, vittæque Deum quas hoſtia geſſi.

Q. Horat. libr. 2. ſat. 3.

Tu cum pro vitula ſtatuis dulcem Aulide natam
Ante aras, ſpargiſque mola caput, improbe ſalsa.

Ad aras confugientes immunitatem, & asylum conſecuti cenſebantur. Cicero Orat. poſt reditum in Senatu. *in aram Tribunatus confugere*. L. Flor. libr. 2. Hiſt. Rom. cap. 12. de Samothracum religioſis aris. Ad aras confugientes eas amplectebantur. Lutatius Placidius ad libr. 12. Thebaidos Statianæ v. 481. Terent. Heautontimerumeno Act. 5. ſc. 2.

Nec te admiſce, nemo accuſat, Syre, te, nec tu aram tibi

Nec

Nec precatorem pararis.

Stat. loco laudato:

Sic ſacraſſe loco commune animantibus ægris
Perfugium.

Ovid. libr. 4. Eleg. 5.

Unica fortunis ara reperta meis.

Et libr. 2. de Ponto, Eleg. 8.

Vos eritis noſtræ portus & ara fugæ.
Vos ego complectar, Geticis ſi cingar ab armis:
Utque meas Aquilas, veſtra ego ſigna ſequar.

Et libr. 2. Æneid. Hecuba cum natis ad aram Hercæi Jovis, veluti locum religione tutum, confugit:

Hic Hecuba, & natæ nequicquam altaria circum
Præcipites, atra ceu tempeſtate columbæ,
Condenſæ, & Divum amplexæ ſimulacra tenebant.

Origo hujus ritus habetur ex Martiano Auguſto, Calliſtrato J.C. diſſertatione Cæſtii apud Tacitum libr. 3. Annal. Æmilio Probo, ſive Cornelio Nepote in vita Pauſaniæ, & in vita Timothei, Plutarcho in vita Cimonis, quos laudavi libr. 1. Antiquitat. Romanar. Regione Urbis. 1. Euripid. in Hecuba:

Ἀλλ' ἴθι ναοὺς, ἴθι πρὸς βώμους
Sed vade ad templa, vade ad aras.

Confugium illud deſperato ſtatu rerum, & deplorata vitæ conditione. Virgil. libr. 2. Æneid. v. 574. de Helena:

. . . . . *atque aris inviſa ſedebat.*

Ab aris ſine piaculo & ſacrilegio nemo avelli poterat; ideo Pyrrhus ille Virgilianus vituperatur libr. 2. Æneid. v. 550.

. . . . . *altaria ad ipſa ſedentem*
Traxit, & in multo lapſantem ſanguine nati.

Si tamen magni alicujus ſceleris reus quis fuiſſet, igne admoto cogebatur aram deſerere. Scholiaſtes Euripid. in Hecuba apud Hadrianum Turnebum libr. 9. Adverſarior. cap. 12. M. Plaut. Rudente Act. 3. ſc. 4. ubi ſic Labrax:

Mihi non liceat ancillas meas
De Veneris ara abducere.

Dæmones deinde reſpondent:

Ego dabo ignem.

L. Seneca Hercule furente v. 505.

Congerite ſilvas, templa ſupplicibus ſuis
Injecta flagrent.

Aut certe, ſi ignem admovere nollent, obſtructis vallis, fame enecabantur. Claud. Ælian. libr. 9. Var. Hiſtor. cap. 41. Idemque jus ſtatuis Principum conceſſum. l. 17. ff. ædilit. edict. L. Seneca libr. 1. Clement. cap. 18. C. Sueton. Tiberio cap. 53. & eſt a viris doctis obſervatum.

Aras tenebant juraturi, quaſi religione interpoſita vera dicturi, teſteſque Deos ſibi facturi. Æmil. Prob. aut Cornel. Nepos in vita Hannibalis. Cicero pro L. Cornelio Balbo. M. Junian. Juſtin. libr. 24. Aurel. Macrob. libr. 3. Saturnal. cap. 2. Briſſonius eruditiſſime in Formulis probavit. Virgilius libr. 12. Æneid. inducit fœdus ferientes Principes, araſque tenentes; ut & Ludovicus Arioſtus in Rolando ſuo od. 38. qui meo judicio magnus Poëta. Vetus Scholiaſtes Juvenalis ad v. 89. Sat. 13.

Atque ideo intrepidi quæcumque altaria tangunt.

Idem ad Sat. 14. v. 219.

Falſus erit teſtis, vendet perjuria ſumma
Exigua, Cereris tangens aramque pedemque.

Hinc Ariſtophanes:

Οἷσιν οὔτε βωμὸς, οὔτε πίστις, οὔθ' ὅρκος μένοι.

Quibus nec ara, nec fides nec juramentum manet.

Sil. Italic. libr. 1. Punicor. jusjurandum Hannibalis deſcribens:

Stant aræ cœlique Diis.

Et paucis interjectis ſubjungit:

Hanc mentem juro noſtri per numina Martis,
Per manes, regina, tuos.

Sequitur, ut de dedicatione pauca proponam: & quia alias fuſe diſcuſſi, hic antiquis Inſcriptionibus ero contentus: quarum una extat Pætovione (1).

PRAESTITI. IOVI
S.
TRIB. COH. X. PRAETOR
CVLTOR. NVMINIS. IPSIVS
PROFICISCENS. AD. OPPRI
MENDAM. FACTIONEM
GALLI. IVSSV. PRINCIPIS
SVI. ARAM. ISTAM. POSVIT

Altera eſt in Bavaria, ut refert Wolfgangus Lazius libr. 6. Commentarior. Reip. Rom. cap. 1. (2)

IVNO. R. ET. MINER. SAC
GENIO. COH. III. BRIT. ARAM
T. FL. FELIX. PRAEF. EX
VOTO. POSVIT. L. M
DEDICAVIT. KAL. DEC.
GENTIANO. ET
BASSO. CoS.

Deni

(1) Apud Grut. pag. 22. num. 1. (2) Apud Grut. pag. 24. num. 7.

Denique aræ fontibus & fluminibus, qui Deorum cultu honorabantur, erectæ reperiuntur, quæ forte *gramineæ* audiunt, de quibus Hadrian. Turneb. libr. 11. Adversar. cap. 1. C. Plin. nepos libr. 8. Epist. 8. & Claudius Minos notavit. Erigi illæ solitæ vel in ipso mari, vel in ripa. Prioris testis Virgilius libr. 1. Æneid.

Saxa vocant Itali, mediis quæ in fluctibus aras.

Posterioris D. Ausonius Epist. 9. ad Paulinum:

Culpabam properos adverso flumine cursus.
Quis fuit ille dies? non annus longior ille est,
Attica quem docti collegit cura Metonis
Desertus, vacuis, solisque exerceor aris.

Ad alia properandum.

Apud Etruscos sacrificia: Instituta ea initio tenuia, far, lac, libum: postea litatum hostiis animalibus, etiam ablegminibus, majoribus, minoribus, auratis cornibus, albis, nigris, homine, animantibus, omnibus, nisi piscibus.

CAP. XII.

Sacrificia omnia Diis propitiandis Tuscorum Rex Janus instituit, ut ex Xenone apud Macrobium libro hoc, capite decimo dictum est. Addendus Strabo Amasianus libr. 5. Geogr. pag. 521. a quo inter præclara ejus gentis inventa, ἱεροποιΐαι sacrificia reponuntur. Locum integrum alibi habes, nec repeto. Initio certe ea omnia erant valde tenuia, scilicet pro populorum, ea ætate, paupertate, inopiaque: lar, far, aut ut summum, libum; & ubi ditissimæ gentes, thurea acerra contentæ. Vet. gloss. Philoxeni. *acerra*, λιβανωτρὶς, quæ aliis *ara*, aliis censetur *arcula thuraria*: quæ passim ab aliis peti possunt. Poëtæ passim. Ovid. libr. 3. Fastor.

Farraque dat tepidis, libaque salsa focis.

Micam vocant Salii in arcano suo carmine. Alb. Tibull. libr. 4. principio:

Parvaque cœlestes placavit mica, nec illis
Semper inaurato taurus cadit hostia cornu.

Fest. Pomp. libr. 16. in voce *mola*, & in schedis Ursinianis. Optime omnium, ut solet, C. Plin. libr. 18. cap. 2. ex Heminæ Cassii auctoritate: *Numa instituit fruge Deos colere, & mola salsa supplicare, atque, ut auctor est Hemina, far torrere, quoniam tostum cibo salubrius esset,*

id uno modo consecutum, statuendo, non eße purum ad rem divinam, nisi tostum. Quare cum primi hominum libo, farre, hordeique tantum primitiis Deos placandos censuissent, dicti ideo κριθολόγοι. Et licet mutati ab opulentiori seculo mores, tamen in plerisque sacris vetustatis frugalitas pertinaciter observata. Idem Plinius libr. 18. cap. 8. *Et hodie sacra prisca, atque natalium pulte fritilla conficiuntur*. Et in præfatione divini sui operis, idem: *Verum & Diis lacte rustici, multæque gentes supplicant, & mola tantum salsa litant, qui non habent thura, nec ulli fuit vitio Deos colere, quoquomodo poßet*. Sed hoc inter sacra, & cultum Deorum intererat, hominesque frugibus vescentibus, quod eæ molitæ erant, sive fresæ, quæ diis oblatæ; quum hominum esui ante molas inventas, integræ destinarentur; plures notarunt ex Theophrasto, sed optime Hadrianus Turnebus libr. 7. Adversar. cap. 13. licet interdum more Latino fruges integræ, Græcis ὀλαὶ, sive ὀλοχύται in sacrificiis locum haberent. Videndi Interpretes Virgiliani ad illud libr. 4. Æneid.

Ipsa mola, manibusque piis altaria juxta,
Unum exuta pedem vinclis, in veste recincta
Testatur moritura Deos.

Crescente in dies gentium opulentia, animalibus hostiis litari cœptum, sed ita, ut semper in primorum & tenujum sacrorum recordationem, mola salsa caput hostiæ aspergerent. L. Seneca in Thyeste Act. 4.

Et mœsta vitta capita purpurea ligat,
Non thura desunt, non sacer Bacchi liquor,
Tangensque salsa victimam culter mola.

Horatii Scholiastæ ad libr. 3. od. 23. consulantur:

Farræ pio & saliente mica.

Virgil. libr. 12. Æneid.

Dant fruges manibus salsas.

Alb. Tibull. libr. 3. Eleg. 4.

At vatum in curas hominum genus, omina noctis
Farre pio placant, & saliente sale.

Atque hostiis quidem adhuc vivis aspersa mola salsa: mactatis vero pinguedo addita, quo facilius arderent. A. Persius Sat. 2.

Tot tibi cum in flamma junicum omenta liquescant.

Homer. libr. 2. Iliad. v. 422. Eustathius ibidem:

Α'υτὰρ ἐπέι ῥ' ἔυξαντο, καὶ ὀλοχύτας προβάλοντο,
Α'ῦ ἔρυσαν μὲν πρῶτα, καὶ ἔσφαξαν, καὶ ἔδειραν
Μηρούς τ' ἐξέταμον, κατά τε κνίσσῃ ἐκάλυψαν.

Quæ totidem verbis Latinis sic reddere poteris:

Sed postquam oraverunt, & molas projecerunt;
Cervicem primum reflexerunt, & jugularunt, & excoriarunt,
Femoraque absciderunt, & pinguetudine cooperuerunt.

Q. Ca-

Q. Catull. Epigr. 88.

Gnatus ut accepto veneretur carmine divos,
Omentum in flamma pingue liquefaciens.

De promiscuo victimarum quarundam, imo & quarumlibet usu, sanis, tabidisque, Q. Flor. Tertullian. Apolog. cap. 13. *Volo & vestros ritus recensere: non dico, quales sitis in sacrificando, cum enecta & tabiosa quæque mactatis, cum de opimis & integris supervacua quædam truncatis capitula & ungulas, quæ domi quoque pueris vel canibus destinassetis.* Vult ergo Tertullianus ex opimis hostiis nihil Diis oblatum, nisi *ablegmina*, sive partes illas viliores & extremas, cum reliquis sacerdotes vescerentur.

Erant autem unicuique numini suæ hostiæ propriæ: de qua re Andreas Tiraquellus libr. 3. cap. 12. ad Geniales dies Alexandri ab Alexandro. Hoc tantum hic noto, quascumque hostias fuisse vel *minores*, vel *majores*: & postremas has, gravioribus de causis, potentioribusque Diis solere offerri, dictæque *animales*. Trebatius libr. 1. de Religionibus apud Macrobium libr. 3. Saturnal. cap. 5. quibus & cornua inaurabantur. L. Seneca libr. 1. Benefic. cap. 6. Plin. libr. 33. cap. 3. T. Liv. 3. Decad. libr. 5. in quibus Decemviri Apollini bove aurata, & duabus capris auratis, Latonæque bove aurata, sacra Græco ritu facere asseverant. Fest. Pomp. libr. 1. in dictione *Apollinares*. Tertullian. libr. de Corona Milit cap. 12. *Hunc tibi bovem Jupiter cornibus auratis decoratum vovemus esse futurum.* Juvenal. sat. 6.

. . . . auratam Junoni cæde juvencam.

Valer. Flacc. libr. 1.

. . . . dabit auratis & cornibus igni
Colla pater.

Et libr. 3. Argonautic.

Ibat agens lectas aurata fronte bidentes.

P. Ovid. libr. 7. Metamorph.

. . . . indutaque cornibus aurum
Victima, vota facit.

Et libr. 10. Metamorph. fab. 8.

. . . blandis indutæ cornibus aurum
Conciderant ictæ nivea cervice juvencæ.

Virgil. libr. 9. Æneid.

Et statuam ante aras aurata fronte juvencum.

Martial. libr. 9. Epigr. 43.

Felix tunc ego, debitorque voti
Casurum tibi rusticas ad aras
Ducam cornibus aureis juvencum.

Aurel. Prudent. περ. στεφαν. in Romani agone:

Huc taurus ingens fronte torva & hispida
Sertis revinctus, aut per armos floreis,

Aut

Aut impeditis cornibus deducitur:
Nec non & auro frons coruſcat hoſtiæ,
Setaſque fulgor bractealis inficit.

L. Seneca in choro Oedipi:

Aureo taurus rutilante cornu.

Diſtinguebantur etiam victimæ ſecundum Deos ipſos, quibus oblatæ; nam Diis ſuperis *albæ*, inferis *nigræ* convenire credebantur; quod multis variorum ſcriptorum locis a me probatum in Antiquitatibus Romanis libr. 4. cap. 9. hoc loco non repeto.

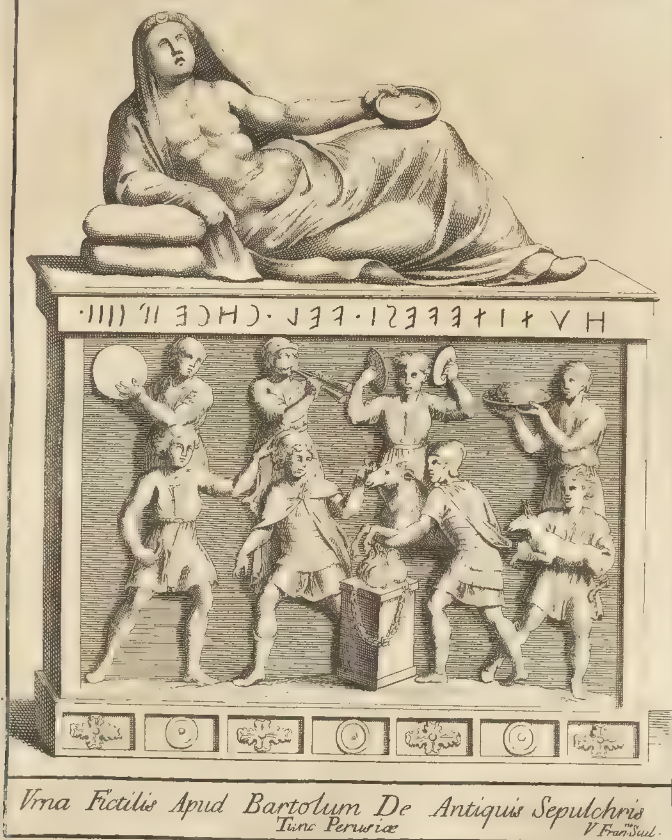
Denique & quadrupedes, & ſerpentes, & aves ſolitæ immolari, ac ne homines ipſi ab illa ferali clade immunes; nam Carthaginienſes Junonem immolato homine placabant, fuſe deſcribit Silius Italicus: Dianam Scythæ, Teuthatem Galli, ſed & ipſi Romani Saturnum: ac ut ſemel dicam, ſoli inter animantes liberi piſces. Et ratio hæc Theologica aſſignatur a Simone Majolo Dier. Canicular. Dialog. 9. quod cum ceteris animantibus maledictionem ii non accepiſſent, & in aqua illi vivant; cum tantum terra & ejus cultores ei maledictioni fuerit ſubjecta: quod aperte probat caput ſeptimum Geneſeos, & D. Auguſtinus libr. 1. de Mirabilibus Scripturæ cap. 4. (1)

Apud Etruſcos artificium & uſus ſtatuarum Deorum, & virorum fortium; inviolabiles, & religioſæ: fictiles aut ligneæ: in foro eminenti loco poni ſolitæ.

CAP. XIII.

AD cultum Deorum non mediocre momentum contulere ſtatuæ, præclarum in iis recolendis, magnumque & pæne neceſſarium opus, quod & ab Etruſcis excogitatum. Flor. Tertullian. Apologet. cap. 25. *Etſi a Numa concepta eſt curioſitas ſuperſtitioſa, nondum tamen aut ſimulacris, aut templis res divina apud Romanos conſtabat, frugi religio, & pauperes ritus, & nulla Capitolia certantia cœlo, ſed temeraria de ceſpite altaria, & vaſa adhuc Samia, & nidor ex illis, & Deus ipſe nuſquam; nondum enim tunc ingenia Græcorum, atque Tuſcorum fingendis ſimulacris urbem inundaverant.* Quem locum ſuggeſſit mihi literis ſuis elegantiſſimis Illuſtriſſ. D. Balduinus de Monte Simoncellio, avita nobilitate, ſcriptiſque diſſer-

(1) Damus hic Sacrificiorum imagines, deſumptas ex urnularum Etruſcarum anaglyphis. Ad ſacrificia ejusdem gentis ſpectant quoque pateræ, quas appoſuimus in fine cap. 17. libr. 1. & quam apponimus hoc loco. Præterea apud eandem gentem in uſu fuiſſe ſacras pompas, quæ ſacrificia comitabantur, nos docere videtur pictura Vaſis Medicei, hic etiam appoſita, & quam adferimus infra cap. 93.

Vrna Fictilis Apud Bartolum De Antiquis Sepulchris
Tunc Perusiæ
V Fran.co Sud.

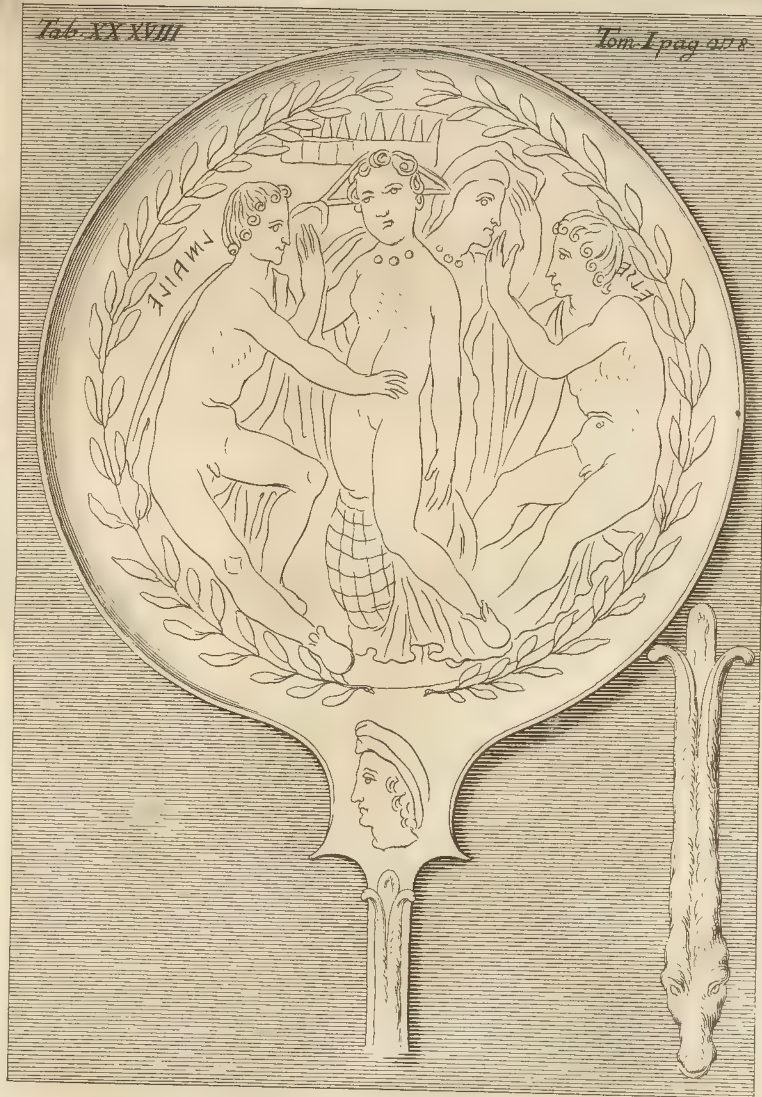
Perusiæ In Marmore Apud Nobiles De Constanzis

V. Fran. Scul.

Perusiæ In Marmore Apud Nobiles De Constanzis

V. F. Scul.

Florentiæ in Musæo S·M·D·Etruriæ

Tab. XXXIX Tom. I. pag. 278.

Vas Fictile Altum Ped. I Vn. IIII

Florentiæ In Musæo Mediceo F. A. L. Sculp.

ſertiſſimis clariſſimus. Addendi Porphyrio vetus grammaticus ad Q. Horatii libr. 2. Epiſt. ult. *Tyrrhena ſigilla, Tuſcana, apud Tuſcos in primo Italiæ ex marmore ſigna proceſſerunt*. Ipſe Horatius ibidem loci:

Gemmas, marmor, ebur, Tyrrhena ſigilla, tabellas,
Argentum, veſtes Getulo murice tinctas.

C. Plin. libr. 34. cap. 7. *Signa quoque Tuſcanica per terras diſperſa, quæ in Etruria factitata non eſt dubium. Deorum tantum putarem ea fuiſſe, niſi Metrodorus Scepſius, cui cognomen a Romani nominis odio inditum eſt, propter duo millia ſtatuarum Volſinios expugnatos obiiceret: mirumque mihi videtur, cum ſtatuarum origo tam vetus in Italia ſit, lignea potius aut fictilia Deorum ſimulacra in delubris dicata, uſque ad devictam Aſiam, unde irrepſit & luxuria*. Ex laudatis auctoribus colligo, ortum ſtatuarum in Italia Tuſcis deberi, non etiam extra Italiam; nam & in Græcia prius illæ fortaſſis fuerint, apud quos inclaruerint Saurus Samius, Crato Sicyonius, Cleanthes, Theodorus Mileſius, Dædalus, & ejus diſcipulus Eudyus, Theodorus, Thelocles, Idictæus, Angelio; Smilides, Phidias, & Praxiteles: quos omnes extulit Plinius, & æterno memoriæ fano dedicavit, libro laudato. Hinc deceptus Athenagoras, omnem artis ſtatuariæ elegantiam Græcis tantum deberi in Apologetico pro Chriſtianis pronuntiat.

Ex iisdem proxime laudatis etiam patet, ſtatuarum alias fictiles, alias marmoreas, eaſque ab Etruſcis inventas, fuiſſe, alias aureas, alias cæreas, alias argenteas, alias denique æreas, ut paulo infra dicetur. Sed & quasdam Deorum in honorem, nonnullas in virorum fortium perpetuam memoriam erigi conſueviſſe. Sidon. Apollinar. libr. 5. Epiſt. 5. Et libr. 8. Epiſt. 2. Q. Symmachus libr. 10. Epiſt. 25. *Ut viri memorabiles monimentorum diuturnitate, poſterorum oculis commendarentur*. Ammian. Marcellin. libr. 14. Hiſtor. *Quidam æternitati per ſtatuas ſe commendari poſſe affirmantes, eas ardentes affectant, quaſi plus præmii ex figmentis æneis, ſenſibus carentibus, adepturi, quam ex honeſte recteque factorum conſcientia*. Quam alii efficacem retinendæ æternitatis, famæque conſequendæ rationem putabant, hiſtoricus Græculus jure deridet. Neque enim primis illis ſeculis Deorum ulla ſimulacra, niſi fictilia. M. Varro libr. 1. de Vita Populi Romani: *Hæc ædis, quæ nunc eſt, multis poſt annis facta fuit, quia omnia regiis temporibus delubra parva facta ſunt, ut in cetero cultu quæ ſunt conſentanea, quæ ſint paupertina ſine elegantia atque caſtimonia. Quid inter hos Joves interſit, qui ex marmore, ebore, auro nunc fiunt, potes animo advertere, & horum temporum divitias, & illorum paupertates*. Nec Romani ſolum hi mores, ſed & Græci. Pauſan. Corinthiacis ubi de Apollinis Lycii ſtatua.

Utcumque certe non minor ſtatuis iſtis, quam Diis ipſis reverentia deberi cenſebatur, atque adeo inviolabiles habebantur. Marcianus Heracleota in Carmine Geographico v. 694.

Lati-

Ὦν τὸν μὲν Ιασίωνα δυσσεβήματι
Πρᾶξαι περὶ Δήμητρος λέγουσ᾽ ἄγαλμα, καὶ
Πληγῇ κεραυνωθέντα δαιμονίᾳ θανεῖν.

Latinis verſibus eleganter donavit Federicus Morellus, Profeſſorum Regiorum Pariſienſium Decanus:

Ex his Jaſiona facinus impium
Signum in ſacratum patraſſe Cereris aſſerunt,
Et cœlitus miſſo interemptum fulmine.

Ut ſacra quadam veneratione Deorum ſtatuæ, ita & Principum ſemper cultæ, dixi alibi hoc opere. Ex ære illæ. L. Seneca libr. 6. Natural. Quæſt. cap. 29. *Cur ergo aliquis ad hoc ſtupet, quod æs unius ſtatuæ, nec id ſolidum quidem, ſed concavum ac tenue, diſruptum eſt?* Et ſtatua Antonio Muſæ Medico *ære collato* ponitur. Sueton. Auguſto cap. 59. Aurelius Caſſiodorus libr. 7. Variar. Epiſt. 44. Statuarum enumerat materiam, *æs, plumbum, marmora*. Poëtæ. Virgil. libr. 6. Æneid.

Excudent alii ſpirantia mollius æra,
Credo equidem ducent vivos de marmore vultus.

Claudian. Conſul. Theodori in ipſo limine:

. . . . populumque clientem
Publica manſuris teſtantur vocibus æra.

Et libr. 3. de laudib. Stilic. ubi plura:

Ob ſacrum, quod in ære colis.

Corrigendus ejusdem locus corruptus in præfatione belli Getici:

At prior effigiem tribuit ſucceſſus amœnam.
Oraque patricius noſtra dicavit honor.

Ex MS. meo legendum, quod & MS. Stephani Claverii confirmatur:

At prior effigiem tribuit ſucceſſus ahenam.

Sidon. Apollinar. Carm. 8.

Ulpia quod rutilat porticus ære meo.

Sed & aureæ argenteæque quoque ſtatuæ ſub Imperatoribus Dio Coccejan. libr. 52. & libr. 53. imo eo uſque luxus proceſſit, ut nullæ Imperatoribus niſi aureæ ſtatuæ locarentur: quod deplorat in panegyrico Theodoſii Latinus Pacatus Drepanius. Solebant autem ſtatuæ iſtæ erigi in porticibus, in balneis, in areis, in Capitolio, in compitis, in Campo Martio, ſed maxime loco fori valde conſpicuo. Caſſiodor. libr. 8. Variar. Epiſt. 2. Sueton. libr. de clar. Grammat. cap. 17. Sidon. Apollinar. Carm. 9.

Et carus popularitate Princeps
Trajano ſtatuam foro locavit.

Idque fiebat in provincia, a municipali magiſtratu impetrato loco. Pomponius J. C. l. 14. ff. de condit. & demonſtrat. Paulus J. C. l. 2. ff. de loco publ. fruend. At in civitate ipſe Princeps id faciebat. Plinius Junior libr. 1. Epiſt. 17. atque id *miſſo libello*. L. Apul. libr. 3. Floridor. Claudian. præfatione proxime laudata:

An-

Literæ Sculptæ Sunt in Limbo, Vestis inferiore

Tab. XXXXI

Literæ Etruscæ Incisæ Sunt In Tergo
Florentiæ Ex Ære Alt. Ped. I Vnc. III. In Musæo Mediceo

Vin. Fran. sculp.

Tab. XXXXII. *Tom. I pag. 28*[illegible]

Volaterris In Marmore Alt. Ped. III. Vnc. XI. Apud Nobiles De Maffei.

Vin. Fran. Sculp.

In Marmore Alt. Ped. IV Apud
Stufa In Suburbano Prope

Nobil. Della
Florentiam

V. F. s.

Annuit his princeps, titulum poſcente Senatu.

De ornamentis ſtatuarum, & minio, quo diebus feſtis inungebantur, de jure asyli iis conceſſo, qui ad eas fugiſſent, alibi commodius. (1)

Etruſcorum inventum Idola: aut, ut aliis viſum, Seruchus, aut Syrophanes, aut Cham ea excogitavit: aut Græci, aut Ninus: eorum varietas, & vanitas Εἴδωλον, *ſive* Εἴδωλων *a Poëtis dici.*

CAP. XIV.

UT Statuarum fuere artifices Etruſci, ita & Idolorum. Cæl. Rhodigin. libr. 29. cap. 24. *Quin etiam quiſquis hujus argumenti iventor extitit primus, cum religione profecto videntur prodiiſſe. Sunt qui Etruriæ hoc contribuant.* Teophantus Monachus Scotus MS. ad D. Juvenalis ſat. 15. in principio. *Tuſcia, mater omnis impietatis, & ſuperſtitionis, & templa in falsorum Deorum honorem erexit, & Idola in iis collocavit. Ejus deinde exemplo tota Europa miſere infecta, diis dæmonum cultui adhæſit; ſed diu ante Romam, adeoque etiam ante Ægyptum, quæ ſerius monſtra ſua tranſtulit in Italiam. Virgil. libr. 8. Æneid.*

Omnigenumque Deum monſtra,

Et de inventione Idolorum huc uſque ille. Alii primum Idolum volunt Ignem fuiſſe. Ludovicus Cario in Chronico notavit: & ante illum Scriptores Eccleſiaſtici. Socrates libr. 7. Hiſtor. Eccleſiaſt. cap. 8. Theodoretus libr. 5. Hiſt. Eccleſiaſt. cap. 39. Hiſtoria Tripartita libr. 10. cap. 30. Suidas in voce Κάνωπος. Gregor. Turonenſ. libr. 4. cap. 33. Agathias Scholaſticus libr. 2. de Bello Getico: apud quos omnes templa ideo *Pyræa* ſive πυραῖα dicuntur, quod Deum haberent *Ignem*. Sidon. Apollinar. Carm. 2. v. 85.

. . . . juratur ab illis
Ignis & unda Deus.

Inventor autem hujus Idoli *Cham* fuiſſe legitur. Marius Victor Maſſilienſis libr. 3. in Geneſin:

. . . Cham ſervo e ſemine natus,
Mole & mente gigas, Babylonica ſceptra gubernans,
Perſarumque animos capiens venator iniquus,

Tom. I. Nn *A ve-*

(1) Tuſcanici fortaſſe operis multa adhuc ſimulacra, & ſigilla in Muſæis ſuperſunt: hîc afferimus tantum ea, quæ literæ Etruſcæ iis adſcriptæ aperte demonſtrant ab Etruſco artifice confecta fuiſſe.

A vero domini cultu traduxit ad Ignem.

Altera opinio eſt tantæ vanitatis, auctores fuiſſe Græcos. Tertullian. Apologet. cap. 25. ſuperiori capite laudatus. Aurel. Prudent. περὶ στεφαν. in Romano Martyre:

Sed pulchra res eſt forma in ære ſculptilis:
Quid imprecabor officinis Græciæ,
Quæ condiderunt gentibus ſtultos Deos?
Forceps Myronis, Polycleti malleus,
Natura veſtrum eſt, atque origo Cælitum.

Quarto graves quidam, nec contemnendæ auctoritatis viri ad Syrophanem eorum inventionem rejiciunt. D. Fulgentius libr. 1. Mythologicωn ex Diophante Lacedæmonio libr. 14. Antiquitatum. *Syrophanes Ægyptius, ſubſtantia familiaque locuples, filium genuit, quem voluit enormis ſubſtantiæ ſucceſſorem, ineffabili, ultra quam paternitas exigebat, affectu erga filium deditus: iſque dum adverſis fortunæ incurſibus raperetur, patri crudele geminæ orbitatis dereliquit elogium, & ut poſteritati perpetuale ſuffragium denegaſſet, & ſubſtantiæ propagandæ ſubitam interceptionem obiiceret. Quid igitur faceret aut fecunda paternitas, hac ſterilitate damnata, aut felix ſubſtantia in ſucceſſione curata? Parum erat non habere quod habuit, niſi etiam eſſet, qui obtineret, quod reliquit. Denique doloris anguſtia, quæ ſemper inquirit neceſſitatis ſolatium, filii ſibi ſimulacrum in ædibus conſtituit: dumque triſtitiæ remedium quærit, ſeminarium potius doloris invenit, neſciens, quod ſola ſit miſeriarum medicina oblivio; fecerat enim ille, unde luctus reſurrectionis in dies acquireret, non in quo luctus ſolatium inveniret. Denique* Εἴδωλον *dictum eſt* εἰδοδίνην*, quod nos Latine ſpecies doloris dicimus; namque univerſa familia in domini adulationem, aut coronas plectere, aut flores inferre, aut adoramenta ſimulacro ſuccendere conſueverat.* Egregia hæc, & prædicanda.

Quinta ſententia eſt Suidæ, aſſerentis Idolorum inventorem fuiſſe Seruchum quendam: in quam ſententiam ivit etiam Conſtantinus Manaſſes, cujus hæc ſunt e MS. Auguſtiſſimi Britanniarum Regis bibliothecæ, & ſuppeditavit eruditus juvenis Græce Latineque doctus Petrus Goldmanus Scotus:

Σερούχ δὲ πρῶτος ἤρξατο χρῆθαι γλυπτοῖς καὶ στήλαις
Ο῎γδοος ὢν ἀπόγονος τοῦ Νῶε τοῦ δικαίου.
Οὗτος οὖν πρῶτος ὁ Σερούχ τιμῶν τοὺς παλαιτέρους
Ὡ῾ς ἀγαθῶν ἐφευρετὰς ὡς σχυροὺς ἐν μάχαις
Ὡ῾ς τῆς σοφίας ἀρχηγοὺς, ὡς ἐμπεροποχέμους
Εἰκόνας κατεσκέυασιν, ἀγάλματα καὶ στηλὰς
Ὡ῾ς δῆθεν εἰς ἀνάμνησιν καλῶν τῶν ἐξ ἐκείνων,
Ο῞περ οἱ γνοντες μὴ πολλοὶ τῶν μεταγενεστέρων,
Μὴ καταστοχασάμενοι Σερούχ τῆς διανοίας,
Ὡ῞σπερ θεοὺς ἐτίμησαν τὰς στήλας τὰς ἀψύχους,

Καὶ προσεκύνησαν γλυπτοῖς ἀνθρώπων χεροκμήτοις,
Εὐτεῦθεν εἰς ἀλλόκοτον θρισκείαν ἐκτραπέντες
Θρησκεύειν ἐπενόησαν ἄλλοι θεοῖς ἀλλοίοις.
Αἰγύπτιοι δ' ἐξώκειλαν πάντων τῶν ἄλλων πλέον
Καὶ τὴν θρησκείαν ἤγαγον ἄχρι καὶ τῶν γελοίων.
Εὐτεῦθεν ἐσεβάσηταν αἰλόυρους, καὶ πιθήκους
Ἴβεις, καὶ τράγους, βόας, κῦνας, καὶ κροκοδείλους,
Καὶ τ' ἄλλα προσωχθίσματα τῆς σφῶν φρένος βλαβείας.

Quos quidem verſus politicos ſic verbatim pæne reddere potes: *Primus autem Seruchus uti ſculptilibus & ſtatuis cœpit, octavus e juſti Noæ poſteris. Nimirum hic Seruchus honorem priſcis deferens, tanquam rerum præclararum inventoribus, tanquam in præliando fortibus, tanquam principibus ſapientiæ, tanquam belli peritis, imagines, ſimulacra, columnas extruxit, velut ad memoriam beneficiorum ab iis profectorum: quod non intelligentes poſterorum plerique, non recte accepta Seruchi ſententia, ſtatuas inanimas, ceu Deos coluerunt, & ſculptilia mortalium facta manibus adorarunt. Inde peregrinum ad cultum cum deflexiſſent, alii Deos alios excogitarunt, quos venerarentur. Magis autem quam ceteri alii exorbitarunt Ægyptii, & uſque ad ridiculas res ſuperſtitioſi eſſe perrexerunt. Hinc factum, ut feles, & ſimias coluerint, ibides, & hircos, boveſque, canes, crocodilos, abominationes alias ab errore mentis profectas.*

Sexto denique quibusdam placuit, Ninum illum Regem antiquiſſimum Idolorum primum cultorem facere: quem & D. Auguſtinus Χρόνον Saturnum interpretatur. Unius Gottofredi Viterbienſis locum adſcribam neceſſarium ex Chronicorum Parte 4.

Idola terrigenis referam quis condidit olim,
Regna coli, cur jure poli, voluere coloni,
Expedit exponi pro ratione boni.
Dum moreretur homo Belus Rex in Babylone,
Filius ipſius Ninus dum regnat honore,
Mentis in ardore fata paterna dolet.
Patris ad effigiem fit regia grandis imago,
Quæ fuit in reliquis primæva maligna propago,
Idola nam peperit de quibus actor ago.
Nomen habet Beli, nimio venerata favore:
Servit ei regio, dat munera, placat adore;
Sic patris effigiem Ninus honore fovet.
Quiſquis in imperio meruit proſcriptus haberi,
Aut aliquas pœnas potuit peccando mereri,
Ante pedes belli ſtans, bene ſalvus erat.
Hujus ad exemplum veterum cenſura parentum
Defunctis patribus ſic erigit Idola centum,
Et ſimili more ſemper honore fovet.
Idola fingentes per climata, per regiones,

Per varias linguas variabant Idola nomen,
Sicut & antiqui fama vocare ſolent.
A Belo dixere Bachal, lingua variatur:
Belzebus, & Balahum, ſeu Belfegor inde vocatur,
Sic variabat atrum nomen imago patrum.
Indeque falsorum data ſunt reſponſa Deorum:
Idola ſic fuerant habitacula Dæmoniorum,
Decipiunt populum, decipiuntque ſolum.
Verſus in errorem ſic idola mundus adorat:
Mundus eos putat eſſe Deos, veneratur, honorat,
Nulla creatoris juſſa vel acta ſonant.
Inde fit, ut quod Roma ſuis utens ſimulacris,
In ſummis ſervare ſuis ſolet Idola ſacris,
Et reveretur eos, dum putat eſſe Deos.
Quomodo Romana potuit ſapientia falli,
Sub ſpecie lapidis, vel ligni, ſive metalli?
Non alios miror deſpuiſſe viros.

Verſus decimus quintus corruptus eſt; ſed facilis cura, ſi legas:

Ante pedes Beli ſtans, bene ſalvus erat.

Verſus item vigeſimus primus mendoſus, quem ſic reſtitue manifeſto ſenſu:

Sicut & antiqui fana vocare ſolent.

Idolum certe quid ſit, deſcribit, & unde nomen deſumatur, docent eleganti volumine D. Cyprianus, & Iſidorus Hiſpalenſis libr. 8. Etymolog. cap. 8. verbatim tranſcribens Florentem Tertullianum libr. de Idololatria cap. 3. qui ibidem loci multiplicem uſum, & varietatem exponit: *Neque enim intereſt, an plaſtes effingat, an cœlator exculpat, an phrygio detexat, quia nec de materia refert, an gypſo, an coloribus, an lapide, an ære, an argento, an filo formetur Idolum.* Porro nonnulli a *dolo*, facto rei divinæ & cœleſti majeſtati, etymologiam deducunt; ſed quam bene, ipſi viderint; cum convenientibus nomini rebus aptius ab εἶδος, ſeu *forma* fuerit deducenda. Utcumque certe, Poëtis juxta Εἴδωλον atque Εἴδολον uſurpatur, qui & ipſi acerbiſſime eorum graves pudendoſque cultus execrantur: & obſervat, licet rem parvi momenti, Menradus Moltherus. Aurel. Prudent. περὶ ςεφαν.

Nunc monſtruoſis Idolis
Imponis Imperj jugum.

Et eodem opere:

Stabunt & vera innoxia
Quæ nunc habentur Idola.

Et in Romani Martyris agone:

Intrare ſervis Idolorum ac Dæmonum
Sanctam ſalutis non licet noſtræ domum.

Arator Diaconus in Acta Apoſtolorum libr. 2. fine:

Idola

Idola tot Romæ mundo collecta ſubacto:

Cœlius Sedulius Epiſcopus Scotus cultior iis libr. 1. Paſchalis Operis in principio:

Quid lapides, atque æra coli, quid fana profanis
Proderit, aut mutis animas damnare metallis?

Et eodem opere ad finem:

Quis furor eſt, quæ tanta animos dementia ludit,
Ut volucrem, turpemque bovem, tortumque draconem
Semihominemque canem ſupplex homo pronus adores?

Et paucis interjectis ibidem loci:

Lignea ligna rogas, ſurdis clamare videris,
A mutis reſponſa petis.

Commodianus MS. libr. 1. Cont. Gent. num. 2.

I *n lege præcepit dominus cæli, terræque mariſque:*
N *olite, inquit, adorare Deos inanes.*
D *e manibus veſtris factos ex ligno vel auro,*
I *ndignatio mea ne vos diſperdat ob iſta.*
G *ens ante Moſen rudis, ſine lege morata,*
N *eſcienſque Deum, morientes Deos orabant,*
A *d quorum effigies faciebant Idola vana,*
T *ranslatis Judæis Dominus de terra Ægypti*
I *mpoſuit legem poſtmodum, & iſta præcepit*
O *mnipotens, ſibi ſoli deſervire, non illis.*
D *e reſurrectione quoque docetur in ipſa,*
E *t ſpe, fortunatum rurſum in ævo vivendi,*
I *dola ſi vana relinquantur, neque colantur.*

Aurel. Prudent. libro toties laudato:

Condigna veſtris ſenſibus
Coli jubetis numina,
Exciſa fabrili manu,
Cavis recocta follibus,
Quæ voce, quæ greſſu carent,
Immota, cæca, elinguia.

Etru-

Etruſcorum inventum Religio, & modus urbem condendi: ea fuit, vomere æreo arare, taurum candidum vaccæ albæ jungere, quod in evertendis civitatibus obſervatum: iſque ritus Etruſcus dictus.

CAP. XV.

Religioſe, captatiſque auguriis *urbem condere* primi mortales omnes, ſaltem Italos, Etruſci docuere. M. Varro libr. 4. de Ling. Lat. *Oppida condebant in Latio, Etruſco ritu, multa, ideſt junctis bubus, tauro & vacca, interiori aratro circumagebant ſulcum: hoc faciebant religionis cauſa die auſpicato, ut foſſa & muro eſſent munita: terram unde excalpſerant, foſſam vocabant, & introrſum factum, murum: poſtea quod fiebat orbis, urbs: principium, quod erat poſt murum, pomœrium dictum, ejuſque ambitu auſpicia urbana finiuntur. Cippi pomœrii ſtant & circum Ardeam, & circum Romam; quare & oppida, quæ prius erant circumducta aratro, ab orbe & urbo, urbes: & ideo coloniæ noſtræ omnes in literis antiquis, ſcribuntur urbes, quod item conditæ, ut Roma, & ideo coloniæ ut urbes conduntur, quod intra pomœrium ponuntur.* Locus clariſſimus, quo docemur omnem religionem in condendis urbibus ab Etruſcis profectam. Quod & Plutarchus confirmat in Romulo pag. 23. Ῥωμύλος ὤκιζε τὴν πόλιν ἐκ Τυῤῥηνίας μεταπεμψάμενος ἄνδρας, ἱεροῖς τισιθεσμοῖς καὶ γράμμασιν ὑφηγουμένοις ἕκαστα καὶ διδάσκοντας ὥσπερ ἐν τελετῇ. *Romulus condidit urbem, ad quod excivit Etruſcos, qui velut in myſteriis, ut quidque faciendum erat cærimoniis quibusdam & ſcriptis præſcripſerunt, docueruntque.* Quæ ſi vera ſunt, falsus Plinius, qui Cecropem urbem primam condidiſſe vult: nec verax Homerus, qui id Phoroneo adſignat: Ægyptiique decepti, qui Dioſpolim omnium urbium apud ſe primam fuiſſe volunt. Strabo libr. 17. niſi Etruſci primas in Italia urbes condidiſſe dicamus, quod & verum eſt. Ex hac Etruſca diſciplina cautum, ne quis urbem condere aggrederetur, prius quam captaſſet auguria, deorumque voluntatem exploraſſet. Jul. Solin. Polyhiſtor. cap. 2. *Auſpicato fundamenta murorum jecit.* M. Cicero libr. 1. Divinat. *Hujus urbis parens Romulus, non ſolum auſpicato urbem condidiſſe, ſed etiam ipſe optimus augur fuiſſe traditur.* Servius Maurus ad v. 136. libr. 3. Æneid.

Connubiis arviſque novis operata juventus.

Et ad illum v. 780. libr. 6. Æneid.

. . . viden, ut geminæ ſtent vertice criſtæ?

Pru-

Prudent. in Romani martyris agone:

Quod Roma pollet auſpicato condita,
Jovi ſtatori debet, & Diis ceteris.

Q. Ennius apud Iſidorum libr. 15. Etymologiar. cap. 1.

His nata auſpiciis illa inclyta Roma.

Idem apud M. Varronem libr. 3. de Re Ruſtica cap. 1. & Suetonium in Auguſto cap. 7.

Septingintei ſunt paulo plus minus anni
Auguſto augurio poſtquam inclyta condita Roma eſt.

Idem apud Tullium libr. 1. de Divinat.

Curantes cura cum magna, concupientes
Regni, dat operam ſimul augurio, auſpicioque
Huic Remus auſpicio ſe devovet.

Claudian. libr. de Bello Getico: ubi ipſa Roma de ſe:

Si mea manſuris meruerunt mœnia naſci
Juppiter, auſpiciis, ſi ſtant immota Sybillæ
Carmina.

Arabatur deinde. Dionyſ. Halicarnaſſ. libr. 1. pag. 75. Καλέσας ἅπαντας εἰς τὸν ἀποδειχθέντα τόπον, περιγράφει τετράγωνον σχῆμα τῷ λόφῳ, βοὸς ἄῤῥενος ἅμα θηλείᾳ ζευχθέντος ὑπ' ἄροτρον ἑλκύσας ἄυλακα διηνεκῆ, τὴν μέλλουσαν ὑποδέξεσθαι τὸ τεῖχος, ἐξ ὧ Ῥωμαίοις τῶτο τῆς περιαρόσεως τῶν χωρίων ἐν οἰκισμοῖς πόλεων παραμένει. *Convocatis in deſtinatum locum omnibus, circumſcripſit collem figura quadrangula, junctis ad aratrum bubus, mare ac femina, ductoque ſulco perpetuo, unde Romanis hic mos circumarandi loca in condendis urbibus durat.* Poëtæ in hunc ſenſum paſſim. Sil. Italic. libr. 13. Punic.

Hoc agreſte Capys donum, cum mœnia ſulco
Signaret, parvæ jam tum deceptus amore
Nutrierat.

Q. Ennius in Andromeda apud Feſtum Pompejum libr. 19. in voce *uruat*. Et libr. 14. idem Feſtus *Sulcum primigenium* vocat. Ovid. libr. 4. Faſtor.

Apta dies legitur, qua mœnia ſignet aratro,
Feſta Palis ſuberant, inde movetur opus.

Virgil. libr. 5. Æneid.

. . . . urbem deſignat aratro
Sortiturque domos.

Et libr. 7. Æneid.

. . . ipſe humili deſignat mœnia foſſa,
Moliturque locum.

Mapphæus Vegius in ſupplemento Æneidos Virgilianæ:

Æneas urbem curvo deſignat aratro,
Fundabatque domos, & amictas aggere foſſas.

Vomer, quo arabant, erat æreus: quod, nullo auctore laudato, ut ſolet, notavit Cœlius Rhodiginus libr. 29. Variar. Antiquar. Lection. cap.

cap. 6. in principio. Sed id prodidit Carminius, *curiosissimus & doctus* vir, ut loquitur Aurelius Macrobius libr. 5. Saturnal. cap. 19. Hæc itaque Carminii sunt libr. 2. de Italia verba: *Prius itaque & Tuscos æneo vomere uti, cum conderentur urbes, solitos, in trajectitiis eorum sacris invenio, & in Sabinis ex ære cultros, quibus Sacerdotes tonderentur*. Plutarchus loco proxime supra laudato: Ο῾ δὲ οἰκιστὴς ἐμβαλὼν ἀρότρῳ χαλκῆν ὕνιν, ὑποζεύξας δὲ βοῦν ἄῤῥενα καὶ θήλειαν, αὐτὸς μὲν ἐπάγει περιελαύνων ἄυλακα βαθεῖαν τοῖς τέρμασι. *Conditor aratro æreum vomerem adjungit, junctisque bobus, mare & femina, ipse circum lineamenta profundum inducit sulcum*. Aratrum vero ipse conditor tenebat. Si tamen, ut in Carthagine condenda, Babylone, aliisque civitatibus contigit, *mulier ponendæ urbis auctor fuisset, id muneris penes architectos relinquebatur;* ut loquitur Servius Honoratus ad illud Virgilii libr. 1. Æneid.

Instant ardentes Tyrii.

Aratrum qui dirigebat, laciniam togæ in humerum dextrum rejiciebat, seseque cingebat, vel quia ille sacris operantium erat habitus, atque opus illud inter sacra numeratum: vel ut commodius stivam tenere posset: vel denique ut multitudinem civium togato, hoc est pacifico studio, fovendam ostenderent, neque solum bellicis artibus civitates vigere, sed multo magis pace florere. M. Manil. libr. 4. Astronom.

. . . . rituque Gabino
Mœnia succinctus, curvo describit aratro.

Boves duo tantum esse poterant, iique albi coloris, & sexus disparis, puto, ut lætitia numerosæ sobolis proventu denotaretur, matrimoniique ratio haberetur, quod legitimum inter marem & feminam Respublicas auget ac tuetur. Ovid. libr. 4. Fastor.

Ipse tenens stivam, designat mœnia sulco,
Alba jugum niveo cum bove vacca tulit.

Exteriori aratri parti taurus, interiori vero vacca jungebatur. Servius Maurus ad libr. 4. Æneid. pag. 326.

. . . . cui littus arandum
Cuique loci leges dedimus.

Et quoniam *unumquodque eodem modo definit, & solvitur, quo cœperat;* ut verbis utar Ulpiani J.C. l. 30. ff. Reg. Jur. & Pauli J.C. l. 295. ff. eod. aratro circumducto, ut condebantur urbes, ita evertebantur aratione. Servius loco proxime laudato, notatque Cœlius Rhodiginus libr. 7. Antiquar. Lection. cap. 18. & libr. 14. cap. 5. Modestinus J.C. l. 21. ff. quib. mod. Ususfr. amitt. *Si ususfructus civitati legetur, & aratrum in ea ducatur, ut passa est Carthago, civitas esse desinit, ideoque quasi morte cessat habere usumfructum*. Et sicuti consul, prætor, aut tribunus consulari potestate, aut quilibet alius exercituum Romanorum imperator, dum coloniam deduceret, aratro muros designabat; ita in coloniis, municipiisque delendis, penes eundem potestas erat. M. Lucan. libr. 7. Pharsal. *Sar-*

Sarmaticumque premet ſuccinctus Conſul aratrum.

Helenius Acron ad Horat. libr. 1. od. 16. *Hæc conſuetudo fuit condendis, atque evertendis urbibus, ut aratro fieret.* Ipſe Poëta:

. . . . urbibus ultimæ
Stetere cauſæ, cum perirent
Funditus, imprimeretque muris
Hoſtile aratrum exercitus inſolens.

Alludunt Poëtæ. P. Ovid. Epiſt. 1. Heroidum:

Nunc ſeges eſt, ubi Troja fuit, reſecandaque falce
Luxuriat Phrygio ſanguine pinguis humus.

Virgil. libr. 3. Æneid. principio:

Et campos, ubi Troja fuit.

Denique, quemadmodum civitas dicitur habere uſumfructum, ita & vivere, ſeneſcere, florere; mori, eodem, quo homines, more. Vetus Poëta Græcus apud Petrum Fabrum Saviorianum libr. 1. Semeſtr. cap. 9. Et alius anonymus in Anthologia libr. 1. cap. 90.

Τὴν πόλιν οἱ νέκυες πρότερον ζῶσαν κατέλειψαν
Ἡμεῖς δὲ ζῶντες τὴν πόλιν ἐκφέρομεν.

Hanc civitatem mortui prius vivam reliquerunt,
Nos vero vivi civitatem efferimus.

Etruſcorum inventum Pomœrium: & ipſum locus conſecratus.

CAP. XVI.

EX ejusdem Etruſcæ diſciplinæ præſcripto, & inventione *Pomœrium* profluxit, ideſt locus ſacer, augurioque inviolabilis, intra & extra deſcriptam foſſam. M. Varro, initio capitis præcedentis laudatus, & Plutarchus etiam eodem, quo ibi expoſui, loco: πωμήριον, ὄπιθεν τείχους, καὶ μετὰ τεῖχος: *Pomœrium poſt muros, & prope muros.* Quo loci Romulum ea religione a Tuſcis ordinaſſe docet. Nec ſane ulla civitatum extra Italiam Pomœria habuit, claro argumento a religioſa Etruſcorum obſervatione id tractum. Elegans eſt locus T. Livii 1. Decad. libr. 1. in rebus Servii Tullii. *Aggere, & foſſis, & muro urbem circumdat, ita pomœrium profert. Pomœrium, verbi ſolam vim intuentes, poſt mœnium interpretantur eſſe. Eſt autem magis circa murum locus, quem in condendis urbibus, quondam Etruſci, qua murum ducturi erant, certis circa terminis augurato conſecrabant; ut neque interiori parte ædificia mœnibus continuarentur, quæ nunc vulgo etiam conjungunt: & extrinſecus puri aliquid ab humano cultu pateret*

soli. Hoc spatium, quod neque habitari, neque arari fas erat, non magis quod post murum, quam quod murus post ipsum, Pomœrium Romani appellarunt. Et in urbis incremento semper, quantum mœnia processura erant, tantum termini hi consecrati proferebantur. Ut res tota clarior sit, neque amplius, quin hoc sit inventionis Tuscanicæ, dubitari a doctis possit, unum Q. Fabii Pictoris libr. 1. de Aureo Seculo locum apponam. *Vinum & far primus illos docuit Janus, ad sacrificia verius & religionem, quam ad esum; primus enim aras, & Pomœria, & sacra docuit*. De quo auctore, & si eum genuinum non credam; tamen ne quid Lector desideraret, siluisse eum nefas duxi, qui in hoc saltem operi huic nostro prodesset, quod ab aliis probatis scriptoribus dignisque fide, dicta approbasset.

Pomœrium vero hoc proferre ii tantum poterant, qui Rempublicam agris ab hostibus captis auxissent. Fl. Vopisc. in Aureliano. C. Tacit. libr. 12. Annal. *Mox pro fortuna Pomœrium auctum*. Nec id inconsultis auguribus. Messalla libr. 1. de Auspiciis. Et Elis Grammaticus in veteri Commentario, apud A. Gell. libr. 13. cap. 14. Et licet Numa nihil novo regno adjecisset, tamen protulit pomœrium. Dionys. Halicarnass. libr. 2. Huc pertinet Tabulæ æneæ fragmentum, in qua Romæ ad Lateranensem ædem privilegium hoc Vespasiani repertum (1).

Utique . ei . fines . pomerii . proferre .
promovere . cum . ex . republica . censebit .
Esse . liceat . ita . uti . licuit . Ti. Claudio .
Caesari . Aug. Germanico .

Vetus etiam marmor Romæ, ad D. Luciæ effossum, huc quadrat (2):

TI. CLAVDIVS
DRVSI. F. CAISAR
AVG. GERMANICVS
PONT. MAX. TRIB. POT
$\overline{\text{VIIII}}$. IMP. $\overline{\text{XVI}}$. COS. $\overline{\text{IIII}}$.
CENSOR. P. P
AVCTIS. POPVLI. ROMANI
FINIBVS. POMERIVM
AMPLIAℲIT. TERMIAℲITQ.

Terminabatur autem Pomœrium cippis quibusdam, ut ex M. Varronis verbis supra capite præcedenti laudatis liquet. Et docent antiquæ Inscriptiones apud Onufrium Panvinium. Prima (3).

C. MAR-

(1) Apud Grut. pag. 244. (2) Apud eund. pag. 196. n. 4. (3) Apud eundem pag. 196. n. 1.

C. MARCIVS. L. F. L. N.
CENSORINVS.
C. ASINIVS. C. F. GALLVS.
COS
EX. S. C. TERMIN.
A. R. PROX. PED. XLV.

Et alia extra portam Flaminiam reperta (1):

IMP. CAESAR. DIVI. F
AVGVSTVS
PONTIFEX. MAXIMVS
TRIBVNIC. POTEST. XVII.
EX. S. C. TERMINAVIT
R. PROX. CIPP. PED. CLXVIS

Tertia reperta non longe Tiberi, in hæc verba (2):

C. MARCIVS. L. F. L. N.
CENSORINVS. ET. C. ASI
NIVS. C. F. GALLVS. COS
EX. S. C.

FIN. POMER. TERMIN.

(1) Apud Grut. pag. 196. n. 3. (2) Apud eund. pag. 196. n. 2.

Etruſcorum inventum foſſa muniendis urbibus, quæ & ipſa conſecrata.

CAP. XVII.

MUnimentum urbium, ſive foſſam, mœnibus adjectam, invenerunt etiam Etruſci, docent M. Varronis verba cap. 15. ſupra a me laudata. Plutarch. in Romulo pag. 23. ubi ait, eum *ab Etruſcis edoctum, ut Etruſco ritu foſſam deſcriberet:* βόθρος γὰρ ὠρύγη περὶ τὸ νῦν Κομίτιον κυκλοτερής. *In comitio foſſa eſt rotunda circumducta.* Adſcribam Latina, quæ ibidem loci ſequuntur verba, brevitatis ergo. *In eam foſſam primitias detulerunt omnium, quæ de more, ut bonis natura, utebantur ut neceſſariis: poſtremo ex qua quiſque advenerat regione, ejus terræ portiunculam collatam, eo conjecerunt, & commiſcuerunt: foſſam hanc eodem, quo cœlum nomine, Mundum vocaverunt.* Sane ex Etruſco ritu nihil aliud eſt foſſa hæc, quam ſulcus, qui aratro circumducto, ut jam docui ſuperius, imprimebatur. Servius Maurus ad libr. 7. Æneid. pag. 455. Nec adeo fuiſſe veterem morem foſſis mœnia includere innuit P. Ovid. libr. 1. Metamorph.

Nondum præcipites cingebant oppida foſſæ.

De quibus, qui plura cupis, adi ad Fl. Vegetii de Romana Militia opus elegans, & Juſti Lipſii doctoris quondam Lovanii mei libros Poliorceticωn, qui omnia huc ſpectantia te docebunt. Ego ad alia pergo.

Etruſcorum inventum muri urbium: & ipſi ſacra religione erecti: ampliari, reficique ab imperatore ſoliti.

CAP. XVIII.

SEquitur in Varrone cap. 15. ſupra laudato, muros ab eadem diſciplina Etruſca ortos. Plutarch. in Romulo pag. 23. Verba Latina, quia propero, ne duplicato labore majus opus exereſcat, hæc ſunt: *Ubi portam deſignare viſum eſt, vomere exempto, atque aratro ſublato, ſpacium relinquunt, unde totum habent Etruſci murum, præter portas, ſacrum; nam eas ſi ducerent ſacras, religioſum eſſet neceſſaria & impura in urbem recipere & exportare.* Quæ

accu-

accuratius in Problematis Romanis repetit cap. 27. tu vide locum: M. Cato in fragmentis: *Captato augurio qui urbem novam condebat, tauro & vacca arabat: ubi araſſet, murum faciebat: ubi portam volebat eſſe, aratrum tollebat, & portam vocabat.* Quomodocumque ergo muri poſterioribus turriti, ornati, pinnati fuerint, prima certe ſua exordia, ſecundum hos auctores, ab Etruſcis habuerunt: neque audio indoctiſſimum Polydorum Virgilium, qui libr. 3. de Rer. Invent. cap. 9. Thraſonem omnium primum contendit muros feciſſe.

Etruſci, ut foſſam urbis vocabant *Mundum*, ex Plutarcho proxime ſuperiori adducto capite; ita & Cœlum eleganter *Mundi mœnia* dixerunt. Notat Obertus Giſanius in Indice Lucretiano. Ipſe T. Lucretius libr. 1.

. . . . extra .
Proceſſit longe flammantia mœnia mundi.

Et eodem libr. ad finem. Et libr. 5.

Lunamque efficerent, & magni mœnia mundi.

Imitatus eſt M. Manilius libr. 3. Aſtronomic.

Cum tantas ſtrueret moles per mœnia mundi.

Muros hos, ſeu mœnia, non magis quam pomœrium, nemo niſi imperator exercitus, aut magiſtratus, qui Rempublicam auxiſſet, aut transferre, & alio loco erigere, aut reparare poterat. Videnda Inſcriptio vetus apud Gruterum pag. 165. n. 1.

De hac murorum urbis Romæ, per Stiliconem Auguſtorum tutorem, & utriuſque militiæ præfectum, reſtauratione, Zoſimus libr. 2. Hiſtor. & alii, quos omitto, Poëtis contentus. Cl. Claudian. de 6. Honorii Conſulatu:

. . . . addebant pulchrum nova mœnia vultum
Audito perfecta recens rumore Getarum,
Profecitque opifex decori timor, & vice mira,
Quam pax intulerat, bello diſcuſſa ſenectus,
Erexit ſubitas turres.

D. Paulin. Nolæ Epiſcopus Natali 4.

. . . . . fidant legionibus illi
Perfugioque parent reparatis mœnia muris.

Etru-

Etruſcorum inventum ſacrum Nuptiale, quod porco fiebat, auſpiciis præviis.

CAP. XIX.

Religioſa Etruſcorum inventa claudet hic ſolemnis, ſacerque Nuptiarum apparatus, quo nullus illuſtrior, aut in Italia, ut puto, vetuſtior. M. Terentius Varro libr. 2. Rei Ruſt. cap. 4. *A Suillo enim genere pecoris immolandi initium primum ſumptum videtur, cujus veſtigia, quod initiis Cereris porci immolantur: & quod initiis pacis, fœdus cum feritur, porcus occiditur: & quod Nuptiarum initio antiqui Reges, ac ſublimes viri in Etruria in conjunctione nuptiali, nova nupta, & novus maritus primum porcum immolant. Priſci quoque Latini, & etiam Græci in Italia idem factitaſſe videntur; nam & noſtræ mulieres, & maxime nutrices, naturam, qua feminæ ſunt, in virginibus appellant porcum, & Græci χοῖρον, ſignificantes eſſe dignum inſigni nuptiarum.* Ex quibus certum, primam hoſtiam ex Etruſca diſciplina fuiſſe porcam, eamque Cereri immolatam: vel quod illa Dea Nuptiis præſit. Calvus antiquus Poëta:

Et leges ſanctas docuit, & chara jugavit
Corpora conjugiis, & magnas condidit urbes.

Multa invenies libr. 2. Antiquitat. Romanar. annotata a me cap. 11. vel certe, quia animal illud frugibus ſit valde inimicum. Ovid. libr. 1. Faſtor.

Prima Ceres avidæ gaviſa eſt ſanguine porcæ,
Ulta ſuas merita cæde nocentis opes.
Nam ſata vere novo teneris lactentia ſuccis
Eruta ſetigeræ comperit ore ſuis.

Ex hoc fonte defluxit, ut porcum immolarent initiandi ſacris ejus Deæ, qui ideo myſticus dictus, aut myſtica hoſtia. Alb. Tibull. libr. 1. Eleg. 10.

At nobis ærata lares depellite tela,
Hoſtiaque a plena myſtica porcus hara

Qui locus in pleriſque corruptiſſimus eſt, legiturque:

Hoſtiaque a plena ruſtica porcus hara.

Sed doctior convenentiorque eſt prima lectio, quæ debetur eruditiſſ. Hadriano Turnebo libr. 29. Adverſar. cap. 32. Poſteriorem tamen lectionem ſecuti ſunt Achilles Statius Neapolitanus, & Lævinus Torrentius ad Horat. libr. 3. od. 23. Et de Eleuſinæ Cereris ſacris abunde dixi ad Claudianum libr. 1. de Raptu Proſerpinæ ſtatim in principio. Porca eadem Laribus immolata juxta ac Cereri. Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 1.

Par-

Parva saginati lustrabant compita porci.

Horat. loco laudato:

Si thure placaris, & horna
Fruge Lares, avidaque porca.

Et libr. 2. Sat. 3.

. . . . *immolet æquis*
Hic porcum Laribus.

Ex eadem Etrusca disciplina porcus immolari solitus in sanciendis fœderibus; unde Grammatici deducunt *fœdus* a porca *fœde* mactata. Festus Pompejus libr. 6. in voce *fœdus*, & Isidorus libr. 18. cap. 1. Servius Maurus ad libr. 1. Æneid. pag. 172. *Fœdus autem dictum, vel a Fœcialibus, qui olim fœdales dicebantur, idest Sacerdotes, per quos fiunt fœdera: vel a porca fœde, hoc est lapidus . . . . occisa*; sed corrige, & lege *lapidibus occisa*. Et ad libr. 8. Æneid. pag. 525. *Fœdera, ut diximus, dicta sunt a porca, fœde & crudeliter occisa; nam cum ante gladiis configeretur, a Fœcialibus inventum, ut silice feriretur, ea causa, quod antiquum Jovis signum lapidis silicini putaverunt esse. Cicero fœdera a fide putat dicta; sed hujus porcæ mors optabatur ei, qui a pace resilisset: falso autem ait, porca; nam ad hoc genus sacrificii porcus adhibebatur.* Forma universa fœderis ita graphice a T. Livio descripta est in rebus Tulli Hostilii 1. Decad. libr. 1. ut nihil possit addi; in fine hæc sunt: *Si prior defexit publico consilio, dolo malo, tu illo die, Jupiter, populum Romanum sic ferito, ut ego hunc porcum hodie feriam: tantoque magis ferito, quanto magis potes pollesque. Id ut ita dixit, porcum saxo silice percussit.* Vide locum ipsum.

Porcum hunc non prius sponsus sponsæque mactabant, quam ex Etrusco ritu auspicia fuissent legitime captata, & renuntiata. Valer. libr. 2. cap. 1. *Apud antiquos, non solum publice, sed etiam privatim nihil gerebatur, nisi auspicio prius sumpto: ex quo more Nuptiis etiamnum interponuntur auspices, qui quamvis auspicia petere desierint, ipso tamen nomine veteris consuetudinis vestigia usurpant.* Quæ ille, ut pleraque alia a Cicerone mutuatus est libr. 1. Divin. *Quod in nuptiarum auspiciis declarant, qui re omissa, nomen tenent.* Et in Orat. pro A. Cluentio. *Nubit genero socrus, nullis auspicibus, nullis actoribus.* Frequentissima ejus ritus mentio apud probatos Scriptores, observatioque C. Tacit. libr. 11. de Nuptiis Silii & Messalinæ: *Prædicta die adhibitis qui obsignarent, velut suscipiendorum liberorum causa convenisse, atque illam audisse auspicum verba, subiisse, sacrificasse apud Deos, discubitum inter convivas, oscula, amplexus, noctem denique actam licentia conjugali.* Idem libr. 15. Annal. in Nuptiis Neronis principis, & Pythagoræ exoleti. *Paucos post dies uni ex illo contaminatorum grege, cui nomen Pythagoræ fuit, in morem solemnium conjugiorum denupsit, inditum Imperatori flammeum, misit auspices duos.* C. Sueton. Claudio cap. 26. *Quam, cum comperisset, supra cetera flagitia, atque dedecora, C. Silio etiam nupsisse, dote inter auspices*

ſpices conſignata, ſupplicio affecit. Q. Symmach. libr. 4. Epiſt. 14. *Cum filios noſtros jugali fœdere ſociare vellemus, primum ſuper hoc magnificentiam tuam meditatio noſtra conſuluit, ut cœpti felicis auſpicium a parente publico ſumeretur*. Ubi Symmachus auſpicium pro Nuptiis uſurpat. Idem libr. 6. Epiſt. 3. *Sororem Poppæam olim viro maturam, te auſpice, in manum optat accipere*. Critici Servii Mauri ad libr. 1. & libr. 6. Æneid. verba alibi poſuere, quæ non exſcribo. Vetus Scholiaſtes D. Juvenal. ad Satyr. 10. v. 336. *Auſpices ſolebant Nuptiis intereſſe*. Vetus marmoris cujusdam Gallici fragmentum, quod adſcribam, quod eo & *coëmptio* & *faces* Nuptiales, & *deductio domum* contineantur.

COS. AVG. PVB. CLAVDIO
Q. V AE S. AER. ANTONINAM
VOLVNIAM. VIRGINEM. VO
LENT. AVSPICIB. A. PARENTIBVS
SVIS. COEMIT. ET. IIII. FAC.
IN. DOM. DVX.

Ita & Poëtæ Latini intelligendi. Cl Claudian. libr. 1. in Ruffin.

. . . . *hac auſpice tæda*
Oëdipodem matri, natæ junxere Thyentem.

Et libr. 2. in Ruffin.

. . . . *dilecta hic pignora certe,*
Hic domus, hic proprium tædis genialibus omen.

Et in Epigrammatis de laude Serenæ:

Atque utinam ſub luce tui contingeret oris
Conjugis in caſtris, vel ſolio generi,
Optatum celebrare diem, me jungeret auſpex
Purpura, me ſancto cingeret aula choro.

Et libr. 2. de Raptu ad finem:

. . . . *tangeſque cubile*
Omina perpetuo genitalia fœdere ſancit.

Sic ex MS. meo repoſui, cum antea legeretur:

Omnia perpetuo genitalia fœdere ſancit.

L. Apul. libr. 1, Mileſiar. *Vix effatum, me ſtatim familiares omen nefarium execrati, raptis cujuſque modi telis proſequuntur*. Peſſime antea legebatur: *familiares omnes nefarium execrati*. Et in libro de Deo Socratis idem ſcriptor corruptus in eadem dictione: *quum præterea ſi omnia obſervitaret;* ſed legendum eſt omnino: *ſi omina obſervitaret*. Ita legit cultiſſimus Joſias Mercerus ad Ariſtenætum libr. 1. Epiſt. 3. Omina igitur ſunt Nuptialia auſpicia, & ut in genere dicam, *rerum futurarum, ſeu bonarum, ſeu malarum ſigna*. Ut prodidit Luctatius Placidius ad libr. 6. Tdebaidos Statianæ v. 932. in qua voce plerique auctores corrupti, ut oſtendi libr. 3. Antiquitat. Romanar. cap. 8. In hiſce captan-

ptandis auguriis apud Romanos *optimum augurium ab accipitre circo*, ut verbis utar C. Plinii libr. 10. cap. 8. at in Etrusca disciplina principatum tenebat *Aquila*, cujus volatu illa gens regebatur, observavit Porphyrius philosophus libr. 3. περὶ ἀποχῆς, & ex eo Isaacus Casaubonus ad Lampridii Severum. Præsides hisce auspiciis sive auguriis *Pilumnus & Picumnus*. M. Varro referente Nonio Marcello cap. 12. Iterum audiendi Poëtæ. Martian. Capella libr. 1. de Nupt. Merc. & Philolog. princ.

Connubium Divum componens Calliopæa
Carminis auspicio te probat annuere.

Et eodem libro ad finem:

Jungantur paribus, nam decet, auspiciis,
Et nostris cumulent astra nepotibus.

Corruptus est prior versus imperitorum librariorum incuria, ut frequenter alias, qui pentametrum putarunt, cum sit Asclepidiacus; sed levi opera corrigi potest, si legatur:

Jungantur paribus, nam decet, auspicIs.

M. Plaut. Casina in fine prologi:

Ultro ibit nuptum, non manebit auspices.

L. Seneca Medæa:

Per ego auspicatos Regii thalami rogos.

Et ead. Tragœd. in choro Act. 1.

Et tu qui facibus legitimis ades
Noctem discutiens auspice dextera.

Et in Troade Act. 4. sc. 1.

Quicumque Hymen funestus, illætabilis,
Lamenta, cædes, sanguinem, gemitus habens,
Et auspice Helena dignus.

M. Lucan. libr. 2. Pharsal. de Martiæ & Catonis Nuptiis:

Junguntur taciti, contentique auspice Bruto.

Virgil. libr. 1. Æneid.

. . . . *primisque jugarat*
Ominibus.

Et libr. 4. Æneid. de Nuptiis Didonis & Æneæ:

Dis equidem auspicibus reor, & Junone secunda
Huc cursum Iliacas vento tenuiße carinas.

Dos deinde in manus auspicum consignabatur. Tacit. libr. 11. Annal. supra laudatus hoc capite. Veteres glossæ Philoxeni pag. 80. *Dos* φερνὴ, προίξ, & ibidem *dotale strumentum*, lege *instrumentum* προικῷον, *dotanda*, προικιζομένη. & pag. 387. ἀποδημητικὴ προῖξ, ἡ παρὰ τῦ πατρὸς διδομένη *profectitia dos*. Non legi alibi tam belle dotis profectitiæ naturam explicatam. Obiter quædam P. August. Morlana Lentinus Emporio Ju-

ris pag. 82. Qui plura de Nuptiarum antiquo ritu, Romanaque consuetudine cupis, non erit operæ, ut puto, pœnitendæ, ea consulere, quæ scripsi libr. 5. Romanar. Antiquitat. cap. 37. (1)

Janus apud Etruscos Monarchiam invexit: perfectissimus regnandi status: Regis elevatio in clypeo.

CAP. XX.

SIc se habent sacra Etruscorum inventa, qui altissimas superstitionis suæ radices olim egerunt: sequuntur Regalia. Itaque cum gentes omnes, ac maxime Itali, ferina quadam conditione, totaque vita longe ab humanitate remota, ævum agitarent, repertus est Italiæ conditionem misertus Janus, Etruriæ indigena, qui primus Regiam Majestatem stabilivit, mansuramque posteris transmisit. Arnob. libr. 3. Cont. Gent. *Incipiamus ergo solemniter a Jano & nos patre, quem quidam ex vobis Mundum, Annum alii, Solem esse prodidere nonnulli; quod si accipiemus, ut verum sit, sequitur, ut intelligi debeat, nullum unquam fuiße Janum, quem ferunt Cælo atque Hecate procreatum, in Italia regnasse primum, Janiculi oppidi conditorem, patrem Fonti, Vulturni generum, Juturnæ maritum.* Ex quibus verbis clarissime liquet, Janum primum omnium in Italia regnandi optimum statum, sive Monarchiam instituisse: ad quam si Etruria longo jam veluti postliminii jure, tot vexata seditionibus, solida pace fundata redierit, id non tam fortunæ omnia volventi, quam incredibili Serenissimorum Medicæorum virtuti, & sanctitati adscribendum. Jam vero Monarchiam longe præstantissimum imperandi genus esse, & Democratiam furori tumultuantis plebeculæ subjectam, & Aristocratiam libidine paucorum Rempublicam exhaurire, in confesso est, & civitates eas dominandi formas secutæ, magno suo malo edoctæ loquuntur, cum ab uno capite facilius in omnia membra imperium demandetur, & minori invidia premantur populi, qui facilius ab uno, quod cupiunt, quam a multis, videntur consecuturi. Ideo Reges sunt in Jovis tutela, non minus quam milites in Martis esse potestate crediti. Callimachus Hymno Jovis. Sed hæc extra orbitam meam, & disputat docte Fr. Junius Quæstionum Politicarum parte 1. Unici Homeri testimonium sufficiet, & Eustathii Archiepiscopi judicium libr. 2. Iliad. v. 204.

Οὐκ

(1) Hic apponenda duximus duo monumenta, ex quibus apparet, Etruscos in Nuptiis dexteras conjungere, facesque adhibere solitos fuisse, ac nonnulla Numina Nuptiarum præsides reputasse.

1

Vrna Fictilis Clusii Inprospectu Templi Coenobitarum S.Francisci

2

Clusij In Vrna Fictilis Apud C.V. Antonium Bottarelli Sozzi.

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω
Εἷς βασιλεὺς, ᾧ ἔδωκε Κρόνου παῖς ἀγκυλομήτεω
Σκῆπτρόν τ' ἠδὲ θέμιστας . . . .
Non eſt bonum multorum dominatus, unus Dominus eſto,
Unus Rex, cui dederit Saturni filius verſuti
Sceptrumque & jura . . . .

Exemplum Jani poſtmodum ſecutæ aliæ Italiæ, & totius mundi habitabilis gentes; nam ſi verum eſt, quod multi tradunt, ſexageſimo, aut, ut ſummum, centeſimo poſt diluvium Noæ anno Janum vixiſſe, pauca erunt in toto orbe terrarum regna, Etruria antiquiora. Sic & Romani primis ducentis quadraginta quatuor annis Reges habuere: quibus exactis, tanto odio flagravit, tantæque ſubjectum invidiæ nomen Regis fuit, ut nullum gravius crimen Cæſari objectum, quam quod Rex eſſe voluerit; & tamen Cajus Caligula, ut narrat Suetonius in eo cap. 22. *Non multum abfuerit, quin ſtatim diadema ſumeret, ſpeciemque principatus in Regni formam converteret*. Quod poſt eum Aurelianus Auguſtus cupide affectavit. Fl. Vopiſc. in illo. Appianus & Synæſius ab Iſaaco Caſaubono, viro docto, in hoc laudati. Tum vero iterum in contumeliam idem illud nomen eſt verſum, & Reges per contemptum ῥῆγας vocarunt. Procop. libr. 1. de Bello Gotthico.

Illud denique de Regibus addendum, electos, aut ut frequentius, jure ſuccedentes hæreditario, conſueviſſe clypeo imponi, humeriſque attolli militum, ut ab omnibus viſi agnoſci poſſent, & adorari. Jul. Capitolin. in Gordiano: *Propere ventum ad oppidum Tysdrum, inventuſque ſenex venerabilis, poſt jurisdictionem jacens in lectulo, qui circumfuſus purpura, humi ſe abjecit, & detrectans, elevatus, & imperatorem ſe appellari paſſus eſt*. Idem in Maximo & Balbino: *Inter hæc Gordianus Cæſar ſublatus a militibus, imperator eſt appellatus*. Nicephorus Gregoras non uno loco, & video præoccupatum ab erudito Petro Pithæo libr 2. Subſicivor. cap. 6. Curopalates, ſive Georgius Codinus libr. de Offic. aulæ Coſtantinop. Νέος βασιλεὺς ἐπὶ σκουταρίου καθεθεὶς ἐπαίρεται εἰς ὕψος. *Novus imperator ſcuto inſidens, in altum attollitur*. Nicephorus Choniates in Alexio Emanuelis filio. Zonaras Drungarius in Juſtiniano. Ammian. Marcellin. libr. 20. *impoſitus*, Julianus a Gallicanis militibus, *ſcuto pedeſtri, & ſublatius eminens, populo ſilente, Auguſtus renuntiatus, jubebatur diadema proferre*. Pulcherrimum habes exemplum apud Nicephorum Calliſtum libr. 4. Caſſiodorus videtur mendoſus libr. 10. Epiſt. 31. *Judicamus parentes noſtros Gothos inter procinctuales gladios, more majorum ſcutorum ſuppoſito, regalem nobis contuliſſe, Deo præſtante, dignitatem*. Hæc eſt in vulgatis pæne omnibus Codicibus lectio, ſed corrige, *more majorum ſcuto ſuppoſito*. C. Tacit. libr. 4. Hiſtor. *Impoſituſque ſcuto, more gentis* Caninefatium, *& ſuſtinentium humeris vibratus, dux eligitur*. Poëtæ. Claudian. de 4. Hon. Conſul.

At mox cum solita miles te voce levasset.
Corrige, & fidenter lege:
At mox cum solito miles te more levasset.
Corippus African. num. 5. lib. 2. de Reb. Justini:
Quatuor ingentem clypeis sublimibus orbe
Attollunt lecti juvenes, manibusque levatus,
Ipse ministrorum supra stetit.

Etruscorum inventum insignia Regni, seu Principatus: obiter de Diademate Regio.

CAP. XXI.

MAjestatem hanc Regiam a se inventam, & veluti pro seculi illius rudis conditione, nudam, inermemque, insignibus iidem Etrusci decorarunt, & præsidii terrore cinxerunt. Q. Symmachus libr. 3. Epist. 11. *Non silebo alterum munus opusculi tui, quo priscam Rempublicam civitatis hujus ex libro Græco in Latinum transtulisti: arma a Samnitibus, insignia a Tuscis, leges de lare Lycurgi, & Solonis sumpseramus: tuus nobis post hæc addidit labor peregrina monimenta, quæ jam senescunt. Nunc vero civitas nostra populorum omnium parens facta est: docere potest singulas antiquitates suorum.* Hæc qualia ornamenta Regia, aut insignia fuerint, partim vide libr. 2. cap. 2. hujus operis, partim in sequentibus hoc ipso libro dicetur. Et quoniam Suetonius, proxime laudatus, dixit, Caligulam voluisse se Regem profiteri, sumpto diademate; hic pauca de eo. Usus scribitur illo omnium Romanorum Principum primus Aurelianus Augustus. Pub. Victor in eo. Nam maximam affectatæ tyrannidis opinionem incurrit Cæsar Dictator, quod a Collega suo M. Antonio *Diadema* voluerit *capiti suo imponi*. Narrat Suetonius cap. 79. Et Cassiodorus in Chronico Consulari. Erat enim externorum magis Principum, quam Romanorum gestamen, quod *purpureum Persis* scribit libr. 6. Curtius, esse *distinctum albo*. Et ea de causa Tacitus libr. 6. Annal. *Albentibus spumis in modum diadematis sinuare orbes* dixit. Ex quibus apertum puto, nihil aliud esse Diadema, quam vittam versicolorem, seu tæniam cingendo capiti, licet sciam Heliogabalum *gemmato diademate voluisse uti*, ut ab Ælio Lampridio in ejus vita proditum est; illa enim bellua omnia miscebat, cum Romano more nudum esset Diadema. Juvenal. Sat. 8. v. 259. & Satyr. 13. v. 105. Artemidorus videatur libr. 1. Oneirocriticon cap. 18. Sidon. Apollinar. carm. 2. princip. Sil. Italic. libr. 16. Punicor.

Indui-

Induitur chlamydem, regnique insigne vetusti.
Gestat læva decus, cinguntur tempora vitta
Albenti, ac lateri de more astringitur ensis.

Dixi ad illud Claudiani de 3. Hon. Consul.

Et sacro ornatus meritos diademate crines.

Et ad illud libr. 2. de laudib. Stilicon.

Nam domus hæc utroque petit diademata sexu.

Et ad illud de Nupt. Honorii & Mariæ:

Accipe fortunam, generis diadema resume.

Illud tamen addendum hic, moris fuisse olim, ut nobiliores defunctos aurea corona insignirent; quod ex Cicerone in Oratione pro Q. Flacco, & ex Aristophane, genere scriptisque clarissimus Petrus Victorius observavit libr. 11. Variar. Lect. cap. 7. & præcipuè Reges, Corippus Africanus libr. 1. num. 13. & de omni regio cultu Ælianus Var. Lect. libr. 12. cap. 64. Diadema etiam imponebatur novi Imperatoris capiti. Idem libr. 2. num. 6. gestabatque illud idem, cum Legatos admittebat. Idem libr. 3. num. 7. Sed & dum consulatum inibant Principes, Diadema induebant. Idem libr. 4. num. 3. quem vide, nec enim otium excribendi.

Nobiles Romani se ab Etruscis originem ducere gloriabantur: Nobilitatis discretio, & nota, scilicet bulla, aurea illa: Laribus suspendebatur: plebeii, & libertini lorum gestabant.

CAP. XXII.

MAjestatem sic institutam, armatamque sequitur nobilitas, quæ iisdem Tuscis auctoribus prodiit. Pseudocornutus, aut quilibet vetus Grammaticus ad A. Persii Satyr. 3. v. 27. *Stemmate quod Tusco. An oporteat te arrogantia inflatum dissilire, quod in aliquo nobili Tusco stemmate, millesimus a magno auctore numereris, & ramum aliquem ac lineam successionis a genealogo in stemmate numeratus obtineas?* Et paucis lineis interjectis, apud eundem sequitur: *Tusco autem dixit, quod nobiliter in Etruria natus est, vel quod Tusci fuerunt nobiles apud antiquos.* Thomas Farnabius Anglus in eundem locum: *Nobilissimæ & antiquissimæ Romanæ familiæ ex Etruria ortum habuerunt.* Ipse Persius:

Hoc satis? an deceat pulmonem rumpere ventis
Stemmate quod Tusco ramum millesime ducis?

Nec sane satis erat nobilitatis fundamenta jecisse Etruscos, nisi iidem eam

eam a plebejo ordine & ignobilium conditione separassent, discrevissentque, nota addita, qua a nobili plebejus internosci posset. Ea autem fuit bulla, quam Etruscis deberi non est dubium. Vide quæ supra hoc opere libr. 2. cap. 2. discussi, ubi bullam inter Regum Etruscorum ornamenta & insignia poni docui:

. . . . . quis enim tam nudus, ut illum
Bis ferat, Etruscum puero si contigit aurum? (1)

Macrob. libr. 1. Saturnal. cap. 6. *Sed postea Tarquinius Demarathi Corinthii exulis filius Priscus, quem quidam Lucumonem vocitatum ferunt, Rex tertius ab Hostilio, quintus a Romulo, de Sabinis egit triumphum: quo bello filium suum, annos quatuordecim natum, quod hostem manu percusserat, & pro concione laudavit, & bulla aurea prætextaque donavit, insigniens puerum ultra annos fortem præmiis virilitatis & honoris; nam sicut prætexta magistratum, ita bulla gestamen erat triumphantium, quam in triumpho præ se gerebant, inclusis intra eam remediis, quæ crederent adversum invidiam valentissima. Hinc deductus mos, ut prætexta & bulla in usum puerorum usurparentur ad omen & vota conciliandæ virtutis, & similis, cui primis in annis munera ista cesserunt. Alii putant eundem Priscum, cum is statum civium solertia providi principis ordinaret, cultum quoque ingenuorum puerorum inter præcipua duxisse, instituisseque, ut patricii bulla aurea cum toga, cui purpura prætexitur, uterentur, dumtaxat illi, quorum patres curulem gesserant magistratum: ceteris vero, ut prætexta tantum uterentur, indultum; sed usque ad eos, quorum parentes equo stipendia justa meruissent.* Sive igitur notam hanc nobilitatis Etrusci ante Romam conditam instituerint, sive Romæ Rex Tarquinius Priscus, gente & domo Etruscus, parum refert; utroque enim modo sequitur ab Etruscis ejus rei inventionem profectam. Quod & C. Plinius testatur libr. 33. cap. 1. *Sed a Prisco Tarquinio omnium primo filium, cum in prætextæ annis occidisset hostem, bulla aurea donatum constat, unde mos bullæ durat.* Meminit C. Suetonius in Tiberio cap. 6. quem locum vide. Et eleganter L. Apulejus libr. de Dogmate Platonis: *Auri tantum, quantum puer nobilitatis insigne gestavit.* Quod & Etruscum morem usurpans Virgilius ad nobiles pueros Trojanos traduxit libr. 5. Æneid.

. . . . it pectore summo
Flexilis obtorti per collum circulus auri.

M. Plautus Rudente sc. *Serio ædepol.* fine:

Et bulla aurea est, pater quam dedit mihi natali die.

Triumphantes itaque ex prima Tuscorum consuetudine, ante Tarquinium Priscum, bullam gestabant, cui remedia contra fascinum includebant, ut ex loco Macrobii laudato liquet: quod miror omissum a Leonardo Vairo Beneventano, qui tres libros de fascino scripsit, maxime

(1) Videat Lector, in figura pueri, quam hic afferimus, præter armillas, & pedifcelides, bullam de collo pendentem.

Vin. Franceschini Sculp.

Ex Aere Alt. Pe. I. Perusiae Apud Nobiles de Grazianis

xime cum de fascino currui triumphantium subjecto appensoque ex Joanne Zonara in Camilli Triumpho notare potuisset. Habebat cordis effigiem forma bullæ, ut se tum dignos majoribus suis pueri nobiles ingenuique intelligerent, *si corde valerent*, cujus imaginem quandam gestarent. Ascon. Pædian. in 3. Verrin. Plutarch. Problemat. Rom. cap. 101. E pectore illa pendebat. Virgil. loco jam laudato. Et Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 1.

Mox ubi bulla rudi demissa est aurea collo.

Quia in pectore locus *erat consilii*, ideo pectori admotam illam præferebant, quo aliquando consilii publici capaces se exhiberent. Andreas Tiraquellus in Alexand. ab Alexand. libr. 2. Genial. Dier. cap. 25. Horat. libr. 1. Epist. 4.

Non tu corpus eras sine pectore.

M. Plaut. Milite Act. 3. sc. 1.

Quique sapit pectus.

Idem in Epidico Act. 2. sc. 2.

Sapit hic pleno pectore.

Nec tantum ingenuorum bulla fuit gestamen, sed & in statuis visebatur, quæ nobilibus positæ, *bullatæ* dicebantur. Teste Valerio Maximo libr. 3. cap. 1. in principio, de Æmilii Lepidi statua.

Ut nobilium jus erat bullam ferre, ita libertini loro ab iis discerni solebant. Macrob. loco laudato: *Ex quo concessum, ut libertinorum quoque filii, qui ex justa dumtaxat matrefamilias nati fuissent, togam prætextam & lorum in collo pro bullæ decore gestarent.* Vetus Scholiastes D. Juvenalis Sat. 5. v. 164. *Antiquitus nobilium pueri bullas aureas habebant, pauperum de loris, signum libertatis.* Ipse Satyricus:

Vel nodus tantum, & signum de paupere loro.

Effluxit hinc mos, ut pueriliter agentem senem dicamus *bulla dignum*, quasi repuerascentem, juxta proverbium δὶς παῖδες γέροντες, *bis pueri senes.* Idem Scholiastes ad v. 34. Satyr. 13. videatur, & Joannes Britannicus ad Satyram 14. principio.

Hanc bullam Diis suis domesticis egressi pueritiæ annos, sumptaque virili toga ingenui dedicabant. Porphyrio vetus Grammatic. ad libr. 1. Sat. 5. Horatii. *Ad Lares pueri generosi, egressi pueritiæ annos, bullam auream suspendere consueverant.* Et tot imagines circa Lararium, quot pueri bullam deposuissent: erantque illæ imagines ex ligno, cum servorum essent ex lana. Fest. libr. 14. in voce *pilæ*. Helenius Acro consulatur ad laudatum Horatii locum. Asconius Pedianus ad Orationem pro Cornelio, principio. Cornutus ad Satyram 5. A. Persii:

Bullaque succinctis Laribus donata pependit.

Horatius libr. 1. Sat. 5.

. . . . donasset jamne catenam
Ex voto laribus . . . . .

Cele-

Celerés a Tuſco Celere appellati: Troſſuli, ab oppido Etruſco dicti: item Flexibuli, aut Flexamines.

CAP. XXIII.

EQueſtrem ordinem a Celere quodam Etruſco Romulus *Celeres* vocavit, quod cum plerique Hiſtoricorum tacuerint, docet nos Joannes Tzetzes Chiliad. 9. Hiſtoriar. cap. 293.

Κέλλερας ὀνομάζουσι τοὺς ταχυνοὺς Ρωμαῖοι
Ἐκ τινὸς Κέλλερε Τυῤῥηνοῦ, ὃν Κέλλερα ἔφην.
Λέγουσι γὰρ, ὡς κτίζοντος τὴν Ρώμην Ρωμύλου
Ρεμὸς ὁ τούτου ἀδελφὸς, τὸ κτίσμα διαπαίζων.
Πολλάκις ὑπερήλλατο τὴν τάφρον κτιζομένην
Ρίπτει δ' ὑπερραλλόμενος, καὶ θνήσκει κατὰ ἐκείνην.
Celeres nominant veloces Romani
Ex quodam Celere Tyrrheno, quem Celerem dixi.
Dicunt enim, quod condente Romam Romulo
Remus hujus frater ſtructuram deridens,
Sæpe tranſilivit foſſam conditam.
Cadit autem tranſiliendo, & moritur in illa.

Hunc certe ex Etruria cum aliis Etruſcis vocatum ad tradendam condendæ civitatis religionem ſignificat Plutarchus in Romulo pag. 27. fuiſſeque fabricæ toti præpoſitum narrat Halicarnaſſeus libr. 1. pag. 74. Et in ejus honorem trecentos Equites inſtitutos, qui ab ipſius nomine *Celeres* appellarentur, auctor idem ex Valerio Antiate tradidit libr. 2. pag. 86. Sunt qui dicant hujus miniſterio Remum interfectum. Livius 1. Decad. libr. 1. Ovid. libr. 4. Faſtor.

. . . . . . retro Celer occupat auſum
Ille premit duram ſanguinolentus humum.

Loco laudato Tzetzes, cujus hæc Latina ſunt:

Alii vero Celerem Etruſcum, velociſſimum admodum,
Qui occiſo hoc fugit ſtatim in Etruriam:
A quo Romani Celeres omnes veloces vocant.

Equites iidem a *Troſſulo, Etruriæ civitate*, etiam & ipſi Troſſuli dicti, Pſeudocornutus ad v. 96. Sat. 1. Perſii. Et diſputat Juſtus Lipſius libr. 2. Elector. cap. 1. Et doctiſſime Theodorus Marcilius Profeſſor Regius Pariſienſis. Feſt. Pomp. libr. 18. L. Seneca Epiſt. 76. & Epiſt. 87. C. Plin. libr. 33. cap. 2. M. Varro in Satyra Seſquiulyſſe. *Itaque tum equum mordacem & calcitronem horridus miles, virque vitabat,*

nunc

nunc eruunt Troſſuli nardo nitidi, vulgo Attico talento equum. Quod hic dicat, *nardo nitidi*, Nonius Marcellus *Troſſulos* quaſi *Toroſulos* dictos exiſtimat. A. Perſius loco citato:

Troſſulus exultat tibi per ſubſellia lævis.

Tertio iidem equites *Flexibulæ*, aut *Flexumenes* vocati reperiuntur ex Junio Gracchano. *Quin etiam ipſum Equitem nomen ſæpe variatum eſt certum, in his etiam, qui ad Equitatum trahebantur. Celeres ſub Romulo Regibuſque appellati ſunt, deinde Flexumenes, poſtea Troſſuli, cum oppidum in Tuſcis citra Volſinios paſſuum 9. M. ſine ullo peditum adjumento cœpiſſent: idque duravit ultra C. Gracchum, Junius certe, qui ab amicitia ejus Gracchanus appellatus eſt, ſcriptum reliquit his verbis. Quod ad Equeſtrem ordinem attinet, antea Troßulos vocabant, nunc Equites vocant, ideo quia non intelligunt Troßulos nomen quid valeat, pudet eo nomine appellari*. De Equeſtri dignitate, cenſu, equo publico, tranſvectione, decariis, judiciis ſelectis iis commiſſis, jure aureorum annulorum, quod ipſorum proprium erat, cenſoria in eos poteſtate & nota, in Antiquitatibus Romanis multa dixi. Vide libr. 1. cap. 17.

Etruſcorum inventum ſecures, & faſces: Vetuloniæ inventi dicuntur tolli: varius pro dignitate eorum numerus ſubmitti.

CAP. XXIV.

POſt Regiam majeſtatem, nobilitatemque ab Etruſcis profectam, ſequuntur jura Magiſtratuum & ornamenta. L. Flor. libr. 1. Hiſtor. Roman. cap. 5. *Neque pace Tarquinius, quam bello promptior, duodecim namque Tuſciæ populos frequentibus armis ſubegit, & inde Faſces, trabeæ, curules, annuli, phaleræ, paludamenta, prætexta, inde quod aurato curru quatuor equis triumphatur, togæ pictæ, tunicæque palmatæ, omnia denique decora & inſignia, quibus imperii dignitas eminet*. Servius Honoratus ad illud Virgilii libr. 8. Æneid. pag. 517.

Ipſe oratores ad me regnique coronam.
Cum ſceptro miſit, mandatque inſignia Tarchon,
Succedam caſtris, Tyrrhenaque regna capeßam.

Alii inſignia *pro* faſcibus, *qui ad Romanos a Tuſcis translati ſunt*. Diodor. Sicul. libr. 5. Biblioth. pag. 316. Τότε περὶ τὺς ἡγουμένυς ϛρατήγους ἀξίωμα κατεϛκέυασαν περιθέντες τοῖς ἡγουμένοις ῥαβδέχους, καὶ δίφρον ἐλεφάντινον, καὶ περιπόρφυρον τήβενναν. *Summis exercituum ducibus hoc ipſo majeſtatem conciliarunt, quod lictores & ſellam curulem ex ebore totamque purpura*

prætestam illis addidere. Fasces hos & secures, non omnes a Tarquinio Prisco institutos volunt, sed plerique ab ipso Romulo, qui tamen ab Etruscis eos sit mutuatus. T. Livius 1. Decad. libr. 1. *Jura condidit, quæ ita sancta generi hominum agresti fore ratus, si se ipse venerabilem insignibus imperii fecisset, cum cetero habitu se augustiorem, tum maxime lictoribus duodecim sumptis fecit. Alii a numero avium, quæ augurio regnum portenderant, eum secutum numerum putant. Me haud pœnitet eorum sententiæ esse, quibus & apparitores, & hoc genus ab Etruscis finitimis, unde sella curulis, unde toga prætexta sumpta est, numerum quoque ipsum dictum placet; & ita habuiße Etruscos, quod ex duodecim populis communiter creato Rege, singulos singuli populi lictores dederunt.* Sive itaque Romulus, sive Tarquinius Priscus horum auctor fuit, certe & hic, & ille inventionem Tuscis debuit. Dionys. Halicarnass. libr. 3. pag. 195. Ὡς δέ τινες ἱςορȣ̃σι, καὶ τȣ̀ς δώδεκα πελέκεις ἐκόμισαν ἀυτῷ, λαβόντες ἐξ ἑκάςης πόλεως ἕνα, Τυῤῥηνὸν γὰρ ἔθος ἐδόκει, ἑκάςου τῶν κατὰ πόλιν βασιλέων ἕνα προηγεῖσθαι ῥαβδοφόρον, ἅμα τῇ δέσμῃ τῶν ῥάβδων πέλεκυν φέροντα, εἰ δὲ κοινὴ γίνοιτο τῶν δώδεκα πόλεων ςρατιὰ, τȣ̀ς δώδεκα πελέκεις ἑνὶ παραδίδοσθαι τῷ λαβόντι τὴν ἀυτοκράτορα ἀρχὴν, ȣ̓ μὲν ἅπαντες γε συμφέρονται τοῖς ταῦτα λέγȣσιν, ἀλλὰ παλαίτερον ἔτι τῆς Ταρκυνίȣ βασιλέιας πελέκεις, δώδεκα πρὸ τῶν βασιλέων φέρεσθαί φασι. καταςήσασθαι δὲ τὸ ἔθος τȣ̃το Ῥωμύλον εὐθὺς ἅμα τῷ παραλαβεῖν τὴν ἀρχήν, ȣ̓θὲν δὲ κωλύει τὸ μὲν εὕρημα Τυῤῥηνῶν εἶναι, χρήσασθαι δ᾽ ἀυτῷ πρῶτον Ῥωμύλον παρ᾽ ἐκείνων λαβόντα, κομισθῆναι δὲ καὶ Ταρκύνιον σὺν τοῖς ἄλλοις κόσμοις βασιλικοῖς καὶ τȣ̀ς δώδεκα πελέκεις. Quæ verba sic Latine sonant. *Sunt qui prodant, allatas ei etiam duodecim secures, singulas a singulis populis missas: Etruscorum enim mos fuiße videtur, quamque civitatem suo Regi lictorem unum addere, qui cum virgarum fasce securim illi præferret: quoties vero communis duodecim eßet populorum expeditio, duodecim secures ei traderentur, cujus eßet imperium in exercitum. Non tamen omnes Scriptores his aßentiuntur, quandoquidem ajunt, ante Tarquinii regnum secures Regibus præferri solitas, fuißeque hoc institutum Romuli, mox ex quo principatum adeptus sit; nihil tamen vetat Etruscorum id esse inventum, primumque ab illis mutuatum Romulum.* Præclarum optimi scriptoris testimonium, præclarus locus, quo non modo certo scimus ab Etruscis inventionem profectam, sed & solitos fasces sive virgas securi circumdari. Obiter quædam Dominicus Floccus, qui falso putabatur Fenestella, libello de Magistratibus Romanis.

Et quidem ne ullus sit dubio relictus locus, docet nos Silius Italicus libr. 8. Punicor. Vetuloniæ fasces inventos, quæ celeberrima civitas Etruriæ erat; sic enim ille:

Mæoniæque decus quondam Vetulonia gentis,
Bissenos hæc prima dedit præcedere fasces,
Et junxit totidem tacito terrore secures:
Hæc altas eboris decoravit honore Curules,
Et princeps Tyrio vestem prætexuit ostro.

Et

Et licet frequentius secures fascibus includi solerent; tamen interdum ad terrorem eximendum, alter consulum duodecim fasces solos, alter vero duodecim secures nudas præferri sibi voluit, ut narrat plene Halicarnasseus libr. 5. principio. Erant hi fasces omnium Romanorum magistratuum insigne, non in urbe modo, sed in provinciis; quare non amplius, *quam sex fasces* lex concedit Proconsuli. Ulpian. J.C. libr. 20. ad legem Juliam & Papiam. Q. Flor. Tertullian. libr. de Idololat. cap. 18. *Unius Collegii insignia fasces & purpuram gestant.*

Adeo solemnis erat fascium usus, ut tollere fasces sit idem, ac magistratum inire. Æthicus præfatione Cosmographiæ: *Cum Consulatus sui fasces erigeret.* Majoriani Aug. novella de ortu & imperio D. Majoriani. *Suscepti feliciter consulatus ereximus fasces.* Poëtæ. Claudian. Paneg. de Consul. Olibrii & Probini:

Unanimes fratres junctos stipante senatu
Ire forum, strictasque procul radiare secures,
Atque uno bijuges tolli de limine fasces.

Stat. libr. 1. Silv. 1. v. 178.

Hunc & bissenos, sic indulgentia pergat
Præsulis Ausonii, cernes attollere fasces
Ante diem.

Sidon. Apollinar. Carm. 2. principio:

Auspicio & numero fasces, Auguste, secundos
Erige.

Non tantum ad ornamenta magistratuum hi fasces, sed etiam ad improborum coërcitionem; nam minora crimina virgis, majora vero securi plectebantur; cum ea ætate, ac ne sexcentis annis post Urbem conditam usus ullus gladii esset; ut multis a me ostensum est in Antiquitatibus Romanis, nec hic repeto. Aurel. Cassiodor. libr. 5. Variar. Epist. 21. *Alii honores habeant & terribiles fasces, tibi vitæ humanæ gratissimi videntur militare custodes.* Vetus Scholiast. D. Juvenal. Sat. 8. v. 134.

Si frangis virgas sociorum in sanguine, si te
Delectant hebetes lasso lictore secures.

Claudian. præfat. ad libr. 2. in Eutrop.

Scindere nunc alia meditatur ligna securi,
Fascibus & tandem vapulat ille suis.

Pro dignitate magistratus, quem quis gerebat, numerum securium fasciumque habebat, alius alio pauciores; nam supremum Reipublicæ caput, puta Dictator, Appian. Alexand. libr. 1. Bellor. Civil. pag. 412. aut Decemvir scribendis legibus viginti quatuor fasces præ se agebant: minimi vero magistratus, scilicet Ædiles, duos tantum: Consules vero semper duodecim. L. Sen. libr. Brevit. Vit. cap. 7. Et libr. de Tranquill. cap. 1. & libr. 3. de Ira cap. 31. Flor. Tertullian. Advers. Valentinian. cap. 16. Martial. libr. 8. Epigr. 65. & libr. 9. Epigr. 43. & alibi

frequentiſſime alii. Proconſules vero in provinciis tantum ſex, ut & Prætores Q. Symmach. libr. 7. Epiſt. 1. *Faſces præturæ tuæ in eum annum feliciter proferendos*. Et libr. 8. Epiſt. 70. *Urbanæ præturæ faſces filius meus Symmachus Kalendis Januarii ſortietur*. Et libr. 9. Epiſt. 22. *Nuntio filium meum, ſi favor divinus arriſerit, prætorios faſces anno ineunte ſumpturum*. Et libr. 1. Epiſt. 1.

Auroræ in populis Regum prætoria rexi,
Si faſces prætura tacet, tu reſpice faſtos.

Corruptus M. Martialis locus libr. 11. Epigr. 99.

Non Conſulatus ipſe, non Tribunatus,
Sævique faſces, & ſuperba clamoſi
Lictoris abiget virga baſiatorem.

Corrige ex MS. Cod. & lege verſu ſecundo:

Senique faſces.

Præibant lictores hiſce faſcibus magiſtratus, Auguſtas, Virgineſque Veſtales, ut ab aliis eſt cumulate obſervatum; ut juberent populum cedere, neque magiſtratui occurrere. C. Plin. libr. 7. cap. 30. verba pete ex cap. ſequenti. Quod ſi minor magiſtratus majori occurriſſet, ſubmittebat minor faſces, veluti eum deveneraturus, & de via decedebat, eleganter narrat Dionyſius libr. 8. in rebus Coriolani pag. 516. Quod autem in victoria ſolenni *laureati* eſſent *faſces*, abunde alibi expoſui.

Etruſcorum inventum lictor, ſeu apparitor: ab officio dignior unus alio: januam intraturo magiſtratu percutiebat.

CAP. XXV.

EOrundem Tuſcorum inventum eſt lictor, qui a variis officii generibus, quandoque *mutius*, interdum *viator*, mox & *accenſus* appellabatur. Florus, Diodorus, Livius, Halicarnaſſeus, Silius Italicus ſuperiori capite laudati. Adde Strabonem Amaſianum libr. 5. Geogr. pag. 152. Ubi enumerantur Etruſcorum inventa ex MS. Henrici Scrimgeri Scoti affinis mei, vir ſua ætate literarum Græcarum eruditiſſimus, cujuſque ſcrinia Caſaubonus compilavit, & ingrato ſilentio diſſimulavit. Hæc itaque is habet: Ῥάβδοι καὶ πελέκεις καὶ σάλπιγγες, καὶ ἱεροποιΐαι καὶ μαντικὴ καὶ μουσικὴ ὅσῃ δημοσίᾳ χρῶνται Ῥωμαῖοι. *Faſces, ſecures, tubas, ſacrificia, divinationem, & muſicam, qua publice utuntur Romani.* Macrob. libr. 1. Saturn. cap. 6. cujus verba pete ex cap. 27. infra hoc opere & libro. Hos inter magiſtratuum ornamen-

ta

ta reponunt Aurel. Prudent. in Romani agone:

Hæc ipsa vestra dignitatum culmina
Quid eße censes? nonne cursim transeunt
Fasces, secures, sella, prætextæ, togæ,
Lictor, tribunal, & trecenta insignia,
Quibus tumetis, moxque detumescitis?

Silius Italic. libr. 10. Punicor.

Non aquilæ, non signa viris, non consulis altum
Imperium, non subnixæ lictore secures.

Valgius Rufus libr. 2. de Quæsitis per Epistolam, *a ligando* nomen deductum putat, quod idem olim lictoris, ac nunc carnificis sit munus. Unde illud Cassiodori ad lictorem libr. 11. Epist. 40. *Ama ferrum splendidum, non cruentum.* Sed Tiro Tullius Ciceronis Libertus apud A. Gellium libr. 12. cap. 3. *a lino*, vel *licio* derivat, quod liciis lineis essent adstricti, qui magistratibus ministrarent. Phædrus Tiberii Aug. libertus libr. 3. fab. 1.

Cui tunica ex humeris linteo pelusio
Erat districta, cirris dependentibus.

Huc pertinet lex duodecim Tabularum *De furto per lancem & licium*; nam magistratum inquisiturum rem furtivam præibant apparitores, licio alte cincti. Lud. Charondas & Theodorus Marcilius notarunt.

Erat autem inter lictores dignitas quædam, uti mihi persuadeo, si non ea, quæ esset inter magistratus, at certe ea major, quæ inter servos: & sicuti Pontifex Maximus, Vestalis Maxima frequenter in antiquis Inscriptionibus, & apud Suetonium, ita & *primum lictorem* dici existimo, qui ceteros digniore quodam gradu superaret: & sic censuit Franc. Robortellus libr. 2. Emendation. cap. 20. Favet locus Ciceronis Epist. 1. libr. 1. Epistolar. ad Q. Fratrem. *His rebus nuper C. Octavius jucundissimus fuit, apud quem primus lictor fuit, tacuit accensus quoties quisque voluit dixit, & quamdiu voluit.* Eodem modo & *proximus lictor*, forte qui secundum a primo locum occuparet. Valer. Maxim. libr. 2. cap. 2. tit. 4. *Ne quis se inter Consulem, & proximum lictorem, quamvis officii causa una progrederetur, interponeret.*

Hic ingressuro magistratu, domum aliquam publicam aut privatam, fascibus januam percutiebat, veluti dominum admoniturus eo magistratum Populi Romani adventare. C. Plin. libr. 7. cap. 30. *Cn. Pompejus, confecto Mitridatico bello, intraturus Posidonii sapientia clari domum, fores percuti a lictore de more vetuit, & fasces lictorios januæ submisit is, cui se Oriens Occidensque submiserat.* Stat. Papin. libr. 1. Silv. 2. v. 46.

. . . hic mecum dum fervent agmine pestes
Atriaque, & multa pulsantur limina virga.

M. Mar-

M. Martial. libr. 8. Epigr. 65.

Biſſenos jubet en redire faſces
Noto Conſule, nobilique virga
Vatis Caſtalii domum ſonare.

Plura de lictoribus dixi ad illud Claudiani de 6. Honor. Conſul. in fine (1):

. . . . deſuetaque cingit
Regius auratis fora faſcibus Ulpia lictor.

Etruſcorum inventum trabea, & quorum eſſet geſtamen: clavata, ſeu clavis diſtincta: fibulata.

CAP. XXVI.

AB iisdem Etruſcis inventam trabeam, auctor eſt L. Florus loco ſupra citato libr. 1. cap 5. Ugolin. Verinus libr. 1. de Illuſtratione Urbis Florentiæ MS.

Regibus expulſis Romana potentia crevit,
A Tuſcis faſces victis, biſsexque ſecures,
Et trabeam, & ſellam, Conſul Romane, petiſti.

Servius Honoratus ad libr. 7. Æneid. pag. 457. *togam augurum* interpretatur *de cocco & purpura*. Flor. Tertullian. libr. de Idololatr. cap. 18. *Prætexta quoque, & trabeæ, & laticlavi, & faſces, & virgæ præferuntur*. Et quia augures ab Etruſcis excogitati, credibile eſt ornamentum iſtud cum ipſa augurum dignitate creviſſe; creſcente deinde Romana potentia, quintuplex fuiſſe trabea reperitur, auguralis, Regia, conſularis, ſenatoria, & equeſtris: de quibus Wolfgang. Lazius libr. 2. Commentarior. Reip. cap. 3. & abundantiſſime libr. 8. idem cap. 5. quem non exſcribo. Videntur certe ſequiori ævo omnes togas Imperatorum eo nomine appellaſſe, cum tamen trabea multo brevior eſſet toga; nam ut Claudianum omittam paſſim, Corippus African. libr. 4. de Laudib. Juſtini Minoris num. 1.

Egrediens ſacra princeps trabeatus ab aula.

Eodem libr. num. 2.

Conſcendit Princeps trabea ſuccinctus avita.

Et ibidem. num. 3.

Inceſſit lætus præclara in veſte Senatus,
Pars trabeis, pars compta togis.

Erat

(1) Principem virum Etruſcum, lictoribus faſces deferentibus ſtipatum, reprehefentat hic cippus ex lapide indigena. In faſcibus non apparent ſecures, temporis forte injuria detritæ.

Tab XXXXII.

Ara Seu Cippus Rotundus Ex Lapide Arenario Cinericio Alt. Ped. IV Apud Nob. Della Stufa In Suburbano Prope Florentiam

Vin. Franceschini Scul.

Erat itaque veſtis Phrygio opere curioſe elaborata, aureiſque trabibus, ut videtur, diſtincta, unde illi nomen. Nugatur Iſidor. libr. 19. cap. 24. quod eam ſic vocatam vult a *transbeando*. Inclinante deinde Imperio promiſcuus uſus trabeæ; nam & ſaga quoque trabeata Trebellius Pollio vocat in Gallienis: *Quid ergo ſine trabeatis ſagis tuta eſſe non poteſt Reſpublica?* Hinc *trabeatæ imagines* apud Sidonium Apollinarem libr. 1. Epiſt. 6. Pſeudocornutus ad A. Perſii Sat. 3. v. 26. *Trabea erat togæ ſpecies ex cocco & purpura, qua operti nobiles Romanorum initio procedebant*. Ex hoc quoque more profluxit, ut trabea pro ipſo Conſulatu ſumatur. Idem libr. 5. Epiſt. 5. *Cui procul dubio ſtatuas dederant literæ, ſi trabeæ non dediſſent*. Latinus Pacatus Drepanius panegyr. Theodoſii: *paſtores trabeati*; ideſt primi Romanorum frugi Republica magiſtratus, quos conſtat, ruſticos, paſtores, aut agricolas fuiſſe. Conſule eruditiſſimum Joannem Savaronem ad Sidonium ſuum. In hac veſte acu majorum effigies delineatæ viſebantur; quare *trabealis molem metalli*, dixit idem Sidonius Apollinaris Carm. 2. in principio. Claudian. libr. 2. de Laudib. Stilicon.

. . . . . . gremioque rigentia profert
Dona, graves auro trabeas, inſigne Minervæ
Spirat opus, rutilis hic pingitur aula columnis,
Et ſacros Mariæ partus Lucina dolores
Solatur.

Vide locum. Corippus African. libr. 1. de Laud. Juſtin. Min. num. 15.

Et tulit intextam pretioſo murice veſtem,
Juſtinianorum ſeries ubi tota parentum
Nexo auro inſignita fuit, gemmiſque coruſca.
Illic barbaricas flexa cervice phalanges,
Occiſos Reges, ſubjectaſque ordine gentes
Pictor acu tenui multa formaverat arte.

Eadem hæc veſtis *clavata*, a clavis, quibus diſtinguebatur, intertextis. Ulpian. l. 23. ff. aur. & argent. leg. Unicum tantum Juvenalis locum e Satyr. 16. corrigam:

Cum duo crura habeas, offendere tot caligatos
Millia clavorum.

Legendum ex MS. meo optimæ notæ:

. . . . offendere tot caligas, tot
Millia clavorum.

Rectiſſime indubie, nam caligis militaribus & calceis, non minus quam trabeis, clavi illi ſuffixi. Idem Sat. 3. v. 249.

Calcor, & in digito clavus mihi militis hæret.

Fibulis etiam erat adſtricta trabea. Fl. Vopiſc. in Carino, & in Aureliano: *Conceſſit militibus fibularum aurearum uſum*. Trabell. Pollio in Claudio: *Fibulam auream cumacum Cypream unam*. Locus certe corruptus eſt; tu corrige: *Fibulam auream cum acu Cypria unam*. Ita legit

&

& ex Rabbinis, & Callimacho explicat Isaacus Casaubonus. Fibulis hisce gemmæ & uniones ingentis pretii addebantur. Unde illud Ælii Spartiani in Adriano: *Sive auro baltheum sumeret, sive gemmis fibulas stringeret.* Ulpian. J.C. libr. 44. ad Sabinum. Leo Aug. Constitut. Plin. libr. 33. cap. 1. Virgilius, Martialis, Juvenalis passim, quos non exscribo. Antholog. libr. 4. cap. 12. Epigr. 3. Stat. Papin. ad eum morem libr. 7. Thebaid. v. 657.

Et rubet imbellis Tyrio subtegmine thorax
Brachiaque in manicis, & pictæ vincula plantæ,
Carbaseique sinus, & fibula rasilis auro
Tænariam fulva mordebat jaspide pallam:

Magis ad res Romanas apposite Corippus libr. 1. de Laudib. Justini Minoris num. 4.

Substrictoque sinu vestis divina pependit,
Poplite fusa tenus, pretioso candida limbo,
Cæsareos humeros ardenti murice texit
Circumfusa chlamys, rutilo quæ ornata metallo
Principis exerta vincebat lumina dextra.
Aurea juncturas morsu perstrinxit adunco
Fibula, & a summis gemmæ micuere catenis.

Etruscorum inventum sella curulis: & ipsa Regum primo, mox magistratuum patriciorum.

CAP. XXVII.

INter Regia insignia Etrusci ad majestatem sui Principis prædicandam instituerunt sellam curulem ex ebore, ut L. Florus diserte testatur libr. 1. Histor. Roman. cap. 5. & multis docui libr. 2. supra hoc opere cap. 2. Macrob. libr. 1. Saturnal. cap. 6. *Tullus Hostilius, Rex Romanorum tertius, debellatis Etruscis, sellam curulem, lictoresque, & togam prætextam, atque pictam, quæ insignia magistratuum Etruscorum erant, primus, ut Romæ haberentur, instituit.* Servius Honoratus ad libr. 11. Æneid. pag. 637. *Sellam Regni, trabeamque insignia nostri. Romanorum Imperatorum insigne sella curulis & trabea, nam diadema aliarum gentium Reges non habebant.* Error certissimus, & pudendus Servii, alioquin tam docti & gravis scriptoris. Ego enim multis ostendi, cap. 21. penes aliarum a Romanis gentium Reges fuisse diadematis jus: postea vero, ut omnia alia ornamenta, ab Etruscis mutuata, ita hanc Romani magistratuum suorum insigne esse voluerunt. Q. Symmach. libr. 1. Epist. 95. *Fortunati curulem tuam læto agmine per-*

persequentur. Sed & diversorum illa, nam *sellæ prætoris* meminit Tacitus libr. 4. Annal. Fabius Quintilianus libr. 6. Institution. Oratoriar. cap. 3. & Ulpian. J.C. l. 1. ff. de postuland. & *sella ædilium curulium* apud Valerium Maximum libr. 2. cap. 1. Livium 1. Decad. libr. 9. ad finem, adstipulante Lucio Pisone libr. 3. Annalium, ut refert A. Gellius libr. 6. cap. 9. Esse autem cum lictoribus & fascibus securibusque inventum hoc Vetuloniæ, Silius Italicus libr. 8. Punicor. auctor est.

Bissenos hæc prima dedit præcedere fasces,
Et junxit totidem tacito terrore secures,
Et princeps Tyrio vestem prætexuit ostro.
Hæc eadem pugnas accendere protulit ære.

De consulari curuli frequentius probati auctores. Savaro ad Sidonium libr. 8. Epist. 6. & Epist. 8. Carm. 2. v. 209. Corippus non uno loco. Stat. Papin. libr. 1. Silv. 2. v. 181.

. . . . purpureos habitus, juvenique curule
Indulgebat ebur.

Ex ebore elaboratam, ex Dionysio Halicarnasseo non uno loco dixi supra hoc opere. In triumphali pompa usum ejus etiam receptum, adnotavi in Antiquitatibus Roman. libr. 10. Addendus Joannes Tzetzes Chiliad. 13. Historiar. cap. 461.

Τὰ τοῦ θριαμβικοῦ πάντα τοῦ κυρουλίου δίφρου.
Triumphalis omnia curulis sellæ. (1)

Etruscorum inventum anuli, ferrei, aurei, Thynici, Samothracii, Regum, legatorum, matronarum, equitum, advocatorum, poëtarum: cur læva ferrentur: utensilia eis clausa.

CAP. XXVIII.

Regiam majestatem anulo a Tuscis insigniri solitam, locus supra adductus L. Flori libr. 1. cap. 5. Histor. Roman. satis indicat: eumque ex religiosa causa in lævæ digito, minimo proximo, gestabant, uti arcani Etruscorum ritus demonstrabant. Quod miror a Georgio Longo, custode Bibliothecæ Ambrosianæ, prætermissum, opere *de Anulis Signatoriis Antiquorum*; cum alibi eo in opere multa sint curiosa, multa a me, suppresso nomine, transcripta, nisi & ille ex iisdem auctoribus eadem potuit, quæ ego, excerpsisse.

(1) Sellæ curulis antiquam, & veram formam, qualis apud Etruscos fuerit, forte habes ex pictura in vase fictili Eminentissimi Gualterii post cap. 36. hujus libri 3.

Aurel. Macrob. libr. 7. Saturnal. cap. 13. ex Attejo Capitone, juris Pontificii perito. *Qui cum nefas esse sanciret, Deorum formas insculpi anulis, eo usque processit, ut & cur hoc digito, vel in hac manu gestaretur anulus, non taceret: Veteres, inquit, non ornatus, sed signandi causa, anulum secum circumferebant; unde nec plus habere, quam unum, licebat: nec cuiquam, nisi libero, quos solos fides decerneret, quæ signaculo continetur; ideo jus anulorum famuli non habebant. Imprimebatur autem sculptura materiæ anuli, sive ex ferro, sive ex auro foret, & gestabatur, ut quisque vellet, quacumque manu, quolibet digito: postea, inquit, usus luxuriantis ætatis signaturas pretiosis gemmis cœpit insculpere, & certatim hæc omnis imitatio lacessivit, ut de augmento pretii, quo sculpendos lapides parassent, gloriarentur; hinc factum est, ut usus anulorum exemptus dexteræ, quæ multum negotiorum gerit, in lævam relegaretur, quæ otiosior est, ne crebro motu & officio manus dexteræ pretiosi lapides frangerentur. Electus autem læva manu digitis minimo proximus, quasi aptior ceteris, ut commendaretur anuli pretiositas; nam pollex, qui nomen, ab eo quod pollet, accepit, nec in sinistra cessat, nec minus quam tota manus semper in officio est; unde & apud Græcos ἀντιχεὶρ, quasi manus altera vocatur: pollici vero vicinus, nudus & sine tuitione alterius appositi videbatur; nam pollex ita inferior est, ut vix radicem ejus excedat: medium, & minimum vitarunt, tamquam ineptos, alterum magnitudine, brevitate alterum: & electus est, qui ab utroque clauditur, & minus officii gerit, & ideo servando anulo magis accomodatus. Hæc sunt, quæ lectio Pontificalis habet: unusquisque, ut volet, vel Etruscam, vel Ægyptiam opinionem sequatur:* Quem locum longiorem ideo adscripsi, quia hæc esset ex Pontificalibus cæremoniis sententia deprompta, quam Cæcinna Albinus Etruscam opinionem interpretatur; ideo quia omnis Pontificum Romanorum eruditio ex Etruscis esset petita. Aliam rationem adducit Appion in libris Ægyptiacis apud A. Gellium libr. 10. Noct. Atticar. cap. 10. Initio ferrei omnes Romæ anuli, nec multo post tempore Senatus aureos accepit. C. Plin. libr. 33. cap. 1. Ovid. libr. 4. Trist.

Ferreus assiduo consumitur anulus usu.

Juvenal. Sat. 11. v. 129.

Anulus in digito quod ferreus.

Quod & Samothracum gestamen, qui & ipsi a Tuscis ritus omnium suorum Sacrorum hauserant; Turnebum scio, jam præoccupasse libr. 20. Adversarior. cap. 2. Flor. Tertullian. libr. de habitu muliebri cap. 5. *Nam & anuli ferro fiunt*. Isidor. libr. 19. cap. 13. *Samothracius aureus est, sed capitulo ferreo, a loco ita vocatus*. Plinium Obertus Giphanius, & alii adduxerunt. T. Lucret. libr. 5. Rer. Nat.

Exultare etiam Samothracia ferrea vidi,
Et ramenta simul ferri furere intus ahenis
In scaphiis.

Aurei

Aurei deinde fieri cœperunt, iidemque Thynicii appellati, a loco, ubi frequentior eorum usus. Isidor. loco laudato. *Tinius purus est, primum in Bithynia fabricatus, quam olim Tinam vocabant*; sed corrige: *Thynicus purus est*. Postea *Flaccum* citat, non sine mendo insigni; sunt enim versus *C. Mæcenatis* in obitum Flacci Horatii, qui & ipsi ab eo portentose ponuntur: *Lugente mea vita nec Smaragdos, Berillosque, mi Flacce, nec nitentes per candida margaritas quæro, nec cortinalis me perpolibit anulus, nec Jaspius lapillus*. Monstra hæc, & prodigia sic elue, & expia, redditis sic versibus:

Lugent te mea vita, nec smaragdus
Berillus quoque, Flacce, nec nitentes
Nunc per candida margarita quæro,
Nec quos Thynica lima perpolivit
Anellos, nec Jaspios lapillos.

Ut igitur ferrei anuli in Samothracia, ita aurei in Thynia, quæ appellata Bithynia. Claudian. libr. 2. Eutrop.

Thyni Thraces erant, quæ nunc Bithynia fertur.

Unde descendit *jus aureorum anulorum*. C. Plinius Junior libr. 8. Epist. 6. *Omitto, quod Pallanti servo prætoris ornamenta offeruntur, quippe offeruntur a servis: mitto, quod censent, non exhortandum modo, verum etiam compellendum ad usum aureorum anulorum; erat enim contra majestatem Senatus, si ferreis prætorius uteretur*. Hoc jure, ut quibusdam placet, in ingenuitatem transibant. Asconius Pædian. vel ut aliis magis videtur, equestri honore donabantur. Modestinus J.C. Χρυσῶν δακτυλίων δίκαιον, *aureorum anulorum jus* vocat. l. 14. ff. de Excusat. a Justiniano Aug. *Jus anulorum* audit sine adjectione, Novella 74. Adi titulum in Pandectis de jure aureorum anulorum.

Erat & quoddam tertium genus anulorum, quod neque ferreum, neque aureum, sed inauratum. Petronii elegans est locus in Satyrico pag. 78. *Habebat etiam in minimo digito sinistræ manus anulum grandem subauratum, extremo vero articulo digiti sequentis, minorem, ut mihi videbatur, totum aureum, sed plane ferreis veluti stellis ferruminatum*. Ad quem locum Joan. a Woneren, & Georgius Erhardus consulantur. Ille itaque, ut jam dixi, morem illum indicat, anulos sinistra gestandi, uti & Q. Flor. Tertullian. libr. de hab. mulieb. cap. ult. *Et sinistra per singulos digitos de singulis saccis ludit;* hoc est, tanta est copia anulorum, ut patrimonium vix ad ornandam sinistram sufficiat. Silius Italic. libr. 8. Punicor. in fine:

O dolor! hoc etiam superi vidisse jubetis
Congesto lævæ quodcumque avellitur auro
Metitur Latias victrix Carthago ruinas.

Et libr. 11. de anulis, Carthaginem ab Hanibale post Cannensem pugnam missis:

Testes hi stragis, quos signum illustre superbis

Mos læva gestare viris, tum funditur ante
Ora admirantum præfulgens anulus auro,
Datque fidem verbis haud parvo insignis acervo.

Gestamen hoc initio Regum erat, nec temere aliorum; nam & Reges morituri anulum illum suum, veluti imperii certum pignus successori dabant. Q. Curt. libr. 10. Alexander *detractum anulum digito Perdiccæ tradidit* jam moriturus. Et simile quid narrat Lucius Seneca apud Suetonium, Tiberio cap. 73.

Secundo Legati, ad exteras gentes missi eo, veluti honoris sui insigni afficiebantur. C. Plin. libr. 33. cap. 1. *Longo certe tempore ne Senatum quidem Romanum habuisse aureos manifestum est; siquidem his tantum, qui legati ad exteras gentes ituri essent, anuli publicæ dabantur, credo, quoniam ita exterorum honoratissimi intelligebantur, neque aliis, uti mos fuit, quam qui ex ea causa publice accepissent.* Inter privilegia itaque legatorum, de quibus dixi ad Corippum de Laudib. Justin. minor. num. 7. erat & anulorum jus.

Tertio Matronarum gestamen anuli habiti, atque ideo in mundo muliebri repositi. Ulpian. J.C. l. 25. §. ornamenti. ff. de aur. & argent. legat. Atque illi quidem initio *ferrei*, ut Plinius loco laudato: vel *eburnei*, vel *electrini*, ut auctor aliquis vetus apud Suidam prodit in voce *ἐλεφάντινοι, eburnei*. Postea vero aurei, dicebanturque *pronubi*. Flor. Tertullian. Apologet. cap. 6. *Video & inter matronas, atque prostibulas nullum de habitu discrimen relictum. Circa feminas quidem etiam illa majorum instituta ceciderunt, quæ modestiæ, quæ sobrietati patrocinabantur; quum aurum nulla norat, præter unico digito, quem sponsus oppignerasset probulo anulo.* Ille vult, aureum fuisse; at Plinius ferreum, sine gemma. Alii notarunt. Trebell. Pollio in Macrino. D. Juvenalis Sat. 6. v. 27.

. . . . . *digito pignus fortasse dedisti.*

Quarto, Equestrem ordinem per anulum omnes sciunt, a Senatorio & plebejo discretum: quod quomodo intelligendum, ab aliis disputatum acerrime, & jampridem discussum. Plinius loco toties laudato. Vet. Scholiast. Juvenal. ad Sat. 7. v. 89. Sueton. Vitell. cap. 12. Britannicus ad Juvenal. Sat. 11. v. 41.

Talibus a dominis post cuncta novissimus exit
Anulus, & digito mendicat Pollio nudo.

Quinto, Advocati inter fori ornamenta & anulum solebant magni pretii gestare; quare M. Fab. Quintilianus libr. 11. cap. 2. ait, *anulum inter agendum in foro translatum aliud atque aliud significare.* Satyrice & amare Juvenalis Sat. 7. v. 144.

. . . . . . *conducta Paulus agebat*
Sardoniche, atque ideo pluris quam Cossus agebat.

Sexto, Poëtæ, agone Scholiastico, seu Albano, seu Capitolino victores, corona lemniscata, & anulo donabantur, veluti equestris ordinis honore digni. Idem eadem Satyr. v. 88. *Ille*

Ille & militiæ multis largitur honorem
Semestri vatum digito circumligat auro.

Denique Signatorios omnes cives cujuscumque conditionis habebant in quibus ad libitum sculpebant Deos, principes, amicos, quidlibet aliud: eaque Græci τριτόβρωτα, ut est apud Hesychium, Illustrium vocabant: & notavit diligentissimus Joannes Meursius ad Lycophronem. Consule Andream Tiraquellum ad Alexandrum ab Alexandro libr. 3. Genial. Dier. cap. 26. Cœlium Rhodiginum libr. 6. Antiquar. Lection. cap. 12. Franc. Juretum ad Symmachi libr. 1. Epist. 12. L. Senec. Epist. 13. fin. Epist. 22. fine. Fl. Vopiscus in D. Aureliano fin. *Uxori & filiæ anulum sigillaritium quasi privatus instituit.* Unde liquet non virorum modo signatorios fuisse anulos, sed & feminarum: & Græcorum, non tantum Romanorum. Alexander Macedo apud Curtium Rufum libr. 7. *Signum ejus*, Philotæ, *in potestate mea est.* Ovid. libr. 9. Metamorph. fab. 11.

Protinus impressa signat sua crimina gemma.

Usque eo vilitatis processit hic anulorum sigillaritiorum usus, ut *vilissima utensium* eo obsignarent, ut loquitur. C. Tacitus libr. 2. Annal. & Doctor meus eruditissimus J. Lipsius, qui & hujus anuli formam ponit: ad quem alludunt Poëtæ. Martial. libr. 9. Epigr. 89.

Nunc signat meus anulus lagenam.

M. Plautus. Casina Act. 2. sc. 1. princ.

Obsignate cellas, referte anulum ad me.

Et in Persa Act. 2. sc. 3.

. . . . triparcos homines, vetulos avidos, aridos
Bene admordere, qui salinum servo obsignat cum sale.

Etruscorum inventum phaleræ: bellicus ornatus: consularis.

CAP. XXIX.

INter Regum Etruscorum ornamenta & phaleræ locum habuerunt, ab iis inventæ. L. Flor. libr. 1. Histor. cap. 5. Itaque phaleræ sunt ornamenta ducum militantium, vel, ut loquitur Nonius Marcellus cap. 18. *ornamenta belli.* Salust. Jugurthin. *Ac sibi restitui & hastas, vexillum, phaleras, aliaque militaria dona.* Ex quo liquet loco, inter dona militaria & phaleras consuevisse militibus dari in fortitudinis præmium. Solinus Polyhist. cap. 6. Suetonius in Augusto, laudati a Godescalco Stennechio ad libr. 2. Vegetii, item & nummus ibidem Trajani, qui mire huc facit. Vetus Lapis.

DONIS

DONIS. DONATO. A. DIVO
TRAIANO. AVG
TORQVIBVS. ARMILLIS
PHALERIS. BELLO. PARTHICO.

Juvenal. Sat. 16. fine:

Ut læti phaleris omnes, & torquibus omnes.

Virgil. libr. 9. Æneid.

Euryalus phaleras Rhamnetis, & aurea bullis
Cingula.

Pſeudocornutus ad A. Perſii Sat. 3. v. 30.

Ad populum phaleras.

Anonymus Poëta apud D. Hieronymum Epiſt. de Juſt. Monachi:

Reſpicere ad phaleras, & nomina vana Catonum.

Regum itaque initio geſtamen phaleræ, poſtea militum fortium; ſed & *Conſulares Phaleræ* dicuntur ab Aurelio Caſſiodoro libr. 6. Variar. Epiſt. 20. Savaro doctiſſ. ad Sidonium libr. 4. Epiſt. 9. Poſtea tamen, ita uſu volvente ab ipſis hominibus ad equos translatus hic ornatus. L. Apul. libr. 10. Mileſiar. Superabatque ea luxuria fidem, additis auro pretioſiſſimiſque gemmis. Achilles Tatius libr. 3. de Clitophonte & Leucippe pag. 72. L. Seneca Epiſt. 80. Ægidius Maſerius ad Valerii Flacci Argonaut. libr. 6. pag. 93. Apollonius libr. 1. Excidii Hieroſolymitani. Dixi ad Epigramma Claudiani *de phaleris equi Regii:*

Dumque auro phaleræ, gemmis dum fræna renident.

Et de 6. Honor. Conſul.

Turbantur phaleræ.

Etru-

Etruſcorum inventum paludamenta, quorum geſtamen illa more Romano: dicta & chlamys eadem veſtis.

CAP. XXX.

AD bellicum apparatum ſpectat paludamentum, quod inter Etruſcorum inventa reponit L. Florus libr. 1. Hiſtor. Roman. cap. 5. Bellicum fuit ipſius Regis geſtamen. Iſidorus libr. 19. cap. 24. Saluſtius Criſpus libr. 3. Hiſtoriar. *Eodem tempore Lentulus duplici acie locum editum multo ſanguine ſuorum defenſus, poſtquam ex ſarcinis paludamenta adſtari, & delectæ cohortes intelligi cœpere*. Sed ut reliqua omnia ornamenta, a Tuſcis accepta, Regumque tantum majeſtati debita, Romani ad ſuos tranſtulere Magiſtratus; ita & hoc eodem jure translatum voluere. Sext. Aurel. Victor. in Caligula, Cæſarum veſtem fuiſſe ſcribit *indutus aureo paludamento*. Et Tacitus libr. 12. de Claudio idem confirmat. De Juliano Ammian. Marcell. De Septimio Severo Herodian. libr. 3. notati a Wolfgango Lazio libr. 8. Commentar. cap. 11. Pleraque a me dicta ad illud Claudiani de 6. Honorii Conſulatu:

. . . . & ducibus circumſtipata togatis
Jure paludatæ jam curia militat aulæ.

Eandem veſtem chlamydem dici, Nonius ait. Æl. Spartian. Adriano. *Ingentia dona accepiſſet, atque inter hæc auratas quoque chlamydes*. Jul. Capitolin. in Pertinace Aug. *Purpureaſque chlamydas Græcanicas, atque caſtrenſes*. Trebell. Pollio in Gallienis. *Cum chlamyde purpurea, gemmatiſque fibulis & aureis Romæ viſus eſt*. Eratque hæc Principum initio, mox Senatorum, tum deinde & omnium magiſtratuum patriciorum promiſcue. Aurel. Caſſiodor. libr. 6. Variar. Epiſt. 15. & Epiſt. 21. Et libr. 12. Epiſt. 7. L. 1. C. Theodoſ. *Quo habitu uti oporteat intra urbem*. Gregor. Turonenſ. libr. 2. Hiſtor Franc. cap. 38. Et plerumque paludati, ſive chlamydati imperatores, etiam ſtatuis poſitis. Stat. Papin. libr. 1. Silv. 1. de Domitiani ſtatua:

It tergo demiſſa chlamys, latus enſe quieto
Securum.

Sic Poëtæ audiendi. Virgilius frequenter maxime libr. 3. Æneid. & Servius ibi:

Dat Phrygiam Aſcanio chlamydem.

Corippus Africanus libr. 1. de Laudib. Juſtin. Minor. num. 4.

Cæſareos humeros ardenti murice texit

Cir-

Circumfusa chlamys.

Claudian. libr. 2. de Laudib. Stilic. ubi multa dixi:

Quin & Sidonias chlamydes, & cingula baccis
Aspera, gemmatasque togas, viridesque smaragdis
Loricas, galeasque renidentes hiacynthis,
Gestatoque patri scapulis radiantibus enses,
Et vario lapidum distinctas igne coronas
Dividis ex æquo.

Etruscorum inventum prætexta: quæ vestis, & quorum abolla dicta.

CAP. XXXI.

PRætextam ab Etruscis, ad ornandam Regum suorum majestatem, antiquissimo seculo diu ante Romam conditam loquitur non modo L. Florus libr. 1. Histor. Rom. cap. 5. sed & alii magnæ notæ Scriptores id ipsum testantur. C. Plin. libr. 8. cap. 48. Prætextæ apud Etruscos originem invenere. C. Lucil. libr. 1. Satyrarum:

Prætexta, & tunicæ Lydorum opus sordidum omne.

Sil. Ital. libr. 8. Punicor.

Mæoniæque decus quondam Vetulonia gentis
Bissenos hæc prima dedit præcedere fasces,
Et junxit totidem tacito terrore secures,
Et princeps Tyrio vestem prætexuit ostro.
Hæc eadem pugnas accendere protulit ære.

Aurel. Macrob. libr. 1. Saturnal. cap. 6. *Tullus Hostilius, Rex Romanorum tertius, debellatis Etruscis, sellam curulem, lictoresque, & togam pictam, atque prætextam, quæ insignia magistratuum Etruscorum erant, primus, ut Romæ haberentur, instituit; sed prætextam illo seculo puerilis non usurpabat ætas; erat enim, ut cetera, quæ enumeravi, honoris habitus; sed postea Tarquinius Demarati Corinthii exulis filius Priscus, quem quidam Lucumonem vocitatum ferunt, Rex tertius ab Hostilio, quintus a Romulo, de Sabinis egit triumphum: quo bello filium suum, annos quatuordecim natum, quod hostem manu percusserat, & pro concione laudavit, & bulla aurea prætextaque donavit, insigniens puerum ultra annos fortem, præmiis virilitatis, & honoris. Nam sicut prætexta magistratuum, ita bulla triumphantium erat gestamen.* Vide quæ sequuntur Dionys. Halicarn. libr. 4. pag. 268. Consularia ornamenta, seu verius regalia enumerat: Θρόνον ἐλεφάντινον, & λευκὴν ἐσθῆτα περιπόρφυρον, & τὺς προηγουμένυς, & δώδε-

δώδεκα πελέκεις: *Sellam eburneam, hoc eſt curulem, & albam togam purpura prætextam, & lictores, & duodecim ſecures.* Æl. Lamprid. in Alexandro Severo: *Prætextam & pictam togam nunquam niſi Conſul accepit, & eam quidem, quam de Jovis templo ſumptam alii quoque accipiebant, aut prætores, aut Conſules: accepit prætextam etiam cum ſacra faceret, ſed loco Pontificis Maximi, non Imperatoris.* Qui locus docet & Imperatores, & Conſules, & Prætores, & Pontifices Maximos uti prætexta conſueviſſe. Claudian. de 6. Hon. Conſul.

Communem majore toga ſignabitis annum.

Sed Romano uſu prætexta præcipue puerile erat geſtamen, ut exequitur Macrobius loco laudato. Levinus Torrentius ad Horat. Epod. Od. 5.

Per hoc inane purpuræ decus precor.

Atque ea poſita, togam virilem induebant. Catullus Epigr. 63. Lucan. libr. 7. principio. Perſius Sat. 5. M. Cicero libr. 5. ad Atticum Epiſt. 21. libr. 6. Epiſt. 1. libr. 9. Epiſt. ult. libr. 10. Epiſt. 8. Horat. libr. 1. Od. 36. Sueton. Auguſto cap. 8. A. Gell. libr. 18. cap. 4. M. Martial. libr. 1. Epigr. 114. Vocataque hæc toga virilis a Perſio loco citato *umbo candidus*, quod ſit velut clypeus adverſus reprehenſiones. Cœl. Rhodigin. libr. 14. Antiquar. Lection. cap. 16. Sumptaque ea, ſumma erat libertas, quare & libera dicta. P. Ovid. libr. 4. Triſt. Eleg. 10.

Liberior fratri ſumpta mihique toga eſt.

Offerebatur toga hæc ſolemni die, deducto in forum tirone, ſeu prætextato, ut jam a viris doctis eſt obſervatum, & dixi ad illud Claudiani de 6. Conſul. Hon.

Romano puerum gaudens offerre favori.

T. Liv. 5. Decad. libr. 5. fin. Sueton. Aug. cap. 96. Symm. libr. 2. Epiſt. 42. Ferebatur ſupra tunicas. M. Tullius de ſuppliciis: *Sententiæ dicendæ loco, ſellam curulem, jus imaginis ad memoriam, poſteritatemque prodendam, togamque prætextam.* Plura alii.

Eadem hæc veſtis *abolla* appellata, putantque vulgo, militarem eſſe veſtem. Nonius Marcell. cap. 14. num. 9. Pallium interpretatur Hadrianus Turnebus libr. 27. Adverſarior. cap. 15. non recte; nam certum eſt, togæ genus quoddam fuiſſe, ſed forte figura aut colore ab aliis togis diſtinctum. Vet. gloſſar. Philoxeni. *Abolla, toga,* ἱμάτιον. Vetus Scholiaſt. Juvenalis ad Satyr. 3. v. 115. *Abollæ, quaſi majoris togæ.* Eſtque tam philoſophorum, quam militum. Satyricus ipſe:

. . . . . *atque audi facinus majoris abollæ.*

Satyr. 4. v. 77.

Currite, jam ſedit, rapta properabat abolla,
Pægaſus.

Servius ad libr. 5. Æneid.

. . . . *duplicem ex humeris rejecit amictum.*

Martial. libr. 4. Epigr. 53. & libr. 8. Epigr. 48.

Neſcit, cui dederit Tyriam Criſpinus abollam.

Etruſcorum inventum calcei militares, qui & Tyrrheni dicti: & crepidæ: faſciis ligati.

CAP. XXXII.

HOc quoque militiæ præſtiterunt Etruſci, ut calcei militibus alii atque in communi uſu ceteris hominibus eſſent. Julius Pollux libr. 7. Onomaſtic. cap. 22. Τυῤῥηνικά τὸ κάττυμα ξύλινον, τετραδάκτυλον, οἱ δ' ἱμάντες ἐπίχρυσοι, σανδάλιον γὰρ ἦν, ὑπόδησε δ' αὐτὸ Φειδίας τὴν Α'θηνᾶν, ἐκάλουν δ' αὐτὰ Τυῤῥηνουργῆ. τὰς μέντοι Τυῤῥηνικὰς ὁ σαφφῦς μάθλης:

Ποίκιλος μάθλης λύδιον κακὸν ἔργον.

Quæ ſic Latine ſonant: *Tyrrhenici calcei, quorum ſolea lignea, quatuor digitorum latitudinis, lora autem inaurata, erat autem Sandalium: hoc Phidias induit Minervam, & hos quidem Tyrrhenicos vocabant. Tyrrhenicorum Sappho dixit lorum:*

Lorum varium, Lydium malum opus.

Servius Honoratus ad illud Virgilii libr. 8. Æneid. pag. 515.

Conſurgit ſenior, tunicaque inducitur artus
Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis.

Tyrrhena vincula, Tuſca calceamenta, & dicit crepidas, quas primo habuere Senatores, poſt equites Romani, nunc milites. Alii calceos Senatorios volunt, quia hoc genus calceamenti a Tuſcis ſumptum eſt. Vetus Scholiaſtes Juvenalis ad v. 14. Satyræ ultimæ: *Darupſis militibus calceamenta dixit.* Corrigendum eſt: *pro ipſis militibus.* Ipſe Poëta:

Bardaicus judex datur hæc punire volenti
Calceus, & grandes magna ad ſubſellia ſuræ
Legibus antiquis caſtrorum.

Æl. Lamprid. in Alexandro. Epiſtola Aureliani Aug. apud Fl. Vopiſcum in eo. *Milites arma terſa, ferramenta Samiata habeant, & calciamenta fortia.* Clavis quibusdam ferreis compacti erant, ut milites in eodem veſtigio, defixis in terram clavis, immobiles conſiſtere poſſent, neque facile loco ſuo propelli. Ut diſcimus ex eleganti narratione Fl. Joſephi libr. 7. Belli Judaic. cap. 3. quam hiſtoriam repetiit Egeſippus, ſi ille libri illius auctor eſt, libr. 5. de Excid. Hieroſolymit. cap. 30. Hinc & *calciarium* pro donativo. Paulus J.C. l. 3. ff. offic. præfect. vigil. & l. 2. ff. alim. & cib. legat. Ulpian. l. 8. ff. de Tranſactionib. C. Sueton. Veſpaſ. cap. 8. *clavatumque* a C. Tacito dicitur libr. 3. Hiſtoriar.

Calcei iſti crepidæ etiam dicti, & ideo inter res peregrinas illi habiti calcei, creditique a Græcis Romam translati, cum tamen Servius diſer-

diserte supra proxime laudatus, Tuscis eorum inventionem attribuat. Suetonius, Seneca, Martialis, Persius, Juvenalis, & alii consulantur.

Lora istis, sive ansas assignat Sappho, quæ Virgilius vincula appellavit. Usum illum Homerus novit libr. 2. Odyss. principio. Hieron. Magius libr. 3. cap. 3. Poëtæ M. Manil. libr. 5. Astronomic.

Et pedibus niveis fulserunt aurea vincla.

Alb. Tibull. libr. 1. Eleg. 6. & Eleg. 8. Sidon. Apollinar. Carm. 2. v. 402. Et libr. 8. Epist. 11. Livius Andronicus vetustissimus Poëta apud Terentianum Maurum libr. de Metror. Generib.

Et jam purpureo suras include cothurno.

Ex quo Virgilius libr. 1. Æneid.

Purpureoque alte suras vincire cothurno.

Etruscorum inventum calcei senatorii: dimidiatæ lunæ figuram adsutam illi habebant: ansulis stricti: coloris nigri: patricii dicti.

CAP. XXXIII.

ETruscæ inventionis est calceus senatorius. Servius Maurus Honoratus ad libr. 8. Æneid. pag. 515.

Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis.

Quem vide capite superiori. Erat autem dimidiatæ lunæ effigies adsuta: & ideo quod solis patriciis eos ferre liceret, patricii nominabantur. Vetus Inscriptio in marmore Ariminensi(1).

C. MARIVS. COS. VII. TRIB. PLEB.
Q. AVG. TIB. MIL. EXTRA
SORTEM. BELLVM. CVM. IV
GVRTHA. REGE. NVMIDIAE
GESSIT. EVM. CAEPIT. TRIVM
PHANS. IN. SECVNDO. CON
SVLATV. ANTE. CVRRVM
SVVM. DVCI. IVSSIT. TER
TIVM. COS. ABSENS. CREA
TVS. EST. IIII. TEVTO
NORVM. DELEVIT. EXERCI
TVM. V. COS. CIMBROS. FV
DIT. EX. ILLIS. ET. TEVTO

 NIS.

(1) Idem Dempst. Libr. 5. cap. 36. Antiq. Roman. Paralip. ad Rosinum hanc affert inscriptionem; at Gruterus pag. 436. n. 3. eam aliter refert.

NIS. ITERVM. TRIVMPHANS
REMP. TVRBATAM. SEDI
TIONIBVS. TRIB. PLEB. ET
PRAETOR. V. QVI ARMATI
CAPITOLIVM. OCCVPAVE
RANT. VI. COS. VINDICA
VIT. POST. LXX. ANNVM, PA
TRIA. PER. ARMA. CIVILIA
PVLSVS. ARMIS. RESTITV
TVS. EST. VII. COS. FACTVS
EST. DE. MANVBIIS. CIM
BRIS. ET. TEVTONICIS
AEDEM. HONORI. ET. VIRTVTI
VICTOR. FECIT. VESTE
TRIVMPHALI. CALCEIS. PA
TRICIIS.

Adſtringebantur hi calcei quibusdam loris, ut ſuperiori capite dixit unanimis veterum ſcriptorum conſenſus. Adde Feſtum libr. 1. in voce *amenta*. Achill. Tatius libr. 1. de Amoribus Clitophontis & Leucippes. *Corollæ iis in capitibus erant, crines per humeros effuſi, pedes vinculis exuti, crura veſtibus, zonaque genu tenus ſuccinctis nudata*. Sic ſe Latina verba habent, Græca ad manum non ſunt (1). C. Petron. Satyrico. *Atque alius tunicam meam lacerat, alius vincula calciamentorum reſolvit ac trahit*. C. Plin. libr. 9. cap. 35. notatque Janus Douza, vir genere ſcientiaque nobilis. P. Terentius in Heautontimorumeno. *Detrahere ſoccos*. M. Plautus Epidico. *Soccos adimere pedibus*. Et in Captivis: *compedes adimere*. M. Varro libris Logiſtoricis, eo, cui titulus Cato: *Mihi puero modica fuit unica tunica, & toga, ſine faſciis calciamenti, equus ſine ephippio, balneum non quotidianum, alveus rarus*. Idem in Satyra Menippea flexibula: *Domo exeo, intro, & pedes corrigiis compedio*. Poëtæ. Ovid. libr. 3. Metamorph.

Vincla duæ pedibus demunt.

Et libr. 2. Faſtor.

Nec quiſquam invita faciet bene vincula plantæ
Pallade.

Et libr. 5. Faſtor.

Surgit, habent gemini vincula nulla pedes.

Quare in ſacris expiatoriis ſolvebantur hæc anſæ, aut vinculorum corrigiæ. Virgil. libr. 4. Æneid. de Didone magicis ſacris operante:

Unum exuta pedem vinclis.

Valer.

(1) Græca verba non omnino Latinis reſpondent, ſed ita ſe habent: *Στέφανοι περὶ τοῖς μετώποις διαδέμενοι, κόμαι κατὰ τῶν ὤμων λελυμέναι, τὸ σκέλος ἅπαν γεγυμνωμέναι, τὸ γὰρ ζῶσμα μέχρι γόνατος ἀνεῖλκε τὸν χιτῶνα*.

Valer. Flacc. libr. 3. Argonaut.

Ducit & ad fluvios, & vincula ſolvere monſtrat
Prima pedum.

Diſtinguebantur hæc calciamenta ab aliis, quod ea, quæ Principes geſtabant, quæque Tzangæ, aut Zancæ dicebantur, purpurei eſſent coloris, haberentque non lunæ effigiem dimidiatæ aſſutam, ſed aquilam. Dixi multis ad Corippum Africanum libr. 2. de Laud. Juſtini Min. n. 4.

Purpureo ſuræ reſonant fulgente cothurno,
Cruraque puniceis induxit Regia vinclis,
Parthica Campano dederat quæ tergora fuco.

Mulierum vero albi, at Senatorum nigri. M. Cicero Philip. 3. *Apertam curiam vidit poſt Cæſaris mortem, mutavit calceos, pater conſcriptus repente factus eſt.* Juvenal. Sat. 7.

Appoſitam nigræ lunam ſubtexit alutæ.

Q. Horat. libr. 1. Sat. 6.

. . . . . . *nigris medium impediit crus*
Pellibus.

Criſtophorus Landinus, *apud antiquos non niſi nobiles nigris calceis utebantur.* Vide Martialem libr. 7. Epigr. 32. Joan. Zonaras Tom. 3. Annal. ubi de Servio Tullio Romanorum Rege, Calcei iſti *mullei* dicti. Feſt. Pomp. libr. 11. in voce *mulleos.* M. Cato libr. 7. Originum. *Qui Magiſtratum curulem cœpiſſet, calceos mulleos allucinatos, ceteri perones.* Titinius poëta in Setina:

. . . . . . *jam cum mulleis*
Te oſtendiſti, quos tibiatim calceas.

Etruſcorum inventum cothurni, ſive calcei tragici: iidem & venatorii.

CAP. XXXIV.

HOc quoque genus calciamenti a Tuſcis profectum. Ovid. libr. 3. Amor. Eleg. 1.

Læva manus ſceptrum late regale tenebat,
Lydius apta pedum vincla cothurnus erat.

Erat certe cothurnus praecipue tragœdorum, ut ſoccus comicorum. L. Apul. libr. 3. Floridor. *Joca non infra ſoccum, ſeria non uſque ad cothurnum.* C. Plin. libr. 37. cap. 2. *Quod miror in tanta gravitate cothurni.* Fallitur Iſidorus libr. 19. Etymologiar. cap. 34. qui putat *ſolis tragœdis* eum convenire, cum & *virginum*, ut altiores viderentur, & *viatorum*, ut a luto defenderentur, fuerint geſtamen cothurni: quod in Antiquitat. Roman. dictum hic non repeto. Poëtæ. Ennod. Ticinen. præfat. 8. libr. 1. carm.

Nec

Nec mea grandiſono flammentur corda cothurno.

Terentian. Maurus libr. de Metris:

Et qui cothurnis Regios actus levant.

Sidon. Apollinar. libr. 8. Epiſt. 11.

Soccos ferre cave, nec ut ſolebat
Laxo pes natet altus in cothurno.

M. Manil. libr. 5. Aſtronom.

Quin etiam tragico præſtabit verba cothurno.

Claudian. de Conſulatu Manlii Theodori ad finem:

. . . . qui pulpita ſocco
Perſonat, atque alte graditur majore cothurno.

Volumnius Tuſcas tragœdias ſcripſit: primus apud Græcos tragœdus; item & apud Romanos: & Poëta Tuſcus ſub Auguſto.

CAP. XXXV.

DIu, antequam tragœdiæ nomen Romæ fuiſſet auditum, quidam Volumnius, poëta Tuſcus, tragœdias ſcripſit; ut quemadmodum ludos ſcenicos ab Etruſcis illi ſunt mutuati, ita quoque & tragicum apparatum ab iisdem mutuatum videri poteſt. M. Varro libr. 4. de Ling. Lat. *Ager Romanus primum diviſus in partes treis, a quo tribus appellatæ Tatienſium, Rhamnium, Lucerum: nominatæ, ut ait Ennius, Tatienſes a Tatio, Rhamnenſes a Romulo, Luceres, ut ait Junius, a Lucumone. Sed omnia hæc vocabula Tuſca, ut Volumnius, qui tragœdias Tuſcas ſcripſit, dicebat.* In MS. Bibliothecæ Farneſianæ, non *Volumnius* legebatur, ſed *Volnius*, inepte, ut opinor; Volumnii enim plerique in Etruria, & Deus Volumnius, ſeu Volumnus, & Dea Volumna, ut libr. 1. ſupra hoc opere oſtendebam cap. 15. (1) & *Vola* arcem, lingua Etruſca antiquiſſima ſignificabat. Eod. libr. cap. 20.

Volumnius igitur tragœdias Tuſcas ſcripſit, antequam Etruria dictionis fuiſſet Romanæ, quo tempore ne literas, nedum tragœdiæ uſum Roma ſciebat; nam P. Ovidius Naſo primus in ea gente ad normam Græcorum tragœdiam revocavit, Medeamque dedit, quam immodice extollit Quintilianus libr. 1. Inſtitut. Oratoriar. cap. 1. Ipſe meminit loco proxime laudato:

Alte-

(1) Gelenius ad cap 53. libr. 2. Plinii ſic habet: Tuſci terram vocabant *Volam*; inde *Volta* terrigena bellua.

Altera me sceptro decoras, altoque cothurno,
Jam nunc contracto Magnus in orbe sonor.

Et libr. 2. Amor. Eleg. 18.

Sceptra tamen sumpsi, curaque tragœdia nostra
Crevit, & huic operi quamlibet aptus eram.
Risit Amor, pallamque meam, pictosque cothurnos,
Sceptraque privata tam cito sumpta manu.

Paulo post Varius in eodem stadio decurrit. Martial. libr. 8. Epigr. 18.

Et Vario cessit Romani laude cothurni.

Quod autem ante illos, *Accius & Pacuvius in tragœdia clarissimi*, nominentur a Fabio Quintiliano ubi supra, qui tamen longe Ovidium Variumque ætate superarunt, intelligendum est, non de tragœdiis ab iis scriptis, sed Latina lingua donatis; deinde, ut verum sit tragœdias non vertisse, sed etiam composuisse, certe imperfecta eo ævo fuit illa politioris literaturæ species, quam sub Augusto, illi, quos nominavi, duo eam absolverint, ornaverintque. Pseudocornutus ad A. Persii Satyr. 1. v. 76.

Est nunc Brisæi quem Venosus liber Acci,
Sunt quos Pacuviusque, & verrucosa moretur
Antiopa.

Non desunt, qui ad Græcos tragœdiæ originem referant, cujus antiquissimus usus singulis annis in Lænæis, Dionysiis, Panathenaicis, & Chytris ostenderetur quadruplici fabula. Suid. in voce τετραλογίω. Alii, inter quos Donatus in prologo Adelphor. Terentii, Homerum auctorem faciunt: *Qui omnis poëticæ largissimus fons, tragicis carminibus exempla præbuit, & velut quadam operum suorum lege præscripsit, Iliadem instar tragœdiæ, Odysseam ad imaginem comœdiæ fecisse monstratur.* At Plato contentus est ad Athenienses trahere, in Minoë. Diogen. Laërt. in Platone libr. 3. in fine. Anonymus Poëta libr. 1. Anthologiæ cap. 57. Epigr. 22. ἕυρεν, *invenit*

Εὐτέρπη τραγικοῦ χωρῦ πολυηχέα φωνὴν.
Euterpe tragici chori multisonam vocem.

Sunt etiam qui Susarionem Rullum tantæ rei inventorem faciant, ut Donatus. Frequentior tamen celebriorque sententia est, a Thespi inventum hoc manasse. Suid. in voce Θέσπις. Scholiast. Aristophanis. Horat. in Arte Poëtica:

Ignotum tragicæ genus invenisse Camœnæ
Dicitur, & plaustris vexisse poëmata Thespis,
Quæ canerent agerentque peruncti fæcibus ora.

Nec aliqui ad Eupolim id referre dubitarunt. Diomedes Grammaticus, Pet. Nannius Alcmarianus annotabat; quamquam ille non tam tragici carminis, quam comici auctor est censendus. Quintilian. libr. 10. cap. 1. Q. Horat. libr. 1. Sat. 4. principio. Aristoteles libr. de Re Poëtica consulatur. Jul. Scalig. libr. 1. Poëtices cap. 6. quos non excribo.

Fuit

Fuit alius Poëta Tuſcus, ſub Auguſto clarus. Ovid. libr. 4. de Ponto Eleg. ult.

Quique ſua nomen Phyllide Tuſcus habet.

Etruſcorum inventum triumphus, & ejus pompa ſive apparatus: triumpus & triumfus: alii populi ante Romam conditam triumphabant.

CAP. XXXVI.

ETruſci triumphandi ritum Romanis communicarunt. L. Florus libr. 1. Hiſt. Roman. cap. 5. *Neque pace Tarquinius, quam bello promptior, duodecim namque Tuſciæ populos frequentibus armis ſubegit, & inde faſces, trabeæ, curules, annuli, phaleræ, paludamenta, prætexta: inde quod aurato curru quatuor equis triumphatur: togæ pictæ, tunicæque palmatæ, omnia denique decora & inſignia, quibus imperii dignitas eminet.* Accedit Strabo Amaſianus libr. 5. Geogr. pag. 152. Ἐκόσμησε δ᾽ οὖν τὴν Τυῤῥηνίαν καὶ αὐτὸς, καὶ ὁ πατὴρ πρότερον, ὁ μὲν εὐπορίᾳ δημιουργῶν τῶν συνακολουθησάντων οἴκοθεν, ὁ δὲ ταῖς ἐκ τῆς Ῥώμης ἀφορμαῖς. λέγεται δὲ καὶ ὁ θριαμβικὸς κόσμος, καὶ ὑπατικὸς, καὶ ἁπλῶς ὁ τῶν ἀρχόντων ἐκ Ταρκυνίων δεῦρο μετενεχθῆναι, καὶ ῥάβδοι, καὶ πελέκεις, καὶ θεῶν ἀγάλματα, καὶ (1) ῥαβδοῦχοι, καὶ σάλπιγγες, καὶ ἱεροποιΐαι, καὶ μαντικὴ, καὶ μουσικὴ ὅση δημοσίᾳ χρῶνται Ῥωμαῖοι. *Exornarunt Etruriam tum hic, tum prius pater: hic quod opificibus domo* (Corintho) *ipſum comitatis abundaret: ille, quod Roma ad eam rem facultates ſuppeditaret. Traditum eſt ornatum triumphalem ac conſularem, adeoque omnium Magiſtratuum a Tarquiniis Romam fuiſſe translatum, nec non faſces, ſecures, & Deorum ſtatuas, & lictores, & tubæ, & ſacrificia, & divinationem, & muſicam, qua publice utuntur Romani.* Videtur Strabo triumphandi apparatum ad Romanos quidem a Tuſcis veniſſe ſignificare, ſed & illos a Græcis hauſiſſe: quod non poteſt mirum videri in Græculo, impenſius patriæ ſuæ encomiis favente. Nam verius Appianus Alexandrinus, facundus olim Romæ advocatus, & verax hiſtoricus, antiquiorem multo facit triumphi apud Etruſcos inventionem, ſcilicet mille annis & amplius ante Romam. In bello Punic. pag. 35. Αὐτοῦ δ᾽ ἡγοῦνται τοῦ στρατηγοῦ ῥαβδοῦχοι φοινικοῦς χιτῶνας ἐνδεδυκότες, καὶ χορὸς κιθαριστῶν τε καὶ τιτυριστῶν, ἐς μίμημα τῆς Τυῤῥηνικῆς πομπῆς, περιεζωσμένοι τε καὶ στεφάνην χρυσῆν ἐπικείμενοι. ἴσα τε βαίνουσιν ἐν τάξει μετὰ ᾠδῆς, καὶ μετὰ ὀρχήσεως. Λυδοὺς αὐτοὺς καλοῦσιν, ὅτι οἶμαι Τυῤῥηνικοὶ Λυδῶν ἄποικοι. Vertit non incommode Franciſcus Beraldus. *Ipſum lictores paludati præcedunt imperatorem, & chorus cythariſtarum ac ſatyrorum,*

Etru-

(1) In editione Caſauboni verba: καὶ θεῶν ἀγάλματα, καὶ ῥάβδουχοι non apparent.

Etrusco more cinctorum, ornatorumque coronis aureis, cum cantu & cum tripudio, Ludiones ipsi vocant, ideo, opinior, quia Etrusci Lydorum coloni sunt. Non placet tamen, quod χιτῶνας φοινικᾶς ἐνδεδυκότες vertat *Lictores paludati*, qui nunquam paludamento, quod sciam, usi reperiuntur, cum is habitus Ducum tantummodo esset, ut cap. 30. supra hoc libro adnotabam. Melius forte *tunicati*, nam χιτῶνα *tunicam* dixit Interpres vulgaris Homeri Iliad. libr. 3. v. 57. & forte ideo in triumpho lictores tunicati, quasi mollitiem exprobraturi hostibus eo habitu, qui non erat militaris. A. Gell. libr. 7. Noct. Atticar. cap. 12. Vel convenientius Romanis moribus *sagati* purpureis vestibus; sago enim purpureo lictor usus. Sil. Italic. libr. 10. Punicor.

Ut vidit sagulo circumvolitare rubenti
Lictorem.

Errat itaque Plutarchus, qui in Romulo pag. 27. triumphi originem ad Romuli de Acrone Rege victoriam refert, & plerique illum secuti; nam nec sub eo triumphus esse potuit, sive equo, sive curru. Sed pergo. Summus hic honor, qui mortalibus contingere poterat, censebaturque unicum laboris bellici præmium, laudem & gloriam quippe victores solum referebant. Guilielm. Bellendenus Scotus, Magister libellorum supplicum Augusti Regis Britanniarum in Senatore Ciceroniano cap. 19. Porro *triumpus, & triumfus* sine aspiratione & cum *f.* in vetustis numismatis apud Adolphum Occonem non semel: & notat Angelus Politianus Miscellaneor. cap. 19. Veteres quoque Inscriptiones id ipsum præferunt (1).

FL. EVGENIO. V. C. EX. PRAEFECTO. PRAETORIO
CONSVLI. ORDINARIO. DESIGNATO. MAGISTRO
OFFICIORVM. OMNIVM. COMITI. DOMESTICO
ORDINIS. PRIMI. OMNIBVSQ. PALATINIS
DIGNITATIBVS. FVNCTO. OB. EGREGIA. EIVS
IN. REMPVBLICAM. MERITA. HVIC
D. D. N. N. CONSTANTIVS. VICTOR. AC
TRIVMFATOR. SEMPER. AVGVSTVS. ET
IVLIANVS. NOBILISSIMVS. CAESAR
STATVAM. SVB. AVRO. IN. FORO. DIVI
TRAIANI. QVAM. ANTE. SVB. DIVO
CONSTANTE. VITAE. ET. FIDELISSIMAE
DEVOTIONIS. GRATIA. MERVIT
ADPROBANTE. AMPLISSIMO. SENATV
SVMPTV. PVBLICO. LOCO. SVO
RESTITVENDAM. CENSVERVNT.

(1) Apud Gruter. pag. 406. num. 1.

Vulgata tamen, receptaque lectio ex vetustis etiam lapidibus potest probari. Lapis in monte Quirinali vulgatam lectionem confirmans. (1)

P. DECIVS. DECI. F
PRIMVM. COS
DE. SAMNITIBVS
TRIVMPHANS
SPOLIA. EX. IEIS
CERERI. CONSECRAVIT
ITERVM. ET. TERTIVM
CONSVL. . . . .
. . . .

Certe ante Romam conditam alii etiam populi triumphasse leguntur. Exemplo sit Cyrus, primus Persarum Rex. Georg. Cedrenus Compend. Historiar. pag. 114. Ptolomeus Philadelphus, ut operosissime describit Athenæus libr. 5. Dipnosophist. Et Xerxes. Herodot. libr. 7. Et Carthaginienses, auctore Polybio libr. 3. Denique antiquissima memoria Bacchum superatis Indis volunt triumphum instituisse, C. Plin. libr. 8. cap. 56. Diodor. Sicul. libr. 4. pag. 147. Nonnus Panopolitanus Dionysiacis pag. 143. Cui sententiæ Poëtæ favent. Ovid. libr. 1. Amor. Eleg. 2. M. Martial. libr. 8. Epigr. 28. Virgil. libr. 6. Æneid. v. 806. Stat. libr. 4. Thebaid. v. 386. Sil. Italic. libr. 17. Punicor. ad finem. Cl. Claudian. de 4. Honorii Consul.

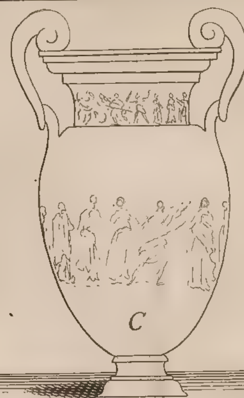
Talis Erythræis intextus Nebrida gemmis
Liber agit currus, & Caspia flectit eburnis
Colla jugis, Satyri circum, crinemque solutæ
Mænades, adstringunt hederis victricibus Indos:
Ebrius hostili velatur palmite Ganges.

De pompa dicendum fuerat, sed præoccupavi libr. 10. Antiquitat. Romanar. cap. 29. In ea gentes victæ, adeoque totius belli forma præferebatur. Tacit. libr. 2. Annal. Tull. in Orat. in Pisonem. T. Liv. 4. Decad. libr. 7. fine. Cincius vetustissimus auctor libr. 2. Mystagogicon apud Festum Pompejum libr. 18. in voce *trientem*. Plin. libr. 5. cap. 5. Ovid. libr. 1. de Arte. Et libr. 4. de Trist. Eleg. 2. Et libr. 2. de Ponto Eleg. 1. Et libr. 3. de Ponto Eleg. 4. Sidon. Apollinar. Carm. 5. fine. A. Pers. Satyr. 6. Sext. Propert. libr. 2. Eleg. 1. Dio Coccejan. libr. 44. pag. 234. Claudian. libr. 3. de Laudib. Stilic.

Ostentare suos prisco si more labores
Et gentes cuperet vulgo monstrare subactas,
Certarent utroque pares a cardine laurus.
Hæc Alemannorum spoliis, Australibus illa

Ditior

(1) Apud Grut. pag. 26. n. 11. Vide plura apud Aldum Manutium in Orthographia, qui adspirationem in hac voce omnino probat.

Vas Fictile Alt. P. II. Vnc. VII. In Musæo Emi. Card Gualterio

Figuræ In Collo Vasis

Vin. Franceschini Sculp.

Tab. III.

Tom. I. pag. 331.

Figura In Corpore Vasis Tabulæ Antecedentis Notati Litera C

Vin Franceschini

Vas Fictile Florentiæ in Museo Magni Ducis Etruriæ Alt p I unc V.

A. Picturæ in corpore uasis in parte anteriore delineatæ.
B. Picturæ supra easdem in plano leuiter inclinato in parte uasis suprema, ex qua collus exurgit: cætera ornamenta corporis uasis omissa.
Puncta, croceus colorem fundi indicant, quo tectus undique est uas ex terra cocta dilute rubra fabrefactum.
Lineæ transuersis ductæ, colores nigrus denotant
Lineæ ad perpendiculus, colorem purpureus ad uinaceus uergentes demonstrant.
Partes figurarus absque lineis et albæ, colores album significant

Ditior exuviis, illinc flavente Sicambri
Cæſarie, nigris hinc Mauri crinibus irent,
Ipſe albis veheretur equis, currumque ſecutus
Laurigerum, meſto fremuiſſet carmine miles.
Hi famulos traherent Reges: hi facta metallo
Oppida, vel montes, captivaque flumina ferrent:
Hinc Lybici fractis lugerent cornibus amnes:
Inde catenato gemeret Germania Rheno.

Et quod aſpectu maxime miſerandum videbatur, hic Reges vincti, aut ſi morte ludibrium præveniſſent, picti ſub triumphantis pedibus ferri jubebantur. Artemidor. libr. 1. cap. 50. Achmes Seirim libr. Oneirocriticon cap. 114. Alb. Tibull. libr. 1. Eleg. 7. Q. Horat. libr. 2. Epiſt. 1. Guilielmus Apulienſis Rerum in Italia ac Regno Neapolitano Normanicarum libr. 1.

Ductus Adenolfi miſer Exauguſtus ad urbem
Præcedebat equum victoris ab hoſte ligatus,
Oſtentare ſui pompam cupiente triumphi.

Gaufredus Malaterra Monachus, Rerum in Italia geſtarum a Roberto Viſcardo, & Rogerio fratre libr. 3. pag. 71.

Roma quondam bellipotens toto orbe florida,
Colla ſuperborum domans perluſtrabas climata,
Leges dabas, & habenis temperabas omnia,
Ante te tremebant duces, principes, imperia,
Curvabantur colla Regum, loris tuis domita,
Nil ſuperba reſiſtebant, enſe tuo territa.

Videatur Corippus meus in præfatione, & libr. 1. num. 3. & num. 15. Et libr. 2. num. 3. Apollonius Collatius, cultiſſimus Poëta, qui Novariæ ante annos nongentos vivebat, libr. 2. de Excid. Hieroſolymor.

. . . . *niveos anteire jugales*
Haud me pœniteat depreſſum colla catenis,
Ut currus ſim pompa tui. (1)

(1) Ea, quæ hic noſter Auctor adfert de uſu triumphorum apud Etruſcos, magnopere illuſtrare videntur picturæ in vaſe fictili apud Eminentiſſim. Gualterium, in quibus præcipue triumphans in quadriga, laurea corona, veſtibuſque triumphalibus ornatus cernitur. Et in vaſe itidem fictili in Muſæo Magni Ducis exprimi videtur pompa ludiorum, quam comitari ſolitam eſſe triumphum ſcribit Appianus Alexandrinus hoc capite laudatus.

Etruscorum inventum currus triumphalis: is rotundus, turris instar: coronis pensilibus ornatus.

CAP. XXXVII.

UT triumphum ipsum invenerunt Etrusci, ita & ejus ornamenta, in quibus vel præcipue currus censendus; nam ovabant quidem, levioribus rebus gestis, equo: at sex millibus hostium interfectis, vel, ut minus, quinque, ex Lege triumphali, moris erat & instituti Etrusci triumphare. L. Flor. libr. 1. cap. 5. cujus verba capite superiori posita hic non repeto. Fuse Appian. Alexandrin. loco laudato. Antiquissimus sane is, & ab heroicis temporibus usurpatus, passim apud Homerum. Q. Curtius libr. 4. principio. *Darius, tanti modo exercitus Rex, qui triumphantis, magis, quam dimicantis more, curru sublimis inierat prœlium*. C. Plin. libr. 28. cap. 4. & libr. 35. cap. 10. *Mirantur &c. belli imaginem, restrictis a tergo manibus, Alexandro in curru triumphante*. Val. Max. libr. 8. cap. 16. tit. 2. *Constitue omnes currus triumphales*. L. Sen. libr. de Vita Beata cap. 25. *Currus triumphantem vehat*. Et libr. de Brevit. Vit. cap. 14. *Triumphantem ante currum captivos elephantos duxisse*. Hic neque pilentum, neque carpentum, neque cisium, neque covinum Scoticum, cujus celeberrima mentio apud probatos auctores, referebat; *sed turrim quandam rotundam*, ut puto, quia ea forma rem bellicam magis denotabat, ut observat Adrianus Turnebus libr. 2. Adversarior. cap. 16. ex Joanne Zonara Tom. 3. Annal. Erat invalescente luxuria ex ebore. P. Ovid. libr. 4. Trist. Eleg. 2.

. . . . . . currus spectat eburnos.

Et libr. 3. de Ponto Eleg. 4.

Ille ducis facies in curru stantis eburno.

Albinovanus Pedo in Consolatione ad Liviam, si tamen ille auctor est, ac non potius alius eo ævo tersus Poëta:

Regalique habitu, curruque superbus eburno
Fronde triumphali tempora vinctus erit.

Alb. Tibull. libr. 1. Eleg. 7.

Portabit niveis currus eburnus equis.

Fastigium bracteis aureis decorabatur, quare aureus ab Eutropio libr. 4. Histor. Roman. de Pauli Æmilii triumpho dicitur, & a Fl. Vopisco in Aureliano. Ammian. Marcellin. libr. 16. *Constantinus in aureo solus sedebat carpento*. A L. Seneca libr. 10. Controver. 1. *auratus* est de Cn. Pompei magnitudine. Sext. Propert. libr. 1. Eleg. 16.

Cujus inaurati celebrabant limina currus.

Horat.

Horat. libr. Epod. od. 9.

Jo triumphe, tu moraris aureos
Currus, & intactos boves.

Atque ſub hoc curru flagella pendebant, ut oſtenderetur, triumphantem legibus patriis ſubeſſe, unaque faſcinus dependebat, ne invidia noceret. Dicebam hoc libr. ſupra cap. 22. Et ut aliquas victoriæ notas populus ſpectaret, currus rotas, temonemque, atque axem ſanguine reſpergebant. L. Sen. libr. 1. de Clementia cap. ult. in fine. P. Virgil. libr. 11. Æneid.

Ducunt & Rutilo perfuſos ſanguine currus.

Claudian. de 6 Honor. Conſul.

Scilicet ut Latio reſperſos ſanguine currus
Aſpicerem.

Etruſcorum inventum equi quatuor, triumphi currui juncti: illi albi: ab aliis animalibus, etiam hominibus, currus tracti.

CAP. XXXVIII.

DUcebant currum *quatuor equi candidi*, itidem & ab Etruſcis in hos uſus excogitati. L. Flor. libr. 1. Hiſtor. Roman. cap. 5. His volunt plerique primum omnium Camillum vectum. T. Liv. 1. Decad. libr. 5. Plutarch. in Camillo. Auctor de Vir. Illuſtrib. cap. 23. at Flor. diſerte id Tarquinio Priſco tribuit; imo & ſunt, qui Romulum ſic triumphaſſe volunt. Sext. Propert. libr. 2. Eleg. 1.

Quatuor hinc albos Romulus egit equos.

Abunde Servius Maurus ad libr. 4. Æneid. v. 543. *Ἵπποι, Jovis equi* appellantur ab Herodiano libr. 7. Diodor. Sicul. libr. 14. Biblioth. pag. 356. Helen. Acron ad illud Horatii libr. 1. Sat. 7.

. . . . barros ut equis præcurreret albis.

Petrus Apollon. Collatius libr. 2. Excidii Hier. in fine:

Quod ſi ſervitium non effugiſſe licebat,
Sorte mea lætor, niveos anteire jugales
Haud me pœniteat.

Equi illi candidi coloris, vel quia tales Jovis currui jungebant, vel quia pulchriores aſpectu, vel quia velociores. Virgil. libr. 12. Æneid. in principio, ex Homeri libr. 10. Iliad. v. 438. Tibull. libr. 1. Eleg. 2.

Nec tantum equi currum triumphalem ducebant, ſed alia etiam animalia, ut leones. Plin. libr. 8. cap. 16. Petrus Victorius libr. 16. Variar.

Variar. Lect. cap. 3. Ex Ciceronis Philip. 2. Andr. Alciat. Emblem. 29. Elephantis vectus Pompejus Magnus, Cæsar, Claudius, Domitius, Severus, & fabulosus ille Liber India devicta. Tigres junxit Heliogabalus, equas Nero, Aurelianus cervos, ut docebam ex multis libr. 10. Antiquitat. Romanar. cap. 29. Denique Susacus Rex Ægypti superatos Reges currui adjunxit. Fl. Josephus libr. 8. Antiquitat. Judaicar. cap. 10. Hunc alii Sesostrem vocant. Ælian. libr. 12. Var. Histor. cap. 4. Diodor. Sicul. libr. 2. principio. Plin. libr. 33. cap. 2. Henricus Samerius Luxemburg. in Chronico sacro. Joan. Temporarius Chronologicar. Demonstrat. libr. 1. M. Valer. Flacc. libr. 5. Argonaut.

. . . . ut prima Sesostris
Intulerit Rex bella Getis.

M: Annæus Lucan. libr. 10. Pharsal. v. 273.

Venit ad occasum mundique extrema Sesostris
Qui Pharios Regum currus cervicibus egit.

Etruscorum inventum corona triumphalis, laurea, & aurea: a carnifice sustinebatur in eodem curru: duplex illa, solida ex auro, Etrusca dicta, & inaurata, lemniscis obducta: aurum coronarium: in sinu Jovis deponi solita.

CAP. XXXIX.

Coronæ quoque triumphales ab Etruscis inventæ, imo & omnia coronarum genera, sed maxime sacræ & triumphales, quæ ideo Etruscæ dicebantur. Q. Flor. Tertullian. libr. de Corona Militis cap. 13. *Coronant & publicos ordines laureis publicæ causæ, magistratus vero insuper aureis, ut Athenis, ut Romæ, præferuntur etiam illis Etruscæ, hoc vocabulum est coronarum, quas gemmis, & foliis ex auro quercinis, ob Jovem insignes, ad deducendas thensas, cum palmatis togis sumunt.* C. Plin. libr. 21. cap. 3. principio. *Crassus dives primus argento auroque folia imitatus, ludis suis coronas dedit, accesseruntque & lemnisci, quas adiici ipsarum coronarum honos erat propter Etruscas, quibus jungi nisi aurei non debebant.* Et libr. 33. cap. 1. significat clarissime, triumphalem sic vocari solitam. *Vulgoque sic triumphabant, & cum corona ex auro Etrusca sustineretur a tergo, annulus tamen in digito ferreus erat, æqua fortuna triumphantis, & servi coronam a*

tergo

tergo ſuſtinentis. Antiquiſſimum ſane hoc inventum Etruſcorum, & ab ipso Jano, primo Rege, introductum. Ex Dracone Corcyræo Athenæus libr. 15. Dipnoſophiſt pag. 692. Ὅτι Ἴανος, ὁ παρ' ἡμῖν θεὸς, ὃν καὶ πατέρα προσαγορεύομεν, πρῶτος εὗρε ϛέφανον, ἱϛορεῖ δὲ τῦτο Δράκων ὁ κερκυραῖος, ἐν τῷ περὶ λίθων γράφων οὕτως. Ἴανὸν δὲ λόγος ἔχει διπρόσωπον γεγονέναι, τὸ μὲν ὀπίζω, τὸ δ' ἔμπροθεν ἔχοντα πρόσωπον, ἀπὸ τόυτου, καὶ τὸν Ἴανὸν πόταμον, ϗ τὸ ὄρος Ἴανὸν ὀνομάζεθαι, κατοικήσαντος αὐτῦ περὶ τῦ ὄρους πρῶτον δὲ καὶ ϛέφανον εὑρεῖν, ϗ σχεδίας, καὶ πλοῖα, ϗ νόμισμα χαλκῦν πρῶτον χαράξαι. Quæ ſic Latine tinniunt: *Nimirum Janum noſtratem Deum, quem patrem cognominamus, coronam primum inveniſſe, quod proditum eſt, a Dracone Corcyræo libro de lapidibus, his verbis: Janum fama eſt bifrontem fuiſſe, altera facie poſteriore, anteriore altera: Janum flumen, Janumque montem ab eo fuiſſe cognominatum, quod in eo monte habitaverit: coronas illum reperiſſe, navigia, rates, nummum æreum ab illo primum ſignatum*. Indubitatum itaque eſt, Etruriam dediſſe coronis principia, & originem, quas, ut reliqua omnia, ab aliis gentibus accepta, in ſummum Romani extulere, ut quæ initio neceſſaria ornamenta reperta a Tuſcis fuere, ea inſolentiſſime per incredibilem luxum Romani corrupere: quod vel coronarum uſus oſtendere poteſt, quas nudas ornandis magiſtratibus ſuis Etruſci excogitaſſent, vel Deorum ſimulacris decorandis, eas Romani in conviviis, in militia, in ludis, in pompa qualibet, argento, auroque cælatis, aut gemmis maximi pretii inſignitas geſtarent. Exemplum Pompeii id docet apud Plinium libr. 37. cap. 2. quem conſule. Ego ad triumphalem redeo. Coronam triumphalem duplicem reperio, pro ratione Reipublicæ, pauperis aut ſplendidæ, aut luxuriantis, fuiſſe: unam *ſolidam* ex auro totam, de qua Plinii verba jam laudati intelligenda, quæ ex MS. ſic poſui, in vulgatis paulo aliter, nec forte tam bene concepta. *Æque triumphantis, ac ſervi fortaſſe coronam ſuſtinentis*: alteram *inauratam*, aut lauream, ſed bracteis obductam, de qua Tertullianus libr. eodem cap. 12. *Triumphi laurea foliis ſtruitur, hæc adumbratur lemniſcis, inauratur lamnulis*. In MS. legebatur: *Triumphi laurea foliis inſtruitur*; ſed parum recte.

Hanc ſervus publicus, ſive carnifex a tergo ſuſtinebat, ut dicebam. Idem Plinius libr. 28. cap. 4. *Ut ſit exorata a tergo Fortuna, gloriæ carnifex*. Cœlius Rhodigin. libr. 3. Antiquar. Lection. cap. 7. Flor. Tertullian. in Apologet. cap. 33. *Niſi homo ſit, non eſt Imperator, hominem ſe eſſe etiam triumphans in illo ſublimiſſimo curru admonetur; ſuggeritur enim ei a tergo: reſpice poſt te: hominem memento te*. Suggeſtor ille, carnifex, qui comitabatur victorem Imperatorem, non in pompa illa tantum triumphali, ut Plinius hic indicat, ſed convivio etiam intererat, & pocula miniſtrabat, amare triumphantem ſubinde humanæ conditionis admonens. Petr. Crinit. libr. 24. Honeſtæ Diſciplinæ cap. 5. Zonar. libr. 3. Annal. in Camillo. Onufrius Panvinius libr. 5. Faſtor. Conſular. Iſidor. libr. 18. Etymolog. cap. 2. Alluſit Arrianus

rianus Nicomedienſis libr. 3. Diſſertation. Epicteti cap. 24. quo nihil aliud volebant, quam triumphantem poſſe more majorum, ſi delinquiſſet deinceps, plecti, neque hac victoria quamtumlibet ingenti immunitatem eum conſecutum. Juvenal. Sat. 10. v. 37.

Quid ſi vidiſſet prætorem in curribus altis
Extantem, & medio ſublimem in pulvere circi
In tunica Jovis, & pictæ ſarrana ferentem
Ex humeris aulæa togæ, magnæque coronæ
Tantum orbem, quanto cervix vix ſufficit ulla?
Quippe tenet ſudans hanc publicus, & (ſibi conſul
Ne placeat) curru ſervus vectatur eodem.

Hæc ſolida erat, laurea primo, ſive aurata, *ad cædis hoſtilis expiationem*. Maſſurius vetuſtiſſimus Scriptor apud C. Plinium libr. 15. cap. ult. Juvenal. Sat. 2. v. 158. vel quia laurus *pacificam poſſeſſionem* notat. Hieronym. Cardan. libr. 14. de Rer. Variet. cap. 73. Artemidor. Daldian. libr. 1. Oneirocrit. cap. 79. Sueton. Tiber. cap. 17. Martial. libr. 8. Epigr. ult. Ovid. libr. 2. Amor. Eleg. 12. Virgil. Eclog. 8. ex eo Alb. Tibull. libr. 1. Eleg 7. Feſtus Anien. in Ora maritima:

Ducit laurigeros poſt Indica bella triumphos.

Nomine itaque coronarum triumphalium pecuniæ tributaque provinciis imponebantur, dictum *aurum coronarium*. Feſt. libr. 18. in voce *Triumphales*. Servius Maurus ad v. 721. libr. 8. Æneid. Tacit. libr. 15. Annal. In Codice Theodoſiano libr. 12. tit. 13. *de auro coronario:* & eodem titulo extat reſcriptum Gratiani & Valentiniani Augg. L. un. libr. 10. Cod. Juſtinian. Æl. Spartian. in Antonino Pio, & in Hadriano, Lamprid. in Alexand. Severo. Sueton. in Nerone cap. 32. quem locum Critici vexant, maxime Marcellus Donatus Ponzanius eruditus, & magnæ lectionis Dilucidation. pag. 726. Ammian. Marcellin. libr. 25. Theon Sophiſta Chria 1. pag. 122. Joan. Stobæus Sermone 214. Cicero Orat. in Piſonem, et alii.

Quod a nullo adhuc eſt obſervatum, ſubjungam. Inſculpebantur egregia facinora, ipſaque victoria coronis iſtis. Jo: Tzetzes Chiliad. 13. c. 461.

Καὶ πάντας ἀριςεύσαντας ςεφάνοις ςεφανῦσιν
Ἐξ ἀργυρᾶς τῆς ὕλης μὲν, γραπτοῖς ταῖς ἀριςείαις
Καὶ πῶς ἐπὶ τῦ ἅρματος δημόσιος οἰκέτης
Ὄπιθον τῦτο ἵςαται τὸν ςέφανον ἀνέχων
Καὶ λέγων τῦτῳ πρὸς τὸ ὖς, καὶ τὸ κατόπιν βλέπε.
Et omnes fortes coronis coronant
Ex argentea materia, inſcriptis fortibus factis,
Et quomodo in curru publicus miniſter
Pone hunc ſtat coronam ſuſtinens,
Et dicens huic in aurem, & quod a tergo eſt, reſpice.

Denique in ſinum Jovis Capitolini laurea hæc, aureaque corona deponebatur, aut templo ipſi ceu anathema appendebatur. Jul. Obſequens

libr.

libr. de prodigiis cap. 122. *Victricem laurum attulerat, quam in Capitolio deponere debebat.* Albinovanus Consolat. ad Liviam:

Auctorisque sui praefertur imagine maesta
Quae quondam templis debita laurus erat.

Idem itaque est triumphare, ac laurum in Capitolium ferre; licet contra sentiant Isaacus Casaubonus ad C. Suetonium, & Stephanus Claverius ad Claudianum. De hoc ritu C. Plin. libr. 15. cap. ult. & Plinius Nepos aureo illo Panegyrico. Latinus Pacatus Drepanius in Panegyr. Theod. L. Seneca Consolat. ad Helviam cap. 10. quorum verba posita libr. 10. Antiquitat. Romanar. cap. 29. hic non exscribo. Tu vide locum. Poëtae frequentes. M. Martial. libr. 2. Epigr. 2.

Frater Idumaeos meruit cum patre triumphos.
Quae datur ex Dacis laurea tota tua est.

Ovid. libr. 4. Trist. Eleg. 2. de Germanici Caesaris triumpho:

Inde petes arcem, & delubra faventia votis,
Et dabitur merito laurea vota Jovi.

Vel ut in MS. meo, quo utor beneficio Pauli Petavii, clarissimi doctissimique Senatoris quondam Parisiensis, quem literarum damno nuper acerba mors rapuit; in eo itaque Codice:

Et dabitur merito laurea vitta Jovi.

Stat. Papin. libr. 4. Silv. 1.

. . . . *nondum gremio Jovis Indica laurus*
Nondum Arabes Seresque rogant.

M. Lucan. libr. 8. Pharsal. de Cn. Pompeii Magni triumphis:

. . . *aut sacras poscunt Capitolia laurus.*

Sil. Italic. libr. 15. Punicor.

. . . . . *dabit ille coronam*
In gremio Jovis excisis deponere Poenis.

Etruscorum inventum toga picta: quae fuerit illa, & quorum gestamen.

CAP. XL.

INter ornamenta triumphalia erat toga picta, quam ab Etruscis inventam credunt. L. Flor. libr. 1. Histor. Roman. cap. 5. *Togae pictae, tunicaeque palmatae, omnia denique decora & insignia, quibus imperii dignitas eminet.* Fest. Pomp. libr. 14. in voce *picta*. Sunt qui censeant, unum eundemque esse habitum, togam pictam, & tunicam palmatam: inter quos est eruditiss. Hadrianus Turnebus libr. 5. Adversarior. cap. 9. quod non admitto; siquidem Flori verba, hic laudata, aperto tanquam duo diversa eas numerant: uti & Jul. Capitolinus

linus in Gordianis: *Palmatam tunicam, & togam pictam primus Romanorum privatus suam habuit*. T. Livii etiam auctoritas refragatur, cujus hæc sunt libr. 10. Decad. 3. *Masinissam aurea corona, aurea patera, sella curuli, & scipione eburneo, toga picta, & tunica palmata donat*. Quas illi vestes tam diserte distingunt, non est verisimile unas esse. Plin. libr. 33. cap. 2. sequenti capite citandus. Initio hæc vestis Magistratuum civicorum, postea etiam ad triumphantes transducta. Aur. Macrob. libr. 1. Saturnal. cap. 6. *Tullus Hostilius Rex Romanorum tertius debellatis Etruscis, sellam curulem, lictoresque, & togam pictam atque prætextam, quæ insignia Magistratuum Etruscorum erant, primus, ut Romæ haberentur, instituit*. Sed cur ita vocaretur, est discutiendum.

Toga a forma communi indubie dicebatur: picta vero ob imagines Phrygio opere intextas. D. Auson. pulchra illa Gratiarum Actione: *Palmatam tibi misi, in qua divus parens Constantius intextus est, hæc plane, hæc est picta, ut dicitur vestis, non magis auro suo, quam tuis verbis*. Et paucis interjectis: *Constantius in argumento vestis intexitur, Gratianus in muneris honore sentitur*. Eratque inter regia, ut dixi ornamenta. T. Livius 1. Decad. libr. 10. *Cui Deorum hominumve indignum videri potest, quos vos sella curuli, toga prætexta, tunica palmata, & toga picta, & corona triumphali honoratis, pontificalia ornamenta adiicere?* Et vel majorum imagines, ut admonui, vel stellæ quædam aureæ intexebantur. Isidor. libr. 18. Etymologiar. cap. 2. Poëtæ. M. Lucan. libr. 9. Pharsal. v. 177.

. . . . . pictasque togas velamina summo
Ter conspecta Jovi.

Juvenal. Sat. 6. v. 481.

Et latum pictæ vestis considerat aurum.

Ovid. libr. 2. de Ponto Eleg. 1.

Claraque sumpturum pictas insignia vestes.

D. Auson. Eidyll. 4. Protreptico ad Nepotem:

Ut trabeam pictamque togam mea præmia Consul
Induerer.

Etru-

Etruſcorum inventum tunica palmata, geſtamen Regum, Conſulum, Triumphantium.

CAP. XLI.

ULtimum hoc ornamentum, quod Romani ab Etruſcis ſunt mutuati. L. Flor. libr. 1. Hiſtor. Rom. cap. 5. Verba ex ſuperiori capite repete. Plutarch. in Romulo pag. 34. Magnus Ennodius Felix Ticini Epiſcopus libr. 5. Epiſt. 2. *His, qui bene toga uſi fuerint, reſeratis ſuſceptura ſinubus palmata blanditur*. Idem libr. 8. Epiſt. 1. *Quia non eſt proprium, quod quaſi ſingulariter videtur palmata conferre*. Servius Honoratus ad Eclog. 10. pag. 55. & ad libr. 11. Æneid. v. 332. pag. 637. conſulatur. Quæ omnia verbatim, ut ſolet, tranſcripſit Iſidorus libr. 19. Etymolog. cap. 24. Sidon. Apollinar. libr. 1. Epiſt. 5. *Corona ſponſus, palmata conſularis, cyclade pronuba honoratur*. Et libr. 8. Epiſt. 8. *Diſſimulas optare palmatum?* Fl. Vopiſcus in Probo: *Te manet pro virtutibus tuis Capitolina palmata*. Q. Symmach. libr. 6. Epiſt. 40. *Itaque palmata amictus, & conſularis inſignis ornatu, crure fracto ſublatus eſt*. Aur. Caſſiodor. libr. 6. Epiſt. 1. *Palmatæ ſiquidem veſtræ, noſtræ probantur victoriæ*. Et libr. 8. Epiſt. 1. *Vos genitorem meum in Italia palmatæ claritate decoraſtis*. Sed quorum geſtamen? Unicus D. Auſonii locus ſufficiet ex Gratiarum Actione: *Palmata veſtis, ut in pace Conſulis eſt, ſic in victoria triumphantis*. Verrius Flaccus apud C. Plinium libr. 33. cap. 3. videatur. Addatur & Fl. Vopiſci teſtimonium in Aureliano: *Cape pro rebus geſtis tunicam palmatam, ſellam eburneam, nam ego te hodie conſulem deſigno*. Flor. Tertullian. Apologet. cap. 50. *Hic habitus eſt victoriæ noſtræ, hæc palmata veſtis, tali curru triumphamus*. Idem libr. de Idololat. cap. 18. *Vel prætextæ, vel trabeæ, vel palmatæ, vel coronæ aureæ Sacerdotum provincialium*. Jul. Firmic. Maternus Siculus, celebris Romæ advocatus libr. 4. Mathes. cap. 15. *Tunc enim coronas aureas, tunc prætextas decernit, aureaſque conſularium, & proconſularium palmatas*. Poëtæ. Sidon. Apollinar. Carm. 4. principio:

Poſt palmam palmata venit.

Et Carm. 7. v. 160.

. . . . . . palmata cucurrit
Per proavos gentemque ſuam.

Et Carm. 15. v. 150.

Palmatam parat ipſa patri, quia Conſul.

Martial. libr. 7. Epigr. 1.

Palmatæque ducem, ſed cito, redde togæ.

 En-

Ennod. Ticin. Epigr. 32.

Quid palmata tuo tantum de murice vernat?
Plus fucante dedit purpura noſtra tibi.

Venantius Honorius Fortunat. libr. 2.

Alter palmatæ, trabeæ nitet alter honore
Pingit & ornatum gemma, aurum purpura, byſſus.

Sic locum iſtum corrigendum cenſeo, peſſime enim in vulgatis legitur:

Alter palmatæ trabeæ nitet altus honore.

Etruſcorum inventum Gladiatores: illi in theatris, in funeribus, in conviviis: lege poſtea ſublati a piis Imperatoribus.

CAP. XLII.

GLadiatores ab Etruſcis inventos, unicus aſſerit, quod ſciam, Nicolaus Damaſcenus libr. 110. Hiſtoriar. ut retulit Athenæus libr. 4. Dipnoſoph. pag. 153.(1) Νικόλαος δ' ὁ Δαμασκηνὸς, εἷς τῶν ἀπὸ τȣ͂ περιπάτȣ φιλοσόφων ἐν τῇ δεκάτῃ πρὸς ταῖς ἑκατὸν τῶν ἱςοριῶν, Ῥωμαίȣς ἱςορεῖ παρὰ τὸ δεῖπνον συμβάλλειν μονομαχίας γράφων ὅυτως: τὰς τῶν μονομάχων θέας ȣ̓ μόνον ἐν πανηγύρεσι καὶ θέατροις ἐποιȣ͂ντο Ῥωμαῖοι, παρὰ Τυῤῥηνῶν παραλαβόντες τὸ ἔθος, ἀλλὰ κᾆν ταῖς ἑςιάσεσιν, ἐκάλουν γοῦν τίνες πολλάκις ἐπὶ δεῖπνον τȣ̀ς φίλους, ἐπί τε ἄλλοις, καὶ ὅπως ἂν δύο ἢ τρία ζεύγη ἴδοιεν μονομάχων, ὅτε καὶ κορεσθέντες δείπνου, καὶ μέθης ἐσεκάλουν τοὺς μονομάχους, καὶ ὁ μὲν ἅμα ἐσφάττετο, ἀυτοὶ δ' ἐκρόπουν ἐπὶ τȣ́τῳ ἡδόμενοι. Quæ ſic Latine verſa ſonant: *Nicolaus Damaſcenus, unus e ſecta Peripatetica philoſophorum, ſcribit centeſimo ac decimo libro Hiſtoriarum, Romanos poſt cænam gladiatorum paria committere ſolitos his verbis: Gladiatorum ſpectacula, non ſolum publicis ludis & theatris, populique frequentia, & celebritatibus edunt Romani, ab Etruſcis invecto more, ſed etiam inter epulas. Itaque nonnullos ex amicis, & neceſſariis, & aliis de cauſis ad cænam invitant, & hac potiſſimum, ut gladiatorum paria duo vel tria dimicantia conſpiciant, tum ſcilicet eos advocantes, cum ebrii ſunt, cænæque ferculis exſatiati, ſi quis jugulatur, plaudentes & ejus cæde læti.* Ultima hæc, eadem de re, iisdem pæne habet Aurelius Prudentius libr. 2. in Symmachum, ubi de Veſtali Virgine, feritate Gladiatoriis muneris lætante:

Et quoties victor ferrum jugulo inſerit, illa
Delitias ait eſſe ſuas, pectuſque jacentis

Vir-

(1) Athenæus ex edit. Commelini ann. 1597.

Virgo modeſta jubet converſo pollice rumpi.

De legibus & Sacramento, uri, vinciri, ferro necari. Adrian. Turneb. libr. 2. Adverſarior. cap. 20. Lævinus Torrentius in Horatii libr. 2. Satyr. 6. Dionyſ. Lambinus ibidem loci de ſpeciebus, quod eſſent, Galli extraordinarii, Thraces, ſeu Threces, Secutores, Retiarii, Parmularii, Mirmillones, aut Samnites: quæ nomina, vel a gentibus, vel ab armaturæ generibus deſumebantur. Critici plena manu diſſeruere. Elias Vinetus in Auſonium. Petrus Faber libr. 1. Semeſtr. Andr. Alciat. libr. 1. Parerg. cap. 22. & ſupra omnes doctus ac diligens Juſtus Lipſius libr. de Amphitheatro: quos non exſcribo.

Etruſci illi priſci conviviis eos adhibebant, & eorum exemplo Campani, quos Etruſcorum colonos eſſe docui libr. 1. hoc opere ſupra cap. 9. Clem. Alexandrin. libr. 1. Stromat. Sil. Italic. libr. 11. Punic.

Quin etiam exhilarare viris convivia cæde
Mos olim, & miſcere epulis ſpectacula dira,
Certatum ferro ſæpe, & ſuper ipſa cadentum
Pocula, reſperſis non parco ſanguine menſis.

Hi Samnites dicti. C. Lucilius apud Ciceronem libr. 3. Orat. correctus a Petro Victorio libr. 6. Variar. Lection. cap. 21.

. . . . *quamvis bonus ipſe*
Samnis in ludo, ac rudibus, cuivis ſatis aſper.

Idem Lucilius apud Ciceronem eundem libr. 2. Tuſcul.

Samnis ſpurcus homo, vita illa dignus locoque.

Emebantur hi gladiatores e cataſta per laniſtas, de quibus libr. 1. hoc opere ſupra cap. 20. ut dicendum erat, abſolvi: adhibebaturque maxima diligentia, ne aliud emendis vitium lateret, ideo nudos medici inſpiciebant, ac contrectabant. L. Sen. Epiſt. 80. in fine. P. Vinetius antiquus Rhetor apud eundem libr. 1. Controv. 2. Pſeudocornutus ad A. Perſii Satyr. 6. v. 77. Sueton. Calig. cap. 36. M. Antonius Triumvir in Epiſtolis apud Suetonium Auguſto cap. 69. Q. Symmach. libr. 2. Epiſt. 78. Martial. libr. 6. Epigr. 82. Claudian. libr. 1. in Eutrop.

. . . . *quot jura, quot ille*
Mutabit tabulas, medicum dum conſulet emptor,
Ne qua per occultum lateat jactura dolorem.

Poſtea acceptos a Tuſcis gladiatores funebribus ludis decertare Romani voluerunt, ideoque & buſtuarii appellati. Sueton. Tiber. cap. 7. M. Varro apud D. Auguſtinum libr. 8. Civit. Dei cap. 26. Æl. Spartian. Hadriano. Jul. Capitolin. Antonino Philoſopho. C. Plin. libr. 36. cap. 15. Flor. Tertullian. libr. de Spectacul. cap. 6. Valer. Maximus libr. 2. cap. 1. quorum verba habes Antiquitat. Roman. libr. 5. cap. 24. Auſon. in Ternario:

Tres primas Thracum pugnas tribus ordine ſellis
Inniadæ patris inferias miſere ſepulchro.

Ubi

Ubi non prætereundum duco, unumquemque gladiatorem aliqua nota insignitum prodire consuevisse. Vet. Scholiast. Juvenal. ad v. 158. Satyr. 3. Pinnis pavonum ornari solent gladiatores, si quando ad pompam descendunt: *pinnirapes* autem dicit lanistas ex habitu gladiatorum, quia post mortem retiarii pinnam, hoc est manicam, rapit, ut ostendat populo se vicisse; aut ideo pinnirapes, quia pinnas in galeis habebant, ut Lucilius libr. 3.

Cum septem incolumis pinnis redit, ac recipit se.

Qui versus corruptissimus est, licet auctior apud Ælium Donatum in Andriam Terentii Act. 1. sc. 3.

. . . . *ille alter abundans*
Cum septem in locum Hispanus.

Et in MS. ut notat Fr. Lindenbrogius, erat:

Cum septem in locum bis pinnis.

Sed claro sensu legendum:

. . . . *ille alter abundans*
Cum septem incolumis pinnis redit, ac recipit se.

Rudiarii dicebantur, qui rudem accepissent gladiatores. Sueton. Tiber. cap. 7. in Calig. cap. 32. in Claud. cap. 21. Plin. libr. 8. cap. 7. Exponitque locum illum Cœl. Rhodigin. libr. 11. Antiquar. Lection. cap. 11. Tertullian. libr. de Spectaculis cap. 21. Lamprid. Commodo. Cicero Philip. 2. Vet. Scholiast. Juvenal. ad Satyr. 6. v. 105. Horat. libr. 1. Epist. 1. Ipse Juvenal. Sat. 7. v. 172. Martial. libr. 3. Epigr. 36. Non acutis illi, sed ventilatoriis armis pugnabant. Xiphilin. in Antonino. Incertus auctor Dialogi de Oratoribus. L. 5. Controv. 24. Et Epist. 117. P. Ovid. libr. 3. de Arte:

Ponite nunc gladios hebetes, pugnemus acutis.

Nec a pugna dimittebatur gladiator, nisi missione petita, & impetrata. Jul. Capitolin. in Antonino Pio. L. Seneca libr. 2. Benefic. cap. 20. libr. 1. de Ira cap. ult. in fine. libr. 9. Controv. 6. principio. Epist. 37. principio. Petron. Satyrico: *Hodierna pugna non habet missionem*. Martial. libr. 12. Epigr. 29. & in Amphitheatr. Epigr. penult.

Missio sæpe viris magno clamore petita est.

Auctorati dicti, qui sanguinem suum arenæ sic locabant. Cicero libr. 1. Offic. Patercul. libr. 2. Histor. Fab. Quintilian. Declamat. 20. L. Apul. non uno loco. Corrigendus Claudianus libro de Consulatu Manlii Theodori ad finem:

Quorum compositam puer augmentatus in artem
Emicet.

Corrigendum omnino:

Quorum compositam puer auctoratus in artem
Emicet.

Denique *cruenta illa spectacula*, ut loquitur Lex 1. C. Theod. de Gladiatorib. lege Constantini penitus sublata, ut est in L. unica C. Justin. libr.

Perusiæ In Marmore Apud Nobiles De Constantijs

V. Franceschini Sculp.

In Lateribus Vrnæ Superioris

Vin. Franceschini Sculp.

1

Clusij In Marmore Apud Nob: Equitem De Samuellis C. M. scul

2

Perusiæ In Marmore Apud Nobiles De Ansideis F. F. Scu

Perusiæ In Marmore Apud Nobiles De Ansideis

V. F. Sculp.

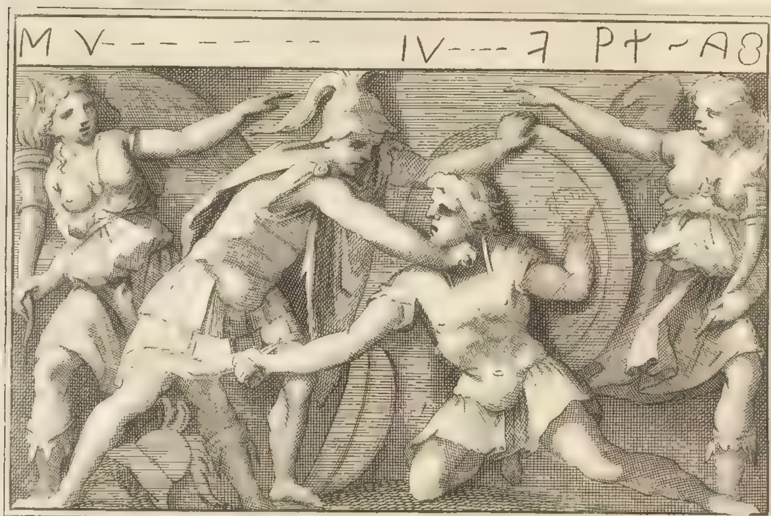

Perusiæ In Marmore Apud Nobiles de Constantijs

V. Fran. Sculp.

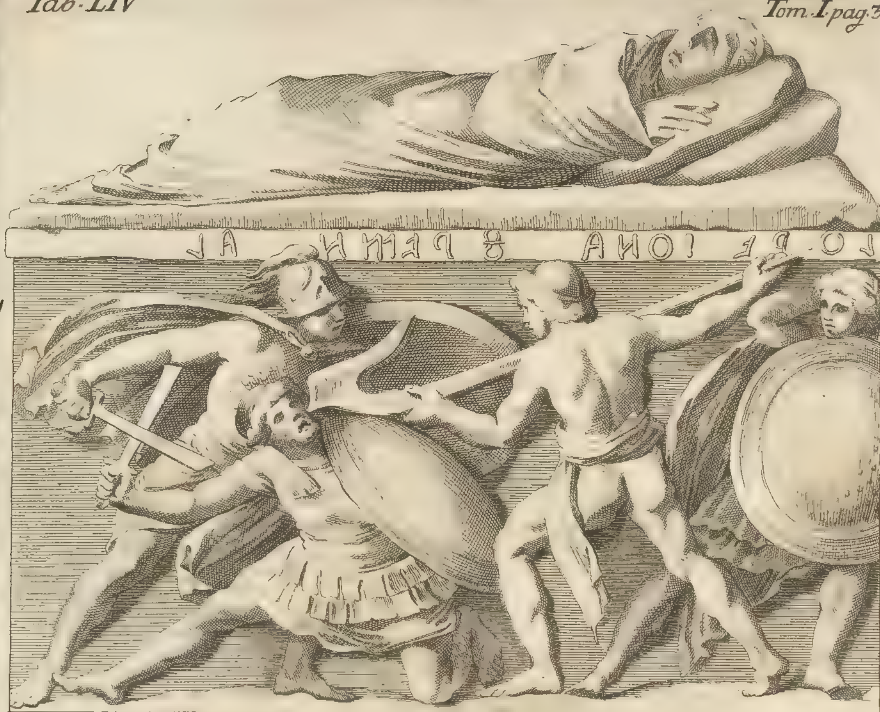

Vrna Fictilis Romæ Apud Em. Card. Gualterio *V. F. Scul.*

Vrna Fictilis Senis In Hortis Nob. Gentis De Zondodaris *V. F. Scul.*

1

Vrna Fictilis Romæ Apud Em. Card. Gualterio. V. F. Sc.

2

Vrna Fictilis Clusio Aducta Apud Nobil. De Zondodaris In Suburbano Agri Senensis C. M.

Vrna Fictilis Clusio Aduecta Apud Nob. De Zondodaris In Agro Senensi

C M. Scul.

libr. 10. & narrat Nicephorus Caliſtus libr. 7. Hiſtor. Eccleſ. cap. 46. quod fuſe executus Illuſtriſſimus Cæſar Baronius æterno Annalium Eccleſiaſticorum opere. Illud eſt, quod Prudentius tanto ambitu petit ab Imperatore libr. 2. in Symmachum in fine:

Tu mortes miſerorum hominum prohibeto litari;
Nullus in urbe cadat, cujus ſit pœna voluptas,
Nec ſua virginitas oblectet cædibus ora:
Jam ſolis contenta feris infamis arena
Nulla cruentatis homicidia ludat in armis. (1)

Pythagoras Etruſcus, ab eoque philoſophiæ nomen inventum: & ejus ſymbola ab Etruſcis obſervata.

CAP. XLIII.

NOn Religione tantum, regaliumque aut bellicarum rerum inventione clari fuere Etruſci; ſed manſuetiores quoque diſciplinas & ipſi ſedulo coluerunt, & aliis, ut idem facerent, exemplo fuerunt. Diodor. Sicul. libr. 5. pag. 316. Biblioth. ubi inventa pleraque Etruſcorum Romanos in majus extuliſſe dixiſſet, ſubjungit: Γράμματά τε καὶ φυσιολογίαν ἐξεπόνησαν ἐπὶ πλεῖστον, καὶ τὰ περὶ τὴν κεραυνοσκοπίαν μάλιστα πάντων ἀνθρώπων ἐξειργάσαντο. *Literis vero, & in primis naturæ perſcrutationi plurimum ſtudii impendunt, fulminum conſiderationi præ cunctis mortalibus intenti.* Neque temere hoc ab illo & veteri, & magnæ fidei auctore dictum, quippe cum tota Pythagoreorum ſecta ex Etruria manarit, adeoque ipſe ſectæ auctor Pythagoras Etruſcus gente fuit & domo. Lucius Tuſcus Pythagoricus, Moderati Pythagorici diſcipulus, ait ipſum: Πυθαγόραν ἐν Τυῤῥηνίᾳ γεγονέναι, καὶ τὲτράφθαι, καὶ πεπαιδεῦσθαι. *Pythagoram in Etruria natum, educatumque, & inſtitutum.* Joan. Saresberienſis libr. 7. Policratici cap. 4. *Ipſum Philoſophiæ nomen a Pythagora Italico inventum eſt.* Nonnulli id ita ſunt interpretati, quaſi parentes ipſius Etruria eſſent oriundi: quod refellit idem ille Lucius apud Plutarchum libr. 8. Sympoſiacon cap. 7. probatque, eum Tuſcum fuiſſe, argumento a Symbolis ipſius deſumpto, quæ ſoli Etruſci, inquit, obſervant. Latina ſunt, nam Græca non ad manum:

1. *E le-*

(1) Magis elucebit ex anaglyphis, picturiſque Etruſcorum, quæ ſuperſunt, & quarum formas hic apponimus, quam frequens foret in Etruria uſus funebrium gladiatorum.

1. *E lecto ſurgentes veſtem ſtragulam conturbent.*
2. *Olla ſublata, ejus veſtigium in cinere non relinquatur, ſed confundatur.*
3. *Hirundo in domo non admittatur nidificare.*
4. *Supra ſcopas non tranſeundum.*
5. *Domi non alatur, quod curvos ungues habet.*

Quod mirum ſane tam religioſe hæc ab Etruſcis obſervata, & tamen pleraque horum ne in Symbolis quidem illis haberi, in quæ Commentarios edidit Hierocles: et magis illud mirandum ab omnibus, non Italum, ne dum Etruſcum haberi, ſed Samium: & in Italiam veniſſe, regnante Tarquinio Superbo, auctor A. Gellius libr. 17. cap. 21. Anticlaudian. libr. 2.

Ut Samius ſentit.

Et Ovidio omnes pæne aſſentiuntur dicenti lib. 15. Metamorph. fab. 2.

Vir fuit hic ortu Samius.

Conciliat contraria hæc Suidas, qui *natum* quidem *in Etruria Pythagoram* docet, & *adoleſcentem eum cum patre Mneſarcho, ſculptore anulorum, Samum migraſſe*, habuiſſe fratres duos, majorem *Eunomum*, medium *Tyrrhenum*. Certum ſane, eum magna fama vixiſſe, ac ab Ægyptiis Sacerdotibus, qui tum ſoli Sapientes habebantur, arcana quædam myſteria didiciſſe, quæ Italiæ Principes doceret, ut docet Plutarchus libr. *Philoſophandum eſſe cum Principibus* principio pag. 777. Ego plura ad illud Claudiani in Conſul. Manlii Theodori:

At non Pythagoræ monitus, annique ſilentes
Famoſum Oebalii luxum preſſere Tarenti.

Ejus placita & Plutarchus paſſim exequitur, & Ovidius loco laudato, & Diogenes Laërt. quos conſule. Propius patriam inveſtiganti, obtulit ſe Ariſtoxenus apud Diogenem Laërtium, qui eum Etruſcum ait, & quidem natum in Etruriæ quadam inſula. Vide Laërtii libr. 8. principio: ἢ ὠ Ἀριστόξενος, Τυῤῥηνὸς ἀπὸ μιᾶς τῶν νήσων ἃς κατέσχον Ἀθηναῖοι Τυῤῥηνὰς ἐκβαλόντες. Vel ut Ariſtoxenus ait. *Fuit* (Pythagoras) *Tyrrhenus ex inſularum, quas ejectis Tyrrhenis Athenienſes poſſederunt.* (1)

Pytha-

(1) Pythagoræ patrem fuiſſe Tyrrhenum teſtatur quoque Cleanthes apud Porphyrium de Vita Pythagoræ in principio.

Pythagoras Etruscus sphæræ mechanicæ inventor: & de Archimedis Sphæra.

CAP. XLIV.

UT Philosophia Italica Etruscis debetur, ita Astrologiæ cognitio, cui impensius Pythagoras Tuscus addictus fuisse legitur. Flor. Tertullian. libr. de Anima cap. 11. a quo & sphæra primum excogitata ad motuum cœlestium perceptionem. (1) Suidas. A quo & Anaximandri sequaces, gloriam doctori suo aucupantes, pleraque de sphæræ cognitione necessaria mutuati deprehenduntur: & ut altius repetam, duo philosophiæ principia, unum ab Anaximandro, alterum a Pythagora. Diogen. Laërt. in Præfat. pag. 8. & longo interjecto tempore Archimedes ita mæchanicæ sphæræ fabrica inclaruit, ut pœne nullum celebrius sit opus. Cujus meminere, cultissimo Epigrammate Claudian. Cicero libr. 1. Tusculanar. Quæstion. Jul. Solin. cap. 11. Polyhistor. Cassiodor. libr. 1. Epist. 45. Martian. Capella libr. 2. Nupt. pag. 57. & libr. 6. pag. 220. Ovid. libr. 6. Fastor.

Arte Siracusia suspensus in aëre vasto
Stat globus, immensi parva figura poli.

Ad hanc describendam plerique operam veteres, recentioresque contulerunt, sed nemo utiliorem Joanne a Sacrobosco, sive Sacrobusto Scoto, ut in libro de Scriptoribus Scotis propediem edendo, clarum fiet.

Pythagoras Etruscus Geometriam excoluit.

CAP. XLV.

HÆc etiam Philosophiæ pars auctore Pythagora magnum sumpsit incrementum, qui ob cujusdam theorematis inventionem, Musis bovem immolasse dicitur, etiam si alias incruenta sacrificia probaret. Apollodori Epigramma ex Plutarcho libr. *Non posse suavem duci vitam secundum Epicuri præcepta*, apponam:

Ἡνίκα Πυθαγόρης τὸ περικλέες εὕρετο γράμμα
Κεῖνο ἐφ' ᾧ λαμπρὴν ἤγετο βουθυσίην.

Pythagoras celebri Diagrammate quando reperto
Mactato fecit splendida sacra bove.

(1) Hinc in nummis Samiorum Pythagoras cum sphæra cernitur.

Antiquissimis temporibus apud Etruscos moneta signata: prima pecunia ratitus quadrans, a ratis effigie: materia numismatum, corium, testa, plumbum, æs, argentum, aurum: vultum Principum solitus numismatis insculpi, sed supremorum tantum(1).

CAP. XLVI.

PRimum Etruriæ Regem Janum numisma æreum signasse ex Verrio Flacco, Aurelio Macrobio, & aliis docebam libr. 2. hujus operis cap. 3. addenda verba Draconis Corcyrei libro de lapidibus apud Athenæum libr. 15. Dipnosophist. pag. 692. Ἰανὸν νόμισμα χαλκοῦν πρῶτον χαράξαι. διὸ καὶ τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα πόλλας πόλεις, καὶ τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν ἐπὶ τοῦ νομίσματος ἐγχαράττειν πρόσωπον δικέφαλον, καὶ ἐκ θατέρου μέρους ἢ σχεδίαν, ἢ στέφανον, ἢ πλοῖον. *Janum &c. nummum æreum primum signaße: qua de causa civitates in Græcia multæ, Italia & Sicilia monetam cudunt impreßa bicipiti facie, & ex altera parte vel rate, vel navigio, vel corona*. Recte ille adjecit *æreum*, nam gentium consensus diu fuit, nulla alia uti moneta, quam coriacea, aut testacea, ut jam dicebatur, qualis usque ad Numæ Regnum Romæ duravit, a quo percussus nummus ferreus, & æreus, & a nomine ipsius dictus. Suetonius Tranquillus apud Suidam in voce ἀσσαρία.

Esset hic de re nummaria studiose disputandum, sed præoccupavit Orismius Lexoniensis Episcopus, & Caroli sexti Gallorum Regis præceptor, Guilielmus Budæus opere de Asse, Alexander Sardus, Bilibaldus Birckheymerus, Henricus Buntingus, Henricus Mameranus de prisca moneta, Joachimus Camerarius de Numismatis Græcis & Latinis, Stanislaus Gilepsius, Matthæus Hostus de Historia rei nummariæ veteris, & alii, sed doctissime Fr. Hottomannus; sed ego per transennam pauca hic. Materia, florente Imperio Romano, pecuniæ triplex tantum, *æs, argentum, aurum*. Pomponius J.C. l. 2. §. deinde. ff. de orig. Jur. Unde Cicero libr. 3. de Legib. *Minores Magistratus æs, argentum, aurum, signato*. Trebell. Pollio in Victoria Tyranna: *Cusi sunt ejus nummi ærei, aurei, & argentei*; quod de florente Republica dixi intelligendum; nam re vera initio testacei, coriacei tantum nummi, aut ubi splendidissime, ærei soli habebantur: neque ante Pyrrhi ex Italia fugam argentum,

(1) Nonnullos in fines hujus capitis adferimus nummos, literis Etruscis signatos, qui reperiri solent in Etruria.

tum, neque ante Carthaginem & Corinthum urbes captas aurum in pecunia habitum. Fr. Patricius libr. 3. de Rep. tit. 9. Isidor. libr. 16. cap. 17. Ovid. libr. 1. Fastor.

Æra dabant olim, melius nunc omen in auro est,
Victaque concessit prisca moneta novæ.

Est & plumbea pecunia, sed vilissima habita, cujus nulli, quod sciam, Historici meminere, sed tantum Poëtæ, qui eam nullius pretii videntur innuere. M. Acc. Plaut. in Trinummo scen. *Huic ego:*

. . . . eine aurum crederem
Cui si capitis reus siet, nummum nunquam plumbeum?

Et in Casina. sc. *Omnibus:*

Cui homini hodie peculii nummus non est nisi plumbeus.

Et in Mostellar. sc. *Illi bucede:*

Tace sis faber, qui soles cudere plumbeos
Nummos.

Martial. libr. 1. Epigr. 100.

Constemus tibi plumbea selibra.

Et libr. 10. Epigr. 74.

Centum merebor plumbeos die toto.

Ab Etruscorum Rege Jano mos effluxit, ut numismatis vultus Principum imprimeretur; siquidem primum nummum ille vultum suum ab una parte, ab altera vero navigii figuram, qua Saturnus in Italiam devectus fuisset, effigiari, insculpique voluit; unde ludus puerorum jactantium in altum denarium, petentiumque caput an navim, duravit. Macrob. libr. 1. Saturnal. cap. 7. *Cum primis quoque æra signaret, servavit & in hoc Saturni reverentiam, ut quoniam ille navi fuerat avectus, ex una quidem parte sui capitis effigies, ex altera vero navis exprimeretur, quo Saturni memoriam etiam in posteros propagaret. Æs ita fuisse signatum, hodie intelligitur in aleæ usu, cum pueri denarios in sublime jactantes, capita aut navim, lusu teste vetustatis exclamant.* Locus est corruptus, sed facile eum corrigere; itaque lege: *cum primus quoque æra signaret.* Et paucis interjectis, *ut quoniam ille navi fuerat advectus;* et deinde *capita aut naviam,* Veteres enim non *navim,* sed *naviam* dicebant. Notant Critici. Servii locus misere afflictus ad libr. 8. Æneid. pag. 509. DISIECTIS OPPIDA MVRIS: *unum Jani, aliud Saturni, jam tunc vetusta* MONIMENTA VIRORVM, *hoc sermone ostendit, Saturnum etiam virum fuisse,* JANVS PATER, *Janus in Janiculo habitavit, qui quod una navi exul venit, in pecunia ejus ex una parte Jani caput, ex altera navis signata est.* Corrupta indubie postrema, nam Saturnum omnes Poëtæ & Mythologi a Jove filio pulsum, in Italiam exulem venisse loquuntur: Janum nullus, quod sciam; ita prima illa ærea pecunia Saturnum & exulem fuisse, & in partem Regni a Jano assumptum significat; quare putarem legendum: *Janus in Janiculo habitavit, qui, quod Saturnus exul una navi venit, in pecunia ejus, ex una parte caput*

ex altera navis ſignata eſt. Auctor correctionis ipſe Virgilius eodem libro:

Primus ab æthereo venit Saturnus Olympo
Arma Jovis fugiens, & regnis exul ademptis.

Et magis ad rem noſtram Cœl. Lactant. Firmian. libr. 1. Inſtitut. Divinar. cap. 13. *Hunc errantem*, Saturnum, *atque inopem Janus excepit, cujus rei argumenta ſunt nummi veteres, in quibus eſt cum duplici fronte Janus, & in altera parte navis.* Errat graviter Fl. Tertullianus Apolog. cap. 10. *qui ſignatum imagine nummum*, non a Jano, ſed a Saturno contendit. Plutarch. Problemat. Roman. pag. 274. cujus verba ſic ſonant Latine: *Cur antiquum nomiſma ab una parte Jani bifrontis imaginem, ab altera navis aut proram aut puppim habet? an quæ vulgata eſt opinio, hoc in honorem ſit Saturni, navigio in Italiam advecti?* Plena manu Ovid. libr. 1. Faſtor. v. 229.

Multa quidem didici, ſed cur navalis in ære
Altera ſignata eſt, altera forma duplex.
Noſcere me duplici poſſes in imagine, dixit,
Ni vetus ipſa dies extenuaſſet opus.
Cauſa ratis ſupereſt, Tuſcum rate venit in amnem
Ante pererrato falcifer orbe Deus.
Hac ego Saturnum memini tellure receptum;
Cœlitibus Regnis a Jove pulſus erat.
Inde diu genti manſit Saturnia nomen,
Et dicta eſt Latium terra latente Deo.
At bona poſteritas puppim formavit in ære,
Hoſpitis adventum teſtificata Dei.

Ab hac conſuetudine *ratitus quadrans* dictus a M. Varrone libr. 4. de Ling. Lat. Feſt. Pomp. libr. 16. *Ratitum quadrantem dictum putant, quod in eo & triente, ratis fuerit effigies, ut navis in aſſe.* C. Plin. libr. 33. cap. 3. *Nota aſſis fuit ex altera parte Janus geminus, ex altera roſtrum navis; in triente vero & quadrante ratis.* Adrian. Turneb. libr. 20. Adverſar. cap. 30. C. Lucilius:

Quadrantis ratiti.

Ab Etruſcis ergo Romani & modum ſignandi nummum, & vultum Principis imprimendi didicere; quare nullus unquam nummus ab una parte vultum auctoris, ab altera alicujus victoriæ, aut rei alterius geſtæ notam non habebat. Aurel. Caſſiodor. libr. 7. Epiſt. 32. *Omnino monetæ debet integritas quæri, ubi & vultus noſter imprimitur, & generalis utilitas invenitur: quidnam erit tutum, ſi in noſtra peccetur effigie, & quam ſubjectus corde venerari debet, manu ſacrilega violare feſtinet?* In fine deinde ejusdem epiſtolæ, non *Numam* auctorem nummi ærei, ſed *Servium* facit, contra Suetonii, Suidæ, & aliorum auctoritatem, quam bene, viderit. Eadem Plinius libr. 33. cap. 3. ſed uterque forte memoria lapſus; nam non æs, ſed argentum a Servio ſignatum. M. Varro

Varro Annal. apud Sosipatrum Charisium libr. 1. Grammat. & notabat Petrus Victorius libr. 5. Variar. Lection. cap. 13. Æl. Lamprid. in Alexandro Severo: *Alexandri habitu nummos plurimos figuravit, & quidem electreos aliquantos, sed plurimos tamen aureos*. In MS. erat: *& quidem electro aliquantos*. Vide Thesaurum Huberti Goltzii. Georg. Cedrenus Compendio Historiar. in Nicephoro Phoca. Anonymus auctor de rebus bellicis: *Sed potentia regalis pro licentia speciem suam tantum in auro argentoque signavit, quæ pro reverentia figuræ, nullis usibus proficiens, ad honorem Regium sacrata permansit; æris autem materia, quæ copia vilior erat, ad dona militaria, & populorum commercia signabatur*. Nota est illa Evangelica quæstio de nummo oblato Salvatori, cum specie vultuque Tiberii Augusti. Notam hanc Græci χαρακτῆρα, Latini *titulos*, *figuras* interpretantur. Aristoteles libr. 6. Politicor. Et pulchra ratio apud Cassiodorum libr. 6. Variar. Epist. 7. *Ut imago Principis subjectos videretur pascere per commercium*. Paulus J.C. libr. 5. Receptar. Sententiar. tit. 25. §. 1. *Lege Cornelia testamentaria tenetur, qui nummos aureos, argenteos adulteraverit, laverit, conflaverit, raserit, corruperit, vitiaverit, vultuque Principum signatam monetam, præter adulterinam reprobaverit*. Artemidor. Daldian. libr. 4. Oneirocritic. cap. 33. Ο῾ Στρατόνικος ὤετο τὸν βασιλέα λακτίζειν, προελθὼν εὗρε χρυσῦν νόμισμα, ὃ ἔτυχε πατήσας, ὀυδὲν γὰρ διεφόρειν, ἢ τὸν βασιλέα, ἢ τὴν ἰκόνα ἀυτῦ λακτίζειν ἢ πατεῖν. *Stratonicus putabat, se Regem calcitrare, & progressus, invenit aureum numisma, quod calcaverat; nihil enim differebat, sive Regem, sive ipsius imaginem calcitrare, aut calcare*. Locus pulcherrimus est apud Procopium Cæsariensem libr. 3. Bell. Goth. *Franci, non ut alii populi, Romani Imperatoris imagine, sed sua impreßa nummos signant*. Cudi autem solebat nova moneta in Principum inauguratione. Fl. Vopisc. in Firmo. *Percussa moneta Augustum esse vocatum*. Lamprid. Diadumeno: *Apud Antiochiam moneta Diadumeni nomine percussa est*. Treb. Pollio in Gallien. *Monetam, qua Persas captos traheret, cudi jussit*. Ammian. Marcellin. libr. 26. *Aureos scilicet nummos in vultum novi Principis, aliaque ad illecebras aptantes*. Corippus Africanus de inaugurato Justino Aug. libr. 4. num. 2.

Hinc vetus argentum formas speciesque novatum
In varias sculptum titulis, pressumque figuris
Excelsis portant humeris, magnisque laborant
Ponderibus, cistæque graves funduntur in unum,
Utraque materies in magnos surgit acervos.

Cusos tunc nummos ad favorem populi captandum, spargebant, vel viritim militibus dividebant. Curopalates, sive Georg. Codinus libr. de Offic. aulæ Constantinop. pag. 202. Ι῞ςηται δὲ πλησίον ἀυτῦ ὁ τῦ βασιλικῦ βεςιαρίυ ἄρχων, καὶ ἔχει ἐν τῦ ἱματίου ἀυτῦ νομίσματα χρυσᾶ κεχυμένα πολλὰ, ὧν καὶ δραττόμενος ὁ βασιλεὺς σκορπίζει ἐις τῦς περιεςῶτας ἄρχωντας τε κ̀ ἀρχοντόπουλα. *Stat autem prope illum princeps Vestiarii Imperatorii, in pallio*

suo

ſuo habens numiſmata aurea fuſa multa, quæ manipulatim etiam ſumens Imperator, diſpergit in circumſtantes, tum principes, tum vero principum pueros. De Ruffino inaugurando Claudian. libr. 2. in illum:

Proſiliit ſtratis, denſæque capacia turbæ
Atria regifico juſſit ſplendere paratu
Exceptura dapes, & quod poſt vota daretur,
Inſcribi propriis aurum regale figuris.

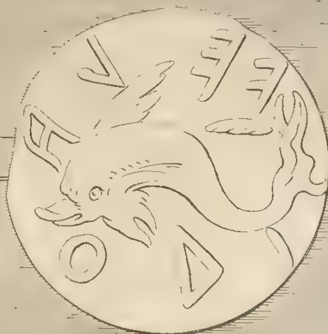
Duo ergo requiſita in probo nummo, materia proba, & vultus Imperatoris: ſi ex his alterum abfuiſſet, reproba moneta cenſebatur, quæ *Cybdela* vocata. Cœl. Rhodigin. libr. 10. Antiquar. Lection. cap. 2. *& adulteratores monetæ*, quos Paulus J.C. proxime ſupra deſcripſit, παραχαράκτηρας, aut verius παρακαραυκτὰς Græci appellant: contra legitimi artifices μονητάριοι δι περὶ τὸ νόμισμα τεχνῖται, ait Suidas: *Monetarii circa numiſma operantes*. Fl. Vopiſc. in Aureliano profert epiſtolam ad Ulpium Crinitum ter Conſulem ejusdem Aureliani Aug. *De bello monetariorum, qui auctore Feliciſſimo ultimo ſervorum, rebelles ſpiritus extulerunt*. Valentiniani, & Valentis AA. reſcriptum eſt l. 1. C. de Vet. Numiſmat. poteſt. Et aliud Gratiani & Theodori Cæſarum l. 3. Cod. eod. Ulpian. J.C. l. 24. ff. de pignerat. act. *Illius pecuniæ uſus interdicitur, a qua vultus Imperatoris abeſt*. Et *æroſa* plerumque *adulterina* pecunia cenſebatur. Scævola J.C. l. 102. ff. ſolut. A. Perſ. Sat. 5.

. . . . & veri ſpeciem dignoſcere calles,
Ne qua ſubærato mendoſum timniat auro?

Et falsa hæc moneta legibus vetita ſub nomine *peculatus*. Iſidor. libr. 5. Etymologiar. cap. 26. licet Verrius Flaccus, Paulus Diaconus in Schedis, Feſt. Pomp. libr. 14. & M. Varro libr. 4. Ling. Lat. aliter tradant, & Antonius Auguſtinus in Emendationibus ſuis doctiſſimis exponat. Videantur l. 1. ff. ad Leg. Jul. Peculat. l. 9. ff. ad Leg. Cornel. de fals. Harmenopulum libr. 6. Promptuarii tit. 13. Eratque capitale adulteraſſe monetam. De Perennio Herodian. libr. 6. Hiſtor. Roman. licet & manus amputationem dicat ſolemnem fuiſſe pœnam Paulus loco laudato. Nec Romanus tantum is mos, ſed & Græcorum, ut teſtantur Diocles & Ebulides vetuſtiſſimi Scriptores apud Diogenem Laërtium libr. 5. idque ex inſtituto Solonis referente Demoſthene in Orat. contra Timocharem, & in Orat. in Leptinem in fine. Herodot. libr. 4. de Aryande: de Ægyptiis Diodor. Sicul. libr. 1. Bibliothec. de Svecis Olaus Magnus libr. 6. cap. 13. Et ratio, quia per pecuniam vitæ commercia habentur; itaque corrupta illa, humana ſocietas violari videtur. Plato libr. 5. Legib. Ideo, ut id diligentius obſervaretur, Carolus Magnus non alibi, quam in Palatio, monetam cudi voluit. Joan. Bodin. libr. 6. cap. 13. Capitularium Caroli Magni Appendice 2. ad libr. 4. tit. 12. Synodus Bavarica pag. 147. Lex Longobardorum a Lothario Rege lata l. 2. & Lex Wiſigothorum tit. 5. ideoque in ſilvis antriſque ſubterraneis falsæ monetæ officinæ habitæ. D. Hieronym. in

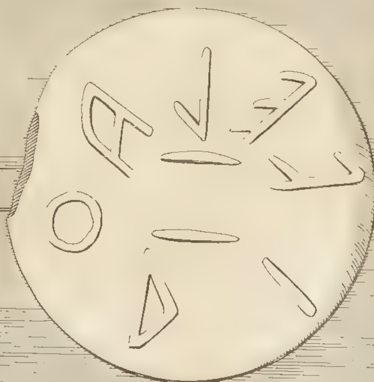
1

2

3

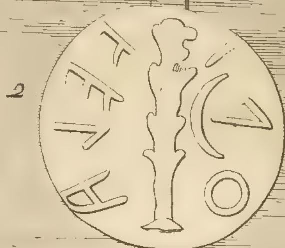

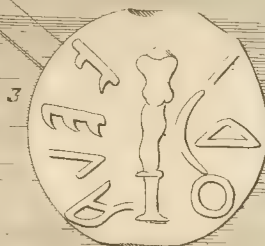

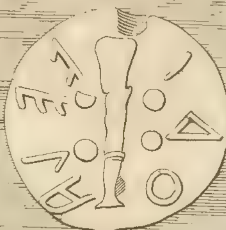
1. *Florentiæ in Musco Magni Ducis Pond ℥ s d. 9 Alter simil ℥ s*
2. *Ibidem Pond. ℥. 10.*
3. *Romæ in Museo Barberino Pond. ℥. 6. d. 15.*

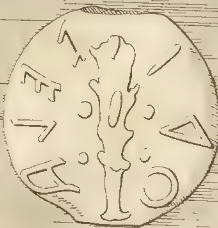
F. A. Lorenzini Sculp.

1

2

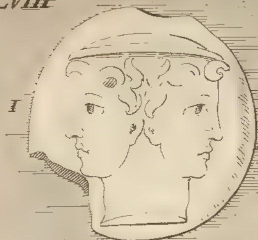
3

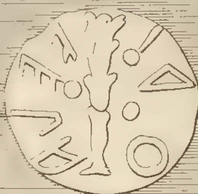
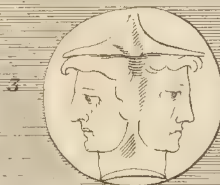
4

5

1. Florentiæ in Museo Magni Ducis. Pond. ℥. 2. d. 2.
2. Ibidem Pond. ℥. 2. d. 17.
3. Ibidem Pond. ℥. 2. d. 22.
4. Ibidem Pond. ℥. 2. d. 7.
5. Ibidem Pond. ℥. 2. d. 1. Alter simil. Pond. ℥. 1. d. 21.

F. A. Lorenzini Sculp.

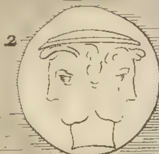
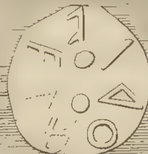

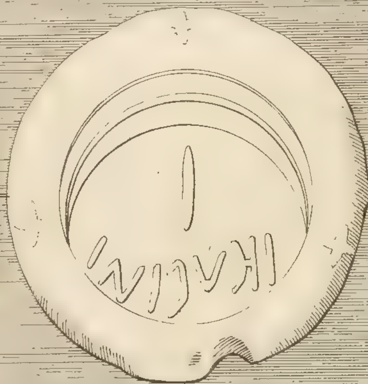
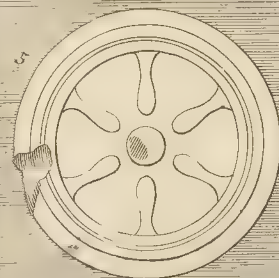

1. *Florentiæ apud March. Nerium Guadagni. Pond. ℥. 2. d. 10.*
2. *Ibidem apud Senat. Bonarroti. Pond. ℥. 1. d. 17.*
3. *Ibidem in Museo Magni Ducis Pond. ℥ 1. d. 10.*
4. *Ibidem. Pond. d. 21.*
5. *Ibidem. Pond. d. 15.*
6. *Ibidem. Pond. d. 11*
7. *Ibidem apud Senat. Bonarroti pond ℥. 2.*

F. A. Lorenzini Scul

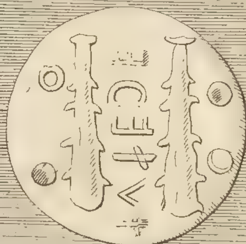

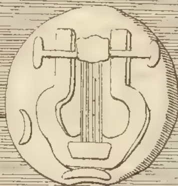

1. *Florentiæ in Museo Magni Ducis Pond. d. 22*
2. *Ibidem. Pond. d. 17*
3. *Ibidem. Pond. ℥. 2. d. 23.*
4. *Ibidem. Pond. ℥. 6. d. 20.*
5. *Ibidem. Pond. ℥. 3. d. 18.*
6. *Ibidem. apud. Senat. Bonarroti Pond. d. 10.*

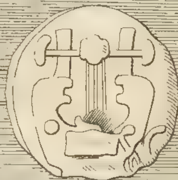
F. A. Lorenzini Scul.

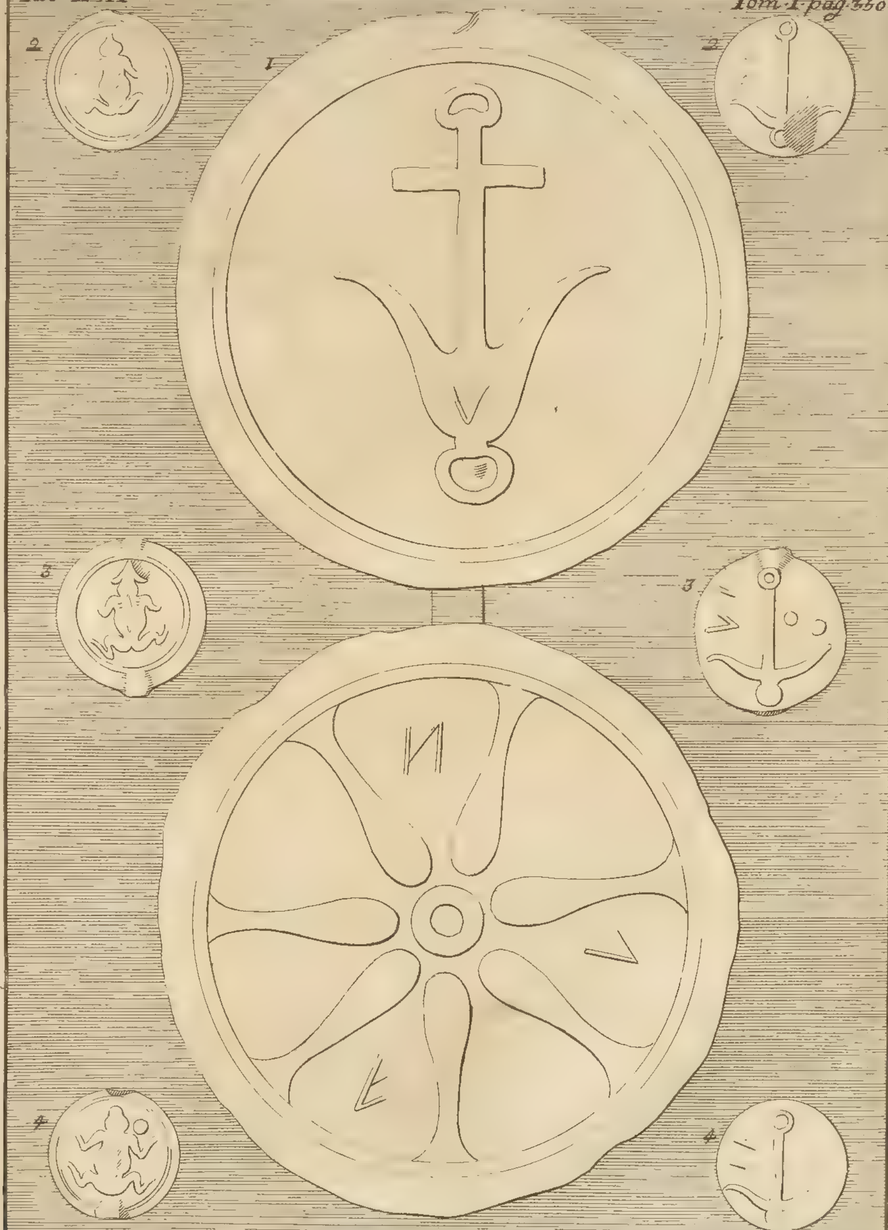

1. Ex Antiquitat. Hortæ C. V. Fontanini
2. Florentiæ in Museo Magni Ducis parte aduersa manus cæstu armata, sed cum tribus tantum globulis. Pond. ℥. 3.
3. Ibidem. Pond. ℥. 3. d. 8.
4. Perusiæ apud Nob. de Ansideis in sepulcro Etrusco repertus.
5. Florentiæ apud March. Nerium Guadagni. Pond ℥. 1. d. 14. et ibidem in Museo Magni Ducis alter simil. Pond. ℥. 1. d. 16. et alter simil. Pond. ℥. 1. d. 11.
6. Ibidem apud Senat. Bonarroti. Pond. d. 20. alter simil. Pond. d. 21.

F. A. Lorenzini scul.

1. *Arretij apud. Io. Hieronymum Bacci S. Stephani Equitem Pond. ℔. 2. ℥. 2.*
2. *Florentiæ apud Senat. Bonarroti. Pond. d. 18.*
3. *Ibidem. in Museo Magni Ducis. Pond. ℥. 1*
4. *Ibidem. apud Senat Bonarroti Pond. d. 16.*

F. A. Lorenzini Scul:

in Vita D. Antonii Eremitæ. Qui plura de his cupis, adi Antiquitates meas Romanas libr. 7. cap. 31.

Etruſcorum inventum claves oſtiorum, & de iis: cuſtodiebantur ab uxoribus, in divortio adimebantur.

CAP. XLVII.

CLavem eſſe inventum Etruſcorum Fabius Pictor docet apud Pierium Valerianum libr. 48. Hieroglyphic. in fine, cui ſuppoſito, & ſpurio fidem non adhiberem, niſi ſcirem optimos Auctores *Janum cum clave ac virga figurare, quaſi omnium & portarum cuſtos, & viarum rector*, ut loquitur Aurelius Macrobius libr. 1. Saturnal. cap. 9. poſt princip. Ut recte Ovidius dixiſſe ſit viſus libr. 1. Faſtor. de Jano:

Quidquid ubique vides, cœlum, mare, nubila, terras,
Omnia ſunt noſtra clauſa patentque manu.

Scio C. Plinium libr. 7. cap. 56. *Theodoro Samio clavis inventionem* tribuere; ſed tamen & Janum eſſe auctorem vel cognomina *Cluſii & Patulcii* loquuntur, a claudendis ſcilicet, & patefaciendis portis ducta. P. Ovid. ibid. loci:

Nomina ridebis, modo namque Patulcius idem,
Et modo ſacrifico Cluſius ore vocor.

Et quia *clavibus traditis mercium in horreis conditarum poſſeſſio tradi videtur*, ut loquitur Papinianus libr. 1. Definitionum, ut eſt in l. 74. ff. de Contrah. empt. ideo uxori claves intranti aſſignabantur. Flor. Tertullian. libr. de Exortat. ad caſtitatem cap. 12. *Scio quibus excuſationibus coleremus inſatiabilem carnis cupiditatem, ex quibus neceſſitates adminiculorum deſcendunt: adminiſtrandam familiam, regendos loculos, claves cuſtodiendas, lanificium diſpenſandum, victum procurandum, curas domeſticas, ſcilicet ſolis maritorum domibus bene eſt.* Omnes itaque domeſticæ rei claves uxor cuſtodiebat, præter cellæ vinariæ, quæ in loculo reſignatæ patris familias capiti ſupponebantur, ne uxor ſcilicet temetum guſtaret, notabat eruditiſſimus Theodorus Marcilius ad leges X. virales, & Plinius aperte libr. 14. cap. 13. Carolus Sigonius libr. 1. de Jure ant. civ. Romanor. cap. 9. Qui cupis plura, adi ad Latinium, D. Ambroſ. Epiſt. 65. Uti ingredienti ſponſæ claves traditæ, ita miſſo repudii libello, eadem adimebantur. Criticos non exſcribo. M. Cicero ab illis laudatus Philipp. 2. *Claves ademiſti, res ſuas habere juſſiſti, domo ejeciſti.*

Etruscorum inventum seræ ostiorum: pensiles illæ: virgas gestabant Janitores.

CAP. XLVIII.

EJusdem Jani inventum *claves* esse ex Fabio Pictore, juxtaque *seras* docuit idem Valerianus pag. 511. libr. 48. Erant autem omnes Romanorum seræ pensiles, insertis quippe postibus catenis, foramen erat in ostio, per quod manus immissa clavem insereret intrinsecus, patefaceretque ostium; neque enim extrinsecus fores aperiri poterant. Locus elegans videatur L. Apuleii libr. 8. Milef. de Lepolemo latrone. Quam pensilium serarum consuetudinem Græcis fuisse familiarem docemur ex Homero libr. 21. Odyss. ad finem: quem locum consule. Nonius Marcellus in voce *patibulum* cap. 4. tit. 355. *Patibulum, sera, qua ostia obcluduntur, quod hac remota valvæ pateant*. Petron. Satyrico: *Dum loquimur, sera sua sponte dilapsa concidit, reclusæque subito fores*. Ita Poëtæ intelligendi. Ovidius libr. 1. Fastor. v. 285.

Tota patet dempta janua nostra sera.

Et libr. 1. Fastor.

Et jam contigerat portam, Saturnia, cujus
Dempserat oppositas invidiosa seras.

Et libr. 1. Amor. Eleg. 6. indicat catenas postibus fuisse insertas, notatque Turnebus libr. 19. Adversarior. cap. 7.

. . . . excute poste seram.

Julianus Augustus, cujus Epigramma reperies apud Coripp. libr. 1. n. 1.

Et jam crebra manus veloci concita pulsu
Limina quaßabat ductis munita catenis,
Ad strepitum custos, cura est cui claustra tueri,
Sic ait indignans.

Titinnius apud Nonium cap. 4. in Patibulo in Fullone:

Si quisquam hodie præter hanc posticum
Nostrum pepulerit, patibulo hoc ei caput
Defringam.

Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 12.

Cerberus & nullas hodie petat improbus umbras,
Et jaceat tacita lapsa catena sera.

Janitores, qui claustris hisce affixi alligatique erant, *clavem, & virgam* habebant, ut non sit mirum, Janum ita depingi solitum, tradidisse Macrobium libr. 1. Saturnal. cap. 9. L. Seneca libr. *in sapientem non cadit injuria* cap. 14. & cap. 15. Afranius in Vopisco:

Titinnire impedimenta janitoris audio.

Phia-

Phialæ Etruſcorum opificium: earum uſus ad convivia, & libationes.

CAP. XLIX.

IN rebus domeſticis verſor. Phialam ab Etruſcis inventam auctor eſt Critias Poëta antiquiſſimus apud Athenæum libr. 1. Dipnoſophiſt. pag. 28. ubi enim de plerarumque gentium inventis præclaris egit, ſubjungit:

Τυρσηνὴν δὲ κρατεῖ χρυσότυπος φιάλη.
Ex auro ſculptam Tuſcia dat phialam.

Meminit ejusdem Alexis in Dropide: (1) Οὔτε τρυβλίῳ, οὔτε φιάλῃ. *Nec catillo, nec phiala*. Inter vaſa potoria Græci numerabant. Jul. Pollux libr. 6. Onomaſt. cap. 16. Uſurpantque Latini paſſim. Martial. libr. 8. Epigr. 33. Juven. Satyr. 5. & alii. Corrigendus ejusdem Scholiaſtes ad Sat. 10. v. 27. *In aurata fiola cum vinum coloratum acceperis;* ſed legendum *in aurata phiala*. Ex auro puro, ſive Etruſco erat; nam ῥύσεις eidem Athenæo libr. 11. cap. 16. vertitur *aurea phiala*. Cl. Ælianus libr. 1. Var. Hiſtor. cap. 32. χρυσῆν φιάλην, *auream phialam* dixit. Et libr. eodem cap. 22. ex argento etiam phialam factam oſtendit, φιάλαι ἀργυραῖ, *phialæ argenteæ*. Vel itaque menſæ inſerviebat, ut apud Pindarum Iſthmior. od. 1. Pythior. od. 4. & fuſiſſime Olympic. od. 7. principio. Vel libationes Diis ea fiebant. Heliodor. Emeſenus libr. 2. Æthiop. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, απέχει τῆς φιάλης ἄκρατον τὸ ὕδωρ, τοῦτο καὶ σπένδω μὲν ἔλεγε θεοῖς ἐγχωρίοις τε καὶ Ἑλληνιοις, καὶ αὐτῷ γε Ἀπόλλωνι Πυθίῳ, καὶ προσέτι Θεαγένει, καὶ Χαρικλέᾳ. *Hæc locutus, effundebat ex phiala meram aquam, &, libo (dicebat) diis hujus regionis, & Græcis, & ipſi Apollini Pythio, ac inſuper Theageni, ac Charicleæ*. Chriſtodorus Thebanus Copita libr. 5. Antholog. Epigr. 29.

. . . . ἣν μὲν ἀείρων,
Δεξιτερῇ φιάλην ἐπιλοίβων.
. . . . & attollebat quidem,
Dextra phialam libatoriam.

(1) Apud eundem Athenæum libr. 3. pag. 125. ejusdem Edit. Commelini.

Etrufcorum mos circumferre pocula, & ad numerum bibere: & lex convivalis de potatione.

CAP. L.

CIrcumferre in conviviis plena vino pocula, & ad numeros certos bibere, excogitarunt Etrufci. Critias in Elegis apud Athenæum libr. 10. Dipnofophift. pag. 432. (1)

Μὴ δ' ἀποδωρεῖσθαι προπόσεις ὀνομαςὶ λέγοντα
Μὴ δ' ἐπὶ δεξιτερὰν χεῖρα κυκλεῖν θιάσου
Α'γγεα λυδῆ χειρενασίατο γένης καὶ . . . .

Non autem nominatim invitato compotore præbibere, & calicem porrigere,
Aut manum dextram verfus in orbem bibendi vices extendere,
Pocula vino plena circumferre Lydorum inventum eft.

Ita hunc locum conjectura fupplevit, interpretatufque eft Jacobus Dalechampius. Hæc eft illa de bibendo lex convivalis, quæ a Fefto libr. 16. *tapulla* dicitur: a Catullo Epigr. 24. *Pofthumia:* ab Aufonio in Gripho Ternarii numeri in principio, *myftica*. Et defcribit M. Cicero Act. 3. Verrina. *Vos omnes Verres certiores facit, quid opus effet, mature veniunt, difcumbitur, fit fermo inter eos & invitatio, ut Græco more biberetur, hofpes hortatur, pofcunt majoribus poculis, celebratur omnium fermone lætitiaque convivium, eratque lex data, ut aut biberent, aut difcederent.* Et paucis interjectis: *Ifte enim prætor feverus ac diligens, qui populi Romani legibus nunquam paruiffet, illis diligenter legibus, quæ in poculis ponebantur, parebat.* Ubi Afconius Pædianus pæne eodem, quo de Tufcis modo Critias dixerat, de Græcis exponit: *Cum cyathis mero plenis faltare, ac primo Deos, deinde amicos fuos nominantes, toties merum bibere, quoties Deum, & caros nominatim vocant.* Eadem pæne Helenius Acro ad Horatii od. 19. libr. 3. Iterum Cicero libr. 1. Tufcul. Quæftion. Anacharfis Scytha apud Diogenem Laërtium libr. 1. Sed in lege Etrufca æqualitas maxime quærebatur, ut poculo, feu phiala circumlata tantumdem omnes biberent: quod & heroico ævo factum videri poffet ex Homero libr. 24. Iliad. v. 633. nulla enim perfonarum exceptio inter eos admittebatur, quos facra menfæ pares feciffent.

Atque ut omnes æqualiter biberent, a fummo ad imum circumferebatur poculum: quod Latini dixerunt convivali vocabulo *a fummo bibere*. Hadrian. Turneb. libr. 6. Adverfarior. cap. 21. M. Plautus in Afinaria Act. 5. fc. 2.

Da, puere, a fummo.

Et

(1) Athenæus ex edit. Commelini ann. 1597.

Et in Menæchm. Act. 1. sc. 1.

Standum est in lecto, si quid de summo petas.

Et in Sticho sc. *Agite:*

Ubi illic biberit, vel servato meum modum, vel tu dato
Nolo ego vos de summo bibere, nulli referimus postea,
Namque ædepol quamvis desubito vel cadus verti potest.

Et ne quis error subesset, ministri, qui a poculis aut ad pedes erant, calices numerabant, ut tot essent illi, totiesque omnes biberent, quot literæ essent in nomine ejus Dei hominisve, in cujus honore poculum circumlatum. Sic intelligendi poëtæ. Stat. Papin. libr. 1. Silv. 5.

Junge puer cyathos, atque enumerare labora.

Ovid. libr. 3. Fastor.

Sole tamen, vinoque calent, annosque precantur
Quot sumunt cyathos, ad numerumque bibunt.
Illic invenies, qui Nestoris ebibat annos,
Quæ sit per calices facta Sibylla suos.

Q. Horat. loco laudato proxime supra:

Da Lunæ propere novæ,
Da noctis mediæ, da, puer, auguris
Murenæ: tribus aut novem
Miscentur cyathis pocula commodis.
Qui Musas amat impares,
Ternos ter cyathos attonitos petet.

Idem libr. 4. od. 5.

. . . . te mensis adhibet Deum.
Te multa prece, te prosequitur mero
Diffuso pateris.

Martialis passim. libr. 1. Epigr. 72.

Nævia sex cyathis, septem Justina bibatur
Quinque Lycas, Lyde quatuor, Ida tribus.

Et libr. 8. Epigr. 51.

Det numerum cyathis instantis litera Rufi.

Et libr. 9. Epigr. 95. & libr. 14. Epigr. 170. ubi consulendus Matthæus Raderus, Societatis Jesu, doctus & diligens Criticus, & Dionysius Lambinus. Ego ad alia propero.

Etruſcorum opificum candelabra, & de lychnis, ſeu lychnuchis, quæ candelabrorum olim loco: artium plurium inventores illi, & valde ingenioſi.

CAP. LI.

HOc etiam præſtiterunt commodi Etruſci, ut candelabra conficerent, hoc eſt, quo lucerna ſuſtineretur, fulcrum. Pherecrates Poëta vetuſtiſſimus in Cratapallis referente Athenæo libr. 10. Dipnoſophiſt. pag. 700.

Διὰ τούτων τὶς τῶν λυχνείων ἠργασία; Τυῤῥηνική.
Quodnam horum lychnorum opificium? Etruſcum.

Addit deinde præclarum & immortale eulogium: Ποικίλαι γὰρ ἦσαν αἱ παρὰ τοῖς Τυῤῥηνοῖς ἐργασίαι, φιλοτέχνων ὄντων τῶν Τυῤῥηνῶν. *Sunt enim variæ Tyrrhenorum opera*, ſive Etruſcorum, *quoniam in artium labore Etruſci ſolertes & ingenioſi ſunt*. Λυχνοὶ ſunt igitur *lumen*, λύχνουχοι ſunt *candelabra*, quibus lumen infigitur. Iſidor. libr. 17. Etymol. cap. 8. Jul. Poll. libr. 7. Onomaſt. cap. 33. num. 7. Epictetus libr. 1. Diſſertat. apud Arrianum cap. 19. Sueton. Julio cap. 37. Heliodor. Hemeſenus Phœnix libr. 7. Æthiopic. Μόνον δὲ τὸν θάλαμον λύχνου καταυγάζοντος. *Solum lychno thalamum illuſtrante*. Lychni autem ſeu lychnuchi, & candelabra e teſta fictili, aut ex ære. Artemidor. libr. 2. Oneirocrit. cap. 9. D. Auſon. Eidill. 2. in Cupidine Cruci affixo:

. . . . fert fumida teſtæ
Lumina Seſtiaca præceps de turre puella.

C. Plinius laudatur a Servio Honorato ad v. 391. libr. 1. Georg.

Nec nocturna etiam ducentes penſa puellæ
Neſcivere hiemem, teſta cum ardente viderent
Scintillare oleum.

Luctatius Placidius magni nominis Grammaticus, & antiquus Statii Interpres, *lucernas* vult eſſe *hominum privatorum*, *lychnos vero Principum*, ad libr. 1. Thebaid. v. 521.

Aſt alii tenebras, & opacam vincere noctem
Aggreſſi, tendunt auratis vincula lychnis.

Pendebant e faſtigio catenulis quibuſdam dimiſſi, ad eum morem, quo in optimatium ædibus etiamnum hodie penſilia videmus feſtivitatibus noctu celebrandis candelabra, in iiſque nec ſebum, nec cera, nec pix, ſed oleum: quod Græcorum Latinorumque poëtarum loca hæc confirmant. Priſciani Cæſarienſis in verſione Periegeſeos Dionyſii Afri:

Et flammæ ſimilis ſplendenti lumine lychnis.

Et

Et in eod. carmine ad finem:

Hic lychnus lucem ſimulat ſplendore lucernæ.

D. Paulinus Nolanus Epiſcopus D. Fœlicis Natali 6.

Aſt alii pictis accendunt lumina ceris,
Multiforeſque cavis lychnos laquearibus aptant,
Ut vibrent tremulas funalia pendula flammas.

Tit. Lucret. libr. 5. Rer. Nat.

Quin etiam nocturna tibi terreſtria quæ ſunt
Lumina, pendentes lychni, claræque coruſcis
Fulguribus, pingues multa caligine tædæ.

M. Martial. libr. 4. Epigr. 90.

Dum parvus lychnus modicum conſumit olivi.

Virgil. libr. 1. Æneid. ad finem:

. . . . *dependent lychni laquearibus aureis.*

Gallienus Aug. in Epithalamio cultiſſimo: (1)

Ite, agite, o juvenes, pariter ſudate medullis
Omnibus inter vos: non murmura veſtra columbæ,
Brachia non hederæ, non vincant oſcula conchæ,
Ludite, ſed vigiles nolite extinguere lychnos;
Omnia nocte vident, cras nil meminere lucernæ.

Vetus Poëta Philodemus libr. 7. Antholog. Epigr. 53. eadem illa expreſſit:

Νύξ ἱερὴ καὶ λύχνε, συνίσορας ὄτινας ἄλλους
    Ὅρκοις, ἀλλ' ὑμέας εἱλόμεθ' ἀμφότεροι.
Χὠ μὲν ἐμέ σέρξειν κεῖνον, δ' ἐγὼ ὄποτε λείψειν
    Ὠμόσαμεν, κοινὴν εἴχετε μαρτυρίην.
Νῦν δ' ὁ μὲν ὅρκια φησὶν ἐν ὕδατι κεῖνα φέρεσθαι
    Λύχνε σὺ δ' ἐν κόλποις αὐτὸν ὁρᾷς ετέρων.

Nox ſacra, & lychne, conſcios nullos alios
Juramentis, ſed vos appetimus ambo.
Et hic me ſe amaturum, illum me numquam relicturum
Juravimus, commune habete teſtimonium.
Jam ille dicit juramenta in aquam ferenda quidem;
Lychne, tu in ſinibus illum vides aliorum.

Martial. libr. 11. Epigr. 105. Euripid. in Ivo:

Κοίλοις ἐν ἄντροις ἄλυχνος ὥσπερ θὴρ μόνος.

Cavis in antris ſine lychno, ut fera ſolitaris.

Ariſtophanes Acharnenſibus meminit, ubi & ejus Scholiaſtes nonnulla Act. 4. ſc. 2.

Κρατὴρ κακῶν, τριπτὴρ δικῶν
Φαίνειν ὑπευθύνες λυχνοῦχος, καὶ κύλιξ
Τὰ πράγματ' ἐγκυκᾶσθαι

Ver-

(1) Apud Trebell. Poll. in Gallien. Veter. Poëtarum Erronei.

Vertit Nicolaus Frischlinus, amœni vir ingenii:

Erit malorum plurium
Crater, trapetum litium,
Fax in reis quadruplandis, & calyx in hac
Republica obruenda.

Facem vertit λύχνηχον minus recte, siquidem illo ævo facium nullus usus, sed tantum lychni oleo pleni, & pensiles, ut ex dictis certo constat. De facibus in tractatu de nuptiis, & in tractatu de funeribus Kirchmanus, aliique critici abunde. De lucernis, videbatur quoque dicendum, nam illæ frequentissimæ in usu Romano; sed nihil ad Etruriam, & dixi in Antiquitat. Roman. libr. 1. in Regione 10.

Fulvius Lippinus in Etruria vivaria invenit bestiarum. Modus eas saginandi: Leporaria dicta.

CAP. LII.

RAtionem feras septis includendi, sive vivaria in Etruria excogitavit Fulvius quidam Lippinus. C. Plin. libr. 8. cap. 52. *Vivaria horum*, scilicet suum ferorum, sive aprorum, *ceterorumque silvestrium, primus togati generis invenit Fulvius Lippinus, qui in Tarquiniensi feras pascere instituit*. In aliis codicibus variat nomen, & non *Lippinus*, sed *Lupinus*, & in nonnullis etiam *Hirpinus*, quod probabilius duco; Hirpinorum enim gens in Sabinis notissima est, & multo celebrior in Etruria ad montem Soractem, ut libr. 4. hujus operis cap. 4. docetur. Vivaria hæc primitus Leporaria dicta, sive λαγοτροφεῖα. Jun. Moderat. Columella libr. 8. Rei Rust. cap. 1. *Quin etiam λαγοτροφεῖα studiose administrantur, quæ nos vocamus pecudum silvestrium, quæ nemoribus clausis custodiuntur, vivaria*. Rem certe illam insolentem, ac a Romanis moribus longe abhorrentem perstrinxit Varro libr. 3. Rei Rust. cap. 3. *Leporaria te accipere volo, non quæ tritavi nostri dicebant, ubi soliti lepores sint, sed omnia septa affixa Villæ quæ sunt, & habent inclusa animalia, quæ pascantur*. Vide sequentia, quæ longissime diversa sunt ab iis, quæ A. Gellius ex eodem hoc loco recitat libr. 2. Noct. Atticar. cap. 20. ut credibile vel aliter a Varrone hæc fuisse scripta, vel codicem Gellii corruptum, ut Janus Gruterus in Conjectaneis adnotabat. Quia ergo primum lepores sic asservati *Leporarii* nomen est ortum: & quia vivæ ibi feræ custoditæ, dictum *Vivarium*. Denique, quia roboreis tabulis claudebatur locus, ne effugium animantibus detentis pateret, *roborarium* vocari cœpit. Scipio Oratione 5. contra Claudium Asellium: *Ubi agros optime cultos, & villas expolitissimas vidisset,*

diſſet, in his regionibus, excelſiſſimo locorum murum ſtatuere ajebat, inde corrigere viam, aliis per vineas medias, aliis per roborarium atque piſcinam, aliis per villam.

Immenſæ hoc inventum, profundæque gulæ fuit; quippe ex vivariis hiſce feras exceptas caveis includebant, ſaginabantque, *hordeo, adoreo, farre, faba, vinaciis* datis, ut loquitur idem Columella libr. 9. cap. 20. & incredibilem perditumque luxum reperies, *in Indice quarto Pontificali*, ubi de Metelli Pontificis Maximi cœna, referente Aurelio Macrobio libr. 2. Saturnal. cap. 9. quod eo mirabilius videri debet, quo certius ſcimus Plinium libr. 11. cap. 37. ſcripſiſſe: *quædam non pingueſcunt, ut lepus & perdix*. Si pingueſcere non poſſint lepores, cur ergo ad eos ſaginandos, ut ex auctoribus laudatis liquet, leporaria in pretio? At idem ille Plinius, immemor eorum, quæ loco iſto prodiderat, diverſum prodidit; nam libr. 28. cap. ult. *Leporem ſurdum citius pingueſcere* affirmat.

Floridæ veſtes in uſu apud Etruſcos: dictæ a colore florum, quos imitarentur: earinæ, & hialinæ a diverſo colore.

CAP. LIII.

VEſtes floridas, ſive flores colore quodam grato & variegato referentes, Etruſci adhibuerunt. Poſidonius libr. 2. Hiſtor. apud Athenæum libr. 4. Dipnoſophiſt. pag. 153. Παρὰ δὲ Τυῤῥηνοῖς δὶς τῆς ἡμέρας τράπεζαι πολυτελεῖς παρασκευάζονται, ἀνθιναί τε ςρωμναὶ, καὶ ἐκπώματα ἀργυρᾶ παντοδαπὰ, καὶ δȣ́λων πλῆθος εὐπρεπῶν παρέςηκεν ἐσθήσεσι πολυτελέσι κεκοσμημένων. *Apud Tuſcos bis quotidie ſumptuoſæ menſæ parantur, cum florido colore tinctis ſtragulis, ac omnifariis ex argento poculis, & magno ſervorum numero, qui decoris ingentiſque pretii veſtibus induti adſiſtunt*. L. Apul. libr. 11. Mileſiar. *Namque in ipſo ædis ſacræ meditullio, ante Deæ ſimulachrum conſtitutum tribunal ligneum, juſſus ſuperſtiti, byſſina quidem, ſed floride depicta veſte conſpicuus*. Martian. Capella de Nupt. Mercurii & Philologiæ libr. 1. *Calceos autem Smaragdineæ fluctu viriditati herboſos veſtigii ejus tellus annexuit*. Et eodem libro, aliquot paginis interjectis, ſubjungit: *Ejus conjux grandæva, corpulentaque mater, quamvis fœcunda, circumfuſaque partubus, tamen floridam, diſcoloremque veſtem herbida palla contexuerat, in qua totus gemmarum metallorumque cenſus, atque omnium proventus, frugeſque ſationum, larga admodum ubertate ferebantur*.

Quam

Quam conſuetudinem, ut in voluptates delitiaſque nimium propenſam, rejecere Siracuſani, ſancientes, ne quis *florida veſte* uti auderet. Phylarcho libr. 24. Hiſtoriar. Et apud Athenienſes probroſum habebatur eam veſtem induere, qua ſola ſcorta ex lege uti poterant: quod vetus quidam Scriptor dixit ἀνθινὰ φορεῖν, *floreas veſtes ferre*; ut liquet ex Suida in voce ἑταιρῶν: putabaturque, non multum a mollitie cultus ille abeſſe, quo & Liberum patrem, ſed delitiantem vetuſtas amicivit. Diodor. Sicul. libr. 5. Id autem ex placitis Græcorum tantummodo manaſſe credendum eſt; ſiquidem Etruſcum hunc ritum plerique populi alii ſtudioſe amplexati, adeoque etiam ipſi Perſarum Reges non temere alia veſte induebantur. Timæus apud Athenæum libr. laudato. Strabo libr. 15. Geograph. Euſtathius eruditiſſimus Scholiaſtes ad libr. 16. Iliados Homericæ.

Jam vero Romanos certum uſque adeo eſt, hanc veſtem floridam non abhorruiſſe, ut plerique togam pictam & hanc eandem cenſeant, ut probare nititur Hadrianus Junius libr. 1. Animadverſor. cap. 13. & confirmare videtur Artemidorus Daldianus libr. 2. Oneir. cap. 3. ποικίλη καὶ ἀνθηρὰ ἐσθής, *variegata veſtis & picta*. Sed pace Criticorum dixerim, multum differunt: hæc noſtra viridis floribus primis concolor, illa purpurea: hæc privatorum etiam geſtamen, illa magiſtratuum tantum, aut triumphantium, ut cap. 40. ſupra hoc libro oſtenſum. Delicatiorum ſane hæc indumentum. Stat. libr. 2. Silv. 1. v. 128.

Cum tibi: quas veſtes? quæ non geſtamina mitis
Feſtinabat herus? brevibus conſtringere Lenis
Pectora? & anguſta telas arctare lacerna.
Enormes non ille ſinus; ſed ſemper ad annos
Texta legens, modo puniceo velabat amictu:
Nunc herbas imitante ſinu: nunc dulce rubenti
Murice: nunc vivis digitos incendere gemmis
Gaudebat.

Martial. libr. 5. Epigr. 24.

Herbarum fueras indutus, Baſſe, colores,
Jura theatralis dum ſiluere loci.

Erycius, antiquus Poëta Antholog. libr. 4. 12. Epigr. 94.

Ἀλλὰ καταπρήννε τὸν ἐξωδηκότα φαλλὸν
Τόνδε, καὶ ἀνθηρῇ κρύψον ὑπὸ χλαμύδι.
Sed mitiga ligneum tumidum mutonem
Hunc, & florida abſconde ſub chlamyde.

Hyalina eadem veſtis appellata, quod virorem vitri translucidi exhiberet. D. Auſon. Eidill. 3. in Moſella v. 270.

Cæruleos nunc, Rhene, ſinus, hyaloque virentem
Pande peplum.

T. Lucretio libr. 4. *thalaſſina* eſt, a marino colore;

. . . . . . *teriturque thalaſſina veſtis*

Aſſi-

Assidue, & Veneris sudorem exercita potat.

Virgil. libr. 4. Georgic.

. . . . . Milesia vellera nymphæ
Carpebant, hyali saturo fucata colore.

Earina quoque eadem. D. Cyprian. libr. de Discipl. & Habit. Virgin. *Neque enim Deus coccineas, aut purpureas oves fecit, aut herbarum succis, idest virides, seu earinas, & conchyliis tingere, & colorare lanas docuit.* Itaque ex illo *earinæ oves* sunt *viridis coloris*, qui & herbarum vernantium est, unde nomen; vere enim hic habitus gestari solebat. Flor. Tertullian. libr. de habitu muliebri, cap. ult. *Non placet Deo, quod non ipse produxit, nisi si non poterat purpureas & earinas oves nasci jubere, si potuit; ergo jam noluit.* Beatus Rhenanus videatur ibidem. Incertus Poëta libr. 1. Antholog. cap. 60. Epigr. 12. poterit consuli. Claudian. allusit de Consulatu Olibrii & Probini ad finem:

Prima tibi procedat hiems, non frigore torpens,
Non canas vestita nives, non aspera ventis,
Sed tepido calefacta Noto, ver inde serenum
Protinus, & liquidi clementior aura Favoni
Pratis te croceis pingat, te messibus æstas
Induat.

Idem corruptus libr. 2. in Ruffin.

Illic Armeniæ vibratis crinibus alæ
Fervida collectæ facili velamina nodo.

Ex MS. Cod. restituendum:

Herbida collectæ facili velamina nodo.

Apud Etruscos mastrucæ, seu vestes villosæ in usu: iis fortes usi potissimum, & præ aliis Gothi.

CAP. LIV.

NOn tantum delicatiorum vestitus apud Etruscos, sed & necessarius vestium usus apud eosdem viguit, qui *villosas mastrucas* adhibuerunt; licet Sardorum hoc gestamen velit esse Cicero Orat. pro Scauro, & Isidorus libr. 19. cap. 23. quod ut verum sit, non longe a proposita nostra probatione abhorret; certe enim Sardinia colonia Etruscorum, uti & omnes insulæ in eo mari ab iisdem olim possessæ; sed ego non Sardos tantum eam vestem probo gestasse, verum ipsos illos Tuscos antiquos. Aurel. Prudent. libr. 2. in Symmachum:

. . . . . . aut pelle Libystidis ursæ

Compositam chlamydem villoso corpore gestent,
Talia Trinacrius ductor, vel Tuscus habebat.

Et eodem libro post aliquot paginas:

Nunc cum Dictæis bellum Corybantibus asper
Samnitis, Marsusque leni sudore gerebat,
Nunc Mastigophoris, oleoque & gymnadis arte
Unctis pugilibus miles pugnabat Etruscus.

Tertium versum corruptum sic restitue, & lege:

Nunc Mastrugophoris.

Vel certe levi mutatione:

Nunc Mastrucophoris:

Id genus vestis quam antiquum fuerit, vel ex eo liquet coniicere, quod gentes omnes bellicosæ, nondum insanienti opulentiæ luxu corruptæ, eo usi prodantur, & præ aliis Gothi. Eodem libro Prudentius:

Tentavit Geticus nuper delere Tyrannus
Italiam, patrio veniens juratus ab Istro
Has arces æquare solo, tecta aurea flammis
Solvere, mastrucis proceres vestire togatos.

Crebra apud bonos Scriptores mentio, nam & lecti pellibus sternebantur. Cornelius Nepos in Agesilao. Ælian. libr. 13. Var. Histor. cap. 1. Juvenal. Satyr. 6. principio. Propert. libr. 3. Eleg. 12. Eugeria Poëtria nobilis:

Sericeum tegmen, gemmantia tecta Laconum
Pellibus hircinis æquiparanda loquor.

Homines etiam ipsi vestiebantur. De Hunnis, Jornandes libr. de Bello Getico cap. 5. de Scythis, Herodotus, & Justinus libr. 2. ubi Victorinus Strigelius agit nugas, & locum non incommode retractat Theophilus Cangiser: de Germanis, Tacit. libr. de Morib. Germanor. de Lapponibus, Olaus magnus libr. 4. Histor. cap. 4. sed frequentior est de Getis seu Gothis sermo, quam de ullo alio populo, adeo ut illi *pelliti* dicerentur. Maximus Turiniensis Homil. 2. *Unde barbaro auri gemmarumque monilia? unde pellito serica vestimenta?* D. Hieronym. Epitaphio Nepotiani: *Pellitorum turba satellitum*. Prosper Aquitanicus de Providentia:

Quod si forte lupos, lyncasque ursosque creatos
Displicet, at Scythiæ proceres, regesque Getarum
Respice, queis ostro contempto, & tegmine Serum,
Eximius decor est tergis horrere ferarum.

Josephus Castalio notat ad Rutilium Numatianum libr. 2. Itinerarii:

Ipsa satellitibus pellitis Roma patebat.

Locus aureus est Claudiani libr. 2. in Ruffin.

Non pudet Ausonias curas, & jura regentem
Sumere deformes ritus, vestemque Getarum?
Insignemque habitum Latii mutare, togæque

Mœrent

Mœrent pellito captivæ judice leges.

Ita MS. meus optimæ notæ, & antiquissima editio Veneta, probatque Guilielmus Fornerius doctiss. J.C. suis ad Cassiodorum notis; at si officium præfecti Prætorii intelligendum sit, melius legi poterit:

Non pudet Ausonios currus, & jura regentem.

Plura desiderans adi Antiquitates meas Romanas libr. 5. cap. 31. Fueruntque etiam hæ vestes Romanis in usu Æl. Spartian. Severo: *Et cum hirta chlamyde humeros velaret.* Æl. Lamprid. in eodem. Vide Wolfgangum Lazium libr. 8. Commentarior. Reip. cap. 10. in fine.

Apud Etruscos vinearum satio: non omnes gentes jus eas colendi habuerunt: tributum iis impositum.

CAP. LV.

ETsi sacræ literæ vinearum plantationem ad Noëm referant, ut diserte Genes. cap. 9. habetur, & notat Gilbertus Genebrardus libr. 1. Chronolog. pag. 90. tamen nihil vetabit Etruscis tantæ rei antiquissimum usum adscribere, quorum Rex Janus antiquissimo seculo, vix uno seculo post diluvium illud universale, & vineas plantavit, & vinum facere rusticos, ætate illa rudes, omniumque rerum inexpertes erudiit. Servius Maurus ad Virgil. libr. 8. Æneid. pag. 506. *Saturnus Rex fuit Cretæ, quem Jupiter filius bello pepulit. Hic fugiens, a Jano Rege, qui urbem habuit, ubi nunc Janiculum est, susceptus est, qui regnabat in Italia: quem cum docuisset usum vinearum, & falcis, & humaniorem victum, in partem est admissus imperii, & sibi oppidum fecit sub clivo Capitolino, ubi nunc ejus ædes videtur, qui postea suum repetivit imperium.* A Saturno ergo Janus præcepta rei rusticæ hausit, populosque suos docuit. Gottofredus Viterbiensis in Pantheo Chronicor. part. 4. pag. 117.

Navibus Italiam prior hic ornasse putatur,
Ædificans Sutrium, dum vivit, ibi dominatur,
Triticeum semen primus in orbe ferens.

Quibus agriculturam ipsam a Saturno Janoque inventam describit: & de vinearum cultu Ugolinus Verinus MS. de Illustrat. Florentiæ libr. 1.

Indigenæ Latium primi coluere, sine ullis
Legibus: errabat per silvas more ferarum
Gens vaga: non terram curvo scindebat aratro;
Sed dabat huic victum decussis glandibus ilex:
Donec Hesperios gemini prudentia Jani
Collegit, posuitque urbes: tum fœdere certo

Inter ſe conjunxit, connubioque ligavit:
Ac ſtabili cœlum docuit ratione moveri,
Principiumque anni, qui dat nova nomina Tuſcis.
Illo etiam geminus regnabat tempore Cecrops,
Per quem juncta mari ſacris eſt fœmina vinclis.
Tunc quoque Saturnus Dictæis exul ab oris
Venit in Auſoniam, regnique in parte receptus
Jura dedit populis, docuitque invertere glebam,
Et ſerere in campis frumentum, in collibus uvas.

Apud Romanos certe *multo ſerior vitium cultura* erat, ut verbis utar C. Plinii libr. 18. cap. 4. Neque tum quidem, cum vineæ occari colique cæptæ, unicuique ad libitum habere vineas licebat, ſed modus a Domitiano lege inductus, ut narrat Suetonius in eo cap. 7. *Ad ſummam quondam ubertatem vini, frumenti vero inopiam, exiſtimans nimio vinearum ſtudio negligi arva, edixit, ne quis in Italia novellaret: utque in provinciis vineta ſuccidereutur, relicta, ut plurimum, dimidia parte.* Neque certe provinciæ omnes vineas habere poterant. Fl. Vopiſc. in Probo: *Gallis omnibus, & Hiſpanis, ac Britannis hinc permiſit, ut vites haberent, vinumque conficerent.* Locum ſuſpicor eſſe corruptum; nam cum noſtræ Britanniæ cœlum non patiatur vitium culturam, mirandum videri poſſet beneficium Probi, indulgentis id, quod natura ſoli reſpueret. Corrige itaque, & lege aptius pro *Britannis*, Pannoniis. Ita Aurelius Victor in Probo: *Eodem modo hic Galliam, Pannoniaſque, & Mæſorum colles vineis replevit.* Alter Victor in eodem: *Vineas Gallos & Pannonicos habere permiſit.* Fl. Eutrop. libr. 9. Hiſtor. eadem repetit. Unde cum vineis datis natæ leges ipſarum furtum inhibentes, ut de lege Salica, & Longobardica conſtat apud Petrum Gregorium Toloſatem libr. 37. cap. 6. Syntagmat. Imo & vino vineiſque impoſitum tributum, dixi ex multis ad illud Claudiani libr. 2. de Laudib. Stiliconis:

Pannonius, potorque Savi, qui clauſa tot annis
Oppida, laxatis auſus jam pandere portis,
Rurſum cote novat nigras rubigine falces,
Exeſoſque diu cogit ſplendere ligones,
Agnoſcitque caſas, & collibus oſcula notis
Figit, & impreſſo glebis non cedit aratro:
Exectis inculta dabant quas ſecula ſilvis,
Reſtituit terras, & opacum vitibus Iſtrum
Conſerit, & patrium vectigal ſolvere gaudet.

L. Florus Epitomaſtes ad Livii libr. 40. etiam hæc eadem habet; unde liquet, vitibus tributum impoſitum: abſervatque eruditus Guidus Pancirolius in Notitia Imperii Orientis cap. 23. Atque hujus quidem notitiæ auctor fuit non Marianus Scotus Monachus Fuldenſis, ſed alius eo antiquior, ut in libro de Illuſtribus Scriptoribus Scotis doceo, certe in optimæ notæ Mapphæorum Pierius Valerianus viderat Scoti nomen huic

huic operi præfixum, & in Petri Donati Spirenſis, Patavii Epiſcopi, qui Eugenii IIII. nomine Baſilienſi Concilio præſedit, bibliotheca erat, *Scoti Coſmographia*. Sed ad Etruriam pergo.

Apud Etruſcos arborum pomiferarum ſatio: & de Pomona; & Pomonali flamine.

CAP. LVI.

HÆc quoque agriculturæ pars, quæ de pomiferis arboribus eſt tradita, Etruriæ debetur; nam eam Janus adinvenit, perpolivit Vertumnus, ut libr. 2. hoc opere ſupra cap. 6. dictum: & probat Antonius Fanenſis Commentario ad libr. 6. Faſtorum Ovidii, quem non exſcribo. Quare & ille Tuſciæ Rex, ac poſtmodum Italorum Deus de ſe apud Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 2.

Hic dulces ceraſos, hic autumnalia pruna
Cernis . . . .

Et ob eam cauſam dicitur, Pomonam Deam adamaſſe, eademque potitus, ut deſcribit Ovidius libr. 14. Metamorph. fab. 16.

Rege ſub hoc Pomona fuit.

Hujus Arnobius libr. 3. Cont. Gent. meminit. *Nulla Fluvionia, nulla Pomona, nulla Oſſipagina, nulla Februtis*. Sidon. Apollinar. Carm. 11. v. 116.

Hic gravidos Pomona ſinus pro tempore portat.

Adi Servium Maurum ad libr. 7. Æneid. pag. 457. Habuit hæc Dea Romæ vicum in ſeptima urbis regione. Sextus Rufus, & Aurelius Victor. Et cum quindecim tantum eſſent in univerſum Flamines, *Dialis* primus cenſebatur, ultimus vero *Pomonalis*. M. Varro libr. 6. de Ling. Lat. & Feſt. Pomp. libr. 11. *Maximæ dignationis Flamen Dialis eſt inter quindecim Flamines: & cum ceteri diſcrimina majeſtatis ſuæ habeant, minimi habetur Pomonalis, quod Pomona leviſſimo fructui agrorum præſidet pomis.*

Etru-

Etruſcorum inventum Falces arborariæ: veneficiis adhibitæ ahenæ.

CAP. LVII.

FAlcem arborariam, ut Rutilius Palladius appellat, in Italiam Saturnus profugus primus intulit; ſed Janus Etruſcis ejus uſum oſtendit. Servius Honoratus ad illud Virgilii libr. 8. Æneid. pag. 506. *Quem cum docuiſset uſum vinearum, & falcis, & humaniorem victum.* Vide verba reliqua hoc libro ſupra cap. 55.

Erant & falces ahenæ, quibus veneficæ uti credebantur; nam ferri nullus antiquitus aut certe perexiguus uſus erat: æris frequens, ut ex Homero Euſtathius & alii notant. Ad religiones & devotiones ejus metalli uſum vertit improbitas. De ſaga illa Africana Virgil. libr. 4. Æneid,

Falcibus & meſſæ ad lunam quæruntur ahenis
Pubentes herbæ.

Ovid. de Medea libr. 7. Metamorph.

. . . . . *& plantas partim radice revellit,*
Partim ſuccidit curvamine falcis ahenæ.

Etruſcorum inventum agricultura, ſaltem in Italia: de Cerere quædam.

CAP. LVIII.

NUllus Poëtarum Græcorum agriculturæ inventores non Græcos fuiſſe prodiderunt, atque illi ſane hoc tantum mortalibus beneficium ad Deos fabuloſa vanitate traducunt, Triptolemum, Cererem, Palem, Pana, Silvanum, Floram, ipſumque Apollinem efferentes. Sed ego certo comperi, Etruriæ Regem primum Janum eſſe ejus auctorem. Plutarch. Problemat. Roman. pag. 269. Διὰ τὶ τὸν Ἰανὸν διπρώσοπον οἴονται γεγονέναι, καὶ γράφουσιν οὕτως κ̀ πλάττουσιν; πότερον ὅτι ᾧ μὲν γένει Ἕλλη ἐκ Περῤαιβίας ἦν, ὡς ἱϛορῦσιν, διαβὰς δὲ εἰς Ἰταλίαν, καὶ συνοικήσας τοῖς αὐτόθι βαρβάροις μετέβαλε καὶ γλῶτταν καὶ δίαιταν: ἢ μᾶλλον ὅτι τὺς περὶ τὴν Ἰταλίαν αὐτὸς ἀγρίοις καὶ ἀνόμοις χρωμένους ἔθεσιν εἰς ἕτερον βίου σχῆμα πείσας καὶ γεωργεῖν καὶ πολιτεύεσθαι μετέβαλε καὶ μετεκόσμησε. *Cur Janum bifrontem fuiſſe credunt, talemque pingunt, ac fingunt? Num quia genere Græcus ex Perrhæbia fuit, ac proficiſcens in Ita-*

Italiam, sedibus apud barbaros positis, linguæ vitæque rationem mutavit? hoc enim historice refertur: an vero quod Italos feris utentes, injustisque moribus suadendo ad aliud vitæ genus traduxit, agriculturaque & civili institutione composuit. Falsum hoc, & a Græculo in suorum popularium nimiam gratiam confictum, Janum esse alienigenam, aut Græcum, cum constet indigenam fuisse; imo nec ulla ejus vestigia inter Græcos deprehendi Scriptores, nec ullum Deum Jano similem eos omnino habuisse docui libr. 2. supra hoc opere cap. 3. Apud suos igitur Tuscos & agri colendi rationem invenit, & ob beneficium tantum inter Deos relatus. Ugolinus Verinus libr. 1. Illustrat. Florent.

Jura dedit populis, docuitque invertere glebam,
Et serere in campis frumentum, in collibus uvas.
Cui propter meritum posuit sacra templa vetustas.

Jun. Moderat. Columella præfat. libr. 1. de Re Rustica. *Itaque in hoc Latio & Saturnia terra, ubi Dii cultus agrorum progeniem suam docuerant, ibi nunc ad hastam locamus, ut nobis ex transmarinis provinciis advehatur frumentum, ne fame laboremus.* Quæ de Jano ac Saturno sunt intelligenda.

At apud Græcos Cereris munus hoc esse ajunt, quæ puerum Triptolemum id docuerit, atque ille tantum bonum divulgaverit: Iisdemque Ægyptii auctorem faciunt, ut apud plerasque gentes plerosque repertores & varios agriculturam habuisse videri credibile possit. Triptolemus ille & *Celeus pater* dictus. Aristophan. Acharnensib. Act. 1. sc. 2. Martian. Capella libr. 2. de Nupt. Mercur. & Philolog. *Qui primi mortalibus usum rerum, majoraque commoda præstiterunt, ut vitem Dionysius apud Thebas, Osyris apud Ægyptios haustum vini usumque comperiens, frumentum Isis in Ægypto, Triptolemus apud Atticos docuere, eademque Isis lini usum, sementemque monstravit.* Narrat fuse C. Julius Hyginus fabular. cap. 147. & eodem obiter opere cap. 259. & rursus eodem opere cap. 277. *Ceres fruges serere, boves domare, & alumno suo Triptolemo fruges serere commonstravit.* Locum esse corruptum liquet, illaque verba prima, *fruges serere* esse delenda existimo. Freculphus Lexoniensis Chronicor. Tom. 1. libr. 2. cap. 12. ex Philochoro vetustissimo Scriptore: *His temporibus*, Pelopis Regis, *Triptolemus, ut Philochorus ait, longa navi ad urbes accedens, distribuisse dicitur frumenta, & ob id dedisse suspiciones, quod navis ejus serpens pennatus fuerit: sive, ut alii fingunt, quod jubente Cerere, anguibus portatus alitibus, terris frumenta volando contulerit.* Id inventum rejicit Ado Viennensis Chronicor. pag. 27. in annum mundi 3797. *His temporibus fabulæ fictæ sunt de Triptolemo, quod jubente Cerere, serpentium pinnis gestatus, indigentibus frumenta volando distribuit.* Dionysius Halicarnasseus libr. 1. principio. Hubertus Vellejus, & Fr. Laziardus in Epitoma Histor. Universal. cap. 21. *Triptolemus agriculturam ampliasse, & quadrigas primus junxisse dicitur:*

citur: *Ceres etiam præter inſtrumenta arandi, menſuras invenit, cum prius per acervum triticum numeraretur*. Præclarum hoc, & neſcio, an ab alio quopiam traditum. Luctatius Placid. ad libr. 4. Thebaidos Statianæ v. 658. *Cum Triptolemus beneficio Cereris fruges per omnes ſpargeret terras*. Et ad libr. 12. Thebaid. v. 629. Idem: *Ceres a Dite filiam raptam dum quærit, hoſpitio Regis Eleuſi dicitur fuiſſe ſuſcepta, cujus filium Triptolemum pro beneficii gratia ſuſtulit nutriendum, cui agriculturam, & inveniendi frumenti artificium oſtendit*. Et eo nomine Sephocles tragœdus fabulam dedit; nam ex ejus Triptolemo verſum hunc laudat Plinius libr. 18. cap. 7.

Et fortunatam Italiam frumento canere candido.

Meminit etiam Florens Tertullianus libr. 1. in Marcionem cap. 11. Suid. in voce ῥαριὰς D. Auguſtin. libr. 18. Civitat. Dei cap. 13. Eum Osyridem comitatum tradit Diodorus Siculus libr. 1. Bibliothec. Poëtæ paſſim. Ovid. libr. 5. Metamorph. fab. ult. libr. 3. Triſt. Eleg. 8. libr. 4. Faſtor.

Ille quidem mortalis erit, ſed primus arabit,
Et ſeret, & culta ſemina tollet humo.

Nonnus Panopolitan. libr. 19. Dionyſiac. v. 84.

Τριπτόλεμος σπόρον εὗρε φερεσαχύων ἐπὶ δίφρων.
Triptolemus ſegetem invenit ſpiciferis in curribus.

L. Seneca Hippolyto Act. 3. ſc. 1.

Jam quarta Eleuſis dona Triptolemi ſecat.

Valer. Flacc. libr. 1. Argonautic.

. . . . aut curru ſævos frænaſſe Dracones
Triptolemi, ignaras Cereris qui vomere terras
Imbuit.

D. Auſon. Epiſt. 22.

Triptolemon olim, ſive Meden, quem vocant,
Aut Tullianum Buzigen

Claudian. libr. 1. de Raptu in principio: ubi plura a me ſunt dicta:

Angues Triptolemi ſtridunt, & ſquammea curvis
Colla levant attrita jugis.

Quem verſum ſuavem & elegantem, neſcio, cur inſana critices male feriatæ prurigine, in deteriorem, & minus numeroſum mutare Julius Scaliger hoc modo ſit auſus:

Triptolemi ſtridunt angues.

Sidon. Apollinar. Carm. 9. v. 180.

Non cum Triptolemo verendam Eleuſin,
Qui primas populis dedere ariſtas
Paſtis Chaonium per ilicetum

Stat. libr. 4. Silv. 2.

. . . ætherei felix ſic orbita fluxit
Triptolemi.

Mar-

Martian. Capella libr. 2.

Atys pulcher item, curvi & puer almus aratri.

In tanti beneficii recordationem Athenienses festa Cereri *Thesmophoria* instituerunt, dictaque eadem Eleusina a patre Triptolemi. Luctat. Placid. ad libr. 2. Thebaid. Stat. v. 383. Strabo libr. 15. Geograph. & obiter libr. 9. pag. 272. noctu celebrata. Crinagoras Poëta Græcus vetustissimus libr. 1. Antholog. cap. 28. Epigr. 3. Stat. libr. 7. Thebaid. v. 412. & libr. 12. Theb. 132. Apollodor. Atheniensis libr. 1. Bibliothec. L. Seneca in Hercule Furente Act. 3. in Choro. Lactant. Firmian. libr. 1. cap. 21. Eaque de causa Ceres semper depingebatur facem gestans, dixi ad libr. 1. de Raptu Claudiani in principio. Vetus Scholiastes Juvenalis ad v. 141. Satyr. 15. Prudent. in Romani Agone:

Facem recincta veste prætendit Ceres.

Et sacrificia ita celebrabantur, ut unus facem ab ara acciperet, decurreretque circa ædem sacram: postea alteri eandem traderet, & quidem cursuro, Georgius Alexandrinus notavit. Ister, antiquissimus historicus, apud Suidam in voce λαμπάδος. Quare & ἱεροφάνται δαδῦχοι, *doctores sacrorum* in Thesmophoriis *faciferi* appellabantur. Jul. Pollux libr. 1. Onomast. cap. 1. num. 31. & Callias Cereris Sacerdos δαδῦχος *facifer* Plutarch. in Aristide in principio. Vitium est in Georgio Cedreno Compend. Historiar. pag. 139. ubi Xylander *Claduchum* vertere debebat, pro quo *Daduchum* substituit. Ita Poëtæ. Bacchylides laudatus a Scholiaste Apollonii Rhodii:

Ἑκάτα δαδοφόρε νυκτὸς μεγαλοκόλπου θύγατερ.

Hecate tædiferæ noctis magnum sinum habentis filia.

Ovid. Epist. 2. Phyllidis:

Et per tædiferæ mystica sacra Deæ.

Et libr. 3. Fastor.

Quos cum tædifera nunc habet ille Dea.

Juvenal. Satyr. 2. v. 90. L. Seneca Agamen. Act. 2. Choro:

Tibi votivam lampades jactant
Matres Grajæ.

Et in Hercule Furente:

Longas Eleusi tacita jactabo faces.

Et in Hippolyto Act. 1. sc. 2.

Jactare tacitis conscias sacris faces.

Summa in his taciturnitas observabatur. Sueton. in Augusto cap. 93. L. Seneca libr. 7. Natural. Quæstion. cap. 31. Plutarch. in Demetrio. Tatian. Orat. Cont. Gent. Scholiast. Aristophan. Pluto Act. 4. sc. 2. Gerardus ibidem loci. Helenius Acron ad Horatii libr. 3. od. 2. Lactant. Firmian. libr. 2. Institut. Divinar. cap. 4. D. Auson. Epist. 24.

Varia ejus cognomenta, ut ἐυέανος, *benevelata*. Moschus Eydill. 3. v. 75. *Ennæa*. Senec. Herc. Furent. Act. 3. sc. 2. M. Lucan. libr. 6. v. 742. Sil. Italic. libr. 1. *Ennææ numina Divæ*. Claudian. libr. 1. de

Raptu ex MS. meo: *Ennææ Cereri*, male in vulgatis: *Ætnææ Cereri*. *Mater* (Orpheus in Hymnis) *Mammosa*. Lucret. libr. 5. *Legifera*. Clemens Alexandrin. Protreptico. Herodot. libr. 2. Histor. aliaque huc spectantia vide in Antiquitat. Roman. libr. 2. cap. 11.

Etruscorum inventum medicina, licet Ægyptii, Arabes, Græci, aliique populi ejus ad se inventionem trahant: sera Romam migravit, medicique servorum numero.

CAP. LIX.

SAluberrimam hanc, tuendisque corporibus necessariam scientiam Etrusci invenerunt. Mineus Felix Martianus Capella libr. 6. de Nupt. Merc. & Philologiæ: *Dehinc quæ ubertate soli sacrata occupavit, Etruria Regio, tam indigetis Ænææ fœdere, quam remediorum origine, atque ipsius Tagetis exaratione celebrata*. Clare disertisque verbis Africanus ille scriptor originem Medicinæ ad Tuscos retulit, quod tamen alii ad alios traxere, neque faciles est invenire exitus. Julius Guastavinus Patricius Genuensis, ac in nostra Academia Pisana Medicinæ professor Ordinarius, Græcæ Latinæque linguæ callentissimus, opus dat *De Illustribus Medicis*, in quo seculo 1. sic enim ætatibus excellentes artis illius professores distinguit cap. 1. multa varia eruditione de Apolline, Æsculapio, Ægyptiisque differit, quos nonnulli repertores Medicinæ fecerant: cap. 2. de Iside, Osiride, Mercurio Ægyptio, & Agenore, auctoribus & iis ejus artis creditis disquirit: cap. 3. ad Græcos descendit, serioque de Melampode, Polyide, Aristæo, Arabo, Chirone, Baccho, & Hercule, qui Medicinæ a quibusdam parentes habebantur, disputat. Sed scrinia ejus non compilo. Obiter quædam Hieronymus Mercurialis, Pisanus Professor, libr. 1. Gymnast. cap. 1. Plinius certe ad Babylonios refert ejus ortum libr. 7. cap. 56. Et Euseb. libr. Præparat. Evangel. cap. 70.

Et Ægyptiis quidem videri poterat debitus hic honor, qui ex publico Medicos alebant, certisque legibus obstringebant, jam tum ab initio, & omni temporum memoria, ritu servato. Diodor. Sicul. libr. 1. Biblioth. pag. 74. Ipse Hippocrates libr. de Veteri Medicina pag. 24. nihil aliud quam Ὠ'ήθησαν ἀξίην τὴν τέχνην θεῷ προθεῖναι, ὡς καὶ νομίζεται: *indicaveruntque artem dignam, quæ Deo adscriberetur, quemadmodum etiam est receptum*. Et eod. tom. 4. pag. 67. Epistola ad Philopæmenem: Ἰητρικὴ καὶ μαντικὴ συγγενές εἰσὶ. *Medicina & Divinatio cognatæ sunt*. Quod

ipsum

ipſum Diodorus Siculus libr. 5. Bibliothec. pag. 341. repetit. Quod ſi verum eſt, jam certe Etruſci ſua in hujus inventione gloria fraudari non poſſunt, apud quos omnis illa per auguria auſpiciaque vaticinandi ars originem habuit; ut hoc libro cap. 1. & cap. 2. oſtendebam: quod tamen Græcorum poëtarum, & hos ſequentium Romanorum improbitas diſſimulavit, potiuſque ad Apollinem, & ejus filium Æſculapium tanti facti decus traxerunt: nec ſane Romanis, hoſtiliter in Tuſcos deſævientibus, tam vicinæ gentis gloria placere poterat, itaque Apollinem celebrant Medicinæ inventorem. Ovid. libr. 1. Metamorph. fab. 9. Et Epiſt. 5. Et libr. 3. Faſtor. ad finem. Et libr. 3. Triſt. Eleg. 3. Horatius Carmine Seculari, & Helenius Acron ibidem. Macrobius libr. 1. Saturnal. cap. 17. M. Fab. Quintilian. libr. 3. Inſtitution. Oratoriar. cap. 9. Virgil. libr. 12. Æneid. v. 393. Plato in Sympoſio. Unde cognomentum ejus *Aceſius*. Pauſanias in Eliac. & *Alexicacus*. Idem in Arcadic. Q. Sammonicus Serenus libr. Rei Medicæ cap. 1.

Phœbe ſalutiferum, quod pangimus, aſſere carmen
Inventumque tuum prompto comitare favore.

Alii ad Æſculapium ejus filium referunt. Florens Tertullianus Apologet. cap. 23. Arnob. libr. 1. Cont. Gent. Cicero libr. 3. Nat. Deor. Pindar. Pythior. od. 3. & Nemeor. od. 3.

Nec deſunt, qui utriuſque doctorem Chironem Centaurum faciant. C. Jul. Hygin. Fabular. cap. 274. Probus Grammaticus ad Virgilii Georg. libr. 3. Apollodor. Athenienſis libr. 3. Bibliothec. quorum verba poſita habes libr. 2. Antiquitat. Romanar. cap. 17.

Sed facilis eſt diſcordium opinionum reconciliatio; nam Chirurgica Medicina a Chirone apud Græcos eſt reperta, ut Hygino placet, Ocularia ab Apolline, Clinice ab Æſculapio. Plut. libr. 8. Sympoſiac. cap. 14. Anonymus Poëta libr. 1. cap. 29. Anthologiæ Epigr. 6. Vide locum.

Utcumque ſane ſerius ea ars Romæ haberi cœpit, nec quiſquam in urbe medicus ante annum quingenteſimum trigeſimum quintum, ut auctor eſt Caſſius Hemina gravis hiſtoricus, quo anno conſulatum iniere L. Æmilius M. Livius: primuſque ex Peloponneſo Romam venit Archagatus, Lyſaniæ filius. C. Plin. libr. 29. cap. 1. quem conſule; nam mihi mirum videtur, ipſum gloriari, nullum Latino ſermone Medicinæ præcepta complexum ante ſua tempora; cum tamen ipſe ſæpe Cornelium Celsum advocet, & laudet. Ante ea igitur tempora medici omnes ſervili in ea urbe conditione. L. Seneca libr. 3. de Benefic. cap. 24. Sueton. Nerone cap. 2. M. Tull. Orat. pro Rege Dejotaro. Fr. Robortellus corrigit Suetonii locum in Julio cap. 4. *cum uno medico*, legendum *amico*, ex Plutarcho in Cæſare. Et certe amicos eosdem medicoſque habuere, licet non ante annum 535. Tacit. libr. 4. Annal. *Eudæmus amicus ac medicus Liviæ*. Seneca libr. 6. Benefic. cap. 16. *Ex medico & præceptore in amicum tranſeunt.* Intelligendum, inquam, illud eſt poſt tempora Auguſti, ſub quo Artorius, & Antonius

Musa, egregia Principis amicitia clari, cum antea semper inter servos & essent, & haberentur. Augusti Octaviani Epistola apud Suetonium in Calig. cap. 8. Q. Simmach. libr. 2. Epist. 18. C. Plin. libr. 10. Epist. 4. & Epist. 22. Valerius Antias, & Q. Quadrigarius vetustissimi historici de Pyrrhi Regis medico. A. Gell. libr. 3. Noct. Atticar. cap. 8. Valer. Maxim. libr. 6. cap. 5. Claudian. libr. de Bello Gildon.

. . . . bellumque negavit
Per famuli patrare nefas.

Musicam Romani ab Etruscis sumpsere: ea conviviis interesse sueta: hydraulica in usu instrumenta, choraules, thymelici, psaltriæ, tympanistriæ.

CAP. LX.

INter civilia inventa Etruscorum & musica jure numerari potest. Strabo Amasianus libr. 5. Geogr. pag. 152. Ἐκόσμησε δὲ ὖν τὴν Τυῤῥηνίαν καὶ αυτὸς, καὶ ὁ πατὴρ πρότερον, ὁ μὲν ἐυπορίᾳ δημιουργῶν τῶν συνακολυθησάντων ὄικοθεν, ὁ δὲ ταῖς ἐκ τῆς Ρώμης ἀφορμαῖς. λέγεται δὲ καὶ ὁ θριαμβικὸς κόσμος καὶ ὑπατικὸς, καὶ ἁπλῶς ὁ τῶν ἀρχόντων ἐκ Ταρκυνίων δεῦρο μετενεχθῆναι, καὶ ῥάβδοι, καὶ πελέκεις, καὶ τῶν θεῶν ἀγάλματα, καὶ ῥαβδῦχοι, καὶ σάλπιγγες, κὶ ἱεροποιΐαι, κὶ μαντικὴ, κὶ μυσικὴ, ὅση δημοσίᾳ χρῶνται Ρωμαῖοι. *Cum hic, tum prius ante ipsum pater Etruriam exornarunt, ille, quod opificibus domo ipsum comitatis abundaret, hic quod Roma ad eam rem facultates suppeditaret: traditum est, ornatum triumphalem, ac Consularem, omniumque adeo Magistratuum a Tarquiniis Romam fuisse translatum, nec non fasces, secures, Deorum statuæ, lictores, tubæ, sacrificia, divinatio, & musica, qua publice utuntur Romani, hinc venere.* Admirari hic libet Græcorum impudentiam, qui cum negare non possent omnia hæc, sive ad ornatum, sive ad necessitatem vitæ commoda ab Etruscis defluxisse, illos hæc singula & omnia a Græcis auctoribus mutuatos asserere non dubitarunt, qua audacia omnium artium gloriam ad se suorumque ingenia trahere sunt ausi. Ecce enim quæ Strabo Tarquiniis Corintho profugis, & in Etruria Tarquiniis sedem figentibus attribuit, mille ut minus, & sexcentis annis antiquiora sunt. Sed pergo.

Musicam hanc ab Etruscis acceptam, magni semper fecere Romani, adeo ut nec convivium ullum nec sacrificium sine illa celebrarent, facerentve. M. Cato in Originibus, & ex eo Cicero libr. 4. Tusculanar. Quæstion. *Gravissimus in originibus auctor, dixit Cato, morem apud majores epularum hunc fuisse, ut deinceps qui accubarent, canerent ad tibias clarorum virorum laudes, atque virtutes.* Subjungitque, illud ex Pytha-

thagoreæ philoſophiæ præſcripto fieri, quæ & ipſa ab Etruſcis prodiit, ut ſupra dixi: eademque fere reperies repetita ab eodem Oratore in Bruto. Arnob. libr. 4. Cont. Gent. *Scribuntur Dii veſtri in tricliniis cœleſtibus, atque in Chalcidicis aureis cœnitare, potare, & ad ultimum fidibus, & vocum modulatione mulceri*. Clem. Alexandrin. libr. 2. Pædag. cap. 4. Lucianus in Chryſolone: Quintilian. libr. 1. Inſtitut. Oratoriar. cap. 14. *Veterum quoque Romanorum epulis fides ac tibias epulis adhibere mos erat*. Id ergo fiebat in *hortamen virtutis*, & naſcente re Romana, & heroica tempeſtate, & diu ante hæc omnia a Tuſcis. Cœl. Rhodigin. libr. 7. Antiquar. Lection. cap. 1. quod recte an ſecius factum, diſquirit ex Platone, & Xenophonte M. Antonius Muretus libr. 6. Variar. Lection. cap. 15. L. Seneca libr. de Vita Beata cap. 11. *Aſpice Nomentanum & Apicium, terrarum & maris, ut iſti vocant, bona conquirentes, & ſemper menſam recognoſcentes omnium gentium animalia. Vide hos eosdem e ſuggeſtu roſæ ſpectantes popinam ſuam, aures vocum ſono, ſpectaculis oculos, palatum ſaporibus oblectantes*. Principium hujus ritus ſtrenue ad virtutem tendebat, ſed omnia in luxum verſa, Aſia ſuperata. T. Livius 3. Decad. libr. 9. *Tunc pſaltriæ, ſambuciſtriæque, & convivalia ludionum oblectamenta addita epulis*. Ammian. Marcellin. libr. 30. *Cumque apponerentur exquiſitæ cupediæ, & ædes amplæ nervorum articulato perflatilique ſtrepitu reſonarent*. Poetæ. Sil. Italic. libr. 6. Punicor.

Cui nocturnus honos, funalia clara, ſacerque
Poſt epulas tibicen adeſt.

Virgil. libr. 1. Æneid. in convivio Didonis:

. . . . . *cythara crinitus Joppas*
Perſonat aurata.

Valer. Flacc. libr. 1. Argonaut.

Vivaque, & æquoreos inter cum conjuge divos
Æacides, pulsatque chelyn poſt pocula Chiron.

Et libr. 3. Argonaut.

Prothin, & inſignem cythara, cantuque fluenti
Dorsea, qui dulci feſtis aſſiſtere menſis
Pectine, Biſtoniæ magnum poſt auſus alumnum.

Horat. libr. 1. Od. 12.

Quem virum aut heroa, lyra, vel acri
Tibia ſumis celebrare Clio?
Quem Deum?

Et libr. 3. od. 11.

Tuque teſtudo reſonare ſeptem
Callida nervis,
Nec loquax olim, neque grata; nunc &
Divitum menſis, & amica templis.

Demodocus in Phæacum convivio reditum Græcorum e Troja canit apud Homer. libr. 8. Odyſſ. v. 498.

. . . . ὁ δὲ ὁρμηθεὶς θεοῦ ἤρχετο, φαῖνε δ' ἀοιδὴν

Ille concitatus a Deo cœpit, probavitque cantionem.

Nutrix apud Euripidem in Medæa. Plutarchus libr. de Musica in fine. T. Liv. 1. Decad. libr. 9. in pulchra illa de tibicinum collegio relatione. Uberrime Dionysius Halicarnasseus libr. 8. Dictique artifices isti *thimelyci*, qui vel in orchestra in pulpitis canerent, vel etiam in tricliniis. Isidor. libr. 16. Etymologiar. cap. 47. Balsamon ad Concilium Carthag. Can. 46. & Can. 130. Artemidor. Daldian. libr. 2. Oneirocrit. cap. 42. Guilielm. Budæus in Annotat. prior. in Pandect. Martial. libr. 1. Epigr. 5.

Qua Thymelen spectas.

Vet. Scholiast. Juvenal. Satyr. 1.

. . . . *a trepido Thymele submissa Latino.*

Satyr. 6. v. 66. idem:

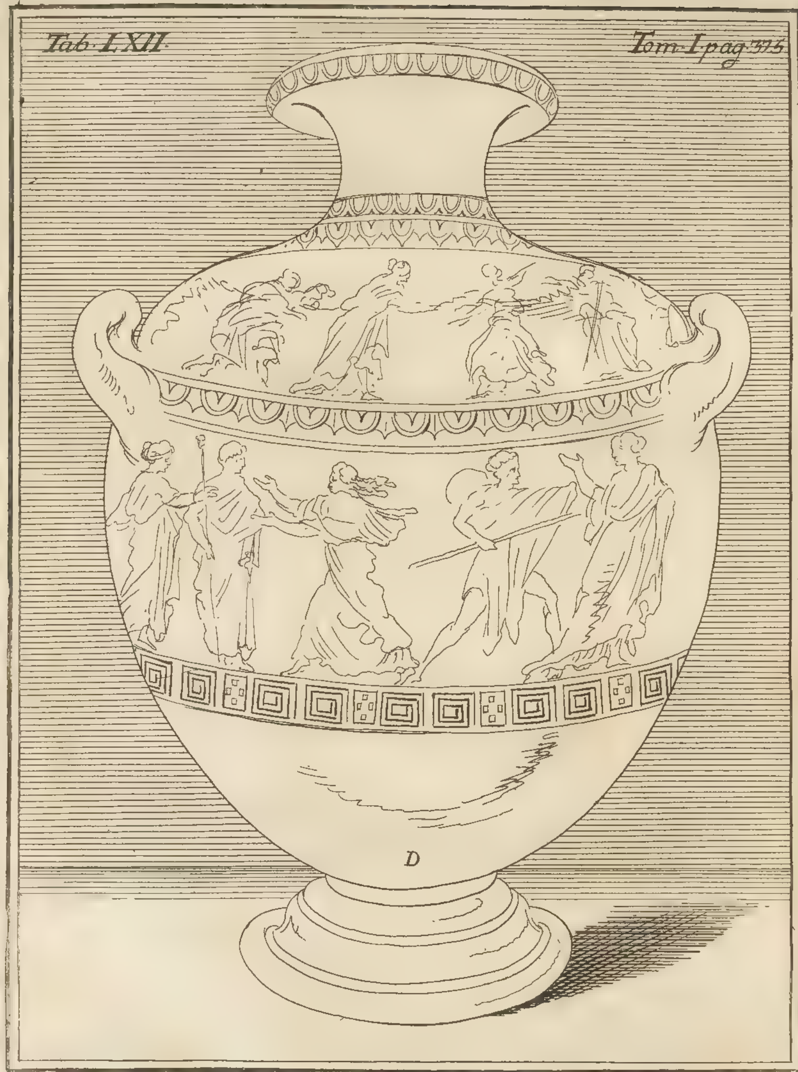
Attendit Thymele.

Videatur M. Vitruvius libr. 5. Architect. cap. 8. l. 10. ff. de Pollicitat. & l. 5. C. Thedos. de Scenicis, & l. 21. Cod. eod. de Pistoribus. Ulpian. l. 4. ff. de his, qui not. infam. Jul. Firmicus Maternus Siculus libr. 4. Mathes. cap. 15. *Dabit artes honestas & mundas; facit enim aurifices, inauratores, bractearios, argentarios, musicos, organarios, pictores.* Macrob. libr. 5. Saturnal. cap. 4. Fulgentius libr. 1. Mytholog. cujus verba aptissime correcta habes Antiquitat. Romanar. libr. 5. cap. 29. uti & Philonis Judæi locum e libro de vita Contemplativa, a Petro Ciaccono versum, ibidem consule.

Nec tantum virtutes post epulas canebantur Deorum, hominumque sed & fercula præmisso musico choro inferebantur, & scindebantur edulia eadem resonante musica. C. Petron. in Convivio Trimalcionis: *Processit statim scissor, & ad symphoniam laceravit obsonium.* Notat Lipsius libr. 2. Saturnal. cap. 2. Luciani locum suis in Apulejum notis profert Petrus Colnius. Qui vero insanas has voluptates non admittebant, impensius laudati. A. Gell. libr. 1. cap. 11. Æl. Lamprid. in Vero. D. Hieronym. Epist. ad Furiam. Aurel. Victor in Theodosio. Paul. Diacon. Hist. Rom. libr. 13. Plinius Panegyrico Trajani: *Non peregrina superstitionis mysteria, aut obscæna petulantia mensis principis inerrat.* Claudian. libr. 2. de laudib. Stilicon.

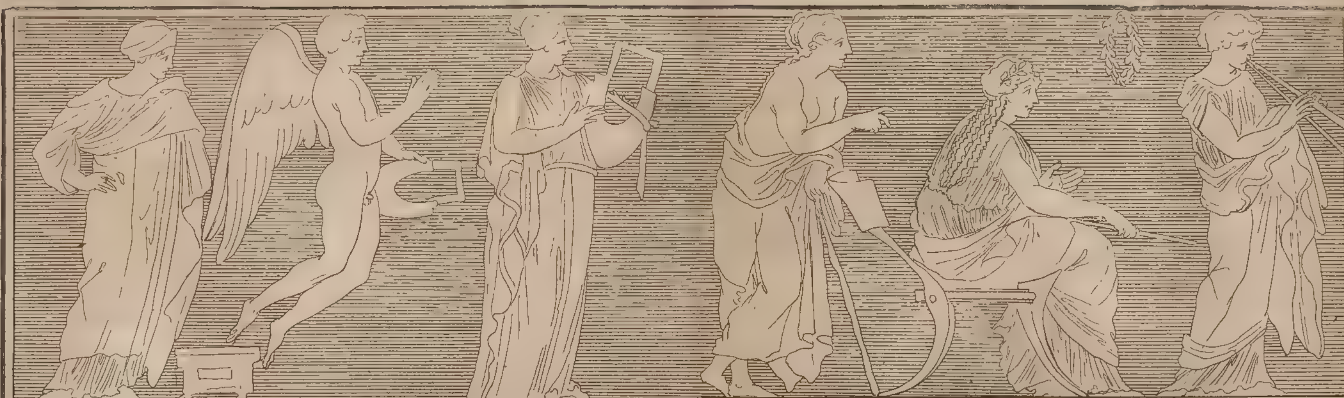
. . . . . *nulla cytharæ convivia cantu,*
Non pueri lasciva sonant.

Nec tantum choraules, thymelici, psaltriæ, organarii, sambucistrii, crotalistrii, tibicinesque canebant, sed & organa quædam, aqua impellente, cantantes imitantia, quæ hydraulica dicta. Sidon. Apollinar. libr. 1. Epist. 2. Ammian. Marcellin. libr. 14. Sueton. Neron. cap. 41. Cassiodor. libr. 1. Epist. 45. libr. 3. Epist. 53. Isidor. Hispal. libr. 8. Etymologiar. cap. ult. Achilles Tatius libr. 2. Amorum Clitophontis & Leucippes. Martian. Capella libr. 2. Nupt. principio. Carus & Carinus

Vas Fictile Alt. Ped. I. Unc. VII. In Musæo Mediceo

Vin. Franceschini Scul.

Tab. LXIII. Figuræ In Collo Ex Parte Antica Vasis D Tom. I. pag. 375.

Figuræ In Collo Ex Parte Postica Vasis D

Figuræ In Ventre Vasis D

Vin. Franceschini sculp.

rinus Augg. l. 4. C. de excusat. muner. libr. 10. Euterpen auctorem facit Martianus Capella libr. 9. Archimedem Tertullianus libr. de Anima, Ctesibium Vitruvius libr. 9. cap. ult. & Alcides apud Athenæum libr. 4. cap. 24. Plinius libr. 7. cap. 37. multaque præclara ibidem Jacobus Dalecampius habet. Describit ornatissime Cornelius Severus in Ætna:

Nam veluti resonante diu Tritone canoro
Pellit opes collectus aquæ, victusque movere
Spiritus, & longas emungit buccina voces,
Quæ tenuem impellens animam, subremigat undam.

Claudian. libr. de Consulatu Manlii Theodori ad finem:

Et qui magna levi detrudit murmura tactu,
Innumeras voces segetis moderatur ahenæ,
Intonat erranti digito, penitusque trabali
Vecte, laborantes in carmina concitat undas.

MS. meus in tertio versu aliter, propiusque ad rei naturam habet, ut ex Vitruvio libr. 10. colligi potest:

Intonat erranti digito, pedibusque trabali
Vecte.

Nam pedum manuumque ministeria, hydraulica impellebant organa. Sed ad res bellicas progredior. (1)

Cassis militaris ab Etruscis sic dicta: ea aquam circumferre, & bibere sueti milites: pennis gemmisque diversicoloribus ornabatur, rictuque belluarum horrendo.

CAP. LXI.

GAleam Etruscorum inventionem constat. Isidor. libr. 18. Etymologiar. cap. 14. *Cassis & de lamina est, galea de corio; nam galerus corium dicitur: cassidem autem a Tuscis nominatam dicunt; illi enim galeam cassim nominant, credo a capite.* Fallitur; quasi vero Etruscorum lingua a Latino fuisset fonte, cum nec voces nec literas ullatenus cum Latinis convenire sit certum. Cassis si Tusca sit vox, a capite non derivabitur.

Ea milites aquam gestabant usibus itinerum militarium, & ex ea bibebant. Jul. Frontin. libr. 1. Stratagemat. cap. 7. *Oblatam sibi a milite*

(1) Pictura in vase fictili Reg. Cels. Magni Ducis Etruriæ, cujus ectypa hic adferimus, demonstrat usum musices, & chorearum varii generis apud Etruscos, quas fortasse in conviviis eos duxisse colligitur vel ex eo, quod in vasis hujusmodi cernantur expressæ.

lite in galea aquam, spectantibus universis effudit. Eadem Lucan. libr. 9. Pharsal.

Excussit galeam, suffecitque omnibus unda.

Et eodem libr.

. . . *undam galeæ convexum fudit in orbem.*

Q. Curt. Rufus libr. 5. in fine. Seneca libr. 5. de Benef. cap. 24. *Ire ad fontem proximum non poteram, repere manibus volebam, nisi commilito, homo fortis ac strenuus, aquam mihi in galea sua attulisset*. Alb. Tibull. libr. 2. Eleg. ult.

. . . *tenuem galea qui sibi portet aquam.*

Sext. Propert. Eleg. 11. libr. 3.

Potabis galea fessus Araxis aquam.

Auctor Elegiæ de obitu Mæcenatis:

Potasti galea dulce juvante merum.

Claudian. libr. de Bello Getico:

. . . *galeisque Padum victricibus hausi.*

Et de 3. Hon. Consul.

In galea portare nives.

Gaspar Barthius, ni fallor, vir doctus, in MS. viderat, & MS. meus firmat:

In galea potare nives.

Lamina constare galeam dixit Isidorus, hoc est ære. Halicarnass. libr. 4. Hist. pag. 221. & libr. 7. pag. 477. Cristam primi Cares addidere. Herodot. libr. 1. adeo, ut interdum tres cristæ essent. Suidas in voce γηρυόνῃ *Geryone*, Lamachi cassidem tres cristas habuisse ex Aristophane docet. Has aliquando non ex ære, ne caput nimio pondere prægravaretur, habebant, sed ex pelle. Fl. Veget. libr. 1. Rei Militar. cap. 20. Exornabatur varie pro cujusque fortuna, interdum *gemmis*: Jul. Capitol. in Maximino Juniore pag. 224. Interdum rictibus horrendis belluarum, leonis, ursi, apri, aquilæ, draconis, vulturisque, prout quisque vel nosci volebat ab hoste, vel familiæ suæ gentilitia stemmata præferre. Idem Veget. libr. 2. cap. 16. Ludovic. Vives in Symbolis. Semper vero pennis, plumisque versicoloribus insignebantur. Andr. Tiraquell. ad Alexandrum Neapolitanum libr. 1. cap. 20. Propert. libr. 4. Eleg. 11. Stat. libr. 4. Theb. v. 306. Et libr. 7. v. 276. Ex Polybio, Silioque Italico, & aliis, multa J. Lipsius libr. de Militia Romana: & ego dixi ad Claudianum de 6. Consf. Hon.

Quod picturatas galeæ Junonia cristas
Ornet avis.

Etru-

Etruscorum inventum cornua bellica, ex cornu bubulo; postea ex ære: buccinæ eædem: cornicines, æneatores.

CAP. LXII.

HOc etiam celebre Tuscorum in re bellica virtutis argumentum, cornua ab iis inventa. Athenæus libr. 4. Dipnosophist. ad finem pag. 184. Τυῤῥηνῶν δ' ἐςιν εὕρημα κέρατά τε καὶ σάλπιγγες. *Etruscorum inventum est cornua ac tubæ*. Ratio nominis ex Varrone libr. 4. Ling. Lat. *Cornua quod ea, quæ nunc sunt ex ære, tunc fiebant ex bubulo cornu*. Halicarnass. libr. 2. pag. 83. Τὰς δὲ δημοτικὰς ὑπηρέται τινὲς, καὶ ἀθρόοι κέρασι βοείοις ἐμβυκανῶντες ἐπὶ τὰς ἐκκλησίας συνῆγον. *Plebejos ministri quidam cornibus bubulis confertim buccinantes in concionem convocabant*. Quare & κέρατα Græci vocant, Latini *cornua*, unde *cornicines*. Juvenal. Satyr. 2. v. 119. videatur. Et Satyr. 3. v. 34. Vetus Scholiastes reddit *Symphoniacos*. Et Satyr. 10. v. 44. & v. 214. Epistola Aureliani Aug. apud Fl. Vopiscum in vita ejus: *Aquilifer legionis tertiæ cum Vexilliferis, & draconario, cornicinibus, atque liticinibus*. Virgilius libr. 7. Æneid.

Æreaque assensu conspirant cornua rauco.

Et libr. 8. Æneid principio:

. . . & rauco strepuerunt cornua cantu.

Itaque & buccina idem valet, nam quæ Dionysius proxime supra de cornibus. Propert. libr. 4. Eleg. 1.

Buccina cogebat priscos ad verba Quirites.

Et sicut antea a materia cornuum cornicines dicti; ita æreis buccinis factis æneatores dictos comperio. Suet. Cæsare cap. 32. Ammian. Marcellin. libr. 19. *Æneatorum accentu signo dato. Et buccinator cornu classicum canit*. Veget. libr. 2. cap. 22. Godescalcus Stennechius ad libr. 3. ejusdem auctoris cap. 7. A. Gell. libr. 1. cap. 11. & libr. 5. cap. 8. Cornua tubasque, ut hic Athenæus, ita Horatius conjunxit libr. 1. Satyr. 6.

Cornua quod vincatque tubas.

Ab Etruſcis acies militares diſponere Romani didicerunt.

CAP. LXIII.

NEc ſuos in juſti certaminis modum diſponere milites quiſquam, niſi ab Etruſcis doctus potuit, qui aciei diſponendæ artem callebant. Nicias Nicænſis in ſucceſſionibus apud Athenæum libr. 6. Dipnoſ. pag. 273. Ἔλαβον δὲ καὶ παρὰ Τυῤῥηνῶν τὴν ςαδίαν μάχην Φαλαγγηδὸν ἐπιόντων: *Tyrrheni eos*, Romanos, *docuere acie per phalangum turmas inſtructa dimicare*. Clarus & appoſitus locus, qui Romanam aciem, ejuſque diſpoſitionem ab Etruſcis ſive Tyrrhenis deſumptam docet. Porro hanc duplicem faciebat militia Romana, dextram, & ſiniſtram: de quibus docte & diligenter Godeſcalcus Stennechius ad libr. 3. Vegetii, quem non exſcribo. Eſt etiam & apud Suidam ἐπικαμπὴς παράταξις, *inflexa acies:* & in eodem *convexa & cava acies, quæ ante & retro vertitur* in voce κυρτή. Hanc diſpoſitionem, ut alios omittam, petere potes ex Halicarnaſſeo libr. 5 pag. 289. & libr. 6. pag. 344. Polybius Lipſio ſæpe laudatus, Æneæ vetuſtiſſimi Scriptoris, ac Cl. Æliani *Tactica*, ſive *de Diſponendis aciebus* volumina videantur, atque uſque ad nauſeam diſſerens Wolfgang. Lazius libr. 4. Commentarior. Reip. cap. 2. Pulcherrime ſane Claudian. libr. 2. in Ruffin.

Hic ultrix acies ornatu fulgida ferri
Explicuit cuneos: pedites in parte ſiniſtra
Conſiſtunt, equites illinc poſcentia curſum
Ora reluctantur preſſis ſedare lupatis.
Aſt alii ſævum criſtato vertice mutant-

Aciei partes ſunt: *alæ, cornua, frons, globus, nodus, cuneus, ſerræ, forfices, agmen, claſſis*. De quibus nec noſtri eſt inſtituti hic dicere, & facilis labor ſingulorum explicationem invenire. Vide Iſidorum libr. 9. Etymolog. cap. 3.

Etru-

Etrusci phalangem habuere: octo hominum millibus constabat.

CAP. LXIV.

PHalangem, non Macedonum tantum, sed & Tuscorum esse reputandam Niciæ Nicænsis verba probant, præcedenti proxime capite posita, quod nemo adhuc docuit; ipse quippe Fl. Vegetius, qui hæc ignorare non debebat libr. 2. Rei Militar. cap. 2. *Denique Macedones, Græci, Dardani phalanges habuerunt*. Cur non & Etrusci? cur non saltem Romani? quos phalange ante Valentiniani tempora usos satis constat. Cornel. Tacit. libr. 3. Histor. Vitellium refert phalangem sub Valente duxisse. Sueton. Neron. cap. 19. *Conscripta ex Italicis senum pedum tironibus nova legione, quam Alexandri Magni phalangem appellabat*. Et Bassianus Caracalla omnia ad morem Macedonum transferens, *lectissimam in exercitu juvenum manum, phalangem* appellare solebat, ut scribit Herodianus libr. 4. Histor. Aug. Æl. Lamprid. in Alexandro Severo: *Fecerat & chrysaspides & argyraspides, & phalangem triginta millium hominum*. Minus recte, cum phalanx tantum octo millia caperet. Veget. loco proxime laudato. Describit eleganter Q. Curtius Rufus libr. 3. *Macedonum acies torva sane & inculta, clypeis hastisque immobiles cuneos, & conserta virorum robora tegit, ipsi phalangem vocant, peditum stabile agmen: vir viro, armis arma conserta sunt, ad nutum monentis intenti, sequi signa, ordines servare didicere*. Polyb. libr. 18. plena manu, & Ælianus in Tacticis, sive libello de instruendis aciebus consulantur. Quamquam Romani Scriptores pro quolibet exercitu phalangem usurpare soleant. Servius ad illud P. Virgilii libr. 2. Æneid.

Et jam Argiva phalanx instructis navibus ibat.

Etruſcorum in bellis nobilitas, & ab iis Velites aciei adhibiti, & quis eorum uſus: expediti dicti.

CAP. LXV.

UT in rebus ſacris & religioſis pleraque ab Etruſcis mutuatos Romanos jam diximus; ita quoque bellicæ rei ſtudium ab iisdem hauſiſſe palam hic fiet. Primum *Velites* conſtat Tuſcorum eſſe inventum. Iſidor. libr. 18. cap. 57. *Velitum pugna erat, ut ultro citroque tela objectarent: erat autem eorum varia pugna & ſpectantibus gratior, quam reliqua. Velites autem vocati ſunt, ſive a velitatione, ſive a civitate Etruſcorum, quæ Veletes dicebatur*. A celeritate id nominis videntur conſecuti, quaſi *volantes*, ut idem Iſidorus affirmat libr. 9. cap. 3. & gloſſema irrepſit in cap. 16. libr. 3. Flavii Vegetii, quod omnino expungendum. Hoſce Velites in uſu ſemper Tuſci habuerunt, & honore; Romanis tamen ſerius cogniti, anno ſcilicet Urbis conditæ 542. Jul. Frontin. libr. 4. Stratag. cap. 7. quod T. Livius 3. Decad. libr. 6. apud Wolfgangum Lazium libr. 4. Commentarior. Reip. cap. ult. deſcribit. Et Valer. Maxim. libr. 2. cap. 3. *Velitum uſus eo bello primum repertus eſt, quo Capuam Fulvius Flaccus imperator obſedit; nam cum equitatui Campanorum crebris excurſionibus equites noſtri, quia numero pauciores erant, reſiſtere non poſſent, Q. Nævius Centurio e peditibus lectos expediti corporis, brevibus & incurvis haſtis, parmæ tegmine munitos, veloci ſaltu jungere ſe equitibus, & rurſus celeri motu dilabi inſtituit, quo facilius equeſtri prælio ſubjecti pedites, viros pariter atque equos hoſtium telis inceſſerent*. Talis apud Romanos uſus ſequentibus bellis peroportunus. Armabantur leviſſimis armis, auctore T. Livio 4. Dec. libr. 3. *Ex ceteris navibus ſagittarii funditoreſque. ac Velites etiam, quorum telum inhabile ad remittendum imperitis eſt*. C. Salluſt. Jugurth. *Præterea iere ſagittarii, & cohors Peligna, cum velitaribus armis, itineris properandi cauſa*. Fuiſſe autem quatuor eorum genera, facile eſt ex auctoribus obſervare.

1. *Velites* cenſentur *Anteſignani*, quorum tanta præſtantia, ut etiam elephantis componerentur: quod præoccupatum video a Godeſcalco Stennechio in libr. 3. Vegetii. T. Liv. 3. Decad. libr. 10. *Quo elephanti hoſtium excepti, nihil ordines turbarent, Lælium, cujus ante Legati, eo anno quæſtoris extra ſortem, ex Senatus conſulto opera utebatur, cum equitatu Italico a ſiniſtro cornu, Maſiniſſam Numidaſque a dextro oppoſuit, vias patentes inter manipulos, anteſignanorum Velitibus, ea tunc levis erat armatura, complevit*. Nomen hoc iis datum a loco, in quo collocati: ſive ab ordine militari, quem ducebant.

2. Non-

2. Nonnulli sunt, quos *Velites hastatos* lego, ab hasta scilicet, quam ferebant; nam cum alii milites pilo gravissimo uterentur, hi leviori hasta armabantur, unde iis appellatio. T. Liv. 4. Decad. libr. 1. *Turbavit hunc ordinem pugnandi non acrior, quam pertinacior impetus Romanorum; nam haud secus quam si tota acie dimicarent, & Velites missis hastis comminus rem gladiis gerebant*. Ultima non videntur sana; itaque censerem, sic debere interpungi, legique, aut suppleri: *& Velites eminus missis hastis, & comminus gladiis rem gerebant*. Planus est, & necessarius sensus.

3. *Ad discrimen eorum, quos descripsi, quique pedites erant, alii vocati* Equites Velites, scilicet quos ab equitibus adscitos superius ex Valerio Maximo docui. De his idem T. Livius 3. Decad. libr. 10. *Tantusque clamor ortus, ut elefanti in suos, sinistro maxime cornu, verterentur, Mauros ac Numidas: addidit facile Masinissa perculsis terrorem, nudavitque ab ea parte aciem equestri auxilio; paucæ tamen bestiarum intrepidæ in hostem actæ, inter Velitum ordines cum multis suis vulneribus ingentem stragem edebant; resilientes enim ad manipulos Velites, cum viam elefantis, ne obtererentur, fecissent, in ancipites ad ictum utrinque coniiciebant hastas*.

4. Quidam erant *Velites* nulla certa statione in acie locati, sed ducum expectantes imperium, modo his, modo aliis auxilio laborantibus destinabantur, unde *Auxiliares* nuncupati. Ammian. Marcellin. libr. 10. *Moto ergo Velitari auxilio, Herulis scilicet & Batavis, numerisque Mæsicorum plurimis, adulta hieme dux antedictus Bononiam venit*. Hos omnes & maxime antesignanos, equites, & auxiliares describit in Tacticis Ælianus, cujus verba sic sonant Latine: *Non loricam induunt, non ocrea muniuntur, non clypeum aut scutum grave gerere soliti sunt; sed telis tantum utuntur, aut sagittis, jaculisve, aut lapide ex funda manuque*. Vereor, ne erret Ælianus, cum Livius etiam hastis eos armet.

Denique quo ordine in acie starent, discimus facile ex Cæsare libr. 7. Bell. Gall. & ex Modesto libello de Vocabulis militaribus. *Quod si equites impares fuerint, more veterum velocissimi cum scutis levibus pedites, ad hoc ipsum exercitati, iisdem miscendi sunt, quos expeditos, quasi volitantes, Velites nominabant: quo facto, quamvis fortissimi equites hostium evenerint, tamen adversum mixtum agmen pares esse non possunt*. Est enim glossema.

Apud

Apud Etruſcos ærea tibia: varius ejus uſus, bello, ludis, ſacris, funeribus.

CAP. LXVI.

TIbiis etiam uſi ſunt ad bellica exercitia Etruſci. Jul. Pollux libr. 4. cap. 9. §. 5. Τῦτο δὲ κατὰ τὸ ἔμπαλιν ἔχων ὁ Τυῤῥηνὸς ἀυλὸς, ἀντεϛραμμένῃ σύριγγι παρεοικὼς, χαλκὸς μὲν ἔϛιν ὁ κάλαμος, κάτωθεν δὲ ὑποπνεόμενος. *Sed huic rurſum contraria eſt Tyrrhena tibia, inverſæ ſyringi ſimilis, cujus quidem arundo ferrea eſt, quæ inferne inflatur.* Ita Rudolphus Gualtherus vertit, ſed revera non recte; χαλκὸν, enim non *ferrum*, ſed *æs* ſignificat. Erat igitur calamus tibiæ Tyrrhenæ, non ferreus, ſed æreus, quod majoris & venerationis, & antiquitatis; heroicis enim temporibus ferrum vix cognitum, cum æris nomen ubique apud Homerum ſit: notat Euſtathius ad libr. 3. Iliad. princ. Spectabatque æs ad Religionem. Servius ad libr. 1. Æneid. Æream itaque hanc tibiam Tuſci excogitarunt. Idem Pollux libri laudati cap. 11. Εἰ δὲ καὶ ἡ σάλπιγξ τοῖς ἀυλοῖς προσήκει, τὸ μὲν ἕυρημα Τυῤῥηνικὸν. *Quod vero tibiis & tuba competit, Etruſcorum inventum eſt.* P. Ovid. libr. 1. κακοτεχνίας:

Dumque rudem præbente modum tibicine Tuſco
Lydius æquato ter pede pulſat humum.

Lingua Etruſca *ſubulo* eſt *tibicen*, ut libr. 1. cap. ult. hoc opere oſtendere ſum viſus. Vide quæ dixi libr. 5. Antiquitat. Romanar. cap. 29. Scaliger. libr. 1. Poët. cap. 20. P. Victorius libr. 38. Variar. Lect. cap. 22. Paulus Manutius, Deſid. Heraldus ad libr. 7. Arnobii conſulantur. Idem libr. 2. docuit, Chriſtianos primos averſatos tibiarum uſum. Suidas adeatur in voce Ἀγαθόνιος, & in voce Οἰϛίνοις. Initio ſane uſus tibiarum ad bella tantum, ut alibi hoc opere obſervatum: poſtea & ludis & epulis, & funeribus adhibitæ. Petron. Satyr. *Suadeo ad tibicines mittas.* Et præcipue ſacrorum celebrationi, ut ad illud Claudiani abunde dictum de 4. Honorii Conſulatu:

. . . . Nilotica ſiſtris
Ripa ſonat, varioſque modis Ægyptia ducit
Tibia.

Habebant autem Romæ prærogativam in æde Jovis veſci: quod quia Cenſores prohibuerunt, urbe Tibur conceſſerunt, donec privilegium confirmatum fuiſſet, diligenter narrat Livius 1. Decad. libr. 9. *Solemnis licentia per urbem vagandi.* &c. Habebant etiam jus æquale cum Sacerdotibus tibicines, ſine quibus ſacra peragi non poterant. Ovid. libr. 2. Faſtor.

Can-

Vas Fictile Altum Ped. I Vn. III

Romæ Apud Emi. Card. Gualterio

Cantabat fanis, cantabat tibia ludis,
Cantabat mœstis tibia funeribus.

Meminit vet. Inſcriptio Romæ. (1)

IMP. CAES. IMP. CAES
L. SEPTIMI. SEVERI
PII. PERTINACIS
AVG. ARAB. ADIABEN
PARTHIC. MAXIMI
FORTISSIM. FELICISSIM
P. P. FILIO
M. ARELIO. ANTONINO
PIO. FELICI. AVG
TRIB. POTESTAT. III.
PRO. CoS.
TIBICINES. ROMANI
QVI. SACRIS
PVBLIC. PRAEST. SVNT

A latere ejusdem baſis.

DEDIC. PR. NON. APRIL.
TI. CLAVDIO. SEVERO. C. AVFIDIO. VICTORINO. CoS.
Q. Q. C. PRAECILIO. SERENO. II. TI. CL. TITIANO

Invenitur etiam tibicinum collegium. Romæ vetus lapis ad D. Gregorii. (2)

COLLEGIO. TIBICINVM
ET. FIDICINVM. ROMANORVM
QVI. S. P. P. S
TI. IVLIVS. TYRANNVS
. . . . . . MVRIS. PERPETVVS. ET
IVLIVS. TYRANNVS. F
T. H. C. D. D.
. . . . DEDICATVM. K. MART
. . . . RSO. SERVIANO. II. L. FABIO. IVSTO. CoS(3)

Iterum

(1) Apud Gruter. pag. 269. num. 2. Romæ in baſi. (2) Apud eundem pag. 175. num. 10.
(3) Tibiis uſus eſſe noſtros Etruſcos docet & ſequens pictura in vaſe fictili apud Eminentiſſimum Gualterium, & aliæ allatæ cap. 12. & 60. hujus libri.

Iterum Etruſcorum in bellis virtus: olim ænea tuba ab iis inventa, & quidem Piſis a Piſeo aut Meleo, aut Vetuloniæ: Græca vocabula a barbaris pro Latinis uſurpata: concha pro tuba, & tibia, & ſiſtrum.

CAP. LXVII.

QUanta fuerit Etruſcorum in bello gerendo virtus, quanta militaris diſciplinæ gloria, & inſignis fortitudo, vel ex eo abunde patet, quod quingentis pæne annis Romanis reſtiterint, ut infra ſuo loco patebit. Horum igitur inventum tuba, qua omnes ubique terrarum populi poſtea in bellis uſi, exceptis ſolis Lacedæmoniis, quibus pro tubis tibiæ erant, ut memorat Thucydides. De hac inventione præclare, ut alia, Diodorus Siculus, quem Euſebius, Juſtinus Martyr, & Photius impenſius laudant, licet Joannes Bodinus minus candide de eo ſentiat; magno tamen ſane & utili Scriptore, niſi quod Romanorum Conſulum nomina apud eum vel corrupta, vel tranſpoſita. Ita igitur ille Biblioth. libr. 5. Τὰ δὲ κατὰ τὰς πεζικὰς δυνάμεις ἐκπονήσαντες, τήντε σάλπιγγα λεγομένην ἐξεῦρον εὐχρηστοτάτην ἐις τοῦς πολέμυς ἀπ' ἐκείνων δ' ὀνομαθεῖσαν Τυῤῥηνήν. Vertit Laurentius Rhodomanus. *Hi inter cetera, quibus pedeſtrem militiam exercuere, tubam repererunt, ad bella utiliſſimam, quæ Tyrrhena inde vocatur.* Adſcribam & locum concordem Servii Honorati Mauri ad verſ. 526. libr. 8. Æneid. *Tyrrhenum clangorem dicit, ideo quia apud Tuſcos tubam conſtat inventam; ergo Tyrrhenus clangor, ſonus Tyrrhenarum tubarum: & bene congruis ominibus arma nuntiantur per ſonum tubarum, & figurate per epitheti immutationem, Tyrrhenæ tubæ. Varro de Seculis auditum Cœlo ſonum tubæ dicit. Videtur autem hic opportune Tyrrhenæ tubæ facta mentio, ut jam Tyrrhenorum caſtra vocare videatur Æneas.* Expreſſius C. Plin. libr. 7. cap. 56. *æneam tubam* invenit *Piſeus Tyrrhenus*. Suſpectus mihi locus; quis enim hic eſſe potuit Piſeus Tyrrhenus, hactenus ignotus aliis ſcriptoribus? quid? quod doctiſſimus Servius dicat *Tuſcos* inveniſſe, cum *Piſei* non ſint in Italia *Tuſci*, ſed in Mæonia. Putarem igitur levi manu corrigendum: *æneam tubam* invenit *Piſis Tyrrhenus*: quæ correctio valitura eſt apud doctos, ſiquidem nulli bellicoſiores in Etruria Piſanis: & certum, diu ante Æneæ in Italiam adventum conditas a Tyrrhenis Piſas, ut infra doceo. Vel ſi lectio vulgata placet, adi ad libr. 2. hoc opere ſupra cap. 29. Diſcrepat ab iſtis Luctatius Placidius, do-

doctus etiam Grammaticus ad v. 402. libr. 6. Thebaid. Statianæ: *Tubam, inquit, significat, quam Meleus Tyrrhenorum imperator primus invenit: a qua opinione nec Virgilius discrepat*. Cumque sint Libysticæ, & Ægyptiacæ tubæ, Tyrrhenicæ tamen prævalent, quia *soni acutissimi*. Sophocles Ajace Mastigophoro, & Scholiastes ibidem. Vide Alexand. Sardum libr. 1. de Rer. Invent. Ita audiendi Poëtæ. Sil. Italic. libr. 5. Punicor. in principio:

Lydius huic genitor Tmoli decus, æquore longe
Mœoniam quondam in Latias advexerat oras
Tyrrhenus pubem, dederatque vocabula terris.
Isque insueta tuba monstravit murmura primus
Gentibus, & bellis ignava silentia rupit.

Idem libr. 2. principio:

Haud dictis nunc esse locum, strepere omnia clamat
Tyrrhenæ clangore tubæ.

Stat. Papin. libr. 3. v. 652. Thebaid.

Et tua non unquam Tyrrhenus tempora circum
Clangor eat.

Idem libr. 6. Thebaid. v. 402.

Insonuit contra Tyrrhenum murmur, & omnes
Exiliere loco.

Et libr. 7. Thebaid. v. 630.

Horrent Tyrrhenos Heliconia plectra tumultus.

P. Virgil. libr. 8. Æneid.

Tyrrhenusque tubæ mugire per aëra clangor.

Usus ejus in navalibus prœliis; quare Martialis libr. Spectaculorum Epigr. 28. *navalem tubam* appellat: in sacris certaminibus, ut multis P. Faber in Agonisticis observat: in judiciis publicis, ut a Criticis discussum: in ultimis suppliciis damnatorum exigendis: in funere inducendo, & deducendo, ut in Antiquitatum mearum corpore adnoto: in auctionibus præconiisque publicis, L. Apulejus libr. 2. In sacrificiis Judaicis, Isidor. libr. 2. Etymologiar. cap. 20. *Tuba primum a Tyrrhenis inventa; adhibebatur autem non solum in prœliis, sed & in omnibus festis diebus propter laudes vel gaudii claritatem, unde & in Psalterio dicitur: Canite initio mensis tuba, in die insigni solemnitatis vestræ; præceptum enim fuerat Judæis, ut initio novæ lunæ tuba clangerent, quod etiam hucusque faciunt*. Denique dividendis vigiliis, ineundo prœlio, ad stationem & signa redeundo destinabatur. Idem Isidorus diversa quædam ab aliis libr. 17. cap. 4. *Tubam Tyrrheni primi invenerunt*; laudatoque Virgilio deinde addit: *hanc a Tyrrhenis prædonibus excogitatam dicunt, cum dispersi circa maritimas oras, non facile ad quamque prædæ occasionem voce aut buccina convocarentur, vento plerumque obstrepente. Hinc postea bellicis certaminibus adhibita est ad denuncianda signa bellorum, ut ubi exaudiri præco præ tumultu non poterat, sonitus tubæ clangentis at-*

tingeret. Quæ desumpta sunt pæne verbatim ex Julio Polluce libr. 4. Onomast. cap. 11. cujus verba posita superiori capite. Ex hoc apparet, varium fuisse & multiplicem tubæ usum: neque vero sola ea in bellis, sed & lituus, quo discrimine disces ex Helenio Acrone ad Horatium libr. 1. Carm. od. 1. *Litui acutus est sonus, tubæ gravis; lituus equitum est & incurvus, tuba vero peditum & directa*. Eadem fere Aurel. Macrob. libr. 6. Saturnal. cap. 8. Vetuloniatis id tribuit Silius Italicus libr. 8.

Hæc eadem pugnas accendere protulit ære.

Lituum certe tubæ conjungunt Horatius loco laudato, & alii; unde apparet, præcipuum in bellicis expeditionibus ejus fuisse usum. L. Seneca in Thyeste:

Jam silet murmur grave classicorum:
Jam tacet stridor litui strepentis:
Alta pax urbis revocata lætæ est.

Q. Ennius Annal. libr. 4.

Inde loci lituus sonitus fundebat acutos.

Corrigendus Adhelmus, sive Aldhelmus, aut, ut quibusdam placet, Athelmus, gente Scotus, vetus & illustris Scriptor. libr. 1. de laude Virginitatis:

Horridus exultat crudo certamine Mavors,
Cornua rauca sonant, & salpix classica clangit.

Sed legendum est: *Salpinx classica clangit*; σάλπιγξ enim tuba Græce est, qua voce idem utitur, sed corrupte libr. de octo vitiis.

Dum vexilla ferunt, dum clangit classica salpix.

Restitue iterum: *clangit classica salpinx*. Erat certe mos quibusdam auctoribus dictiones Græcas Romana civitate donare, ne litera quidem mutata: sic Virgilius *Actam* pro littore dixit: & apud Plinium *Probata* sunt oves, quod alii adverterunt, quod & huic auctori valde est familiare; nam libr. 1. de laud. Virginit.

Punica mela vident granis scitisque referta.

Cum potuisset *mala* dixisse, maluit τὰ μῆλα dictionem Græcam usurpare. Sic libr. de octo vitiis:

Angelicus princeps, & protus lucifer æthræ.

Vide M. Ant. Muretum libr. 1. Variar. Lection. cap. 3. & Baptistam Pium Annotat. posterior. cap. 178. sic κάρα caput, & Æolice καρὴ pro toto vultu usurpatum, ut docet Henricus Stephanus in Euripidem; quare *Cara* tanquam vox Latina audit apud Corippum Africanum meum libr. 2. de laudib. Justini Minoris Aug. num. ult.

. . . . *postquam venere verendam*
Cæsaris ante caram.

Frequens in hoc est Abbo Poëta ante septingentos annos durissimus, & nisi commendaret antiquitas, indignus legi. Ita igitur libr. 1. de Obsid. Parisior.

Urbs

Urbs mandata fuit Karole nobis Basileo
Imperio cujus totus regitur prope cosmus.

Et post eod. libr.

Quæ lubrico Salvatorem cosmo genuisti.

Et libr. 2. ad finem:

Aphrodite adeo saltem quo arcere parentes
Haud valeas lecto.

Revertor ad tubam, quam omnes pæne gentes bellis adhibuerunt, exceptis Spartanis, ut dixi, & Amazonibus, quibus sistrum erat pro tuba, ut Alexander ab Alexandro notat libr. 4. cap. 2. ex Isidoro libr. 2. Etymol. cap. 21. *Est autem sistrum crepitaculum æneum, ovalis & manubriatæ figuræ, circa oras tintinnabula habens*. Hadrian. Turneb. libr. 26. Adversar. cap. 33. Ambigo, an Amazones ab Ægyptiis sistrum sint mutuatæ? & probabilis est conjectura, ita se rem habere; siquidem in Isiacis omnibus sacris ejus præcipuus usus. Poëtæ passim. Martial. libr. 12. Epigr. 29. Ovid. libr. 3. Amor. Eleg. 8. Tibull. libr. 1. Eleg. 3. Propert. libr. 3. Eleg. 10. L. Apul. libr. 11. *Æreis & argenteis, imo vero & aureis sistris tinnitum argutum perstrepentes*. Et libr. 2. Milesiar. *Miserere per sidera cælestia, & arcana Memphitica, & sistra Phariaca*. D. Auson. Paulino. Epist: 25.

Isiacos agitant Mareotica sistra tumultus.

Quin imo Isidis statuæ sistrum appendebatur. Servius ad 8. Æneid. Valer. Flacc. Argonaut. libr. 4. allusit:

Aspide cincta comas, & ovanti persona sistro.

Sed quid, inquies, ante tubam inventam in usu gentibus? Concha sane, aut ego fallor, pro tuba, tibiaque, ac sistro, antiquitus habebatur. Gloss. Isidori *Barcanda* Didymus & Eustathius ad Homerum, & observat Joannes Meursius ad Lycophronem pag. 161. sed qualis illa sit, explicat C. Plinius libr. 9. cap. 33: *ad plausum apertis, ad buccinum recurvis*: Turneb. libr. 28. Adversarior. cap. 44. Historicum illud ab eodem relatum Plinio, libr. laudato cap. 5. *Tiberio principi nuntiavit Olysipponensium legatio ob id missa, visum auditumque in quodam specu concha canentem Tritonem, qua noscitur, forma*. Atque ita constanter a veteribus Tritones cum conchis depingebantur. L. Apul. libr. 4. erudite, ut solet: *Jam passim maria persultantes Tritonum catervæ, hic concha sonaci leviter buccinat, ille serico tegmine flagrantiæ solis obsistit, alius sub oculis dominæ speculum prægerit*. Sic Poëtæ Tritones tubicines celebrant. Ovid. libr. 1. Metamorph. fab. 7. quem locum adscribam, quia conchæ formam exprimit:

Ceruleum Tritona vocat, conchaque sonanti
Inspirare jubet, fluctusque & flumina signo
Jam revocare dato, cava buccina sumitur illi
Tortilis in latum, quæ turbine crescit ab imo,
Buccina, quæ medio concepit ubi aëra ponto,

Litora voce replet ſub utroque jacentia Phœbo.

In primo verſu MS. meus habet, *conchaque ſonaci*, epitheto ſignificantiori, quod & L. Apulejus, ſupra laudatus, expreſſit, & vidit Philippus Beroaldus. Virgil. libr. 6. Æneid. v. 171.

Sed tum forte cava dum perſonat æquora concha
Demens, & cantu vocat in certamina Divos,
Æmulus exceptum Triton, ſi credere dignum eſt,
Inter ſaxa virum ſpumoſa immerſerat unda.

Stat. Papin. libr. 5. Thebaid. v. 718.

Rex ſublimis equis, geminuſque ad ſpumea Triton
Fræna natans, late pelago dat ſigna cadenti.

L. Lucan. libr. 9. Pharſal. v. 345.

Hanc, ut fama, Deus, quem toto litore pontus
Audit ventoſa perflantem murmura concha,
Hanc & Pallas amat.

Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 6.

Proſequitur cantu Triton, omneſque marinæ
Plauſerunt circa libera ſigna Deæ.

MS. meus, optimæ notæ, concipit melius:

Proſequitur concha Triton;

quaſi dicat triumphalem ſonum Auguſti victoriam celebrare; notum quippe in triumphali pompa tubicines locum habuiſſe, atque hanc genuinam eſſe hujus loci interpretationem facile docti admittent. Addendus Claudianus de Nupt. Hon. & Mariæ:

Heus quis erit, pueri, vitreas qui lapſus in undas
Huc rapidum Tritona vocet, quo vecta per altum
Deferar? haud unquam tanto mihi venerit uſu,
Sacri quos petimus thalami, pernicius omnes
Quærite, ceu concha Libycum circumtonat æquor,
Ægæas ceu frangit aquas.

Silius Italicus libr. 14. Punicor. ritum optime adumbrat:

Nec mora, terrificis ſæve ſtridoribus æris
Per vacuum latæ cantu reſonante profundum
Incubuere tubæ, queis exitus æquore Triton
Expavit, tortæ certantia murmura conchæ.

Etru-

Conſentaneum cenſuimus hic apponere ea Etruſcorum Monumenta, in quibus milites, & arma cernuntur, ut ex his, & anaglyphis poſitis pag. 343. gladiatores repræſentantibus, Lector conjicere valeat, quæ forma eſſet armorum apud Etruſcos.

Vas Fictile Altum Ped.I.Vn.VII.

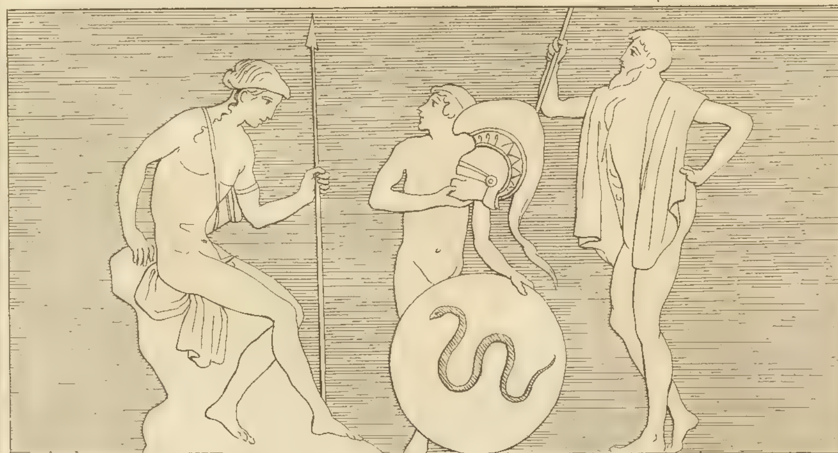
Romæ Apud Emi Card Gualterio

F.A.L.scul

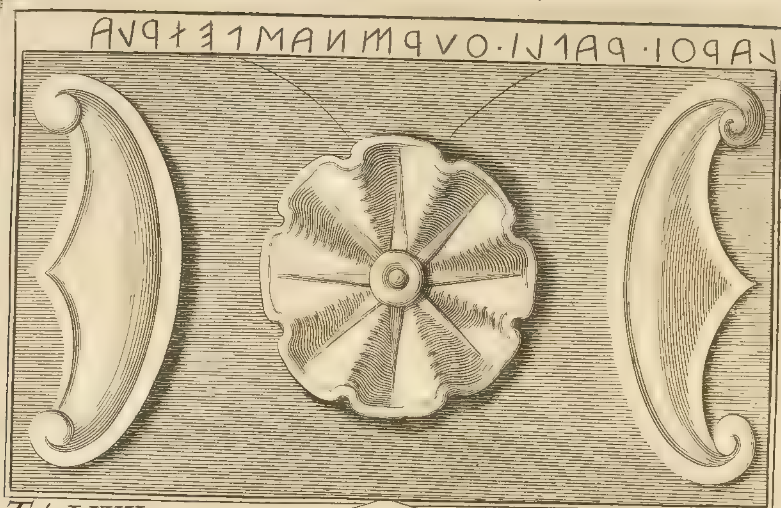
Vas. Fictile Altum Ped. I Vn IIII

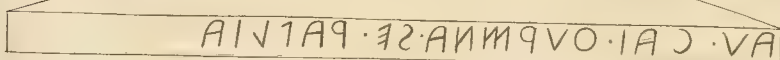

Romæ Apud Emi. Card. Gualterio

F. A. L. Scu.

Tab. LXVII. Tom. I. pag. 389.

1 *Perusiæ In Marmore Apud Nobiles Dè Meniconis.*

C. M. scul.

2

Perusiæ In Marmore Apud Nobiles De Meniconis.

C. M. scul.

Perusiæ In Marmore Apud Nobiles De Constanzis

Clusy In Marmore Apud C. V. Ristorum Paolozzi

Perusiæ In Marmore In Aedibus Angelettis C. M. Sculp.

Perusiæ In Marmore Apud Nobiles De Ansideis. C. M. Sculp.

Perusiæ In Marmore Apud Nob. V Hyacinthum De Vinciolis

Cos. Mogalli Scul

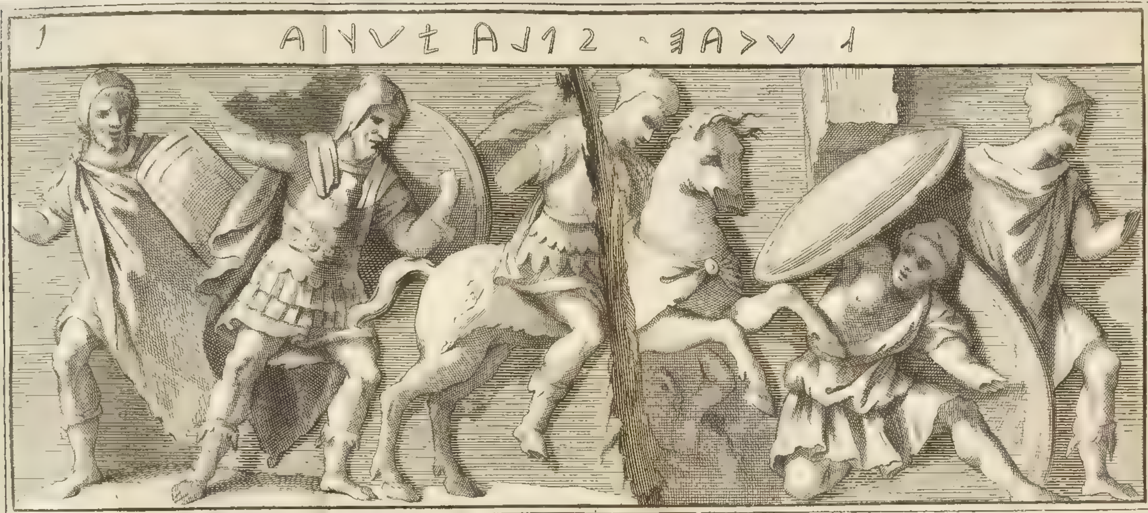
1. Clusij In Marmore Apud C. V. Ristorum Paolozzi

V. Franceschini Sculp.

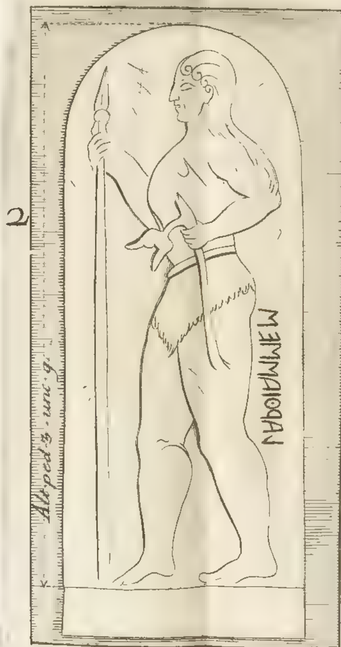

Clusij In Marmore Apud C. V. Ristorum Paolozzi.

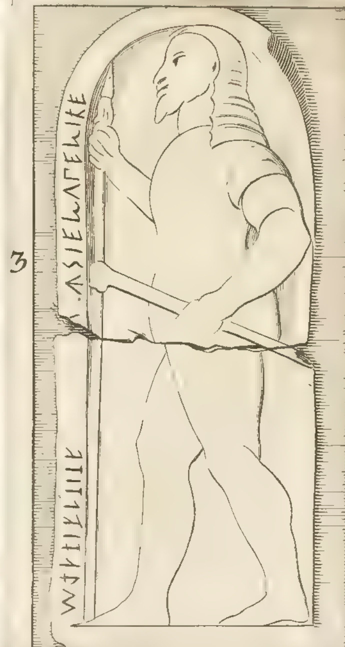
V. Franceschini Sculp.

Vrna Marmorea Apud Nob. Gentem Ghisiam In Ditione Senensi

Ex Lapide Arenario Cinereo Florentiæ Apud Nob. de Bonarotis. C.M. sc.

Ex Lapide Arenario Volaterris Apud Nob. de Maffeis. C.M. scul.

Etruscorum inventum molæ: servi ad eas damnati, qui & asini dicti: eorum mansiones præsepia, uti immundorum, haxæ: asini & equi velatis capitibus: molæ aquariæ, oleariæ: earum partes: Fornax Dea.

CAP. LXVIII.

UTi pietatem, Divorumque cultus, & arcana Religionis a Tuscis hauserunt Romani, ita quoque & vitæ necessitatem iisdem eos debere fatendum est; siquidem molarum usus, incognitus Italis, priusquam in Etruria Volscinienses eas excogitassent. C. Plin. libr. 36. cap. 18. *Item molas versatiles Volsiniis inventas, aliquas & sponte motas invenimus in prodigiis*. Quare hic obiter quædam de illis dicenda. Primum sibi ipse Plinius contrarius & pugnans videtur, qui libr. 7. cap. 50. inventionem ad Cererem referat, quæ *homines molere docuit prima*. Utrumque certe reprobat Stephanus libr. de Urbib. qui ad Mylantem quendam refert, in voce Μυλαντία. Magnum fuisse usum vel heroicis temporibus docemur ex Homeri Odyssea; nam in Alcinoi Phæacum Regis horto libr. 7. v. 105.

Αἱ μεν ἀλετρεύουσι μύλης ἔπι μήλοπα καρπὸν.

Alii molunt sub mola pomacei coloris frugem.

Manubrium ejus, quam describimus molæ, *molucrum* appellatur, & Græce μύλικρον, quo molæ vertuntur, inquit Fest. libr. 10. licet Cloatius in libris sacrorum velit esse *lignum quoddam quadratum, ubi immolatur*. Et Ælius in Explantatione Saliorium Carminum, *quod sub mola supponatur*. Denique Aurelius Opilius, *ubi molatur*, contendit. *Inferior autem pars molæ meta, superior catillus* audit. Scævola apud Paulum l. 18. §. 4. ff. de Instruc. vel Instr. leg. Catillus autem Græce ὄνος, idest asinus appellabatur. Suida teste, & Hesychio; ὄνος ὁ ἀνώτερος λίθος τῦ μύλυ. onos *superior lapis molæ*. Eustathium & Xenophontem ad id citat eruditus Brissonius, quem vide. Molam vero a τρέπω, *verto*, nonnulli putarunt *trapetum* dici; sed manifeste distinguit L. Moderatus Columella libr. 12. cap. 50. Cato de Re Rust. cap. 145. Q. Symmach. libr. 3. Epist. 23. *trapetis teritur bacca Sicyonia*. Ex Virgilio libr. 2. Georg. v. 519. Jun. Phylargir. ad eum locum vult *lapideas esse molas*. Ratio nominis, quod circumacto lapide, quod jam paulo infra ostensurus sum, fruges tererentur. M. Martialis libr. 7. Epigr. 27. ea voce utitur, & libr. 13. Epigr. 36.

Hæc, quæ Picenis venit subducta trapetis,

Inchoat,

Incboat, atque eadem finit oliva dapes.

Papin. Stat. libr. 2. Silv. 7.

Unctis Bætica provocas trapetis.

Paulus J.C. libr. 3. Sentent. tit. 7. *cogendorum fructuum causa comparata instrumenta cedunt, velut corbes, alvei, falces messoriæ, item molæ olivariæ.* Adi ad l. 19. ff. *locati:* censeturque ædificii pars; nam *inædificata* dicitur a Pomponio J.C. l. 21. ff. de Instr. vel Instrum. leg. at M. Varro non a vertendo, verum a terendo contendit libr. 4. de Ling. Lat. *trapetum* vocari. Dicitur & *moletrina.* M. Cato apud Nonium Marcellum cap. 1. num. 320. *nervo, carcere, moletrina:* quod adnotatum & præoccupatum video a Guilielmo Budæo Annotationibus ad Pandectas prioribus. Primas sane molas constat *trusatiles* fuisse, quæ manum laboriosissimo actu circumversarentur. A. Gell. libr. 3. cap. 3. *Ob quærendum victum ad circumagendas molas, quæ trusatiles appellabantur, operam pistori locaßet;* ideoque *manuales* audiunt. Servius Maurus Honoratus ad v. 274. pag. 83. libr. 1. Georgic.

Sæpe oleo tardi costas agitator aselli
Vilibus aut onerat pomis, lapidemque revertens
Incußum, aut atræ maßam picis urbe reportat.

Lapidem incussum recte dixit; nam circumacto lapide frumentum terebatur. Vulgariter lapis iste *molaris* solet vocari. Gloss. vet. *molaris,* Μυλίτης: aliud Lexicon Atticum: Μυλίτης λίθος, *silex.* Locus elegans est ejusdem Servii ad v. 184. libr. 1. Æneid. *Quia apud majores nostros molarum usus non erat, torrebantur fruges in pilis, & pinsebantur, neque molebantur.* Ideo poëtæ ad heroica illa respicientes tempora, sic fere loquuti. Virgilius loco ultimo laudato:

Et torrere parant flammis, & frangere saxo.

Et libr. 1. Georgic. v. 267.

Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.

T. Lucret. libr. 1.

. . . . . . *fruges quoque sæpe minutas*
Robore cum saxi frangunt.

In MS. Codice, uti observavit Dionysius Lambinus, erat *minacis* pro *minutas;* sed parum interest. Stat. libr. 1. Thebaid. v. 524.

His labor inserto torrere exanguia ferro
Viscera cæsarum pecudum: his cumulare canistris
Perdomitam saxo Cererem.

Posterioribus deinde seculis licet mos ille exoleverit, mansit tamen usus loquendi. D. Auson. Mosella:

Nobilibus Gelbis celebratur piscibus, ille
Præcipiti torquens Cerealia saxa rotatu,
Stridentesque trabens per levia marmora serras.

In locum manualium harum molarum, sive trusatilium, successerunt *asinariæ,* quas scilicet asini versarent. Ritum perbelle explicat L. Apulejus

lejus Milesiar. libr. 7. *Nequissima illa mulier molæ machinariæ sub jugum me dedit, frondosoque baculo subinde castigans, sibi, suisque panem de meo corio parabat: nec tantum sui cibi gratia me fatigare contenta, vicinorum etiam frumenta mercenariis discursibus meis conterebat*. Et eodem libro paulo post. *Ad eundem modum distractus & ipse variis equorum incursibus, rursus molares illos circuitus requirebam*. Ubi & hoc diligenti observatione dignum, asinis jumentisque aliis, huic operi adhibitis, faciem velari consuevisse, ne scilicet vertigo noceret. Testis est Lucianus: Ὀθόνην τοῖς ὄμμασιν ἐπιπετάζαντες ὑποζευγνύουσι με τῇ κώπῃ τῆς μύλης. *Velamine oculos meos convelantes, subligant me ad manubrium molæ*. L. Apul. eodem loquendi ritu usus libr. 9. Milesiar. *Sed die sequenti, molæ, quæ maxima videbatur, matutinus adstituor, & illico velata facie propellor ad incurva spatia flexuosi canalis, ut in orbe termini circumfluentis reciproco gressu mea recalcans vestigia vagarer errore certo*. Hinc effectum est, ut *asinos molarios* periti dicant scriptores, pro jumentis, molarum machinis adhiberi solitis. Ita usurpat M. Varro libr. 2. de Re Rustica; quamquam in MSS. Codicibus adnotet Petrus Victorius reperisse, non *molarium*, sed *molendarium*, quod propius accedit ad veritatem, nitoremque Latini sermonis: ita *asina molendaria* apud Neratium l. 18. ff. Instr. vel Instrum. leg. Licet veteres glossæ primam lectionem firment, Μυλώνιον, *molarium*. Ex qua consuetudine derivatum, ut in asinorum locum servi improbi damnarentur. Achmes Seirim cap. 195. Oneirocrit. Μύλωνα, ἀλήθοντα ὄνῳ δυναςῷ. *pistrinum, in quo asinus robustus moleret*. Vet. Gloss. *pistrinum*, Μύκων, Αρτοκόπιον. P. Terent. Andria Act. 1. sc. 2.

Verberibus cæsum te, Dave, in pistrinum
Dedam usque ad necem.

Vetus Scholiastes Juvenalis ad v. 67. sat. 8.

Segnipedes, dignique molam versare nepotis.

Atque hi servi in pistrinum detrusi solebant nomine *asinorum* appellari, & molæ ipse *præsepia*. Unde in MS. Codice Plautino sic concipiebatur titulus primæ comœdiæ: *M. Asini Plauti Amphytruo;* quippe servi ergastulo hujusmodi inclusi, tamquam laboris omnigenæ patientes, quales sunt asini molis appliciti, sic jure merito vocati videbantur: quod non sum ignarus præoccupatum ab eruditissimo Joanne Meursio Criticar. Exercitation. part. 1. cap. 9. & certum est ex A. Gellio supra laudato loco, Plautum *quasdam in pistrino scripsisse comœdias*, & servilibus addictum fuisse operibus. Locus est apud eum Curcul. Act. 2. sc. 1.

. . . . parasitus, quia non rediit Caria,
Afferre argentum credo; nam si non ferat
Tormento retineri non potuit ferro
Quin reciperet se huc esum ad præsepim suam.

Tertium versum in MS. meo reperi aliter, & fortassis melius. Vide Petrum Fabrum libr. 1. Semestr.

Tomen-

Tomento retineri non potuit ferreo.

Quartus verſus longe aliter legebatur vel Nonio Judice cap. 3. num. 160.

Quin reciperet ſe hic ceſſum ad præſepiam ſuam.

Sed melior prior lectio vel ipſo Plauto aſſertore in prologo Caſinæ:

Qui ſibi uxorem poſcat, ſcit, ſi id impetret,
Futurum, quod amet, intra præſepes ſuas.

Et videntur mihi non molarii tantum ſervi, ſed quilibet alii in privatis ſuis ſtationibus, in dominorum domibus locum habuiſſe ſervi, qui a vilitate rei & officii, ceu pecudes habiti, locum ſic nuncupaverint; erat enim par ſervorum & jumentorum conditio, teſtis eſt M. Varro libr. 1. de Re Ruſt. cap 13. *Illic laudatur villa ſi habebat culinam ruſticam bonam, præſepias laxas, cellam vinariam.* Huc pertinet locus Claudiani libr. 1. in Eutropium, a nullo hactenus explicatus:

Hæc erat, hæc, Ptolemæe, fides? hoc profuit ætas
In gremio conſumpta tuo, lectique jugales,
Et ducti toties intra præſepia ſomni?

Utque ſervi in præſepi habitare dicti, ita ſordidi homines *porcorum* nomine appellati, & habitatio illorum *hara* audiebat. Idem M. Varro in Prometheo: *In tenebris ac ſuilla vivunt, niſi non forum hara, atque homines, qui nunc plerique ſues ſunt exiſtimandi.*

Sed ad molas revertor, quæ etiam *aquariæ* dicebantur, quod ſicuti truſatiles manuum opera, aſinariæ jumentorum induſtria; ita iſtæ aqua per canales derivata circumagebantur. Pallad. Æmilian. libr. 1. de Re Ruſtica cap. 42. *Si aquæ copia eſt, fuſura balnearum debent piſtrina ſuſcipere, ut ibi formatis aquariis molis, ſine animalium vel hominum labore frumenta frangantur.* Modum præſcribit Vitruvius libr. 10. cap. 10. *Ita dentes ejus tympani, quod eſt in axe incluſum, impellendo dentes tympani plani, cogunt fieri molarum circinationem, in qua machina impendens infundibulum ſubminiſtrat molis frumentum, & eadem verſatione ſubigitur farina.* In quem locum quid notet Guilielmus Philander, conſule. Meminit & Zeno Imperator l. 10. C. de Aquæduct. *Suburbanum vel prædium, vel balneum, vel aquæ mola, vel hortus, ad cujus uſum aqua publica fuerit derivata.* Sic enim recte locus ille legitur, licet in quibuſdam aliis edictionibus, pro *aquæ mola* ſit *aquariola*, peſſime, & nullo ſenſu. Valentinianus & Valens Augg. l. 4. C. Theodoſ. de Canone frumentario urbis Romæ: *Improborum petitiones, qui impudentius auſi ſunt poſtulare penſiones, aquæ molarum, quæ urbi venerabili annonas abundantius præſtitiſſent, quinque librarum auri mulcta infligat.* Aquariæ molæ rotis ſublevatis inverſiſque ſuppeditabatur aqua, eique officio juncti aſini, equi, equæ adhibebantur. Secundus, vetus poëta libr. 1. Antholog. cap. 33. Epigr. 21.

Τίπτε τὸν ὀγκηστὴν βραδύπουν ὄνον ἄμμιγ᾽ ἐν ἵπποις
Πύρον ἀλωειναῖς ἐξαλάατε δρόμον;

Οὐχ

Οὐχ ἅλις, ὅτι μύλοιο περίδρομον ἄχθος ἀνάγκης
Σπειρηδὸν σκοτίοις κυκλοδίωκτος ἔχω;
Α'λλ' ἔτι καὶ πώλοισιν ἐρίζομεν.

Cur rudentem tardum asinum simul cum equabus in rotundum in areis triturantibus agitatis cursum? Nonne satis est, quod molæ circularium onus necessitatis convolutim oculis clausis in gyrum actus habeo? quin adhuc cum equis cursu contendamus? Neque illud prætereundum, quod ab Artemidoro Daldiano libr. 2. cap. 47. Oneirocrit. traditum: Μύλος ἀεὶ τῶν σκληρῶν καὶ πονηρῶν πραγμάτων λύσιν, καὶ πίστον θεράποντα σημαίνει. *Mola semper durorum & difficilium negotiorum solutionem portendit, & fidelem servum significat.* Denique obſervandum, piſtrinis ſuum fuiſſe Deum, ſuaque numina tutelaria ab aliis opificiis diſtincta. Jul. Poll. libr. 7. Onomaſt. cap. 33. tit. 8. Μυλώθρο, μύλων, μύλη, προμυλαία θεὸς, καὶ ἔυνοστος. *Molitor, mola, pistrinum, Dea molaris, & benevola.* Hinc veteri ſuperſtitione cautum, ut *Promylius Deus* ſemper ante molas locaretur, ob ſuavem alimoniam. Suid. in voce Προμύλιος θεὸς: quæ vero Græcis Promylia dicta, Latinis fortaſſe *Fornax* fuerit. De qua cum alii abunde diſſeruerint, non repeto. Vide Feſtum Pompejum libr. 6. & libr. 14. in voce *Popularia sacra*. Plutarch. Problem. Rom. cap. 89. Lactant. Firmian. libr. 1. cap. 20. Ovid. libr. 2. Faſtor.

Facta Dea est Fornax,

Et libr. 6. Faſtor.

Sola prius furnis torrebant farra coloni,
Et Fornacali sunt sua sacra Deæ.

Etruscorum inventum atria: quæ loca essent: templorum primum, mox ædium profanarum: imagines in iis, & vela: porticibus respondent: eorum ornatus: servi, iis præfecti, atrienses.

CAP. LXIX.

UT multa alia Romani ab Etruſcis mutuati ſunt, ita vel hoc in primis, ut ædes ſuas, atriis adjectis, ſplendidiores, laxioreſque efficerent; quod ut manifeſtius conſtet, ponam quorundam veterum, ſed fide digniſſimorum Auctorum loca. M. Varro libr. 4. de Ling. Lat. *Atrium appellatum ab Atriatibus Tusceis, illinc enim exemplum sumptum.* Feſtus Pompejus ex illo libr. 1. de Verbor. ſignificat. *Dictum autem atrium, quod id genus ædificii Atriæ primum in Etruria sit institutum.* Addatur & Servius Maurus Honoratus

ad v. 730. libr. 1. Æneid. *Alii dicunt, Atria Etruriæ eſſe civitatem, quæ domus amplis veſtibulis habebat, quæ cum Romani imitarentur, atria appellaverunt*. Locum putarim ex Feſto, proxime ſupra laudato, corrigendum, & pro *Atria* reponendum *Atriam*, niſi plus Servio, quam Feſto tribuendum. Ut ut ſit, certe conſtat, atrii primam inventionem Tuſcis deberi; nunc vero quis ejus uſus, videndum. Primum templa anguſtiora atrio decorabantur; nam *atrium Minervæ* ponitur in 8. Urbis regione a P. Victore: & *atrium Libertatis* ex eodem erat in 13. regione, adſtipulante B. Marliano libr. 4. Topograph. cap. 3. quod Gracchus *ex multatitia pecunia* erexit. T. Liv. 3. Decad. libr. 4. in principio. In eo publica acta ſignabantur, aſſervabanturque, eodem Livio ſcribente 5. Decad. libr. 3. *Cenſores extemplo in atrium Libertatis aſcenderunt, & ibi ſignatis tabellis publicis, clauſoque tabulario, ac dimiſſis ſervis publicis*. Dedicatio illius Eidibus Aprilis. Faſti Capitolini, & P. Ovid. libr. 4. Faſt.

Hac quoque, ni fallor, populo digniſſima noſtro
Atria Libertas cœpit habere ſua.

Conjectura eſt, in eo fuiſſe bibliothecam publicam; ita eodem Ovidio docente libr. 3. Triſt. Eleg. 1.

Nec me, quæ doctis patuerunt prima libellis
Atria Libertas tangere paſſa ſua eſt.

In monte Aventino locat Feſtus Pompejus libr. 10. cujus auctorem non Gracchum facit, ut Livius proxime ſupra, ſed Aſinium Pollionem C. Suetonius in Auguſto cap. 29. *Atrium Veſtæ* in 8. Urbis etiam regione collocatur a Topographis, & pleniſſime Servius Maurus ad libr. 7. Æneid. v. 153. quem conſule. Ad eum ritum Chriſtianis etiam templis atria adjecit Corippus Africanus libr. 3. num. 1.

Donec Apoſtolici ſubeuntes atria templi.

Uti Deorum templis atria appoſita, ita & profanis quorumlibet civium domibus eadem in ornamentum adiecta, de quorum ſtructura adeundus M. Pollio Vitruvius libr. 6. cap. 3. quorum uſus antiquiſſimus extra Italiam, heroicis ſcilicet temporibus; nam Homerus αἴθουσαν, *atrium* vocat, apud Julium Pollucem libr. 1. Onomaſt. cap. 8. aliis αὐλὴ appellatur; ſed parum intereſt. Locum apponam elegantem M. T. Ciceronis libr. 3. ad Quintum Fratrem Epiſt. 1. *Quo loco in porticu te ſcribere ajunt, ut atriolum fiat, mihi, ut eſt, magis placebat, neque enim ſatis loci videbatur eſſe atriolo, neque fere ſolet, niſi in his ædificiis fieri, in quibus eſt atrium majus, nec habere poterat adjuncta cubicula, & ejuſmodi membra*. Ubi duo a Criticis omnibus prætermiſſa obſervare licebit: primum, in una domo plura atria fieri potuiſſe; quod a nullo, quod ſciam, eſt notatum: alterum, atrio vicina, aut potius juncta, cubicula; quod alias non puto, neque apud alium Scriptorem notæ alicujus legi. Confer C. Plinii Junioris Epiſtolam 17. libr. 2. Maximum utcumque ſit in atriis ornamentum, præcipuaque nobilitatis & opulentiæ

lentiæ ostentatio. M. Varro, ut alios omittam, in Menippæa Satyra, cui titulus Α'νθρωπουργία περὶ γενεθλιῶν.

Non sit thesauris, non auro pectus solutum,
Non demunt animis curas ac relligiones
Persarum montes, non atria divitis Crassi.

Quamobrem columnis peristyliisque distinguebantur, quæ ex marmore versicolore dominorum potentiam indicarent. Claudian. libr. 2. in Ruffin.

. . . . . quid purpureis effulta columnis
Atria.

T. Lucret. libr. 4.

Atria versari, & circumcursare columnæ
Usque adeo sit uti pueris videantur, ubi ipsi
Desierint verti.

Illa majorum imagines continebant, & longum familiæ ordinem intrantibus offerebant, erantque pars ædium speciosissima; imagines autem, sive stemmata cera, ut sæpe, plerumque etiam ære aut marmore exprimebantur. L. Seneca libr. 3. de Benefic. cap. 28. *Qui imagines in atrio exponunt, & nomina familiæ suæ longo ordine, & multis stemmatum illigata flexuris, in prima ædium parte collocant, noti magis, quam nobiles sunt.* C. Plin. libr. 35. cap. 2. *Aliter apud majores in atriis hæc erant, quæ spectarentur, non signa externorum artificum, nec æra aut marmora, expressi cera vultus singulis disponebantur armariis, ut essent imagines, quæ comitarentur gentilitia funera, semperque defuncto aliquo, totus aderat familiæ ejus, qui unquam fuerat, populus.* P. Ovid. Eleg. 6. libr. 5. Trist.

Creditur & ceris, & quos prætexta verendos
Vittaque cum virgis imperiosa facit.

Et libr. 1. Amor. Eleg. 8.

Nec te decipiant veteris quinquatria ceræ,
Tolle tuos tecum pauper amator avos.

Corruptum esse locum omnes vident, sed corrigunt varie Critici; nam quidam reponunt: *veteris quinque atria ceræ*, sed minus, ut mihi videtur, probabiliter; cum in una domo uti plura atria posse esse supra ostendi, ita quinque fuisse præter morem suspicor. Melius itaque: *veteri cincta atria cera*. M. Martial. libr. 2. Epigr. 90.

Atriaque immodicis arctat imaginibus.

Et libr. 4. Epigr. 40.

Atria Pisonum stabant cum stemmate toto.

Auctor carminis ad Pisonem, qui neque Ovidius, temporis ratione dissentiente, nec Lucanus, cum paupertatem suam defleat, tenuisque fortunæ injuriam v. 241. & Lucanum Juvenalis sat. 7. v. 79. marmoreos hortos habuisse ac possedisse dicat. Ille igitur, quisquis est, auctor venustus ac elegans:

Nam quid imaginibus, quid avitis fulta triumphis
Atria, quid pleni numeroso Consule fasti
Profuerint?

D. Juvenalis sat. 8.

Tota licet veteres exornent undique ceræ
Atria.

C. Plinius proxime supra laudatus exclusit ab atriis imagines omnes, nisi cereas: quod de primis Reipublicæ temporibus intelligendum; re vera enim postea etiam æreæ & marmoreæ, argenteæ aureæque in usu. Statius libr. 2. Silv. 2.

Quid referam veteres ceræque cærisque figuras?

Nec modo majorum suorum cæra metallove expressos vultus in atriis istis asservabant; sed & pretiosa quæque clarorum virorum monimenta. C. Petron. Satyr. pag. 22. in descriptione domus Trimalcionis: *Interrogare ego atriensem cœpi, quas in Medica picturas haberet? Iliada & Odyßeam, inquit.* Sic enim rectissime legendum docet Josephus Scaliger, ut quibusdam videtur, *quasi Medica sit porticus instar Peciles Atheniensis, in qua Mœdi superati depingebantur*; ut probat longus scribentium ordo. Probus Æmilius, sive Cornel. Nep. in Milciade. Pausan. Attic. Diogen. Laërt. in Cittico. Apul. Milesiar. libr. 1. Ælian. libr. 13. Var. Histor. cap. 12. Strabo libr. 9. Lucian. in Vita Demonactis. C. Plin. libr. 35. cap. 9. vocaturque Pysianactia, auctore Plutarcho in Cimone. In ea pugna Marathonia erat depicta, in qua fœdissima strage Medi a Græcis debellati, unde illi nomen. A. Pers. sat. 3. v. 54. ex quo loco apparet, auditorium philosophorum fuisse:

Quæque docet sapiens braccatis illita Medis
Porticus.

Hæc quidem probabilis est conjectura; sed ego nihilominus censerem legendum, *quas picturas in media haberet*. Confirmat hanc lectionem vetus Glossarium Latinum: *Tullia media vel Regia*. Et forte *media* dicebatur, quia *media* quædam pars esset inter domum ipsam & vestibulum. Duo sane atriorum genera: unum, quod Festo auctore *aterreum*, seu planum, de quo jam diximus: alterum, quod subdivale, ut nonnulli putant minus vere, in quod gradibus quibusdam ascendebatur. Martial. libr. 12. Epigr. 3.

Atria sunt illic Consulis alta mei.

Utrumque velis tapetibusque pensilibus adumbrabatur. Corippus de Byzantinis ædibus eadem, quæ de Romanis alii. libr. 3. num. 7.

Clara superpositis ornabant atria velis.

Et paulos post eodem loco:

Verum ut contracto patuerunt intima velo
Ostia, & aurati micuerunt atria tecti.

Referendum huc cultissimum Epigramma (1) Sulpicii Servasti Luperci

(1) Inter Catalect. Scalig. libr. 1. pag. 191. sed sine auctore, & inter vetera Epigrammata l. 1. p. 33.

ci Junioris, quod propter insignem elegantiam integrum adscribam:

Quod tua mille domus solidas habet alta columnas;
Quod tua marmoreo janua poste nitet:
Aurea quod summo splendent laquearia tecto,
Imum crusta tegit quod pretiosa locum:
Atria quod circum dives tegit omnia cultus,
Hoc animos tollit nempe, beate, tuos.
Ædibus in totis gemmæ licet omnia claudant,
Turpe est nil domino turpius esse suo.

Solis nobilibus competebat jus istud imaginum: causa pulchra apud Valerium Maximum libr. 5. cap. 8. tit. 3. Videbat se in eo atrio consedisse, in quo imperiosi illius Torquati severitate conspicua imago posita erat, prudentissimoque viro succurrebat effigies majorum suorum cum titulis suis; idcirco in prima ædium parte poni solere, ut eorum virtutes non solum posteri legerent, sed etiam imitarentur. Sext. Propert. libr. 1. Eleg. 4.

Nec tibi nobilitas poterit succurrere amanti;
Nescit Amor priscis cedere imaginibus.

P. Ovid. libr. 1. Fastor.

Perlege dispositas generosa per atria ceras.

Pinathecis hisce aut tablinis claudendis, conservandis, in funebrem pompam efferendis præerant servi, quos Atrienses ab atrii cura appellabant. M. Tull. Paradox. 5. *Atque ut in magna familia sunt alii lautiores, ut sibi videntur, servi, sed tamen servi atrienses, atque tu pari stultitia, quos signa, quos tabulæ, quos cælatum argentum, quos Corinthia vasa, quos ædificia magnifica nimio opere delectant.* Quem locum corruptissimum MS. optimæ notæ beneficio sic posse restitui, nitorique suo reddi existimo. *Lautiores, ut sibi, videntur, servi, ut atrienses, alii inferiori loco, ut mediastini, sic stulti quidem omnes, ut tu, pari stultitia sunt, quos signa, &c.* Petronius supra laudatus officium obiter indicavit, sed plenius, uberiusque Junius Moderatus Columella libr. 12. Rei Rust. cap. 3. *Uxorem*, ait, *debere insistere atriensibus, ut suppellex & ferramenta tersa nitidentur, atque rubigine liberentur, ceteraque si refectionem desiderent, fabris concinnanda tradantur.* Meminit liber de Offic. Proconsul. Vet. Glossar. Latinum: *Atriarii seu atrienses sunt custodes atrii.* Aliud vetus Glossarium Latino Græcum. *Atriensis*, διαιτάριος, διαιτάρχης. Alfenus Varus libr. 7. Digestorum: *Itemque de servis eadem ratione quæri, qui eorum usus sui causa parati essent, dispensatores, villici insularii, atrienses, textores: operarii quoque rustici, qui agrorum colendorum causa haberentur.* Vide Legem 203. ff. de Verbor. significat. Ulpian. J.C. l. 15. §. 2. ff. de Usufructu. *Librarium si rus mittat, & qualum & calcem portare cogat, histrionem, balneatorem faciat, vel de symphoniaco atriensem, vel de palæstris stercorandis latrinis præponat, abuti videbitur proprietate.* Est & eorumdem officium apud eundem J.C. l. 8. ff. de Instr.

Instr. & Instrum. leg. §. fin. *Quibusdam in regionibus accedunt instrumento, si villa cultior est, veluti atrienses, scoparii, si etiam viridaria sint, topiarii*. Phædrus Tiberii Aug. libertus libr. 2. fab. 36. venustissime habitum eorum describit:

Ex alticinctis unus atriensibus,
Cui tunica ab humeris linteo pelusio
Erat districta, cirris dependentibus.

M. Accius Plaut. Pseudolo Act. 2. sc. 2.

. . . . PS. Condus promus sum, procurator pœni,
HA. Quasi te dicas atriensem. PS. imo atriensi ego impero.
HA. Quid tu servus ne es, an liber? PS. nunc quidem etiam servio.
HA. Ita videre & non videre, dignus qui liber fies.

Superest nunc, ut discutiatur, quæ, qualisque ædium pars, aut apud Tuscos inventores, aut Romanos fuerit atrium? Sunt inter doctos nonnulli, quorum facile primus Isaacus Casaubonus ad Suetonii Augustum, qui *locum subdivalem intectumque* definit: ratio vel hæc una, quod Tertullianus *subdival* videatur vocasse; itaque cum *impluvio* confundit, minus perite, aut *cum loco in mediis patenti*, æque sane inerudite; nam L. Seneca, M. Valerius Maximus, C. Plinius supra hoc capite a me laudati, *primam ædium partem* concordi consensu nuncupant. M. Varro præterea libr. 4. de Ling. Lat. *Quod relictum erat in medio, ut lucem caperet, deorsum, quo impluebat, impluvium dictum, & sursum, qua compluebat, compluvium, & deinde atrium ab Atriatibus Tusceis*. Diserte togatorum doctissimus, impluvium, compluvium, atrium, tria diversa ædificiorum quorumlibet loca ostendit fuisse; adde compluvium, sive subdivalem illum locum, ut ipsi loquuntur, in mediis ædibus locatum, cum *atrium prima domus pars* audiat apud A. Gellium libr. 16. cap. 5. Virgil. libr. 2. Æneid.

Ædibus in mediis, nudoque sub ætheris axe
Ingens ara fuit.

Et utrumque memorat, sed tamquam quippiam discretum distinctumque Corippus Africanus libr. 1. num. 7.

Est domus interior tectorum in parte superna,
Luce suas radians, & aperto libera cœlo
Conspicuo vitrei splendens fulgore metalli.

En subdival, quod ab atrio aliud, ut liquet ex eodem Poëta libr. 2. n. 4.

Jam lætus princeps divalia tecta subibat,
Amplaque gaudentes implebant atria turbæ.

Corrigatur idem libr. 3. num. 7.

. . . . . miratur barbara pubes,
Ingressus primos, atque immensa atria lustrat.

Antea corrupte legebatur:

Ingreßus primos, immensaque atria lustrat.

Sane

Sane ut omnis dubitandi anſa penitus tollatur, *atrio porticus extrinſecus adjacebant, inter quas & impluvium;* ut ait Iſidorus libr. 15. cap. 3. ut non poſſit concipi, qua ratione idem fuerit atrium cum impluvio. Deinde in atrio ignis extrui ſolebat, recte obſervat Joannes Britannicus ad Juven. Sat. 8. v. 8. ubi *fumoſas imagines* exponit *fumo ſordidas*, igne ſcilicet in atrio extructo. At ſub dio quis ſanæ mentis putet, ignem veteres quotidie excitare ſolere? Quid quod in atrio, ut jam probatum abunde, majorum vultus cera expreſſi, nobilitatis ſuæ, & generis claritudo aſſervaretur, quos aperti cœli injuriæ exponere, quam ridiculum, & ab re alienum? Denique non tantum *pinnas prominentes* atria habebant, ſive, ut Vitruvius ſupra laudatus appellat, *alas*; ſed etiam *laquearia:* quod qui pertinacius, quam doctius propugnantes ſuum errorem, ad ſubdivalem atrii ſitum trahunt, toto cœlo errant, & delirant. M. Tull. Orat. de Prætura urbana: *Conſiderat templum, videt undique tectum, laqueatum pulcherrime*. En Cicero undique tectum interpretatur laqueatum; laqueare autem non tantum alas habuiſſe atria indicio eſt D. Auſon. Moſella:

... nunc Phrygiis ſola conſere lævia cruſtis,
Tendens marmoreum laqueata per atria campum.

L. Apul. libr. 5. Mileſiar. *Summa laquearia citro atque ebore curioſe cavata ſubeunt aureæ columnæ*. Vide locum, & diligenter expende.

Etruſcorum inventum columnæ Tuſcanicæ dictæ: in mediis ædibus: arma ſuſtinebant: æratæ: in iis leges ſculptæ: ſepulchris impoſitæ.

CAP. LXX.

UTi atriis adjectis ædes ſuas magnificentiores Romani exemplo Etruſcorum feciſſe oſtendi; ita & columnas Tuſcanicas ab iisdem accepiſſe eos, certum eſt: quod vel nomen ipſum docet, quippe cum quatuor ſint, aut ad ſummum quinque columnarum genera, unum tantum Italicum eſt, quod *Tuſcanum* a Vitruvio, *Tuſcanicum* ab aliis audit; reliqua vero omnia exotica ſunt, & peregrina. Iſidor. libr. 19. cap. 10. Etymologiar. *Columnæ pro longitudine & rotunditate vocatæ, in quibus totius fabricæ pondus erigitur: antiqua ratio erat columnarum altitudinis, tertia pars latitudinum. Genera rotundarum quatuor ſunt, Doricæ, Jonicæ, Tuſcanicæ, Corinthiæ, menſura craſſitudinis & altitudinis inter ſe diſtantes: quintum genus eſt earum, quæ vocantur Atticæ*. Ornabantur ſane harum capita, uti ex Pol-

lione

lione Vitruvio libr. 3. Architectur. cap. 3. *In Aræostylis autem nec lapideis nec marmoreis epistyliis uti datur, sed imponendæ de materia trabes perpetuæ, & ipsarum ædium species sunt barycæ, barycephalæ, humiles, latæ, ornantque signis fictilibus, aut æreis inauratis earum fastigia, Tuscanico more, uti est ad Circum maximum Cereris & Herculis, Pompejani item Capitolii.* Locus indubie est depravatus; neque enim Capitolium ullum Romæ Pompejanum. Suspicor legendum *Pompejani theatri, item Capitolii.* De quo consule Plinium libr. 36. cap. 15. Sueton. Nerone cap. 46. Lucan. libr. 7. princ. Propert. libr. 4. Eleg. 9. Martial. libr. 2. Epigr. 14. libr. 5. Epigr. 10. libr. 11. Epigr. 48. libr. 14. Epigr. 29. Ovid. libr. 1. de Arte. Claudian. libr. 2. de Laud. Stilic.

Pompejana dabunt quantos proscænia plausus.

Superest, ut de usu pauca expediantur, idque levi tantum manu. Primum Cœlius Rhodiginus libr. 17. Antiquar. Lection. cap. 20. ex Servio Honorato ad libr. 8. Æneid. pag. 528. ait: *Sepulchris optimatum solemnem fuiße morem columnas imponere:* de quarum altitudine Plato apud Græcos, in Latio vero M. Cicero leges præscripserunt, quod & Fulvius Ursinus pridem observavit. Neque tantum columnas, sed & Pyramides & montes ad tumulos ædificabant; unde Mythologis derivata fabula, ut Phornuto & Albrico, Palæphatoque placuit, Atlantem syderum cursus motusque observasse, quod ad ejus nominis in Mauritania montem sepultus fuerit. De Pyramidibus M. Lucan. libr. 8. v. 594. uti & de monte:

Cum tibi sacrato Macedo servetur in antro,
Et Regum cineres extructo monte quiescent,
Cum Ptolomæorum manes seriemque pudendam
Pyramides claudant indignaque Mausolæa,
Pompejus ponto fluitet.

De Pyramidibus sepulchralibus elegantissime C. Claudian. libr. 2. in Ruffin.

Qui sibi Pyramidas, qui non cedentia templis
Ornatura suos extruxit culmina manes.

De montibus, sub quibus sepeliri heroës sueti, P. Maro libr. 6. Æneid.

Tum pius Æneas ingenti mole sepulchrum
Constituit, suaque arma viro, remumque tubamque
Monte sub aërio, qui nunc Misenus ab illo
Dicitur.

Et libr. 11. Æneid. ad finem:

. . . . . fuit ingens monte sub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere bustum.

P. Stat. libr. 5. Silv. 3.

Exere semirutos subito de pulvere vultus
Parthenope, crinemque afflato monte sepulti
Pone super tumulos, & magni funus alumni.

Atque

Atque iſtis columnis pyramidibuſque impoſitæ ſtatuæ defunctorum; quare primis ſeculis columnæ pro ſimulacris Deorum colebantur, neque alii erant Dii, ut notat Deſiderius Heraldus ex Euſebio Pamphilo libr. 1. de Præparat. Evangel. & Clemente Alexandr. Stromat. 1. Arnob. libr. 7. Contra Gentes: *Quoties vatum juſſis, aruſpicumque reſponſis, poſtquam divina res facta eſt, & ex gentibus tranſmarinis acciti Dii quidam, delubraque his facta, & in altioribus columnis ſigna quædam & ſimulachra ſunt conſtituta*. Sueton. Galba cap. ult. *Senatus ei, ut primum licitum fuit, ſtatuam ei decrevit, roſtratæ columnæ ſuperſtantem, in parte fori, qua trucidatus fuit; ſed decretum Veſpaſianus obolevit*. Illud erat, quod Vitruvius, ſuperius laudatus, dixerat fictilibus ſignis ornari columnas; nam revera vel aliquem ornatum imponebant iis, vel ſaltem diverſa e materia capitella formabant. Prius ex Corippo liquet, qui Victoriam alatam, columnæ impoſitam, ſcribit libr. 3. num. 9.

Nobilitat medios ſedes Auguſta penates,
Quatuor eximiis circumvallata columnis,
Quas ſuper ex liquido præfulgens cymbius auro
Immortale caput, ſoliumque ſedentis obumbrant,
Ornatum gemmis, auroque oſtroque ſuperbum:
Quatuor in ſe ſe nexos curvaverat arcus,
Per lævam dextramque tenens Victoria partem,
Altius erectis pendebat in aëre pennis.

Alterum ex eodem eſt planum libr. 4. num. 1.

Buxea populeis aptans capitella columnis,
Materiaque ipſa baſes firmaverat imas.

Nec modo capitella iis aut apex ornata, ſed totæ ipſæ velis intectæ; eodem auctore libr. 4. num. 3.

Syrica per cunctas pendebant vela columnas.

Quæ quidem a nullo, quod ſciam, fuerant notata: uti nec quod ex ipſo Corippo & aliis eruitur, in mediis ædibus ſitas etiam columnas. Idem Corippus libr. 3. num. 1. de funere Juſtiniani:

Interius flentes famuli: vaſa aurea mille,
Mille columnarum ſpecies.

Ac in is ſuſpendebantur arma, & præcipue haſtæ. Homerum habeo auctorem libr. 1. Odyſſ. v. 126. & libr. 17. v. 29. Virg. libr. 12. Æneid.

Exin quæ mediis ingens adnixa columna
Ædibus adſtabat, magna vi corripit haſtam.

Addo denique in columnis æreis inſcribi ſolitas leges, vel lateritiis, vel lapideis: & multis allatis probavi in Antiquitatibus meis, quæ quia paſſim leguntur, non repeto. Adde Ciceronem libr. 2. de Divinat. pag. 288. Edit. Steph. *Æra legum de cœlo tacta*. Jul. Obſequens libr. de Prodigiis cap. 123. *Tabulæ legum æneæ literis liquefactis*. Itaque tabulæ iſtæ vel columnis appenſæ, vel columnis ipſa legum verba inſculpta, uti loco laudato docui.

Etruſcorum inventum ludi: diverſis linguis editi, Oſci: & quia in Deorum falsorum honorem excogitati, Chriſtianis interdicti: colores in iis quatuor, mox ſex: eorum cauſa, & factiones uſque ad Reipublicæ interitum.

CAP. LXXI.

LUdicras artes, ab iisdem Etruſcis excogitatas, antiquiſſimis ſcriptorum probatorum receptum eſt monimentis. Q. Florens Tertullianus libr. de Spectaculis cap. 2. *De originibus quidem ut ſecretioribus & ignotis penes plures noſtrorum altius, nec aliunde inveſtigandum fuit, quam de inſtrumentis Ethnicarum literarum, extant auctores multi, qui ſuper iſta re Commentarios ediderunt. Ab his Ludorum origo ſic traditur: Lydos ex Aſia tranſvenas in Etruria conſediſſe, ut Timæus refert, duce Tyrrheno, qui fratri ſuo ceſſerat regni contentione.* Sic enim legitur in antiquiſſima Beati Rheani editione Pariſienſi, Anno 1566. ut jure mirer J. Lipſium voluiſſe correctionem novam inducere, quaſi prius fuiſſet conceptum, *qui fratri ſuo ſucceſſerat;* odi enim hanc nimiam in veteribus corrigendis oſtentationem, & præpoſteram diligentiam in iis reſtituendis, quæ omnibus editionibus ſana incorruptaque leguntur. Ita nihilominus olim lectum ſuſpicari poſſumus ex Iſidoro libr. 18. cap. 16. qui verbatim hunc Tertulliani integrum locum mutuatus, cujus verba mutilatiſſima: *Lydi ex Aſia tranſeuntes in Etruria conſederunt, duce Tyrrheno, qui fratri ſuo ſucceſſerat in regno contentione, ergo in Etruria.* Reſtitue: *qui fratri ſuo ceſſerat regni contentione.* Quod ex libr. 1. ſuperius diſcere potes, ubi uberrime hæc diſcuſſi. C. Tacit. libr. 14. *Majores quoque non abhorruiſſe ſpectaculorum oblectamentis, pro fortuna, quæ tum erat, eoque a Tuſcis accitos hiſtriones.* Hæc quidem manifeſte oſtendunt, Ludorum ortum a Tuſcis propagatum, uſque adeo, ut etiam florente Republica *Ludicri* quoddam genus reperiatur, quod *Oſcum* a gente Etruſca videlicet nomine deſumpto, appellaverint. M. Cic. libr. 7. Familiar. Epiſt. 1. *Quod ſi tu per eos dies operam dediſti Protogeni tuo, dummodo is tibi quidvis potius, quam orationes meas legerit, næ tu haud paulo plus, quam quiſquam noſtrum, delectationis habuiſti. Non enim te puto Græcos aut Oſcos ludos deſideraſſe, præſertim cum Oſcos ludos vel in Senatu noſtro ſpectare poſſis: Græcos vero ita non ames, ut ne ad villam quidem tuam Græca via ire ſoleas.* Ludi hi, non Latina Lingua, ſed Oſca editi, hoc eſt Etruſca. Strabo Ama-

Amasian. libr. 5. pag. 161. Τῶν μὲν γὰρ Ὄσκων ἐκλελοιπότων, ἡ διάλεκτος μένει παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, ὥστε καὶ ποιήματα σκηνοβατεῖσθαι, κατά τινα ἀγῶνα πάτριον, καὶ μιμολογεῖσθαι. *Nam cum Oscorum gens interierit, sermo tamen eorum restat apud Romanos, ita ut carmina quædam a mimis certo quodam certamine, quod institutum majorum celebratur, in scænam producantur*. Meminit C. Tacitus libr. 4. Annal. *Multa ab iis in publicum seditiose, fœda per domos tentata, Oscum quondam ludicrum levissimæ apud vulgus ostentationis, eo flagitiorum & virium venisse, ut auctoritate patrum coercendum sit*. Igitur quia hoc ludicrum Etruscum erat, servatum, ut semper Etrusca lingua ederetur. Quare dignissimum est notatu, non semper Latine ludos populo Romano edi solitos; nam illud efficacissimum captandæ popularis auræ vinculum, si pro gentium diversitate, quæ ex omnibus pæne habitabilis mundi partibus eo confluxerant, sermone ab iis intelligendo ludicra celebrarentur. Sueton. Cæsare cap. 39. *Edidit spectacula varii generis, munus gladiatorium, ludos etiam regionatim urbe tota, & quidem per omnium linguarum histriones*. Istius exemplo Augustus filius eodem auctore Suetonio cap. 43. Ludos fecit *nonnumquam vicatim ac pluribus scænis, per omnium linguarum histriones, non in foro modo, nec Amphitheatro, sed in Circo, & in septis, & aliquando nihil præter venationem edidit*. Ad quem locum vide viros doctos.

Initium horum ludorum supestitiosum fuit, cum nulli ludi edi consueverint, nisi in alicujus Dei honorem, ut non immerito Etruria Ludorum parens simul & superstitionis mater dici possit. Tertullian. loco proxime supra laudato. *Igitur in Etruria inter ceteros ritus superstitionum suarum, spectacula quoque religionis nomine instituunt; inde Romani accersitos artifices mutuantur, tempus, enuntiationem, ut Ludi a Lydis vocarentur*. Quæ verba, ne syllaba quidem immutata, transcripsit Isidorus libr. 18. cap. 16. Et certe, si examinemus exactius, nullum genus ludorum, non in Dei alicujus honorem excogitatum deprehendemus. Comici enim Tragicique Baccho sacri, Circenses Soli Lunæque, Quinquatrus Minervæ, Equestres Conso, Equiria Marti, Seculares Apollini & Dianæ, Lupercales Fauno, Capitolini Jovi; ut semel dicam, non alio fonte *Idololatria* profluxit, quam a ludis, in quîs Deorum, sive Idolorum verius, ingens numerus collocabatur, quæ pompa dicta. Sueton. in Augusto cap. 16. in Claudio cap. 11. in Tito cap. 2. Ovid. libr. 3. Amor. Eleg. 2. qui locus mire huc facit. Et idem libr. 1. de Arte Amandi:

At cum pompa frequens certantibus ibit ephœbis.

Nunquam mihi satisfaciam, quin locum aureum protulero Lactantii Firmiani, qui elegantissime eruditissimeque libr. 6. Instit. cap. 20. idem, quod hoc loco agimus, deducit, itaque concludit: *Vitanda igitur spectacula omnia, non solum ne quid vitiorum pectoribus insideat, quæ sedata & pacifica esse debent; sed ne ejus nos voluptatis consuetudo deliniat, atque*

a Deo, atque a bonis operibus avertat. Nam ludorum celebrationes Deorum festa sunt, siquidem ob natales eorum, vel templorum novorum dedicationes sunt constitutæ: & primitus quidem venationes, quæ vocantur munera, Saturno erant attributæ: ludi autem Scævici Libero, Circenses Neptuno, paulatim vero & ceteris Diis idem honor tribui cœpit, singulique ludi numinibus eorum consecrati sunt, sicut Sisinnius Capito in libris Spectaculorum docet. Si quis spectaculis interest, ad quæ religionis gratia convenitur, discessit a Dei cultu, & ad Deos se contulit, quorum natales & festa celebravit. Ex quibus clarissimum est, initio nascentis Ecclesiæ Christianis omnibus interdictum, ne ludis interessent, quod verum Dei cultum spectaculo illo violari certum esset. Arnob. libr. 7. *Ludi vero, quos facitis, quibus Floralibus & Megalensibus nomen est, ceterique omnes alii, quos esse sacros voluistis, & religionum inter officia deputari, quam rationem habent, quam causam, ut institui condique debuerint, & ex numinum appellatione signari? Honorantur, inquis, his Dii.*

In istis ludis factiones erant, a colorum quadruplici differentia desumptæ. Mythologica ratio apud Aurel. Cassiod. libr. 3. Variar. Epist. 51. *Colores in vicem temporum quadrifariam funduntur: prasinus virenti verno: venetus nubilæ hiemi: roseus æstati flammeæ: albus pruinoso autumno dicatus est. Sic factum, ut naturæ mysteria spectaculorum composita imaginatione luderentur.* Ita corruptus locus legendus: antea erat, *naturæ ministeria*, inepte. Solin. cap. 47. *Quidam equi cantibus tibiarum, quidam saltationibus, quidam facibus accensis, quidam colorum varietate ad cursum provocantur.* Poëtæ. Christodorus Copita Thebanus, vetus Epigrammatarius:

Χρώμασι καὶ πέπλοις συμμετέβαλλε τύχας.
Coloribus & pannis commutavit fortunam.

Corippus Africanus libr. 1. de Laudib. Justini Aug. minoris num. 17. quem locum, quia necessarium, integrum apponam, uti in mea editione restitui:

Solis honore novi grati spectacula Circi
Antiqui sanxere patres, qui quatuor esse
Solis equos quadam rerum ratione putabant,
Tempora continui signantes quatuor anni:
In quorum specie, signis, numerisque modisque
Aurigas totidem, totidem posuisse colores,
Et fecere duas stadia in contraria partes,
Ut sunt æstivis brumalia frigora flammis;
Nam viridis vernis campus seu concolor herbis
Pinguis oliva comis, luxu nemus omne virescit:
Æstatis roseus rubra sic veste refulgens,
Ut nonnulla rubent ardenti poma colore:
Autumni ventus ferrugine dives & ostro,
Maturas uvas, maturas signat olivas:

Albi-

Albicolor viridi ſocia conjungitur uva,
Æquiparans candore nives, hiemiſque pruinam.

M. Martial. libr. 10. Epigr. 48.

De praſino conviva meus, venetoque loquatur.

P. Ovid. libr. 3. Amor. Eleg. 2.

Jamque patent iterum reſerato carcere poſtes,
Et volat admiſſis diſcolor agmen equis.

Sidon. Apollinar. carm. 23.

. . . . *micant colores*
Albus, vel venetus, virens, rubenſque.

Quod Caſſiodorus attribuit colorum varietatem quatuor anni diverſis tempeſtatibus: alii quatuor elementis. Georg. Cedrenus Compend. Hiſtor. pag. 121. Διελὼν τὴν Ῥώμην εἰς μέρη τέσσαρα, εἰς τιμὴν τῶν τεσσάρων ςοιχείων, γῆς, θαλάσσης, ἀέρος, καὶ πύρος, καὶ ἐπέθηκε τοῖς μέρεσι τὰ ὀνόματα ταῦτα, τῇ γῇ τὸ πράσινον, ὅ ἐςὶ χλοῶδου, τῇ θαλάσσῃ τὸ βένετον, καθὸ εἰσὶ τὰ ὕδατα συανὰ, τῷ πυρὶ τὸ ῥύσιον, καὶ τὸ ἀέρι τὸ λευκόν. *Urbem in quatuor partes diviſit, in honorem quatuor elementorum, terræ, maris, aeris, & ignis: impoſuitque partibus hæc nomina, terræ viride, quæ eſt herbæ color, mari cæruleum, quia is eſt aquarum color, igni roſeum, aëri album.* Conſentit Florens Tertullianus Caſſiodoro libr. de Spectaculis cap. 6. *Albus hiemi ob nives candidas, ruſſeus æſtati ob ſolis ruborem voti erant.* Poſtea Cedreni ſententiam confirmat: *Praſinum terræ matri vel verno, venetum cœlo & mari, vel autumno.* Iſidor. libr. 18. cap. 33. *Praſinus terræ, venetus cœlo & mari a paganis eſt dicatus.*

Ab his factionibus oriebantur *ſtudia* varia, in hanc aut illam prona. Plin. libr. 9. Epiſt. 6. *Favent panno, pannum amant, etſi in ipſo curſu, medioque certamine: hic color illuc, ille huc transferatur, ſtudium, favorque tranſibit.* Luctat. Placid. ad libr. 1. Thebaid. v. 423. quod non modo de Romanis moribus, verum etiam de Græcorum ritu accipiendum docet eo loci Statius, quem conſule. Corippus libr. 2. num. 8.

. . . . *ſtudiorum gaudia ſurgunt.*

Eodem libr. num. 9.

. . . . *ſtudiorum jurgia ceſſant.*

Eadem illa ſtudia *favor* appellantur. Plinius Junior proxime laudatus. Ovid. libr. 1. κακοτεχνίας.

. . . . *cui favet illa, fave.*

Et Amor. libr. 3. Eleg. 2.

Favimus ignavo.

Sil. Italicus libr. 16. Punicor.

Hic ſtudio furit acris equi, furit ille magiſtri.

Virgilius libr. 5. Æneid. *ſtudia faventum* vocavit. Veteres Inſcriptiones paſſim, qualis illa in Eutychetis aurigæ monimento. (1)

Favi-

(1) Apud Gruter. pag. 340. num. 4.

Favisti. vivo. forsitan. ipse. mihi.

Et in alio marmore de Fusco auriga. (1)

Factionis. venetæ. Fusco. sacravimus. aram.
De. nostro. certi. studiosi. ac. bene. amantes.

Hæc studia favorque accendebantur maxime sponsionibus, de quibus non obscura in antiquitate vestigia. Vetus Scholiastes Juvenalis sat. 11. v. 199. *Juvenibus spectacula concede, qui propter certamina sponsiones ponunt, & delectat eos juxta puellas spectare, quia antiquitus solebant mulieres cum viris omnibus spectaculis interesse indifferenter.* Tertullian. libr. de Spectacul. cap. 16. *Aspice populum ad id spectaculum jam cum furore venientem, jam tumultuosum, jam cæcum, jam sponsionibus concitatum.* Macrob. libr. 3. Saturnal. cap. 17. *Nec moratus sponsione contendit.* Sponsio ista fiebat deposita præsenti pecunia. Hadrian. Turneb. libr. 8. Adversarior. cap. 4. & libr. 18. cap. 33. P. Ovid. libr. 1. de Arte, etiam per libellum in sponsiones itum ostendit:

Dum loquitur, tangitque manu, poscitque libellum,
Et, quærit posito pignore, vincat uter.

M. Martial. libr. 11. Epigr. 1.

Sed jam sponsio fabulæque lassæ
De Scorpo fuerint, vel Incitato.

Quod si præsentanea non fuisset pecunia, annulos deponebant. Ulpian. J.C. l. 17. ff. de præscript. verb. *Si inhonesta sponsionis causa erit, annuli dumtaxat repetitio erit.* Denique tantus erat faventium ardor, ut plerumque ad seditionem res spectare videretur. Paul. Varnefrid. libr. 4. de Gest. Longobardor. cap. 37. *Hujus tempore prasini & veneti per orientem & Ægyptum civile bellum faciunt, ac se mutuo prosternunt.*

Quatuor isti, quos memoravi colores, usque ad ævum Vespasianorum permanserunt; tum vero Domitianus duos addidit: *pannum aureum, & purpureum,* ut loquitur Suetonius in eo cap. 7.

Etru-

(1) Apud Gruter. pag. 339. num. 4.

Etruſcorum inventum ludii, ſive hiſtriones: planipedes, moriones, gelaſini, geletopi, copreæ, & pantomimi: præmia iis, & corona data: ſcholæ geſticulatorum.

CAP. LXXII.

CONſequens certe erat, ut Romani ludorum celebritatem a Lydis, hoc eſt Etruſcis mutuati, uti jam pleniſſime oſtenſum, ab iisdem etiam ſcænicos artifices acciperent. Vide libr. 1. cap. ult. ibi enim Hiſter, ideſt Ludius dicitur. P. Ovid. libr. 1. de Arte:

Dumque rudem præbente modum tibicine Tuſco
Lydius æquato ter pede pulſat humum.

Q. Tertullian. libr. de Spectacul. cap. 2. *Igitur in Etruria inter ceteros ritus ſuperſtitionum ſuarum, ſpectacula quoque religionis nomine inſtituunt: inde Romani accerſitos artifices mutuantur, tempus, enuntiationem, ut Ludi a Lydis vocarentur.* Quæ verba more ſuo tranſcripſit Iſidorus libr. 18. cap. 16. ſed corruptiſſima. Vide ſuperiori capite. Ex Etruria itaque artifices iſti petebantur, manſeruntque aliquo nomine in ludis Romanis uſque ad tempora Tiberii Auguſti, qui *de immodeſtia hiſtrionum retulit*, ut ait C. Tacitus libr. 4. Annal. *multa ab iis in publicum ſeditioſe, fœda per domos tentari: pulſi tum hiſtriones Italia.* Non ſemper Latine loquebantur iſti, ſed vel Oſce, vel Græce, vel Latine, ut alibi hoc opere docui. Addo Tacitum libr. 14. Annal. *Non nobilitas cuiquam, non ætas, non acti honores impedimento, quo minus Græci Latinive hiſtrionis artem exercerent, uſque ad geſtus modoſque haud viriles.* Elegantiſſimus locus eſt apud eundem auctorem paulo poſt in laudato libr. 14. *Majores non abhorruiſſe ſpectaculorum oblectamentis, pro fortuna, quæ tum erat, eoque accitos e Tuſcia hiſtriones.* Subſcribit T. Livius, Antiquitatis Romanæ diſertiſſimus arbiter, & hiſtoriæ callentiſſimus libr. 7. Decad. 1. principio: quæ verba adſcribam: *Pacis Deum expoſcendæ cauſa, tertio tum poſt conditam urbem lectiſternium fuit, & cum vis morbi nec humanis conſiliis, nec ope divina levaretur, victis ſuperſtitione animis, ludi quoque ſcænici, nova res bellicoſo populo, (nam circi modo ſpectaculum fuit,) inter alia cœleſtis iræ placamina inſtituti dicuntur. Ceterum parva quoque, ut fere principia omnia, & ex ipſa peregrina res fuit, ſine carmine ullo: ſine imitandorum carminum actu, ludiones ex Etruria acciti ad tibicinis modos ſaltantes haud indecoros motus more Tuſco dabant: imitari deinde eos juventus ſimul inconditis inter ſe jocularia fundentes, verſibus, cœpere; nec abſoni a voce motus erant. Accepta itaque res, ſæpiuſque uſurpando excitata, vernaculis artificibus, quia Hiſter Tuſco verbo Lu-*

bo Ludio vocabatur, nomen histrionibus inditum, qui non ficut ante Fescenino versu, similem incompositum temere ac rudem alternis jacebant, sed impletas modis satyras, descripto jam ad tibicinem cantu, motuque congruenti peragebant. Ex his tribus Historicorum probatissimorum locis, & auctoritate Poëtæ antiquissimi, & Grammatici non contemnendi, jam allata, patet liquido, turpiter erraffe Festum Pompejum libr. 8. *Histriones* inquit, *dicti, quod ex Histria venerint*. Delirium apertum; quippe eo seculo, quo histrionica primum in urbem recepta, ignotum Histriæ nomen, neque ullum cum gente tam longinqua commercium. Favet laudatis Valerius Maximus, cujus verba paulo infra hic vide. Sed qui illi fuerint, explico.

Histriones erant, qui in scæna fabulas agebant: indecoris motibus res exprimebant turpes: ad numeros saltabant: sive, qui *histrionicam exercebant*, ut loquitur Paulus J.C. l. 73. M. Tullius in Parodoxis. *Histrio si paulo se moveat extra numerum, aut versus pronuntiatus est una fillaba longior, aut brevior, exibilatur*. Gloss. Vet. *Ludio*, σατυριστής. Perite; nam satyræ tum nullæ, sed ludionum facetiæ, & sales protervi civium taxandis vitiis inserviebant. Erant ex servorum genere, & ante pubertatem artem profiteri discebant. Venulejus J.C. l. ult. §. fin. ff. de libr. cau. *Impubes potest operas dare, si sit histrio*. Et Ulpianus J.C. l. 7. §. dabitur ff. oper. libertor. tradit, *impuberis etiam ministerium esse, si sit histrio*. Plura exempla in Jure.

Ludiones isti idem cum *pantomimis*. Vet. Gloss. *Histrio*, παντόμιμος: & exemplis probatur; nam *Mnester pantomimus* audit apud L. Senecam in Apocol. & Sueton. Calig. cap. 36. Domitian. cap. 10. Ulpian. J.C. l. 3. ff. de condict. cau. da. eundemque idem Suetonius in Nerone cap. 24. & Tacitus libr. 13. Annal. *histrionem* appellant. Nomen pure Græcum est, inde sumptum, quod & saltaret, & imitaretur res quascumque. Lucian. libr. περὶ ὀρχήσεος, *de saltatione*, quo quidem nomine intelligendus est ibi ὀρχηστὸς, *saltator*. Macrob. libr. 2. Saturnal. cap. 7. *Saltabat Hylas Oedipodem*. Quintilian. libr. 6. cap. 2. *Fruitione usus Augustus de pantomimis duobus, qui alternis gestibus contendebant, cum eorum alterum saltatorem dixit, alterum interpellatorem*. Juvenal. satyr. 6. v. 64.

Chironomon Ledam molli saltante Bathyllo
Tuccia vesicæ non imperat.

Lucillius libr. 2. Antholog. & ex eo Ausonius Epigr. 83.

Idem qui Nioben saltavit saxeus.

D. Cyprian. libr. 2. Epist. 2. *Exprimunt impudicam Venerem, adulterum Martem, Jovem illum, non magis regno, quam vitiis principem, terrenos amores ardentem, nunc in plumas oloris albescere, nunc aureo imbre defluere*. Vetus lapis (1)

M. AVR.

(1) Apud Gruter. pag. 330. num. 3. in basi.

M. AVR. AVG. LIB
AGILIO. SEPTENTRIO
NI. PANTOMIMO. SVI
TEMPORIS. PRIMO. SACERDO
TI. SYNHODI. APOLLINIS. PA
RASITO. ALVMNO. FAVSTINAE
AVG. PRODVCTO. AB. IMP. M.
AVREL. COMMODO. ANTONI
NO. PIO. FELICE. AVGVSTO
ORNAMENTIS. DECVRIONAT
DECRETO. ORDINIS. EXORNATO
ET. ALLECTO. INTER. IVVENES
S. P. Q. LANIVINVS

A latere dextro basis.

. . . IBVS. COMMODAS
. . . . ELIANO . CoS

Sed quando primum Romæ producti ludiones, disceptatum video; nam Suidas gravis Auctor in voce Ἀθηνόδωρος: Τ' ὗς χαιρὺς ἐκείνυς κ̀ ἡ Παντόμιμος ὄρχησις εἰσήχθη μὴ πρότηρον ὖσα. *Iis temporibus quoque*, scilicet sub Tiberio Cæsare, *pantomimorum saltatio introducta est, ante non usitata*. Quod falsissimum esse oportet; nam libera Republica notissimum est nomen *Roscii & Æsopi* ex Cicerone, Horatio, & aliis: quin imo ævo Augusti *Pylades & Bathyllus* pantomini in pretio, ut vel ex ipso Suida colligere licet: cujus verba in voce ὄρχησις, quia corrigenda, apponam: eoque lubentius, quod Hieronymum Volfium interpretem fugerit mendum. Ὄρχησις πάνlιμος, ἀυτὴν ὁ Αυγουςος Χαῖσαρ ἐφεῦρε, Πυλάδυ καὶ Βαχυλλίδυ πρῶτον ἀυτὴν μετελθόντων. Ubi pro πάντιμος lege παντόμιμος, & sensus erit perspicuus. *Saltatio Pantomimus, hanc Cæsar Augustus invenit, tractatam prius a Pylade & Bathyllo*. Juvenal. proxime supra citatus. Non constat sibi Suidas, & modo tempore Tiberii introductam comminiscitur, modo ab Augusto inventam artem hanc scenicam prodiit, modo ante eum Pyladem & Batyllum eam exercuisse, nec unquam sibi constat. Certe igitur anno Urbis Conditæ 389. C. Sulpitio Bætico, C. Licinio Stolone Coss. ab Etruria ludiones accersitos retulit supra laudatus Livius, & observavit Joannes Cuspinianus in Chronicon Cassiodor. pag. 159. cui addendus Valerius Maximus libr. 2. cap. 4. tit. 4. Verba adscribam, quia consona: *Parvula initia*, inquit, *pertinaci studio prosequens venerabilibus erga Deos verbis inventus, rudi atque incomposito corporum motu, jocabunda gestus adjecit. Eaque res Ludium ex Etruria accersendi causam præbuit: cujus decora pernicitas vetusto ex more Curetum, Lydo-*

rumque, a quibus Etrusci originem traxerunt, novitate grata Romanorum oculos permulsit. E quia Ludius apud eos Histrio appellabatur, scænico nomen histrionis inditum est.

Isti lascivis motibus, ut jam dictum, impudicorum mores repræsentabant, oculis, digitis, nutibus. Terentian. Maurus libr. de Metris ex C. Petronio:

Tinctus colore noctis
Manu puer loquaci.

Sidon. Apollinar. carm. 23.

Clausis faucibus, & loquente gestu.

M. Manil. libr. 5. Astronom.

Alternis tamen aptus erit nunc voce poetis
Nunc saturo gestu, referetque affatibus ora,
Et sua dicendo faciet, solusque per omnes
Ibit personas, & turbam reddet in uno,
Aut magnos heroas aget, scænisque togatas,
Omnes fortunæ vultus per membra reducet,
Æquabitque choros gestu, cogetque videre
Præsentem Trojam, Priamumque ante ora cadentem.

Hinc certe factum, ut ars esset loqui per digitos, de qua Poëtæ. Ovid. Epist. Helenæ Paridi:

Ah quoties digitis, quoties ego tecta notavi
Signa supercilio pæne loquente dari?

Idem libr. 1. Amor. Eleg. 4. libr. 3. Amor. Eleg. 10. libr. 1. de Arte. libr. 2. Amor. Eleg. 5.

Sermonem agnovi, quid non videatur? egentem,
Verbaque pro certis visa valere notis.

Castigatus in MS. Codice meo:

Sermonem agnovi, quid non videatur, amanti?
Verbaque pro certis jussa valere notis.

Locus elegans est Q. Ennii in Annalibus, ut vult Isidorus libr. 1. Etymologiar. cap. 25. licet Festus libr. 1. in voce *adnictat*, adscribat Nævio in *Tarantilla*:

Datatim dat se se, & communem facit,
Alii tenet, alii adnictat, alibi manus
Est occupata, alii pervellit pedem,
Alii dat digito literas.

Incertus Poëta, sed elegans libr. 4. Epigrammatum pag. 157. & poëmation veterum (1), lemma est PANTOMIMVS, ubi docet histriones vestibus muliebribus indui solitos:

Mascula femineo derivans pectora sexu,
Atque aptans lentum sexum ad utrumque latus,
Ingressus scænam populum saltator adorat,

Soler-

(1) Editionis Parisiensis 1590. cui titulus: *Epigrammata, & Poëmatia vetera.*

Solerti pendet prodere verba manu.
Nam cum grata chorus diffundit cantica dulcis,
Quæ resonat cantor, motibus ipse probat:
Pugnat, ludit, amat, bacchatur, vertitur, adstat,
Illustrat verum, cuncta decora replet.
Tot linguæ, quot membra viro: mirabilis est ars,
Quæ facit articulos voce silente loqui.

Eosdem *mimos, mimarios, scurras* dixere Scriptores. Jul. Capit. in Ælio Vero: *Adduxerat secum & tibicines, & fidicines, & histriones, & mimarios scurras, & præstigiatores, & omnia mancipiorum genera, quorum Syria & Alexandria pascitur voluptate, prorsus ut videretur bellum non Parthicum, sed histrionicum confecisse.* Joan. Saresber. libr. 1. Policrat. cap. 8. *Desidiam prorogant histriones, exoccupatis etenim mentibus surrepunt tædia, seseque non sustinerent, nisi alicujus voluptatis solatio mulcerentur. Admissa sunt ergo spectacula, & infinita tirocinia vanitatis, quibus qui omnino otiari non possunt, perniciosius occupentur: hinc Mimi, Salii vel Saliares, balatrones, Æmiliani, gladiatores, palestritæ, gignadii, præstigiatores, malefici quoque multi, & tota joculatorum scæna procedit.* Qui vero *Æmiliani* sint, & *gignadii* in scæna? quæratur. *Scurram* Gloss. Vet. exponit δρακιστὴν, & *scurrari* δρακίζειν. Scurra idem certe ac parasitus. Vetus Scholiastes Juvenalis ad Sat. 5. v. 4. Auson. Epist. 13. Plaut. Menæchmis sc. *Sportulam:* & in Persa sc. *Veterem:* & in Captivis sc. *Juventus.* C. Lucilius apud Festum libr. 17. in voce *scurra.* Sed & isti *Deorum parasiti* vocati. D. Augustin. libr. 6. Civit. Dei cap. 7. *Parasitos Jovis & mimica sacra.* Martial. libr. 9. Epigr. 29. Et vetus Inscriptio (1) in qua & *Archimimi* mentio: uti apud Plutar. Sylla ad finem. Σῶριξ ὁ ἀρχίμιμος. *Sorix Archimimus*, pag. 474.

L. ACILIO. L. F. POMPT. EVTYCHAE
NOBILI. ARCHIMIMO. COMMVN. MIMOR
ADLECTO. DIVRNO. PARASITO. APOLL. TRAGICO
COMICO. PRIMO. SVI. TEMPORIS. &c.

Mimi hi etiam appellati *Urbani*, & alio nomine *Sanniones*. Non. Marcell. cap. 1. num. 302. Cornutus Grammaticus, seu verius Pseudocornutus ad A. Persii Satyr. 1. v. 72. *Tria sunt genera sannarum.* D. Juvenal. Satyr. 6. v. 301. M. Cicero libr. 2. de Oratore: *Quid porro tam ridiculum, quam sannio est? qui ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique corpore ridetur ipso.* Igitur ab effectu Græci γελωτοποιὸς dixere. Dio Coccejanus libr. 73. non multum a limine, quod risum scilicet excuterent spectatoribus, iidemque *gelasiani*, sive *gelasini*. Sidon. Apollinar. Carm. 23. v. 302.

Quid dicam cytharistrias choraules,

(1) Apud Gruter. pag. 330. num. 2. sed integrius pag. 1089. num. 6.

Mimos, ſchænobatas, gelaſianos.

Et quia larvati plerumque ludebant, dicti ὑποκριταὶ, & *Histrionica* ipſa *ars* ὑπόκρισις. Jul. Pollux libr. 4. cap. 17. Onomaſt. ubi plura vide. P. Apollon. Collatius Excid. Hieroſolymit. libr. 1.

Larvatoſque inter geſtu contendere mimos.

Hos domi *Copreas* nuncupavere, Sueton. in Tiberio cap. 61. Et in Claudio cap. 8. quibus locis depravatiſſime legitur *capreis* aut *tropeis*. Hadrian. Turneb. libr. 22. Adverſar. cap. 32. Delirant Antonius Sabellicus, & Philippus Beroaldus, qui *capreas* inſulæ Caprearum cives interpretantur: nec Marcellus Donatus Comes non fallitur Annot. pag. 639. qui *tropæis* legit.

Denique *moriones* audiebant. C. Plin. libr. 9. Epiſt. 17. *Quæreris tibi tædio fuiſſe quamvis lautiſſimam cœnam, quia ſcurræ, moriones, cinædi, menſis inerrabant.* Erant autem, qui ſtuporem quendam fingentes, admirationem concitarent. Martial. libr. 14. Epigr. 210. Corrigendus Ennodii Ticinenſis locus in Epigrammatis:

Cur te Virgilium mentiris, peſſime, noſtrum?
Non potes eſſe Maro, ſed potes eſſe Moro.

Andreas Scottus, vir doctiſſimus, quem vide, legendum putat:

Non potes eſſe Maro, Μωρὸς *at eſſe potes.*

Qui plura de hiſtrionibus cupis, eorumque geſticulationibus, adi ad Commentarium meum in illud Cl. Claudiani de Manlii Conſulatu:

Nec molles egeant noſtri dulcedine ludi
Qui lætus riſum ſalibus moviſſe facetus,
Qui nutu, manibuſque loquax.

Illud non omiſerim, corruptis jam moribus, pleroſque etiam ex nobilioribus, qui pantomimis in diſciplinam ſe traderent. L. Seneca Epiſt. 47. *Oſtendam nobiliſſimos juvenes mancipia pantomimorum:* eosdemque appellat *ſcænæ peritos* Epiſt. 121. licet Turnebus libr. 26. Adverſarior. cap. 20. legat *ſaltationis peritos*, nihil intereſt. Idem libr. 7. Nat. Quæſt. cap. ult. *Quanta cura laboratur, ne cujus pantomimi nomen intercidat? Stat per ſucceſſores Pyladis & Bathylli domus: harum artium multi diſcipuli ſunt, multique doctores, privatim urbe tota ſonat pulpitum: in hoc viri, in hoc feminæ tripudiant, mares inter ſe uxoreſque contendunt, uter det latus illis.* Fortaſſis legendum foret: *mariti inter ſe uxoreſque contendunt.* Quæ corruptela eo uſque proceſsit, ut legibus in id latis opus eſſet; quare lege ſevera cautum tradit C. Tacitus libr. 1. Annal. *Ne pantomimorum domum Senator introiret.*

Ut ſemel abſolvam, data magnifica præmia geſticulatoribus iſtis, & coronæ. Arnob. libr. 4. Cont. Gent. ad finem. *Nec ſatis hæc culpa eſt, etiam mimis & ſcurrilibus ludicris ſanctiſſimorum perſonæ interponuntur Deorum. Et ut ſpectatoribus vacuis riſus poſſit atque hilaritas excitari, jocularibus feriuntur cavillationibus numina, conclamant atque aſſurgunt theatra, caveæ omnes conſtrepunt fragoribus atque plauſibus. E quod nul-*

lis

Perusiæ In Marmore Apud Nobiles De Meniconis. C. M. sculp.

iis possit satisfactionibus expiari, exoletis, atque irrisoribus numinum dona instituuntur & munera, ab officiis otium publicis, immunitas & vacatio cum coronis. Duplex itaque præmium histrionibus, unum ante ludos pactum, alterum a grato populo datum, in eo etiam pretiosa nonnunquam concessa. Jul. Firmicus Siculus Junior Romæ advocatus libr. 8. Mathemat. cap. 20. *Tertia pars tauri si in horoscopo fuerit inventa, celebres faciet scænicos, qui in sacris certaminibus constituti, pulcherrima consequentur coronarum insignia.* Philonis Judæi locum pulcherrimum laudat ad Arnobii 4. Desiderius Heraldus vir doctissimus, quem non exscribo, est enim in aureo illo opere de Legatione ad Cajum. Erant hæ coronæ *ex auro argentoque foliis intextis:* quam luxuriam M. Crassus dives invexit. C. Plin. libr. 21. cap. 3. putantque viri docti easdem esse *Lemniscatas*, e quibus scilicet vittæ seu lemnisci dependeant. Consule Criticos, & præcipue Hieronymum Magium, qui libr. 2. cap. 17. tradit esse *laniscas*, quasi e lana confectas. Quidquid sit, certe immodicum hunc luxum, circa ludos præmiaque histrionum temperavit modo adhibito Alexander Severus Aug. Æl. Lamprid. in eo. (1)

Etruscorum inventum equi jugales in ludis: victores absinthium bibebant: & quis quadrigæ sit auctor: equi nobiles.

CAP. LXXIII.

LYdi, Etruscorum parentes, equorum fuere studiosissimi, ut scribit Philostratus Junior Iconum libr. 1. in Pelope pag. 757. Duravit certe iis hæc præcipua cura usque ad Romanorum tempora, qui ab illis uti ludicrum ipsum, & histriones, ita equos curules sunt mutuati. Tit. Liv. 1. Decad. libr. 7. *Ludicrum fuit, equi pugilesque ex Etruria maxime acciti.* C. Tacit. libr. 14. Annal. *Majores quoque non abhorruisse spectaculorum oblectamentis, pro fortuna, quæ tum erat, eoque a Tuscis accitos histriones, a Tuscis equorum certamina, & possessa Achaja Asiaque ludos curatius editos.* Ita optima lectio: in aliis editionibus est, non *a Tuscis*, sed *a Thuriis*: inepte sane, quippe rudi ævo illo, quo ludi instituti, Thurii incogniti, ne dicam Romanis inauditi; cum Tusci vicini, & ob id, qui ludos communicaverant, etiam equorum curulium exemplum conferre finitimis non gravate potuerunt. Sunt Thurii *una ex Italicis civitatibus* in remotissimo Magnæ Græciæ tractu. Joan. Tzetz. Chiliad. 5. cap. 34. E Tuscia igitur

(1) Saltationis Etruscæ extat exemplum in anaglypho sepulcrali, hic apposito.

tur petebantur, erantque *Corithii* in usu rudi illo seculo. Locus paucis animadversus est apud Juvenalem, Satyr. 8. v. 57.

Quis generosa putet, nisi fortia? nempe volucrem
Sic laudamus equum, facili cui plurima palma
Fervet, & exultat rauco victoria circo,
Nobilis hic, quocumque venit de gramine, cujus
Clara fuga ante alios, & primus in æquore pulvis:
Sed venale pecus Corithæ, posteritas &
Hirpini, si rara jugo victoria sedit.

Ad quæ verba vetus quidam Anonymus MS. qui penes me est, ita scribit: *Denotat equos Tuscos ex Coritha civitate, qui velocissimi, & omnibus Italicis præstantiores, ideoque triumphantes eo utebantur equorum genere.* Quadrigarum autem agitatores in Capitolio, ubi victoria essent potiti, *absinthium jubebantur bibere, sanitatem premio dari honorifice arbitratis majoribus;* ut loquitur C. Plinius libr. 27. cap. 7. & transcripsit Pierius Valerianus libr. 58. Hieroglyphic. pag. 612. Populo certe *visceratio* dabatur *in monte Albano*. Vide Alexandrum Alexandrium libr. 5. cap. 7. & in eum locum Andream Tiraquellum. M. Varro in Quinquatribus apud Nonium cap. 4. num. 279.

Absinthium uti bibam gravem & Castoreum
Levemque robur.

Indoctus auctor de Herbis meminit, qui a sciolis in Germania prodiit sub nomine Æmilii Macri, qui vivebat ætate Augusti celebris famæ medicus, cum hic passim Plinium Galenumque laudet, atque etiam Valafridum Strabum, qui non potuissent a vero Macro laudari, ut taceam multa in isto esse indigna ævo Latino; utcumque ita hic auctor, in futili editione Joannis Atrociani:

Plinius attollit magnis hanc laudibus herbam,
Romanosque refert sacris ex more diebus;
Dum quadrigarum cursus certare solebant
Absinthi succum solitos donare bibendum
In Capitolina victori sede locato,
Credentes pretium præ cunctis reddere dignum
Illi, quo firmam possent donare salutem,
Quæ constat mundi pretio pretiosior omni.

Verum de auctore quadrigæ ambigitur. Glossarium Isidori, *adsella sella quadrijugis*. Sunt qui putent, Palæphatum secuti, id esse Atheniensium institutum, & quidem Erichtonium auctorem asserunt. Virgil. libr. 3. Georg.

Primus Erichthonius currus, & quatuor ausus
Jungere equos.

Hinc supplendum censui Corippi locum e libr. 1. num. 18.

Cecropidem referam primas junxisse quadrigas,
Et currus armaße novos.

Ce-

Cecrops primus Athenienſium Rex, cui Cranaus ſucceſſit, ille ab Amphyctione vi regno pulsus, atque huic Erichthonius ſucceſſit, quem alium ab Erichtheo quidam falso faciunt. Pauſan. Atticis. Hic Vulcano & Minerva genitus, ſeu verius effuſo in terram a Vulcano ſemine. Euripid. Jone: Julianus Aug.

Μήτηρ νόσφι τόκων, νύμφιε νόσφι γάμων.

Mater ſine liberis, ſponſe ſine nuptiis.

Educatus clam a Minerva in ciſta, pedes habere ſerpentinos eſt repertus, ut retulit Julius Hyginus in Aſtronomicis, ubi *de Auriga*. Quare ita etiam poſſe Corippum ſuppleri exiſtimavi:

Anguipedem referam.

Ut prima lectio Regem ſignificet, poſterior educationis admoneat: ſiquidem *ad velandam deformitatem*, ait Plinius libr. 7. cap. 56. *quadrigam invenit*. Et ex eo Iſidorus libr. 18. Etymologiar. cap. 34. Concors eſt ſcriptorum multorum pro eo conſenſus. Legendi Ado Viennenſis Chronico pag. 24. Fr. Laziardus Supputation. cap. 21. *Triptolemum* facit *quadrigæ inventorem*. Martianus Heracliota v. 563. Freculphus Lexonienſis Epiſcopus tom. 1. libr. 2. cap. 11. licet idem ſibi non conſtans eodem libro cap. 6. velit, quadrigas inventas *a Trochilo:* qui deceptus ſane; nam non quadrigam ille, *ſed currum Junoni primus dedicavit*, ut emendat Paulus Leopardus libr. 1. cap. 15. Meminit hujus Theon Sophiſta, & Pauſanias, uti notat eruditus Pamelius ad Tertulliani librum de Spectac. cap. 9. ubi antea male *Acropilus*, aut *Prophilus* legebatur; ut referunt Sigiſmundus Gelenius, & Cagnæus. Cur autem de Erichthonio id creditum, explicat Joannes Tzetzes Hiſtoriar. Chiliad. 3. cap. 63.

. . . . Ἐριχθόνιον βασιλῆα

Τῦ τρισχίλιαι ἵπποι ἕλεος κατὰ βυκολέοντο

Πᾶσαι πήλειαι.

. . . . *Erichtonium Regem*

Cujus tres mille equi juxta ſaltum paſcebantur

Omnes feminæ.

Feminas itaque omnes facit Homerus, quia ille velociores, & lotium currentes emittunt. Rerum naturalium ſcriptores. Dixi fuſiſsime libr. 5. Antiquitat. Romanar. cap. 5. Joſephus Scaliger in Euſebii Chronicon pag. 26. laudato Hygino in Aſtronomicis, putat locum Corippi laudatum ita ſupplendum:

Orſilochum referam primas junxiſſe quadrigas.

Quidquid ſit, indubitatum eſt, *apud Græcos tantum* hanc Erichthonii, Trochili, aut Orſilochi *inventionem valuiße*. Cœlius Rhodigin. libr. 13. cap. 7. *Cum Romulus Romæ primus quadrigam oſtenderit;* ut loquitur Tertullianus loco proxime ſupra laudato: atque ille exemplum artis a Tuſcis petierat, apud quos Vejentes peritia illa clari, uti narrant Plutarch. in Publicola, & C. Plin. libr. 8. cap. 42. Eruditiſsimus Jo: Savaro ſupplet: *Oenomaum referam*. Sidon. Carm. 2. *... re-*

. . . . reparatis Pisa quadrigis.
Suscitat Oenomaum.

Idem Carm. 23. v. 391. Luctat. Placid. ad libr. 1. Thebaid. v. 275. Ipse Statius libr. 4. Thebaid. v. 243. libr. 6. v. 285. libr. 7. v. 416. Et libr. 1. Sil. 2. Claudian. de laudib. Serenæ:

Perdidit Oenomai deceptus Myrtilus axem.

Pindar. Od. 1. Olymp. Sed illi omnes celebrem Oenomaum aurigandi peritia afferunt: quadrigæ inventorem nemo, quod sciam, facit. Itaque a Romulo & Vejentibus devictis acceptus hic mos, quadrigis in ludis certandi, duravit usque ad excisum a barbaris imperium. Unicum locum Claudiani corrigam e sexto Honorii Consulatu ad finem:

Nec solis hic cursus equis, aßueta quadrigis
Cingunt arva tigres.

Nec sensus constat, nec ritus intelligi potest; nam vult cum curulibus certantibus etiam ferarum venationes editas; idcirco restitue:

Nec solis hic cursus equis, assueta quadrigas
Cingit rana tigris.

Quemadmodum superiori capite ostendi, quatuor circensium colores anni quadruplicem significare varietatem, ita *totius anni metas temporum quadriga percurrit*, ut ait Petrus Ravennas Serm. 87. Corippus libr. 1, num. 18. Aurel. Casiodor. libr. 3. Epist. 51.

Nunc ad equos pergo, qui quadrigis juncti *Curules* vocati. Vet. Gloss. *curulis equus* τροχυλάτης ἵππος: & rursus, *equus curulis*, ἵππος δρομεὺς: & rursus *curulis equus*, σὺν ἅρματι ἀγοριζόμενος ἵππος. Esse autem eosdem cum Circensibus, aliorum præoccuparunt observationes. Festive L. Apulejus, ut cetera, libr. 4. Milesiar. princ. *Cursu me concito proprio, ut hercule ipse sentirem, non asinum me, verum etiam equum curulem nimia celeritate refectum.* Theodosius & Valentinianus Augg. l. 21. Cod. Theod. de diverf. offic. *Thymelæ equorumque curulium diversarum civitatum*. Iidem l. 22. Cod. eod. tit. *Actuarios quoque Thymelæ & equorum curulium*. Honorii Aug. est rescriptum l. 3. Cod. Theodos. de Spectacul. *Nemo judicum ex quacumque civitate in aliud oppidum, vel ex provinciæ solo equos curules, aurigas cives tentet traducere.* Ex his patet, male legi in rescripto eorundem Cæsarum Theodosii & Valentiniani l. 7. C. de numer. actuar. libr. 12. *equos curiales*; cum legendum sit, *equos curules*. Q. Symmach. libr. 4. Epist. 60. *Quadrigarum curracium nobilitas præparanda est*. Sed bene Pithæi Codex, *quadrigarum curulium nobilitas*. Equos sane istos præstigiis magicis debilitabant, incitabant: atque illæ artes magorum παίγνια, *artes ludicræ* audiebant. Irenæus apud Epiphanium Hæresi 34. Arnobius libr. 1. Adversf. Gent. *Magicarum artium ludi mortiferam immittere, quibus libuerit, tabem, aut familiarum dirumpere caritates, aut sine clavibus reserare quæ clausa sunt, aut ora silentio vincire, aut in curriculis equos debilitare, incitare, tardare.* Exemplum perappositum apud D. Hieronymum Epistola de D. Hila-

Hilarione. D. Ambrof. Apolog. David cap. 9. *Plerique equorum cum ceciderint, fe jactare confueverunt, & quos cafus non læferit, jactando fe debilitant, & frangunt: alii, qualis Græcorum equorum fertur natura, cum in certamine curuli elifi fuerint, vel fortuito ceciderint, nequaquam fe movere confuerunt, & quandam tenent quietis & patientiæ difciplinam.* Itaque equi & debilitabantur incantamentis, & cadebant: alii anteibant, prout carminum potentia aurigæ valerent. Aurel. Cafsiodor. libr. 3. Epift. 51. *Modo agitatores arte fuperans, modo equorum celeritate tranfcendens, frequentia palmarum eum dici faciebat maleficum, inter quos magnum præconium videtur ad talia crimina pervenire. Neceffe eft enim ad perverfitatem magicam referri, quando victoria equorum curfibus & meritis non poteft applicari.* Petrus Broffeus J.C. & Dionyfius Gothefredus animadverterunt. Valentinianus, Theodofius, & Arcadius l. 9. C. de Malefic. & Mathemat. *Quod fi quifquam ex agitatoribus, id eft aurigis, feu ex quolibet alio genere hominum contra hoc interdictum venire tentaverit.* Quo in refcripto fuperfluum eft illud, *ideft aurigis;* quippe quod gloffema e margine irrepfit: expungendum effe admonuit Rænardus. Ammianus Marcellin. libr. 26. princ. fcribit: *Apronianum præfectum urbi, capitali fupplicio damnaffe Hilarium aurigam convictum ac confeffum, vix dum pubefcentem filium fuum venifico tradidiffe docendum artium nefariarum fecreta legibus interdicta, ut nullo confcio adminiculis juvaretur internis.* Idem libr. 28. *Alius fi creditorem fuum flagitare animadvertit molestius debitum, ad aurigam confugit audentem omnia prælicenter, eumque ut veneficum curat urgeri.* Verum hac fafcinatione magica, in quadrigarum curfibus, omiffa, ad equos ipfos redeo, & quædam neceffaria attingo.

Equi ifti curules vel Tufci erant, primis, ut dixi, feculis, & paupere republica; poftea vero Hifpani. Edictum eft Valentiniani, Valentis, & Gratiani A. A. A. Tit. *de equis curulibus.* Cod. Theodof. *Equos vero Hifpani fanguinis vendendi folitam factionariis copiam non denegamus.* Notat ex Symmacho fuo paffim eruditiffimus Fr. Juretus: ego aliquot loca adfcribam libr. 4. Epift. 64. *Qui potiffimos Iberorum nobilitate prævertunt.* Idem libr. 7. Epift. 105. & Epift. 106. *Coëmptioni equorum ex Hifpania celeritas admonenda eft.* Et libr. 9. Epift. 12. *Ex omnibus gregibus, quibus pollet Hifpania, lectiffimos genere & velocitate præftantes edecumes.* Et eodem libro Epift. 18. *Ad Hifpanias mifimus, quibus equorum curulium mandavimus emptionem.* Et Epift. 19. *Quapropter ad Hifpanias fideliffimos cum copiofis fumptibus mifimus, ut generofas quadrigas fub diligentiffima electione mercentur.* Et Epift. 20. *Miffurus igitur ad Hifpanias meorum aliquos, qui curules quadrigas ex omni gregum nobilitate mercarentur.* Vide ejufdem libri Epiftolam 23. & alibi. Et quia equi ifti ibi provinciæ abundantes, & fupra alios Europæ veloces, inolevit fabula, Favonio vento flante equas concipere. C. Plin. libr. 8. cap. 42. *Conftat in Lufitania circa Olyfipponem oppidum, & Tagum am-*

amnem, equas Favonio flante obversas, animalem concipere spiritum, idque partum fieri, & gigni pernicissimum. M. Varro apud Servium ad libr. 3. Georgic. & ipse Virgilius:

Vere magis, quia vere calor redit ossibus, illæ
Ore omnes versæ in Zephyrum, stant rupibus altis
Exceptantque leves auras, & sæpe sine ullis
Conjugiis vento gravidæ, mirabile dictu.

Jul. Solin. cap. 26. *In proximis Olysipponis equæ lasciviunt mira fœcunditate; nam spirante Favonio vento concipiunt, & sitientes viros, aurarum spiritu maritantur*. Idem cap. 47. *Edunt equæ ex ventis conceptos, sed hi numquam ultra triennium ævum trahunt*. Idemque dixit Plinius loco proxime laudato, *triennium vitæ non excedere*. Adstipulatur Junius Columella libr. 6. cap. 27. *Nec dubium est, quin aliquot regionibus tanto flagrent ardore coëundi feminæ, ut etiamsi marem non habeant, assidua & nimia cupiditate figurantes sibi ipsæ venerem, cohortalium more avium, vento concipiant*. Ludatis postea Maronis versibus, subjungit. *Cum sit notissimum etiam in sacro monte Hispaniæ, qui procurrit in Occidentem juxta Oceanum, frequenter equas sine coitu ventrem pertulisse, fœtumque educasse: qui tamen inutilis est, quod triennio priusquam adolescat, morte absumitur*. Sacrum hunc montem apud M. Varronem libr. 2. Rei Rust. cap. 1. corrupit operarum incuria: *In fœtura res incredibilis est in Hispania, sed est vera, quod in Lusitania ad Oceanum in regione, ubi est Ulysippo oppidum, monte Tagro, quædam vento concipiunt certo tempore equæ: ut hic gallinæ quoque solent, quarum ova ὑπηνέμια appellant; sed ex his equis, qui nati pulli, non plus triennio vivunt*. Restitue locum & lege: *ubi est Ulysippo oppidum, monte sacro*, &c. Verum totum hoc fabulosum contendit Trogus Pompejus apud Justinum libr. 44. *In Lusitanis juxta auctores prodiderunt, quæ fabulæ ex equarum fœcunditate & gregum multitudine natæ sunt, equas vento concipere*. Quod autem auctores supra citati natos ex tali conceptu pullos non ultra triennium durare dicant, paulo diversum sentit Silius Italicus libr. 3. Punicor.

Hic adeo cum ver placidum flatusque tepescit
Concubitus servans tacitos grex prostat equarum,
Et venerem occultam genitali concipit aura;
Sed non multa dies generi, properatque senectas,
Septimaque in stabulis longissima ducitur ætas.

Malim legere clariori sensu, & rerum naturalium scriptoribus convenientiori; quis enim unquam ætatem pro anno dixerit?

Tertiaque in stabulis longissima ducitur æstas.

Tusci itaque & Hispani equi, & paupere & florente Imperio Romano Italis in usu; at Græcis, & maxime in sacris illis agonibus recepti *equi Cappadoces*. Jaculariter L. Apulejus libr. 8. Milesiar. *Is nimio præstinandi studio præconem rogat, cujatis essem? at ille Cappadocum me & satis forticulum denuntiat*. Quem locum Petrus Colvius aptius de equo,

quam

Romae Apud Emi Card Gualterii

quam Philippus Beroaldus de servo interpretatur. Justus Lipsius legit, *Cappadocum me satu, & forticulum*. Jul. Capitol. in Gordianis in princ. *Equos Siculos centum, Cappadoces centum, permittentibus imperatoribus, factionibus divisit*. Solin. cap. 47. *Terra illa* (Cappadocia) *ante alias altrix equorum, & proventui equino accommodatissima est*. Habitique equi præstantiores, vivacioresque, qui ad Argæum fluvium nati. Oraculum Apollinis Pythii in Delphico Templo:

Ἄργεος ἱπποβότα πῶλον λάβε.
Argei, equorum altoris, pullum accipe.

Claudian. libr. 2. in Ruffinum in principio:

. . . . *Jam pascua fumant*
Cappadocum, volucrumque parens Argæus equorum.

Et in Epigrammate de phaleris equi regii:

Sive illum Armeniis aluerunt gramina campis,
Turbidus Argæa seu nive lavit Halis.

Narrant Theocriti & Pindari Scholiastæ, cum in Cappadocia equi omnes interiissent, ex oraculo reparatos fuisse semine Agrigentinorum: & notat Baptista pius Annotationib. posteriorib. cap. 39. Claudian. de Laudibus Serenæ:

. . . . *delectus equorum*
Quos Phrygiæ matres, Argæaque gramina pastæ
Semine Cappadocum sacris præsepibus edunt. (1)

Etruscorum inventum pugiles in ludis, & eorum unctura: corpora nudata, Græcorum instituto, haud recte: nuditas libidinis incentiva: juramentum.

CAP. LXXIV.

Affinis pugillatus equestribus certaminibus, ut fabulæ Græcorum testantur de Castore & Polluce, atque ideo ut a Tuscis Romani ea, ita & hunc sunt mutuati. T. Livius 1. Decad. libr. 1. *Ludicrum fuit equi pugilesque maxime ex Etruria acciti*. Aurel. Prudent. libr. 2. in Symmachum:

Nunc mastrucophoris oleoque, & gymnadis arte
Unctis pugilibus, miles pugnabat Etruscus.

Ante omnia more Græcanico solebant pugiles jurare adhibito porco, vera virtute, non dolis se acturos. Pausania, & ex eo Pierius Valerianus libr. 9. Hieroglyph. pag. 89. Palestritæ isti, seu πύκται, ut est apud Pindari Scholiastem, & Julium Pollucem libr. 3. num. 5. cap. 30. oleo se

(1) Usum equorum, & quadrigarum, & forte etiam ad formam curulium apud Etruscos demonstrat vas fictile Emin. Cardinalis Gualterii, cujus hic apposita sunt delineamenta.

ſe inungebant. Plin. libr. 15. cap. 4. *Uſum ejus* (olei) *ad luxuriam vertere Græci, vitiorum omnium genitores, in gymnaſiis publicando.* Servius Maurus ad libr. 2. Georgic. pag. 116. *Oleum generalem uſum habet, quod cum in unguentum fuerit corruptum, uni rei tantum eſſe aptum incipit.* Longus ordo Poëtarum id probat. Claudian. Panegyrico de Conſulatu Manlii Theodori:

Calliope liquidas Alciden poſce paleſtras.

M. Lucan. libr. 9. Pharſal.

. . . *auctoris cytharæ liquidæque paleſtræ*

Virgil. libr. 3. Æneid.

Exercent patrias oleo labente palæſtras
Nudati ſocii.

Et libr. 5. Æneid.

Cetera populea velatur fronde juventus,
Nudatoſque humeros oleo perfuſa niteſcit.

Helenius Acron Grammaticus ad Horatii libr. 1. od. 8. *Palæſtram tractantes, oleo ungebantur.* Ipſe Lyricus:

Cur vitat flavum Tiberim tangere? cur olivum
Sanguine viperino cautius vitat?

Iterum Lucan. libr. 4. de Lucta Herculis, & Antæi:

. . . . *perfudit membra liquore*
Hoſpes Olympiacæ ſervato more paleſtræ.

Papin. Stat. libr. 6. Thebaid. de Tydeo & Agyllæo:

Poſtquam oleo gaviſa cutis, petit æquor uterque
Procurſu medium.

Sidon. Apollinar. Carm. 9.

Unctas Tyndaridis dicaſſe luctas.

Q. Catull. Epigr. 64.

Ego mulier, ego adoleſcens, ego ephœbus, ego puer,
Ego gymnaſii fui flos, ego decus eram olei.

Prior verſus corruptiſſimus; quis enim credat, Atym ſe ipſum appellare mulierem? corrige itaque:

Ego inuber, ego adoleſcens.

Inuber enim recte pro eo, qui eſt impubes, cuique ubera non ſuccreverunt (1). A. Gell. libr. 20. cap. 8. *Oſtreæ, multæ, inuberes, macræ.* Idem valet apud Feſtum Pompejum *Infantes exuberes.* Unctura hæc non ſimpliciter ex oleo, ut membra agiliora forent, faciliuſque adverſarii nexus effugerent; verum etiam admixta cera, unde unguentum *ceroma* vocatum. L. Seneca libr. de Brevit. vitæ cap. 11. C. Plin libr. 35. cap. 13. libr. 22. cap. 24. D. Juvenal. Sat. 3. Mart. libr. 4. Epigr. 4. libr. 5. Epigr. 66. libr. 7. Epigr. 31. libr. 11. Epigr. 99. & alibi ſæpe.

Nudato corpore luctabantur, ſubligaculo tantum pudendis velandis indu-

(1) Joſeph Scaliger emendat: *Ego puber, ego adoleſcens, ego ephœbus, ego puer*
Ego gymnaſii fui flos, ego eram decus olei.

inducto. Eustathius Homeri Scholiastes ad libr. 18. Odyss. princ. cujus ritus initium a Platonis Republica apud Athenienses, & a Licurgi legibus apud Spartanos. Xenophon libr. de Lacedæmoniorum Republica. Thucydid. libr. 1. Belli Pelopon. Ἐγυμνώθησάν τε πρῶτοι καὶ ἐς τὸ φανερὸν ἀποδύντες λίπα μετὰ τοῦ γυμνάζεσθαι ἠλείψαντο, τόδε πάλαι καὶ ἐν τῷ ὀλυμπιακῷ ἀγῶνι διαζώματα ἔχοντες περὶ τὰ αἰδοῖα οἱ ἀθληταὶ ἠγωνίζοντο. *Primi* (Lacedæmonii) *corpora certaturi nudaverunt, propalam se exuentes, oleoque unxerunt; quum olim etiam in Olympico certamine athletæ, subligacula circa pudenda habentes, pugnarent*. Egregia ibidem loci Scholiastes vetus, & Clemens Alexandrinus libr. 3. Pædagogi cap. 5. Institutum hoc Licurgi, uti in ejus vita docet Plutarchus, & observat eruditus Nic. Cragius libr. 3. de Rep. Lacedæmonior. tabula 6. instituto 12. quem non exscribo. Euripid. Andromache:

Γυμνοῖσι μηροῖς καὶ πέπλοις ἀνειμένοις.
Δρομοὺς παλαίστρας τ' ἀνασχέτους ἐμοὶ
Κοινὰς ἔχουσι,
Nudis femoribus & tunicis dissolutis
Cursus palæstrasque non tolerabiles
Communes habent.

Quod non tantum viris juvenibusque in usu, sed etiam virginibus, quæ eodem ritu corporis exercitamentis utebantur; quare φαινομηρίδες vocantur, *quasi patentibus apertisque femoribus*. Jul. Pollux libr. 7. cap. 13. Ovid. Epist. Paridis ad Helenam:

More tuæ gentis nitida dum nuda palæstra
Ludis, & es nudis femina mixta viris.

Sext. Propert. libr. 3. Eleg. 13.

Quod non infames exercet corpore laudes
Inter luctantes nuda puella viros.

Hæc vetus lectio, quam male tuetur Robertus Titius libr. 4. locor. Controversor. cap. 1. Ivo vero Villiomarus legit *infames ludos*, non bene; optima enim vetus lectio, nam *luctam non esse infamem laudem*, quis non intelligit?

Institutum hoc Lycurgi, legemque Platonis reprehendunt plerique. Eusebius de Præparat. Evangel. libr. 3. cap. 12. quare Plutarchus in Comparatione Numæ & Lycurgi mulieres Spartanas vocat ἀνδρομανεῖς, *quasi viros in furorem libidinis concitantes;* nuditas quippe libidinis incentiva. D. Ambros. libr. 3. de Virginibus: *An quicquam est tam pronum ad libidines, quam inconditis motibus ea, quæ vel disciplina velavit, membrorum operta nudare?* Exempla de Davide & Bersabee nuda in sacris literis libr. 2. Regum cap. 11. & de Caracalla & noverca ipsius Æl. Spartian. in eo. Hinc salaces Dii, Venus, Cupido, Priapus nudi a Poëtis passim finguntur: severa contra & pudica numina vestita cinctaque, quod multis ab omniscio Andrea Tiraquello in Legib. Connubialib. observatum, hic non repeto. Vide Tibullum libr. 2. Eleg.

6. Cœl.

6. Cœl. Rhodigin. libr. 4. cap. 7. denique verum eſt illud Ennianum apud Tullium libr. 4. Tuſculanar. Quæſt. ad finem:

Flagitii principium eſt nudare inter cives corpora.

Ideoque rectiſſime Martialis libr. 4. Epigr. 55.

. . . . aut libidinoſæ
Ledæas Lacedæmonis palæſtras.

Id in Italia etiam receptum non eſt dubium. Papin. Stat. libr. 3. Silv. 1. in fine:

. . . . ridetque benigna
Parthenope gentile ſacrum, nudoſque virorum
Certatus.

Atque adeo apud Tyrrhenos noſtros non modo viri, ſed & mulieres nudatis in ludo corporibus, nec non in conviviis, ut docet Timæus libr. 1. Hiſtoriar. apud Athenæum libr. 4. Dipnoſophiſt. cap. 16. (1)

Lanificii uſus apud Etruſcos: de lanificiis matronalibus.

CAP. LXXV.

LAnificium inter mores Etruſcorum fuiſſe docet fortaſſe Juvenalis Satyr. 6. v. 289.

. . . . . . ſomnique breves, & vellere Tuſco
Vexatæ duræque manus.

Illud hoc loco animadverſione dignum matronalis caſtitatis vel primum encomium fuiſſe, lanificium exercuiſſe; nam θάλαμος ἱςῶν ταλασιεργὸς οἶκος, *thalamus telarum, domus operoſi lanificii*, gynæcium matronale vocatur. Jul. Pollux libr. 1. Onomaſt. cap. 8. Euſtathius ad libr. 2. Iliad. v. 515. Heſychius illuſtris Grammaticus in voce γυναικωνίτης. Serv. ad libr. 8. Æneid. v. 646. Moderat. Columella libr. 12. Rei Ruſt. cap. 3. Feſt. Pomp. libr. 16. in voce *Rica*. Xenophon libr. 3. Memorabil. cujus verba adducta a me reperies libr. 1. Antiquitat. pag. 38. Hinc illud D. Hieronymi ad Demetriadem Virginem præceptum: *Habeto ſemper lanam in manibus*. Exempla plurima, eaque illuſtria, ſorores, uxor, filiæque Auguſti *veſtem* ipſi texebant: Sueton. cap. 73. Alexandri Magni ſorores *veſte eum donarunt*. Curtius libr. 5. Xerxi Regi Ameſtris ſoror *amiculum nevit:* Herodot. libr. 7. Etiam heroico illo ſeculo, Calypſo libr. 5. Odyſſ. Arete mater Nauſicaæ libr. 6. Odyſſ. & Pallas libr. 8. Iliad. & libr. 12. Iliad. in fine apud Homerum textrices

ces

(1) In fine capitis 46. hujus libri inter nummos Etruſcos videre poſſumus manum ceſtu armatam, quod plane ſpectat ad pugilatum, qui in Etruria uſu receptus erat.

ces finguntur. Theano Brontini Crotoniati uxor, ut Plotino placuit philoſopho, aut Pythagoræ, quod viſum Theocrito, rogata quam uxorem probaret, ut retulit Joannes Stobæus ſerm. 72. reſpondit verſu illo ex libr. 1. Iliad. v. 13.

Ἱστὸν ἐποιχομένην, καὶ ἐμὸν λέχος ἀντιόωσαν
Telam texentem, & meum lectum ſternentem.

Ptolomæus Hepheſtio ex Sappho:

Γλυκεῖα μᾶτερ οὔτοι δύναμαι κρέκειν τὸν ἱστόν.
Dulcis mater, non poſſum texere telam

De Cyrena Pindar. Pythicor. od. 9. Ovid. libr. 1. Amor. Eleg. 13. & libr. 12. Metamorphoſ. fab. 5. Claudian. libr. 1. de Raptu fine. Et de Conſul. Olyb. & Probini:

Lætatur veneranda parens, & pollice docto,
Jam parat auratas trabeas.

Idem Epigr. de equo Regio, & alibi paſſim. Virgil. libr. 3. Æneid. Andromache *manuum monimenta ſuarum* appellat veſtem, quam Aſcanium donat. Et libr. 4. Æneid. *Lænam Dido* dicitur feciſſe, & *auro variaſſe telam*. C. Flacc. Balb. libr. 5. Argonaut.

Accipe Tænarii clamydem de ſanguine abæni,
Frænaque & accinctum gemmis fulgentibus enſem
Hoc patrium decus, hæc materni texta labores.

Apud Silium Italicum matrona illa nobilis libr. 7. Punicor.

Quod noſtræ nevere manus, venerabile donum.

D. Auſon. Parental. Carm. 3.

Morigeræ uxoris virtus, cui contigit omnis
Fama pudicitiæ, lanificæque manus.

Ejusdem operis Carm. 13.

Docta ſatis, vitamque colo, famamque tueri,
Docta bonos mores.

Incertus Poëta Comicus, ſed vetus & elegans:

Ἱστοὶ γυναικῶν ἔργα, κ' οὐκ ἐκκλησίαι.
Telæ feminarum opera, non conciones.

C. Lucilius libr. 6. Satyrarum:

. . . Thannomeno inquit valva ſorore
Lanificam dici ſiccam atque abſtemiam audit.

Ex his facile percipitur, præcipuum matronarum ornamentum in lanificio poſitum; quare *novam nuptam* ritu Romano *colus cum fuſo comitabatur*, exemplo Tanaquillis, quæ Tarquinii Priſci uxor, Etruria erat oriunda: C. Plin. libr. 8. cap. 48. & alibi hoc opere abunde docui. Frequentiſſima laus illa in vetuſtis marmorum ſepulchralium monimentis. Adſcribam Inſcriptionem. (1)

HOSPES.

(1) Apud Gruterum pag. 769. num. 9. Romæ.

HOSPES. QVOD. DEICO. PAULLVM. EST. ASTA. AC. PELLEGE
HEIC. EST. SEPVLCRVM. HAV. PVLCHRVM. PVLCHREI. FEMINAE
NOMEN. PARENTES. NOMINARVNT. CLAVDIAM
SVOM. MAREITVM. CORDE. DILEXIT. SOVO
GNATOS. DVOS. CREAVIT. HORVNC. ALTERVM
IN. TERRA. LIQVIT. ALIVM. SVB. TERRA. LOCAT
SERMONE. LEPIDO. TVM. AVTEM. INCESSV. COMMODO
DOMVM. SERVAVIT. LANAM. FECIT. DIXI. ABEI.

Et ſane matronæ laudi ducebant ſtamina, telas, veſtes, ſuis manibus textas, habere, aliis donare; quare & ancillis penſa diurna diſtribuebant, & eunuchum illis præficiebant, qui ſevere illud exigeret. Ovid. libr. 2. Faſtor. de Lucretia:

Lumen ad exiguum famulæ data penſa trahebant.

Claudian. libr. 1. in Eutrop.

Tu potes alterius ſtudiis hærere Minervæ,
Tu telas, non tela pati, tu ſtamina noſſe,
Tu ſegnes operum ſolers urgere puellas.

Juriſconſulti etiam libris ſuis multa inſeruerunt de lanarum, lanificarumque conditionibus: eamque faciunt *pecudum, ovium, anſerinam, caprinam, leporinam, ſuccinam, lotam, tinctam, notam, non notam, factam, infectam*. Conſule Paulum J.C. libr. 3. Sententiar. tit. 6. Ulpian. l. 70. ff. de leg. 3. & alios.

Etruſcorum opificium fictilia, & quidem Aretii: eorum pretia: uſus in conviviis, templis: vocata gryte, & catinus, & frivola, & ſympunium, & caudes.

C A P. LXXVI.

PArva loquimur, ſed neceſſaria ad tantæ gentis gloriam illuſtrandam. Vide Plinium, ad finem hujus capitis laudandum, qui plene ſatisfacit. Monachus Anonymus, ſed ipſe ad Satyr. 6. Juvenal. v. 407. & Scotum ſe fatetur diſerte, & incluſum ad D. Jacobi ſub muris Herbipolis; is ergo ad ejusdem Satyr. 11. v. 109. ita inquit: *Tuſci in Italia ante Romanos dominabantur, & catinos ex argilla rubra excoquebant, quibus Numa Rex in Deorum ſacrificiis utebatur tanta elegantia, ut argentea ſuperarent vaſa. Iſidorus.* Locus Iſidori, quem

quem laudat, extat libr. 20. Etymolog. cap. 4. *Antiquiorem fuiße dicunt usum fictilium vasorum, quam fundendi æris aut argenti; apud veteres enim nec aurea, nec argentea vasa, sed fictilia habebantur*. Et paucis interjectis, Aretina vasa *ex Aretio, municipio Italiæ, dicuntur, ubi fiunt; sunt enim rubra*. Fictilia certe & Samia, & Saguntina erant a locis ibidem suis nominata, de quibus nihil hic, sed de Etruscis tantum, Martial. libr. 14. Epigr. 98.

Aretina nimis ne temnas vasa monemus,
Lautus erat Tuscis Porsena fictilibus.

D. Juvenal. Sat. laudata proxime:

Ponebant igitur Tusco ferrata catino
Omnia tunc.

Et Perf. Sat. 3. v. 60.

Vestalesque urnas, & Tuscum fictile mutat.

Inventio horum, ut dixi, Aretii erat, quod oppidum etiam nunc celebre, & antiquitate illustre. Martial. libr. 1. Epigr. 54.

Sic Aretinæ violant cristallina testæ.

Erant rubra vasa Aretina. Præter superius laudatos, addendus Sedulius presbyter, Scotus, in Præfat. Carm. Paschal.

Nobilium nitidis doctorum vescere cœnis,
Quorum multiplices nec numerantur opes.
Illic invenies quidquid mare nutrit edendum,
Quidquid terra creat, quidquid in astra volat.
Cærea gemmatis flavescunt mella canistris,
Collucentque suis aurea vasa favis.
At nos exiguum de paupere carpsimus horto,
Rubra quod appositum testa ministrat olus.

Deorum honori primum illa dedicata. C. Plin. libr. 35. cap. 12. *In sacris quidem etiam hodie inter has opes, non myrrhinis cristallinisque, sed fictilibus prolibatur sympuviis*. Julius Pollux libr. 10. cap. 19. ex Antiphane vetere Comico in Mystide ex sacrificio loquens ἐξ ὀξυβαφίων ἐπινομεν, *ex acetabulis fictilibus bibebamus*. Flor. Tertull. Apolog. cap. 25. *Frugi religio & pauperes ritus, & nulla Capitolia certantia cœlo; sed temeraria de cespite altaria, & vasa adhuc Samia, & nidor ex illis*. M. Cic. Paradox. 1. *Quid autem Numa Pompilius? minusne gratas Diis immortalibus capedines, ac fictiles urnas fuisse,* (1) *quam delicatas aliorum patinas arbitramur?* Lazarus Baifius corrigit apposite meo quidem judicio, legitque: *quam Deliacas aliorum patinas*. At male in Plinio restituit idem, *sympullis* pro *sympuviis*; sympuvium enim rectius legitur, ut infra hoc ipso capite probabitur. Parietes templorum, non tantum vasa sacra fictiles. Plin. libr. 36. cap. 2. *Non ergo in tam malo exemplo moribus cavere utilius fuerat, quam tacere tantas moles in privatam domum trahi præter fictilia Deorum fastigia?* Ipsorumque Deorum rudi illo ævo statuæ fictiles. L. Sen. de Conf. ad Helviam cap. 10.

(1) Locus Ciceronis restitutus fuit a Lambino, auctoritate Cod. MSS. sic *quam filicatas aliorum patinas*, & sic habent omnes ferme editiones, idemque conjecturam legentium *Deliacas* minime probat.

10. *Tunc per fictiles Deos religiose jurabatur*. Ita Poëtæ passim. Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 1.

Fictilibus crevere Diis hæc aurea templa,
Non fuit opprobrio facta sine arte casa.
Tarpejusque pater nuda de rupe tonabat.

D. Juvenal. Satyr. 11. vers. 115.

Hanc rebus Latiis curam præstare solebat
Fictilis, & nullo violatus Jupiter auro.

Postea a Deorum cultu, e Numæ religioso instituto, fictilia in optimatum domos migrarunt. Valer. Maxim. libr. 4. cap. 3. tit. 9. de privata Tuberonis cœna: *Cui Consulatum gerenti, cum Ætolorum gens omnis usus vasa argentea, magno pondere, exquisita arte fabricata, per legatos misisset, qui superiori tempore gratulandi causa ad eum profecti retulerant, fictilia se in ejus mensa vidisse vasa, monitos, ne continentiæ quasi paupertati succurrendum putarent, cum suis sarcinis abire jussit*. Quod ille domi factum, alii publice in Capitolio admissum narrant. L. Sen. Epist. 95. *Tuberonis ligneos lectos, cum in publicum sternerentur, hœdinasque pro stragulis pelles, & ante ipsius Jovis cellam, proposita convivis vasa fictilia, quid aliud est, quam paupertatem Capitolio consecrare?* Et deinde paucis interjectis subditur elegantissime & apposite: *Omnium illorum aurum argentumque fractum est, & millies conflatum, at omnibus seculis Tuberonis fictilia durabunt*. Idem Epist. 98. *Tubero paupertatem & se dignam, & Capitolio judicavit, cum fictilibus in publica cœna usus ostendit, debere his hominem esse contentum, quibus Dii etiam uterentur*. Ambigua est in eodem lectio libr. 1. Benef. cap. 6. *Sicut in victimis quidem, licet opimæ sint, multoque auro præfulgeant, Deorum non est honos, sed in pia ac recta voluntate venerantium; itaque boni farre etiam ac fictili religiosi sunt: mali rursus non effugiunt impietatem, quamvis aras multo sanguine cruentaverint*. Ferdinandus Pincian. in nullo MSS. ab se visorum repertum ait *fictili*, sed in quibusdam *ficiola*, in nonnullis *ficilla*, & in Facundi & Primitivi exemplaribus *fitilla*; itaque levissima opera, uno elemento inserto, legendum est arbitratus *fritilla*, ut sit pultis cujusdam genus in sacrificiis receptissimæ. M. Antonius Muretus libr. 12. Variar. Lection. cap. 1. retinet *fitilla*, eadem prorsus significatione. Ex Arnobio libr. 7. *Quid fitilla, quid frumen, quid africia?* C. Plin. libr. 17. cap. 8. *Hodie sacra prisca atque natalium pulte fitilla conficiuntur*. Josephus Scaliger Pincianum secutus, putavit legendum *fritilla:* quod placuisse video & Justo Lipsio, qui vasa ipsa, quibus sacrificia offerebantur, non pultem ipsam seu libamen significari ea voce contendit. Testem laudat Festum Pompejum libr. 11. *Muries est, quemadmodum Veranius docet, ea, quæ fit ex sale sordido, in pila pinsato, & in ollam fritilem conjecto, ibique operto, gypsatoque, & in furno percocto*. Olla ei *fritilis* diserte appellatur, ut appareat non sacrificii partem aliquam, aut libum ea dictione denotari, sed vas sacris actum; nam Paulus Diaconus

conus perperam, ut multa ex Feſto tranſcripſit: *muries dicebatur ſal in pila tunſum, & in ollam fictilem conjectum, & in furno percoctum*. Denique Fr. Modius Novantiquar. Lection. Epiſt. 29. ut ab aliis quippiam diverſum adducat, ita legendum cenſuit, *farre ac frivolis*, non male, ut infra docebitur.

Non modo optimates, ſacerdoteſque fictilia in uſu rudi & paupere re Romana, ſed etiam ruſtici, æquali cum potentioribus, ut videtur, fortuna. Alb. Tibull. libr. 1. Eleg. 1.

Fictilia antiquus primum ſibi fecit agreſtis
Pocula, de facili compoſuitque luto.

Sed & Siciliæ Regis ea uſurparunt. D. Auſonius Epigr. 8.

Fama eſt fictilibus cenaſſe Agathoclea Regem,
Atque abacum Samio ſæpe oneraſſe luto.

Pergo ad diverſas fictilium appellationes. Primum *caudes* diſcimus vocari abſoleto & inuſitato vocabulo. Iſidori Gloſſarium: *Caudes, Vaſa fictilia.*

Secundo a Græcis γρῦ, *gry*, ſive γρύτη audiunt. Auctor eſt Joannes Tzetzes Chiliad. Hiſtoriar. 4. cap. 7.

Καὶ γρύτη δὲ, σκευάρια μίκρα τῶν ὀςρακίνων.
Et gryte vero, vaſcula parva ex teſtis.

Tertio *catini* audiunt, *in quibus jurulenta, & pulmenta ponebantur*, ut docte Hadrian. Turneb. libr. 22. Adverſarior. cap. 9. nos docuit. Juvenal. Sat. 6. v. 340.

Et quis tunc hominum contemptor numinis? aut quis
Sympullum ridere Numæ, nigrumque catinum,
Et Vaticano fragiles de monte patellas
Auſus erat?

Secundum verſum Bartholomæus Marlianus libr. 7. Topogr. Urb. in fine legit: *Sympullum, priſcumque catinum*. MS. meus optimæ notæ:

Sympuvium ridere Numæ, Tuſcumque catinum.

Joan. Britannicus de Tuſco vico nugatur ad v. 109. Satyr. 11. Novam interpretationem adfert Corius parte 1. Hiſtoriæ pag. 124. *Sic dicti ſunt a catino, hoc eſt vaſe, quo aqua Imperatoriæ menſæ deſtinata, continebatur, quod officium, qui adminiſtrabant, dicti ſunt Catanei*. Subdit deinde aliis etiam in locis pleroſque nobiles, atque etiam Epiſcopos Cataneorum appellatione inſignitos, ut obſervavit Franc. Sanſovinus de Illuſtrib. Ital. Famil. pag. 222.

Quarto *frivola* dicebantur. L. Seneca proxime ſupra laudatus ex lectione Franc. Modii. Ulpian. J.C. l. 11. ff. de pignerat. *Non enim credibile eſt hoc conveniſſe, ut ad univerſam penſionem Inſulæ, frivola mea tenebuntur*. Feſt. Pomp. libr. 6. *Proprie vaſa fictilia quaſſa*. Lexicon vetus apud Hadrianum Turnebum libr. 28. Adverſarior. cap. 6. *frivola, vaſa fictilia*. Non latuit Guilielmum Budæum in Annotationib. in Pandectas. Juvenal. Sat. 3. v. 199.

 ....*jam*

. . . . jam poscit aquam, jam frivola transfert
Ucalegon.

Idem Satyr. 5. v. 59.

Et ne te teneam, Romanorum omnia Regum
Frivola.

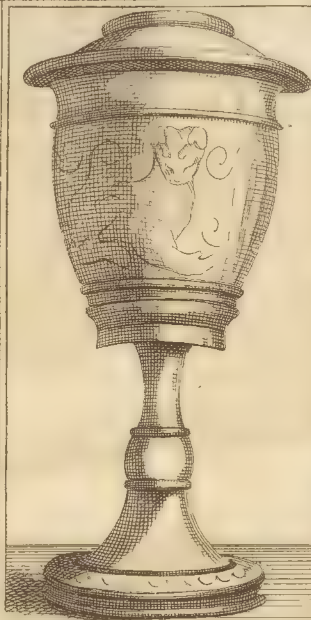
Denique *Sympuvia* eadem vocata. Vetus Scholiast. D. Juvenal. ad Satyr. 6. v. 340. *Sympuvium vas sacrificiis aptum, in quo pontifices lavare solebant; sympuvium autem, quia omnes Sacerdotes simul bibebant, unde sympuviatrix illa dicitur, quæ porrigit poculum ipsum.* Paulo aliter idem Turnebus libr. 3. Adversarior. cap. 10. *Simpulatrices mulieres rebus divinis deditæ a sympulo ita vocatæ.* Ex quo apparet, eum locum Juvenalis legisse *Simpullum*, non vero *Sympuvium*, uti & Festus libr. 17. *Simpulum vas parvum, non dissimile cyatho, quo vinum in sacrificiis libabatur; unde & mulieres, rebus divinis deditæ, simpulatrices dicuntur.* Quam lectionem etiam secutus videtur L. Apulejus libr. 4. Floridor. *Paupertas populo Romano imperium a principio fundavit, proque eo in hodiernum diem Diis immortalibus simpulo & catino fictili sacrificat.* M. Varro etiam hanc lectionem videtur confirmare libr. 4. de Ling. Lat. *A sumendo, sympulum nominavere: in hujusce locum in conviviis in Græcia successit epichysis & cyathus, in sacrificiis remansit guttum & simpulum.* Sed tamen graves auctores, nec contemnendi, legunt constanter *sympuvium*. Plin. libr. 35. cap. 12. *Fictilibus prolibatur sympuviis.* Non possum, quin ex eodem capite locum pernecessarium recenseam, unde id totum, quod probare cupio, elucescet: *Fingere ex argilla similitudines Dibutades Sicyonius figulus primus invenit Corinthi, filiæ opera, quæ capta amore juvenis, illo abeunte peregre, umbram ex facie ejus ad lucernam in pariete lineis circumscripsit, quibus pater ejus impressa argilla typum fecit, & cum ceteris fictilibus induratum igni proposuit, eumque servatum in nymphæo, donec Corinthum Mummius everteret, tradunt. Sunt, qui in Samo primos omnium plasticen invenisse Rhæcum & Theodorum tradant, multo ante Battiadas Corintho pulsos. Demaratum vero, ex urbe eadem profugum, qui in Etruria Tarquinium Priscum Regem populi Romani genuit, comitatos fictores Euchira & Eugrammum, ab iis Italiæ traditam plasticen.* Eandem cum Plinio lectionem admittit Q. Florens Tertullianus Apologet. cap. 13. *Quo differt ab epulo Jovis, silicernium, a sympuvio, obba, ab aruspice pollinctor?* Quam veram esse & genuinam hujus loci lectionem Franciscus Zephyrus Paraphrastes vetus testatur. *Aræ, ubi in sympuvio vase vinum Diis libatur;* quod ex MS. se eruisse Jacobus Pamelius scribit. (1)

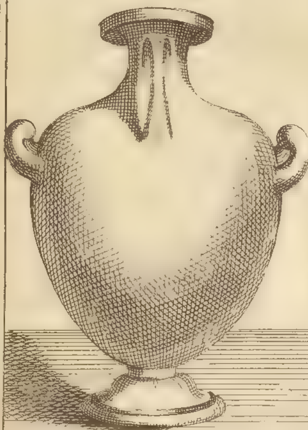
Qui de Samiis & Saguntinis fictilibus plura desideras, adi ad Antiquitates meas libr. 5. cap. 30. nam hic Etruriam tantum illustro.

Etru-

(1) Artem figulinam magnopere illustrant, tum vasa passim in hoc opere allata, exornata figuris, tum quæ hic adferimus, quæ formæ novitate notabilia visa sunt.

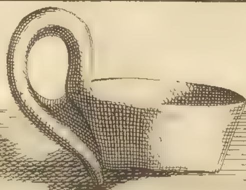
Florentiæ in Museo Mediceo

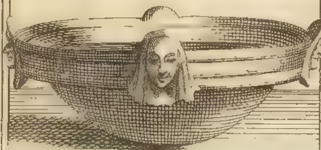

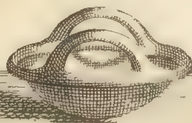
ex Vitro

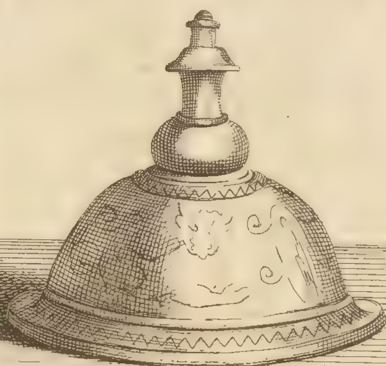
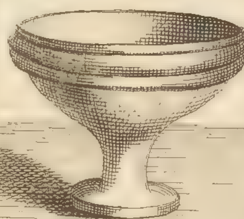
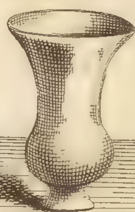

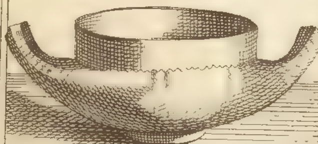
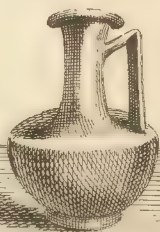
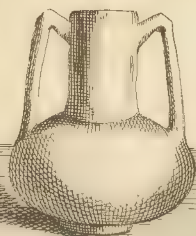
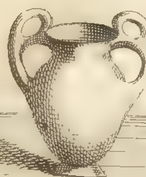

Vasa et Vascula fictilia Clusina Etrusca pleraque apud Nob. Ristorum Paolozzi.

Vasa et uascula fictilia Clusina pleraque apud. Nob. Ristor. Paolozzi reperta tam haec quã praecedentia in Vrnulis uel circa Vrnulas Etruscas.

Etruscorum in Italia inventum Plastice: simulachra Deorum fictilia: Tuscanica dicta: aurea postea.

CAP. LXXVII.

PLasticen, sive artem statuas ex argilla, terra pinguiori, aut creta fingendi formandique, superiori capite Plinii verba allata, Corinthi excogitatam, & a Corinthiis artificibus in Etruria toti Italiæ ostensam, fidem facere potuerunt. Addo nunc statuas, a plasticis elaboratas, vocari solitas *Tuscanicas*. Idem Plinius loco laudato: *Plastæ nobilissimi fuere Damophilus & Gorgasius, iidemque pictores, qui Cereris ædem Romæ ad Circum maximum, utroque genere artis suæ excoluere, versibus inscriptis Græce, quibus significarunt a dextra opera Damophili, esse, a parte læva Gorgasi. Ante hanc ædem Tuscanica omnia in ædibus fuisse, auctor est M. Varro*. Sic intelligendus P. Ovidius libr. 1. Fastor.

Jupiter exigua vix tutus stabat in æde,
Inque Jovis dextra fictile fulmen erat.

Sed a Plinio avelli non possum, qui libr. 36. cap. 2. pulcherrime id, quod cupimus, expressit: *Præter fictilia Deorum fastigia*. In quibusdam edictionibus est *fictilia Deorum fastidia*, nullo sensu; melius in MS. Codice Tolosano Collegii Foxiensis *fictilia Deorum simulacra*. Eodem sensu *fictiles Dii* apud Propertium libr. 4. Eleg. 1. *fictilis Jupiter*. Juvenal. Satyr. 11. L. Sen. Epist. 31. *Exurge modo, & te quoque dignum finge Deo; finges autem non auro, non argento, non potest ex hac materia imago Dei exprimi similis: cogita illos, cum propitii essent, fictiles fuisse*. Et libr. 2. Controv. 1. ubi Fuscus Arellius pater: *Facilius possum paupertatem laudare, quam ferre. Quid mihi Phocionem loqueris, quid Aristidem? Tunc paupertas erat seculi. Quid loqueris Fabricios, quid Coruncanos? Pompæ ista exempla. Fictilibus fuerunt Dii faciles*. Alibi hoc fusius, ubi de idolorum statuarumque inventione; hic enim tantum de figlina agimus. Certe igitur initio pauperis rei Romanæ, templa, vasa, adeoque ipsorum Divorum statuæ ex terra fictiles erant. Propert. libr. 4. Eleg. 1.

Fictilibus crevere Diis hæc aurea templa.

Postea vero tantus urbem invasit luxus, ut argenteæ, marmoreæ, aureæ, atque adeo gemmeæ, pernitiosissimo & exemplo & sumptu, statuæ erigerentur. L. Seneca Consol. ad Helviam cap. 10. *Quorum tecta nondum auro fulgebant, quorum templa nondum gemmis renidebant*. Eoque luxuria processit inaudita, ut crescente Republica, partem prædæ, manubia-

nubiarumque, ditandis templis, erigendiſque ſtatuis dedicarent. Alios omitto auctores, unico contentus Silio Italico libr. 15.

Poſtquam perfectæ laudes hominumque Deumque,
Captivæ ſpectantur opes, digeſtaque præda:
Hoc aurum patribus, bello hæc Martique talenta,
Hoc regum donis, divum hoc ante omnia templis,
Cetera bellantum dextris, pulchroque labori.

Creſcente deinde magnificentia, ipſis civibus privatis ſtatuæ argenteæ aureæque ponebantur, viris feminiſque promiſcue. Stat. libr. 5. Silv. 1.

Si manus, aut ſimiles docilis mihi fingere ceras,
Aut ebur, impreſſis aurumve animare figuris,
Hinc Priſcilla tuo ſolatia grata marito
Conciperem.

Quin imo morituri teſtamentis aurum decernebant ſtatuæ Imperatori conflandæ. Hiſtoricos & Juriſconſultos omitto: idem Statius ſufficiet, eodem libro Silvaque v. 191.

Da Capitolinis æternum ſedibus aurum,
Quo niteat ſacri centeno pondere vultus
Cæſaris, & propriæ ſignet cultricis amorem.

Etruſcorum mos in corticibus arborum ſcribere, item in cæra, in linteis textis, in ligneis tabulis, in ære, in charta expreſſæ literæ, in membrana, in plumbo: minium primis literis additum, cornua & umbilicus.

CAP. LXXVIII.

Etruſcis iisdem Romani ceteræque Italæ gentes manſuetum politioris vitæ cultum, morumque elegantiam debent, quippe hi, ſive Aborigines (eandem enim eſſe gentem Servius ad libr. 7. Æneid. teſtatur) ſcribere in arborum libris docuere. Aurel. Symmachus libr. 4. Epiſt. 28. *Mallem Aborigenum more, dictionem ſalutis alternæ ligno aut corticibus ſcribere: Ægyptus papyri volumina bibliothecis foroque texuerit.* Vide, quæ diſputat acutiſſime & ingenioſiſſime Petrus Victorius libr. 16. Variar. Lection. cap. 5. Euripidis Scholiaſtes in Hippolyto conſulatur. Cultiſſimus Ariſtenetus libr. 1. Epiſt. 10. Τοῖα δὲ εἴθε, ὦ δένδρα, καὶ νῦς ὑμῖν γένοιτο, καὶ φωνὴ ὅπως ἂν εἴπητε μόνον, Κυδίππη καλὴ, ἢ γῦν κατὰ τῶν φλοιῶν ἐγκεκολαμμένα φέροιτε γράμματα. *Utinam quidem, inquiebat, vobis, arbores, & mens & vox foret, hoc unum dictitaretis*

retis Cydippe pulchra, vel corticibus inscriptas ferretis, hoc ipsum testantes, literas. Ita Poetæ P. Ovid. Epist. Oenones Paridi:

Incisæ servant a te mea nomina fagi,
Et legor Oënone falce notata tua.
Et quantum trunci, tantum mea nomina crescent,
Crescite, & in titulos surgite rite meos.

Ex P. Virgilio Eclog. 10.

. . . . . tenerisque meos incidere amores
Arboribus, crescent illæ, crescetis amores.

Floridus, vetustissimus Poëta, elegantissimo carmine. (1)

Quando ponebam novellas arbores mali & pyri,
Cortici summæ notavi nomen ardoris mei:
Nulla fit exinde quies, vel finis cupidinis:
Crescit arbor, gliscit arbor, ramus implet literas.

Olympius Nemesianus Bucolicus Poëta, qui sub Carino Aug. vixit, Eclog. 1.

Accipe quæ super hæc cerasus, quam cernis ad amnem
Continet, inciso servans mea carmina libro.

Calphurnius & ipse Bucolicus, gente Siculus, Eclog. 3.

Dic age, nam cerasi tua cortice verba notabo,
Et decisa feram rutilanti carmina libro.

Corrigendus idem Eclog. 4.

Ut quoque turba bono plaudat saginata magistro,
Ille meis pacem dat montibus, ecce per illum
Seu cantare juvat, seu ter pede læta ferire
Carmina nonnullas licet & cantare choreas,
Et cantus viridante licet mihi condere libro.

Primus & quartus versus, graviter afflicti, virga critica, aut fulmine verius Aristarchico egent; nam *saginata* vitiosissime contra poëticæ rationem, restitue:

. . . . turba bono plaudat sagmata magistro.

Ut sit *sagmata* turba, sagminibus coronata; nam solemni & compitalitio festo, non rustici modo coronabantur, sed & boves. Testatur cultissimus Alb. Tibull. libr. 2. Eleg. 1. de bobus:

Solvite vincla jugis, nunc ad præsepia debent
Plena coronato stare boves capite.

De rusticis ipsis ibidem loci paulo post:

Cernite fulgentes, ut eat sacer agnus ad aras
Vinctaque post olea candida turba comas.

Ista quidem correctio viris doctis placuit. Fr. Modius Epist. 17. Novantiquar. lect. at mihi vix satisfacit, quod *sagmata* tam culto Poëtæ inelegans sit dictio; malim:

. . . . turba bono plaudat saturata magistro.

Indu-

(1) Inter Epigrammata vetera libr 4. pag. 191.

Inducor hac potiſsimum ratione, quod Paganorum feſta, Palilia, luſtratio ſeptorum, Ambarualia, aliaque ſimilia celebrarentur non ſine maximo epularum apparatu. Eodem auctore Tibullo loco jam laudato.

Turbaque vernarum, ſaturi bona turba coloni
Ludet.

In quarto etiam Calphurnii verſu, quid ſibi vult, *ferire pede carmina*? Corrigo, & lego: *pede læta ferire gramina*; ex Horatio libr. 3. od. 18.

Nunc eſt bibendum, nunc pede libero
Pulsanda tellus.

Sed redeo ad modos priſcæ ſcripturæ: & ex dictis patet, ante chartam inventam in libris arborum gentes, & maxime Italos ab Etruſcis edoctos conſueviſſe: cujus quidem ſcriptionis exemplaria in pleriſque bibliothecis vidi; ſed nullibi illuſtriora, quam in cœnobio D. Germani a Pratis ad muros Parrhiſiorum, ubi fragmentum Polybii, & alius Herodoti, pæne ante duo annorum millia deſcriptum, & cum admiratione ſpectavi, & cupide legi. Idem etiam memini legere me apud Scholiaſten Ariſtophanis, qui ad Græcos id trahit.

2. Solebant antiqui etiam, ante papyri uſum, mappis ſeu telis ad ſcriptionem uti; unde *linteorum librorum* appellatio. L. Licinius Macer, Annalium Romanorum vetuſtiſsimus auctor, apud T. Livium 1. Decad. libr. 4. *Qui ſi ea in re ſit error, quod tam veteres Annales, quodque magiſtratuum libri, quos linteos in æde repoſitos Monetæ, Macer Licinius citat.* Et eodem libro. *Prætermiſſa nomina Conſulum horum, Licinius Macer auctor eſt, & in fœdere Ardeatino, & in linteis libris ad Monetæ inventos.* Et eodem libro paulo poſt, auctoribus eodem Licinio Macro, & Tuberone: *Ceterum in tam diſcrepanti editione & Tubero & Macer linteos libros auctores profitentur, neuter Tribunos militum eo anno fuiſſe, traditum a ſcriptoribus antiquis diſſimulat: Licinio ſequi haud dubie libros linteos placet, & Tubero incertus veri eſt; ſed inter cetera vetuſtate incomperta, hoc quoque in incerto poſitum.* Ex his conſtat vetuſtiſsima quæque populi Romani geſta in libris linteis deſcripta. Fl. Vopiſcus in Aureliano princ. *Inveni nuper in Ulpia bibliotheca inter linteos libros epiſtolam D. Valeriani.* Accuratiſsime, ut omnia, C. Plinius libr. 13. cap. 11. *In palmarum foliis primo ſcriptitatum, deinde quarundam arborum libris; poſtea publica monimenta plumbeis voluminibus, mox & privata linteis confici cœpta, aut ceris.* Quem locum Melchior Guillandinus putat non ſanum, ideoque legit *in malvarum foliis*. Non male profecto. Helvius Cinna Poëta vetuſtiſsimus, notante Iſidoro libr. 6. Etymologiar. cap. 12.

Hæc tibi Aratæis multum invigilata lucernis
Carmina, queis ignes novimus aëreos.
Lævis in aridulo malvæ deſcripta libello,
Pruſiaca vexi munera navicula.

Lintei hi libri etiam arcanas cæremonias, & Sibyllina oracula continebant.

bant. Q. Aurel. Symmachus libr. 4. Epist. 34. *Mandari enim perituræ chartæ epistolas quereris, & alligasti sacramento enorme judicium: itane de me ludos facis? ut quæ apud te incuriosius loquor, in styli caudice aut tilice pugillares censeas transferenda, ne facile senectus papyri scripta corrumpat. Et Marciorum quidem vatum divinatio caducis corticibus inculcata est. Monitus Cumanos lintea texta sumpserunt.* Constantini Aug. rescriptum est C. Theodos. libr. 11. tit. 27. l. 1. *Æreis tabulis, vel cerussatis, aut linteis mappis scripta per omnes civitates Italiæ proponatur lex.* Ita intellige Claudianum libr. de Bello Getico:

. . . . *quid carmine poscat*
Fatidico custos Romani carbasus ævi.

Sidon. Apollinar. libr. 9. Epist. 16.

Præter Heroas, joca multa, multis
Texui pannis elegos.

3. Æri incidebant monimenta publica, maxime leges, quod, quia in Antiquitatibus meis abunde discussi, non repeto: hic tantummodo addo locum Julii Obsequentis libello de Prodig. cap. 122. *Tabulæ legum æneæ literis liquefactis.* M. Tull. libr. 2. de Divinat. *Æra legum de cœlo tacta sunt.* Ovid. libr. 1. Transformat:

. . . . *non verba minantia fixo*
Ære ligabantur.

4. *Plumbatis* etiam *literis*, ideſt plumbo incisis usi antiqui: quod Plinius proxime supra laudato loco docuit, nec alibi, quod sciam, legi.

5. *Tabulis cera oblitis* scripta mandabant. Plinius ibidem loci, & Jurisconsulti, Poëtæque passim: atque hic mos Romanis perfamiliaris. Tryphoninus J. C. libr. 15. Disputationum, ut recitatur l. 19. ff. de possess. bonor. contr. tabul. *Liberis datam bonorum possessionem contra lignum;* hoc est testamenti paterni tabulas, ut interpretatur Jacobus Cujacius libr. 11. Observation. cap. 14. Sic *tabulæ nuptiales*. L. Apul. libr. 2. Apolog. Eædemque *matrimoniales*. Jul. Firmicus libr. 7. Mathes. cap. 7. *Tabulæ dotis*, sive *dotales*. D. Augustin. serm. 97. *Tabulæ venditionis, tabulæ emptionum, tabulæ auctionales.* D. Ambros. libr. 2. Epistolar. *Tabulæ contractus, instrumentorum, cautiones.* Denique *Tabulæ testamenti*. Quæ omnia vide apud eruditissimum Barnabam Brissonium. Ita Poëtæ. Plaut. Bacchidib. Act. 4. sc. *Hunc hominem*:

. . . . *Stylum, ceram, & tabellas, & linum.*

D. Juvenal. Sat. 13. v. 137.

Si decies lectis diversa parte tabellis
Vana supervacui dicunt chirographa ligni.

Et Sat. 16. v. 41.

Debitor aut sumptos non curat reddere nummos,
Vana supervacui dicens chirographa ligni.

Plautus iterum Pseudolo. Act. 1. sc. 1.

Per ceram, & linum, literasque interpretes

Salutem mittit.

Et postea ibidem loci:

Pro lignean' salute vis argenteam
Remittere illi?

P. Ovid. libr. 1. Amor. Eleg. 12.

Ite hinc difficiles, funebria ligna, tabellæ,
Tuque negaturis cera referta notis.
Projectæ in triviis jaceatis inutile lignum.

Materies harum tabularum, aut abies erat. Idem libr. 3. κακοτεχνίας. v. 469.

Verba vadum tentent abiegnis scripta tabellis,
Accipiat missas apta ministra notas,

Aut ex acere. Idem libr. 1. Amor. Eleg. 11. in fine: (1)

Subscribam. Veneri fidas has Naso tabellas
Dedicat, at nuper vile fuistis acer.

6. In *lignis*, *sive cera* Græcos scripsisse existimo; unde & Atheniensium leges Solonis antiquissimæ *axones* dicti ob eam causam. Etymologic. Magni auctor. Scholiastes Apollonii Rhodii ad libr. 4. Argonaut. tmemate 24. qui omnium Græcorum interpretum optimus, Poëtam inter Heroicos pessimum meo judicio illustravit. Suidas. Ἄξονες ὕτως ἐκάλεσαν ἀθηναῖοι τῦς Σόλωνος νόμυς, διὰ τὸ ἐγγραφῆναι ἀυτὺς ἐν ξυλίνοις ἄξοσι. Vertit Hieronymus Wolfius. *Axes dixerunt Athenienses Solonis leges, quod inscriptæ essent ligneis tabulis*. Male *axes* vertit; nam *axones* Latina etiam voce frequenter usurpant melioris notæ auctores. Ammian. Marcellin. libr. 16. *Primum itaque factuque difficillimum, temperantiam ipse sibi indixit, atque retinuit, tamquam adstrictus sumptuariis legibus viveret, quas ex Rhetris Lycurgi, & Axonibus Romam translatas, diuque observatas, & senescentes paululum reparavit Sylla Dictator*. Sic optime restituit Franc. Lindenbrogius, cum antea corruptissime esset, *ex Rhetris idest Axonibus*. Joan. Tzetzes Chiliad. 12. Historiar. cap. 406.

Οἱ ἄξονες τετράγωνοι, τρίγωνοι δὲ κύρβεις.
Axones quadrangulares, triangulares vero cyrbes.

Subdit paulo infra:

Καὶ ἔτι οἱ μὲν ἄξονες ὑπῆρχον ἀπὸ ξύλων.
Αἱ κύρβεις ἦσαν δὲ χαλκαὶ, ὐ μέν τι ἀπὸ ξύλων.
Et præterea Axones erant ex lignis:
Cyrbes erant æreæ, non quidem ex lignis.

7. *In chartis* scribebatur: quod quando Romam perlatum, alii docuerunt. Inepte, ut cetera, Polydorus Virgilius libr. 2. de Rer. Inventor. cap. 8. C. Plinii verba apponam ex libr. 13. cap. 11. *Chartam Alexandri Magni victoria repertam, auctor est Varro, condita in Ægypto Alexandria*. Quod falsum esse indicat Melchior Guillandinus, ex Anacreonte, Alcæo, Æschylo, qui ante natum Alexandrum chartæ meminere: & puto Varronem intelligendum de publico receptoque chartarum usu, quod & verum est.

8. *Mem-*

(1) Heinsius legit: Subscribam: Veneris fidas sibi Naso ministras.

8. *Membrana* materia ſcriptionibus. Paulus J.C. libr. 4. Sententiar. tit. 7. *Sive in charta, ſive in membranis, ſive in quacumque alia materia ſint volumina.* Quare *membranei codices* dicuntur ab Ulpiano libr. 24. ad Sabinum. Vet. Gloſſ. *membrana*, Vetus Scholiaſtes, qui putatur Cornutus, ad illud A. Perſii Sat. 3. princ. & Theodorus Marcilius doctiſsimus:

Jam liber, & poſitis bicolor membrana capillis.

9. Denique ante ullum uſum horum, quæ memoravi, cum literis carebant penitus, effigies animalium ſaxis inſculpebant, ſignificandis rebus aptas, vocataque Hieroglyphica, quæ multorum voluminibus poſteris prodita omnino interiere, præter ſolius Hori Apollinis, qui ſub Theodoſio Aug. Conſtantinopoli vixit. De hoc Hieroglyphicorum modo Lucan. libr. 3. Pharſal.

Nondum flumineos Memphis contexere biblos
Noverat, in ſaxis tantum volucreſque feræque,
Mutaque ſervabant magicas animalia linguas.

Cujuslibet ſcripturæ prima elementa, ſeu capitales literæ minio illinebant, aut coloribus aliis depingebant. Ovid. libr. 1. Triſt. Eleg. 1.

Nec titulus minio, nec cedro charta notetur.

Et libr. 1. Amor. Eleg. 12.

At tanquam minio penitus medicata rubebas,
Ille color vere ſanguinolentus erat.

Martial. libr. 3. Epigr. 2.

Et croco rubeat ſuperbus index.

MS. meus melius:

Et cocco rubeat ſuperbus index.

Addebant miniatis ſic literis purpureum tegmen, umbilicum in medio, cornua ad angulos, ut ampliſſimi ſunt teſtes Alb. Tibull. libr. 3. Eleg. 1. Statius libr. 4. Silv. ult. A. Perſius Sat. 3. v. 31. Ovid. libr. 1. Triſt. Eleg. 1. Martialis loco laudato, & libr. 5. Epigr. 6. libr. 8. Epigr. 72. libr. 11. Epigr. 108. quos non exſcribo. Tantum unicum locum Joannis Tzetzis omiſſum adſcribam ex Chiliad. 12. Hiſtoriar. cap. 405.

Ἀπὸ τῆς χαρτῶν εὑρέσεως, οἱ γράφοντες τοὺς νόμους
Ἐν ματρικίοις ἔγραφον, ἤτοι σάνισι ξύλοις.
Ante chartarum inventionem, qui ſcribebant leges
In matricibus ſcribebant, ſive in aſſeribus ligneis.

Ab Etruscis acceptæ fabulæ Atellanæ, seu Oscæ: earum partes, & distributio: eisodium, embola, exodium, sales: Poëtæ Urbici dicti, & cum his cantores.

C A P. LXXIX.

OBlectamenta animi in scænicis hausere Romani ab Etruscis; *Fabulæ enim delectationis causa inventæ sunt*, ut loquitur Servius ad Eclog. 6. Virgilianam: & jam antea docui, *Oscos* esse Tusciæ *populum*. Addendus Vellejus Paterculus libr. 1. Histor. scriptor quidem Tiberii ævo illustris & facundus; sed, ut illud seculum suadebat, supra decorum, & historici gravitatem in adulationem propensus: *Cumanos Osca mutavit vicinia*. Quænam Osca vicinia? certe Etrusca. De harum fabularum igitur origine T. Livius 1. Decad. libr. 7. princ. ubi de ludorum & histrionum origine, subjungit: *Postquam lege hac fabularum a risu ac soluto joco res avocabatur, & ludus in artem paulatim verterat; juventus, histrionibus fabellarum actu relicto, ipsa inter se more antiquo ridicula intexta versibus jactitare cœpit: quæ inde exodia postea appellata, consertaque fabellis potissimum Atellanis sunt: quod genus ludorum ab Oscis acceptum tenuit juventus, nec ab histrionibus pollui passa est. Eo institutum manet, ut actores Atellanarum nec tribu moveantur, & stipendia, tamquam expertes artis ludicræ, faciant*. Ex quibus verbis clarum est, fabellas has ab Oscis seu Tuscis petitas, ingentique honore repertores earum affectos. Suffragatur Valerius Maximus libr. 2. cap. 4. tit. 4. *Atellani autem ab Oscis acciti sunt, quod genus delectationis Italica severitate temperatum, ideoque vacuum nota est; nam neque tribu movetur, neque a militaribus stipendiis repellitur*. Livium ille transcripsit. Sueton. cap. 45. Tiber. *Unde nota in Atellanico exodio proximis ludis assensu maximo excepta percrebuit*. In his ludis itaque exodium erat, ut liquet ex Livio Suetonioque: hoc est carmen dicax ad exhilarandos spectantium animos, gravi tragicorum affectuum recordatione exulceratos. Aurel. Cassiodor. libr. 4. Epist. ult. *Mimus etiam, qui nunc tantummodo derisui habetur, tanta Philistionis cautela repertus est, ut ejus actus poneretur in literis, quatenus mundum, curis edacibus æstuantem, lætissimis sententiis temperaret*. In MS erat *repararet*, fortassis melius: viderit Lector. Inde exodiarius dicitur harum fabularum actor. Ammian. Marcellin. libr. 28. *Ut in omni spectaculo exodiario, venatori, aurigæ, & histrionum genere omni*. Vide locum.

Partiebantur dicaces hasce fabulas, & distribuebant varie, ut verbosissimi Grammatici usque ad legentium tædia gerunt: ego tres tan-

tum

tum earum partes facio. Initio enim εἴσοδος, cantus dictus, quasi *introitus*, ut vertit Rudolphus Gualterus in Julio Polluce libr. 14. Onomast. cap. 15. ut scilicet ad audiendum accenderentur spectatores. Vel in medio actu canebatur, ut choragus vestes mutatas suppeditaret, essetque nonnihili temporis, quo actores ipsi respirarent: illaque cantio ἔμβολον vocatum, quasi *insertum*; nam embolum axem rotis immissum significat, quo tota cursus compago firmatur; ita intermedio illo cantu spectantium animi audientiumque incitantur, & præparantur ad ea, quæ supersunt, patientius audienda: hinc cantrices illæ *embolariæ mulieres* a Plinio dicuntur. Denique in fine dramatis ἐξόδια cani solita. Festus libr. 5. exponit *exitum*. Jul. Firmicus Maternus libr. 6. Matheseos: *Quum effeminati corporis mollitie cinædos efficient, & qui veterum fabularum in scænis sæpe saltantes imitentur exitus*. M. Varro in Hecatombe, *exodium* vitæ, pro termino usurpavit. Idem in Satyra ταφὴ Μενίππου:

. . . . quod cœperas modo in via
Narrare, ut ad exodium adducas.

Vetus Scholiastes D. Juvenalis ad Satyr. 3. v. 175. *Exodiarius apud veteres in fine ludorum intrabat, quod ridiculus foret, ut quidquid lachrymarum atque tristitiæ coëgissent ex tragicis affectibus, hujus spectaculi risus detergeret: meminit & Lucilius:*

Principio exitus dignus exodiumque sequatur.

Juvenal. loco laudato:

. . . . . tandemque redit ad pulpita notum
Exodium.

Poëtæ horum carminum appellabantur *Urbici*, ad discrimen, ut puto, eorum, qui Græcanico ritu in pagis agebant personati. Fulgentius Placiadesve libr. 2. Mytholog. circa fin. *Denique Beatinius augur dicere solitus erat, diversarum urbium honores similiter peragi urbicario mimologo.* Idem Juvenal. Sat. 6. v. 71.

Urbicus exodio risum movet Atellanæ
Gestibus Antonoes.

Doctissimus Hadrianus Turnebus notat libr. 3. Adversarior. cap. 17. Martial. libr. 1. Epigr. 42.

Quod non optimus urbicus poëta.

Legibus certe mordacitas hæc nimia coërcita, gravique pœna & poëta seu auctor, & actor seu comœdus coërciti; ut ex Paulo J.C. infra citando apparebit. Sueton. Domit. cap. 10. *Occidit & Helvidium filium, quod quasi scænico exodio, sub persona Paridis & Oenones, divortium suum cum uxore tractasset*. Dictaque hæc carmina, *joci*, *dicteria*, *sales*. Furius Bibaculus apud Aurelium Macrobium libr. 2. Saturnal. cap. 1. *Jocus in oratione non extat, mihi ex libro Furii Bibaculi notus est, & inter alia ejus dicteria celebratur*. Genus hoc *jocos* veteres, nostri *dicteria* dicebant. M. Varronis versus corrupti apud Nonium Marcell. cap. 2. sic restituti sunt:

Quam

Quam mobile, neque orthopallica attulit psalteria,
Quibus sonant in Græcia dicteria,
Qui fabularum collocant exordia.

Sales vero audiunt apud Poëtas passim. Claudian. de Consulatu Manlii Theodori:

Qui lætis risum salibus movisse facetus.

Martial. libr. 10. Epigr. 9.

Et multo sale, nec tamen protervo.

Horat. libr. 2. Epist. 2.

Carmine tu gaudes, hic delectatur jambis,
Ille Bionæis sermonibus, & sale nigro.

M. Manil. libr. 5. Astronom.

. . . . petulantia corda,
Et sale mordaci dulces quærentia risus.

L. Seneca in Epigrammatis:

Quare tolle jocos, non est jocus esse malignum,
Nunquam sunt grati qui nocuere sales.

Cantorum istorum duplex officium, vel ut specie oblectamenti ad psalterium viros quosque claros incesserent, veluti carmina famosa ingerentes. Jul. Paulus J.C. libr. 5. Receptar. Sententiar. tit. 4. *Psalterium, quod vulgo dicitur, canticum in alterius infamiam compositum, & publice recitatum, tam in eos, qui cantaverint, quam in eos, qui composuerint, extra ordinem vindicatur.* Vel certe, ut cœtum dimitterent. Q. Horat. in Arte Poëtica:

Si plausoris eges aulæa moventis, & usque
Sessuri, donec cantor, vos plaudite, dicat.

Etruscorum inventum carmina nuptialia, sive Fescenini versus.

CAP. LXXX.

A Fescenia Etruriæ oppido, ut est apud Plinium libr. 3. cap. 5. nuptialia carmina & nomen & inventionem habent. Testis Servius Honoratus ad libr. 7. Æneid. pag. 479. *Fescenium oppidum est, ubi nuptialia inventa sunt carmina: hi populi ab Atheniensibus originem ducunt.* T. Liv. 1. Decad. libr. 7. princ. *Qui non sicut ante Fescenino versu similem, incompositum temere ac rudem alternis jaciebant; sed impletas modis satyras, descripto jam ad tibicinem cantu, motuque congruenti peragebant.* Sidon. Apollinar. libr. 1. Epist. 5. *Vix per omnia theatra, macella, prætoria, fora, templa, gymnasia, thalassia,*

lassa, Fescenninus explicaretur. Cur autem caneretur hic versus in nuptiis, scilicet ne impudica verba audire cogeretur sponsa, diligenter ad illum locum disquirit eruditissimus Joannes Savaro, quem non exscribo: tu consule. Fest. Pomp. libr. 6. *Fescenini versus, qui canebantur in nuptiis, ex urbe Fescenina dicuntur allati, sive eo dicti, quia fascinum putabantur arcere*. Hunc versum intellige apud Catullum in Epithalamio Juliæ & Manlii:

Excitusque hilari die
Voce carmina tinnula
Nuptialia concinens,
Pelle humum pedibus.

Et eodem loco post:

Nec diu taceat procax
Fescenina locutio.

Et Claudian. libr. 2. de Raptu Proserpinæ ad finem:

Exultant cum voce pii, Ditisque sub aula
Talia pervigili ducunt exordia cantu.

Et in Epithalamio Honorii & Mariæ:

Ducant pervigiles carmina tibiæ,
Permissisque jocis turba licentior
Exultet tetricis libera legibus.

Erat autem Fescenninus versus diversus ab acclamatione illa fausta, quam affines concipiebant boni ominis gratia, de qua dico libr. 5. Antiquitat. Romanar. cap. 37. Adde Asinium Pollionem apud L. Senecam patrem libr. 7. Controvers. 6. *Inter nuptiales Fescenninos in crucem generi nostri jocabantur*.

Etruscorum inventum navis, & illa ex corio & vimine, Britannorum ritu, seu Scotorum: ex abjete, ex alno: tutela: varia genera: nomina unde.

CAP. LXXXI.

UTi animi oblectamentum ab Etruscis accepere Romani, ita & commercia ab iisdem hausisse eos, jam clarum fiet. Isidor. libr. 19. cap. 1. *Lydii primam navem fabricaverunt, pelagique incerta petentes, pervium mare usibus humanis fecerunt*; quamvis Polydorus Virgilius aliter habeat libr. 3. de Rer. Inventorib. cap. 15. Nobilis est locus Draconis Corcyrei antiquissimi Scriptoris apud Athenæum libr. 15. Dipnos. quem consule hoc ipso libro cap. 46. ubi de Jano. Rudi illo ævo naves ex corio circumsuto viminibus, exemplo Britan-

tannorum seu Scotorum. C. Plin. libr. 4. cap. 16. *Britannos vitilibus navigiis corio circumsutis navigare*. Et libr. 7. cap. 56. *Etiam nunc in Oceano Britannico vitiles corio circumsuto fiunt*. Solin. cap 56. *Etiam nunc in Oceano Britannico vitiles corio circumsuto fiunt*. Solin. cap. 25. *Navigant*, Britanni, *vimineis alveis, quos circundant ambitione tergorum bubulorum*. Gloss. Isidori. *Carabus, parva scapha ex vimine & corio*. Iterum Solinus cap. 60. *Bubulis utribus contabulatas crates* superponunt, *vectatique hoc ratis genere, venenatis sagittis prætereuntes petunt*. Ideoque Maro libr. 6. Æneid. Charontis cymbam sutilem fecit, notat Turnebus libr. 28. cap. 45.

. . . . . gemuit sub pondere cymba
Sutilis.

Ita alii Poëtæ. M. Lucan. Pharsal. libr. 4. v. 139.

Utque habuit ripas Sicoris, camposque reliquit,
Primum cana salix madefacto vimine parvam
Texitur in puppim, cæsoque induta juvenco,
Vectoris patiens, tumidum supereminet amnem.
Sic Venetus stagnante Pado, fusoque Britannus
Navigat Oceano, sic cum tenet omnia Nilus,
Conseritur bibula Memphitis cymba papyro.

Sidon. Apollinar. Carm. 7. v. 370.

Quin & Aremoricus pyratam Saxona tractus
Sperabat, cui pelle salum sulcare Britannum
Ludus, & adsuto glaucum mare findere lembo.

Festus Avienus libr. 1. Oræ maritimæ pag. 191.

. . . . sed res ad miraculum,
Navigia junctis semper aptant pellibus,
Corioque vastum sæpe percurrunt salum.

Hæc prima origo navis, quam aliqui ad Janum referunt, qui navigio in Italiam devectus, ideoque & nummum cum navis effigie cudit, uti supra ostensum: postea vero e lignis texi naves cœpere, aut mercibus aut bello aptæ: & materia lignum varium.

1. *Ficus*. Ita tamen, ut ficulnæ naves in proverbium abjerint, pro parum firmis & securis. Suidas in voce συκίνη ναῦς.

2. *Pinus*. Ovid. Epist. Paridis ad Helenam:

Troja cæduntur Phrygia pineta securi,
Quæque erat æquoreis utilis arbor aquis.

3. *Robur*; unde & robustæ naves, sed parum celeres. P. Ovid. loco eodem, ut citæ sint naves, flectebatur robur:

Fundatura citas flectuntur robora naves.

4. *Abies*. C. Plin. libr. 16. cap. 10. *Abies expetita navigiis*. Ratio apud eundem libr. eod. cap. 41. *Tradunt, abjetem circa germinationem decorticatam, qua diximus luna, aquis non corrumpi*. Serv. ad libr. 2. Georg. pag. 98. *Est species abjetis apta navigiis, quam sappinum vocant*. Ipse Virgilius ibi: ... *ca-*

.... *casus abjes visura marinos.*

Claudian. libr. 2. de Raptu:

Apta fretis abjes.

5. Arbor quædam innominata in Tylo insula maris Rubri, *quam durantem*, inquit Theophrasti interpres Latinus libr. 5. Histor. Plantar. cap. 6. *Ducentis annis inventam, etsi mari mergeretur, incorruptam*. Alexandri Magni comites invenerunt, ex iisque naves fabricarunt, teste Plinio loco proxime laudato.

6. *Alnus* celebratissima apud Poëtas. Unius aut alterius loco contentus ero. Stat. libr. 3. Thebaid. v. 24.

Fluctibus Joniis Calabræ datus arbiter alno.

M. Lucan. libr. 5. v. 597.

.... *sonuit victis compagibus alnus.*

Claudian. de 4. Hon. Consul.

Æquoreas alni nato commendat habenas.

Navibus suæ erant *tutelæ*, hoc est Deorum simulacra, in quorum præsidio navim esse volebant, ut itineris auspicati ducum. Suid. Πατταικοὶ θεοὶ, *Pattaci Dii*, purpurei, in puppibus collocati. Vide eundem in voce Παλλάδιον. C. Petron. Satyrico: *Vilissimo sanguine tutelam placare*. Fest. libr. 5. in voce *Europam*. Mentio etiam in sacris literis. Act. Apostolor. cap. 28. Scholiastes Aristophanis. Plutarchus Convivio septem sapientum. Theodorus Marcilius, Professor Eloquentiæ Regius Parisiis, ad Persium. Hi Dii aut *ex ebore cælati* erant, ut est apud L. Senecam Epist. 76. *aut picti* tantummodo. Ovid. loco laudato:

Accipit & pictos puppis adunca Deos.

Et libr. 1. Trist. Eleg. 2.

..... *pictos verberat unda Deos.*

Nec minor inter Criticos contentio, ubinam loci in navigio tutela collocaretur. Joannes Brodæus libr. 1. Miscellan. cap. 10. *proræ* solere imponi contendit. Alii docti, inter quos Lipsius, *puppi* volunt adfixam, & videtur patrocinari A. Persius Sat. 3. v. 60.

Ingentes de puppe Dii.

Denique in media navi locum ei assignatum contendunt alii. Lutatius Placidius in libr. 8. Thebaid. v. 270.

Sic ubi per fluctus uno ratis obruta somno
Conticuit, tantique maris secura juventus
Mandavere animas, vigili stat puppe magister
Pervigil, inscriptaque Deus qui navigat alno.

Navigantes itaque Deum sibi pro libidine ad tutelam assumebant, vocabaturque navis tutelæ suæ nomine; ita amantes plerumque Venerem aut Cupidinem. Ovid. Epist. Paridis:

Qua tamen ipse vehor, comitata Cupidine parvo
Sponsor conjugii stat Dea facta sui.

Ita interpretor Sidonii Apollinaris locum e Carm. 9. v. 115.

Cum juſſu Veneris patrocinantis
Terras Oebalias, & hoſpitales
Raptor depopulatus eſt Amyclas.

Horat. libr. 1. Od. 14. ubi recte Joannes Bondus *navis inſigne, Deos* exponit:

. . . . . . non tibi ſunt integra lintea,
Non Dî, quos iterum preſſa voces malo.

Navium varia genera. Ab A. Gellio iſtæ ponuntur libr. 10. cap. 25. *Gauli, corbitæ, caudicæ, longæ, hippagines, cercuri, celoces vel ut Græci dicunt celetes, lembi, oriæ, lenunculi, actuariæ, quas Græci* ἐπικώπυς *vocant vel* ἐπιβάλιδας, *proſumiæ, vel geſeoretæ, vel horiolæ, ſtlatæ, pontones, atatiæ, hemidiæ, phaſeli, parones, myoparones, lintres, caupuli, camaræ, placidæ, cidarum, ratariæ, cataſcopium*. Pleraque nomina iſta ſunt apud Julium Pollucem libr. 1. Onomaſt. cap. 9. Sunt & aliæ Romanis in uſu, videlicet *Prætoria ſeu turrita, roſtratæ, tectæ, conſtratæ, liburnicæ, onerariæ, caudicæ, curſoriæ, cuſtodiariæ, ſpeculatoriæ, tabellariæ, exeres, ſchediæ, epibates:* de quibus Wolfgangus Lazius libr. 6. Commentar. Reip. Rom. cap. 8.

Denique non tantum a tutelis ſeu inſignibus nomina navibus indita, ut dixi, ſed etiam ab urbibus aut locis, in quibus factæ, ut *Naxiurges* ab inſula *Naxo*: *Gnidiurges* a Gnido: *Corcyreæ*, *Pariæ*, ab inſulis illis. Suid. in voce Ναξιυργὴς κάνθαρος.

Etruſcorum inventum roſtra navium, & naves roſtratæ.

CAP. LXXXII.

ROſtrum, ſeu ἔμβολον, ſeu προεμβολίς eorundem induſtriæ inventum adſcribitur. Plin. libr. 7. cap. 56. *Antea ex prora tantum & puppi pugnabatur: roſtra addidit Piſeus, Tyrrheni anchoram*. Ita vulgati Codices concipiunt; at in MS. Foxiano aliter: *Roſtrum addidit Piſeus Tyrrhenus, uti & anchoram*. Ex hac inventione roſtratæ naves ſecutæ. Livius paſſim. Cæſar libr. 2. Bell. Civil. *Cum claſſe navium ſedecim, in quibus paucæ erant æratæ*. Hircius de Bello Alexandrino: *Navibus actuariis, magnitudine quamquam non ſatis juſta ad prœliandum roſtra impoſuit*. Deſcribit perite Appianus Alexandrinus libr. 2. Civil. Quem vide. Virgil. libr. 8. Æneid.

In medio claſſes æratas, Actia bella.

Etru-

Etruſcorum inventum anchora.

CAP. LXXXIII.

HÆc quoque, ſine qua navigari non poſſet, Tuſcorum inventum. Plin. quem capite ſuperiore retulimus libr. 7. cap. 56. *Roſtrum addidit Piſeus, Tyrrheni anchoram.* At aliter MS. probiſſimæ notæ ex Bibliotheca Collegii Foxiani Tholoſæ: *Roſtrum addidit Piſeus Tyrrhenus, uti & anchoram*, ut velit ille ab eodem Piſeo Rege & roſtrum navibus, & anchoram additum. Sed pergo ad alia. (1)

Etruſcorum Piratica, myoparones, ſtlatæ, cilices, & in eos bellum.

CAP. LXXXIV.

NOn tantum honeſta, vitæque ſalubria inventa fuere Etruſcorum, ſed & quædam a civili cultu, ſed tamen non a fortitudine bellica abhorrentia, iiſdem aſſignat vetuſtas, ut in his Piraticam. Iſidor. libr. 18. cap. 4. *Hanc* (tubam) *a Tyrrhenis prædonibus excogitatam dicunt, cum diſperſi circa maritimas oras, non facile ad quamque prædæ occaſionem voce aut buccina convocarentur, vento plerumque obſtrepente.* Menodotus Samius apud Athenæum libr. 15. pag. 672. non multum poſt principium. Diodor. Sicul. libr. 5. Ὁμοίως δὲ καὶ ναυτικαῖς δυνάμεσιν ἰσχύσαντες, καὶ πολλοὺς χρόνους θαλαττοκρατήσαντες. *Quin & claſſe pollentes, diu maris imperium tenuere.* Pierii Valeriani locum adſcribam e libr. 27. pag. 275. *Ab ea ſulcandi maris facilitate, qua Tyrrheni olim plurimum claruere, qui Piraticam exercentes, univerſo fere orbi terrori erant, Delphinorum cognomentum in Græcorum fabulis adepti ſunt, cum præſertim Pelaſgi, referente Mirſilo Lesbio* (ſuppoſitus hic auctor & ab Annio obtruſus) *Crotone occupata, Tyrrhenam etiam regionem invaſiſſent, in qua diutius habitantes, nauticam didicerunt: habiti inter piratas etiam Pelaſgi.* Suſpicari hinc licet ab eodem auctore, Piſeo ſcilicet Rege, & tubam, & navim, & roſtra in belli uſus navalis, & anchoram, & piraticam excogitatas. Et forte ſedes ei Volaterræ electa, quippe urbis ſitus inexpugnabili acceſſu tutiores prædones red-

 debat,

(1) Hinc inter nummos Etruſcos allatos in fine cap. 46. hujus libri nonnulli ancorâ ſignantur.

debat: nec est in eo litore urbs, quæ piratis commodior mihi videatur.

Naves piraticæ piratarumque rostratæ, Myoparones dicebantur. Isidor. libr. 19. cap. 1. *Myoparo, quasi minimus pari, idem quod carabus; est enim parva scapha ex vimine facta, quæ contexta crudo corio genus navigii præbet, quas habent Germanorum piratæ in Oceani litoribus.* Malim legere: *quæ contecta crudo corio*. Vide supra de navis Britannicæ inventione. Valer. Maxim. libr. 2. cap. 8. tit. 5. *Probentur nunc cujuslibet gloria cupidi, qui ex desertis montibus, myoparonumque piraticis rostris, laudis inopes, laureæ ramulos festinabunda manu decerpserunt.* Et libr. 6. cap. 9. tit. 15. *Parva igitur summa clarissimum mundi sidus in piratico myoparone rependi fortuna voluit.* Sidon. Apollinar. libr. 8. Epist. 6. *Litoribus Oceani curvis pando inerrare myoparones, quorum quot remiges videris, totidem putes te cernere archipiratas.* Achilles Tatius venustæ, sed impuræ dictionis libr. 3. de Amorib. Clitophontis & Leucippes, pag. 82. videatur; neque enim mihi est nunc ad manum. D. Hieronymus in Vita D. Hilarionis etiam consulatur. Nomen ei certe a *Paro* insula, & oppido *Myunte*, ut scripsit Turnebus. Vide Suidam supra, ubi de navis inventione actum in fine capitis. P. Aspernas apud L. Senecam libr. 1. Controver. 2. *Jacuisti in piratæ myoparone.* Junius Gallio ibidem loci, & ipse vetus declamator: *Capta es a piratis, inter servos, inter homicidas, in illis myoparonis angustiis spatiata es.* Ennod. Ticinensis Declamat. 14. *Gauderem evasisse me pedorem carceris, vincla piratarum, nisi regresso mihi myoparonum loco pater existeret.* Oros. libr. 6. cap. 2. *Mithridates cum quassata jam navi mergeretur, in myoparonem Seleuci piratæ, ipso pirata adjuvante, transilivit.* Fest. libr. 11. *Navigium dissimilium formarum* interpretatur, quasi *Midion & paron*: rectius *Mision & paron*; nam *in Misia ad Sasonem statio piratarum.* Plin. libr. 3. cap. ult. Joann. Stadius putat *Galeonem* hodie dici, sed vix Senecæ locus consentit. Sallust. libr. 3. *A duobus prædonum myoparonibus circumventa.* Sisen. Histor. libr. 4. *Navesque biremes triginta, totidemque myoparones.* M. Cicero libr. 3. Republ. apud Nonium cap. 13. num. 6. Et Act. Verr. 6.

Eadem naves piratarum *stlatæ* dictæ. Gloss. Vetus: *Stlata*, πειρατικοῦ σκάφους εἶδος. Caper Grammaticus libr. de Orthogr. *Stlataris sine litera* c *scribendum est, a stlata rate piratica*. A. Gell. libr. 10. cap. 25. Q. Ennius:

Et melior navis, quam quæ stlataria portat.

Juvenalis sic intelligendus Sat. 7. v. 134. de piratarum opulentia:

Spondet enim Tyrio stlataria purpura filo.

Piratæ antiquissimis seculis Tusci, postea Corcyrenses, tum Cilices. Præter Historicos Lucan. lib. 9. v. 224.

O nunquam pacate Cilix, iterumque rapinas
Tendis in æquoreas.

Bel-

Bellum in iſtos, omnia depopulantes, anno Urbis 686. Pompejo decretum, qui eos infra anguſtias ſuas quadraginta dierum ſpatio, aut paulo amplius, navibus ademptis, redegit. Hiſtoricos omitto. Horat. Epod. Od. 4. in fine. Claudian. libr. 1. in Eutrop. in fine:

. . . . piratica Magnum
Erigit.

M. Lucan. libr. 2. Pharſal. v. 576.

Qui cum ſigna tuli toto fulgentia ponto,
Ante bis exactum, quam Cynthia conderet orbem,
Omne fretum metuens pelagi pirata reliquit,
Anguſtaque domum terrarum in ſede popoſcit.

Cumque ab eo quindecim præfecti fuiſſent conſtituti, Plut. in eo pag. 632. *Gellius mari Tuſco impoſitus*. L. Florus libr. 3. Hiſtor. Roman. cap. 6.

Etruſcorum inventum leges in Italia: ab iis duodecim Tabularum ſupplementum Romani ſumpſerunt.

CAP. LXXXV.

DEerat hoc ſolum ad magnitudinem Tuſcorum oſtendendam, ut etiam victor ille gentium populus ab Etruſcis bene conſtituendi regiminis normam peteret. Servius Honoratus ad libr. 7. Æneid. pag. 479. *Faliſcos Æquos dicit, ideſt juſtos, quia populus Romanus, miſſis decemviris, ab ipſis jura fecialia, & nonnulla ſupplementa duodecim Tabularum accepit, quas ab Athenienſibus habuerant*. Romani itaque & a Græcorum præcipuis civitatibus, in Græciam miſſis cum ſumma poteſtate Xviris, & a Græcorum in Italia coloniis, quarum vel præcipua Faliſci erant, ab Halæſo Rege deducta, ut libr. 2. ſupra hoc opere cap. 31. leges illas celebratiſſimas duodecim Tabularum conſcribendas, recitandas, figendaſque in foro curarunt: de quibus pauca.

Has leges Romani a legatorum numero Xvirales, aut a tabulis XIIvirales ex Lycurgi Rhetris, & Solonis Axonibus digeſſerunt. Fr. Laziard. Hiſtor. Univerſal. cap. 43. Et nimis rigidas emendarunt, mitioribus tantum tranſcriptis. Flor. Tertullian. Apolog. cap. 4. Fr. Zephyrius Florentinus Paraphraſtes, & Beatus Rhenanus. Joan. Zonar. Tom. 2. Annal. pag. 27. Georg. Cedren. Compendio Hiſtoriar. pag. 120. Freculphus Lexonienſis libr. 4. Tom. 1. Chronic. cap. 10. Dio Coccejan. libr. 44. Hiſtoriar. pag. 252. At enim nec leges illæ valde vetuſtæ ſunt cenſendæ, cum nunquam Homerus legis nomen ſuis operibus inſe-

infcruerit. Fl. Jofephus libr. 2. Contr. Apionem pag. 1070. Jam de tempore, quo latæ funt leges Xvirales, ingens eft inter fcriptores diffenfio.

Id factum Paulus Orofius libr. 2. cap. 13. *Olympiade nonagefima quinta* contendit, hoc eft, *anno* Urbis conditæ *trecentefimo*. Error in numero indubie eft, & vidit eum verius Fr. Fabritius Marcoduranus, quem fuftulit: in aliis editionibus habetur *octuagefima*. Dionyf. Halicarnaffeus Olympiadem ponit *octuagefimam fecundam*. Diodorus Siculus libr. 12. Bibliothec. *octuagefimam quartam*, tanta eft difcrepantia.

Nec Latini concordes, ut animadvertit Philippus Broidæus Arienfis. A. Gell. libr. 20. cap. 1. *anno trecentefimo*. Fl. Eutrop. libr. 1. Hift. Roman. cap. 14. *anno trecentefimo altero*. Cui concors eft T. Livius 1. Decad. libr. 3. Alii paulo ferius. Jul. Solin. Polyhiftor. cap. 2. *anno trecentefimo quarto*. Quam controverfiam facile componemus, fi Xviros anno Urbis conditæ trecentefimo creatos, miffofque ad leges transferendas dicamus, anno fequenti eas leges tuliffe eos, ac populo probante fixiffe: tertio demum anno Appii Claudii fcelere imperium iis abrogatum, fuffectique novi Confules L. Valerius Potitus, M. Horatius Barbatus, ut ex noftra liquet tragœdia, cui titulus: *Decemviratus abrogatus*, quæ biduo toto, fummo plaufu exhibita Parifiis Kal. Maiis CIↃ IↃCXIII. Verum interiere præclaræ illæ Græcorum Falifcorumque Etrufcorum leges tempore Alexandri Severi, cum totum forum, cui affixæ fuiffent, arfiffet, ut ex Hiftoricis alii notarunt, ufque adeo ut quæ apud Rhetores Grammaticofque fuperfunt, & maxime in libris Ciceronis de Legibus, *non funt verba legum antiquarum, fed tantum fenfus*. Acute Antonius Guibertus Coftanus Quæft. Jur. Memorabil. libr. 1. cap. 11. num. 13.

Extulere eas auctores veteres plerique, ufque adeo ut M. Cicero libr. 1. de Oratore, *omnes omnium philofophorum bibliothecas uno legis* XII. *libello fuperari* dicat. Et libr. 4. de Republica, *non rerum folum, fed etiam verborum elegantiam* admiratur, ut recitat Nonius Marcellus in voce *Lis*. Sed varia quoque laudatis nomina, *duodecim tabulæ* fimpliciter ab eodem Cicerone vocantur libr. 1. de Legibus ad finem. *Et duodecim* fine ulla adjectione libr. 3. de Legib. fine. Interdum etiam *Lex in duodecim*. Feft. Pomp. libr. 18. in voce *Vagulatio*. Gloff. Vet. Philoxeni. *Duodecim*, ταβ. δωδεκάδεκα. Idem Feft. libr. 16. in voce *Ricinium*. Alias *Lex Romana*. Idem Feft. libr. 5. in voce *Erctum*. Aliquando quoque *Decemviralis Lex*. A. Gell. libr. 20. cap. 1. *Lex vetufta*. Cajus J. C. l. 1. ff. orig. Jur. *Lex antiqua*. Ulpian. J. C. l. 2. ff. noxialib. action. *Jus antiquum*. Scævola J. C. l. 29. ff. libr. & pofthum. eadem appellatio a Juftiniano Aug. recepta l. un. C. de nudo Quirit. Jur. tollendo. *Lex antiquiffima*. Novella 22. cap. 2. *Jus exploratum*. l. pen. C. legit. hæred. Sed & *Lex*, per excellentiam, quafi prima præftantiffimaque omnium legum. Cato in Oratione, qua legem Orchiam diffuadet,

det, apud Festum libr. 14. voce *Percunctatum*. M. Tull. libr. 8. Epist. Famil. 8. Ulpian. Regul. Jur. tit. 22. §. 19. & l. 130. ff. verb. signific. l. 7. ff. de pact. & l. 7. ff. bon. damnator. *Fons omnis publici privatique Juris*. C. Tacit. libr. 3. Annal. *finis Juris æqui*. T. Liv. 1. Decad. libr. 3. Et Poëtæ laudavere. Sidon. Apollinar. Carm. 23. v. 446.

Quo bis sex Tabulas docente Juris
Ultro Claudianus Appius lateret
Claro obscurior in Decemviratu.

Aurel. Prudent. libr. 2. in Symmachum:

. . . . . . dicat, cur condita sit lex
Bis sex in tabulis, aut cur rubrica minetur
Evinctura reos?

D. Auson. in Ternario:

Jus triplex, tabulæ quod ter sanxere quaternæ.

Et mirum sane mihi visum, hoc a nullo ante me observatum, quod sciam, supplementa legum harum a Tuscis petita, cum tam multi, tamque eruditi nostro ævo scriptores eas illustrarint, Antonius Augustinus, Joannes Oldendorpius, Julius Pacius, Joan. Crispinus, Ant. Contius, Franciscus Hottomannus, Dionysius Gottofredus, Stephanus Piglius in Annalibus suis, Franc. Balduinus, Hadrian. Turnebus, Ludovicus Charondas, Justus Lipsius, Bartholomæus Marlianus, Pandulphus Pratæjus, & omnium doctissime Theodorus Marcilius, Regius Parisiis Eloquentiæ Professor.

Etruscorum inventum Juria Fecialia, & Fecialium potestas in rebus bellicis: hasta & caduceo armati, illam jaciebant bellum indicturi.

CAP. LXXXVI.

NOn modo arma, ornamenta, ordines, acierumque ab Etruscis dispositio ad Romanos profecta, ut superius hoc libro ostensum; sed jura quoque bellica ab iisdem petita. Servii verba ad libr. 7. Æneid. pag. 479. quia initio præcedentis capitis apposui, hic non repeto; sed addo pulcherrimum Dionysii Halicarnassei testimonium libr. 1. pag. 17. ubi ea Regibus Aboriginum fuisse in usu docet, & sic eos describit: Ἱεροί τινες ἄνδρες, ἄνοπλοι πρὸ τῶν ἄλλων ἰόντες σπονδοφόροι. *Sacri quidam viri, sine armis alios præeuntes, libaminum & fœderum oblationes ferentes*. Et in σπονδοφορικῷ fabula, Alexis Comicus citatur a Julio Polluce libr. 10. Onomast. cap. 24. in fine: quod an ad Feciales referri debeat, non delibero. Illi itaque inermes armatis impera-

perabant, & jus ultro citroque commeandi impune habebant: ſancti crediti, ac ob id ab omni injuria contumeliaque remoti. Cumque Græci eo magiſtratu careant, Romulus collegium eorum inſtituit, petito ab Æquis exemplo, ideſt Tuſcis: quoſque, quia pacis præſides erant, Græco vocabulo εἰρηνόδικας, *judices pacis* idem ſcriptor appellat libr. 2. pag. 131. ubi omnia eorum munia exequitur: quem vide. Et libr. 6. pag. 358. & libr. 9. pag. 617. & alibi ſæpe. Iſti & feciales, & fæciales, & fætiales dicuntur. Vetus lapis apud Aldum Manutium Orthographiæ pag. 352. (1)

P. CORNELIO L. F. SCIPIONI
COS. PR. AERARII. LEGATO
TI. CAES. AVG. LEG. VIII. HISP.
PONTIF. FETIALI
D . D

Conſulebantur hi in omnibus bellicis negotiis, nec ſine eorum interventu quicquam facile poterat ſtabiliri. T. Liv. 4. Decad. libr. 1. principio. & 1. Decad. libr. 1. in rebus Romuli, & in rebus Ancii Martii, qui caduceo haſtaque armati, ut eſt apud A. Gellium libr. 10. cap. 27. Feſtum libr. 8. Ammianum libr. 19. principio, Diodorum Siculum libr. 7. cap. 2. Velato capite bellum indicebant, denuntiabantque. Jacobus Schegkius libello Præmetiorum cap. 10. Indictio belli fiebat haſta conjecta in fines hoſtium, cujus altera pars ſanguinolenta, altera vero ambuſta eſſet, ad internecionem hoſtium exprimendam. M. Varro in Caleno, & uberrime Servius Honoratus ad illud Virgilii libr. 9. Æneid.

Principium pugnæ.

Et ad illud libr. 10. Æneid.

. . . . . . *tunc res rapuiſſe licebit.*

Et ad illud libr. 12. Æneid.

. . . . . . *verbena tempora vincti.*

Corruptus locus in Bucolico carmine Titi Calphurnii Siculi, elegantiſſimi ac terſiſſimi leporis Poëtæ. Eclog. 1. v. 53.

Candida pax aderat, nec ſolum candida vultu,
Qualis ſæpe ſolet, cum libera Marte profuſo,
Quæ domito procul hoſte, tamen graſſantibus armis
Libera diffudit tacito diſcordia ferro.

Primus verſus ex Tibullo eſt libr. 1. Eleg. ult. & C. Petronio in Civilib.

Pax prima ante alias, niveos pulſata lacertos,
Abſcondit galea victum caput.

Putarem legendum *candida cultu* in eodem verſu, ut ad veſtem paucis albam

(1) Apud Gruter. pag. 397. num. 5. Vid. & Grut. pag. 360. num. 3. & pag. 457 n. 2.

albam referatur. Coripp. African. libr. 2. num. 3. Martial. libr. 8. Epigr. 64. de eadem Pace Dea.

In ſecundo verſu, Mars profuſus quid ſit, quæratur, niſi forte cladem ubique ſparſam diffuſamque intelligamus; ſed melius de publica belli licentia poſt Fetialium denuntiationem; legetur:

. . . quæ libera Marte profeſſo.

Denique in ultimo verſu, Victor Giſelinus ait, *diſcordium* pro diſcordia reperiſſe ſe apud Prudentium; ſed diſplicet. Itaque corrigendum:

Libera diffudit tacito diſcrimina ferro

Quod autem haſta etiam in Urbe ex SC. ultra columnam Bellonæ indicendo bello jaceretur, & ob id eam belli Deam habitam, Deoſque haſtis armatos depingi, quod validiſſimum ſit telum, vide a me dicta libr. 3. Antiquitat. Romanar. cap. 12.

Etruſcorum haſta Velitaris, & de Velitum armaturis pauca.

CAP. LXXXVII.

VElites ipſos dictos ab Etruſcis, hoc ipſo libro ſupra cap. 65. docui; nunc vero armaturam ipſorum, ſcilicet haſtam, eorundem Etruſcorum Rex Tyrrhenus excogitavit. C. Plin. libr. 7. cap. 56. ſcribit, inveniſſe *haſtas velitares Tyrrhenum, pilumque*. Meminit T. Livius 4. Decad. libr. 8. *Conſul, quia non comminus pugnam, ſed procul locis oppugnandis præceperat animo, ingentem vim pilorum, velitarium haſtarum, glandiſque modicorum, quæ fundis mitti poſſent lapidum paraverat*. Quibus ex verbis, quæ velitum armatura eſſet, facile oſtenditur. Dionyſ. Halicarnaſſ. libr. 8. pag. 531. eadem habet. C. Saluſt. Jugurt. *Præterea jere ſagittarii, cohors Peligna cum velitaribus armis, itineris properandi cauſa*. Ergo & aliis leviora erant horum arma. Ovid. in Ibin.

Utque petit primo plenum flaventis arenæ
Nondum calfacti velitis haſta ſolum.

Plura qui cupis, conſule Vegetium, & Juſtum Lipſium opere erudito de Militia Romana.

Etruscorum pilum, & quale id teli genus fuerit: nomina inde Ducum Romanorum, Pilani, Primipilares.

CAP. LXXXVIII.

PIli Tyrrhenum Etruscorum Regem inventorem esse, Plinii verba capite superiori ostendunt. Hoc sane teli genus, a Tuscis exceptum, ita suum Romani fecerunt, ut sicut gladius Spartanorum, sarissa Macedonum, lancea Hispanorum, gæsa Gallorum, sagaris Persarum, acinacis Medorum, falarica Saguntinorum, sparus rusticorum, framea Germanorum, cateja Teutonum, & rhomphea Thracum habebantur; ita Romanis propria armatura erat pilum, quod Etruscorum inventum fuisse ante Romam conditam, tam gloriose prædicare possum, quam mirari a nullo doctorum ad tantæ gentis gloriam, quod sciam, observatum. Describit pulcherrime Polybius Megapolitanus libr. 6. pag. 469. quem vide: & ex eo Tit. Livius 3. Decad. libr. 1. in obsidione Sagunti: & post utrumque Dionysius Halicarnasseus libr. 5. pag. 312. Appian. Alexandrin. in bello Celt. in principio: ἃ δόρατα Ῥωμαῖοι καλοῦσι νήσσους: quæ interpres, quia non intellexerat, non vertit, *quas hastas* (pila, quæ describit) *Romani vocant nessos*; sed locum corruptum restitue & lege: Ῥωμαῖοι καλοῦσιν ὑσσοὺς. *Romani vocant pila*: qui error ab imperito est librario, qui ν literam, priori dictioni ademptam, posteriori male junxerat. Glossar. vetus. πίλος, ὑσσὸς. Iterum Glossar. *pilum*, ὕσσος: & alibi *pilum* Ῥωμαικὸν δόρυ, *Romana hasta*. Lambertus Hortensius Montfortius in M. Lucani Pharsaliam. L. Seneca libr. 3. de Ira cap. 2. Ipse Lucanus libr. 1. in limine; Et libr. 3. v. 589.

Pila sed in medium venere trementia pectus.

Et libr. 7. v. 460.

Pila parata diu tensis tenuere lacertis.

Et libr. 8. v. 597.

Septimius, qui, proh superum dolor! arma satelles
Regia gestabat posito deformia pilo.

Juvenal. Sat. 10. v. 94. Stat. libr. 3. Silv. 3. v. 101. Et libr. 4. Thebaid. v. 110. P. Ovid. libr. 6. Fastor. principio:

Mittere qui poterat pila, disertus erat.

Silius Italicus libr. 8. Punicor.

Pila volant, brevibusque habiles mucronibus enses.

Valer. Flacc. libr. 6. Argonaut.

Roma-

Romanas veluti sævissima cum legiones
Tisiphone, regesque monet, quorum agmina pilis,
Atque Aquilis utrinque micant.

Per pilum itaque honorem castrensem intelligunt; unde *primum pilum capescere* dixit Plinius libr. 22. cap. 6. Ab eo & *primipilaris* dignitas frequenter apud probos auctores. Et *pilata cohors* Martiali dicta libr. 10. Epigr. 48. Hinc *primipilaris*. Æl. Spartian. in Fescennino Nigro pag. 110. Et *primipilarius*. Idem in Didio Juliano pag. 91. Et ab eodem etiam fonte *Pilani* appellati, ut est fusissime apud T. Livium 1. Decad. libr. 3. P. Ovid. libr. 1. Fastor. Et notat Robertus Valturius libr. de Re Militari:

Et totidem princeps, totidem Pilanus habebat.

Lapsis Reip. deinde temporibus, & non magis Imperio extenuato, quam corrupta lingua, *pilum* idem fuit, ac *spiculum*. Fl. Veget. libr. 2. Rei Milit. cap. 15. *Item bina missilia, unum majus, ferro triangulo, unciarum novem, hastili pedum quinque ac senis, quod pilum vocabant, nunc spiculum dicitur, ad cujus ictum præcipue exercebantur milites.* Forte non alienum esset, lectionem istam admittere, *ad cujus jactum præcipue exercebantur milites*. Notum quippe, pilum jacere in hostem, & excutere consuevisse. Idem Veget. libr. 1. cap. 20. *Ita enim vibrandis spiculis vehementior ictus est*. Quæ verba sunt in libello Modesti ad Tacitum Augustum de Vocabulis Militaribus. Plura de Pilo Romano a me sunt dicta ad illud Claudiani libr. 2. in Ruffinum:

Jam jam barbaricos sitientia pila cruores
Sponte volant.

Etruscorum inventum venabula venatoria, quibus ingentis magnitudinis feras comminus excipiebant.

CAP. LXXXIX.

ETruscorum Regem, de quo superiori libro cap. 29. *Piseum venabula* invenisse auctor est Plinius libr. 7. cap. 56. a quo & Græci primum ejus usum instrumenti venatorii acceperint: quæ *Dorica* vocata, vel ab armatura sic dicta, Hesychio teste: vel *Laconica*; ea quippe gens a Dorica origine erat: vel certe a *Doride*, in quo monte hastilia apta venabulis. Adrian. Turneb. libr. 17. cap. 2. Martialis in Amphitheatro Titi Epigr. 23.

Dorica quam certo venabula dirigit ictu.

Hanc Etruscorum inventionem transcripsit ex Plinio Polydorus Virgilius libr. 2. de Rer. Inventorib. cap. 11. Romani sane hoc quoque ab Etruscis mutuati, ut jam ex dicendis his patebit. *Venabula* contendit Servius Maurus ad libr. 4. Æneid. v. 131. pag. 321. dicta, quod sint apta venatui, quasi excipiabula. Isidor. libr. 18. Etymologiar. cap. 7. *Venabula* interpretatur, *quasi venatui habilia*. Non. Marcell. cap. 18. num. 23. *Venantium telum latissimum, a ceteris aciei longissimæ* exponit. Græcis est προβόλιον, *quod feris obiiciatur*. Notat Æmilius Portus, Xenophon. libr. de Venatione passim, maxime pag. 991. quem vide. Plinius Junior libr. 1. Epist. 6. Poëtæ frequentissime. L. Seneca Hippolyto Act. 1. sc. 1.

Tu grave dextra, lævaque simul
Robur lato dirige ferro.

Martial. libr. 14. Epigr. 30. lemma est *Venabula:*

Excipient apros, expectabuntque leones,
Intrabunt ursos, sit modo firma manus.

M. Varro Satyr. ὄνος λύραν.

. . . . . . nempe sues silvaticos
In montibus sectaris venabulo,
Aut cervos.

Sidon. Apollinar. Carm. 7. v. 199.

. . . . . . colluctantique lacerto
Vasta per adversas venabula figere prædas.

Gratius Etruscus Poëta, ævo Augusti, in Cyneget.

Ille etiam valido primus venabula dente
Induit, & proni moderatus vulneris iram.

M. Lucan. libr. 1. v. 212. de Leone:

. . . latum subeant venabula pectus.

Stat. Papin. libr. 2. Silv. 5.

Non formidato supra venabula saltu
Incitus.

Denique Romani utebantur venabulo, non modo in veris venationibus, sed etiam in amphitheatralibus, & arenariis, quæ ad verarum speciem in gratiam populi exhiberi solebant, productis gladiatoribus, & immanibus belluis objectis, ut describit Fl. Vopiscus in Probo pag. 354. Idque maxime fiebat, cum ad bellum educeret copias Imperator. Jul. Capitolin. in Maximo & Balbino pag. 249. Credebant enim, venationem belli esse imaginem. In hac venatione venabulo gladiatores muniti, ut ex multis Epigrammatis in Amphitheatro Martialis manifestissimum est. Et sale multo D. Juvenalis Satyr. 1. in principio:

Figat aprum, & nuda teneat venabula mamma.

Etru-

Etruſcorum inventum prætoria Ducum, ſive cælula aut uraniſca: ea pellibus tegi ſolita: in obſidione Vejentum a Romanis uſurpata primum: papiliones: contubernales dicti, qui ſub iisdem pellibus milites hiemaſſent.

CAP. XC.

AD majeſtatem Principum militantium attinere videbatur, ut οὐρανίσκον, ſeu *conopæum*, aut *cælulum*, (ita enim in libr. 3. Iliad. expoſitum ab Euſtathio) Dux ſaltem quieti nocturnæ captandæ haberet, hoc etiam, ut pleraque alia, Etruſcorum inventum. Sext. Propertius Lucumonem facit auctorem libr. 4. Eleg. 1.

Prima galeritus poſuit prætoria Lygmon.

Romanis certe ſerior ejus rei, ut multarum aliarum uſus conceſſus; neque enim ii habuerunt, ante Vejorum obſtinatam illam obſidionem, hoc eſt annum Urbis Conditæ 327. ut non male notavit Joannes Camers; quod magnis firmatur auctoribus. T. Liv. 1. Decad. libr. 5. *In Vejorum obſidione primum ſub pellibus hiemare cœperunt.* L. Flor. libr. 1. Hiſtor. Rom. cap. 12. *Vejentum quanta res fuerit, indicat decennis obſidio: tunc primum hyematum ſub pellibus, taxata ſtipendio hiberna.* Quæ ille, ut multa alia, verbatim ex Livio tranſcripſit, ut non male in Codice MS. hic titulus ſit: *L. Annæi Flori Epitoma de Hyſtoria Titi Livii, argumentum feliciter incipit.* Ita vidiſſe ſe teſtatur Joſephus Chaſſanæus; at in editione vulgata, ſed vetuſtiſſima hæc Epigraphe præfertur: *Incipit Lucii Annæi Flori Epitoma de Tito Livio, qui Hiſtoriam R. ab Urbe Condita ſcripſit.* Sed de Floro ſatis: ad prætoria, ſive tentoria redeo. Mos ille a Tuſcis ad Græcos Latinoſque migravit. Ac de Græcis quidem Arrian. Nicomed. libr. de Geſtis Alexandri: *Tentoria militum erant ex pellibus, levi materia repletis.* Ita interpres Latinus; nam Græcus Codex non eſt ad manum. Idem libr. 3. *Jubet tentoriis pelles detrabi, eaſque minutis ac levibus feſtucis conſui.* Q. Curtius Rufus libr. 7. *Sæpe pellibus tabernaculi allevatis, ut aſpiceret hoſtium ignes.*

Romani vero quam frequenter pellibus uſi ſint ad prætoria ſua integenda, docent ſequentia. Epiſtola Valeriani Aug. ad Zoſimionem apud Trebellium Pollionem pag 305. in Divo Claudio: *Pellium tentoriarum decurias triginta.* Fl. Vopiſc. in Aureliano: *Pelles ad tabernacula & tentoria paratæ.* Ammian. Marcellin. libr. 19. *Sub pellibus exercitu diffu-*

diffuso, per Istri fluminis margines barbaros observabat. Cæsar Comment. de Bello Gallico libr. 3. in fine. *Ejusmodi tempestates sunt consecutæ, ut opus necessario intermitteretur, & continuatione imbrium diutius sub pellibus milites contineri non possent*. Idem libr. 3. de Bello Civili cap. 4. *Reliquarum legionum adventum expectare, & sub pellibus hyemare constituit*. Corn. Tacit. in rebus Neronis libr. 13. Annal. *Retentus omnis exercitus sub pellibus, quamvis hyeme sæva, adeo ut obducta glacie, nisi effossa humus, locum tentoriis non præberet*. Latin. Pacat. Drepanius in Panegyrico Theodosii: *Summatim tuum illud contingant, cum patre divino castrense collegium, hiemes actas sub pellibus, æstates inter bella sudatas*. Cl. Claudian. libr. 1. de Laudib. Stilic.

. . . . patris stimulos ignesque mariti
Vincit cura ducis, quoties sub pellibus egit
Ædonas hyemes? vel tardi flabra Bootæ
Sub dio Riphæa tulit?

Ita constanter in MS. meo; at in quibusdam vulgatis paulo aliter. Servius ad illud libr. 12. Æneid. v. 365.

Ac velut Edoni Boreæ cum spiritus alto
Insonat Ægæo.

Contra *Ædonius* apud Statium libr. 5. Thebaid. v. 78.

Dulcius Ædonias hiemes, Arctonque frementem
Excipere.

Ad *tentoria*, seu *prætoria* redeo, quæ & ὀυρανίσκα, sive *cælula*, & *conopæa* appellantur, ut ex Poëmate meo de *Musca* liquet; sed & *tabernacula*. Sub eodem autem tabernaculo hiemantes, militari vocabulo dicti *contubernales*. Vetus lapis. (1)

CN. CVRIONI
SABINO
LEG. XVII. MIL
P. METELLVS
CALVINVS
CONTVBERNALI
DULCISS. POS.

Altera item vetus Inscriptio apud Wolfgangum Lazium libr. 4. Commentar. Reip. Rom. cap. 5. (2)

AVLVS. CORAVLVS. MIL.
LEG. XXII. PP. F. QVI
VIXIT. AN. XXXIII. STIP.
XIIII. CIVES. CIVITATE. ANCHE
V v SANVS. DIATR

ET.

(1) Apud Grut. pag. 539 num. 6. (2) Apud eundem Grut. pag. 525. num. 7.

ET. MVCAPOR. MVRALIS
MIL. LEG. FRATRES. ET. CONTVBERNALES. OPT
PIETATE. FECERVNT.

Plura qui cupis, adi Robertum Valturium libr. 9. Rei Militar. pag. 190. & ego dixi libr. 5. Antiquitat. Rom. cap. 31. de pellibus multa. Denique conopæa hæc etiam *papiliones* appellata. Æl. Spartian. in Pescennio Nigro: *Idem in omni expeditione ante omnes militarem cibum sumpsit ante papilionem*. Æl. Lampridius in Alexandro Severo: *In procinctu atque expeditionibus apertis papilionibus prandit atque cœnavit. Quum militarem cibum cunctis videntibus, atque gaudentibus sumeret*. Et post in eadem historia: *Pranderat forte publico, ut solebat, convivio, idest apertis papilionibus*. Illa non semper ex pellibus; sed invalescente luxu etiam aurati. Trebell. Pollio in Herode: *Homo omnium delicatissimus, & prorsus Orientalis, & Græcæ luxuriæ, cui erant sigillata tentoria, & aurati papiliones, & omnia Persica*.

Etruscorum inventum scorpio, tormentum poliorceticum, atque etiam telum: duplex, major, minorque: onager etiam dictus.

CAP. XCI.

HOc quoque expugnandis urbibus idoneum, ne quid deesse tantæ gloriæ videatur, Etruscis debetur. C. Plin. libr. 7. cap. 56. *Piseum venabula, & in tormentis scorpionem, Cretas, catapultam Syros, Phænica balistam & fundam*. Ita quidem Codices vulgati; sed longe melius MSS. in quibus, quod etiam præfert editio Jacobi Dalecampii, sic legitur: *Piseum venabula, & in tormentis scorpionem: Cretas catapultam: Syrophænicas balistam & fundam*. Claro sensu, & probabili; solet enim Plinius inventorum nomina præponere, iisque res inventas subjungere. Valebat itaque Scorpio, qui & onager dicebatur, potissimum in Urbium obsidionibus, ut a Justo Lipsio libr. Poliorceticon ostenditur: estque tam tormentum ipsum, quam telum, tormento emissum, ut notat Hadrianus Turnebus libr. 15. Adversarior. cap. 1. Cæsar libr. 5. Belli Civil. *Scorpione accuratius misso, atque eorum decurione percusso, & ad terram defixo*. Solent enim promiscue telum pro tormento accipi, & tormentum teli loco poni. M. Plaut. in Curcul. sc. *Beatus*:

Nam illæ ad me catapultæ crebro commeant.

Et sc. *Argentariis* eadem fabula:

Ego

Ego ex te hodie faciam pilum catapultarium,
Ita te nervo torquebo itidem, ut catapultæ ſolent:

Deſcribit Marcellinus libr. 23. Hiſtoriar. & Modeſtus obiter ex eo de Militarib. Vocabul. *Scorpionis, quem appellant nunc onagrum, hujusmodi forma eſt: dolantur axes duo quernei vel ilicei, curvanturque mediocriter, ut prominere videantur in gibbas: hique in modum ſerratoriæ machinæ connectuntur, ex utroque latere patentius perforati, quos inter per cavernas funes colligantur robuſti, compagem ne diſſiliant continentes, ab hac medietate reſtium, ligneus ſtilus ſurgens obliquus, & in modum jugalis temonis erectus, ita nervorum modulis implicatur, ut altius attolli poſſit, & inclinari: ſimul atque unci ferrei copulantur, ex quibus pendet ſtuppa vel ferrea funda, cui ligno fulcimentum proſternitur ingens cilicium, paleis conſertum minutis, validis nexibus illigatum, & locatum ſuper congeſtos ceſpites, vel lateritios aggeres; nam muro ſaxeo hujuſmodi moles impoſita, disjectat quidquid invenerit ſubter concuſſione violenta, non pondere. Cum igitur ad concertationem ventum fuerit, lapide rotundo fundæ impoſito, quaterni altrinſecus juvenes repagula, quibus incorporati ſunt funes, explicantes retrorſum, ſtylum pæne uncinum inclinant; itaque demum ſublimis adſtans magiſter, clauſtrum, quod totius operis continet vincula, reſerat, malleo forti percuſſum, unde abſolutus ictu volucri ſtilus, ac mollitudine offenſus cilicii ſaxum intorquet, quidquid incurrerit, colliſurum. Et tormentum quidem appellatur, quod ex eo omnis explicatio torquetur; ſcorpio autem, quoniam aculeum habet deſuper erectum: cui etiam onagri vocabulum indidit ætas novella, ea re, quod aſini feri, ut venatibus aguntur, ita eminus lapides poſt terga calcitrando emittunt, ut perforent pectora ſequentium, aut perfractis oſſibus capita ipſa diſplodant.* Idem libr. 19. *Per ſcorpionum ferreas fundas, e propugnaculis ſubinde rotundi lapides acti, diſſolutis turrium coagmentis, baliſtas, earumque tortores fudere præcipites.* Et violentia ab eodem inſinuatur libr. 24. Hiſtor. *Poſt machinam ſcorpionis architectus forte adſiſtens, reverberato lapide, quem artifex titubanter aptaverat fundæ, obliſo pectore ſauciatus perfudit animam, disjecta compage membrorum, adeo ut ne ſigna quidem totius corporis noſcerentur.* Vide doctiſſimum Tiliobrogam.

Licet eandem machinam dicat Ammianus eſſe ſcorpionem & onagrum; tamen diſtingunt boni Auctores. Vitruvius Pollio libr. 10. cap. 1. Tertullianus, Iſidorus, laudati a doctiſſ. Godeſcalco Stennechio ad libr. 4. Fl. Vegetii cap. 22. Cteſibius, Apollodorus, Athenæus, Philo libr. de Machinis, & Anthemius a Guilielmo Xylandro citati ad Vitruvii libr. 10. cap. 15. etiam conſulantur. Et epiſtolæ, rerum nuntiæ, ſcorpionibus emiſſæ. Salluſt. libr. 3. Hiſtoriar. Denique ſcorpio duplex, major una, minor alia, ut ex Sileno Græco Auctore vetuſtiſſimo, & Valerio Antiate conſtat, laudatis a T. Livio 3. Decad. libr. 6. Et conſule Wolfgangum Lazium libr. 4. Commentarior. Reip. Rom. cap. 6.

Etru-

Etruſcorum uſus bis in die menſas ponere: & Romanos ſemel tantum comedere ſolitos, idque veſperi: prandia non ſemper in uſu.

CAP. XCII.

OPipara duplicis menſæ lautitia ab Etruſcis uſurpata Athenæus libr. 4. Dipnoſophiſt. pag. 153. Παρὰ δὲ Τυῤῥηνοῖς δὶς τῆς ἡμέρας τραπέζαι πολυτελεῖς παρασκευάζονται, ἀνθιναί τε στρωμναὶ, καὶ ἐκπώματα ἀργυρᾶ παντοδαπὰ, καὶ δύλων πλῆθος ἐυπρεπῶν παρέστηκεν, ἐσθήσεσι πολυτελέσι κεκοσμημένων. Quæ ſic Latine ſonant: *Apud Tuſcos bis quotidie menſæ parantur ſumptuoſæ, cum ſtragulis florido colore tinctis, ac omnifariis ex argento poculis, & magno ſervorum numero, qui decoris ingentiſque pretii veſtibus induti adſiſtunt*. Hæc quidem Etruſcorum fuit opulenta magnificentia, quam ſenſim Romani creſcentibus opibus imbiberunt: ſenſim, inquam; quia initio naſcentis Reipublicæ, ſemel tantum de die veſci moris erat, neque cenſorias in id latas leges tranſgredi licebat. Notum illud Servii Mauri ad libr. 4. Æneid. *Prandia in uſu non erant*. Et ex illo Iſidor. libr. 2. Etymologiar. cap. 20. Salvian. Maſſilienſis libr. 1. de Providentia & Judicio Dei: *Nunquid parcam illam tunc, agreſtemque vitam cum gemitu & dolore tolerabant, cum viles & ruſticos cibos ante ipſos, quibus coxerant focos, ſumerent, eoſque ipſos capere, niſi ad veſperam non liceret?* Aurel. Caſſiodor. libr. Comment. in Pſalm. 14. *Sicut antiquis mos erat, ſemel cibum ſumere*. Servio favet L. Seneca Epiſt. 122. Et Pomponius Sabinus: *Antiqui non prandebant, uti in vita Galieni traditur*. Manlius Severinus Boëthius libr. 2. de Conſolatione Philoſophiæ Metro 5.

Felix nimium prior ætas,
Contenta fidelibus arvis,
Nec inerti perdita luxu;
Facili quæ ſera ſolebat
Jejunia ſolvere glande.

Hæc licet certa ſint populi Romani rudimenta, tamen virulenter Philippus Beroaldus invectus eſt in Servium Annotation. num. 24. qui ſemper in uſu prandia fuiſſe Romæ docere nititur: eumque ſecutus Janus Parrhaſius Epiſtolicis Quæſtionibus Epiſt. 57. Joan. Bodinus ad libr. 1. Oppiani Cyneget. Guilielm. Philander in M. Vitruvii Architectonicem libr. 6. cap. 5. & alii Criticorum. Et videtur favere Cicero 3. Verrina: *Quid ego adventus iſtius prandia, cœnas, equos, muneraque commemorem?* Sed ille mos non Romanorum fuit, ſed Aſiaticorum luxu perditorum. Valer. Maxim. libr. 2. cap. 1. *Prandere & cœnare*

in propatulo verecundiæ non erat. Quæ de media ætate, non prima sunt capienda: uti & illa Macrobii libr. 2. Saturnal. cap. 13. *Patentibus januis pransitaretur & cœnitaretur.* Neque aliter poëtæ sunt intelligendi, cum prandii meminerunt. Horat. libr. 2. Satyr. 4.

. . . . *qui nigris prandia moris*
Finiet.

Et Satyr. 3. præcedenti:

Lascivias soliti impensas præbere coëmptas.

A. Persius Satyr. 1.

His mane edictum, post prandia Callirhoendo.

Certum igitur sit, ut in usu prandia fuerunt Romanis post Asiam devictam; ita initio conditæ Urbis licuisse semel tantum de die vesci, quamquam nostri Tusci laute bis epularentur, & Græci eorum exemplo. Jul. Pollux libr. 6. Onomast. cap. 1. Quin imo cum invecta sunt Romam prandia, soli semper prandebant, cum amicis hilarius, veluti diei laboribus perfuncti, cœnabant. Plutarch. libr. 8. Symposiac. cap. 6. qui locus dignissimus est consuli. Quare Cornelius Celsus libr. 1. cap. 3. *Hieme si prandet aliquis, utilius est exiguum aliquid, & ipsum siccum, sine carne, sine potione sumere.* Et rursus idem libr. 4. & ex eo L. Seneca Epist. 83. Hinc illud est, quod prandium cœnæ nomine vocabant. Fest. Pomp. libr. 3. in voce *Cœnas*, & libr. 17. in voce *Scensas*. Et libr. 14. in voce *Prandium*. Mutilatus est locus, quem Guilielmus Canterus libr. 4. Novar. Lection. cap. 28. fatetur, se non posse supplere; at deest dictio Græca πρώην, ut Josephus Scaliger docuit.

Invecto more prandendi, Romani a prandio dormiebant, aliumque veluti diem meridiantes faciebant. Plinius Junior libr. 3. Epist. 5. L. Seneca Epist. 84. Et libr. de Tranquillit. Vitæ cap. 1. quod illi vocant diem interjungere. Horat. libr. 1. od. 1.

. . . . . . *partem solito demere de die.*

Martial. libr. 3. Epigr. 67.

Exarsitque dies, & hora lassos
Interjungit equos meridiana.

Hoc illud est, quod meridiari appellant. Multa doctissimus Savaro. Sueton. Augusto cap. 78. & in Calig. cap. 38. Plinius Panegyrico Trajani. Paul. Diacon. libr. 2. Histor. Longobardor. cap. 28. de Alboino Rege. Gregor. Turonens. libr. 10. Hist. Franc. cap. 2. de Alarico Romam capiente, quod jam scripserat Procopius Cæsariensis libr. 3. Vestigium ejus moris & in sacris literis libr. 2. Reg. cap. 11. & in Jobo cap. 24. ubi Nicolaus Lyra. Hinc Poëtæ. M. Varro in Quinquatribus apud Nonium Marcellum cap. 2. num. 131.

Quam in testudineo lecto, culcita plumea
De die dormire.

P. Ovid. libr. 1. Amor. Eleg. 5.

Æstus erat, mediamque dies exegerat horam,
Apposui dubio membra levanda thoro.

Q. Catull. Epigr. 30.

Meæ delitiæ, mei lepores,
Jube ad te veniam meridiatum.

Paucis interjectis deinde ostendit, quid sit meridiare:

Nam pransus jaceo, & satur supinus.

In aliis editionibus male:

Nam pransus jaceo, & satis supinus.

Salernitanæ certe Scholæ doctores meridiare damnant, nescio quid inde turbidum clamantes oriri:

. . . . . . somnum fuge meridianum.

Quin imo Medici illi veteres omnem pæne esum potumque consuetum admixta glacie aut nive inhibebant; usque adeo, ut Galenus libris de Alimentorum facult. omnia bellaria pomaque secundis mensis inferri solita, ceu noxia excludat; at contra Catius salubria ea defendit, ut & Plinius libr. 15. cap. 12. & libr. 33. cap. 7. Jun. Moderat. Columella libr. 10.

Ambrosias præbent succos oblita nocendi.

Qui plura vis de cœnarum nimio luxu, protractisque tota nocte in multam sequentis diei lucem epulis, consule, quæ reperies a me scripta libr. 5. Antiquitat. Romanar. cap. 27.

Etrusci poculis argenteis utebantur: in duplici genere, cælata, & pura: ministri ab argento, qui ea asservabant, dicti.

CAP. XCIII.

POcula argentea ab Etruscis ad Romanos migrasse, locus Athenæi superiori capite allatus docuit. Ea sane, vel pura erant, qualia frugi homines, etiam luxu invecto, sobrietatem sapientes, habebant: vel cælata, immensoque pretio peritissimorumque artificum manu sculpta. C. Plin. Junior. libr. 3. Epist. 1. *Apponitur cœna non minus nitida, quam frugi, in argento puro & antiquo.* Alter Plinius libr. 33. cap. 12. *Et quid attinet hæc colligere, cum capuli militum contempto ebore, aut etiam fastidito, cælentur argento, vaginæ batillis, baltei laminis crepitent, jam vero pædagogia ad transitum virilitatis custodiantur argento, feminæ laventur, & nisi argentea solia fastidiant, eademque materia & cibis, & probris serviat.* Mela J.C. apud Ulpianum l. 7. ff. de in rem verso. *Illud verum non est, quod Mela scribit, si servo meo argentum dederis, ut pocula tibi faceret ex quolibet argento, mox factis poculis servus decesserit, esse tibi adversum me de in rem verso*

actionem, quoniam possum pocula vindicare. Vetus Scholiast. Juvenal. ad v. 141. Sat. 9. *Non licebat Senatorem olim supra decem libras argenti habere.* Sic Poëtæ audiendi. P. Virgil. libr. 1. Æneid.

Ingens argentum mensis, cælataque in auro
Fortia facta patrum.

Juvenal. Sat. 1. v. 76.

Argentum vetus, & stantem extra pocula caprum.

Et Satyr. 9. v. 141.

Pignoribus positis argenti vascula puri.

Et Satyr. 10. in principio:

Pauca licet portes argenti vascula puri.

M. Martial. libr. 8. Epigr. 6.

Argenti furiosa sui dum stemmata jactat
Garrulus.

Sed censerem cum Lipsio meo legendum:

Argenti fumosa sui dum stemmata jactat
Garrulus.

De cælatura vero argenteorum poculorum, vetus D. Juven. Scholiastes ad Satyr. 1. v. 76. Paulus J.C. l. 13. ff. de condict. furt. ex Fulcinio J.C. *Ex argento surrepto pocula facta condici posse Fulcinius ait, ergo in conditione poculorum, etiam cælaturæ æstimatio fiet, quæ impensa furis facta est.* Ulpian. J.C. l. 19. ff. aur. & arg. leg. *Si escarium argentum legatum sit, id solum debebitur, quod ad epulandum in ministerio habuit, id est ad esum & potum.* Qui locus sanus frustra tentatur a Criticis, cum sit correctio eorum non ferenda, qui pro *id est* reponunt *item*. L. Sen. libr. de Tranquill. Animi cap. 1. *Placet argentum grave rustici patris, ac sine ullo opere ac nomine artificis.* Et Consolat. ad Helviam. cap. 11. *Si quis desiderat aureis fulgentem vasis suppellectilem, & antiquis nominibus artificum argentum nobile, æs paucorum insania pretiosum.* Sed quinam illi tam nobiles, tam periti in cælandis argenteis poculis artifices? Cum C. Plinius dicat libr. 33. cap. 12. *Mirum auro cælando inclaruisse neminem, argento multos, maxime tamen laudatus est Mentor.* Ecce insanam penitus vescentium ingluviem, enormemque ac vix credendam luxuriem, cum aurum ab argento superaretur pretio. Et de artificibus illis. Martial. libr. 8. Epigr. 51.

Qui labor in phiala? Docti Myos? Anne Myronis?
Mentoris hæc manus est, an Polyclete tua?

Emblemata ista, seu sculpturæ pretiosæ, proprio nomine *formæ* vocabantur. Sext. Propert. libr. 3. Eleg. 8.

Argumenta magis sunt Mentoris addita formæ,
Et Myos exiguum flectit acanthus iter.

Et libr. 4. Eleg. 2.

At tibi Mamuri formæ cælator ahenæ,
Tellus artifices ne terat Osca manus.

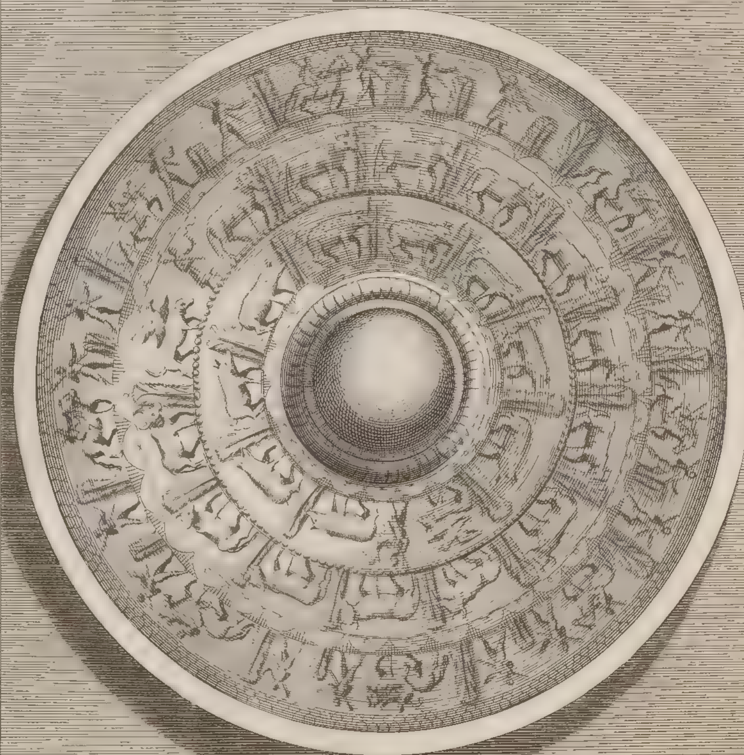
Præfecti istis poculis servi, dicuntur *ab argento*, uti solemus dicere,

a pe

1

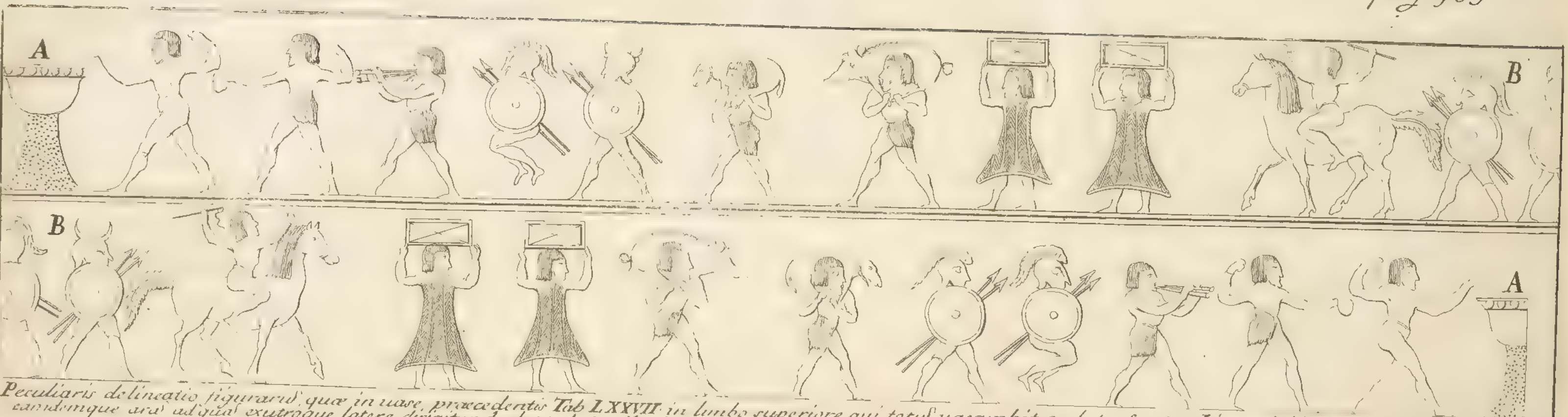
2

Vas cum patera, ex argento deaurato, unc. XXVII, repertum in agro Clusino: ex delineatione transmissa a Laurentio Sozzifanti Patric. Pistoriensi, et in Ordine D. Stephani Priore, in cuius Museo asseruabantur urceolus ibi adhuc existit, patera uero deperdita

Vin. Franceschini sc.

Tab·LXXVIII·

Peculiaris delineatio figurarum quae in uase praecedentis Tab LXXVII in limbo superiore qui totum uas ambit caelatae Sunt. Litera A bis repetita denotat unam eandemque aram ad quam ex utroque latere dirigitur duplex ordo Sacrificalis pompae Vterque ordo desinit in milites notatos litera B

a pedibus, ab epiſtolis, a manu. Inſcriptiones quaſdam apponam. (1)

ANTHVS. AD
ARGENTVM
POT. L. CAESARIS. &C.

Alia autem ſic ſe habet. (2)

OSSA
VIBIAE. SVCCESSAE. LIVIAE. AVG. SER
AB. ARGENTO. POTORIO. &C.

Tertius Lapis ita fert. (3)

PARTENIVS. CAESARIS. N. AB. ARGENTO. POTORIO. &C.

Quartum denique fragmentum eſt. (4)

ET. GEMELLO. AVG. LIB. PRAEPOSITO. ARGENTI.
POTORI. (5)

Etruſcis in uſu ſervi delicati, probeque veſtiti, qui menſis famularentur: Romani hoc etiam æmulati, pueros Alexandrinos, & Symphoniacos in triclinia admittebant.

CAP. XCIV.

ETruſcos omnis lautioris victus duces habuerunt Romani; nam illi pueros venuſtæ formæ, & pretioſis indutos veſtibus, ad honeſta maximeque neceſſaria menſæ officia alebant, ut verba Athenæi, proxime ſupra laudata cap. 92. fidem faciunt: ab his, ut omnia alia præclara, exemplum mutuata Roma, pueros dicaces, garruloſque ad convivantium hilaritatem Alexandriâ acceſſebant. Philo Judæus libr. de Vita Contemplativa, cujus verba Petrus Ciacconus Latina fecit: *Miniſtrantibus formoſis mancipiis, non tam ad præſens miniſterium quæſitis, quam ad exhilarandos aſpectu convivantium oculos: ex iis minores pueri pincernas agunt, grandiores aquam adferunt loti, & nitidi, fucatique, ac cincinnati; alunt enim capillitium, vel omnino intonſi, vel a fronte tantum, præſectis in orbem crinibus, tenuiſſimas candidaſque præcincti tunicas, anteriori parte ad genua demiſſas, poſteriore ad poplites, utrinque mollibus tæniis adſtricti, commiſſuras tunicæ, propendentibus ad latera ſinibus, ſic ornati adſtant, nutus obſervant, quid quiſque poſtulet*. Vide multa, quæ ſequuntur, & quædam obſcæna etiam, ex induſtria, quia Chriſtiano indigna, adſcribere nolui.

Ho-

(1) Apud Grut. pag. 582. num. 6. (2) Apud eundem pag. 578. num. 5. (3) Apud eundem pag. 578. num. 9. (4) Apud eundem pag. 532. n. 7. (5) Argentea vaſa cælaturis ornata apud Etruſcos in uſu fuiſſe demonſtrat vas argenteum, cujus typum hic poſuimus.

Horum nonnulli Symphoniaci dicti, quod grata voce cœnitantibus psallerent. Cicero Act. 6. Verr. *Symphoniacos sex amico suo cuidam Romam mittit muneri*. L. Seneca Epist. 84. *In commessationibus nostris plus est cantorum, quam fuit olim theatris spectatorum*. Justus Lipsius Epistolicis Quæstion. Epist. 9. libr. 3. putavit legendum *in commissionibus*; sed non bene, nam convivii luxum taxat Philosophus: eum infeliciter sequuti Obsopæus, Janus Gruterus, & alii. De his pueris locum vide elegantem apud C. Plinium libr. 7. cap. 12. ubi male *Taranius Mango* dicitur, qui aliis est *Thoranius*, quem hujusmodi puerorum familiam aluisse docent C. Suetonius in Augusto cap. 69. Et Macrobius libr. 2. Saturnal. cap. 4. ubi Isacium Pontanum consule. Jul. Solin. Polyhistor. cap. 5. pulchram Antonii licitationem narrat. Atque hos boni principes civesque sobrii non admittebant, sed probro ducebant ei convivio adesse, cui illi fuissent adhibiti. C. Plinius Junior in Panegyrico Trajani. Claudian. libr. 2. de Laudib. Stiliconis.

. . . . nullo cytharæ convivia cantu,
Non pueri lasciva sonant.

Alexandrini, inquam, hi ut plurimum erant qui jocis festivis, & dicacitate vernula convivis studerent placere. Sueton. Augusto cap. 98. C. Petron. Satyrico: *Tandem ergo discubuimus, pueris Alexandrinis aquam nivatam in manus infundentibus*. M. Fab. Quintilian. libr. 1. Oratoriar. Institt. cap. 2. *Verba ne Alexandrinis quidem permittenda delitiis*. Capitolin. in Vero Augusto. *Adduxerat secum & fidicinas, & tibicinas, & histriones, scurrasque mimarios, & præstigiatores, & omnia mancipiorum genera, quorum Syria & Alexandria pascitur voluptate*. Ita Poëtæ. Stat. libr. 5. Silv. ult.

Non ego mercatus Pharia de puppe loquaces
Delitias, doctumve sui convitia Nili
Infantem, linguaque simul, salibusque protervum
Dilexi.

Idem libr. 2. Silv. 1. v. 70.

Tu modo delitiæ, dulces modo pectore curæ,
Non te barbarice versavit verna catastæ,
Nec mixtus Phariis venalis mercibus infans,
Compositosque sales, meditataque verba locutus
Quæsisti lascivus herum.

Martial. libr. 4. Epigr. 42.

Niliacis primum puer hic nascatur in oris,
Nequitias tellus scit dare nulla magis.

Pueri itaque isti *delitiæ* dicti, ut satis liquet.

Etru-

(1) Servi mensæ servientes cerni possunt in anaglypho, cujus imaginem hic exhibemus.

Perusiæ In Marmore Apud Nobiles De Meniconis.

C. M. Scul.

Etruscorum mores delicati ab Auctore perstricti: æmulati Romani Gaditanas puellas mensis adhibebant.

CAP. XCV.

HOc licet inverecundum, fateor, ac pudicitiæ noxium, tamen ab iisdem auctoribus Romam migravit. Timæus libr. 1. Historiar. apud Athenæum libr. 4. Dipnosoph. pag. 153. Τίμαιος ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ἱςοριῶν καὶ θεραπαίνας φησὶ παρ' αὐτοῖς Τυῤῥηνοῖς μέχρις ὗ ἂν αὐξηθῶσι γυμνὰς διακονεῖσθαι. *Timæus libro primo Historiarum prodidit etiam apud illos* (Tuscos) *ancillas, quo usque adultæ sint, nudas ministrare.* Hoc procacius inventum a Lydis indubie fuit, prisco ævo usque ad infamiam mollibus: qui ex Mæonia in Etruriam commigrantes, aliqua pristinæ mollitiei vestigia reliquerunt, & semina Tuscorum animis, cum quibus in unum corpus coaluerant, infuderunt. Vide, quæ dicta sunt a me libr. 1. cap. 4. hoc opere. Et Lydas quidem mulieres male audisse, καὶ τῆς μαλακίας incusatas plerique veterum prodiderunt. Jon in Omphale:

Ἀλλ' ἄι λυδαὶ ψάλτριαι παλαιθετῶν
Ὕμνων ἀοιδὶ τὸν ξένον κοσμήσατε.
At vos Lydiæ psaltriæ vetustorum
Hymnorum cantatrices ornate hospitem.

Hoc quoque lascivum exemplum sequuti Romani sunt, ut appareret, eos & virtutem & vitia Etruscorum avide percepisse. Aurel. Macrob. libr. 2. Saturnal. cap. 1. *Quia sub illorum supercilio non defuit, qui psaltriam intromitti peteret, ut puella ex industria supra naturam mollior, canora dulcedine, & saltationis lubrico exerceret illecebris philosophantes.* Vetus Scholiastes Juvenalis ad Satyr. 11. v. 162. *Speras forsitan, quod incipient saltare delicatæ, ac pulchræ puellæ Syriæ, quoniam de Syris & Afris Gadis condita est: nunc, inquit, expectas apud pantomimas, aut Lyristrias de Gadibus, quod lasciviant.* Ex quibus meridiana luce clarius est, has notas non esse unius scriptoris, sed a variis viris doctis marginibus superadditas; atque adeo id verum est, ut interdum inania, aliquando ridicula, sed & puerilia, ac nonnunquam etiam contraria, sibique pugnantia notare licet; sed hæc alibi. Neque vero caret nota, quod Gaditanas puellas idem Scholiastes Syrias vocet, cum de Hispanis certum sit loqui Satyricum, quarum ævo illo mollitia ignobilis erat; nam Gades insula est prope Bæticam, dirimens Africam ab Europa 120. millibus passuum, nobilitata Herculis columnis. Hanc certe puellarum Gaditanarum enervem spurcitiem notant Poëtæ. Juvenal. loco jam proxime supra laudato:

Forsitan expectas, ut Gaditana canoro

Inci-

Incipiat prurire choro, plausuque probatæ
Ad terram tremulo descendat clune puellæ &c.
Irritamentum Veneris languentis, & acres
Divitis urticæ,

M. Martialis frequentiſſime meminit, & pæne paſſim. Aliquot adſcribam loca, quo facilius libido Romanorum uſque ad infamem luxuriem provecta videatur. Libr. 3. Epigr. 63.

Cantica qui Nili, qui Gaditana ſuſurrat,
Et movet in varios brachia vulsa modos.

Et libr. 5. Epigr. 79.

Nec de Gadibus improbis puellæ
Vibrabunt ſine fine prurientes
Laſcivos agili tremore lumbos.

Et libr. 6. Epigr. 71.

Edere laſcivos ad Bætica crumata geſtus,
Et Gaditanis ludere docta modis.

Et demum Idem libr. 14. Epigr. 203. cujus lemma eſt puella Gaditana:

Tam tremulum criſſat, tam blandum prurit.

Sed & Lydias puellas, ad hos uſus receptas video tempore Domitiani, ſive ex Lydia ipſa Aſiatica Romam devectæ fuerint, ſive ex Etruria accitas ſic appellaverint, ut ſæpe ſolent Poëtæ, ad originem alludentes. Stat. libr. 1. Silv. ult.

Hic agnoſcitur omne quod theatris,
Aut forma placet, aut probatur arte:
Hoc plaudunt grege Lydiæ tumentes:
Illic cymbala, tinnulæque Gades:
Illinc agmina confremunt Syrorum:
Hinc plebs ſcenica.

FINIS LIBRI TERTII, ET TOM. I.

Perusiæ in Aedibus Angelettis V. Franceschini Sc.

Quum Dempſterus noſter extremam huic operi manum imponere nequiverit, multaque in id menda irrepſerint, quorum nonnulla notavimus, multa correximus, quædam etiam in ultimis libris non ſine cauſa abſque correctione reliquimus: quæ omnia identidem egimus, dum liber ederetur; factum eſt, ut minor fuerit animi attentio ad typographorum errata; quapropter quæ exciderunt, ſic corrigito. Nomina vero Auctorum in eorum Catalogo emendata reperies.

Pag.11.verſ. 25. *πανυργεῖν*. 35.1. octoginta. 34. Auletis. 36. 21. Nobiliore. 40. 24. levi. 41. 22. *ὑφορβείων*. 45.43. *vilitatem*. 56. in Not. *ranæ*. 71. 19. *ὤμους*. 75. 14. Νόμιος 85. 11. *νομίμοις*. 100. 23. *Sacellum*. 108. 25. τὰς Καπιτωλίας. 26. *προάγεται*. 110. 8. Ἀρχαιολογίας. 120. 12. Peribœa. 126. 1. *Bel dicitur*. 127. 23. *Aëtion*. 136. 8. Merovæos. 138. 13. LEVIS 139. 8. Martial. 141. 2. *Bæotia*. 145. 38. *Sulfureis*. 152. 23. *ξίφους*. 153. 11. *Sithonio*. 154. 21. *νήσους*. 156. 1. *ἐς ἀπὸ τρόπον ἔλθεμεν*. 177. 9. Rutuli (*ſic ſemper*) 178. 15. *ſordidus*. 179. 20. *ςρατηγὸς*. 190. 39. Deidamia. 193. 13. Pompejus. 198. 10. jaciens. 205. 35. *εἴγε γένη*. 223. 5. MÆCENATE. 227. 36. alienigena. 231. 23. ſcriptam fuiſſe. 245. 5. *Opimio*. 252. 2. *ὀξὺν*. 255. 5. ſolennis. 17. *a carendo*. 261. 21. puerulis. 265. 1. *aheneas*. 272. 25. *delecti*. 273. 36. reſpondet. 277. 16. dictæque erant. 282. 39. *ἐμπειροπολέμους*. 40. *κατεσκεύασεν*. 283. 2. *θρησκείαν*. 286. 22. *ὑφηγουμένους*. 287. 20. *διηνεκῆ*. 288. 7. *ὕμνιν* 289. 17. *νέκυες*. 294. 36. Luſitanus. 296. 19. *Thyeſten*. 304. 13. Πίπλει. 305. 6. *Equitum*. 38. *togamque*. 310. in Not. repræſentat. 314. 15. *digitus*. 316. 26. *pronubo*. 317. 18. *utenſilium*. 323. 24. TRIB. 328 33. *ἐς μίμημα*. 335. 6. *ὀπίσω*. 7. *παρὰ τὸ ὄρος*. 336. 36. Ὄπισθεν τούτου. 352. 10. Tlepolemo. 353. 23. Ἑλληνιχοῖς. 357. 35. Jone. 360. 18. *ποικίλη*. 362. 14. uſæ. 369. 24. *νυκτὸς*. 31. 32. *Matres Grajæ, Lampada jactant*. 373. 6. Cronoſolone. 14. *ſuper*. 383. 11. AURELIO. 388. 34. *excitus*. 389. 19. *ἀλετρεύουσι*. 390. 12. manuum. 401. 28. *ſerica* 403. 5. *inſtituto*. 409. 26. Βαθύλλου. 412. 23. *Ludi*. 415. 31. *ter*. 416. 23. *δρομεὺς*. 421. 5. *ἀποδύντες*. 423. 8. *κρέκειν*. 427. 11. Reges. 437. 12. *Cum*. 447. 7. Claudius. 448. 41. Pacis. 450. 4. acinaces. 16. *ſemis*.

2 vols.

2 ports, 1 map, 93 plates, 7 tables and num. engr. head-pieces and initials

Vol I, p. 365 tear

